ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 1 ’2016 р. (456)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко
Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим
Випусковий редактор: д-р екон. наук, доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.
Алєксєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благун І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словакія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Християновський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

У журналі можуть друкуватися основні результати дисертаційних робіт з економічних наук

Журнал реферується у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ« ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Acess Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал **«Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)** (Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Бєлікова Н. В. Теоретичні аспекти формування світоглядної платформи реформування економіки регіонів України 8
Микитась В. В. Інституційна складова економічної політики держави 14

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ

Шталь Т. В., Змєєва Г. О. Систематизація методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства 19

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Шолом А. С. Організаційно-функціональна структура ГАТТ/СОТ та її спряження із системою міжнародних інституцій 24

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Благун І. С., Кизимишин Н. М. Узагальнення світового досвіду диференціації регіонів за ознакою інноваційності 31
Гейман О. А., Козирєва О. В., Красноносова О. М. Світовий досвід розвитку теорії просторового розміщення продуктивних сил 35
Полікевич Н. І. Індекси спотових ринків як орієнтири формування майбутніх цінових тенденцій на біржах електроенергії країн Східної Європи 43
Перерва П. Г., Глізнуца М. Ю. Дослідження зарубіжного досвіду оцінки інтелектуального потенціалу організацій 49
Звіргзде К. І. Ключові тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності Франції у глобальному конкурентному середовищі 56
Кудрявець Є. В. Досвід побудови стратегій економічного розвитку Німеччини: уроки для України 62

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Ащаулов В. В. Обґрунтування рекомендацій щодо вибору ефективної стратегії державного регулювання системи моніторингу галузей економіки 67
Шевченко А. В. Пріоритети та інструменти державної промислової політики у забезпеченні відновлення зростання реального сектора економіки України 72

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Бубенко П. Т. Стратегічне планування та управління інноваційним розвитком: теорія і практика....77
Вострякова В. Ю. Підприємницький контекст розвитку інноваційного потенціалу підприємства....81

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Лубенченко О. Е. Роль зовнішнього аудиту в залученні іноземних інвестицій та виході вітчизняних компаній на ринок IPO....89
Татарульєва А. О. Моделювання ефективного процесу державного регулювання залучення прямих іноземних інвестицій у технічне забезпечення металургійної галузі України....95
Щербакова І. Б. Методичний інструментарій оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами....101

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць....106

ОСВІТА І НАУКА

Решетняк О. І., Пєнцова Н. В. Регулювання процесу фінансування післядипломної педагогічної освіти....119

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Глотов Є. О., Попова О. М. Аналіз операцій із векселями в табличному процесорі Libre Calc....125
Блудова Т. В., Кулик А. Б., Манжос Т. В. Зв'язок між зовнішніми інвестиціями і централізованими капіталовкладеннями на підприємстві АПК....131
Козир-Чепурна М. А. Задача узгодження планів суміжних ієрархічних рівнів у системі стратегічного планування реструктуризації підприємств....138
Бурєннікова Н. В., Ярмоленко В. О. SEE-управління на базі складових результативності як засіб підвищення дієвості процесу функціонування складних систем: сутність, методологія....145
Васильчук І. П. Фінансові детермінанти результативності корпоративної соціальної діяльності компаній в Україні: методика та результати емпіричного дослідження....153
Тростянська К. М. Концептуальні засади моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника....163

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Попова Н. В. Транспортно-логістична система: дефініція та складові....169

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Товма Л. Ф., Крамаренко Д. П., Дейниченко Г. В. Методика оптимізації складу трикомпонентної харчової системи з метою створення харчових продуктів для військовослужбовців....175
Омелянчук Т. М. Тенденції розвитку підприємств ресторанного господарства як потенційних замовників аудиту фінансового стану....179

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Фундаментальні основи дослідження соціальної інфраструктури у контексті когнитивно-мережевої парадигми....184
Гончарук С. М., Приймак С. В., Даниляк Л. Я. Сучасний стан і проблеми фінансування установ охорони здоров'я в Україні....190
Свинчук А. А. Гармонізація цілей діяльності соціального підприємства....195

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,

пров. Інженерний, 1а,

Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203

Тел./факс ((057) 702-08-67

e-mail: biz_inf@ukr.net

www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,

проспект Гагаріна, 20.

Тел./факс (057) 703-44-08

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**

49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ
БИЗНЕС ИНФОРМ
BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 6 від 21.12.2015 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 1 від 21.01.2016 р.

Здано до набору 24.12.2015 р.

Підписано до друку 21.01.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різографічний.

Ум. друк. арк. 40,8. Обл.-вид. арк. 53,0.

Надруковано у ФОП Третьяков В. А.
Замовлення № 10. Наклад 100 прим.

© **БІЗНЕС**ІНФОРМ, 2016

ISSN 2222-4459
9 772222 445006 16001

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Сапич В. І. Оренда як інструмент реалізації відносин власності на землю в аграрному секторі економіки 201
Погріщук Г. Б. Стратегічні засади екологобезпечного ведення інноваційно орієнтованого сільськогосподарського виробництва 207
Ткаченко С. А. Удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери 212

ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ватаманюк-Зелінська У. З. Стимулювання розвитку машинобудівного підприємництва в умовах інтернаціоналізації економічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання 219
Григораш О. В. Оцінка ефективності застосування бюджетних важелів стимулювання розвитку малого підприємництва 224

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Левіна М. В. Організація та методика внутрішнього контролю трансакційних витрат на підприємствах готельного господарства 229
Візняк Ю. Я., Скриньковський Р. М., Процюк Т. Б. Діагностика бізнес-середовища підприємства і роль неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування 235
Смолякова О. М. Моніторинг виконання діючих стратегій на підприємстві на основі результатів оцінювання їх економічної стійкості 241

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Білецька Н. В. Роль аналітичних процедур в аудиті результатів основної діяльності підприємства 248
Пилипенко Л. М. Сукупний дохід в репрезентації ефективності діяльності підприємств постіндустріальної економіки 253

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Богатирьов І. І. Сутність, природа та мотиваційна значимість фінансів в умовах глобалізації 258
Макогон І. І. Інституційні засади розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки 262
Томнюк Т. Л. Податкова реформа в Україні: основні досягнення та напрями підвищення ефективності 267
Зачосова Н. В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України 272
Клименко В. І. Саморегульована організація кредитних спілок як запорука ефективного розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки 277
Колодізєва С. О. Розвиток ринку факторингових послуг України в умовах європейської інтеграції 282
Курдидик Н. І. Поточний стан і перспективи синдикованого кредитування банків 287
Слободянюк Н. О. Формування масиву даних з використанням MSEXCEL для побудови системи бюджетування страхової компанії 293

ІНФОРАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Іванов Ю. Б., Ус М. І. Складові інформаційного забезпечення маркетингової діяльності промислового підприємства 299

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Зима Ю. П. Дефініція обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління 306
Посохов І. М. Аналіз ризиків управління в системі менеджменту якості підприємства 311
Пасічник І. Ю. Теоретичні положення управління конкурентоспроможністю продукції 316
Шимко О. В. Дослідження споживачів як інструмент підвищення ефективності функціонування споживчого ринку 321

ОГОЛОШЕННЯ ПРО КОНКУРС НА ЗАМІЩЕННЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ НАН УКРАЇНИ ОГОЛОШУЄ КОНКУРС НА ЗАМІЩЕННЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД:

- ***2 місця – завідувач відділа*** (в/о, досвід наукової та організаційної роботи не менше 5 років, науковий ступінь доктора (кандидата) наук, наявність наукових праць);
- ***1 місце – старший науковий співробітник*** (в/о, досвід роботи за відповідною спеціальністю не менше 10 років, наявність наукових праць; за наявності наукового ступеня – без пред'явлення вимог до стажу роботи);
- ***1 місце – науковий співробітник*** (в/о, досвід роботи за відп овідною спеціальностю не менше 5 років, наявність наукових праць. За наявності наукового ступеня – без пред'явлення вимог до стажу роботи).

Особи, які бажають взяти участь у конкурсі, подають до конкурсної комісії такі документи:

– заяву про участь у конкурсі на ім'я директора НДЦІПР НАН України;
– заповнений особовий листок з обліку кадрів;
– дві фотокартки розміром 4 × 6 см;
– характеристику;
– оригінали документів про віщу освіту, науковий ступінь, вчене звання (або їх копії);
– паспорт громадянина України;
– список наукових праць.

Особи, які працюють у НДЦ ІПР НАН України, для участі в конкурсі подають на ім'я директора НДЦ ІПР НАН України заяву та список наукових праць.

Термін подання документів – 1 місяць від дня опублікування оголошення.

Звертатися за адресою: 61022, м. Харків, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх. **Тел.** (057) 705-02-67

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Беликова Н. В. Теоретические аспекты формирования мировоззренческой платформы реформирования экономики регионов Украины 8
Микитась В. В. Институциональная составляющая эффективной экономической политики государства 14

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

Шталь Т. В., Змеева А. А. Систематизация методов оценки международной конкурентоспособности предприятия 19

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Шолом А. С. Организационно-функциональная структура ГАТТ/ВТО и ее спряжение с системой международных институций 24

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Благун И. С., Кизимишин Н. М. Обобщение мирового опыта дифференциации регионов по признаку инновационности 31
Гейман О. А., Козырева Е. В., Красноносова Е. Н. Мировой опыт развития теории пространственного размещения производительных сил 35
Поликевич Н. И. Индексы спотовых рынков как ориентиры формирования будущих ценовых тенденций на биржах электроэнергии стран Восточной Европы 43
Перерва П. Г., Глизнуца М. Ю. Исследование зарубежного опыта оценки интеллектуального потенциала организаций 49
Звиргзде Е. И. Ключевые тенденции развития внешнеторговой деятельности Франции в глобальной конкурентной среде 56
Кудрявец Е. В. Опыт построения стратегий экономического развития Германии: уроки для Украины 62

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Ащаулов В. В. Обоснование рекомендаций по выбору эффективной стратегии государственного регулирования системы мониторинга отраслей экономики 67
Шевченко А. В. Приоритеты и инструменты государственной промышленной политики в обеспечении возобновления роста реального сектора экономики Украины 72

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Бубенко П. Т. Стратегическое планирование и управление инновационным развитием: теория и практика 77
Вострякова В. Ю. Предпринимательский контекст развития инновационного потенциала предприятия 81

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Лубенченко О. Э. Роль внешнего аудита в привлечении иностранных инвестиций и выходе отечественных компаний на рынок IPO 89
Татарульева А. А. Моделирование эффективного процесса государственного регулирования привлечения прямых иностранных инвестиций в техническое обеспечение металлургической отрасли Украины 95
Щербакова И. Б. Методический инструментарий оценивания целесообразности и эффективности привлечения инвестиций малыми промышленными предприятиями 101

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Анализ основных показателей социально-экономического развития Харьковской области и ее административно-территориальных единиц 106

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Решетняк Е. И., Пенцова Н. В. Регулирование процессов финансирования последипломного педагогического образования 119

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Глотов Е. А., Попова О. Н. Анализ операций с векселями в табличном процессоре LIBRE CALC 125
Блудова Т. В., Кулик А. Б., Манжос Т. В. Связь между внешними инвестициями и централизованными капиталовложениями на предприятии АПК 131
Козырь-Чепурная М. А. Задача согласования планов смежных иерархических уровней в системе стратегического планирования реструктуризации предприятий 138
Буренникова Н. В., Ярмоленко В. А. SEE-управление на базе составляющих результативности как способ повышения действенности процесса функционирования сложных систем: сущность, методология 145
Васильчук И. П. Финансовые детерминанты результативности корпоративной социальной деятельности компаний в Украине: методика и результаты эмпирического исследования 153
Тростянская К. Н. Концептуальные основы моделирования оценивания и управления репутационным риском предприятия-посредника 163

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Попова Н. В. Транспортно-логистическая система: дефиниция и составляющие 169

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Товма Л. Ф., Крамаренко Д. П., Дейниченко Г. В. Методика оптимизации состава трехкомпонентной пищевой системы с целью создания продуктов питания для военнослужащих 175
Омелянчук Т. М. Тенденции развития предприятий ресторанного хозяйства как потенциальных заказчиков аудита финансового состояния 179

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Тульчинская С. А., Кириченко С. А. Фундаментальные основы исследования социальной инфраструктуры в контексте когнитивно-сетевой парадигмы 184
Гончарук С. М., Приймак С. В., Даниляк Л. Я. Современное состояние и проблемы финансирования учреждений здравоохранения в Украине 190
Свинчук А. А. Гармонизация целей деятельности социального предприятия 195

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Сапич В. И. Аренда как инструмент реализации отношений собственности на землю в аграрном секторе экономики 201
Погрищук Г. Б. Стратегические основы экологобезопасного ведения инновационно-ориентированного сельскохозяйственного производства 207
Ткаченко С. А. Вопросы совершенствования методологии подсистемы экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы 212

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Ватаманюк-Зелинская У. З. Стимулирование развития машиностроительного предпринимательства в условиях интернационализации экономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования..... 219
Григораш О. В. Оценка эффективности применения бюджетных рычагов стимулирования развития малого предпринимательства..... 224

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Левина М. В. Организация и методика внутреннего контроля трансакционных издержек на предприятиях гостиничного хозяйства 229
Визняк Ю. Я., Скрыньковский Р. Н., Процюк Т. Б. Диагностика бизнес-среды предприятия и роль неправительственных организаций по предотвращению и противодействию коррупции в сфере налогообложения... 235
Смолякова О. Н. Мониторинг выполнения действующих стратегий на предприятии на основе результатов оценки их экономической устойчивости 241

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Билецкая Н. В. Роль аналитических процедур в аудите результатов основной деятельности предприятия..... 248
Пилипенко Л. Н. Совокупный доход в репрезентации эффективности деятельности предприятий постиндустриальной экономики..... 253

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Богатырев И. И. Сущность, природа и мотивационное значение финансов в условиях глобализации..... 258
Макогон И. И. Институциональные основы развития финансового механизма управления государственным сектором экономики..... 262
Томнюк Т. Л. Налоговая реформа в Украине: основные достижения и направления повышения эффективности..... 267
Зачесова Н. В. Определение стратегических ориентиров укрепления экономической безопасности финансовых учреждений как необходимый этап формирования стратегии экономической безопасности Украины..... 272
Клименко В. И. Саморегулируемая организация кредитных союзов как залог эффективного развития кредитно-кооперативного сектора национальной экономики 277
Колодизева С. О. Развитие рынка факторинговых услуг Украины в условиях европейской интеграции 282
Курдыдык Н. И. Текущее состояние и тенденции синдицированного кредитования банков..... 287
Слободянюк Н. А. Формирование массива данных с использованием MS EXCEL для построения системы бюджетирования страховой компании..... 293

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Иванов Ю. Б., Ус М. И. Составляющие информационного обеспечения маркетинговой деятельности промышленного предприятия..... 299

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Зима Ю. П. Дефиниция учетно-аналитического обеспечения корпоративного управления..... 306
Посохов И. М. Анализ рисков управления в системе менеджмента качества предприятия..... 311
Пасичник И. Ю. Теоретические положения управления конкурентоспособностью продукции..... 316
Шимко О. В. Исследование потребителей как инструмент повышения эффективности функционирования потребительского рынка 321

ВИПРАВЛЕННЯ: у журналі «Бізнес Інформ» № 12, 2015 р. на с. 269 було допущено помилку в даних про автора. Слід читати так:
Дунас Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи».
Дунас Наталия Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Львовский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела».
Dunas Natalia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Banking, Lviv Educational-Scientific Institute of the University of banking.

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Bielikova N. V. Theoretical Aspects of Developing the Ideological Platform for Reforming the Economy of Regions of Ukraine 8
Mykytas V. V. The Institutional Component of the Efficient Economic Policy of the State 14

GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS

Shtal T. V., Zmieieva G. O. Systematization of the Methods for Evaluating the International Competitiveness of Enterprise 19

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Sholom A. S. Organizational-Functional Structure of the GATT/WTO and its Conjugation with the System of International Institutions 24

FOREIGN EXPERIENCE

Blahun I. S., Kyzymyshyn N. M. Generalization of the World Experience in Differentiation of Regions on Account of Innovation 31
Heiman O. A., Kosyrieva O. V., Krasnonosova Ye. N. The Global Experience of Development of the Theory of Spatial Distribution of Productive Forces 35
Polikevych N. I. Spot Markets Indices as Benchmarks of Formation of Future Price Trends in the Power Exchanges of Eastern Europe 43
Pererva P. G., Gliznutsa M. Yu. Studying the Foreign Experience of Evaluating Intellectual Potential of Organizations 49
Zvirgzde K. I. Key Trends in the Development of Foreign Trade of France in the Global Competitive Environment 56
Kudriavets Ye. V. The Experience in Building Strategies of Economic Development in Germany: Lessons for Ukraine 62

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Ashchaulov V. V. Substantiating Recommendations on the Choice of an Efficient Strategy of the State Regulation for System of Monitoring Economy Branches 67
Shevchenko A. V. Priorities and Tools of the State Industrial Policy in Ensuring the Resumption of Growth in the Real Sector of Economy of Ukraine 72

INNOVATIVE PROCESSES

Bubenko P. T. Strategic Planning and Management of Innovative Development: Theory and Practice 77
Vostriakova V. Yu. The Entrepreneurial Context of Developing the Innovative Potential of Enterprise 81

INVESTMENT PROCESSES

Lubenchenko O. E. Role of External Audit in Attracting Foreign Investment and in the Domestic Companies' Entering the IPO Market 89
Tatarulyeva A. O. Modeling Efficient Process of the State Regulation of Attracting Foreign Direct Investment in the Maintenance of Metallurgical Industry Sector of Ukraine 95
Shcherbakova I. B. Methodical Instrumentarium for Evaluating the Expediency and Efficiency of Attracting Investments by Small Industrial Enterprises 101

REGIONAL ECONOMY

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Kharkiv Region and its Administrative-Territorial Units 106

EDUCATION AND SCIENCE

Reshetniak O. I., Pentsova N. V. Regulating the Processes of Financing the Postgraduate Pedagogical Education 119

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Hlotov Ye. O., Popova O. M. Analyzing the Operations with Bills by Means of the Table Processor LIBRE CALC 125
Bludova T. V., Kulyk A. B., Manzhos T. V. The Relationship between External Investments and Centralized Capital Investments at the Agricultural Enterprise 131
Kozyr-Chepurna M. A. The Task of Matching Plans of the Adjacent Hierarchical Levels in the System of Strategic Planning of Enterprises Restructuring 138
Burennikova N. V., Yarmolenko V. O. SEE-Controlling on the Basis of Components of Efficiency as a Way to Improve the Force of Complex Systems Functioning: Essence, Methodology 145
Vasylchuk I. P. Financial Determinants of Effectiveness of the Corporate Social Activity of Companies in Ukraine: Methods and Results of an Empirical Study 153
Trostianska K. M. Conceptual Foundations for Modeling the Evaluation and Management of Reputational Risk in Case of Intermediary Enterprise 163

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Popova N. V. Transport and Logistics System: Definition and Constituent Parts 169

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Tovma L. F., Kramarenko D. P., Deinychenko G. V. Optimization Methods for the Three-Component Catering System, with the Purpose of Creating Food Products for Military Service 175
Omelianchuk T. M. Development Trends of Enterprises of Catering Industry as Potential Customers of the Financial Status Auditing 179

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Tulchynska S. O., Kyrychenko S. O. Fundamentals of Studying Social Infrastructure in the Context of Cognitive-Network Paradigm 184
Honcharuk S. M., Priymak S. V., Danyliak L. Ya. Current Status and Problems of Financing the Health Care Institutions in Ukraine 190
Svynchuk A. A. Harmonization of Social Enterprise's Purposes of Activities 195

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Sapych V. I. Rent as a Tool for Implementing the Land Ownership Relations in the Agrarian Sector of Economy 201
Pogrischuk G. B. Strategic Framework for Ecologically-Safe Conducting the Innovation-Oriented Agricultural Production .. 207

Tkachenko S. A. The Issues of Improving the Methodology of Subsystem for Economic Monitoring in the Functionally Developed Systems for Strategic Regulation of Regional Structure and Territorial Organization of the Actors of Agrifood Sphere 212

PROBLEMS OF SMALL BUSINESS

Watamanyuk-Zelinska U. Z. Stimulating the Development of Machine-Building Entrepreneurship in Conditions of Internationalization of Economic Activities by the Domestic Economic Entities 219
Grygorash O. V. Estimating Efficiency of Implementing Budgetary Levers to Stimulate Development of Small Entrepreneurship 224

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Levina M. V. Organization and Methods of Internal Control in Terms of Transaction Costs in the Enterprises of Hospitality Industry 229
Vizniak Yu. Ya., Skrynkovskyy R. M., Protsiuk T. B. Diagnostics of Business Environment of Enterprise and the Role of Non-Governmental Organizations for the Prevention and Countering Corruption in the Field of Taxation 235
Smoliakova O. M. Monitoring the Implementation of Operating Strategies at Enterprise Based on the Results of its Economic Sustainability Evaluation 241

ACCOUNTING AND AUDITING

Biletska N. V. Role of Analytical Procedures when Auditing the Results of Main Activities of Enterprise 248
Pylypenko L. M. Comprehensive Income in Terms of Representing Efficiency by Enterprises of Postindustrial Economy 253

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Bohatyriev I. I. Essence, Nature and Motivation Value of Finance in the Context of Globalization 258
Makogon I. I. Institutional Framework for the Development of a Financial Mechanism For Management of the Public Sector of Economy 262
Tomniuk T. L. Tax Reform in Ukraine: Major Achievements and Directions of Increasing the Efficiency 267
Zachosova N. V. Determining the Strategic Guidelines for Strengthening the Economic Security of Financial Institutions as a Necessary Stage in the Establishing the Economic Security Strategy of Ukraine 272
Klimenko V. I. Self-Regulatory Organization of Credit Unions as a Keystone of Efficient Developing the Credit-Cooperative Sector of the National Economy 277
Kolodizieva S. O. Development of the Factoring Services Market in Ukraine in the Context of European Integration 282
Kurdydyk N. I. Current Status and Trends of Syndicated Crediting Banks 287
Slobodyanyuk N. O. Formation of Data Array Using the MS EXCEL to Create a Budgeting System for Insurance Company 293

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Ivanov Yu. B., Us M. I. Components of Informational Supporting the Marketing Activities of Industrial Enterprise 299

MANAGEMENT AND MARKETING

Zyma Iu. P. The Definition of the Accounting-Analytical Provision of Corporate Management 306
Posokhov I. M. Analysis of Management Risks in the Quality Management System of Enterprise 311
Pasichnyk I. Yu. Theoretical Provisions of the Management of Products Competitiveness 316
Shymko O. V. Consumer Analysis as a Tool to Improve the Efficiency of Functioning of Consumer Market 321

УДК 338.22

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ ПЛАТФОРМИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

© 2016 **БЄЛІКОВА Н. В.**

УДК 338.22

Бєлікова Н. В. Теоретичні аспекти формування світоглядної платформи реформування економіки регіонів України

Метою статті є формування світоглядної платформи реформування економіки регіонів України на базі теорій, концепцій, підходів й методів дослідження закономірностей економічного розвитку країн та їх регіонів. Обґрунтовані теоретичний базис та методичне забезпечення розробки механізму реформування економіки; доцільність використання певних економічних теорій, а також кількісних та якісних методів дослідження реформування економіки країни та її регіонів. Визначено вимоги для формування світоглядної платформи реформування економіки регіонів країни. Розглянуто здобутки філософських дисциплін, що покладені в основу формування світоглядної платформи реформування економіки: філософської антропології (екзистенціалізму) як вчення про природу (сутність) людини; соціальної теорії та сформованої в її рамках інституціональної теорії; філософії економіки; концепції та ідеї філософії історії. Обґрунтовано теоретичний базис досліджень реформування економіки України та її регіонів, який складається з таких складових: реформування моделі економіки країни в цілому; реформування моделі економіки окремого регіону; реформування моделі економіки регіону як складової національної економіки; реформування моделі економіки країни та її регіонів.

Ключові слова: *реформування економіки, регіон, соціально-економічний розвиток, теорія, концепція, світоглядна платформа.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *16.*

Бєлікова Надія Володимирівна *– кандидат економічних наук, доцент, вчений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*
E-mail: *n.belikova@ndc-ipr.org*

УДК 338.22

Беликова Н. В. Теоретические аспекты формирования мировоззренческой платформы реформирования экономики регионов Украины

Целью статьи является формирование мировоззренческой платформы реформирования экономики регионов Украины на базе теорий, концепций, подходов и методов исследования закономерностей экономического развития стран и их регионов. Обоснованы теоретический базис и методическое обеспечение разработки механизма реформирования экономики; целесообразность использования определенных экономических теорий, а также количественных и качественных методов исследования реформирования экономики страны и ее регионов. Определены требования для формирования мировоззренческой платформы реформирования экономики регионов страны. Рассмотрены достижения философских дисциплин, которые положены в основу формирования мировоззренческой платформы реформирования экономики: философской антропологии (экзистенциализма) как учения о природе (сущности) человека; социальной теории и сформировавшейся в ее рамках институциональной теории; философии экономики; концепции и идеи философии истории. Обоснован теоретический базис исследования реформирования экономики Украины и ее регионов, который состоит из таких составляющих: реформирование модели экономики страны в целом; реформирование модели экономики отдельного региона; реформирование модели экономики региона как составляющей национальной экономики; реформирование модели экономики страны и ее регионов.

Ключевые слова: *реформирование экономики, регион, модель, социально-экономическое развитие, теория, концепция, мировоззренческая платформа.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *16.*

Беликова Надежда Владимировна *– кандидат экономических наук, доцент, ученый секретарь Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*
E-mail: *n.belikova@ndc-ipr.org*

UDC 338.22

Bielikova N. V. Theoretical Aspects of Developing the Ideological Platform for Reforming the Economy of Regions of Ukraine

The article is concerned with developing the ideological platform for reforming the economy of regions of Ukraine on the basis of theories, conceptions, approaches and methods of research of regularities in the economic development of countries and their regions. The article substantiates both theoretical basis and methodological support for developing a economic reforming mechanism; expediency of use as to certain economic theories as well as quantitative and qualitative research methods as to reforming the economy of country and its regions. Requirements for development of the ideological platform of reforming the economy of the country's regions have been defined. The article considers achievements of philosophical disciplines that form the basis for developing of the ideological platform of economic reforming: philosophical anthropology (existentialism) as doctrine about the human nature (essence); social theory and the institutional theory, developed on the basis of the latter; philosophy of economics; conceptions and ideas of the philosophy of history. The theoretical basis of studying the economic reforming in Ukraine and its regions has been substantiated, which consists of the following components: reforming the model of country's economy as a whole; reforming the model of a particular region's economy; reforming the model of region's economy as a component of the national economy; reforming the model of economy of country and its regions.

Keywords: *reforming the economy, region, model, socio-economic development, theory, conception, ideological platform.*
Fig.: *2.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *16.*

Bielikova Nadiya V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Academic secretary of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Derzhprom, Kharkiv, 61022, Ukraine)*
E-mail: *n.belikova@ndc-ipr.org*

Активізація процесів реформування економіки України та її регіонів, яка спостерігається з початку 2014 р., потребує адекватного теоретичного забезпечення. Кризовий стан національної економіки, що мав затяжний характер у 90-х рр. XX століття й охопив практично увесь трансформаційний період, провідні вітчизняні економісти ідентифікують як системну структурну кризу. У ході реалізації економічних реформ до теперішнього часу не вдалося комплексно вирішити проблеми її подолання. Це свідчить про наявність багатьох системних помилок, що були допущенні реформаторами як з точки зору розуміння сутності та змісту економічних реформ, так і щодо їх теоретико-методичного забезпечення.

Проблеми економічних реформ і пов'язаних із ними трансформацій у контексті переходу України до

V – VI технологічних укладів, структурної перебудови економіки на основі широкого впровадження неоіндустріальних виробництв докладно представлені в роботах М. Кизима [1, 2] та В. Хаустової [1–4]. Особливості формування системи економічної безпеки країни та відображення у ній сучасних трендів розвитку економіки проаналізовані в роботі І. Губарєвої [5]. У рамках наукових підходів, спрямованих на дослідження структурної перебудови економіки України та її регіонів, представлених у працях М. Долішнього [6], І. Лукінова [7], С. Дорогунцова [8] та ін., розглянуті напрями організаційно-економічного механізму формування програми структурної перебудови національної економіки на основі переходу до структурно-інноваційної моделі економічного зростання в посттрансформаційному періоді.

У роботах Л. Бальцеровича [9], С.-Е. Баї [10], С. Лі [11] та ін. представлено аналіз зарубіжного досвіду проведення економічних реформ, здійснено спроби обґрунтувати найбільш ефективну стратегію їх реалізації у часі.

Проте єдиного комплексного підходу до формування теоретичного забезпечення реформування економіки України та її регіонів не вироблено.

Отже, у процесі реформування моделі економіки постає завдання розробки світоглядної платформи реформування економіки України та її регіонів, яка б поєднувала розробки провідних вітчизняних і зарубіжних економістів, спрямовані на дослідження практики здійснення економічних реформ в Україні, інших країнах світу, а також окремих регіонах; була здатна відображати об'єктивну логіку розгортання процесів реформування в часі та економічному просторі, включаючи його галузеве та територіальне вимірювання.

Метою даної статті є аналіз теорій, концепцій, підходів й методів дослідження закономірностей економічного розвитку країн та їх регіонів, а також формування на їх основі світоглядної платформи реформування економіки регіонів України.

Теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення процесів реформування економіки України та її регіонів залежать від цілей, змісту та послідовності розв'язання завдань, спрямованих на вирішення конкретної практичної проблеми.

Очевидно, що доцільність використання певних економічних теорій, наведених на *рис. 1*, а також кількісних та якісних методів дослідження реформування економіки країни та її регіонів має бути обґрунтована у відповідності до таких вимог:

- наявність зв'язку між обраними теоріями та методами і результатами, що були отримані в ході їх використання;
- можливість поглибленої економічної інтерпретації результатів наукових розробок у рамках певного теоретико-методичного базису;
- бачення напрямів практичного використання результатів дослідження в ході реформування економіки країни та її регіонів.

Процеси реформування економіки країни та її регіонів є складними та багатогранними. Це обумовлює необхідність використання міждисциплінарного підходу та комбінування спеціальних методів дослідження з абстрактними, що базуються на широкому застосуванні засобів формалізації, включаючи математичне моделювання.

Вирішення проблематики наукового обґрунтування теоретичного базису та методичного забезпечення реформування економіки України та її регіонів можливе лише за умов:

- розуміння сутності сучасних теоретичних напрацювань в економіці, а також структури й типології загальної системи сучасних методів та моделей, що є найбільш адекватними до цієї сфери наукових пошуків;
- узагальнення досягнень та виявлення взаємозв'язків між здобутками різних наукових шкіл, представники яких проводили дослідження процесів реформування економіки в України та інших країнах світу;

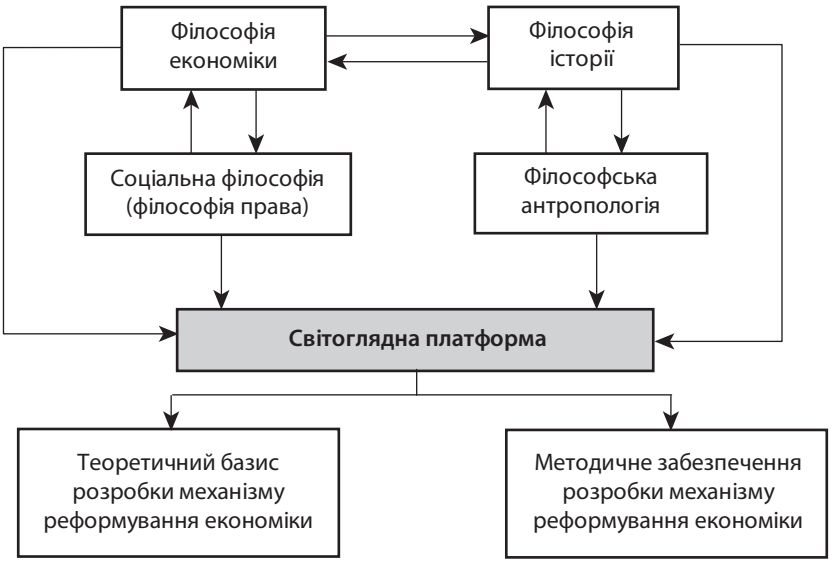

Рис. 1. Світоглядна платформа реформування економіки країни та її регіонів

- надання переваги тим теоріям, методам і моделям, які дають конструктивні результати, що не тільки пояснюють сутність та взаємозв'язок між змінами соціально-економічної ситуації в країні та її регіонах під впливом проведених реформ, а й мають суттєве значення для прогнозування, розробки стратегії та проектування подальших реформ.

У теперішній час не існує єдиної теорії та загальновизнаної систематизації наукових методів дослідження процесів реформування економіки в країнах світу. Іншими словами, теоретичний базис і методичний інструментарій (усі діючі та потенційно можливі для застосування моделі та методи) не структуровані та не мають повного систематизованого опису. За таких умов обґрунтування теоретичного базису та методичного забезпечення реформування економіки України та її регіонів суттєво залежить від світоглядної платформи. Світоглядну платформу пропонується формувати під впливом філософських уявлень, теорій, течій та здобутків певних філософських дисциплін, перш за все соціальної філософії, філософської антропології, напрацювань філософії економіки та філософії історії.

Значимість світоглядної платформи для наукового обґрунтування процесів реформування економіки України та її регіонів суттєво зростає зараз, коли реформи виступають як ключовий засіб вирішення внутрішніх протиріч, породжених системою суспільно-економічних відносин, що склалася у державі за роки незалежності.

Розглянемо здобутки філософських дисциплін, що покладені в основу формування світоглядної платформи реформування економіки.

1. Напрацювання філософської антропології (екзистенціалізму) як вчення про природу (сутність) людини сприяють розумінню таких спонукальних моментів у її життєдіяльності, як прагматизм, структуралізм, глибинні психоемоційні мотивації суспільної й виробничої діяльності та їх трансформації у часі під впливом глобальних економічних змін. Усе це в комплексі формує культуру й відносини людини з природою та суспільством, висвітлює її роль в ініціації, програмуванні та реалізації реформ, які мають враховувати, що «свобода, невизначеність, спонтанність, можливість – необхідні умови людського існування, розвитку людської природи» [12, с. 763].

2. Реформування економіки країни та її регіонів здійснюється шляхом удосконалення або утворення нових інститутів, перш за все тих, що належать до законодавчого поля держави – нових законів або поліпшення діючих законодавчих актів. Ще за Г. Гегелем [13] філософія права розглядалася як форма соціальної філософії, яка займається дослідженням та обґрунтуванням суспільного й державного устрою. Роль філософії права та її вплив на формування світоглядної платформи реформування економіки країни та її регіонів визначаються гуманітарними цілями реформ:

- підвищення рівня та якості життя населення в усіх регіонах країни;
- подолання деструктивних тенденцій у формуванні людського капіталу;
- послаблення впливу чинників можливих соціальних конфліктів у проблемних регіонах.

Соціальна філософія висвітлює значення суспільних норм поведінки людини, від яких суттєво залежить рівень сприйняття реформ населенням та ефективність їх реалізації.

Слід підкреслити, що вагомі здобутки соціології як науки були отримані під час утворення невідомих у докапіталістичних суспільствах соціальних структур. Зокрема в роботах М. Вебера [14] розглядаються проблеми суспільного життя на етапі розбудови індустріального суспільства, коли швидко руйнувалися старі інститути й конструювалися нові, тому що економіка та суспільство ставали більш складними системами. Ці нові системи не мали визначених законів свого розвитку, ще не ясними були чинники економічного зростання та фактори подолання соціальної пасивності людини шляхом розвитку вільної економічної діяльності й підприємництва.

У теперішній час соціальна філософія (філософія права) сприяє розкриттю сутності реформ як правових нововведень, висвітлює їх взаємодію із соціальними та економічними структурами, характеризує загальні напрями розвитку державного устрою, а також структурні зрушення в економіці та у соціумі.

3. Результати досліджень проблематики філософії економіки є найбільш затребуваними при формуванні світоглядної платформи реформування економіки країни та її регіонів. Здобутки філософії економіки сприяють поглибленню визначення основ економічного життя в його тлумаченні як однієї з базових сфер буття і кожної окремої людини, і суспільства в цілому. За допомогою філософських категорій і принципів філософія економіки висвітлює явища, феномени та процеси, що відбуваються в суспільстві.

У контексті проблематики формування світоглядної платформи реформування економіки країни та її регіонів особливе значення має філософське трактування співвідношення нормативного та позитивного спрямувань у розвитку економічних теорій. З одного боку, є очевидним, що процеси реформування економіки нерозривно пов'язані з реалізацією певних заходів, що забезпечують зміни поточного соціально-економічного стану країни та її регіонів й наближують модель економіки країни до певного ідеального або еталонного стану. Конструюванню еталонної моделі економіки присвячені дослідження, що мають нормативну спрямованість й генерують нове знання про те, якою має бути модель економіки у суспільстві майбутнього.

З іншого боку, проведені дослідження процесів реформування економіки України та інших країн світу сформували нове позитивне знання про причини та наслідки, загальні тенденції та закономірності перебігу подій, що витікають внаслідок проведених реформ. Це знання дозволило доповнити наукові здобутки теорій реформування. Водночас позитивне знання, яке продукується шляхом ретроспективного аналізу процесів реформуван-

ня економіки і надає нову або уточнює інформацію про сутність, зміст, характеристики, класифікацію реформ, що вже відбулися, характеризує лише ті процеси, явища, ситуації та феномени, які стали реальністю. Ця інформація є необхідною, але недостатньою (ні якісно, ні кількісно) для того, щоб розробити науково обґрунтоване нове знання про «ідеальну» або «еталонну» модель економіки, бо її на теперішній час не існує в реальності.

Отже, у контексті реформування усіх складових українського суспільства і, перш за все, компонент моделі економіки України та її регіонів, позитивне знання формує уяву про закономірності перебігу процесів реформування у часі та економічному просторі.

4. Концепції та ідеї філософії історії визначають глобальні проблеми історичного розвитку людства та сучасні особливості цивілізації. Важливе значення у формуванні світоглядних спрямувань при обґрунтуванні теоретичного базису та методичного забезпечення реформування економіки має теорія прогресу та ідеї щодо єдності історичного процесу та різноманіття його форм у різних країнах та їх регіонах.

Таким чином, здобутки філософії історії мають суттєве значення при формуванні бачення «еталонної» майбутньої моделі українського суспільства та його найважливішої складової – моделі економіки країни та її регіонів. Таке бачення утворюється під впливом закономірностей суспільного прогресу з урахуванням історичних особливостей розвитку унітарної України та її регіонів.

Проведені дослідження показали, що значимість здобутків науковців у сфері філософських дисциплін суттєво зростає у теперішній час, коли реформи в Україні та її регіонах відбуваються на загальному фоні розгортання в часі та економічному просторі глобальних змін. Ці зміни характеризуються як перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії соціально-економічного прогресу суспільства, як еволюція економічної цивілізації до постекономічної, як трансформація «людини економічної» в «людину постекономічну». Ігнорувати ці зміни при розробці стратегії реформування економіки України та її регіонів не можна, бо це призведе до суттєвого відставання нашої країни від провідних держав світу, і таке відставання стане незворотним.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України та її регіонів значною мірою зростає роль соціальних та інституціональних аспектів реалізації економічних реформ у суспільстві. Проблематика подальшого проведення реформ в Україні суттєво ускладнюється, що потребує поглиблення наукових досліджень у цій сфері. Це пояснюється такими обставинами:

1. Відсутні несуперечливої системи позитивного та нормативного наукового знання про напрями, рушійні сили, джерела прискорення подальшого розвитку України та інших країн світу в постіндустріальному періоді розвитку. У трансформаційному періоді на основі використання нормативного знання для України та інших постсоціалістичних країн при проведенні реформ еталоном моделі визначалася ринкова економіка. В історичному плані було накопичено досвід і позитивне знання щодо побудови різних моделей соціально-економічного розвитку країн з ринковою економікою. Докладний аналіз такого досвіду викладено в роботі Б. Гаврилишина [15].

Отже, у перехідному періоді в розпорядженні суб'єктів проведення ринкових реформ були зрозумілі критерії, яким мала відповідати економічна система країни після її реформування. У теперішній час перехід країн світу до постіндустріального суспільства має суперечливий характер.

З одного боку, в ряді досліджень наголошується, що в постіндустріальному суспільстві промисловість має залишатися однією з провідних галузей національної економіки. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі (січень 2016 р.) обговорювалися питання щодо розгортання четвертої промислової революції та її впливу на розвиток світової економіки.

У роботах М. Кизима, І. Лукінова, В. Хаустової [1–4, 7] проаналізовано перспективи подальшого розвитку індустріального виробництва у XXI ст. Ці перспективи пов'язуються з інноваціями і проведенням економічних реформ, які забезпечують «реіндустріалізацію», «нову індустріалізацію», «неоіндустріалізацію». Так, наприклад, В. Хаустова, дослідивши напрацювання зарубіжних та українських економістів, отримала висновок, що вказані вище терміни є тотожними й визначають такий стан економіки країни, за якого в ній превалює промисловий сектор на базі інноваційного розвитку виробництв VI технологічного укладу [16].

Дослідження процесів реформування економіки країни та її регіонів, враховуючи їх комплексний характер та багатоцільову спрямованість, мають ґрунтуватися на інтеграції знання, що було напрацьовано в межах багатьох економічних теорій, регіональної економіки, а також теорії реформ й транзитології. На *рис. 2* наведено бачення взаємоперетенів трьох ключових наукових сфер, в полі яких розвивається теоретичний базис дослідження реформування економіки як на рівні окремих регіонів, так і в системі регіонів країни в цілому.

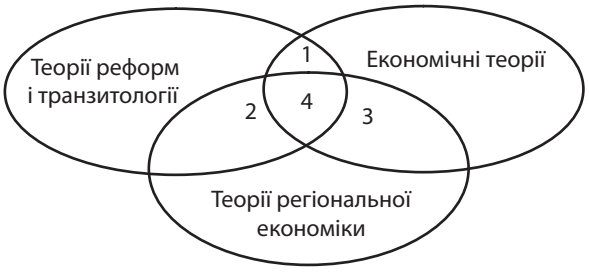

Рис. 2. Теоретичний базис досліджень реформування економіки України та її регіонів:

1 – реформування моделі економіки країни в цілому; **2** – реформування моделі економіки окремого регіону; **3** – реформування моделі економіки регіону, як складової національної економіки; **4** – реформування моделі економіки країни та її регіонів.

У процесі досліджень проблематики реформування економіки України та її регіонів важливо виділити акценти у визначенні сутності й цілей кожної окремої реформи. Ці акценти впливають на поведінку економічних агентів – об'єктів та суб'єктів реформування економіки в процесі їх взаємодії.

Дослідити об'єктивну сутність й науково обґрунтувати цілеспрямованість реформування економіки країни та її регіонів можливо лише на основі інформації, що надходить з різних регіонів країни, а також зовнішнього світу.

Накопичення й обробка цієї інформації є підґрунтям для ідентифікації законів, закономірностей та наукових концепцій, що пояснюють тренди та загальну спрямованість прискорення або уповільнення соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. На основі аналізу такої інформації у суспільстві виникають інтенції (від лат. *intentio* – прагнення) реформ, тобто усвідомлення того, що модель економіки країни та її регіонів не повною мірою відповідає загальносвітовим тенденціям, а за окремими компонентами розвиток здійснюється всупереч цим тенденціям (*табл. 1*).

Таблиця 1

Концептуальне підґрунтя формування світоглядної платформи реформування економіки країни та її регіонів

Основні закони, закономірності та концепції, на основі яких генеруються інтенції реформ	Цілеспрямованість реформування економіки країни та її регіонів
1	2
1. Закон постійного розвитку потреб людини; – концепція ключової ролі потреб людини в економічному прогресі І. Вернадського; – концепція залежності рівня задоволення потреб від економічної системи, політичного правління, моральних цінностей суспільства Б. Гаврилишина; – концепція піраміди потреб А. Маслоу; – концепція посилення ролі нематеріальних потреб людини в постіндустріальному суспільстві; – концепція революції техноструктури та економічного зростання корпорацій шляхом підтримки гіпертрофованого збільшення особистих потреб людини Дж. Гелбрейта	– Забезпечення економічного базису підвищення рівня та якості життя населення; – розвиток виробництва на інноваційній основі; – модернізація системи освіти та охорони здоров'я, соціального захисту; – стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв
2. Закон поступального суспільного розвитку; – концепція єдності минулого, сучасного і майбутнього в соціально-економічному розвитку людства на глобальному, національному й регіональному рівнях; – концепція «культурно-історичних типів» цивілізацій М. Данилевського; – цивілізаційна концепція А. Тойнбі; – концепція нового індустріального суспільства Дж. К. Гелбрейта та нової індустріальної держави П. Друкера; – концепція стадій економічного зростання У. Ростоу; – концепція трьох хвиль цивілізації Е. Тоффлера; – концепція інформаційного суспільства Й. Масуди	– Забезпечення умов для реалізації засад сталого розвитку регіонів країни на етапі переходу до постіндустріального суспільства; – створення умов для формування трендів структурної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів України в рамках трендів структурних зрушень у провідних країнах світу; – підтримка розвитку науки й освіти, посилення їх ролі у формуванні науково-технічного потенціалу регіонів країни; – модернізація системи інфраструктурного забезпечення розвитку інноваційної діяльності в регіонах України
Закон поділу та інтеграції праці; закон порівняльних переваг Д. Рікардо, що визначає міжнародний поділ та інтеграцію праці; – концепція міжнародної конкурентоспроможності М. Портера; – закономірності територіального поділу міжнародної економічної інтеграції та регіоналізації; – концепція утворення світової системи господарювання, невідворотності світового ладу Б. Гаврилишина	– Активізація процесів структурної перебудови економіки регіонів України, особливо старопромислових; – сприяння формуванню спряжених із загальносвітовими трендів структурної динаміки розвитку економіки регіонів шляхом надання пріоритету розбудові високотехнологічних виробництв з високим рівнем доданої вартості; – удосконалення механізму підтримки з боку держави проблемних регіонів шляхом стимулювання створення нових робочих місць у сфері малого та середнього бізнесу; – усунення негативного впливу скорочення робочих місць в галузях низьких технологічних укладів; – посилення впливу міжнародної інтеграції праці на розвиток внутрішнього ринку; – сприяння підвищенню конкурентоспроможності продукції та розвитку експортоорієнтованих виробництв
Закони комплексного пропорційного розвитку та розширеного відтворення виробництва; – закономірності комплексного пропорційного розвитку виробничо-територіальних систем; – концепція кластеризації економіки на основі створення національних і регіональних кластерів; – закономірності посилення впливу інноваційних факторів на формування тенденцій динаміки процесів розширеного відтворення виробництва в країні та її регіонах;	– Збалансованість динаміки розвитку окремих складових та підсистем економіки регіонів країни; – підвищення рівня розвитку та використання ресурсного потенціалу регіонів країни; – забезпечення переходу до стратегічного програмування сталого розвитку регіонів країни; – послаблення дивергентних процесів шляхом узгодження та гармонізації трендів структурної динаміки та темпів соціально-економічного розвитку регіонів країни;

Закінчення табл. 1

1	2
– концепції поляризованого розвитку територіальних виробничих систем; – концепції міжрегіональної єдності відтворювальних процесів; – концепції конвергенції-дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України; – концепція дифузії інновацій та створення полюсів економічного зростання	– подолання регіональної та галузевої асиметрії соціально-економічного розвитку окремих регіонів і країни в цілому; – стимулювання кластеризації економіки регіонів
Закони концентрації виробництва та нагромадження капіталу; – закономірності утворення інтегрованих структур бізнесу, концентрації та централізації капіталу в регіонах; – концепції диверсифікації, аутсорсингу та реструктуризації територіально-виробничих систем	– Отримання додаткового ефекту від інтеграції господарських структур виробничого сектора економіки регіону; – активізація процесів формування регіональних та національних ринків; – підвищення конкурентоспроможності продукції та вихід на міжнародні ринки; – зменшення негативного впливу монополій на розвиток регіонів; – вирішення проблем дефіциту ресурсів для інвестицій та інновацій в регіонах країни шляхом утворення й розвитку компаній з великим потенціалом

Таким чином, на основі інформації з табл. 1 можна визначити загальні напрями реформ у регіонах та оцінити їх вплив на розвиток країни в цілому.

ВИСНОВКИ

Цілеспрямована інтеграція інструментарію різних методів дослідження складових процесів реформування економіки України та її регіонів дозволяє провести їх розгляд з позицій пріоритетності наукового знання про взаємозв'язок, взаємовплив і безперервний розвиток у часі та економічному просторі, а також сформувати світоглядну платформу реформування економіки України та її регіонів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим М. О. Кластеризація економіки як інструмент реалізації промис-лової політики в країнах світу / М. О. Кизим, В. Є. Хаустова // Конкурентоспро-можність: проблеми науки та практики : монографія. – Х. : ФОП Павленко О. Г. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. – С. 41–55.

2. Кизим М. О. Український досвід формування та розвитку кластерних структур / М. О. Кизим, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 3–11.

3. Хаустова В. Є. Промислова політика: її сутність та значення / В. Є. Хаус-това, І. В. Ялдін // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 36–42.

4. Хаустова В. Є. Нормативно-правова база державної підтримки розвитку промисловості України / В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 149–167.

5. Губарєва І. О. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки національної економіки / І. О. Губарєва // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6 (168). – С. 122–129.

6. Долішній М. І. Регіональна політика і механізми її реалізації / М. І. Долішній, С. М. Злупко, С. Й. Вовканич та ін. / За ред. акад. НАН України М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.

7. Лукінов І. До питання про концепцію і модель сучасного економічного розвитку України / І. Лукінов // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 4–9.

8. Дорогунцов С. И. Управление технико-экономической безопасностью в контексте парадигмы устойчивого развития: концепция системно-динамического решения / С. И. Дорогунцов, А. Н. Ральчук. – К. : Наукова думка, 2002. – 200 с.

9. Бальцерович Л. Загадки экономического роста. Движущие силы и кризисы – сравнительный анализ / Лешек Бальцерович, Анджей Жоньцы. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2010; М. : Издательство «Мысль», 2012.

10. Bai C.-E. (1999). Anonymous Banking and Financial Repression: How Does China's Reform Limit Government Predation without Reducing Its Revenue? / C.-E. Bai, D. D. Li, Y. Qian, Y. Wang // Conference paper № F29. The 4th Annual International Conference on Transition Economics. – Beijing, July. – 54 p.

11. Ли С. Экономические реформы в Китае / Синь Ли, Л. В. Попова // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2007. Серия 5, выпуск 1. – С. 82–88.

12. Базилевич В. Философия экономики. История : монография / В. Базилевич, В. Ильин. – К. : Знання; М. : Рыбари, 2011. – 928 с.

13. Гегель Г. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1970.

14. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М. : Юристъ, 1994.

15. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє (доповідь Римському клубові) / Б. Гаврилишин / Пер. з англ. Л. Л. Лещенко. – К. : Пульсари, 2009. – 138 с.

16. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування : монографія / В. Є. Хаустова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. – 384 с.

REFERENCES

Baltserovich, L., and Zhontsy, A. *Zagadki ekonomicheskogo rosta. Dvizhushchie sily i krizisy – sravnitelnyy analiz* [Mysteries of economic growth. Drivers and crises - a comparative analysis]. Warszawa; Moscow : Wydawnictwo C. H. Beck; Mysl, 2012.

Bai, C.-E. et al. "Anonymous Banking and Financial Repression: How Does China's Reform Limit Government Predation without Reducing Its Revenue?". *The 4th Annual International Conference on Transition Economics*. Beijing, 1999. 54.

Bazilevich, V., and Ilin, V. *Filosofiia ekonomiki. Istoriia* [Economy Philosophy. History]. Kyiv; Moscow : Znannia; Rybari, 2011.

Dolishnii, M. I. et al. *Rehionalna polityka i mekhanizmy yii realizatsii* [Regional policy and mechanisms of its implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Doroguntsov, S. I., and Ralchuk, A. N. *Upravlenie tekhniko-ekonomicheskoy bezopasnostiu v kontekste paradigmy ustoychivogo razvitiia: kontseptsiia sistemno-dinamicheskogo resheniia* [Manage-

ment of technical and economic security in the context of sustainable development paradigm: the concept of system-dynamic solutions]. Kyiv: Naukova dumka, 2002.

Gegel, G. *Filosofiia prava* [Philosophy of Law]. Moscow: Mysl, 1970.

Hubarieva, I. O. "Formuvannia stratehichnykh oriientyriv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky" [Forming strategic guidelines to ensure the economic security of the national economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (168) (2015): 122-129.

Havrylyshyn, B. *Dorohovkazy v maibutnie* [A guide to the future]. Kyiv: Osnova, 1993.

Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. "Klasteryzatsiia ekonomiky yak instrument realizatsii promyslovoi polityky v krainakh svitu" [Clustering the economy as an instrument of industrial policy in the world]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky,* 41-55. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. ; VD «INZhEK», 2010.

Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. "Ukrainskyi dosvid formuvannia ta rozvytku klasternykh struktur" [Ukrainian experience in the formation and development of cluster structures]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2012): 3-11.

Khaustova, V. Ye., and Yaldin, I. V. "Promyslova polityka: yii sutnist ta znachennia" [Industrial policy: its nature and importance]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 36-42.

Khaustova, V. Ye. "Normatyvno-pravova baza derzhavnoi pidtrymky rozvytku promyslovosti Ukrainy" [The legal framework for state support of industry of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 149-167.

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnozuvannia* [Industrial policy in Ukraine: formation and forecasting]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015.

Lukinov, I. "Do pytannia pro kontseptsiiu i model suchasnoho ekonomichnoho rozvytku Ukrainy" [On the concept and model of modern economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2001): 4-9.

Li, Sin, and Popova, L. V. "Ekonomicheskie reformy v Kitae" [Economic reforms in China]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriia 5*, no. 1 (2007): 82-88.

Veber, M. *Izbrannoe. Obraz obshchestva* [Favorites. The image of society]. Moscow: Yurist, 1994.

УДК 338.2

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

© 2016 **МИКИТАСЬ В. В.**

УДК 338.2

Микитась В. В. Інституційна складова ефективної економічної політики держави

У статті обґрунтовано необхідність інституційного супроводження економічної політики держави, формування ефективної системи інститутів. Виклики сучасної глобалізації потребують зміни впливу держави на економіку, якісного переосмислення параметрів та принципів формування ефективної економічної політики. Складність державної політики в умовах глобалізації пояснюється не тільки важливістю завдань створення ефективного ринкового середовища при посиленні впливів екзогенної невизначеності, але й пошуком шляхів входження у глобальний простір, реалізуючи найкращим чином інтереси національного економічного розвитку. У статті виведено параметри поняття «ефективний інститут». Автор вважає, що саме інститути мають виступати тією ланкою, за допомогою якої соціальний та економічний розвиток стають нерозривними та утворюють стійкий ефективний суспільно-економічний розвиток.

Ключові слова: *економічна політика держави, інституційне середовище, базовий інститут, ефективна система інститутів, національна конкурентоспроможність.*

Табл.: *2.* ***Бібл.:*** *10.*

Микитась Вікторія Володимирівна *– аспірантка, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

УДК 338.2

Микитась В. В. Институциональная составляющая эффективной экономической политики государства

В статье обоснована необходимость институционного сопровождения экономической политики государства, формирования эффективной системы институтов. Вызовы современной глобализации требуют изменения влияния государства на экономику, качественного переосмысления параметров и принципов формирования эффективной экономической политики. Сложность государственной политики в условиях глобализации объясняется не только важностью заданий по созданию эффективной рыночной среды при усилении влияний экзогенной неопределенности, но и поиском путей вхождения в глобальное пространство, реализуя наилучшим образом интересы национального экономического развития. В статье выведены параметры понятия «эффективный институт». Автор считает, что именно институты должны выступать тем звеном, с помощью которого социальное и экономическое развитие становятся неразрывными и образуют устойчивое эффективное общественно-экономическое развитие.

Ключевые слова: *экономическая политика государства, институциональная среда, базовый институт, эффективная система институтов, национальная конкурентоспособность.*

Табл.: *2.* ***Библ.:*** *10.*

Микитась Виктория Владимировна *– аспирантка, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

UDC 338.2

Mykytas V. V. The Institutional Component of the Efficient Economic Policy of the State

The article substantiates the necessity of institutional accompanying the economic policy of the State, establishing an efficient system of institutions. Challenges of the contemporary globalization require changes in the State influence on economy, redefining quality parameters and principles of an efficient economic policy. Complexity of the State policy in a global environment is determined not only by importance of the tasks of establishing an efficient market against the background of increasing influences of exogenous uncertainty, but also by seeking ways of entering the global space, thus implementing the best interests of national economic development. The article deduces parameters of the concept of «efficient institution». The author believes that institutions precisely should act as the link through which social and economic development would become unseparated in order to form a stable efficient socio-economic development.

Keywords: *economic policy, institutional environment, basic institution, efficient system of institutions, national competitiveness.*

Tabl.: *2.* ***Bibl.:*** *10.*

Mykytas Viktoriia V. *– Postgraduate Student, Department of Economic Theory and economic management methods, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

ment of technical and economic security in the context of sustainable development paradigm: the concept of system-dynamic solutions]. Kyiv: Naukova dumka, 2002.

Gegel, G. *Filosofiia prava* [Philosophy of Law]. Moscow: Mysl, 1970.

Hubarieva, I. O. "Formuvannia stratehichnykh oriientyriv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky" [Forming strategic guidelines to ensure the economic security of the national economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (168) (2015): 122-129.

Havrylyshyn, B. *Dorohovkazy v maibutnie* [A guide to the future]. Kyiv: Osnova, 1993.

Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. "Klasteryzatsiia ekonomiky yak instrument realizatsii promyslovoi polityky v krainakh svitu" [Clustering the economy as an instrument of industrial policy in the world]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky,* 41-55. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. ; VD «INZhEK», 2010.

Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. "Ukrainskyi dosvid formuvannia ta rozvytku klasternykh struktur" [Ukrainian experience in the formation and development of cluster structures]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2012): 3-11.

Khaustova, V. Ye., and Yaldin, I. V. "Promyslova polityka: yii sutnist ta znachennia" [Industrial policy: its nature and importance]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 36-42.

Khaustova, V. Ye. "Normatyvno-pravova baza derzhavnoi pidtrymky rozvytku promyslovosti Ukrainy" [The legal framework for state support of industry of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 149-167.

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnozuvannia* [Industrial policy in Ukraine: formation and forecasting]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015.

Lukinov, I. "Do pytannia pro kontseptsiiu i model suchasnoho ekonomichnoho rozvytku Ukrainy" [On the concept and model of modern economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2001): 4-9.

Li, Sin, and Popova, L. V. "Ekonomicheskie reformy v Kitae" [Economic reforms in China]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriia 5*, no. 1 (2007): 82-88.

Veber, M. *Izbrannoe. Obraz obshchestva* [Favorites. The image of society]. Moscow: Yurist, 1994.

УДК 338.2

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

© 2016 **МИКИТАСЬ В. В.**

УДК 338.2

Микитась В. В. Інституційна складова ефективної економічної політики держави

У статті обґрунтовано необхідність інституційного супроводження економічної політики держави, формування ефективної системи інститутів. Виклики сучасної глобалізації потребують зміни впливу держави на економіку, якісного переосмислення параметрів та принципів формування ефективної економічної політики. Складність державної політики в умовах глобалізації пояснюється не тільки важливістю завдань створення ефективного ринкового середовища при посиленні впливів екзогенної невизначеності, але й пошуком шляхів входження у глобальний простір, реалізуючи найкращим чином інтереси національного економічного розвитку. У статті виведено параметри поняття «ефективний інститут». Автор вважає, що саме інститути мають виступати тією ланкою, за допомогою якої соціальний та економічний розвиток стають нерозривними та утворюють стійкий ефективний суспільно-економічний розвиток.

Ключові слова: *економічна політика держави, інституційне середовище, базовий інститут, ефективна система інститутів, національна конкурентоспроможність.*

Табл.: *2.* ***Бібл.:*** *10.*

Микитась Вікторія Володимирівна *– аспірантка, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

УДК 338.2

Микитась В. В. Институциональная составляющая эффективной экономической политики государства

В статье обоснована необходимость институционного сопровождения экономической политики государства, формирования эффективной системы институтов. Вызовы современной глобализации требуют изменения влияния государства на экономику, качественного переосмысления параметров и принципов формирования эффективной экономической политики. Сложность государственной политики в условиях глобализации объясняется не только важностью заданий по созданию эффективной рыночной среды при усилении влияний экзогенной неопределенности, но и поиском путей вхождения в глобальное пространство, реализуя наилучшим образом интересы национального экономического развития. В статье выведены параметры понятия «эффективный институт». Автор считает, что именно институты должны выступать тем звеном, с помощью которого социальное и экономическое развитие становятся неразрывными и образуют устойчивое эффективное общественно-экономическое развитие.

Ключевые слова: *экономическая политика государства, институциональная среда, базовый институт, эффективная система институтов, национальная конкурентоспособность.*

Табл.: *2.* ***Библ.:*** *10.*

Микитась Виктория Владимировна *– аспирантка, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

UDC 338.2

Mykytas V. V. The Institutional Component of the Efficient Economic Policy of the State

The article substantiates the necessity of institutional accompanying the economic policy of the State, establishing an efficient system of institutions. Challenges of the contemporary globalization require changes in the State influence on economy, redefining quality parameters and principles of an efficient economic policy. Complexity of the State policy in a global environment is determined not only by importance of the tasks of establishing an efficient market against the background of increasing influences of exogenous uncertainty, but also by seeking ways of entering the global space, thus implementing the best interests of national economic development. The article deduces parameters of the concept of «efficient institution». The author believes that institutions precisely should act as the link through which social and economic development would become unseparated in order to form a stable efficient socio-economic development.

Keywords: *economic policy, institutional environment, basic institution, efficient system of institutions, national competitiveness.*

Tabl.: *2.* ***Bibl.:*** *10.*

Mykytas Viktoriia V. *– Postgraduate Student, Department of Economic Theory and economic management methods, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

E-mail: *victory_m85@mail.ru*

Виклики сучасної глобалізації потребують зміни характеру впливу держави на економіку, якісного переосмислення параметрів та принципів формування ефективної економічної політики. Проблема формування ефективної економічної політики держави знаходиться в полі зору науковців. Адже проведення ефективної економічної політики може сформувати сильну та конкурентоспроможну економіку країни, стабілізувати суспільство. Для України питання ефективної економічної політики держави, її змісту та ролі в економічному розвитку суспільства є актуальним. Політика означає державний курс, свідомо вироблену лінію розвитку та стратегію, враховуючи історичний етап розвитку держави та формування пріоритетів розвитку. Економічна політика реалізовує суспільні інтереси, сформовані в контексті певних цінностей та потреб.

Таким чином, насамперед, необхідно чітке розуміння ролі держави за умов глобалізації та економічної інтеграції, виведення параметрів ефективної економічної політики держави.

Метою статті є обґрунтування необхідності інституційного супроводження економічної політики держави, формування ефективної системи інститутів держави.

Складний процес соціально-економічних перетворень українського суспільства вимагає пошуку подальшого наукового обґрунтування розвитку країни та дій з боку держави. Як зазначає ряд авторів (А. М. Колот, В. Новицький), вирішенню складних питань під час економічних перетворень сприяє саме інституціональна економічна теорія, оскільки саме вона може дати обґрунтування шляхів встановлення суспільних інститутів, що впливають на економічний розвиток країни.

У трансформаційних системах відбувається пошук теоретичних концепцій, які б відповідали вимогам ринкової системи та поєднували минулий досвід із завданнями трансформаційних процесів. На думку багатьох дослідників, у вирішенні цієї проблеми на перше місце виходять досягнення інституційної теорії, яка спрямована на пошук шляхів формування ефективних ринкових інститутів, що сприяють формуванню ефективної економічної політики держави.

Осмисленню теоретичних і методологічних аспектів інституційних проблем державної політики приділяли увагу багато вітчизняних вчених, таких як С. Біла, Л. Лисяк, А. Гриценко, О. Яременко, А. Чухно та інші. Але разом з тим все ще недослідженими залишаються питання, пов'язані з формуванням та розбудовою інституту ефективної економічної політики держави. Складність державної політики в умовах глобалізації пояснюється не тільки важливими завданнями зі створення ефективного ринкового середовища при посиленні впливів екзогенної невизначеності, але й пошуку шляхів входження у глобальний простір, реалізуючи найкращим чином інтереси національного економічного розвитку.

Дослідження політики держави в економічній сфері має важливе значення. Потреби державного втручання в механізми господарювання обумовлюють необхідність теоретичного обґрунтування сутності та визначення місця економічної політики в системі господарювання, зв'язок економічної політики з економічними інтересами суспільства.

Світова історія свідчить, що якими б поширеними не були засоби ринкової саморегуляції, якою б високою не була частка приватного сектора в економіці, держава виступає далеко не другорядним, а ключовим чинником соціально-економічної динаміки; також свідчить про нерозривну єдність держави, суспільства та економічної системи. При усій самостійності різних сфер діяльності людей вони не існують один без одного, оскільки і тип економіки, і форма державного устрою залежать від типу суспільства і навпаки. У цьому сенсі держава та економічна система складають дві сторони однієї і тієї ж медалі. Держава є невід'ємною частиною економіки і виконує відповідні функції в трансформаційній економіці.

По-перше, держава є генератором економічної політики, яка є генеральною лінією дій, що містить заходи по її здійсненню, створенню фундаментальної кінцевої мети соціально-економічного розвитку країни, міри їх досягнення, рамкові умови розвитку економічних процесів відповідно до цілей, завдань, інтересів країни.

По-друге, держава виступає як регулятор економіки через пряме безпосереднє управління підприємствами державної форми власності. У цьому проявляється директивна функція управління, що істотно звузилася в ході ринкової трансформації економіки.

По-третє, при становленні ринкових відносин усе більше значення набуває непряме державне регулювання економіки, яке полягає в опосередкованій на неї дії через економічні інтереси суб'єктів господарювання.

Соціальний та економічний розвиток – взаємозалежні та взаємодоповнюючі компоненти. Їх поєднання в теоретичному та практичному аспектах є запорукою досягнення високої якості життя населення та суспільного прогресу в цілому.

У сучасних механізмах економічної політики закладені глибокі й стійкі дисбаланси. Нерівність економічного розвитку регіонів, сфер діяльності, нерівномірність розподілу доходів у країні породжує несправедливість і тим самим знижує ефективність самої політики та спричиняє незадоволення населення.

За таких умов інститути повинні стабілізувати соціально-економічну ситуацію в країні та ефективно інтегрувати інтереси суб'єктів господарювання, спрямувати їх у русло динамічного економічного розвитку.

Формування ефективної економічної політики держави вимагає комплексного підходу, який би враховував усі сфери життєдіяльності суспільства. Це потребує детального відображення механізмів і засобів реалізації поставлених завдань, а також формування проміжних етапів, які повинні відповідати досягненню проміжних цілей державної економічної політики. Створення ефективної системи інститутів є одним з основних завдань стратегії розвитку, що націлює економіку країни на успіх. У сучасній українській економіці її інституційне облаштування – визначення правил, економічних механізмів і інструментів, а також організаційних форм – забезпечують взаємодію ринку й держави, адже ні ринок, ні держава самі по собі не здатні впоратися з викликами та за-

вданнями трансформаційного періоду розвитку країни. І наскільки вдалою буде система інститутів, настільки й успішною буде взаємодія ринку та держави [1; 2; 5].

Саме це й проявляється в понятті «базового інституту», адже саме він характеризує історично стійкі, соціально стабільні стосунки. Саме базові інститути створюють основу суспільства, вони задають найбільш загальні характеристики соціальних ситуацій, визначають спрямованість як індивідуальних, так й суспільних дій. Вони виникають історично з розвитком суспільства та взаємодії його з зовнішнім середовищем [4].

Цікавою є точка зору, що саме інститути виступають тими «генами», які несуть в собі історичний досвід нації, відображаються в менталітеті та поведінці людей, що, своєю чергою, відображається на соціально-економічному розвитку країни. Саме вдосконалення, формування міцних «генів» і є одним із завдань економічної політики держави.

Але інститути виступають й тим фундаментом, на якому і має базуватися та формуватися політика держави. Таким чином, інституційне середовище відіграє двостороннє значення в процесі розвитку економіки. Державна економічна політика має бути спрямована таким чином, щоб відібрати, залишити міцні «гени» та на них нарощувати нові, які приведуть до формування конкурентоспроможної економіки та забезпечать добробут населення [3, с. 5].

Важливим при розробці та формуванні системи інститутів є те, що механічне копіювання позитивного досвіду інших країн майже ніколи не було успішним. Це пов'язано з тим, що копіюються конкретні успішні інститути, які носять ефективний характер в одній ситуації, але мають зовсім непередбачувані наслідки за інших умов. Потрібно проектування нових інститутів, які виконують ті ж функції, але сумісні з особливостями національного соціального та культурного капіталу, носіями яких виступають саме неформальні інститути.

Таким чином, необхідною умовою якісного економічного розвитку країни є випрацювання специфічної національної моделі економічної політики, яка б враховувала особливості неформальних правил (національні цінності) конкретної держави. Тому для формування ефективної економічної політики в державі слід створювати власну систему інститутів, яка б базувалася на особливостях національної культури.

Аналіз розвитку інститутів знаходиться на першому місці, адже саме інституційне середовище визначає адміністративні та правові рамки, в яких діють суб'єкти господарювання, індивіди та держава, встановлюється їх взаємодія. Після фінансової та економічної криз 2008–2010 рр. науковці все більше значення приділяють саме якості системи інститутів, адже крихке інституційне середовище може призвести до катастрофічних наслідків при появі найменшої загрози кризи, що призведе до нестабільності суспільства в цілому. Велике значення для розвитку якісної системи інститутів має формування сильних державних інститутів, адже саме вони визначають стабільність у суспільстві. Слід пам'ятати, що інституційне середовище впливає не лише на внутрішню економіку країни, але й на роль держави на світовій арені, встановлення міжнародних зав'язків, залучення іноземних інвестицій. На жаль, конкурентоспроможність національної економіки за 2014 р. за міжнародним рейтингом посідає 130 місце зі 140 країн. Проводячи аналіз за даними Всесвітнього економічного форуму, починаючи з 2007 р., спостерігається значне погіршення показників України (*табл. 1*).

Аналізуючи наведені дані, можна зробити висновок, що система інститутів в Україні є неефективною. У порівнянні з 2007 р. рівень конкурентоспроможності України погіршився. Ті показники, на які держава має впливати для створення подальшого розвитку, тільки погіршуються. Якщо говорити про систему інститутів, то, за даними табл. 1, можна зробити висновок, що, починаючи з 2007 р., спостерігається постійне погіршення даного показника (у 2007 р. – 115, а у 2014 р. – уже 130). Нові інститути не тільки не створюються, а відбувається руйнування старих інститутів, інституційна система слабо адаптується до нових викликів.

Погіршення позицій України в рамках Світового економічного форуму свідчить, що встановлений шлях розвитку не є дієвим. За всіма показниками спостерігається погіршення. Таким чином, потрібне якісне переосмислення ситуації, виявлення нових підстав реалізації економічної політики держави, а інституційне середовище має виступати надійною, стабільною основою ефективного розвитку країни.

Для більш поширеного уявлення стосовно оцінки середовища національної економіки та його здатності до конкуренції на міжнародному рівні звернемося до аналізу індексу конкурентоспроможності Міжнародного інституту менеджменту, який висвітлює результати аналізу та рейтингові здібності країн створювати та підтримувати середовище, яке здатне забезпечувати стабільну конкурентоспроможність функціонування підприємств. Даний рейтинг розраховується з аналізу 312 критеріїв, які поєднання у чотири групи:

1) *внутрішній економічний потенціал:* макроекономічні показники, макроекономіка, міжнародна торгівля, іноземні інвестиції, відкритість ринку, ціни;

2) *ефективність уряду:* державна політика, податкова система, інституційна база, нормативна база підприємницької діяльності, соціальна база;

3) *ефективність бізнесу:* продуктивність, ринок праці, фінанси, менеджмент, масштабність;

4) *інфраструктура:* базова інфраструктура, технологічна, наукова, здоров'я та оточуюче середовище, освіта.

За даними Інституту Менеджменту (IMD Competitiveness Yearbook 2014) становище України залишається майже незмінним впродовж 2010–20112 рр., лише у 2013 і 2014 роках спостерігається незначне поліпшення позиції (*табл. 2*). Це свідчить про те, що обраний курс розвитку не є ефективним, інституційна система не знаходить розвитку, що в цілому й призводить до невтішних наслідків державної економічної політики.

Даний метод розрахунку конкурентоспроможності національної економіки має як позитивні моменти, так і деякі недоліки. Так, виведення 20 слабких показни-

Таблиця 1

Показники розвитку конкурентоспроможності за даними Світового економічного форуму за 2007–2014 рр.

Рейтинг конкурентоспроможності економіки України у 2007–2014 рр.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальна кількість країн, серед яких був розрахований Індекс конкурентоспроможності	131	134	133	139	144	148	144	140
Індекси	***Місце України в рейтингу***							
Загальний індекс конкурентоспроможності	73	72	82	89	73	84	76	79
Показники								
Інститути	115	115	120	134	132	137	130	130
Інфраструктура	77	79	78	68	65	68	68	69
Макроекономічне середовище	82	91	106	132	90	107	105	134
Охорона здоров'я та початкова освіта	74	60	68	66	62	62	43	45
Вища освіта	53	43	46	46	47	43	40	34
Ефективність ринку товарів	101	103	109	129	117	124	112	106
Ефективність ринку праці	65	54	49	54	62	84	80	56
Розвиток фінансового ринку	85	85	106	119	114	117	107	121
Технологічний розвиток	93	65	80	83	81	94	85	86
Обсяг ринку	26	31	29	38	38	38	38	45
Розвиток бізнесу	81	80	91	100	91	97	99	91
Інновації	65	52	62	63	71	93	81	54

Джерело: складено автором на основі [7; 8; 9].

Таблиця 2

Показники розвитку України за даними Інституту Менеджменту (IMD Competitiveness) за 2010–2014 рр.

Рейтинг конкурентоспроможності економіки України	2010	2011	2012	2013	2014
Загальний Індекс	57	57	56	49	49
Внутрішній економічний потенціал	55	45	48	30	48
Ефективність уряду	56	58	56	57	52
Ефективність бізнесу	54	55	55	51	49
Інфраструктура	41	48	51	45	44

Джерело: складено автором на основі [10].

ків країни створює можливість зосередити зусилля на їх виправленні, тим самим формує напрямок економічної політики поліпшення національної конкурентоспроможності. Недолік даного розрахунку конкурентоспроможності полягає в неврахуванні сучасних факторів розвитку, динамічності глобалізаційних процесів світової економіки, невизначеності глобального інституційного середовища [6, с. 95].

Таким чином, при формуванні ефективної державної політики в умовах глобалізації важливим є державне регулювання процесами формування нової системи інститутів: аналіз існуючих інститутів з точки зору їх ефективності та позитивного впливу на розвиток економіки, а також створення нових, відповідних історичному розвитку та соціокультурним особливостям країни, створення балансу взаємодії формальних те неформальних інститутів, штучних і природніх.

На наш погляд, за сучасних умов розвитку та постійних інтеграційних процесів важливим є формування поняття «ефективного інституту», виведення його параметрів, критеріїв.

Ефективний інститут, на нашу думку, має відповідати таким параметрам, які відображаються в розвитку країни:

- стійкість розвитку системи;
- об'єднання економічних інтересів в русло національної конкурентоспроможності;
- сприяння людському розвитку на основі поєднання економічного та соціального.

Саме на такій системі інститутів має базуватися економічна політика держави.

Говорячи про ефективну державну економічну політику та створення ефективної інституційної системи, слід визначити роль соціокультурних факторів при формуванні економічної політики держави, наскільки важливим є врахування культурних особливостей країни для створення саме дієвого інституційного середовища. Адже, на наш погляд, для ефективного розвитку економіки країни потрібне врахування не тільки економічних

результатів та перспектив, а розвиток більш глибинних чинників, якими і є соціокультурні характеристики суспільства.

Завданням економічної політики держави, перш за все, є створення умов для розвитку та укріплення соціальної складової крізь призму культурних чинників для уникнення появи соціальної, а згодом й матеріальної бідності, що в довгостроковій перспективі призведе до руйнування суспільства та зниження рівня економічного розвитку суспільства.

Досліджуючи соціокультурне підґрунтя формування державної економічної політики, на наш погляд, важливим є введення такого поняття, як «якість населення», що має знайти своє відображення в створенні ефективної системи інститутів країни. Соціокультурні фактори мають вплив на економічну політику та обумовлюють її ефективність в довгостроковій перспективі. І саме якість населення має стати головною ціннісною ціллю економічної політики держави.

ВИСНОВКИ

Як свідчить сьогодення, ігнорування інституційної складової економічної політики держави призвело до виникнення системної кризи. Існуюча деінституціоналізація суспільства, тобто, коли інститути не відповідають нормам і принципам сучасного соціально-економічного прогресу, ефективно не виконують свої функції, призвела до стійкої недовіри громадян до державних інститутів, що, своєю чергою, спричиняє руйнування соціальної стабільності суспільства, спад економічного розвитку.

Для виправлення ситуації все більшого значення набуває інституційна складова економічної політики держави, адже саме інститути мають виступати тією ланкою, за допомогою якої соціальний та економічний розвиток стають нерозривними, утворюючи стійкий ефективний суспільно-економічний розвиток. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.

2. Гринберг Р. С. Индивидум & Государство: экономическая дилемма / Р. С. Гринберг, А. Я. Рубинштейн. – М. : Весь мир, 2013. – 480 с.

3. Гриценко А. А. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.

4. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія / Г. С. Лопушняк. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.

5. Інституціональні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем : монографія / В. П. Решетило, Г. В. Стадник, І. А. Островський та ін. ; за заг. ред. В. П. Решетило; Харк. нац. академія міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2013. – 241 с.

6. Яременко О. Л. Предпосылки становления институциональной концепции конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации / О. Л. Яременко, К. З. Назыров // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 93–98.

7. Global Competitiveness Index 2013-2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

8. Global Competitiveness Index 2014-2015 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

9. Global Competitiveness Index 2015-2016 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

10. IMD World Competitiveness Yearbook 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.conicyt.cl/wp-content/uploads/2014/07/IMD_WCY-2014.pdf

Науковий керівник – Тютюнникова С. В., доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

Grinberg, R. S., and Rubinshteyn, A. Ya. *Individuum & Gosudarstvo: ekonomicheskaya dilemma* [Individual & state: economic dilemma]. Moscow: Ves mir, 2013.

Gritsenko, A. A. *Institutsionalnaya arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional dynamics of architectonic and economic transformation]. Kharkiv: Fort, 2008.

"Global Competitiveness Index 2013-2014". http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

"Global Competitiveness Index 2014-2015". http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

"Global Competitiveness Index 2015-2016". http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative prospects of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

"IMD World Competitiveness Yearbook 2014". http://www.conicyt.cl/wp-content/uploads/2014/07/IMD_WCY-2014.pdf

Lopushniak, H. S. *Derzhavna sotsialna polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [State social policy as a prerequisite for economic development of Ukraine]. Lviv: LRIDU NADU, 2011.

Reshetylo, V. P. et. al. *Instytutsionalni faktory stiikoho rozvytku rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system* [Institutional factors of sustainable development of regional socio-economic systems]. Kharkiv: KhNAMH, 2013.

Yaremenko, O. L., and Nazyrov, K. Z. "Predposylki stanovleniya institutsionalnoy kontseptsii konkurentosposobnosti natsionalnoy ekonomiki v usloviyakh globalizatsii" [Prerequisite for the development of the institutional concept of competitiveness of the national economy in terms of globalization]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2015): 93-98.

УДК 339.92

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

© 2016 **ШТАЛЬ Т. В., ЗМЕЕВА А. А.**

УДК 339.92

Шталь Т. В., Змеева А. А. Систематизация методов оценки международной конкурентоспособности предприятия

Цель статьи заключается в исследовании методов оценки конкурентоспособности и выявлении их практической значимости для отечественных предприятий на примере ОАО «Завод «Южкабель». Проанализирована система методов оценки международной конкурентоспособности предприятия, рассмотрены наиболее часто встречающиеся в экономической литературе методики оценивания. В результате были выявлены недостатки отдельных элементов системы. Раскрыта практическая значимость исследования и выявлены наиболее эффективные методы оценки международной конкурентоспособности предприятия. С помощью таких методов, как метод рейтинговой оценки, матрица «4P», матрица «McKinsey», индекс Херфендаля – Хиршмана и модель многоугольника конкурентоспособности, была оценена международная конкурентоспособность ПАО «Завод «Южкабель». Сделан вывод о степени присутствия предприятия на международном рынке.

Ключевые слова: *методы оценки, международная конкурентоспособность предприятия, аналитические и графические методы, рыночная доля, норма потребительной стоимости, конкурентоспособность.*

Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Формул:*** *1.* ***Библ.:*** *10.*

Шталь Татьяна Валериевна *– доктор экономических наук, профессор, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *t.shtal@mail.ru*

Змеева Анна Александровна *– магистр, факультет международных экономических отношений, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *zmeevaanya@mail.ru*

УДК 339.92

Шталь Т. В., Змєєва Г. О. Систематизація методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства

Мета статті полягає в дослідженні методів оцінки конкурентоспроможності та виявленні їх практичної значущості для вітчизняних підприємств на прикладі ВАТ «Завод «Південкабель». Проаналізовано систему методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства, розглянуто найбільш розповсюджені в економічній літературі методики оцінювання. У результаті огляду було виявлено недоліки окремих елементів системи. Розкрито практичну значущість дослідження та виявлено найбільш ефективні методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства. За допомогою таких методів, як метод рейтингової оцінки, матриця «4P», матриця «McKinsey», індекс Херфендаля – Хіршмана і модель багатокутника конкурентоспроможності, була оцінена міжнародна конкурентоспроможність ПАТ «Завод «Південкабель». Зроблено висновок про ступінь присутності підприємства на міжнародному ринку.

Ключові слова: *методи оцінки, міжнародна конкурентоспроможність, аналітичні та графічні методи, ринкова частка, норма споживчої вартості, конкурентоспроможність.*

Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Формул:*** *1.* ***Бібл.:*** *10.*

Шталь Тетяна Валеріївна *– доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *t.shtal@mail.ru*

Змєєва Ганна Олександрівна *– магістр, факультет міжнародних економічних відносин, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *zmeevaanya@mail.ru*

UDC 339.92

Shtal T. V., Zmieieva G. O. Systematization of the Methods for Evaluating the International Competitiveness of Enterprise

The article is aimed at studying methods for evaluating competitiveness, identifying their practical relevance to domestic enterprises on example of the OAO «Zavod «Yuzhkabel». A system of methods for evaluating international competitiveness of enterprises has been analyzed, the most frequently encountered in the economic literature methodologies for estimation have been considered. As a result, weaknesses of the individual elements of the system have been identified. Practical significance of the study has been disclosed, the most effective methods for evaluating the international competitiveness of enterprises have been identified. Using methods such as the method of rating estimation, the «4P» matrix, the «McKinsey» matrix, the Hirfindahl-Hirschman index and the polygon of competitiveness model, international competitiveness of the OAO «Zavod «Yuzhkabel» has been evaluated. Conclusion about the extent of enterprise's presence at the international market has been made.

Keywords: *methods for evaluation, international competitiveness of enterprise, analytical and graphical methods, market share, use value rate, competitiveness.*

Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *4.* ***Formulae:*** *1.* ***Bibl.:*** *10.*

Shtal Tetyana V. *– D. Sc. (Economics), Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *t.shtal@mail.ru*

Zmieieva Ganna O. *– Master, Faculty of International Economic Relations, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *zmeevaanya@mail.ru*

В условиях современного рынка конкурентоспособность является важнейшим фактором развития и критерием выхода предприятия на международный рынок. В процессе глобализации и развития научно-технического прогресса предприятия стремятся идти в ногу со временем и совершенствовать продукт, который они производят. Постоянное совершенствование средств и методов производства ведет к усилению конкуренции на рынке. В этих условиях обеспечение успешного существования и функционирования предприятия на международном рынке напрямую связано с необходимостью повышения уровня его конкурентоспособности. Для эффективной разработки путей повышения конкурентоспособности необходимо объек-

тивно оценивать существующее положение предприятия на рынке. Поэтому актуальными являются вопросы, связанные с оценкой международной конкурентоспособности предприятия (МКП).

Вопросу международной конкурентоспособности посвящено немало научных трудов в мировой и украинской экономической науке. Среди отечественных и зарубежных ученых, которые внесли весомый вклад в развитие оценки международной конкурентоспособности предприятия, можно выделить следующих: Ф. Котлер, М. Портер, Й. Шумпетер, Дж. К. Грейсон, Г. Шульц, Т. Булсук, Фатхутдинов Р. А, Кантарович А. А., Черныш В. В., Иванова Е. А., Кузьмин А. Е., Горбаль Н. И., Поддубная Л. И., Фатхутдинов Р. А.

Целью статьи является характеристика методов оценки конкурентоспособности и выявление их практической значимости для отечественных предприятий на примере ОАО «Завод «Южкабель».

Для эффективного функционирования на международном рынке предприятию необходимо объективно и четко оценить свои потенциал и возможности выхода на рынок, свои сильные и слабые стороны, определить свои конкурентные преимущества. В теории конкурентоспособности существуют аналитические и графические методы оценки международной конкурентоспособности предприятия. Основные методы представлены на *рис. 1*.

Рассмотрим подробнее некоторые аналитические методы оценки МКП. Рейтинговые системы основываются на определении системы показателей оценки результатов экономической деятельности предприятия, их приведении к сравнительной шкалы, расчету единого интегрального показателя, ранжированию предприятия по величине рейтинга и определению его места на определенном рынке [7]. Отбор показателей результатов деятельности предприятия и определение доли того или иного показателя в общей рейтинговой оценке является важнейшим моментом рейтинговых систем оценки.

Оценивание МКП по показателю рыночной доли предусматривает формирование определенных стандартов и отнесение согласно им предприятия к классу аутсайдеров, середняков, лидеров, или так называемых «виолентов», «патиентов», «эксплерентов» и «комутантов». На основе такой классификации строится конкурентная карта рынка и определяется конкурентная позиция предприятия [1, 3].

Модель оценки конкурентоспособности на основе нормы потребительной стоимости основывается на определении объема потребностей потенциальных потребителей и их сопоставлении с реальными свойствами данного товара [4]. Однако недостатком является то, что метод оценки МКП на основе нормы потребительной стоимости, как и метод рейтинговых оценок, базируется только на экспертном подходе, что существенно уменьшает объективность конечного вывода [5].

Матрица Бостонской Консалтинговой Группы является одним из графических методов оценки МКП, который при наличии достаточно достоверной информации точно определяет положение предприятия на отраслевом рынке. Недостаток этой модели заключается в ее обосновании только на двух показателях, таких как темп роста и потребность в финансах, что не всегда обеспечивает достоверный результат [2]. Поэтому существует более полный и подробный вариант матрицы БК – матрица «привлекательность – конкурентоспособность», или матрица «McKinsey» [10].

Метод многоугольника конкурентоспособности достаточно легок в использовании для оперативного анализа ситуации, определения текущего положения относительно конкурентов [8, 9]. Многоугольник представляет собой графическое отображение факторной модели конкурентоспособности в виде векторов-осей. Сопоставление этих векторов позволяет выявить слабые и сильные стороны МКП по сравнению с конкурентом. Для измерения факторов конкурентоспособности и их отображения на векторах-осях используется экспертный подход и метод шкалирования [6].

В Украине активно используются методы оценки международной конкурентоспособности предприятия, представленные различными иностранными экономическими трудами, но, к сожалению, у нас не существует государственной методики оценки МКП. Это суще-

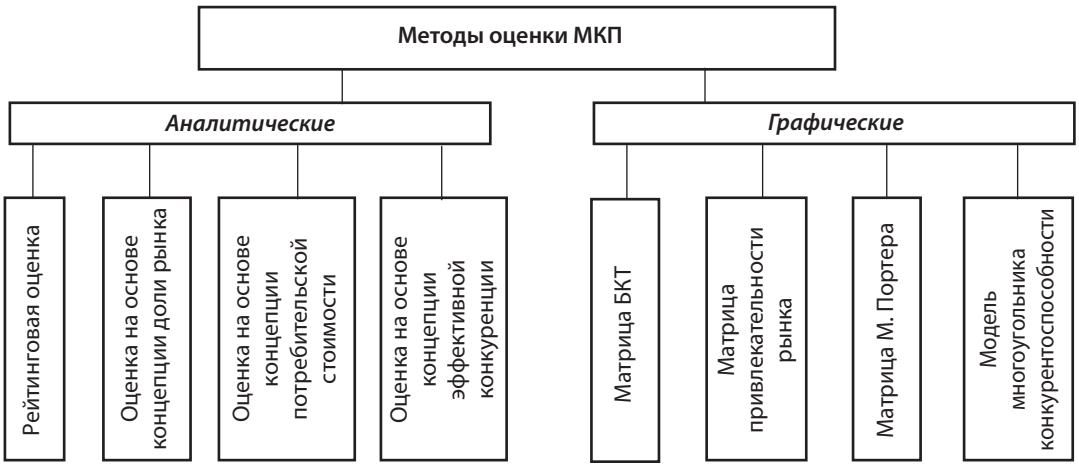

Рис. 1. Методы оценки МКП

ственно влияет на уровень экономического развития и усложняет управление международной конкурентоспособностью отечественных предприятий.

По нашему мнению, наиболее эффективными методами оценки международной конкурентоспособности предприятия являются методы рейтинговой оценки предприятия, матрица «4Р», матрица «McKinsey», индекс Херфендаля – Хиршмана и модель многоугольника конкурентоспособности.

Рассмотрим использование этих методов оценки на примере украинского лидера в области кабельно-проводниковой промышленности ОАО «Завод «Южкабель». Исходя из того, что предприятие стремится к освоению новых и больших рынков сбыта, проанализируем конкурентоспособность ОАО «Завод «Южкабель» по сравнению с мировыми лидерами в этой области – компаниями Prysnian, Nexans и General Cable.

Оценка конкурентоспособности на национальном рынке ОАО «Завод «Южкабель» с помощью метода рейтинговой оценки предприятия представлена в *табл. 1.*

Таблица 1

Метод рейтинговой оценки предприятия

Компоненты блоков	Уровень состояния компонентов
1	**2**
Функциональный блок	
НИОКР	4
Производство: основное и вспомогательное	2
Маркетинг и сбыт продаж	3
Сервисные работы для потребителей	3
Итоговая оценка	*3*
Ресурсный блок	
Материально-технические ресурсы	3
Сырье, материалы, топливо и энергия, комплектующие	2
Площади и рабочие места, связь и транспорт	1
Оборудование и инструменты	3
Итоговая оценка	*2*
Трудовые ресурсы	
Состав и комплектность руководителей	2
Состав и квалификация специалистов	2
Состав и квалификация работников	3
Итоговая оценка	*2*
Технология процессов по всем функциям и проектам	
Прогрессивность использования технологий и методов	4
Уровень автоматизации	2
Итоговая оценка	*3*
Организационная культура	
Коммуникационная система и язык общения	3

Окончание табл. 1

1	2
Традиции, опыт и вера в возможности организации	3
Трудовая этика и мотивирование	3
Итоговая оценка	*3*

На основе данных анализа хозяйственно-финансовой деятельности предприятия была проведена оценка МКП ОАО «Завод «Южкабель» по функциональному, ресурсному, технологическому и организационному блокам. Метод рейтинговой показал, что общий рейтинг предприятия по блокам составляет 3. Это свидетельствует о том, что предприятие находится на среднем уровне и соответствует отраслевым стандартам, занимает устойчивые позиции на рынке. Но на предприятии не наблюдается тенденций развития в области инноваций по тем или иным причинам, что может повлечь за собой неблагоприятные последствия для международной конкурентоспособности предприятия.

Оценка МКП ОАО «Завод «Южкабель» с помощью матрицы «4Р» изображена в *табл. 2.*

Таблица 2

Матрица «4Р»

Факторы конкурентоспособности	ОАО «Завод «Южкабель»	Конкуренты		
		Prysmian	Nexans	General Cable
Продукт (Product)				
Надежность	3	1	2	2
Срок службы	4	1	2	3
Ремонтопригодность	4	2	1	2
Технический уровень	4	1	2	2
Престиж торговой марки	5	1	1	1
Уровень ремонтного обслуживания	4	1	2	3
Уникальность дополнительных услуг	5	2	2	2
Широта ассортимента	3	2	2	1
Цена (Price)				
Отпускная	2	2	2	2
Розничная	2	4	4	3
Оптовая	1	3	3	3
Регион и каналы сбыта (Place)				
Стратегия сбыта	4	2	2	2
Число диллеров	3	1	1	2
Число дистрибьюторов	3	1	1	2
Степень охвата ринка	5	1	2	2
Продвижение на рынке (Promotion)				
Формы рекламы	4	1	1	1
Бюджет рекламы	4	1	2	2
Частота рекламы	5	2	3	3
Участие в выставках	3	2	2	2
Упоминание в СМИ	3	2	2	2

Проанализировав табл. 2, мы четко понимаем, что позиции на международном рынке ОАО «Завод «Южкабель» несущественны, к сожалению, предприятие пока не в состоянии конкурировать с лидерами рынка кабельно-проводниковой промышленности. Однако следует отметить, что при верной маркетинговой стратегии продукция предприятия может быть привлекательной, поскольку имеет выигрышную ценовую политику.

Исходя из концепции потребительской стоимости ОАО «Завод «Южкабель» обладает средней потребительской стоимостью, поскольку цена на кабельно-проводниковую продукцию низкая и привлекательна для покупателей, а гарантийные условия, послепродажное обслуживание, узнаваемость бренда и качество значительно ниже, чем у конкурентов. Компании необходимо работать над увеличением потребительской ценности своих продуктов с точки зрения покупателя и снижением расходов на потребление, пока не достигнет того, что ее товар по сравнению с товаром конкурентов будет обладать наибольшей ценностью.

Осуществив анализ табл. 1 и табл. 2, можно сделать вывод, что ОАО «Завод «Южкабель» относится к категории «Трудные дети» на матрице БКГ, что свидетельствует о том, что предприятие показывает высокие темпы роста и занимает малую долю рынка. Недостаточность финансовых средств заставляет предприятие интенсифицировать усилия на увеличение своей доли на рынке, или оно рискует быть выброшенным из него вовсе. В перспективе они могут стать как «Звездами», так и «Собаками».

Матрица «McKinsey» – «привлекательность – конкурентоспособность» представлена на *рис. 2*.

Предприятие можно отнести к квадранту А – Селективный рост – так как оно находится на привлекательном рынке, но с низкой конкурентоспособностью. По своим признакам соответствует «Тяжелым детям» на матрице БКГ. ОАО «Завод «Южкабель» необходимо привлекать инвестиции или выходить из международного рынка.

Для определения степени концентрации рынка используется индекс Херфендаля – Хиршмана (*табл. 3*).

Таблица 3

Определение индекса Херфендаля – Хиршмана

Предприятия	Рыночная доля предприятия	Доля в %
Prysnian	0,8	80
Nexans	0,7	70
General Cable	0,5	50
ОАО «Завод «Южкабель»	0,01	1

$$\text{Индекс} = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \ldots + S_n^2. \quad (1)$$

$$\text{Индекс} = 80^2 + 70^2 + 50^2 + 1^2 = 6400 + 4900 + 2500 + 1 = 13801.$$

Индекс Херфендаля – Хиршмана равен 13801 и входит в диапазон высококонцентрированного рынка. Доля Prysnian, Nexans, General Cable очень большая на рынке кабельно-проводниковой промышленности. Компании имеют значительное влияние на тенденции развития рынка. Существует угроза слияний и поглощений, что может привести к монополизации рынка.

Для построения многоугольника конкурентоспособности необходимо оценить по балльной шкале производство, организационную структуру, маркетинговую и финансовую деятельность предприятий. Отметим, что нами была проведена балльная оценка конкурентоспособности ОАО «Завод «Южкабель» с учетом того, что максимальный показатель равен 5, а минимальный – 1. Вторым этапом в построении модели многоугольника конкурентоспособности является расчет конкурентоспособности с учетом коэффициента значимости предприятий на международном рынке. Результаты расчетов представлены в *табл. 4*.

Данные табл. 4 наносим на систему координат, которая представлена на *рис. 3*.

Третий этап заключается в расчете площади каждого четырехугольника. Площадь четырехугольника компании Prysnian равен 7305,63; Nexans – 2454,90; General Cable – 580,94; ОАО «Завод «Южкабель» – 0,00000072. Метод многоугольника наглядно показал, что предприятие не

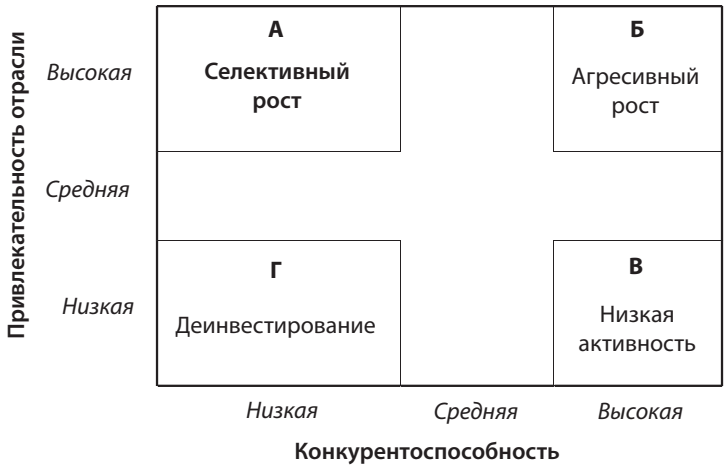

Рис. 2. Матрица «McKinsey»

Таблица 4

Расчет конкурентоспособности предприятий на международном рынке с учетом коэффициента весомости

Показатель	Prysnian	Nexans	General Cable	ОАО «Завод «Южкабель»
Производство	5 · 0,8 + 5 · 0,8 + + 4 · 0,8 = 11,2	4 · 0,7 + 4 · 0,7 + + 3 · 0,7 = 7,7	3 · 0,5 + 4 · 05 + + 4 · 0,5 = 5,5	1 · 0,01 + 1 · 0,01 + + 1 · 0,01 = 0,03
Организационная структура	5 · 0,8 + 5 · 0,8 + + 4 · 0,8 = 11,2	4 · 0,7 + 5 · 0,7 + + 4 · 0,7 = 9,1	5 · 0,5 + 4 · 0,5 + + 4 · 0,5 = 6,5	2 · 0,01 + 1 · 0,01 + + 1 · 0,01 = 0,04
Маркетинг	5 · 0,8 + 4 · 0,8 + + 4 · 0,8 = 10,4	5 · 0,7 + 3 · 0,7 + + 3 · 0,7 = 7,7	4 · 0,5 + 3 · 0,5 + + 3 · 0,5 = 5	1 · 0,01 + 1 · 0,01 + + 2 · 0,01 = 0,04
Финансовая деятельность	4 · 0,8 + 5 · 0,8 + + 5 · 0,8 = 11,2	4 · 0,7 + 5 · 0,7 + + 4 · 0,7 = 9,1	4 · 0,5 + 5 · 0,5 + + 4 · 0,5 = 6,5	1 · 0,01 + 1 · 0,01 + + 1 · 0,01 = 0,03

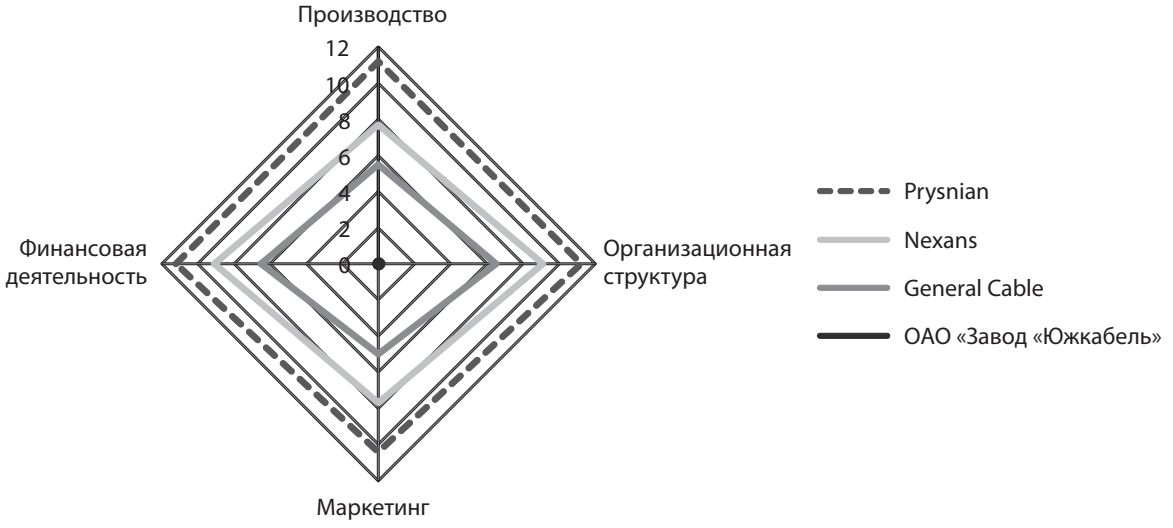

Рис. 3. Конкурентоспособность предприятий на международном рынке

имеет влияния на развитие кабельно-проводниковой промышленности в мире и занимает незначительную нишу на рынке.

В заключение статьи можно отметить, что в Украине, к сожалению, отсутвует государственная методика оценки конкурентоспособности предприятия, но активно заимствуется зарубежная практика оценивания. Так, наиболее распространенными методами являются метод рейтинговой оценки, оценка на основе концепции доли рынка, матрица Бостонской Консалтинговой Группы, метод многоугольника конкурентоспособности и другие. Используя аналитические и графические методы оценки конкурентоспособности, мы пришли к выводу, что на международном рынке присутствие ОАО «Завод «Южкабель» практически не прослеживается. Осуществление внешнеэкономической деятельности предприятием, к сожалению, пока не позволяет ему конкурировать с мировыми лидерами в своей области. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Гарачук Ю. О. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок управління конкурентоспроможністю / Ю. О. Гарачук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 60–66.

2. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства / С. М. Клименко, Т. В. Омельяненко, Д. О. Барабась. – К. : КНЕУ, 2013. – 547 с.

3. Кревенс Д. В. Стратегический маркетинг / Дэвид В. Кревенс / Пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2014. – 512 с.

4. Кротков А. М. Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки / А. М. Кротков, Ю. Я. Еленева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/press/marketing/2001-6/06.shtml

5. Лучко О. Д. Аналіз показників конкурентоспроможності підприємств / О. Д. Лучко // Інвестиції : практика та досвід. – 2007. – № 23. – С. 33–37.

6. Піддубна Л. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / Л. І. Піддубна, В. С. Пономаренко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 328 с.

7. Портер М. Е. Стратегія конкуренції / Майкл Е. Портер / Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 345 с.

8. Фасхиев Х. Модель управления конкурентоспособностью предприятия / Х. Фасхиев // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 2. – С. 69–81.

9. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

10. Чаплина А. Конкурентоспособность как интегральный показатель эффективности предприятия / А. Чаплина, И. Войцеховская // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 3. – С. 108–114.

REFERENCES

Chaplina, A., and Voytsekhovskaya, I. "Konkurentosposobnost kak integralnyy pokazatel effektivnosti predpriyatiya" [Competitiveness as an integral indicator of the efficiency of the enterprise]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 3 (2006): 108-114.

Faskhiev, Kh. "Model upravleniya konkurentosposobnostyu predpriyatiya" [Model enterprise competitiveness management]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 2 (2008): 69-81.

Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Harachuk, Yu. O. "Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpryiemstva za rakhunok upravlinnia konkurentospromozhnistiu" [Improving the efficiency of the enterprise by managing competitiveness]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2008): 60-66.

Klymenko, S. M., Omelianenko, T. V., and Barabas, D. O. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva* [Management of competitiveness of the company]. Kyiv: KNEU, 2013.

Krevens, V. D. *Strategicheskiy marketing* [Strategic marketing]. Moscow: Vilyams, 2014.

Krotkov, A. M., and Eleneva, Yu. Ya. "Konkurentosposobnost predpriyatiya: podkhody k obespecheniyu, kriterii, metody otsenki" [The competitiveness of businesses: approaches to the criteria, evaluation methods]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2001): 59-69.

Luchko, O. D. "Analiz pokaznykiv konkurentospromozhnosti pidpryiemstv" [The analysis of the competitiveness of enterprises]. *Fondovyi rynok*, no. 4 (2008): 30-.

Piddubna, L. I., and Ponomarenko, V. S. *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva* [Management of the international competitiveness of enterprises]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

Porter, M. E. *Stratehiia konkurentsii* [The strategy competition]. Kyiv: Osnovy, 1998.

УДК 339.52

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ГАТТ/СОТ ТА ЇЇ СПРЯЖЕННЯ ІЗ СИСТЕМОЮ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

© 2016 **ШОЛОМ А. С.**

УДК 339.52

Шолом А. С. Організаційно-функціональна структура ГАТТ/СОТ та її спряження із системою міжнародних інституцій

Метою статті є з'ясування особливостей організаційно-функціональної структури ГАТТ/СОТ та характеру її спряження з системою міжнародних інституцій. Світова організація торгівля є сучасною інституційною формою торговельно-економічної глобалізації. Встановлені нею «правила гри» регулюють 97% торговельно-економічних відносин. Однак не тільки ГАТТ/СОТ зумовлює інституційне середовище системи багатосторонньої торгівлі. Важливі всі особливості спряження міжнародних інституцій. «Правила гри» тільки тоді перетворюються на «образи поведінки», коли є в наявності ефективні важелі примусу, тобто організаційна складова всіх цих інституцій. Організаційно-інституційна природа СОТ обумовлює двоїсту сутність системи багатосторонньої торгівлі. А перший крок для реформування будь-якої сфери завжди починається з усвідомлення усіх особливостей її поточного стану. У статті розглядається двоїста структура СОТ як організації-інституції, яка виступає основним провайдером правил гри у сфері міжнародної торгівлі, а також система міжнародних інституцій та спряження всередині неї.

Ключові слова: *інституція, організація, спряження, ГАТТ/СОТ.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Бібл.:*** *9.*

Шолом Аліна Сергіївна *– здобувач, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

УДК 339.52

Шолом А. С. Организационно-функциональная структура ГАТТ/ВТО и ее спряжение с системой международных институций

Целью статьи является выяснение особенностей организационно-функциональной структуры ГАТТ/ВТО и характера ее спряжения с системой международных институций. Всемирная торговая организация является современной институциональной формой торгово-экономической глобализации. Установленные ней «правила игры» регулируют 97% торгово-экономических отношений. Однако не только ГАТТ/ВТО обусловливает институциональную среду системы многосторонней торговли. Важны все особенности спряжения международных институций. «Правила игры» только тогда превращаются в «образы поведения», когда в наличии имеются эффективные рычаги принуждения, то есть организационная составляющая всех этих институций. Организационно-институциональная природа ВТО обусловливает двойственную сущность систему многосторонней торговли. А первый шаг к реформированию любой сферы всегда начинается с осознания всех особенностей ее текущего состояния. В статье рассматривается двойственная структура ВТО как организации-институции, которая выступает основным провайдером правил игры в сфере международной торговли, а также система международных институций и спряжение внутри нее.

Ключевые слова: *институция, организация, спряжение, ГАТТ/ВТО.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Библ.:*** *9.*

Шолом Алина Сергеевна *– соискатель, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

UDC 339.52

Sholom A. S. Organizational-Functional Structure of the GATT/WTO and its Conjugation with the System of International Institutions

The article is concerned with determining the peculiarities of the organizational-functional structure of the GATT/WTO and its conjugation with the system of international institutions. The World Trade Organization is a contemporary institutional form of trade-economic globalization. It has established the «rules of the game», which regulate 97% of trade-economic relations. However, the GATT/WTO does not exclusively determinate the institutional environment of the multilateral trading system. All the features in terms of conjugation of international institutions are of importance. «Rules of the game» are transformed into «behavior patterns» only when there are effective levers of coercion, i.e. organizational component of all these institutions. The organizational-institutional nature of the WTO provides the dual essence of the multilateral trading system. And the first step to reforming any sphere always begins with an awareness of all the features of its current status. The article considers the dual structure of the WTO as an organization-institution, which is the main provider of the rules of the game in terms of international trade, as well as the system of international institutions and conjugation within it.

Keywords: *institution, organization, conjugation, GATT/WTO.*
Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *4.* ***Bibl.:*** *9.*

Sholom Alina S. *– Applicant, Kharkiv National University named after V. N. Karazin (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

REFERENCES

Chaplina, A., and Voytsekhovskaya, I. "Konkurentosposobnost kak integralnyy pokazatel effektivnosti predpriyatiya" [Competitiveness as an integral indicator of the efficiency of the enterprise]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 3 (2006): 108-114.

Faskhiev, Kh. "Model upravleniya konkurentosposobnostyu predpriyatiya" [Model enterprise competitiveness management]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 2 (2008): 69-81.

Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Harachuk, Yu. O. "Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpryiemstva za rakhunok upravlinnia konkurentospromozhnistiu" [Improving the efficiency of the enterprise by managing competitiveness]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2008): 60-66.

Klymenko, S. M., Omelianenko, T. V., and Barabas, D. O. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva* [Management of competitiveness of the company]. Kyiv: KNEU, 2013.

Krevens, V. D. *Strategicheskiy marketing* [Strategic marketing]. Moscow: Vilyams, 2014.

Krotkov, A. M., and Eleneva, Yu. Ya. "Konkurentosposobnost predpriyatiya: podkhody k obespecheniyu, kriterii, metody otsenki" [The competitiveness of businesses: approaches to the criteria, evaluation methods]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2001): 59-69.

Luchko, O. D. "Analiz pokaznykiv konkurentospromozhnosti pidpryiemstv" [The analysis of the competitiveness of enterprises]. *Fondovyi rynok*, no. 4 (2008): 30-.

Piddubna, L. I., and Ponomarenko, V. S. *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva* [Management of the international competitiveness of enterprises]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

Porter, M. E. *Stratehiia konkurentsii* [The strategy competition]. Kyiv: Osnovy, 1998.

УДК 339.52

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ГАТТ/СОТ ТА ЇЇ СПРЯЖЕННЯ ІЗ СИСТЕМОЮ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

© 2016 **ШОЛОМ А. С.**

УДК 339.52

Шолом А. С. Організаційно-функціональна структура ГАТТ/СОТ та її спряження із системою міжнародних інституцій

Метою статті є з'ясування особливостей організаційно-функціональної структури ГАТТ/СОТ та характеру її спряження з системою міжнародних інституцій. Світова організація торгівля є сучасною інституційною формою торговельно-економічної глобалізації. Встановлені нею «правила гри» регулюють 97% торговельно-економічних відносин. Однак не тільки ГАТТ/СОТ зумовлює інституційне середовище системи багатосторонньої торгівлі. Важливі всі особливості спряження міжнародних інституцій. «Правила гри» тільки тоді перетворюються на «образи поведінки», коли є в наявності ефективні важелі примусу, тобто організаційна складова всіх цих інституцій. Організаційно-інституційна природа СОТ обумовлює двоїсту сутність системи багатосторонньої торгівлі. А перший крок для реформування будь-якої сфери завжди починається з усвідомлення усіх особливостей її поточного стану. У статті розглядається двоїста структура СОТ як організації-інституції, яка виступає основним провайдером правил гри у сфері міжнародної торгівлі, а також система міжнародних інституцій та спряження всередині неї.

Ключові слова: *інституція, організація, спряження, ГАТТ/СОТ.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Бібл.:*** *9.*

Шолом Аліна Сергіївна *– здобувач, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

УДК 339.52

Шолом А. С. Организационно-функциональная структура ГАТТ/ВТО и ее спряжение с системой международных институций

Целью статьи является выяснение особенностей организационно-функциональной структуры ГАТТ/ВТО и характера ее спряжения с системой международных институций. Всемирная торговая организация является современной институциональной формой торгово-экономической глобализации. Установленные ней «правила игры» регулируют 97% торгово-экономических отношений. Однако не только ГАТТ/ВТО обусловливает институциональную среду системы многосторонней торговли. Важны все особенности спряжения международных институций. «Правила игры» только тогда превращаются в «образы поведения», когда в наличии имеются эффективные рычаги принуждения, то есть организационная составляющая всех этих институций. Организационно-институциональная природа ВТО обусловливает двойственную сущность систему многосторонней торговли. А первый шаг к реформированию любой сферы всегда начинается с осознания всех особенностей ее текущего состояния. В статье рассматривается двойственная структура ВТО как организации-институции, которая выступает основным провайдером правил игры в сфере международной торговли, а также система международных институций и спряжение внутри нее.

Ключевые слова: *институция, организация, спряжение, ГАТТ/ВТО.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *4.* ***Библ.:*** *9.*

Шолом Алина Сергеевна *– соискатель, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

UDC 339.52

Sholom A. S. Organizational-Functional Structure of the GATT/WTO and its Conjugation with the System of International Institutions

The article is concerned with determining the peculiarities of the organizational-functional structure of the GATT/WTO and its conjugation with the system of international institutions. The World Trade Organization is a contemporary institutional form of trade-economic globalization. It has established the «rules of the game», which regulate 97% of trade-economic relations. However, the GATT/WTO does not exclusively determinate the institutional environment of the multilateral trading system. All the features in terms of conjugation of international institutions are of importance. «Rules of the game» are transformed into «behavior patterns» only when there are effective levers of coercion, i.e. organizational component of all these institutions. The organizational-institutional nature of the WTO provides the dual essence of the multilateral trading system. And the first step to reforming any sphere always begins with an awareness of all the features of its current status. The article considers the dual structure of the WTO as an organization-institution, which is the main provider of the rules of the game in terms of international trade, as well as the system of international institutions and conjugation within it.

Keywords: *institution, organization, conjugation, GATT/WTO.*
Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *4.* ***Bibl.:*** *9.*

Sholom Alina S. *– Applicant, Kharkiv National University named after V. N. Karazin (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*
E-mail: *alina.scholom@yandex.ua*

Сучасна міжнародна торгівля базується на правових та організаційно-інституційних рамках, відомих як «угоди ГАТТ/СОТ», які мають на меті забезпечення якнайбільшого ступеня відкритості торгівлі. У рамках СОТ діє комплекс понад п'ятидесяти багатосторонніх угод, які охоплюють широкий спектр питань міжнародної торгівлі. Фактично система ГАТТ/СОТ стала інституційною формою торговельно-економічної глобалізації, оскільки 97% міжнародних торговельно-економічних відносин між країнами регулюються в рамках цієї організації.

Інституціоналізація міжнародної торгівлі та світового господарства в рамках СОТ приводить до поглиблення процесів глобалізації та інтенсифікації торгівлі між країнами, що тісно пов'язане з подальшими інституційними змінами. А значить, має місце й об'єктивна необхідність адаптації до нових реалій та існуючої системи інституцій, в іншому випадку колишнє інституційне середовище здатне гальмувати розвиток світової економіки і, таким чином, може вступити в суперечність зі зміненими характеристиками стану світового господарства.

Метою статті є з'ясування особливостей організаційно-функціональної структури ГАТТ/СОТ і характеру її спряження із системою міжнародних інституцій.

Серед науковців, які займаються даною проблемою, слід зазначити розробників інституційного підходу: Т. Веблена (традиційний інституціоналізм) і Д. Норта (неоінституціоналізм). Останній також займався проблемою розмежування понять «організація» та «інституція». З'ясуванню особливостей місця СОТ у системі багатосторонньої торгівлі присвячені праці К. Ванграсстека. Система міжнародних інституцій та характер спряження всередині неї розглядається у роботах цілого ряду вчених, зокрема С. Евенетт, Дж. Трейо-Матьюс, Б. Сіммонс та Л. Мартін, тощо.

Зростання значення світогосподарських зав'язків для економіки практично будь-якої країни світу означає й об'єктивну потребу, згідно з Д. Нортом, у підвищенні ролі та збільшенні значення інституцій, що функціонують у сфері міжнародних економічних відносин, у тому числі і в області світової торгівлі, у порівнянні з інституціями, що регулюють господарські відносини на національному рівні [1].

Теоретики неоінституціоналізму підкреслювали, що вільний обмін інформацією та безперешкодна торгівля сприяють створенню інституцій завдяки появі попиту на їх послуги, що забезпечують діяльність ринку. У міжнародних економічних відносинах, також як і в рамках національних економічних систем окремих країн, формуються певні інституції (норми, ціннісні характеристики, «правила гри» – за Д. Нортом, «образи поведінки» – за Т. Вебленом). Їх головна особливість полягає в тому, що вони для свого ефективного функціонування в мультикультурному міжнародному середовищі потребують зовнішньої формалізованої структури управління – організацію. Тому інституціоналізація міжнародних економічних відносин – це не тільки створення формальних і неформальних правил, але й вибудова спеціальних важелей примусу. Їх основна функція полягає в тому, щоб перевести «правила гри» в «образи поведінки», забезпечуючи передбачуваність та стабільність взаємодії між країнами.

У сфері міжнародної торгівлі, окрім традиційних для всіх суспільних наук інституцій (приватної власності, конкуренції), необхідно виділити окрему категорію інституцій, до яких слід віднести окремі міжнародні організації, інфраструктурні складові міжнародних торгових відносин, багатосторонні товарні угоди і відповідні їм організації (зокрема, ОПЕК), двосторонні торговельні угоди (зокрема, ЮНКТАД), регіональні інтеграційні об'єднання і чинний в їх рамках механізм регулювання торгівлі. Однак провідною «організацією-інституцією», що забезпечує регулювання міжнародної торгівлі, є СОТ, бо саме ця міжнародна організація встановлює і слідкує за виконанням правил гри, які структурують взаємодію між країнами, зменшуючи рівень невизначеності та ризик у зовнішньоторговельних операціях країн – учасниць міжнародної торгівлі. Функції ГАТТ/СОТ повністю відповідають функціям класичної інституції за Д. Нортом (*табл. 1*), що дозволяє вирізняти не тільки СОТ-організацію, але й СОТ-інституцію.

Таблиця 1

Кореляція функцій системи ГАТТ/СОТ та функцій інституції за Д. Нортом

Функції ГАТТ/СОТ	Функції класичної інституції
Сприяння реалізації, застосуванню, функціонуванню та досягненню багатосторонніх угод ГАТТ/СОТ	Функція закріплення та відтворення соціальних відносин
Бути форумом для багатосторонніх торговельних переговорів	Комунікативні функції
Врегулювання торговельних спорів	Регулятивна функція
Здійснення моніторингу національної торговельної політики членів СОТ	Інтегративна функція
Надання технічної допомоги і підготовки кадрів для країн, що розвиваються	Транслююча функція

Джерело: складено автором за [1, 2].

Така кореляція функціоналу ГАТТ/СОТ та функцій класичної нортівської ще раз доводить існування двох невід'ємних частин сучасної багатосторонньої торгівельної системи, які знаходяться у стані динамічного протистояння [3]. Однак відповідно до законів формальної логіки ці поняття можуть співвідноситися трьома різними способами (*рис. 1*).

Спроба розміщення організації-інституції СОТ та її попередниці – інституції ГАТТ – на діаграмах Ейлера – Венна доводить, що поняття «інституція» не є ширшим за поняття «організація» (варіант **а**)). Однак для виявлення правильного співвідношення потрібно проаналізувати всю систему міжнародних організацій у сфері міжнародної торгівлі у її спряженні з ГАТТ/СОТ. Розглянемо спочатку організаційно-функціональну структуру СОТ (*рис. 2*).

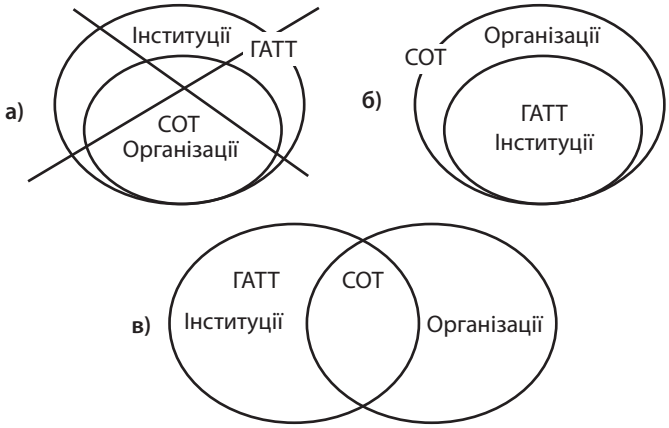

Рис. 1. Співвідношення понять «організація» та «інституція» на прикладі ГАТТ/СОТ

Джерело: побудовано автором.

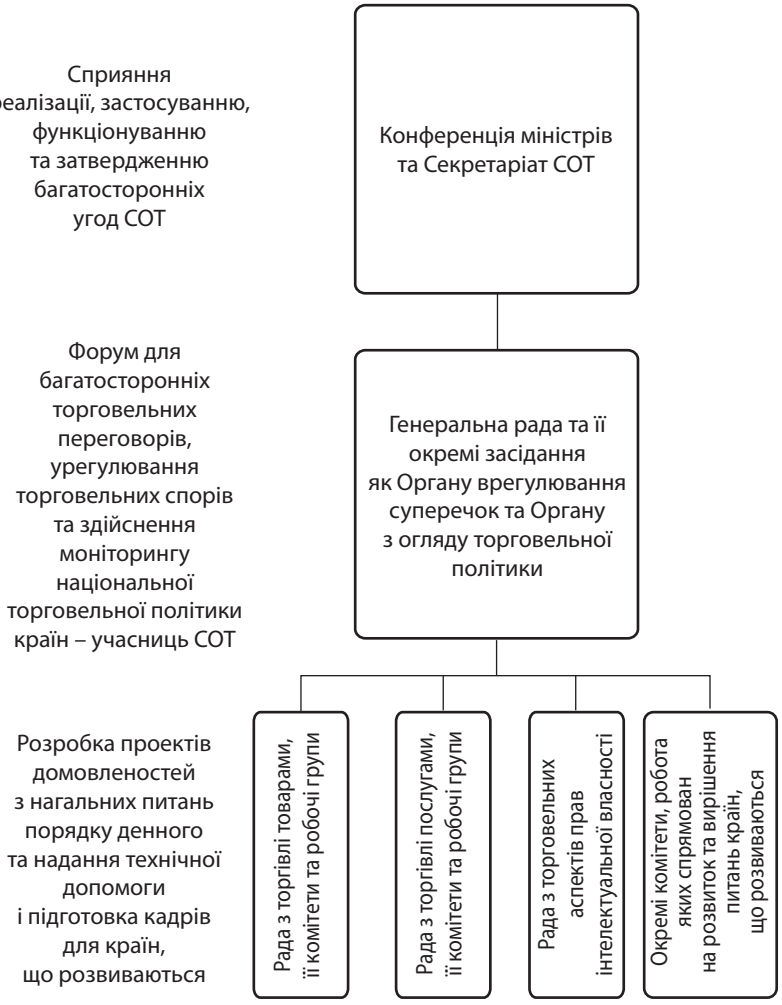

Рис. 2. Інституційна складова організаційно-функціональна структура ГАТТ/СОТ

Джерело: побудовано автором за [2].

Організаційна складова СОТ служить механізмом примусу виконання правил реалізації міжнародної торгівлі, які формалізуються у вигляді «угод СОТ». Порівняно з ГАТТ, яка хоч і мала зачатки організаційних механізмів примусу до виконання декларованих правил гри у сфері міжнародної торгівлі, зокрема Секретаріат, Комітет з торгівлі і розвитку, Комітет з торгівлі промисловими продуктами, Сільськогосподарський комітет, спеціальну групу з тропічних продуктів, робочу групу для узгодження митних тарифів, Комітет з антидемпінгових практик [4], але СОТ значно розширила сферу свого регулювання і тому стала повноцінною організацією. Розширення сфери діяльності привело також і до необхідності створення механізму координації із системою міжнародних організацій (*рис. 3*) задля запобігання непослідовності та виникненню суперечок.

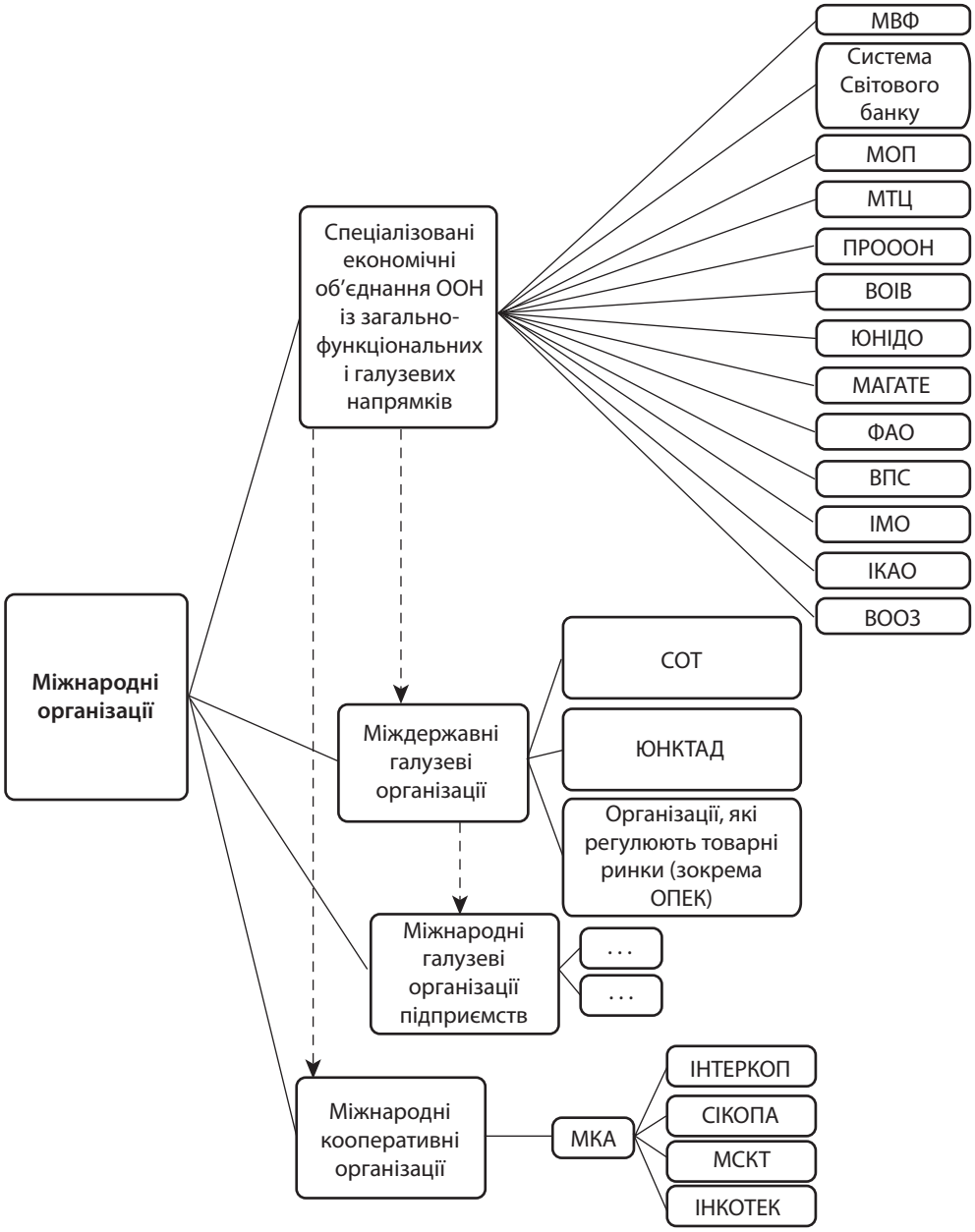

Рис. 3. Система міжнародних організацій у сфері міжнародної торгівлі

Джерело: побудовано автором за [6, 7].

Структура взаємозв'язків усередині системи міжнародних організацій у сфері міжнародної торгівлі свідчить про те, що «правила гри» формулюють тільки спеціальні об'єднання ООН та міждержавні галузеві організації, тобто міжнародним галузевим організаціям підприємств і кооперативним організаціям не притаманна інституційна складова. А це, своєю чергою, свідчить про те, що правильне співвідношення категорій «інституція» та «організація» було зображено на рис. 1 в останньому варіанті. Тобто є такі організації, що не є інституціями, та інституції, що не є організаціями, а є «організації-інституції», СОТ об'єднує у своїй сутності обидва поняття.

Результати дослідження діяльності міжнародних організацій [5] свідчать, що за їх допомогою країни з розвинутою ринковою економікою створюють цілісний ринковий простір для підприємництва в усій світовій економіці. Безумовно, дані країни, що домінують в глобальному економічному просторі, прагнуть, перш за все, задовольнити власні інтереси. Але в сучасній світовій економіці, що характеризується взаємозалежністю національних економік, неможливо досягти задоволення інтересів певних груп країн, не беручи до уваги інтереси інших. Тому можна сказати, що світову торгівлю регулює не тільки система ГАТТ/СОТ, але й її спряження з іншими організаціями.

Координація з іншими міжнародними організаціями є пріоритетом в СОТ. Аналіз угод, досягнутих під час Уругвайського раунду, показує, що питаннями, які регулюються СОТ, займаються принаймні ще 20 міжнародних організацій (*табл. 2*), що може призвести до проблеми когерентності. Тому учасники переговорів в рамках Уругвайського раунду схвалили ряд положень, призначених для вирішення цієї проблеми. Одним з них є Де-

кларація про внесок СОТ у досягнення більшої узгодженості глобальної економічної політики (*Declaration on the Contribution of the World Trade Organization to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policymaking*), яка стала частиною Уругвайського пакета домовленостей. У ній міністри визнали, що «труднощі, витоки яких лежать не у торгівельній площині, не можуть бути виправленими за допомогою заходів тільки у торгівельній сфері» і підкреслили «важливість зусиль з поліпшення інших елементів глобальної економічної політики задля ефективного впровадження досягнутих у рамках Уругвайського раунду домовленостей» [8, 9]. Задля розв'язання Дохійської кризи потрібна реформа двох складових СОТ: як організаційної, так і інституційної.

Стаття V Угоди СОТ надає Генеральній Раді повноваження «розробити відповідні механізми для ефективної співпраці з іншими міжурядовими організаціями, у яких є функції, пов'язані зі сферою діяльності СОТ». Тому в 1996 р. було запроваджено статус спостерігача у СОТ для того, щоб заохотити інші міжнародні організації стежити за ходом перемовин з питань, що становлять безпосередній інтерес для них. Слід зауважити, що статус спостерігача організації надається не у СОТ в цілому, а у його окремих органах, наприклад Раді з торгівлі товарами. Міжнародна організація, яка хоче отримати статус спостерігача у СОТ, повинна зробити письмовий запит до одного з органів СОТ у письмовій формі, вказавши причини своєї зацікавленості в участі у роботі СОТ.

Дані *табл. 3* показують, що МВФ і ЮНКТАД є єдиними міжнародними організаціями, які мають статус спостерігача у всіх органах СОТ (Орган врегулювання суперечок не може надавати жодній міжнародній організації статус спостерігача, однак МВФ може брати участь у його роботі).

СОТ також може набувати статусу спостерігача в інших організаціях (*табл. 4*), однак вона надає перевагу організаціям, які базуються в Європі, зокрема в Женеві. СОТ є спостерігачем у 13 міжнародних організаціях, штаб-квартира яких розташована в Женеві. Це пов'язано з унікальною ситуацією, коли СОТ як міжнародна організація не має підрозділів у інших країнах (натомість, наприклад, МВФ має 81 регіонального представника та 4 регіональних представництва). СОТ співпрацює з іншими організаціями через їх представників у органах СОТ та електронний обмін документами.

Неурядові організації не можуть безпосередньо брати участь у прийнятті домовленостей під час Міністерських перемовин СОТ, однак вони можуть впливати на процес інституціоналізації міжнародної торгівлі через процес перемовин у рамках СОТ. Кількість неурядових організацій, які брали участь у Міністерських конференціях, поступово зростала, однак у 2001 р. довелося

Таблиця 2

Сфери взаємодії СОТ з іншими організаціями

Угода	Інші організації
Угода із сільського господарства (*Agreement on Agriculture*)	Спільний фонд з товарів ООН (CFC), Продовольча та сільськогосподарча організація ООН (ФАО), Міжнародна рада із зерна (*International Grains Council*), Міжнародна організація з кави (*International Coffee Organization*) та інші організації, які регулюють міжнародну торгівлю певними групами товарів
Угода про впровадження статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі	Всесвітня митна організація (ВМО)
Угода з правил походження товарів	Всесвітня митна організація (ВМО)
Угода з санітарних та фітосанітарних заходів	Комісія Кодексу Аліментаріусу (*Codex Alimentarius Commission*), Продовольча та сільськогосподарча організація ООН (FAO), Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (UPOV), Міжнародне епізотичне бюро (OIE)
Угода про технічні бар'єри торгівлі (*TBT Agreeement*)	Міжнародна електротехнічна комісія, Міжнародна організація зі стандартизації
Угода з текстилю та одягу (*Agreement on Textiles and Clothing*)	Міжнародне бюро з текстилю та одягу (ІСТВ)
Угода щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (TRIPS)	Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин, ВООЗ, Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)
Угода щодо інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею (*TRIMs Agreement*)	МВФ, Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок (*International Centre for the Settlement of Investment Disputes*), Світовий банк
Рішення про заходи в інтересах найменш розвинених країн	ЮНКТАД, Програма розвитку ООН
Генеральна угода про торгівлю послугами	МОП, Міжнародний союз електрозв'язку, ЮНЕСКО, ВООЗ, Всесвітня туристська організація, тощо
Домовленості про правила та процедури вирішення суперечок	Міжнародний суд ООН, Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорв
Домовленості щодо платіжного балансу в ГАТТ	МВФ, Світовий банк

Джерело: складено автором за [4, 7].

Таблиця 3

Організації зі статусом спостерігача в Генеральній раді та головних органах СОТ

	Генеральна рада	Орган з огляду торговельної політики	Рада з торгівлі товарами	Рада з торгівлі послугами	Рада ТРІПС	Інші органи СОТ
Організації зі статусом спостерігача у Генеральній раді						
ФАО	+	+	+		+	+
МВФ	+	+	+	+	+	+
МТЦ	+			+		+
ОЕСР	+	+	+		+	+
ООН	+		+	+	+	+
ЮНКТАД	+	+	+	+	+	+
СБ	+	+	+		+	+
ВОІВ	+				+	+
Організації зі статусом спостерігача в інших головних органах СОТ						
ЄБРР	+					
Європейська асоціація вільної торгівлі	+					
ІКАО				+/–		
МСЕ				+		
ІСТВ			+			
UPOV					+	
UPU				+		
ВМО			+		+	
ВООЗ				+/–	+/–	
ВТО				+/–		

Джерело: складено автором за [4, 7].

Таблиця 4

Організації, у яких СОТ має статус спостерігача

Організації, що базуються в Женеві:
• Базельська конвенція; • Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори; • Європейська Асоціація Вільної Торгівлі; • Міжнародна організація зі стандартизації; • Міжнародний торговий центр; • Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин; • Управління Верховного комісара ООН з прав людини; • Роттердамська конвенція; • Стокгольмська конвенція; • Конференція ООН з торгівлі та розвитку; • Економічна комісія ООН для Європи; • Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ); • Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)
Організації, що базуються в Європі:
• Група Африканських, Карибських та Тихоокеанських держав; • Продовольча та сільськогосподарча організація (ФАО); • Міжнародна організація зі збереження тунця; • Міжнародна рада з зерна; • Міжнародний інститут дослідження рослин; • Організація економічного співробітництва та розвитку; • Комісія ООН з права міжнародної торгівлі; • Організація ООН з освіти, науки і культури (ЮНЕСКО); • Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату; • Організація промислового розвитку ООН; • Всесвітня митна організація
Організації, що базуються у Північній Америці:
• Конвенція про біологічне різноманіття; • Міжнародний валютний фонд; • ООН; • Комісія ООН з питань сталого розвитку; • Програма розвитку ООН; • Світовий банк
Організації, що базуються в інших регіонах:
• Латиноамериканська економічна система; • Монреальський протокол; • Форум тихоокеанських островів; • Програма ООН з питань охорони навколишнього середовища

Джерело: складено автором за [4, 7].

обмежити їх кількість з міркувань безпеки. Після Гонконгської конференції у 2005 р. кількість неурядових організацій, які беруть участь у Міністерських конференціях, почала зменшуватися через проблеми з прийняттям домовленостей у рамках Дохійського раунду перемовин. На Міністерській конференції на Балі у 2013 р. міністри зі 160 держав світу уклали перший багатосторонній договір під егідою СОТ. «Балійський пакет угод» став важливим кроком у напрямку відновлення довіри до СОТ як форуму для ведення багатосторонніх перемовин. Центральне місце у нових домовленостях займає нівелювання нетарифних обмежень взаємодії акторів у міжнародному середовищі, зокрема спрощення митних процедур з метою скорочення витрат на ведення бізнесу за кордоном. Інші аспекти Балійських угод присвячені забезпеченню продовольчої безпеки і ряду питань, які становлять особливий інтерес для найменш розвинених країн свіиу, зокрема наданню торгових преференцій та субсидіюванню виробництва бавовни.

У світі, в якому все більшу роль відіграють регіональні та двосторонні угоди про вільну торгівлю, головною метою СОТ стає пошук творчих відповідей на питання, які розділяють міжнародну співдружність, для забезпечення спільного розвитку у всіх сферах. Десята міністерська конференція у Найробі, яка проходила 15–18 грудня 2015 р., стала першою конференцією у рамках системи ГАТТ/СОТ на Африканському континенті. Однак вона вже показала перші результати – 54 країни, які відповідають за 97% міжнародної торгівлі цими товарами, підписали Угоду по інформаційних технологіях, яка покриває 1,3 трлн дол. США, або 1/5 міжнародної торгівлі товарами. Це найбільше скорочення тарифів за 18 років функціонування СОТ, яке, за словами генерального директора СОТ Роберто Азаведо, показує можливість досягнення компромісу та надає приклад для подальших перемовин у рамках системи ГАТТ/СОТ і довгоочікуваного завершення Дохійського раунду перемовин [2].

ВИСНОВКИ

Правила в рамках системи багатосторонньої міжнародної торгівлі в рамках ГАТТ/СОТ, знижуючи невизначеність, зумовлюють відносну інформованість суб'єкта про зміни у зовнішньому середовищі, пов'язані з появою інших суб'єктів. Більше того, в тій мірі, в якій раціональність поведінки суб'єкта залежить від ступеня його інформованості та здатності використовувати дану інформацію для прийняття рішення, правила виявляються умовою раціональності поведінки суб'єкта. «Правила гри» діють тільки тоді, коли перетворюються на «образи поведінки», а це можливо тільки за наявності важелів примусу – організаційної складової інституцій. Саме тому створення «організації-інституції» СОТ обумовлює початок нового етапу розвитку системи багатосторонньої торгівлі. Коли як діючий суб'єкт, який встановлює для країн – учасниць світової торгівлі спільні цілі та норми, виступає єдина «організація-інституція» – СОТ, стає більш ймовірним, що будуть створені й інші ефективно діючі організації, інституції, «організації-інституції», що забезпечують підтримку розвитку світової торгівлі в цілому, а на цій основі і підтримку економічного розвитку окремо взятих країн. На основі аналізу організаційно-функціональної структури ГАТТ/СОТ та її спряження з системою міжнародних інституцій у сфері міжнародної торгівлі було виявлено провідне значення міждержавних галузевих організацій, зокрема СОТ.Ширина охвату інституційної складової СОТ обумовлює необхідність її тісного спряження з іншими інституціями для спільного формування інституційної середи міжнародної торгівлі.

Важливим для розвитку глобальної економіки є те, що в діяльності СОТ особливе місце займають не лише торгові питання, але й проблеми загального розвитку світової економіки. Подальші дослідження доцільно зосередити на вивченні впливу нетарифних обмежень, які погано піддаються кількісній кваліфікації і тому не відображаються у звичайній статистиці, на міжнародну торгівлю та їх нівелювання в рамках системи ГАТТ/СОТ, аналізі проблем спряження ГАТТ/СОТ та інших організацій, інституцій та організацій-інституцій та можливих шляхів реформування організаційно-функціональної структури СОТ для виходу з Дохійської кризи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

2. World Trade Organization: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wto.org

3. Шолом А. С. Етимологія поняття «institution» та еволюція його змістовної сутності в економічних дослідженнях на прикладі СОТ / А. С. Шолом, С. В. Беренда // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 311–325.

4. VanGrasstek, C. The History and Future of the World Trade Organization / C. VanGrasstek. – Geneva : WTO, 2013.

5. Beyond Institutions. Institutions and organizations in the politics and economics of poverty reduction – a thematic synthesis of research evidence // DFID-funded Research Programme Consortium on Improving Institutions for Pro-Poor Growth (IPPG), September 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ippg.org.uk/8933_Beyond%20Institutions.final%20(1).pdf

6. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 212 с.

7. Simmons, B. A. International Organizations and Institutions / B. A. Simmons, L. L. Martin // Handbook of International Relations. – 2010. – Pp. 192–211. Sage, London [Electronic resource]. – Mode of access : http://scholar.harvard.edu/bsimmons/files/SimmonsMartin2002.pdf

8. Evenett, S. J. Aid for Trade and the «Missing Middle» of the World Trade Organization / S. J. Evenett // Global Governance. – 2009. – Vol. 15. – P. 359–374.

9. Trejo-Mathys, J. Towards a Critical Treory of the World Trade Organization: Thinking with Rawls beyond Rawls / J. Trejo-Mathys // Constellations. – 2013. – Vol. 20. – Issue 3. – P. 459–482.

Науковий керівник – Беренда С. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

"Beyond Institutions. Institutions and organizations in the politics and economics of poverty reduction - a thematic synthesis of research evidence - DFID-funded Research Programme Consortium on Improving Institutions for Pro-Poor Growth (IPPG), September 2010" http://www.ippg.org.uk/8933_Beyond%20Institutions.final%20(1).pdf

Evenett, S. J. "Aid for Trade and the "Missing Middle" of the World Trade Organization". *General Governance*, no. 15 (2009): 359-374.

Kyzym, M. O. et al. *Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u Svitovii orhanizatsii torhivli* [An impact assessment of Ukraine's membership in the World Trade Organization]. Kharkiv: INZhEK, 2014.

Nort, D. *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic development]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Sholom, A. S., and Berenda, S. V. "Etymolohiia poniattia «institution» ta evoliutsiia yoho zmistovnoi sutnosti v ekonomichnykh doslidzhenniakh na prykladi SOT" [Etymology of the concept of «institution» and the evolution of its substantive nature in economic research on the example of the WTO]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 311-325.

Simmons, B. A., and Martin, L. L. "International Organizations and Institutions". http://scholar.harvard.edu/bsimmons/files/SimmonsMartin2002.pdf

Trejo-Mathys, J. "Towards a Critical Treory of the World Trade Organization: Thinking with Rawls beyond Rawls". *Constellations,* volume 20, no. 3 (2013): 459-482.

Van Grasstek, S. *The History and Future of the World Trade Organization.* Geneva: WTO, 2013.

World Trade Organization: ofitsiinyi veb-sait. http://wto.org

УДК 35:330.341.1

УЗАГАЛЬНЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ ЗА ОЗНАКОЮ ІННОВАЦІЙНОСТІ

© 2016 **БЛАГУН І. С., КИЗИМИШИН Н. М.**

УДК 35:330.341.1

Благун І. С., Кизимишин Н. М. Узагальнення світового досвіду диференціації регіонів за ознакою інноваційності

Одним із головних стратегічних завдань нашої держави є сприяння інноваційній діяльності, змістом якого має стати розробка і виведення на національний ринок нових товарів, розробка і впровадження нових технологій, створення і застосування нових знань. Відповідно до цього у статті досліджено досвід країн Європейського Союзу щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності та диференціації регіонів за ознакою інноваційності, визначено інструменти оцінки стану інноваційної діяльності територій Європейського Союзу на рівні регіонів.

Ключові слова: *регіон, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток регіону, оцінка, регіональні диспропорції.*
Табл.: *3.* ***Бібл.:*** *8.*

Благун Іван Семенович – *доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Кизимишин Назарій Михайлович – *аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)*

УДК 35:330.341.1

Благун И. С., Кизимишин Н. М. Обобщение мирового опыта дифференциации регионов по признаку инновационности

Одной из главных стратегических задач нашего государства является содействие инновационной деятельности, содержанием которого должна стать разработка и вывод на национальный рынок новых товаров, разработка и внедрение новых технологий, создание и применение новых знаний. В соответствии с этим в статье исследован опыт стран Европейского Союза по повышению эффективности инновационной деятельности и дифференциации регионов по показателю инновационности, определены инструменты оценки состояния инновационной деятельности территорий Европейского Союза на уровне регионов.

Ключевые слова: *регион, инновационная деятельность, инновационное развитие, оценка, региональные диспропорции.*
Табл.: *3.* ***Библ.:*** *8.*

Благун Иван Семенович – *доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Кизимишин Назарий Михайлович – *аспирант, кафедра экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)*

UDC 35:330.341.1

Blahun I. S., Kyzymyshyn N. M. Generalization of the World Experience in Differentiation of Regions on Account of Innovation

One of the main strategic objectives of our State is to promote innovation, which should include development and launch of new products at the national market, development and introduction of new technologies, creation and application of new knowledge. In accordance with the said above, the article has examined the experience of European Union Member States to improve the efficiency of innovation and differentiation of regions in terms of innovation, tools for evaluation of the innovation activity status has been determined in relation to the territories of the European Union at the level of regions.

Keywords: *region, innovation activity, innovation development, assessment, regional disparities.*
Tabl.: *3.* ***Bibl.:*** *8.*

Blahun Ivan S. – *D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Kyzymyshyn Nazarii M. – *Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)*

REFERENCES

"Beyond Institutions. Institutions and organizations in the politics and economics of poverty reduction - a thematic synthesis of research evidence - DFID-funded Research Programme Consortium on Improving Institutions for Pro-Poor Growth (IPPG), September 2010" http://www.ippg.org.uk/8933_Beyond%20Institutions.final%20(1).pdf

Evenett, S. J. "Aid for Trade and the "Missing Middle" of the World Trade Organization". *General Governance*, no. 15 (2009): 359-374.

Kyzym, M. O. et al. *Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u Svitovii orhanizatsii torhivli* [An impact assessment of Ukraine's membership in the World Trade Organization]. Kharkiv: INZhEK, 2014.

Nort, D. *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic development]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Sholom, A. S., and Berenda, S. V. "Etymolohiia poniattia «institution» ta evoliutsiia yoho zmistovnoi sutnosti v ekonomichnykh doslidzhenniakh na prykladi SOT" [Etymology of the concept of «institution» and the evolution of its substantive nature in economic research on the example of the WTO]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 311-325.

Simmons, B. A., and Martin, L. L. "International Organizations and Institutions". http://scholar.harvard.edu/bsimmons/files/SimmonsMartin2002.pdf

Trejo-Mathys, J. "Towards a Critical Treory of the World Trade Organization: Thinking with Rawls beyond Rawls". *Constellations,* volume 20, no. 3 (2013): 459-482.

Van Grasstek, S. *The History and Future of the World Trade Organization.* Geneva: WTO, 2013.

World Trade Organization: ofitsiinyi veb-sait. http://wto.org

УДК 35:330.341.1

УЗАГАЛЬНЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ ЗА ОЗНАКОЮ ІННОВАЦІЙНОСТІ

© 2016 **БЛАГУН І. С., КИЗИМИШИН Н. М.**

УДК 35:330.341.1

Благун І. С., Кизимишин Н. М. Узагальнення світового досвіду диференціації регіонів за ознакою інноваційності

Одним із головних стратегічних завдань нашої держави є сприяння інноваційній діяльності, змістом якого має стати розробка і виведення на національний ринок нових товарів, розробка і впровадження нових технологій, створення і застосування нових знань. Відповідно до цього у статті досліджено досвід країн Європейського Союзу щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності та диференціації регіонів за ознакою інноваційності, визначено інструменти оцінки стану інноваційної діяльності територій Європейського Союзу на рівні регіонів.

Ключові слова: *регіон, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток регіону, оцінка, регіональні диспропорції.*
Табл.: *3.* ***Бібл.:*** *8.*

Благун Іван Семенович – *доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Кизимишин Назарій Михайлович – *аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)*

УДК 35:330.341.1

Благун И. С., Кизимишин Н. М. Обобщение мирового опыта дифференциации регионов по признаку инновационности

Одной из главных стратегических задач нашего государства является содействие инновационной деятельности, содержанием которого должна стать разработка и вывод на национальный рынок новых товаров, разработка и внедрение новых технологий, создание и применение новых знаний. В соответствии с этим в статье исследован опыт стран Европейского Союза по повышению эффективности инновационной деятельности и дифференциации регионов по показателю инновационности, определены инструменты оценки состояния инновационной деятельности территорий Европейского Союза на уровне регионов.

Ключевые слова: *регион, инновационная деятельность, инновационное развитие, оценка, региональные диспропорции.*
Табл.: *3.* ***Библ.:*** *8.*

Благун Иван Семенович – *доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Кизимишин Назарий Михайлович – *аспирант, кафедра экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)*

UDC 35:330.341.1

Blahun I. S., Kyzymyshyn N. M. Generalization of the World Experience in Differentiation of Regions on Account of Innovation

One of the main strategic objectives of our State is to promote innovation, which should include development and launch of new products at the national market, development and introduction of new technologies, creation and application of new knowledge. In accordance with the said above, the article has examined the experience of European Union Member States to improve the efficiency of innovation and differentiation of regions in terms of innovation, tools for evaluation of the innovation activity status has been determined in relation to the territories of the European Union at the level of regions.

Keywords: *region, innovation activity, innovation development, assessment, regional disparities.*
Tabl.: *3.* ***Bibl.:*** *8.*

Blahun Ivan S. – *D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)*
E-mail: *blagun@email.ua*

Kyzymyshyn Nazarii M. – *Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)*

Одним з головних завдань держави є сприяння інноваційній діяльності. У реалізації такого завдання необхідно враховувати євроінтеграційний вектор розвитку нашої країни. Відповідно до цього серед завдань з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 рр. визначено: «створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури» [6, 7]. Сучасні процеси децентралізації делегують регіонам значні повноваження і ресурси у сфері досліджень, розробок та інновацій.

Питанням теорії інноваційного розвитку, розробки рекомендацій щодо реалізації державної та регіональної інноваційної політики присвячено низку праць вітчизняних науковців-економістів, серед яких: О. Амоша, Л. Антонюк, В. Геєць, М. Герсимчук, О. Лапко, А. Нікіфоров, А. Поручник, В. Савчук та інші [1, 4, 5]. Особливу увагу у вирішенні проблем інноваційного розвитку територій країн ЄС відповідні інституції приділяють оцінці стану та динаміки. Необхідним є визначення наявних інструментів оцінки стану інноваційної діяльності територій ЄС на рівні регіонів.

Дослідження стану та динаміки розвитку інноваційної діяльності керуючими органами ЄС проводяться з метою розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності. Необхідно зазначити, що сучасна регіональна політика Євросоюзу спрямована, насамперед, на згладжування регіональних диспропорцій між високорозвиненими районами, з одного боку, і відсталими та депресивними – з іншого. Regional Innovation Scoreboard обрано аналітичним інструментом такого процесу.

До 2012 р. оцінка інноваційного розвитку European Innovation Scoreboard визначалася на основі 16 індикаторів, які було представлено у просторі з десяти проміжків. Проміжки розподілу інноваційності регіонів на групи мали однакову довжину.

За даним розподілом:

- до першої частини зараховувались регіони, в яких у відповідному році вартість характеристики інноваційності була мінімальною – такому регіонові поставлено нуль балів;
- друга частина (1 бал) стосується регіонів, для яких у визначеному році вартість відповідної характеристики інноваційності є вищою від мінімуму для цієї характеристики, але не нижчою від вартості мінімуму, збільшеної на 1/10 встановленого для цієї риси проміжку;
- третя частина (2 бали) стосується регіонів, для яких у визначеному році вартість відповідної характеристики інноваційності є вищою від верхньої границі попередньої частини, але нижчою від вартості мінімуму, збільшеної на 2/10 встановленого для цієї риси проміжку;
- наступні частини встановлено за аналогією;
- до останньої, одинадцятої, частини (10 балів) зараховано регіони, для яких вартість адекватної характеристики інноваційності в аналізованому році є вищою від 9/10 проміжку, аж до максимальної вартості цієї риси (у тому числі й ця вартість) [8].

Методика порівняння таблоїду інноваційності за результатами 2012 р. зазнала значних удосконалень. За структурою *RIS* з 2012 р. оцінка інноваційності поділена на чотири групи та розрахована на базі 13 індикаторів, за трьома блоками – факторами інноваційного розвитку, діяльності фірм та результатами інноваційної діяльності. За результатами оцінки регіонального інноваційного розвитку регіони з 2012 р. розподілено на чотири типи територій – лідери інновацій (*Innovation leaders*), регіональні інноваційні послідовники (*Innovation followers*), помірні інноватори (*Moderate innovators*), скромні інноватори (*Modest innovators*) [8].

За результатами дослідження у сфері інноваційності європейських регіонів за методикою *Regional Innovation Scoreboard* 2014 р. серед трьох бельгійських регіональних одиниць виявлено, що до регіонів групи послідовників за вартістю індексу інноваційності (*Innovation followers*) стабільно входять адміністративно-територіальні одиниці Валлонія та Фландрія. Столичний регіон м. Брюссель наразі входить до групи регіонів *Innovation leaders*, але у період 2008–2010 рр. мав тенденцію до зниження інноваційності. Протягом аналізованого періоду 2004–2013 рр. регіони Валлонія та Фландрія мали тенденцію до стабілізації вартості індексу інноваційності (*табл. 1*).

Аналізуючи динаміку набраних балів за характеристиками інноваційності регіонів Королівства Бельгія та розрахункові прогнозні дані, дослідженням RIS визначено зростання вартості індексу для однієї територіальної одиниці та наявність спаду для одного регіону (по відношенню до 2010 р.) і стабілізацію двох регіональних одиниць [8].

За аналогічними розрахунками для територіальних одиниць Данії, в якій виділено п'ять регіонів, вартість за-

Таблиця 1

Динаміка розподілу на групи за станом інноваційної діяльності регіонів Бельгії за 2004–2013 рр. [8]

Код	Назва регіону	2004	2006	2008	2010	2013
BE1	Region de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
BE2	Vlaams Gewest	Leader	Follower	Leader	Follower	Leader
BE3	Region Wallonne	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower

Примітка: Follower – послідовники; Leader – лідери.

гального індексу інноваційності в кожному з аналізованих періодах становила понад 40. Найвища оцінка була у столичному регіоні Hovedstaden (вартість індексу від 56 у 2006 р. відповідно 55 у 2010 р. та 58 у 2013 р.), а найнижча (43) була у 2008 р. у регіоні Syddanmark, у 2008 і 2010 рр. (41 і 43 відповідно) у регіоні Nordjylland (*табл. 2*).

Серед п'яти данських регіонів наразі чотири віднесено до групи *Innovation leaders*. Виявлено, що до регіонів групи послідовників за вартістю індексу інноваційності (*Innovation followers*) входить регіон Syddanmark. Столичний регіон м. Hovedstaden і Midtjylland стабільно входить до групи регіонів *Innovation leaders*. Регіони Sjaelland і Nordjylland у період 2004–2013 рр. мали тенденцію до підвищення рівня інноваційності.

Німеччина поділена на 16 політико-адміністративних територій NUTS 2, федеральні землі. Серед них найвищі вартості індексу інноваційності (*I*) отримано для таких регіонів (*табл. 3*):

- Rheinhessen-Pfalz (вартість індексу інноваційності *I* (51), Karlsruhe (52), Baden-Wurttemberg (53), Sachsen (55) і Thuringen (56) у 2008 р.;
- Hamburg (50), Thuringen (50), Mecklenburg-Vorpommern (50), Sachsen (54), Bayern (55), Berlin (57) у 2010 р.;
- Thuringen (51), Sachsen (55), Hamburg (56), Berlin (57) у 2013 р. за вартістю характеристик інноваційності [8].

Найнижчі вартості індексів зауважено у 2006 р. для регіону Mecklenburg-Vorpommern (28), у 2010 р. у регіонах Sachsen-Anhalt (28), Mecklenburg-Vorpommern (29), Schleswig-Holstein (29), Bremen (29), та у 2013 р. – з погляду на вартості характеристик інноваційності – у регіонах Sachsen-Anhalt (27), Schleswig-Holstein (28), Bremen (29) [8].

Кількість патентів, зареєстрованих у European Patent Office на мільйон робочої сили, є характеристикою,

Таблиця 2

Динаміка розподілу на групи за станом інноваційної діяльності регіонів Данії за 2004–2013 рр. [8]

Код	Назва регіону	2004	2006	2008	2010	2013
DKOl	Hovedstaden	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DK02	Sjaelland	Leader	Follower	Follower	Leader	Leader
DK03	Syddanmark	Leader	Follower	Follower	Follower	Follower
DK04	Midtjylland	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DK05	Nordjylland	Follower	Follower	Follower	Leader	Leader

Примітка: Follower – послідовники; Leader – лідери.

Таблиця 3

Динаміка розподілу на групи за станом інноваційної діяльності регіонів Німеччини за 2004–2013 рр. [8]

Код	Назва регіону	2004	2006	2008	2010	2013
DEI	Baden-Wurttemberg	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DE2	Bayern	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DE3	Berlin	Follower	Leader	Leader	Leader	Leader
DE4	Brandenburg	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DE5	Bremen	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DE6	Hamburg	Follower	Follower	Follower	Leader	Leader
DE7	Hessen	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DE8	Mecklenburg-Vorpommern	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DE9	Niedersachsen	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DEA	Nordrhein-Westfalen	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DEB	Rheinland-Pfalz	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DEC	Saarland	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DED	Sachsen	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader
DEE	Sachsen-Anhalt	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DEF	Schleswig-Holstein	Follower	Follower	Follower	Follower	Follower
DEG	Thuringen	Leader	Leader	Leader	Leader	Leader

Примітка: Follower – послідовники; Leader – лідери.

яка найбільш диференціює німецькі регіони, оскільки є такі, для яких занотовано бали у проміжку 1–3 (Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein, Sachsen-Anhalt і Braunschweig), а також такі, яким було надано максимальні бали (Sachsen, Oberbayem, Bayern і Berlin) [8].

З огляду на частку працевлаштованих у середньо- та високотехнологічно розвиненій промисловості (як процент робочої сили), занотовано у німецьких регіонах Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg і Sachsen-Anhalt по 2–4 бали, а також по 10 балів для регіонів Baden-Wurttemberg і Braunschweig [8].

Серед німецьких регіонів найбільшу стабільність, якщо йдеться про кількість балів у обстеженні інноваційності RIS, отримано для регіону Baden-Wurttemberg, для якого у випадку 6 із 8 характеристик інноваційності в кожному з проаналізованих періодів бали не змінювалися. Більше того, у двох інших німецьких регіонах (Niedersachsen і Sachsen-Anhalt) зауважено стабілізацію балів для половини характеристик.

Аналіз обстеження RIS 2014 підтверджує теорію, що саме столичні мегаполіси виступають лідерами національної інноваційної активності. Як індикатор підтвердження такої теорії автори [2, 5] визначають рівень патентної активності. Вона складає близько 50% (відповідно Дублін – 57,8%, Аттика – 56,2%, Уусіма – 49,8%, Норд-Брабант – 49,1%, Токіо – 47,2%, Сеул – 44,2%, Онтаріо – 44%) [64, 66]. Усі три столичні регіони Бельгії, Данії, Німеччини – Region de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Hovedstaden та Berlin відповідно належать до найвищої групи інноваційного розвитку для своєї країни.

Обстеження RIS служить інструментом регіонального управління для впровадження регіональних програмам Євросоюзу та окремих держав Європи. Завдяки ним у інноваційно відсталих районах споруджуються промислові підприємства, що виконують роль своєрідних «локомотивів». Також у депресивних районах утворюються сучасні наукомісткі виробництва та філії великих фірм [3].

Такі заходи сприяють усуненню, або хоча б зменшенню, негативних для національних соціально-економічних систем наслідків відтворювальних диспропорцій та мають сприяти активізації проведення політики соціально-економічних реформ, формують конкурентоспроможний внутрішній ринок товарів і послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

2. Красноносова О. М. Моделі державного управління науково-технічним та інноваційним розвитком в країнах світу / О. М. Красноносова, А. Д. Олійник // Економічний простір. – 2011. – № 50. – С. 11–21.

3. Красноносова О. М. Оцінка ознак депресивного стану адміністративних районів Харківської області / О. М. Красноносова, О. В. Тур // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 536–540.

4. Науково-технічна політика Європейського Союзу: досягнення, проблеми, перспективи / І. Ю. Єгоров, В. І. Карпов, К. С. Степанкевич, К. А. Чекмарьов ; [під заг. ред.: А. О. Чекмарьова]. – К. : НБУВ, 2004. – 148 с.

5. Поручник А. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів / А. Поручник, І. Брикова // Міжнародна економічна політика. – К. : КНЕУ, 2006. – Вип. 5 – С. 134–173.

6. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова КМУ від 2 лютого 2011 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-п

7. Сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dknii.gov.ua/2010-09-09-12-22-00/2011-04-15-11-50-40

8. European Commission (2014). Regional Innovation Scoreboard 2014. Methodology Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://bookshop.europa.eu/en/regional-innovation-scoreboard-2014-pbNBBC14001/

REFERENCES

Antoniuk, L. L., Poruchnyk, A. M., and Savchuk, V. S. *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization]. Kyiv: KNEU, 2003.

"European Commission. Regional Innovation Scoreboard 2014. Methodology Report". http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/regional-innovation/index_en.htm

Krasnonosova, O. M., and Tur, O. V. "Otsinka oznak depresyvnoho stanu administratyvnykh raioniv Kharkivskoi oblasti" [Grade signs doldrums administrative districts of Kharkiv region]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 3 (2015): 536-540.

Krasnonosova, O. M., and Oliinyk, A. D. "Modeli derzhavnoho upravlinnia naukovo-tekhnichnym ta innovatsiinym rozvytkom v krainakh svitu" [Models of governance scientific and technological innovation and development in the world]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 50 (2011): 11-21.

Poruchnyk, A., and Brykova, I. "Rehionalna innovatsiina systema yak osnova pidvyshchennia mizhnarodnoho konkurentnoho statusu natsionalnykh rehioniv" [Regional innovation system as a basis for improving the international competitive status of national regions]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* (2006): 134-173.

"Prohrama rozvytku investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti v Ukraini" [The program of investment and innovation activity in Ukraine]. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-п

Sait Derzhavnoho ahentstva z pytan nauky, innovatsii ta informatyzatsii Ukrainy. http://www.dknii.gov.ua/2010-09-09-12-22-00/2011-04-15-11-50-40

Yehorov, I. Yu. et al. *Naukovo-tekhnichna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: dosiahnennia, problemy, perspektyvy* [Scientific and technical policy of the European Union: achievements, problems, prospects]. Kyiv: NBUV, 2004.

УДК 332.133

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

© 2016 **ГЕЙМАН О. А., КОЗИРЄВА О. В., КРАСНОНОСОВА О. М.**

УДК 332.133

Гейман О. А., Козирєва О. В., Красноносова О. М. Світовий досвід розвитку теорії просторового розміщення продуктивних сил

Метою роботи є теоретичне узагальнення світового досвіду щодо розвитку теорії просторового розміщення продуктивних сил як основи регіональної економіки. Розглядаючи еволюцію наукових поглядів щодо просторового розвитку територій з огляду на особливості розміщення виробництва, можна виділити та ідентифікувати кілька парадигм, які замінювали одна одну, але всі вони так чи інакше пов'язані з розміщенням продуктивних сил. Кожна з цих парадигм окремо і всі разом служать прикладом єдиного історичного процесу, що відбувається в надрах продуктивних сил. Характерною рисою методології, що ґрунтується на просторово-часовій парадигмі, є врахування чинників часу і простору, які, по суті, набувають якості економічних категорій. Щодо використання теоретичних доробок у практиці регіонального розвитку, слід наголосити, що в програмах, стратегіях та інших нормативних документах необхідно враховувати наявність зв'язку між прогресивними і негативними тенденціями та циклічним характером розвитку економіки, у тому числі і світової, визначати чинники, які прискорюють або гальмують проходження кожного еволюційного витка, та дотримувати відповідність продуктивних сил регіону технологічному укладу виробництва.

Ключові слова: *регіон, регіональний розвиток, продуктивні сили регіону, теорія просторового розвитку.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *6.* ***Библ.:*** *20.*

Гейман Олег Айзікович *– доктор економічних наук, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*

Козирєва Олена Вадимівна *– кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*

Красноносова Олена Миколаївна *– кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*
E-mail: *ekrasnonosova@mail.ru*

УДК 332.133

Гейман О. А., Козырева Е. В., Красноносова Е. Н. Мировой опыт развития теории пространственного размещения производительных сил

Целью работы является теоретическое обобщение мирового опыта развития теории пространственного размещения производительных сил как основы региональной экономики. Рассматривая эволюцию научных взглядов на пространственное развитие территорий с учетом особенностей размещения производства, можно выделить и идентифицировать несколько парадигм, которые заменяли друг друга, но все они связаны с размещением производительных сил. Каждая из парадигм и все вместе служат примером единого исторического процесса, связанного с производительными силами. Характерным для методологии, основанной на пространственно-временной парадигме, является учет факторов времени и пространства, которые, по сути, приобретают качества экономических категорий. Говоря об использовании теоретических разработок в практике регионального развития, следует отметить, что в программах, стратегиях и других нормативных документах необходимо учитывать наличие связи между прогрессивными и негативными тенденциями и циклическим характером развития экономики, в том числе и мировой, определять факторы, которые ускоряют или тормозят прохождение каждого эволюционного витка, и соблюдать соответствие производительных сил региона технологическому укладу производства.

Ключевые слова: *регион, региональное развитие, производительные силы региона, теория пространственного развития.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *6.* ***Библ.:*** *20.*

Гейман Олег Айзикович *– доктор экономических наук, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*

Козырева Елена Вадимовна *– кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*

Красноносова Елена Николаевна *– кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*
E-mail: *ekrasnonosova@mail.ru*

UDC 332.133

Heiman O. A., Kosyrieva O. V., Krasnonosova Ye. N. The Global Experience of Development of the Theory of Spatial Distribution of Productive Forces

The publication is aimed at theoretical generalization of the global experience of development of the theory of spatial distribution of productive forces as the basis of regional economy. Considering the evolution of scientific views on the spatial development of territories, taking account of the particularities of the distribution of production, one can allocate and identify several paradigms, which replaced each other, but preserved their connection with the placement of productive forces. Each one of these paradigms or all of them as a whole provide an example of a single historical process associated with the productive forces. Characteristic of a methodology based on the spatio-temporal paradigm is consideration of both time and space factors, which, in substance, take on the qualities of economic categories. Speaking of the use of theoretical developments in the practice of regional development, it should be specified that programs, strategies and other regulations must take into account the linkage between the progressive and the negative trends as well as cyclical nature of economic development, including the global economy, identify the factors that accelerate or retard the passage of every evolutionary spiral, and observe consistency of the productive forces of region with the technological patterns of production.

Keywords: *region, regional development, productive forces in the region, theory of spatial development.*
Fig.: *2.* ***Tabl.:*** *6.* ***Bibl.:*** *20.*

Heiman Oleh A. *– D. Sc. (Economics), Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Derzhprom, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

Kosyrieva Olena V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Derzhprom, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

Krasnonosova Yelena N. *– PhD (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Derzhprom, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

E-mail: *ekrasnonosova@mail.ru*

Вирішення проблеми розкриття та аналізу особливостей розміщення продуктивних сил виходячи з умов, що склалися на різних історичних етапах, потребує сукупності методів, прийомів, правил, тобто, методології, яка здатна спрямовувати мислення в певний науковий напрям. У ході пояснення проблем розміщення продуктивних сил і формування регіональної економіки важливого методологічного значення останнім часом набуває просторово-часова парадигма.

Питанням теоретичного обґрунтування досліджень щодо просторового розміщення продуктивних сил, розвитку територій та розробки методологічного забезпечення таких досліджень, як інструменту регіональної політики, присвячено низку праць фахівців та науковців-економістів, серед яких слід назвати: Й. фон Тюнена, В. Лаунхардта, В. Кристаллера, А. Льоша, У. Ізарда, І. Вахович, З. Герасимчук, П. Гудзя, М. Долішнього, І. Сторонянську, С. Шульц та інших.

Метою роботи є теоретичне узагальнення світового досвіду щодо розвитку теорії просторового розміщення продуктивних сил як основи регіональної економіки.

Характерною рисою методології, що ґрунтується на просторово-часовій парадигмі, є врахування чинників часу і простору, які, по суті, набувають якості економічних категорій.

До недавнього часу в ході дослідження продуктивних сил країни використовувалася територіально-часова парадигма, яка відображала певний етап розміщення продуктивних сил – екстенсивний, коли активно освоювалися нові території, а нові економічні й соціальні об'єкти розподілялися в їх межах. Але час охоплював проміжок не більше 5–10 років. Акцент робився на статистичному обліку й аналізі розміщення продуктивних сил в розрізі галузей і сфер національного господарства, а також виявленні особливостей розвитку внутрішньорайонних і міжрайонних економічних зв'язків. Разом з тим, територіально-часова парадигма може і сьогодні використовуватися при аналізі процесів розміщення продуктивних сил у межах економіки регіону на коротких проміжках часу і ґрунтуватися на статистичних методах.

Розглядаючи еволюцію наукових поглядів щодо просторового розвитку територій з огляду на особливості розміщення виробництва, можна виділити та ідентифікувати кілька парадигм, які замінювали одна одну, але всі вони так чи інакше пов'язані з розміщенням продуктивних сил. Кожна з цих парадигм окремо і всі разом служать прикладом єдиного історичного процесу, що відбувається в надрах продуктивних сил. Причому нова парадигма, що склалася на сприйнятті нових більш високого рівня концепцій і прийшла на зміну старій, не заперечує і суттєво її не змінює (*рис. 1*).

Перша більш-менш загальноприйнята парадигма розміщення продуктивних сил, що сприяла розумінню процесів розміщення виробництва, сформувалася в основному на базі теоретичних концепцій і моделей Й. фон Тюнена [1], В. Лаунхардта [2], А. Вебера [3]. Вона трактувала розміщення продуктивних сил, зокрема окремих підприємств, з мікроекономічних, «точкових» позицій. Розміщення продуктивних сил ґрунтується на принципі економічності, що вимагає організувати виробництво таким чином, щоб звести до мінімуму витрати виробництва і максимально збільшити вигоди. Серйозною доцентровою силою, що підсилює просторову концентрацію продуктивних сил, активізує прагнення зосереджувати, прив'язувати на порівняно невеликих територіях все більше виробництв, виступає як раз вимога мінімізації постійних витрат (витрат) виробництва на одиницю продукції. Просторове розміщення продуктивних сил, відповідно до теорії А. Вебера, визначається такими трьома факторами, або, як він їх називає, «орієнтаціями» (*рис. 2*).

При розгляді впливу всіх цих «орієнтацій» А. Вебер широко застосовує математичні розрахунки, які пред-

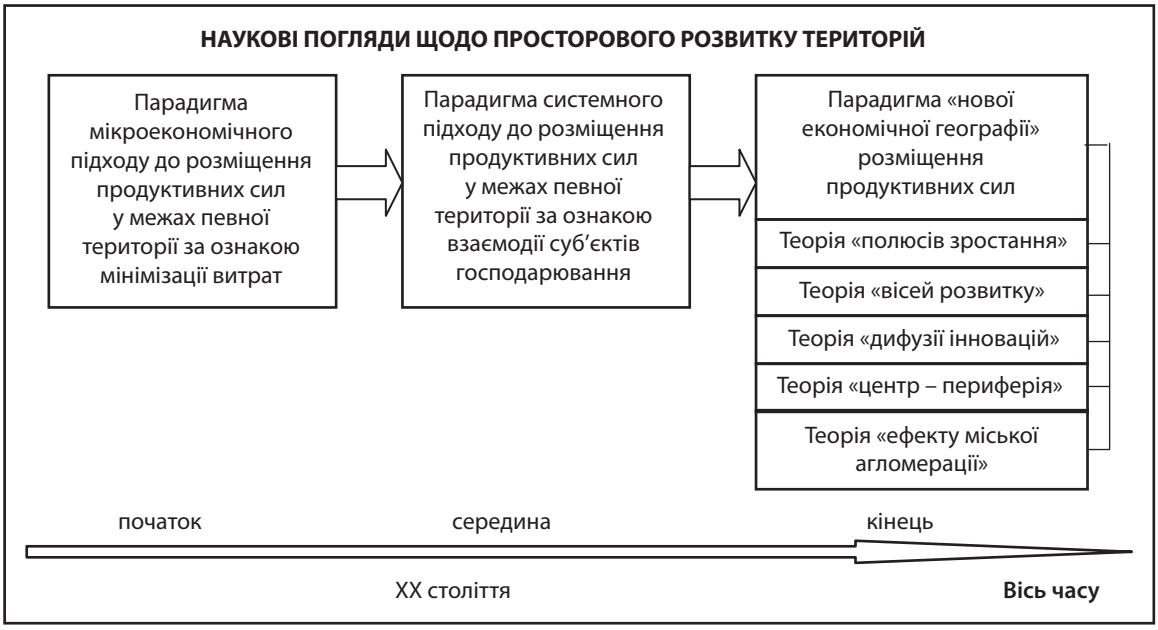

Рис. 1. Еволюція теорії просторового розвитку територій (регіонів)

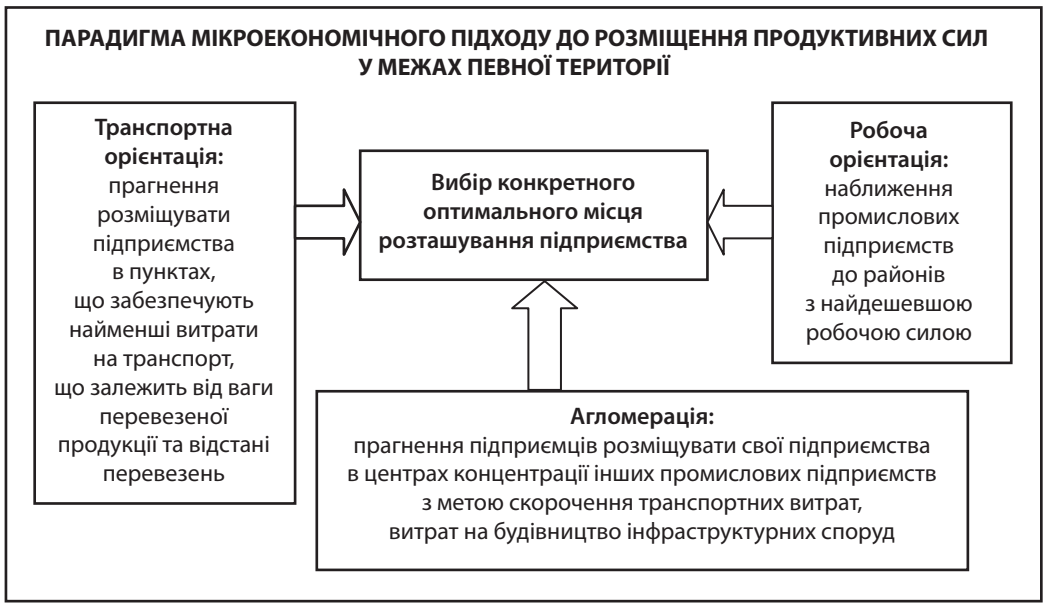

Рис. 2. Просторове розміщення продуктивних сил відповідно до теорії А. Вебера [3]

ставляють великі можливості для вирішення техніко-економічних питань розміщення того чи іншого підприємства.

При аналізі транспортної орієнтації розміщення підприємств А. Вебер використовує три основні умови (*табл. 1*).

А. Вебер увів у свою теорію і третій важливий елемент – ґрунтовний аналіз дії закону агломерації на розміщення промисловості (*табл. 2*).

У тих випадках, коли економія витрат від агломерації покриває додаткові витрати на транспорт і робочу силу, яка зростає внаслідок переміщення промисловості

Таблиця 1

Обґрунтування транспортної орієнтації виробництва за А. Вебером

Умови вибору місця розташування виробництва	Характеристика
Наявність матеріалів та ресурсів	Такі, що є всюди: будівельні матеріали, вода, деревина
	Локалізовані, видобуток яких з природних або господарських умов може здійснюватися в суворо визначених місцях
Особливості використання ресурсів	«Чисті матеріали» – у ході переробки цілком, без залишку входять у продукт: бавовняне волокно, залізо
	«Матеріали, що втрачають вагу та грубі матеріали» – у ході обробки утворюються відходи, які не використовуються в основному виробництві: вугілля, залізна руда
«Матеріальний індекс»	Відношення ваги локалізованих матеріалів до ваги продукту, що виробляється

Таблиця 2

Складові обґрунтування впливу агломерації на вибір розташування виробництва за А. Вебером

Складова	Характеристика
Визначення змісту	Агломерація – скупчення або концентрація промислового виробництва в певному місці
Умови виникнення	Як унаслідок простого укрупнення окремих виробничих одиниць – нижча ступінь агломерації
	Просторове зближення виробництв без злиття їх в одну одиницю – вищий ступінь агломерації
Наслідки	Реалізація переваг великого виробництва, здешевлення продукції та досягнення додаткового економічного ефекту від використання загальної інфраструктури
Залежність	Від технічної та економічної структури виробництва
Прояв	Організоване обслуговування працею, кредитами, ринковими зв'язками з постачання матеріалів і збуту виробів, складами, під'їзними шляхами, допоміжними виробництвами та іншими складовими господарського процесу, що знижують витрати виробництва
Фактори впливу	Високе значення функції заощаджень, низька штандортна вага – якомога менші сумарні витрати на виробництво, незначні транспортні тарифи, висока продуктивна щільність

в пункти агломерації, відбувається відхилення центрів виробництва від оптимальних пунктів з транспортної та робочої орієнтації. Графічно це завдання вирішується А. Вебером за допомогою ізодапан, тобто, ізоліній рівних витрат, що проводяться навколо раніше знайдених оптимальних пунктів транспортної орієнтації.

Теоретичні побудови, акумульовані в першій парадигмі, внесли впорядкованість в цілий ряд економічних явищ і процесів. Подальший розвиток продуктивних сил, що супроводжується розквітом індустріальної епохи і переходом до другого та третього технологічних укладів, показав обмеженість виключно мікроекономічного підходу до проблем розміщення. Посилення взаємозалежності економічних агентів, розвиток різноманітних форм поділу праці, становлення регіональних і локальних ринків, ринкових зон, концентрація населення і зростання великих ринкових центрів унеможливлювало пояснення прийнятих рішень щодо розміщення економічних об'єктів з позицій старої парадигми. Результатом стало створення до середини XX ст. системи нових теорій розміщення.

У теоретичних побудовах В. Кристаллера [4], А. Льоша [5], У. Ізарда [6] питання виконання завдання розміщення вирішувалися вже не на основі потреб певного товаровиробника, а з позицій системного аналізу взаємодії безлічі виробників, або економічних агентів в економічному просторі обмеженої території – регіону. За цим методологічним принципом якраз і побудовано другу парадигму розміщення продуктивних сил.

У середині XX ст. велике значення надавалося пошукам просторових закономірностей розвитку продуктивних сил і невиробничої сфери. У цьому відношенні необхідно виділити «вчення про центральні місця», розробка якого пов'язана з іменами німецьких вчених Вальтера Кристаллера і Августа Льоша. У 1933 р. була опублікована робота В. Кристаллера «Центральні місця в Південній Німеччині» [4]. У ній виявлено просторові закономірності розміщення міст, необхідні для поліпшення територіальної організації суспільства і вдосконалення адміністративно-територіального поділу Німеччини. Основні складові теорії просторового розміщення за В. Кристаллером наведено в *табл. 3*.

Розвитком теорії «центральних місць» стала робота А. Льоша [5], в якій представлено більш складну модель розміщення населених пунктів, яка максимально наближена до реальності. Основні доробки автора представлені в *табл. 4*.

В епоху визнання другої парадигми розміщення продуктивних сил формується мозаїчна система національного господарства більшості країн, в якій осередки обмежуються рамками господарських комплексів економічних районів.

Сучасна (третя) парадигма розміщення продуктивних сил ґрунтується на постулатах і концепціях, що розкривають сутнісні характеристики постіндустріальної епохи, п'ятого і шостого технологічних укладів, економіки знань, що пояснюють особливості розміщення в просторі виробництв, основним ресурсом яких стали вже не

Таблиця 3

Складові теорії «центральних місць» за В. Кристаллером [4]

Складова теорії	Зміст складової
Предмет вивчення	«Центральне місце» – велике місто, центр для всіх інших населених пунктів даного району, що забезпечує їх головними товарами і послугами
	«Найдрібніші осередки розселення», які існують абсолютно рівномірно і утворюють правильні трикутні мережі
Характер просторового розташування предмета вивчення	При заданому рівномірному розподілі населення рівномірно розподіленими є зони збуту, вони мають форму правильних шестикутників, що характеризуються найменшим значенням середньої відстані для поїздок покупців до центру, де здійснюються покупки
	Навкруги будь-якого центру завжди знаходиться залежна від нього однакова кількість поселень, що займають нижчу ієрархічну щабель
	Навколо кожного міста розташовано шість селищ (сьоме – власне місто), а навколо кожного селища – шість сіл. У результаті навколо вищого ступеня ієрархії – міста – будуть знаходиться 6 селищ і 36 сіл
Нове поняття теорії	«Радіус реалізації послуг і товарів», який є різним для ринкових зон різних рівнів ієрархії
Висновок	Існує нижня межа, поза якою надходження споживачів занадто мале, щоб виправдати діяльність виробника
Закономірності, що виявлені	Група тотожних центральних міст має шестикутні доповнення районами, або території, які обслуговуються центральними містами, а центральні міста утворюють правильну трикутну решітку. Це забезпечує оптимальне переміщення споживачів товарів і послуг, оптимізацію ринкової, транспортної інфраструктури та адміністративного устрою
	Ідеальне розміщення населених пунктів може існувати тільки на абстрактній території – однорідній рівнині з однаковою щільністю і купівельною спроможністю, рівномірним розміщенням ресурсів, однаковим транспортним сполученням
	Покупка і надання центральних товарів і послуг здійснюється тільки в найближчому центральному місці
	Жодне з центральних місць не отримує додаткового прибутку

Таблиця 4

Складові теорії «центральних місць» за А. Льошем [5]

Складова теорії	Зміст складової
Закономірності, що виявлені	Зі зростанням відстані від «центрального місця» та транспортних витрат ціни на товари і послуги в периферійних частинах ринкових зон підвищуються, а попит у віддалених частинах ринкових зон падає
Нове поняття теорії	«Конус попиту» – радіус зони збуту товарів і послуг центральних місць, нижня межа визначається граничним значенням ринку, висота – відстанню, на якій доцільно збувати товар
Характер просторового розташування предмета вивчення	При повному розподілі території на ринкові зони і прямій лінії попиту сумарний обсяг конусів попиту максимальний, якщо їх основи складають шестикутну форму
Висновки	«Економічні ландшафти» – це райони, які утворені в результаті умовного оберту ринкових зон різних розмірів
	У результаті оберту виділяються 6 секторів «багатих» і 6 секторів «бідних» населеними пунктами
	Сумарна відстань між населеними пунктами мінімізується, а асортимент товарів і послуг, які можна придбати на місці, розширюється
	У межах секторів з великою кількістю населених пунктів їх розміри зростають у міру віддалення від головного міста, і малі населені пункти розташовані приблизно на півдорозі між двома більшими

території та запаси природних сировинних ресурсів, а кваліфікована праця, інноваційні технології. Становлення нової парадигми розміщення виробництва пов'язано з появою в другій половині XX ст. у західній економічній теорії нового циклу робіт, що належать в основному до сфери досліджень «нової економічної географії».

Перший потік досліджень «нової економічної географії» пов'язаний з іменами Ф. Перру – теорія «полюсів зростання», П. Потьє – теорія «осей розвитку», Т. Хагерстранда – теорія «дифузії інновацій», Дж. Фрідмана – теорія «центр – периферія», Х. Річардсона – теорія ефекту міської агломерації. Ці теорії якоюсь мірою дозволили пояснити причини економічного зростання у зв'язку з просторовим розміщенням виробництва, обґрунтували, чому одні території розвиваються набагато швидше, ніж інші.

Слід наголосити на видатних досягненнях саме французької економічної школи просторового розвитку у сфері досліджень «нової економічної географії», засновником якої по праву можна вважати Ф. Перру. Доробки французької школи зведено в *табл. 5.*

Звертаючись до наукової спадщини Ф. Перру, неможливо не відзначити надзвичайну актуальність його ідей. На новому витку економічних процесів світова спільнота знову як надзвичайно важливу розглядає проблематику нерівності, зокрема у міждержавному контексті. В експертному звіті «Global Risks 2014, Ninth Edition», який було підготовлено до Всесвітнього Економічного Форуму в Давосі у 2014 р., визначено, що одним із найнебезпечніших ризиків є «зростаюча нерівність доходів» [8]. Експерти зазначають що в умовах глобалізації невпинне зростання розриву в доходах між багатими і бідними верствами населення є вкрай небезпечним. Чисельність середнього класу у світі скорочується, а це веде до зниження загального рівня споживання у світі.

Другий потік досліджень у сфері розміщення продуктивних сил представляє новітні теорії концентрації та моделі, які розробляють в рамках практично вже такої, що склалася, «нової економічної географії», що виділяється широтою просторового охоплення взаємодіючих суспільно-економічних систем. Наукові результати представлено в *табл. 6.*

Ознакою напрацювань вітчизняних вчених-економістів є те, що традиційні теорії розміщення продуктивних сил [16] сполучаються з новими теоріями міського розвитку [17] та просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону [18], корелюють з концепцією територіальної конкурентоспроможності [19], стикуються з новими теоріями міжрегіональної диференціації [20].

ВИСНОВКИ

У класичних роботах з розміщення виробництва, а також у дослідженнях прихильників неокласичної традиції та «нової економічної географії» при дослідженні проблем розміщення виробництва були сформовані й обґрунтовані кілька видів просторових локальних ефектів, серед них: внутрішній, що отриманий від здешевлення одиниці продукту; зовнішній, коли розширення виробництва продукції приносить вигоди, частина яких дістається іншим виробникам, від масштабів виробництва та агломераційний.

Щодо використання теоретичних доробок у практиці регіонального розвитку слід наголосити, що в програмах, стратегіях та інших нормативних документах необхідно враховувати наявність зв'язку між прогресивними і негативними тенденціями та циклічним характером розвитку економіки, у тому числі і світової, визначати чинники, які прискорюють або гальмують проходження кожного еволюційного витка, та дотримувати відповідність продуктивних сил регіону технологічному укладу виробництва. Усе це дає підстави для подальшого наукового пошуку. ■

Таблиця 5

Узагальнення теоретичних засад «нової економічної географії» представниками французької економічної школи

Науковець	Теорія просторового розвитку економіки	Основні наукові результати
1	2	3
Ф. Перру [7]	Теорія «полюсу зростання», теорія «домінуючої економіки»	Нерівність є основоположним принципом господарського життя. У соціально-економічній системі сучасного капіталістичного суспільства немає ніяких внутрішніх спонукань, які штовхали б цю систему до встановлення рівності. Нерівність випливає з відмінностей у розмірах виробництва і капіталу, з різного ступеня інформованості партнерів та має своїм наслідком деформацію економічного простору
		Один з видів деформації є поляризація простору навколо провідної галузі – «полюси зростання»
		Примус – це специфічне «економічне благо», що дає його власнику економічні переваги
	Розвиток ідеї дирижизму	Дирижизм – адаптований до європейського ґрунту кейнсіанський погляд на регулювання економіки, який є основою індикативного планування. Його важливою складовою є політика розбудови інфраструктури, розвинута система регіональних стимулів та щодо розвитку територіальних громад, зокрема, субсидій на регіональний розвиток, податкові пільги, застосування прискореної амортизації
		Проголошення важливості ролі держави у справі формування і розвитку «полюсів зростання», зокрема з метою пожвавлення регіонального розвитку
		Окрім поняття «полюс зростання», дано визначення понять «простори» та «осі розвитку», «полюси, простори та осі інтеграції»
Ф. Айдало, наукова група Le Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs (GREMI)	Теорія «полюсів конкурентоздатності»	Розгляд проблематики полюсів зростання в контексті зовнішніх економічних ефектів
	Теорія інноваційних середовищ	Інноваційне підприємство не передує локальним середовищам, воно породжується ними. Інноваційна поведінка у винятковому ступені залежить від змінних, що визначаються на локальному або регіональному рівні. Минуле територій, їх організація, їх можливість генерувати спільні проекти, згода, що їх структурує, лежать в основі інновацій. Доступ до технологічних знань, наявність ноу-хау, структура ринку праці та багато інших складових локальних середовищ зумовлюють зони більшої або меншої інноватівності
Ж.-К. Перрен		Питання урбанізації та регіонального розвитку на основі інновацій. В умовах постіндустріального суспільства саме інновація забезпечує розширену віддачу від капіталу і є гарантією збереження лідируючих позицій у світовій економіці. Тільки успішність інноваційного процесу забезпечує та означає розвиток
А. Липец	Розвиток теорії «полюсу зростання»	Проводив відповідне емпіричне дослідження французьких регіонів, виявляючи ступінь поляризації
М. Аглієтта, Р. Буайе		Полюси конкурентоспроможності, промислова стратегія та макроекономічна політика
Ж.-Р. Будвіль		Як «полюси зростання» розглядаються не тільки сукупності підприємств флагманських галузей, але і конкретні території, які виконують функцію джерела інновацій
		Розвиток виробництва в економіці відбувається нерівномірно, оскільки завжди є динамічні передові галузі, які виступають локомотивом розвитку всієї економіки. Через систему взаємозв'язків типу «витрати – випуск» ефект зростання виробництва розповсюджується на весь регіон або державу. Завдяки процесу концентрації виробництва передові галузі групуються на певній території як у центрі зростання. «Полюс зростання» – це географічна агломерація економічної активності або сукупність міст, що мають у своєму розпорядженні комплекс виробництв, які швидко розвиваються
П. Потьє	Теорія «осей розвитку»	Основна ідея: територія, яка розташована між полюсами зростання та забезпечує їх транспортний зв'язок, отримує у цьому випадку додаткові імпульси зростання завдяки розвитку інфраструктури. Сукупність полюсів зростання утворює просторовий каркас зростання регіону

Закінчення табл. 5

1	2	3
М. Гроссетті	Теорія локальної економічної системи	Локальна економічна система є виробничою системою, до складу якої входять одна або декілька структур, що мають щільні зв'язки між собою, при цьому діяльність цієї системи концентрована навколо певного ринку
		Локалізація відповідає області, всередині якої населення може знайти роботу. Існує шість специфічних різновидів економічних локалізованих систем: округа, технополіси, субконтрактні системи
L'équipe PROXIMITES	Теорія близькості	Введення просторової змінної в економіку та інші соціальні науки. У відповідній теорії близькість розглядається не тільки як географічний, топографічний феномен, а і як міра інтенсивності відносин, контактів між суб'єктами

Таблиця 6

Розвиток теорії просторового розміщення продуктивних сил представниками «нової економічної географії»

Науковець	Складові теорії просторового розвитку економіки	Основні наукові результати
А. Браманті	Інноваційний розвиток територіальної конкурентоспроможності	Розвиток інноваційного середовища детермінується п'ятьма процесами: динамікою виробництва, навчання системи, розвитку структур управління та підтримуючого простору й специфічного поєднання внутрішніх із зовнішніми зв'язками
Р. Ратті, Ф. Де Амброджіо [9]	Теорія трьох просторів	Теорія розрізняє наявність трьох просторів функціонування товаровиробника. Ними є: виробничий простір, ринковий простір і підтримуючий простір. Останній опосередковує три типи неринкових відносин, а саме: відносини, що пов'язані з організацією факторів виробництва; стратегічні відносини фірми, стратегічні відносини з іншими учасниками середовища
Л. Суарес-Вілла, [10]	Концепція дифузії нововведень	Найважливішу роль у регіональному розвитку відіграє виникнення джерел інновацій та швидкість їх дифузії в економічному просторі. В обох аспектах дифузії – галузевому і територіальному – велика значимість підприємництва
	Теорія інноваційних середовищ	Виявлено механізми формування інституціонального середовища, здатного стимулювати фірми до інновацій й випуску конкурентоспроможної продукції
Дж. Харріс [11], А. Хіршман [12], Г. Мюрдаль [13], А. Попер [14], П. Кругман, М. Фуджіта, Е. Венаблес [15]	Теорії ендогенного зростання	Мета – теоретичне обґрунтування взаємовпливу агломерації й зростання
		Економічне зростання і агломераційний ефект роблять підсилюючий вплив один на одного, що приводить до прискореного розвитку міських агломерацій і метрополітенівських ареалів. Основну роль в такій взаємодії грає концентрація інноваційної активності. При цьому дифузія інновацій та технологій має ефект просторового перетікання
		Процес агломерації економічної активності, на кшталт центр-периферія, сприяючи більш інтенсивному економічному зростанню, одночасно може призводити до наростання регіональної нерівності
		Регіони «центру» зростають швидше за рахунок агломераційного ефекту

ЛІТЕРАТУРА

1. Тюнен И. Г. Изолированное государство в его отношении к сельскому хозяйству и национальной экономии / И. Г. Тюнен / Пер. с нем. Т. 1. – М. : Экономическая жизнь, 1926. – 219 с.

2. Launhardt, W. Matematishe Berundung der Volkswirtschaft slehre / W. Launhardt. – Leipzig, 1885. – 216 p.

3. Вебер А. Теория размещения промышленности / А. Вебер / Пер. с нем. – Л.-М. : Книга, 1926. – 119 с.

4. Cristaller, W. The Central Places of Southern Germany / W. Cristaller. – Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hill, 1966.

5. Лёш А. Пространственная организация хозяйства / А. Лёш / Пер. с нем. – М. : Наука, 2007. – 663 с.

6. Изард У. Методы регионального анализа. Введение в науку о регионах / У. Изард / Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1966. – 660 с.

7. Perroux, F. L. L'Economie du XX siecle / F. L. Perroux. – P. U. F., 1961. – 814 p.

8. Global Risks 2014: Ninth Edition Taking a 10-year outlook / World Economic Forum. – 60 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://opim.wharton.upenn.edu/risk/ library/Global_ Risks_2014.pdf

9. Ratti, R. Processus d'innovation et intégration locale dans une zone périphérique / R. Ratti, F. D'Ambrogio F / Maillat D., Quévit M., Senn L. (eds.) // Réseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le développement régional. Neuchâtel: GREMI/EDES, 1993.

10. Suarez-Villa, L. Regional Evolution and Entrepreneurship: Roles, Eras and the Space Economy / L. Suarez-Villa // Entrepreneurship and Regional Development. – 1991. – Vol. 3, No. 4. – P. 335–347.

11. Harris, C. D. The Market as a Factor in the Localization of Industry in the United States / C. D. Harris // Annals of the Association of American Geographers. – 1954. – No. 44. – P. 315–348.

12. Hirschman, A. The Strategy of Economic Development / A. Hirschman. – New Haven : Yale University Press, 1958. – 199 p.

13. Myrdal, G. Economic Theory and Underdeveloped Regions / G. Myrdal. – London : Duckworth, 1957. – 167 p.

14. Pred, A. City-Systems in Advanced Economies / A. Pred. – London : Hutchinson, 1977. – 256 p.

15. Fujita, M. The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade / M. Fujita, P. Krugman, A. J. Venables. – Cambridge, MA : The MIT Press, 1999. – 367 p.

16. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.

17. Бабаєв В. М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти / В. М. Бабаєв. – Х. : Магістр, 2004. – 202 с.

18. Красноносова О. М. Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону / О. М. Красноносова, О. О. Єрмоленко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 52–56.

19. Кизим М. О. Конкурентоспроможність регіонів України: оцінка та діагностика / Кизим М. О., Разгон І. В., Крячко Є. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – 236 с.

20. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов / Гейман О. А. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М., 2009. – 428 с.

REFERENCES

Babaiev, V. M. *Upravlinnia miskym hospodarstvom: teoretychni ta prykladni aspekty* [Urban management: theoretical and applied aspects]. Kharkiv: Mahistr, 2004.

Cristaller, W. *The Central Places of Southern Germany.* Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hill, 1966.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of the XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Fujita, M., Krugman, P., and Venables, A. J. *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade.* Cambridge, MA: The MIT Press, 1999.

"Global Risks 2014: Ninth Edition Taking a 10-year outlook". http://opim.wharton.upenn.edu/risk/library/Global_Risks_2014.pdf

Geyman, O. A. *Nelineynost ekonomiki i neravnomernost razvitiia regionov* [The non-linearity of the economy and the uneven development of regions]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M., 2009.

Harris, C. D. "The Market as a Factor in the Localization of Industry in the United States". *Annals of the Association of American Geographers*, no. 44 (1954): 315-348.

Hirschman, A. *The Strategy of Economic Development.* New Haven: Yale University Press, 1958.

Izard, U. *Metody regionalnogo analiza. Vvedeniye v nauku o regionakh* [Methods of regional analysis. Introduction to the science of the regions]. Moscow: Progress, 1966.

Krasnonosova, O. M., and Yermolenko, O. O. "Teoretychni aspekty formuvannia prostorovoi asymetrii rozmishchennia trudovykh resursiv v ekonomitsi rehionu" [Theoretical aspects of spatial asymmetry allocation of labor resources in the economy of the region]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 52-56.

Kyzym, M. O., Razhon, I. V., and Kriachko, Ye. M. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy: otsinka ta diahnostyka* [Competitiveness of Regions of Ukraine: assessment and diagnosis]. Kharkiv: INZhEK, 2013.

Lesh, A. *Prostranstvennaya organizatsiya khozyaystva* [The spatial organization of the economy]. Moscow: Nauka, 2007.

Launhardt, W. *Matematishe Berundung der Volkswirtschaft slehre.* Leipzig, 1885.

Myrdal, G. *Economic Theory and Underdeveloped Regions.* London: Duckworth, 1957.

Pred, A. *City-Systems in Advanced Economies.* London: Hutchinson, 1977.

Perroux, F. L. *L'Economie du XX siecle*: P. U. F., 1961.

Ratti, R., and D'Ambrogio, F. "Processus d'innovation et integration locale dans une zone peripherique" In *Reseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le developpement regional.* Neuchatel: GREMI/EDES, 1993.

Suarez-Villa, L. "Regional Evolution and Entrepreneurship: Roles, Eras and the Space Economy". *Entrepreneurship and Regional Development,* vol. 3, no. 4 (1991): 335-347.

Tiunen, I. G. *Izolirovannoe gosudarstvo v ego otnoshenii k selskomu khozyaystvu i natsionalnoy ekonomii* [Isolated State in its relation to agriculture and the national economy]. Moscow: Ekonomicheskaya zhizn, 1926.

Veber, A. *Teoriya razmeshcheniya promyshlennosti* [The theory of industrial location]. Leningrad; Moscow : Kniga, 1926.

УДК 690.9:303.024.13:339.172 (4-11)

ІНДЕКСИ СПОТОВИХ РИНКІВ ЯК ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ЦІНОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА БІРЖАХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

© 2016 **ПОЛІКЕВИЧ Н. І.**

УДК 690.9:303.024.13:339.172 (4-11)

Полікевич Н. І. Індекси спотових ринків як орієнтири формування майбутніх цінових тенденцій на біржах електроенергії країн Східної Європи

Метою статті є теоретичне узагальнення практики використання індексів на електроенергію європейських спотових бірж та вироблення пропозицій щодо створення аналогічного спотового індексу української енергетичної біржі. Проаналізовано 16 індексів, які щоденно публікуються енергетичними біржами BSP Regional Energy Exchange, Power Exchange Central Europe, Polish Power Exchange та Opcom. Зазначено, що ці індекси використовуються учасниками для прогнозування цін на електроенергію та моніторингу ситуації на ринку електроенергії. Досліджено спосіб розрахунку спотових індексів енергетичними біржами, заснованих на значенні середніх арифметичних цін ринку «на добу вперед». Обґрунтовано недосконалість такого способу обрахунку значень цінового індексу. Визначено ключові характеристики майбутнього цінового індексу для українського спотового ринку як орієнтира при запровадженні ф'ючерсних контрактів на електроенергію.

Ключові слова: *біржа електроенергії, ринковий індекс, спотові ціни, деривативи.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *10.*

Полікевич Наталія Іванівна *– викладач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)*
E-mail: *polikevychnata@gmail.com*

УДК 690.9:303.024.13:339.172 (4-11)

Поликевич Н. И. Индексы спотовых рынков как ориентиры формирования будущих ценовых тенденций на биржах электроэнергии стран Восточной Европы

Целью статьи является теоретическое обобщение практики использования индексов на электроэнергию европейских спотовых бирж и наработка предложений по созданию аналогичного спотового индекса украинской энергетической биржи. Проанализированы 16 индексов, которые ежедневно публикуются энергетическими биржами BSP Regional Energy Exchange, Power Exchange Central Europe, Polish Power Exchange и Opcom. Указано, что эти индексы используются участниками для прогнозирования цен на электроэнергию и мониторинга ситуации на рынке электроэнергии. Исследован способ расчета спотовых индексов энергетическими биржами, основанных на значении средних арифметических цен рынка «на сутки вперед». Обосновано несовершенство такого способа расчета значений ценового индекса. Определены ключевые характеристики будущего ценового индекса для украинского спотового рынка в качестве ориентира при введении фьючерсных контрактов на электроэнергию.

Ключевые слова: *биржа электроэнергии, рыночный индекс, спотовые цены, деривативы.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *10.*

Поликевич Наталья Ивановна *– преподаватель кафедры международного менеджмента и маркетинга, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)*
E-mail: *polikevychnata@gmail.com*

UDC 690.9:303.024.13:339.172 (4-11)

Polikevych N. I. Spot Markets Indices as Benchmarks of Formation of Future Price Trends in the Power Exchanges of Eastern Europe

The article is concerned with a theoretical generalization of the use of indices for electric power at the European spot exchanges and elaborating proposals on establishment of a similar spot index for the Ukrainian power exchange. 16 indices that are published daily by the power exchanges BSP Regional Energy Exchange, Power Exchange Central Europe, Polish Power Exchange and Opcom have been analyzed. It has been indicated that these indices are used for electricity price forecasting and monitoring the situation in the power market. The article examines the way spot indices are calculated by power exchanges, based on the value of the arithmetic average of market prices «day ahead». Imperfection of such way of calculation for price index values has been substantiated. The key characteristics of the future price index for Ukrainian spot market as benchmarks within the introduction of futures contracts for electricity have been identified.

Keywords: *power exchange, market index, spot prices, derivatives.*
Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *10.*

Polikevych Nataliya I. *– Lecturer of the Department of International Management and Marketing, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)*
E-mail: *polikevychnata@gmail.com*

Сучасні ринки електроенергії розвиваються шляхом усунення монополістичних рис і запровадження правил щодо їх дерегулювання. У країнах Східної Європи реструктуризація ринку електроенергії розпочалася з лібералізації та створення енергетичних бірж зі спотовим ринком «на добу вперед».

Особливо варто зазначити той факт, що в цих країнах спостерігається зростання частки відновлюваних джерел енергії у структурі виробленої електроенергії. Своєю чергою, це призводить до зростання надлишку або ж дефіциту енергії, залежно від кліматичних та географічних умов конкретних країн. Тому саме інтеграція ринків електроенергії країн – членів ЄС в один великий ринок покликана вирівняти ці цінові коливання, стимулювати конкуренцію, збалансувати споживання та виробництво електроенергії, активізувати обмін потужностями на міждержавних лініях електропередач.

Успішність функціонування об'єднаного європейського ринку електроенергії залежить від узгодженої енергетичної політики країн – членів ЄС щодо законодавства та розбудови необхідної інфраструктури, зокрема енергетичних бірж, задіяних у торгівлі електричною енергією на міждержавних кордонах.

Як відомо, біржові ринки електроенергії виникли відносно недавно, лише у 90-х роках XX ст. Деякі з них досі мають досить низьку ліквідність та присутні на ринку лише номінально, їхній вплив на ціноутворення є незначним. Однак у 2005–2015 рр. у країнах Східної Європи сформувалися та успішно функціонують біржі, що не лише пропонують участь у ліквідному спотовому

ринку, але й надають можливість хеджувати свої ризики за допомогою торгівлі фінансовими контрактами (деривативами на електроенергію та газ).

Оскільки ринок енергетичних деривативів також є достатньо новим, він будувався за моделлю торгівлі похідними інструментами фінансового ринку, контрактами, основою яких є валюта, цінні папери, фондові індекси тощо. Однак енергетичні ринки суттєво відрізняються від фінансових за: рівнем ліквідності (низька на енергетичному, висока на фінансовому); впливом на товар умов зберігання та доставки (енергетичний ринок – високий, фінансовий ринок – низький); впливом погодних явищ (енергетичний – надзвичайно високий, фінансовий – низький); ступенем зрілості ринку (фінансовий є достатньо зрілим із усталеними правилами, а енергетичний перебуває у стадії становлення).

Базова ціна на електроенергію з негайною поставкою, яку на ринках прийнято називати спотовою (*spot*), залежить від сезону (зима, літо), періоду доби (пікове та базове навантаження), місцевих факторів попиту та пропозиції, активності учасників ринку та погодних умов. Європейські дослідники, зокрема Е. Хаугом (*E. Haugom*) зазначає, що на ринку електроенергії «існують значні цінові коливання (пікові та спадні), що повертають тренд у іншомунапрямку» [1]. Своєю чергою, Е. Ліндстрем, Ф. Регланд (*E. Lindström, F. Regland*) підкреслюють, що «деякі енергетичні ринки характеризуються волатильністю кластеризації, що може бути викликана тимчасовим порушенням рівноваги на ринку, перевантаженнями транснаціональних мереж або ж невпевненістю учасників ринку» [2].

Ю. Ле Пен та В. Севі (*Y. Le Pen, B. Sévi*) довели, що залежність волатильності між ринками зростає під час екстремальних ситуацій [3]. Однак названий вище дослідник Е. Хаугом зазначає, що на спотових ринках електроенергії виникають повторювальні зміни в цінах (екстремальні події). Ці зміни можуть призводити як до підвищення, так і до пониження цінового рівня [1].

Залежність спотових цін на електроенергію від дії багатьох специфічних факторів зумовлює складність їх моделювання та прогнозування. Так, європейські дослідники П. Фалбо, М. Фатторе та С. Стефані (*P. Falbo, M. Fattore, S. Stefani*) [4] зазначають, що необхідно проявляти особливу обережність при будь-якій спробі ввести на ринок конкретні інструменти, що додатково впливатимуть на ринок та поведінку його учасників. Зокрема, особливу увагу слід приділити впливу ринкового індексу спотового ринку на формування майбутніх (ф'ючерсних) цін на електроенергію.

Вітчизняний ринок електроенергії перебуває у процесі становлення. Ситуація загострюється тим, що лише у 2015 р. Уряд України запропонував проект Закону «Про ринок електроенергії». Але і в цьому документі відсутні статті, що визнають роль та місце біржі в процесі лібералізації цього ринку. Виходячи з вищезазначеного, дослідження сучасних європейських практик функціонування ринку електроенергії за участю бірж є актуальним. Дана сфера вітчизняними науковцями лише починає досліджуватися, і наукові розвідки є на часі.

Метою статті є теоретичне узагальнення практики використання індексів на електроенергію європейських спотових бірж та вироблення на цій основі пропозицій щодо створення аналогічного спотового індексу для української енергетичної біржі. Саме такий розгляд ключових аспектів формування спотового індексу (індексу реального ринку постачання електроенергії «на добу вперед») у подальшому може стати орієнтиром при запровадженні ф'ючерсних контрактів на цей важливий енергетичний актив.

Наше дослідження діяльності енергетичних бірж показало, що переважна більшість енергетичних бірж обраховують та публікують на своїх офіційних сайтах дані спотових індексів, що використовуються учасниками для прогнозування майбутніх (ф'ючерсних) цін на електроенергію. Для України актуальним є досвід країн-сусідів: Словенії, Чехії, Польщі та Румунії, де ще недавно таких ринків не існувало (*табл. 1*). Усі спотові індекси ринку електроенергії розраховуються «на добу вперед» для базового (24 години) та пікового (12 годин) типу поставок.

Як видно з *табл. 1*, розрахунок спотових індексів на біржах ґрунтується на визначенні середнього арифметичного цін спотового ринку «на добу вперед». Популярність цього методу зумовлена простотою обрахунку.

Нами поділяється точка зору європейських дослідників П. Фалбо, М. Фатторе та С. Стефані, які зазначають статистичну слабкість такого розрахунку індексу через аксіоматичну теорію індексів [4]. Згідно з цією теорією індекси цін класифікуються на прості або комбіновані, засновані на їх функціональній формі. Енергетичні біржі використовують прості індекси цін, що ґрунтуються лише на цінових даних.

На нашу думку, енергетичні індекси повинні мати комбіновану основу розрахунку, тобто враховувати ціни та їхні варіації до будь-якої функції обсягу. Використання простих індексів можливо лише за тієї умови, коли дані щодо обсягу не доступні або коли товар може виступати як замінник. Оскільки енергетичні біржі щодня публікують торговельні обсяги, а специфічні особливості електроенергії як товару не дозволяють вважати його взаємозамінним, вважаємо, що середній арифметичний індекс належним чином не вимірює динаміку цін.

Для прикладу покажемо зв'язок між цінами та обсягами торгівлі «на добу вперед» румунської енергетичної біржі OPCOM (*рис. 1*).

Для обрахунку індексів ROPEX_DAM_Base (з 1 до 24 години) та ROPEX_DAM_Peak (з 9 до 20 години) біржа використовує лише середнє арифметичне щоденних біржових цін. Як видно із рис. 1, розрахунок, що ґрунтується на визначенні середніх значень, не може надати необхідної інформації щодо стану ринку, адже зміни ціни протягом дня не відповідають значенню індексів ROPEX_DAM_Base – 38,15 євро за МВт/год і ROPEX_DAM_Peak – 48,05 євро за МВт/год. Проаналізувавши значення індексів та погодинних цін, можна дійти висновку, що погодинні цінові коливання фактично згладжуються значенням індексу. Таким чином, абсолютно різні значення цін за добу можуть сформувати схоже значення індексів для базового та пікового навантаження.

Таблиця 1

Визначення спотових індексів на електроенергію енергетичних бірж Словенії, Чехії, Польщі та Румунії

Назва біржі	Індекс	Метод розрахунку індексу
BSP Regional Energy Exchange (BSP South Pool) (Словенія)	SIPXhourly	Індекс ринку «на добу вперед», дорівнює граничній ціні, розрахованій на погодинному аукціоні
	SIPXbase	Індекс ринку «на добу вперед», дорівнює середньодобовій ціні за операції, здійснені протягом години *i* на ринку «на добу вперед». SIPXbase розраховується як середнє щоденне значення $SIPXhourly_i$ для *i*-транзакцій
	SIPXeuro-peak	Індекс ринку «на добу вперед», дорівнює середньоденній ціні за угодами, протягом години *i* на ринку «на добу вперед». SIPXeuro-peak розраховується як середнє щоденне значення $SIPXhourly_i$ для *i*-транзакцій
Power Exchange Central Europe (PXE) (Чехія)	Czech Spot Index	Середнє арифметичне для даної години за результатами погодинного аукціону згідно з типом доставки
Polish Power Exchange (POLPX) (Польща)	IRDN	Середньозважена ціна всіх угод на торговій сесії
	sIRDN	Середньозважена ціна всіх угод для годин з 8 до 22 торгової сесії
	IRDN24	Середня ціна всіх угод на торговій сесії
	IRDN8.22	Середня ціна всіх для годин з 8 до 22 торговельної сесії
	offIRDN	Середня ціна всіх угод для годин від 1 до 7, із 23 до 24 години
	IRDN23.7	Середньозважена ціна угод для годин від 1 до 7, із 23 до 24 години
	TGe24	Середнє арифметичне цін ринку «на добу вперед», встановлених для даного дня постачання протягом 1-ї фіксації (10:31)
	TGeBase	Середнє арифметичне цін ринку «на добу вперед» для обраного дня поставки
	POLPX spot base	Середнє арифметичне цін погодинних контрактів для періоду із 0:00–24:00 на даний день поставки. Ціна погодинних контрактів визначається як середньозважена величина з угод, укладених на аукціоні 1 та 2, а також безперервної торгівлі в період з 7:00 до 12:00 у Д–1 (Д = день поставки) ринку «на добу вперед». Індекс розраховується о 12:15 у день проведення торгів
	POLPX spot peak	Середнє арифметичне цін погодинних контрактів для періоду із 08:00–20:00 на даний день поставки. Ціна погодинних контрактів визначається як середньозважена величина з угод, укладених на аукціоні 1 та 2, а також безперервної торгівлі в період з 7:00 до 12:00 у Д–1 (Д = день поставки) ринку «на добу вперед». Індекс розраховується о 12:15 у день проведення торгів
OPCOM (Румунія)	ROPEX_DAM_Base	Середнє арифметичне щоденної клірингової ціни ринку «на добу вперед», відповідних 24-годинних інтервалів
	ROPEX_DAM_Peak	Визначається на кожен день року як середнє арифметичне цін, що відповідають 12-годинним інтервалам для пікових годин

Джерело: сформовано автором за даними енергетичних бірж.

Індекс Czech Spot Index був створений чеською енергетичною біржею – Power Exchange Central Europe (PXE). Мета створення цього індексу полягає в тому, щоб надавати інформацію про ситуацію на чеському ринку електроенергії. Вперше спотовий індекс PXE був розрахований 1 жовтня 2007 р., саме тоді закінчився період формування біржі та розпочалася торгівля стандартними біржовими продуктами. Розрахунок індексу базується на міжнародних стандартах MSCI, розроблених інвестиційною компанією Морган Стенлі (*Morgan Stanley Capital International*) [6].

Індекс PXE оновлюється після закриття торгового дня, і його значення публікується на веб-сайті PXE. Індекс є зваженим і виражається в пунктах. База індексу визначена таким чином, щоб відображати споживання електроенергії в Чеській Республіці та збутову діяльність за участю окремих продуктів на чеському ринку електроенергії на платформі біржі PXE. База розрахунку включає продукти базового та пікового навантаження, а також продукти з часовим інтервалом від наступного дня поставки до контрактів з поставкою через 2 роки [6].

Індекси цін на електроенергію польської енергетичної біржі POLPX ринку «на добу вперед» визначені за допомогою алгоритмів, що застосовуються на основних європейських біржах електроенергії та можуть бути використані для прямого порівняння руху цін на польському і європейському ринках [7].

Учасники біржового ринку Polpx мають можливість звернутися безпосередньо до ринків сусідніх країн, які приймають рішення з обміну електроенергією, як за допомогою ринкового механізму об'єднання ринку через кабель SwePol Link зі Швецією, так і стандартними експортно/імпортними операціями на основі транскордонних аукціонів пропускної здатності, що організовуються операторами мереж для синхронного з'єднання Польщі з Німеччиною, Чехією і Словаччиною [7].

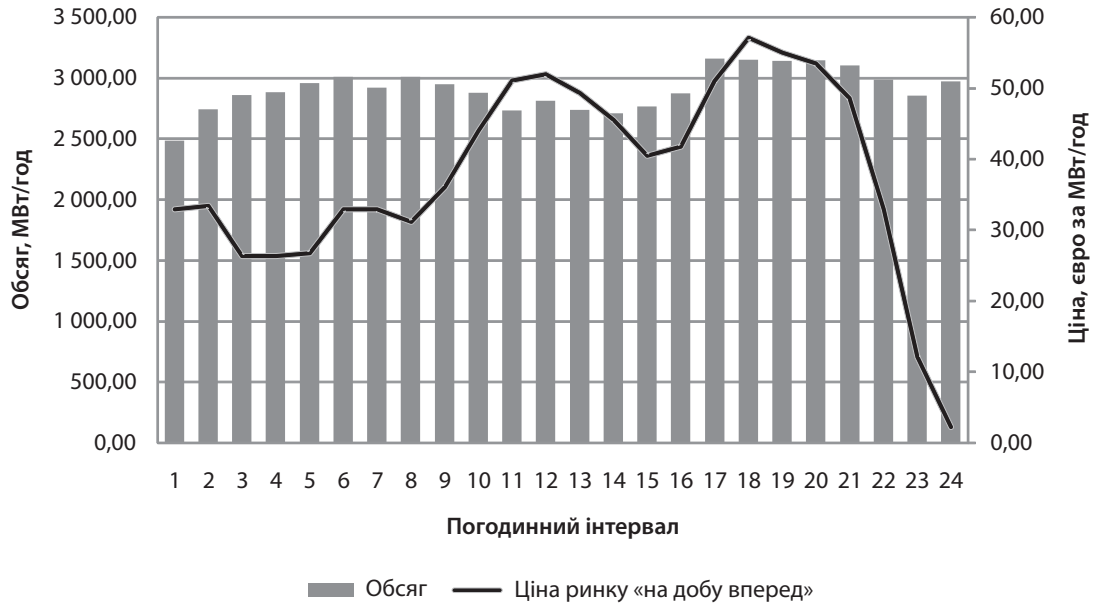

Рис. 1. Коливання ціни на електроенергію румунського біржового ринку «на добу вперед» станом на 10.01.2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [5].

Індекси POLPX можуть безпосередньо порівнюватися з показниками відомих енергетичних бірж EPEX SPOT і NordPoolSpot. Ці біржі є важливими з точки зору охоплення різних регіонів Європи, а їх ліквідність є найбільшою серед наявних енергетичних бірж. Біржові індекси вказуються в євро за МВт/год і розраховуються з використанням середнього обмінного курсу євро до польського злотого. Індекси ринку «на добу вперед» публікуються напередодні дня доставки о 12:15 і включають угоди, укладені до цього часу. Періодичні індекси (тижні, місяці, квартали та роки) розраховуються і публікуються на додаток до щоденних індексів [7].

Польська енергетична біржа позиціонує індекс TGeBase як повне джерело інформації ринку електроенергії «на добу вперед», що включає всі типи інструментів та котирувальних систем ринку «на добу вперед» (*рис. 2*).

Індекс TGeBase є середнім арифметичним значенням 23–25-погодинної ціни, що розраховуються як середньозважені значення за обсягом торгівлі. Публікація індексу проводиться щоденно після закінчення торгів ринку «на добу вперед» наступного дня поставки електроенергії [9].

Як видно з рис. 2, значення індексу не завжди точно може передбачити значення майбутньої ціни на спотовому ринку. Таким чином, виявляється недосконалість індексу та ставиться під сумнів його можливості передбачення майбутньої спотової ціни ринку «на добу вперед», що унеможливлює його використання як бази для хеджування ризиків за допомогою ф'ючерсних та опціонних контрактів.

Словенська енергетична біржа BSP публікує значення своїх індексів для формування у учасників ринку загального уявлення про ринкові тенденції. Для цього біржа розраховує щоденне значення індексу SIPX (*рис. 3*).

Із рис. 3 видно, що графік ціни відрізняється від базового та пікового значення індексів ринку «на добу

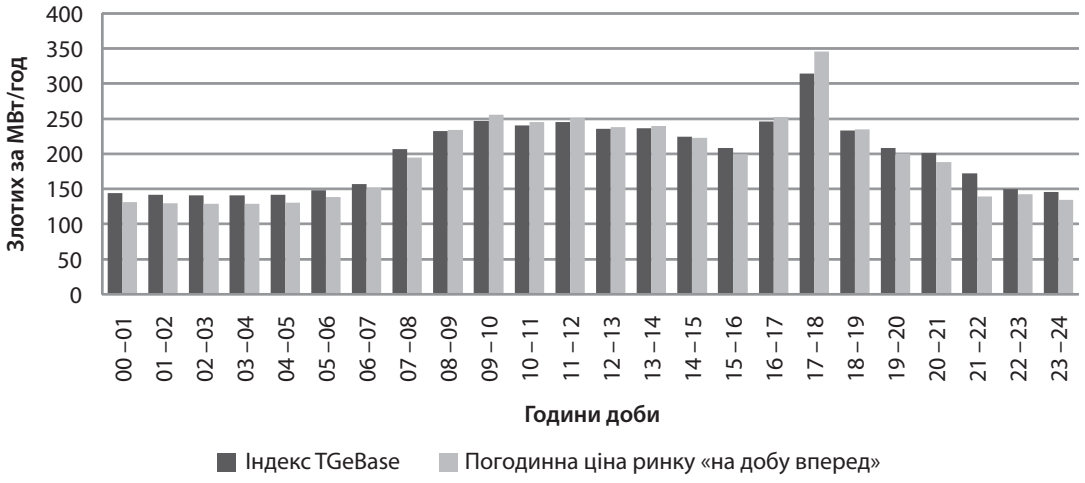

Рис. 2. Ціна електроенергії польського ринку «на добу вперед» на 22.01.2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [8, 9].

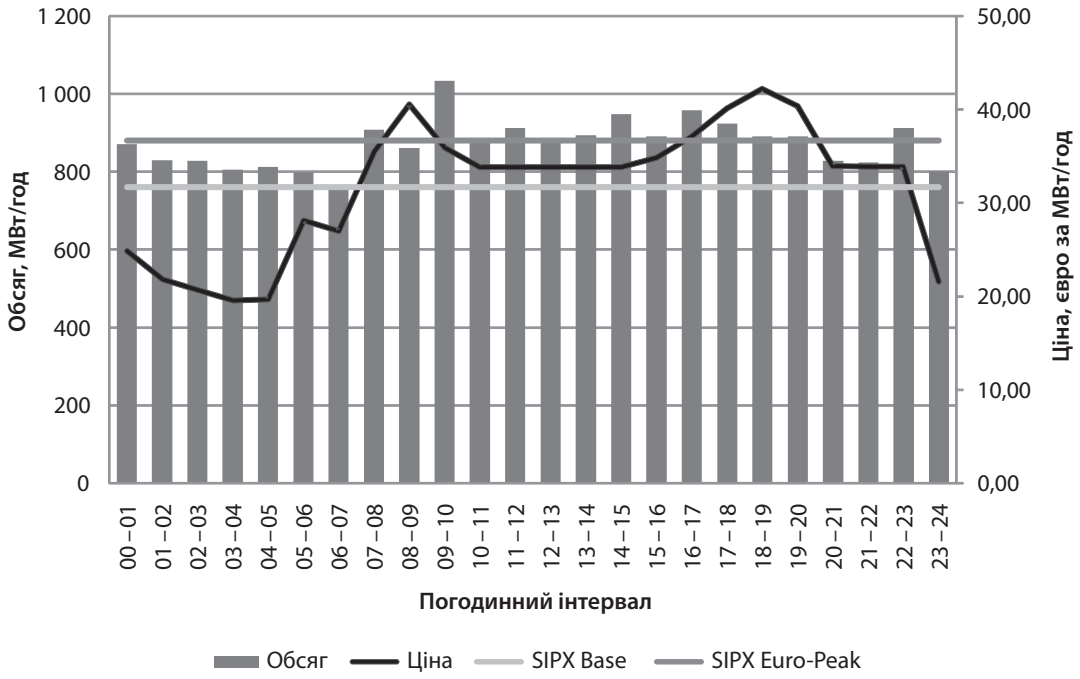

Рис. 3. Значення індексу SIPX словацького ринку «на добу вперед»

Джерело: побудовано автором за даними [10].

вперед», це знову ж таки підтверджує наше припущення щодо фактичного згладжування індексом змін цін протягом доби. Протягом часового інтервалу в певні пікові години доби (8–9, 16–17, 17–18, 18–19, 19–20) спостерігався вихід ціни із значення індексу SIPX Euro-Peak, що не було враховано середньозваженим індексом.

За своєю суттю спотовий ринковий індекс є синтетичним показником на ринку електроенергії, він повинен точно відображати поведінку погодинних цін. Цей індекс відіграє вирішальну роль у запобіганні спекуляцій з боку виробників, або тих, хто займає панівне становище на ринку. Проте існують певні ризики через можливість цінових маніпуляцій маркет-мейкерами або через змову учасників ринку. Органи влади, здійснюючи моніторинг ринку, також враховують значення спотових біржових індексів, тому індекс має бути стійким до маніпуляцій, що неможливо при використанні середнього арифметичного значення погодинних цін як бази для розрахунку біржових індексів.

Для українського ринку електроенергії, де лише закладаються засади становлення та функціонування спотового ринку «на добу вперед» і розглядається можливість подальшого розширення біржової торгівлі через впровадження деривативів на електроенергію, необхідно врахувати статистичний та економічний аспекти у формуванні спотового індексу ринку «на добу вперед».

При впровадженні у діяльність енергетичної біржі з торгівлі електроенергією нами пропонується, перш за все, використати комбінований спосіб для розрахунку індексу вітчизняного спотового ринку. Адже різке підвищення цін на електроенергію протягом дня знайде своє відображення у спотовому індексу, що в підсумку може вплинути на ціни продовольчої та промислової групи товарів.

Таким чином, надто чутливий індекс до пікових стрибків та коливань цін здатний негативно вплинути на цінові показники. Оскільки на ринку електроенергії присутня позитивна кореляція між поточними обсягами та цінами, то існує можливість переоцінки їх впливу на підсумкове значення індексу. Індекс спотового ринку на українській біржі, що планує здійснювати торгівлю електроенергією, повинен враховувати обсяги торгів, змінні середньорічні обсяги та щоденні ціни, щоб вберегтися від надмірної чутливості до коливань ринку.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто зазначити, що формування біржового ринку електроенергії є складним процесом, що потребує залучення фахівців, обізнаних із цим видом діяльності. На жаль, у системі вищої економічної освіти таких знань та навичок не дають. Виходом може бути отримання спеціальних знань на сертифікованих спецкурсах і стажування на біржах країн Східної Європи. Однак, як видно із статті, і на цих ефективно функціонуючих біржах є нерозв'язані проблеми, зокрема із розрахунком індексів базових спотових ринків для кожної із країн. Пропонується при формуванні вітчизняного біржового ринку одразу врахувати той факт, що за його допомогою необхідно нівелювати вплив негативних факторів, пов'язаних із ціновими маніпуляціями. Найкраще обрати комбінований спосіб для визначення індексу при розбудові ринку деривативів. Метод обрахунку ринкового індексу є важливим з точки зору визначення базової ціни для багатьох похідних інструментів, зокрема електроенергії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Haugom, E. Some stylized facts about high-frequency Nord Pool forward electricity prices / E. Haugom // The Journal of Energy Markets. – 2011. – Vol. 4 (1). – P. 21–49.

2. Lindström, E. Modeling extreme dependence between European electricity markets / E. Lindström, F. Regland // Energy Economics. – 2012. – Issue 34. –P. 899–904.

3. Le Pen, Y. Volatility transmission and volatility impulse response functions in European electricity forward markets / Y. Le Pen, B. Sévi // Energy Economics. – 2010. – Vol. 32, Issue 4. – P. 758–770.

4. Falbo, P. A new index for electricity spot markets / P. Falbo, M. Fattore, S. Stefani // Energy Policy. – 2010. – Issue 38. – P. 2739–2750.

5. Trades – Results Opcom at Day-Ahead Market [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.opcom.ro/opcom/pp/grafice_ip/raportPIPsiVolumTranzactionat.php?lang=en

6. PXE General CZ [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.pxe.cz/dokument.aspx?k=PXE-General-CZ

7. POLPX indices for the Polish Day-Ahead and Intraday Market [Electronic resource]. – Mode of access : https://wyniki.tge.pl/en/wyniki/euroindex/description/

8. Day-Ahead Market [Electronic resource]. – Mode of access : https://wyniki.tge.pl/en/wyniki/rdn/ceny-sredniowazone/

9. TGeBase Index [Electronic resource]. – Mode of access : https://gaz.tge.pl/en/rdn/tgebase/

10. Auction Trading Results [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bsp-southpool.com/home.html

Науковий керівник – Сохацька О. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу Тернопільського національного економічного університету

REFERENCES

"Auction Trading Results". http://www.bsp-southpool.com/home.html

Day-Ahead Market. https://wyniki.tge.pl/en/wyniki/rdn/ceny-sredniowazone/

Falbo, P., Fattore, M., and Stefani, S. "A new index for electricity spot markets". *Energy Policy*, no. 38 (2010): 2739-2750.

Haugom, E. "Some stylized facts about high-frequency Nord Pool forward electricity prices". *The Journal of Energy Markets,* vol. 4 (1) (2011): 21-49.

Lindstrom, E., and Regland, F. "Modeling extreme dependence between European electricity markets". *Energy Economics*, no. 34 (2012): 899-904.

Le Pen, Y., and Sevi, B. "Volatility transmission and volatility impulse response functions in European electricity forward markets". *Energy Economics,* vol. 32, no. 4 (2010): 758-770.

"POLPX indices for the Polish Day-Ahead and Intraday Market". https://wyniki.tge.pl/en/wyniki/euroindex/description/

PXE General CZ. https://www.pxe.cz/dokument.aspx?k=PXE-General-CZ

"TGeBase Index". https://gaz.tge.pl/en/rdn/tgebase/

"Trades – Results Opcom at Day-Ahead Market". http://www.opcom.ro/opcom/pp/grafice_ip/raportPIPsiVolumTranzactionat.php?lang=en

УДК 330.341.1:005.336.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ

© 2016 **ПЕРЕРВА П. Г., ГЛІЗНУЦА М. Ю.**

УДК 330.341.1:005.336.4

Перерва П. Г., Глізнуца М. Ю. Дослідження зарубіжного досвіду оцінки інтелектуального потенціалу організацій

Використання інтелектуального капіталу (ІК) розглядається в розвинених країнах як стратегічний інструмент управління досягненням успіху організацій в інноваційній діяльності. Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду оцінки інтелектуального потенціалу організацій і визначення напрямків її вдосконалення та використання на вітчизняних підприємствах для підвищення ефективності їх інноваційної діяльності. Започатковано підхід до структури капіталу, в якому виділяються три частини: людський капітал, структурний капітал, капітал взаємодій. Запропонована загальна модель дослідження ІК фірми або регіону дозволяє оцінювати не тільки потенціал, а декілька важливих ліній зв'язку, а саме: виробничо-технологічну, ринково-клієнтську, бізнес-середовища і соціуму, комерційних операцій (технологій), створення вартості та загальну стратегію розвитку. У запропонованому варіанті дослідження ІК-потенціалу аналітика поєднується з управлінням стратегією і тактикою розвитку на базі використання ресурсів інтелектуального капіталу. Також рекомендується схема управління розвитком через систему заходів впливу. Кінцевим результатом аналітико-проектної роботи виступає пакет розробок, який оформляється як документ підтримки стратегії розвитку. Оцінку рівня розвитку інтелектуального капіталу в розрізі окремих підприємств та в цілісному регіональному комплексі рекомендуємо включити в Регіональну інноваційну систему (РІС) як її функціональне завдання.

Ключові слова: *інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інноваційна діяльність, оцінка інтелектуального потенціалу, стратегія розвитку.*

Рис.: *5.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *15.*

Перерва Петро Григорович *– доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідуючий кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалія, 21, Харків, 61002, Україна)*
E-mail: *a.kosenko@rambler.ru*

Глізнуца Марина Юріївна *– асистент, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалія, 21, Харків, 61002, Україна)*
E-mail: *gmy05@rambler.ru*

УДК 330.341.1:005.336.4

Перерва П. Г., Глизнуца М. Ю. Исследование зарубежного опыта оценки интеллектуального потенциала организаций

Использование интеллектуального капитала (ИК) рассматривается в развитых странах как стратегический инструмент управления достижением успеха организаций в инновационной деятельности. Целью статьи является исследование зарубежного опыта оценки интеллектуального потенциала организаций и определение направлений его совершенствования и использования на отечественных предприятиях для повышения эффективности их инновационной деятельности. Разработан подход к структуре капитала, в котором выделяются три части: человеческий капитал, структурный капитал, капитал взаимодействий. Предложенная общая модель исследования ИК фирмы или региона позволяет оценивать не только потенциал, но и несколько важных линий связи, а именно: производственно-технологическую, рыночно-клиентскую, бизнес-среду и социум, коммерческие операции (технологии), создание стоимости и общую стратегию развития. В предложенном варианте исследования ИК-потенциала аналитика совмещается с управлением стратегией и тактикой развития на базе использования ресурсов интеллектуального капитала. Также рекомендуется схема управления развитием через систему мероприятий влияния. Конечным результатом аналитико-проектной работы выступает пакет разработок, который оформляется как документ поддержки стратегии развития. Оценку уровня развития интеллектуального капитала в разрезе отдельных предприятий и в целом региональном комплексе рекомендуем включить в Региональную инновационную систему (РІС) как ее функциональное задание.

Ключевые слова: *интеллектуальный потенциал, интеллектуальный капитал, инновационная деятельность, оценка интеллектуального потенциала, стратегия развития.*

Рис.: *5.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *15.*

Перерва Петр Григорьевич *– доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, заведующий кафедрой организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)*
E-mail: *a.kosenko@rambler.ru*

Глизнуца Марина Юрьевна *– ассистент, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)*
E-mail: *gmy05@rambler.ru*

UDC 330.341.1:005.336.4

Pererva P. G., Gliznutsa M. Yu. Studying the Foreign Experience of Evaluating Intellectual Potential of Organizations

The use of intellectual capital (IC) is considered in developed countries as a strategic management tool for achievement of the organizations' success in innovative activities. The article is aimed at studying the foreign experience of evaluating intellectual potential of organizations and identifying directions for its advancement and use at the domestic enterprises to improve their innovative activity. An approach to capital structure has been developed, in which the following three parts are allocated: human capital, structural capital, capital of interactions. The proposed general model for research of IC in terms of firm or region allows to evaluate not only the potential, but also several important lines of communication, namely: industrial-technological, market-customer, business environment and society, commercial operations (technology), value creation and the overall development strategy. In the proposed version of studying the IC potential, analytics are combined with management of both strategy and development tactics, based on use of resources of intellectual capital. The scheme of development management through the system of the activities of influence is recommended as well. The end result of the analytical project work provides the development package, which is issued as a supporting document of development strategy. Evaluation of the development level of intellectual capital in the context of individual enterprises and of regional complex in general has been recommended to include in the Regional innovation system (RIS) as one of its functional tasks.

Keywords: *intellectual potential, intellectual capital, innovation activity, evaluation of intellectual potential, development strategy.*

Fig.: *5.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *15.*

Pererva Petro G. *– D. Sc. (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Economics, Head of the Department of the Organization of Production and Management Personnel, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)*
E-mail: *a.kosenko@rambler.ru*

Gliznutsa Maryna Yu. *– Assistant, Department of the Organization of Production and Management Personnel, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)*
E-mail: *gmy05@rambler.ru*

Використання інтелектуального капіталу (ІК) розглядається в розвинених країнах як стратегічний інструмент управління досягненням успіху фірм в інноваційній діяльності [1]. При цьому важливо, щоб головна концепція і процедури оцінки ІК були пов'язані з цілями організації, бізнес-процесами і безнес-успіхами (результатами).

Дослідженню інтелектуального потенціалу організацій приділяється велика увага фахівців-практиків і присвячені дослідження багатьох вчених-економістів: Безгодова А. В., Гнущак Л. М., Гафіяк А. М., Головко Г. В., Грабченко А. І., Друкера П., Кастельса М., Козирева А. Н., Косенко А. В., Косенко О. П., Личової І. М., Румізем М. К., Смірнова В. В., Хіменко О. та інших. Глибоке і всебічне вивчення представлених в економічній літературі розробок свідчить про те, що ряд питань дотепер досліджений недостатньо повно і вимагає подальшого розвитку, а в деяких випадках і уточнення.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду оцінки інтелектуального потенціалу організацій і визначення напрямків її вдосконалення та використання на вітчизняних підприємствах для підвищення ефективності їх інноваційної діяльності.

За результатами узагальнення наявних науково-практичних матеріалів [2, 3, 4, 5] було визначено, що найбільш поширеною методикою оцінки інтелектуального потенціалу організацій в країнах Європи є Європейська методика [2], яка виділяє такі складові:

- загальнометодичний підхід;
- структурна модель;
- процедурна модель;
- інструкція для тренерів;
- контрольний список (робоча програма, анкети);
- додаткові модулі.

У виконанні проекту беруть участь: керівники фірм, відповідальні за проект, інструктори, менеджери фірм, консультанти.

Методика проекту «ІКп – УВ», де ІК – потенціал, УВ – управління використанням, ставить декілька завдань: визначення рівня ІК і оцінка його структури; уточнення процедур оцінки; організацію процесу навчання персоналу фірми впродовж дослідження (проведення робіт з оцінки).

Започатковано такий підхід до структури капіталу, в якому виділяються три частини:

- *людський капітал* – працівники, які привносить у вартість діяльності організації (за сумою індивідуальних капіталів);
- *структурний капітал* – відносини між людьми всередині фірми, а також результати взаємодії працівників, які залишають фірму;
- *капітал взаємодій* – відносини фірми із зовнішніми зацікавленими структурами та агентами.

Бізнес-процес визначають як ланцюжки діяльності в рамках організації чи фірми. Бізнес-успіх є операційний результат, який досягається за рахунок використання ресурсів у бізнес-процесах. З наявної інформації досліджень, проведених в Європі, отримано дещо неоднозначні оцінки щодо ролі окремих складових нематеріальних активів, які були узагальненні авторами в *табл. 1* [6].

За результатами цих досліджень був зроблений висновок, що на даний момент проставити чітко визначений ранг складових нематеріальних активів не є можливим: одні дослідники віддають перевагу людському

Таблиця 1

Оцінка рангу складових інтелектуального капіталу [6]

Країна	Кількість обслідуваних фірм	Ранг	Складові інтелектуального капіталу
Німеччина	54	1 2 3 4	Людський капітал Інноваційні результати Навчання Зовнішні контакти
Болгарія	119	1 2 3	Людський капітал Капітал взаємодій Структурний капітал
США (Баум, 2000 р.)	408	1 2 3 4 5	Відносини з клієнтами Залучення талановитих працівників Якість інновацій Бренд інвестора Технології
США (Kalafut, 2002 р.)	169	1 2 3 4 5	Клієнти Якість Операції Персонал Інновації
Іспанія (Гальєю і Родрігас, 2005 р.)	94	1 2 3 4 5	Клієнти Персонал (досвід) Інформаційні технології Бренд Процеси і системи

капіталу самої фірми, інші – відношенням з клієнтами, бренду.

В окремому німецькому проекті (14 фірм) ранги складових нематеріальних активів розподілені більш детально і послідовно (*рис. 1*) [7].

Що стосується частоти прийняття до уваги структурних складових ІК, результати показують, що фактор «Передача знань» був згаданий всіма малими і середніми підприємствами, а потім «Професійна компетентність» і «Клієнтські відносини», які обидва були відмічені респондентами близько 95% малих і середніх підприємств з 25 основних об'єктів. Результати показують, що передусім людський фактор інтелектуального капіталу відіграє провідну роль для підприємств. На відміну від цих трьох факторів «реляційний капітал» був згаданий менш ніж на 60% малих і середніх підприємств (МСП).

Зарубіжний досвід вказує на увагу фахівців до процедурно-процесної технології управління інтелектуальним потенціалом фірми.

Аналіз структури нематеріальних активів дає корисну інформацію при розробці процедурної моделі управління ІК-потенціалом. І якщо в процедурній моделі перелік операцій однотипний (*рис. 2*), то характер уваги до окремих операцій має відмінності залежно від пріоритету до окремих елементів ІК.

Технологія управління ІК-потенціалом здійснюють системні менеджери інноваційного розвитку. В інструкцію для менеджерів включено: підготовку експертних листів, планування дослідницького проекту, бізнес-моделювання, розробку циклу навчання, вимоги до якості дослідження та його результатів, аналіз структури ІК, уточнення стратегії. Пропонується здійснювати підготовку самих менеджерів до проведення опитування й обговорень, що і виконує тренер (модератор). Тренер також приймає рішення щодо використання після скринінг-моделі аналізу додаткових модулів аналітичної роботи (поглиблене вивчення найбільш важливих питань).

У додаткові модулі входять: рівень зрілості компанії, бачення майбутнього, розширена бізнес-модель, уточнення ситуації в зовнішньому середовищі, управління можливостями і ресурсами. Однак фахівці рекомендують знайти «золоту середину» знаннєвого та інформаційного навантаження, щоб не перенавантажити команду. Додаткові модулі потребують додаткового часу, зусиль і витрат, що і узгоджується із замовником. Критерій вибору: баланс між складністю завдань та масштабом витрат і цінністю результатів (повнота, достовірність).

Для проведення оцінок інтелектуального потенціалу фірми чи інтегрованої економічної системи важливо з'ясувати передумови, а саме: ступінь готовності до проведення оцінок; потенціал настрою (змінити своє бачення і свій стан); потреби у витратах (часу, коштів); загальну оцінку фірми та її ринків; метод управлення, прийнятий фірмою.

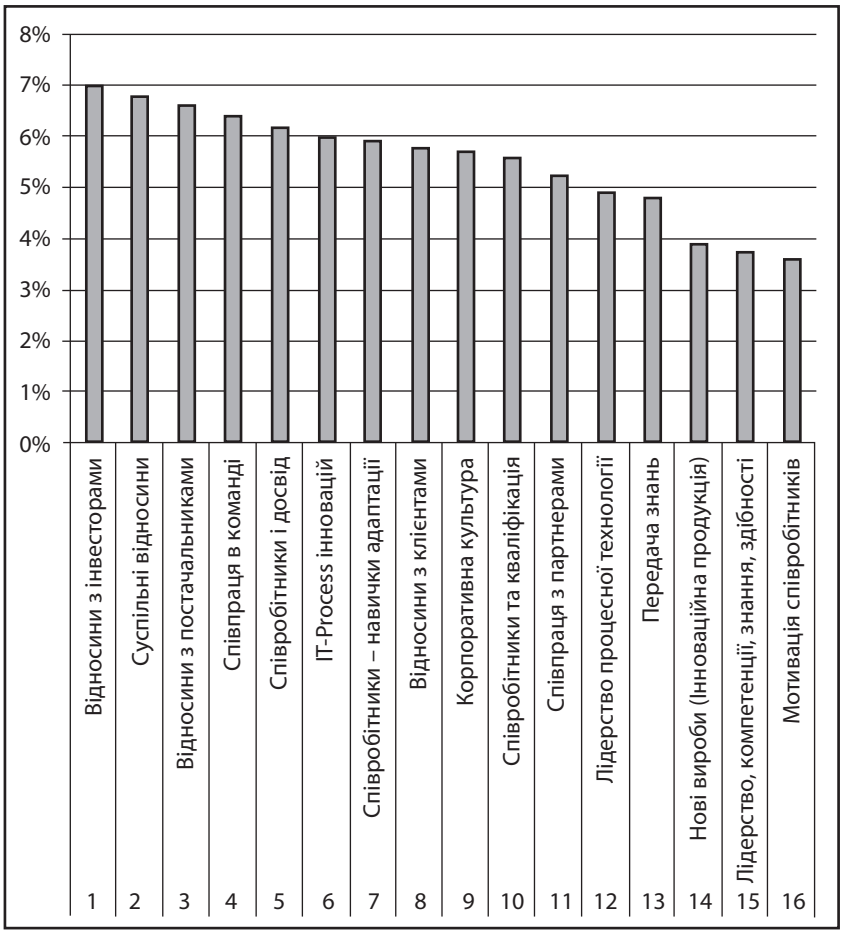

Рис. 1. Ранги складових нематеріальних активів німецьких фірм [7]

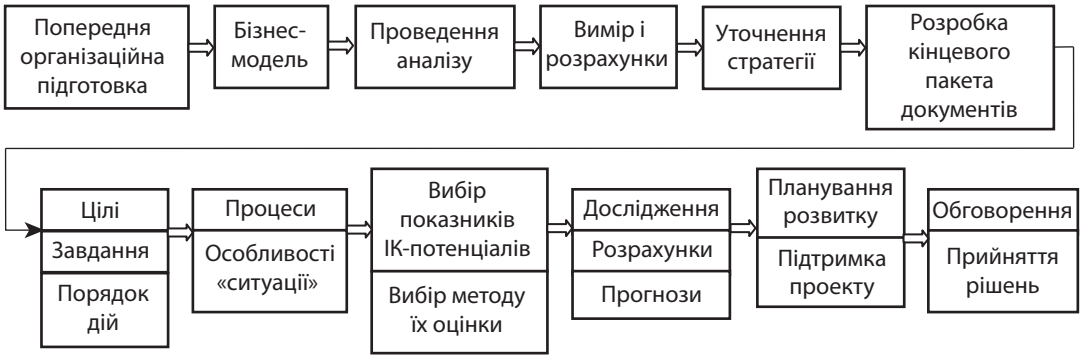

Рис. 2. Процедурна модель етапів оцінки і управління ІК-потенціалом

Джерело: розробка авторів.

До першого тренінгу потрібно визначити всіх учасників проекту персонально – їх роль, завдання, відповідальність (проектна команда). У завдання тренера має входити також: робота з документами фірми, зустріч з керівництвом і персоналом, анкетування, список головних питань, визначення «обмежень» системи, бар'єрів, ресурсів.

Щодо окремих напрямків роботи, то необхідно виділити: персонал, матеріальну базу, обсяг створення вартості фірмою, вартість самої фірми, сегменти ринку, звідки ресурси і кому буде запропоновано товар, цінові реєстри.

Загальна модель дослідження ІК, яка розроблена авторами, наведена на *рис. 3*.

Із запропонованої загальної моделі дослідження ІК фірми або регіону слідує, що оцінюється не тільки потенціал, а декілька важливих ліній зв'язку, а саме: виробничо-технологічна, ринково-клієнтська, бізнес-середовища і соціуму, комерційних операцій (технологій), створення вартості та загальна стратегія розвитку. У запропонованому варіанті дослідження ІК-потенціалу аналітика поєднується з управлінням стратегією і тактикою розвитку на базі використання ресурсів інтелектуального капіталу.

Додаткові модулі використовуються як інструмент поглиблення знань у важливих питаннях: створення доданої вартості (ресурсна і процесна складові), бачення майбутнього (сценарії, ризики, поведінка конкурентів), прогнозування попиту, вибору інновацій.

Рис. 3. Загальна модель дослідження ІК

Джерело: розробка авторів.

Оцінка в ході проекту («ІКп – УВ») систематично контролює критичні фактори успіху, підтримує якісний стан своїх стратегічних компетенцій, тренує, розвиває і активує ІК у його людському секторі (систему знань, умінь, здібностей).

Розвиток ІК відслідковується за такими характеристиками:

- тип капіталу, який є найбільш вагомим;
- унікальність бізнес-моделі;
- логіка відносин всередині фірми і на рівні зовнішніх взаємодій;
- стійкість ситуації;
- стабільність процесу розвитку;
- можливість і спроможність бізнес-моделі реагувати на непередбачені виклики;
- заперечення і протилежні думки в команді та серед експертів;
- зовнішні потреби, цінності, вимоги (партнери, клієнти, конкуренти);
- наявність в команді загальної концепції бачення майбутнього.

Визначаються сильні та слабкі сторони організації (фірми), ранг факторів впливу, пріоритетні заходи впливу. Оцінки робляться по всіх елементах структури інтелектуального капіталу. Розглядаються кількісний, якісний і системно-управлінський аспекти використання ІК-потенціалу. З детального аналізу уточнюються інтегральні характеристики капіталу: людського, структурного, зовнішніх відносин (клієнтського).

У результаті аналізу можливі оцінки, які викликають протиріччя і непорозуміння. З цього приводу додатково проводяться роботи з новою інформацією, з розширенням аргументів оцінки, з підбором експертів.

Загальна структура основних блоків оцінки ІК-потенціалу і прийняття рішень щодо формування у фірмі на його основі стратегії розвитку бізнесу, яка розроблена авторами, представлена циклом на *рис. 4.*

У структуру документу оцінки ІК-потенціалу рекомендується включати: бізнес-модель (опис); зовнішнє ділове середовище (аналіз); стратегічні цілі (прогноз); оцінку підтримки ІК (ситуація з ресурсами); перелік показників з інтерпретацією їх значення (індикатори); заплановані зміни (сфера втручання), очікувані результати управління ІК-потенціалом.

Розроблений документ проходить процедуру обговорення в колективі в аспекті таких питань:

1. У чому сутність і завдання бізнесу?
2. Рівень кадрів та інтелекту колективу.
3. Плюси та мінуси системи управління.
4. Які проектні групи зі своїх працівників можна створити і для чого потрібен досвід інших?
5. Які ресурси можемо вкласти в розвиток ІК і в які напрямки?
6. Шанси на ринку.
7. Якість в цілому розробленого документа.
8. Проблеми та бар'єри, які реально загрожують чи заважають.
9. Що досліджено неповно чи неякісно і з яких причин.

Що стосується заходів впливу, то авторами рекомендується їх сформувати за такою схемою (*рис. 5*).

Кінцевим результатом аналітико-проектної роботи виступає пакет розробок, який оформлюється як документ підтримки стратегії розвитку. Цей документ може мати дві версії: для внутрішнього користування (інструмент удосконалення управління) і для зовнішніх завдань (інструмент комунікації), для банка, інвестора, партнера. Для зовнішнього використання в документі мають бути: ціль дослідження, резюме, межі системи.

Для більш поглибленої оцінки застосовують такі оцінювані характеристики і індикатори: кількість працівників; вікова структура; рівень професійної компетенції; соціальна компетенція; участь в інноваційній

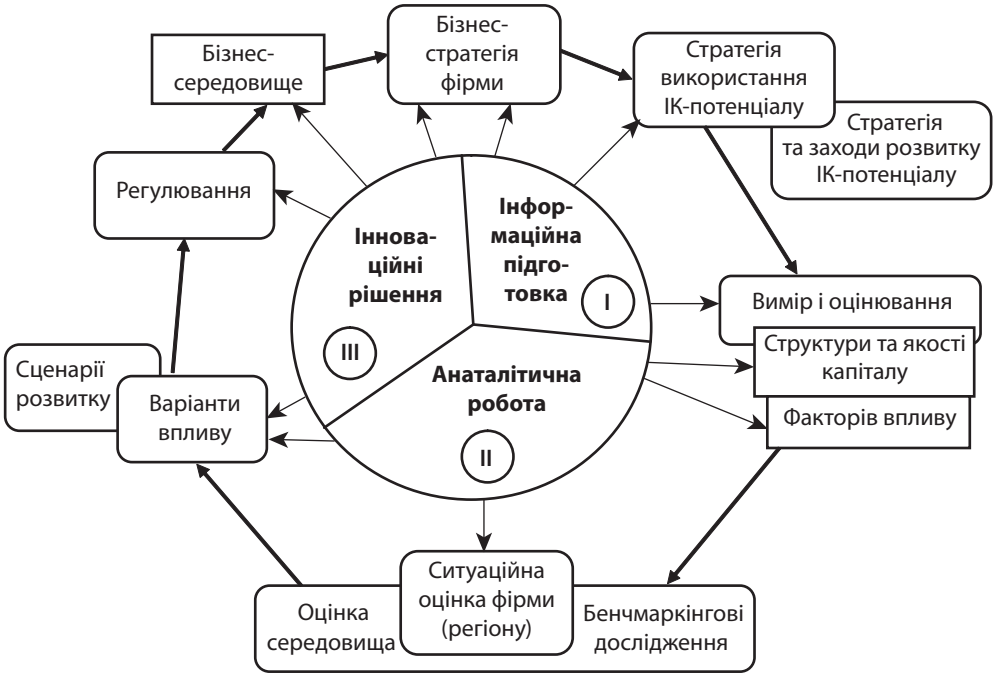

Рис. 4. Цикл розвитку бізнесу на базі оцінки ІК-потенціалу

Джерело: розробка авторів.

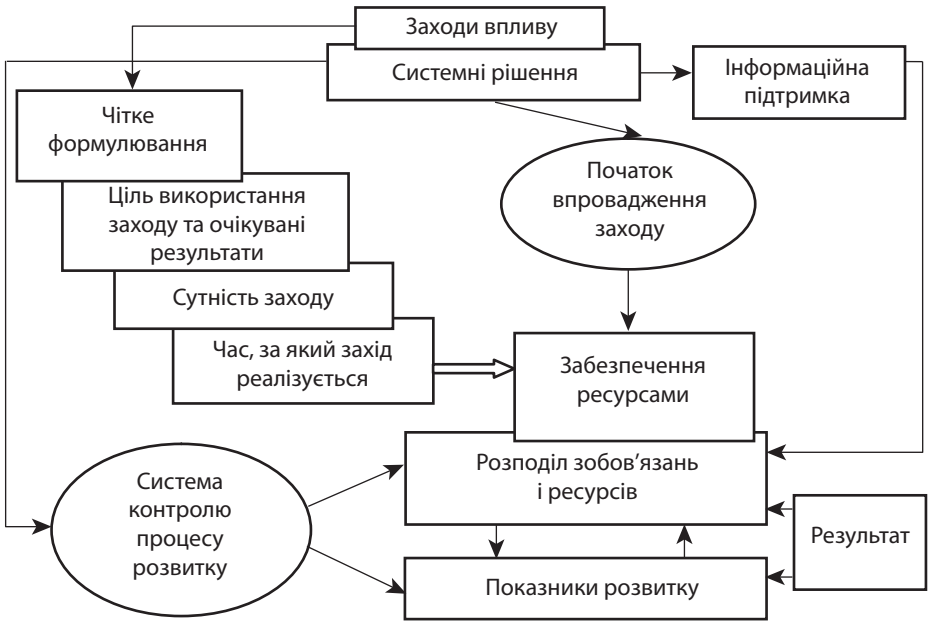

Рис. 5. Базові блоки управління розвитком через систему заходів впливу

Джерело: розробка авторів.

діяльності; управлінський персонал; управлінські навички; тип системи управління; мотивація (система стимулів); навчання і підвищення кваліфікації; частота конфліктних ситуацій; кількість і характер інноваційних проектів (заходів); наявність планів, програм, проектів; витрати на інновації, навчання, стимули, інформатизацію, дослідно-конструкторські розробки; кількість і якість пропозицій, інновацій (за рік); досягнуті результати (зростання доходу, прибуток, претензії клієнтів, позиція на ринку, цінова політика).

Внутрішня інформація є доступною для власної економічної та управлінської системи, а зовнішня потребує спеціальної роботи. Найбільш важливий аспект зовнішньої оцінки – конкурентна розвідка. Щодо цього питання фахівці запевняють, що ключової ідеології не повинно бути, практики діяльності та стратегії компанії повинні змінюватися під впливом зовнішнього середовища [8, 9]. Для цього застосовується конкурентна розвідка (КР), що є стратегічним інструментом, який вище керівництво використовує для визначення ключових заходів впровадження змін. Конкурентна розвідка може забезпечити підтримку стратегічних рішень та виявити ранні сигнали щодо можливих загроз. Конкурентна розвідка водночас являє собою і процес, і продукт, що є ключовим елементом у стратегічному управленні. Аналіз конкурентної позиції та самих конкурентів створює додану вартість ІК фірми.

Із зарубіжного досвіду визначено такі особливості запровадженої та реалізованої методики оцінки інтелектуального капіталу:

- невеликі за чисельністю фірми віддають перевагу спрощеній моделі оцінки (скринінгу);
- ускладнені процедури (з додатковими блоками) дають значно більший ефект;
- без зовнішньої підтримки (тренінг-консалтинг) результати незадовільні;
- корисні результати і практичні зміни залежать від послідовності оцінки (оптимально це треба робити щорічно);
- на другий і третій рік фірма змінює модель «замкнутості» на відкритість інформації для банків, клієнтів.

У закордонному досвіді включення інтелектуального капіталу в економічний процес, аналітика й оцінка його потенціалу становить досить суттєву частину, але не вичерпує проблему, яка є комплексною. Значні розробки і реальні успіхи у цій проблематиці пов'язані з інвестиціями в інтелектуальний капітал, які в 5–7 разів перевищують аналогічні витрати в Україні на душу населення [10]. Інша складова стосується формування національних систем інноваційного розвитку як нового сучасного інституту забезпечення стратегічних цілей. Коригуються темпи розвитку в освітньому секторі та в науковій структурі, у тому числі за рахунок міграційної політики. Ефективно діють логістичні системи комерціалізації наукових досліджень, у тому числі завдяки ринковому сектору [11, 12, 13, 14, 15]. Таким чином, закордонний досвід показує, що сфера інтелекту є пріоритетом економічної політики і має, окрім того, свою специфіку в методах, моделях та інструментах. Ця специфіка стосується не тільки узагальнених управлінських і регуляторних механізмів, а і галузевих напрямків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізовано та визначено тенденції використання інтелектуального капіталу в зарубіжній практиці управління інноваційним розвитком економічних систем. Розвинені країни Європи використовують здебільшого послуги спеціалізованих фірм, що надають послуги з оцінки їх інноваційного потенціалу, активно проводять роботу по трансферу технологій, зменшують бар'єрний адміністративний тиск на іннова-

ційну діяльність фірм і корпорацій, створюють надійну і стійку систему інвестиційної підтримки суб'єктів господарюючої діяльності.

Для вдосконалення технологій управління інноваційним розвитком економічних систем із зарубіжного досвіду визначимо придатним для вітчизняних умов сам методико-організаційний підхід науковців при їх участі в аналізі та проектуванні інноваційних програм (проектів). На базі зарубіжного досвіду розроблено модель дослідження ІП у регіонах і на підприємствах та визначено систему оцінюваних параметрів (характеристик) ІП. У наших умовах таку роботу рекомендується виконувати в рамках регіональної інноваційної системи (РІС).

У розвиток цього методу побудовано логіко-структурну модель-циклограму розвитку бізнесу на базі оцінки інтелектуального потенціалу, з якої слідує, що цикл починається з виміру потенціалу й аналізу факторів впливу, формується в бізнес-стратегії, процесно проводиться під регуляторним впливом за результатами операційного бенчмаркінгового дослідження і відслідкуванням змін у зовнішньому середовищі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дежина И. Г. Современные вызовы науки в России и Восточной Европе / И. Г. Дежина // Семинар национального научного фонда Швейцарии «Научное сотрудничество между Восточной Европой и Швейцарией», Берн, Швейцария, 16 февраля 2006 г.

2. Румизем М. К. Управление знаниями / Мелисон Клеменс Румизен / Пер. с англ., отв. ред. Подщеколдин А. А. – М. : ООО «Изд-во АСТ», ООО «Изд-во Астрель», 2004. – XXVIII. – 318 с.

3. Гнущак Л. М. Шлях використання зарубіжного досвіду управління інноваційним потенціалом підприємств в Україні / Л. М. Гнущак // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – С. 135–142.

4. Томчук Н. Эволюция научных взглядов на человеческое развитие / Н. Томчук // Экономическая теория. – 2005. – № 3. – С. 95–105.

5. Интеллектуальный капитал – основа опережающих инноваций : монография / Под общей редакцией А. В. Безгодова, В. В. Смирнова. – СПб. : НУ «Планетарный проект» ; Орел : «Орел ГТУ», 2007. – 336 с.

6. Писклярова И. В. Анализ финансовых методов измерения интеллектуального капитала предприятий / И. В. Писклярова // Коммунальное хозяйство городов : сборник. – Харьков : ХНАМГ, 2003. – № 48. – С. 239–244.

7. Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы / М. А. Бендиков, Е. В. Джамай [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/press/managment/2001-4/01.shmal

8. Хименко О. Національні інноваційні кластери як механізм забезпечення реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні / О. Хименко // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 6. – С. 4–10.

9. Гафіяк А. М. Проблеми оцінки інтелектуального потенціалу як особливої форми капіталу / А. М. Гафіяк, Г. В. Головко // Збірник праць Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. – 2012. – № 11.

10. Градобоев В. В. Формирование стратегии бенчмаркинга: зарубежный опыт и российская практика : автореф. дисс. … канд. экон. наук : 08.00.14 / Градобоев В. В. – Москва : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2007.

11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс / Пер. с англ. под. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 608 с.

12. Друкер П. Бизнес и инновации / Питер Друкер / Пер. с англ. К. В. Головинский. – М. : ООО «ИД «Вильямс», 2007. – 432 с.

13. Козырев А. Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / А. Н. Козырев, В. Л. Макаров. – М. : Интерреклама, 2003. – 352 с.

14. Лычова И. М. Совершенствование механизма реализации интеллектуального капитала компании / И. М. Лычова. – Белгородский ГТУ им. В.Г. Шухова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : conf.bstu.ru/conf/docs/0044/2040.doc

15. Перерва П. Г. Трансфер технологій : монографія / П. Г. Перерва, Д. Коциски, Д. Сакай, М. Верешне Шомоши. – Х. : Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 668 с.

REFERENCES

Bendikov, M. A., and Dzhamay, E. V. "Intellektualnyy kapital razvivayushcheysya firmy" [Developing intellectual capital of the company]. http://www.cfin.ru/press/managment/2001-4/01.shmal

Dezhina, I. G. "Sovremennyye vyzovy nauki v Rossii i Vostochnoy Evrope" [Modern challenges of science in Russia and Eastern Europe]. *Nauchnoe sotrudnichestvo mezhdu Vostochnoy Evropoy i Shveytsariey*. Bern, Shveytsariya, 2006.

Druker, P. *Biznes i innovatsii* [Business and innovation]. Moscow: Vilyams, 2007.

Gradoboev, V. V. "Formirovaniye strategii benchmarkinga: zarubezhnyy opyt i rossiyskaya praktika" [Forming strategic benchmarking: foreign experience and the Russian practice]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.14*, 2007.

Hofiiak, A. M., and Holovko, H. V. "Problemy otsinky intelektualnoho potentsialu yak osoblyvoi formy kapitalu" [Problems of evaluation of intellectual capacity as a special form of capital]. *Zbirnyk prats Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu im. Yu. Kondratiuka*, no. 11 (2012).

Hnushchak, L. M. "Shliakhy vykorystannia zarubizhnoho dosvidu upravlinnia innovatsiinym potentsialom pidpryiemstv v Ukraini" [Ways to use foreign experience of innovative potential of enterprises in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (58) (2006): 135-142.

Intellektualnyy kapital – osnova operezhayushchikh innovatsiy [Intellectual capital – the basis of leading innovation]. St. Petersburg; Oryel : Planetarnyy proekt; Oryel GTU, 2007.

Khymenko, O. "Natsionalni innovatsiini klastery yak mekhanizm zabezpechennia realizatsii priorytetnykh napriamiv innovatsiinoi diialnosti v Ukraini" [National innovation clusters as a mechanism to ensure the implementation of priority directions of innovation activity in Ukraine]. *Intelektualna vlasnist*, no. 6 (2009): 4-10.

Kastels, M. *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: GUVShE, 2000.

Kozyrev, A. N. "Otsenka intellektualnoy sobstvennosti i nematerialnykh aktivov" [Assessment of intellectual property and intangible assets]. www.cfin.ru/finalysis/value/intanqibles_and_intel/shtml/-2002

Lychova, I. M. "Sovershenstvovaniye mekhanizma realizatsii intellektualnogo kapitala kompanii" [Improving the mechanism for implementing the company's intellectual capital]. conf.bstu.ru/conf/docs/0044/2040.doc

Pisklyarova, I. V. "Analiz finansovykh metodov izmereniya intellektualnogo kapitala predpriyatiy" [Analysis of financial methods for measuring intellectual capital enterprises]. *Kommunalnoye khozyaystvo gorodov* (2003): 239-244.

Pererva, P. H., Kochyski, D., Sakai, D. et al. *Transfer tekhnolohii* [Technology transfer]. Kharkiv: Virovets A. P.; Apostrof, 2012.

Rumizem, M. K. *Upravleniye znaniyami* [Knowledge Management]. Moscow: AST; Astrel, 2004.

Tomchuk, N. "Evolyutsiya nauchnykh vzglyadov na chelovecheskoye razvitiye" [The evolution of scientific views on human development]. *Ekonomicheskaya teoriya*, no. 3 (2005): 95-105.

УДК 339.54(44)

КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© 2016 **ЗВІРГЗДЕ К. І.**

УДК 339.54(44)

Звіргзде К. І. Ключові тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності Франції у глобальному конкурентному середовищі

Метою статті є аналіз характеру та сучасних тенденцій зовнішньоторговельної діяльності Франції. У процесі еволюційного розвитку економіки Франції зміст, структура та напрями її зовнішньоторговельної стратегії зазнавали постійних модифікацій і трансформацій, обумовлених необхідністю підтримування оптимальних пропорцій між матеріальними, грошовими і трудовими ресурсами, виробництвом і споживанням, товарною масою і купівельною спроможністю населення, а також надходженнями і платежами у розрахунках з іншими країнами. Стаття присвячена комплексному аналізу прогресивних структурних трансформацій в економічній системі Франції в останні десятиліття, які спричинили фундаментальні зрушення в її зовнішньоторговельних операціях як з погляду вартісних масштабів експортно-імпортних трансакцій, так і їх продуктово-видової, географічної, інституційної та регуляторної структур. Досліджено характер, основні показники, тенденції та проблеми зовнішньоторговельної стратегії Франції в умовах глобальної нестійкості та шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: *зовнішньоторговельні операції, експорт, імпорт, експортна/імпортна спеціалізація, географічна/товарна структура експорту/імпорту, торговельний баланс.*

Рис.: *2.* ***Табл.:*** *3.* ***Бібл.:*** *9.*

Звіргзде Катерина Ігорівна *– здобувач, кафедра європейської інтеграції, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*

E-mail: *zvirgzde@yahoo.com*

УДК 339.54(44)

Звиргзде Е. И. Ключевые тенденции развития внешнеторговой деятельности Франции в глобальной конкурентной среде

Целью статьи является анализ характера и современных тенденций внешнеторговой деятельности Франции. В процессе эволюционного развития экономики Франции в содержании, структуре и направлениях ее внешнеторговой стратегии происходили постоянные модификации и трансформации, обусловленные необходимостью поддержания оптимальных пропорций между материальными, денежными и трудовыми ресурсами, производством и потреблением, товарной массой и покупательной способностью населения, а также поступлениями и платежами в расчетах с другими странами. Статья посвящена комплексному анализу прогрессивных структурных преобразований в экономической системе Франции в последние десятилетия, повлекших фундаментальные сдвиги в ее внешнеторговых операциях как с точки зрения стоимостных масштабов экспортно-импортных сделок, так и их продуктово-видовой, географической, институциональной и регуляторной структур. Исследованы характер, основные показатели, тенденции и проблемы внешнеторговой стратегии Франции в условиях глобальной неустойчивости и пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: *внешнеторговые операции, экспорт, импорт, экспортная/импортная специализация, географическая/товарная структура экспорта/импорта, торговый баланс.*

Рис.: *2.* ***Табл.:*** *3.* ***Библ.:*** *9.*

Звиргзде Екатерина Игоревна *– соискатель, кафедра европейской интеграции, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*

E-mail: *zvirgzde@yahoo.com*

UDC 339.54(44)

Zvirgzde K. I. Key Trends in the Development of Foreign Trade of France in the Global Competitive Environment

The article is aimed at analyzing the nature and contemporary trends of foreign trade activity of France. In the process of evolutionary development of the economy of France in content, structure and directions of its foreign trade strategies occurred permanent modifications and transformations, resulting from the need to maintain optimal proportions between material, financial and human resources, production and consumption, commodity supply and purchasing power, as well as receipts and payments in the settlements with other countries. The article is concerned with an integrated analysis of progressive structural reforms in the economic system of France in the last decade, which led to fundamental changes in its foreign trade operations both in terms of monetary magnitude of export-import transactions and their product-species, geographical, institutional and regulatory structures. The nature, key indicators, trends and issues in the foreign trade strategy of France in the face of global volatility as well as ways for its improvement have been researched.

Keywords: *foreign trade operations, export, import, export/import specialization, geographic/commodity structure of exports/imports, trade balance.*

Fig.: *2.* ***Tabl.:*** *3.* ***Bibl.:*** *9.*

Zvirgzde Kateryna I. *– Applicant, Department of European Integration, Kyiv National Economic University named after V. Getman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*

E-mail: *zvirgzde@yahoo.com*

Характеризуючи сучасну зовнішньоторговельну диспозицію Франції на глобальних ринках товарів і послуг, слід відзначити, що вона визначається не тільки величезними розмірами території держави та чисельністю населення, високим рівнем продуктивності суспільної праці та колосальним внутрішнім платоспроможним попитом, але й надважливою роллю, що її відіграє країна у світовій політиці й економіці, а також у забезпеченні регіональної та глобальної безпеки. Не будемо також забувати, що Франція протягом кількох століть була величезною колоніальною імперією, яка багаторазово примножила національне багатство та розвинула експортний потенціал за рахунок експлуатації ресурсної бази своїх колоній.

Метою статті є аналіз характеру та сучасних тенденцій зовнішньоторговельної діяльності Франції. Її актуальність полягає в надзвичайно важливій ролі, яку відіграє зовнішньоторговельна діяльність у реалізації Францією механізмів стратегії економічного розвитку в умовах глобальної нестійкості.

Чимало уваги цим нагальним питанням приділено у світовій та вітчизняній літературі. З різних ас-

пектів вищезазначені проблеми вивчали такі автори, як: М. Балест, Г. Вердуго, К. Жадо, Е. Жюслен, Дж. Ітон, С. Кортум, Ф. Крамарс, М. Пебро, Ю. І. Рубінський, Д. Г. Лук'яненко, Н. О. Татаренко, Я. М. Столярчук, О. Г. Білорус, А. М. Поручник, Ю. М. Пахомов, С. С. Троян, О. І. Шаповалова та ін.

Прогресивні структурні трансформації, яких зазнала економічна система Франції в останні десятиліття, спричинили фундаментальні зрушення в її зовнішньоторговельних операціях, як з погляду вартісних масштабів експортно-імпортних трансакцій, так і їх продуктово-видової, географічної, інституційної та регуляторної структур. Їх комплексний аналіз дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків. *По-перше*, слід відзначити, що потужна індустріальна база Франції та диверсифіковане національне виробництво з високорозвинутими стратегічно важливими галузями економіки (авіаракетобудуванням, енергетикою, транспортом і зв'язком) стали головною рушійною силою динамічного нарощування масштабів зовнішньоторговельного обігу держави. Як свідчать дані, представлені у *табл. 1*, у період з 1959 р. до 1979 р. він зріс майже у 18 разів (з 50,8 до 884,8 млрд фр.), а з 1980 р. до 2014 р. – уп'ятеро (з 320,8 до 1777,1 млрд дол. США).

По-друге, прикметною ознакою розвитку зовнішньоторговельної діяльності Франції в умовах глобалізації є стрімке зростання темпів нарощування фізичних обсягів торгівлі, які на початку 2015 р. майже вдвічі перевищували динаміку вартісних обсягів експортно-імпортних операцій і утричі – темпи зростання ВВП країни. Результатом цього стало динамічне підвищення рівня зовнішньоторговельної квоти Франції з 48% у 1980 р. до майже 60% у 2012 р. [9]. Як випливає з даних *рис. 1*, середньорічні значення експортної й імпортної квот Франції у період 2000–2012 рр. становили 27,2 % і 29,3 % ВВП відповідно, що відповідає середньосвітовому показнику. Разом з тим, за рівнем торговельної відкритості Франція суттєво поступається переважній більшості країн ОЕСР (Австрії, Бельгії, Данії, Канаді, Фінляндії, Німеччині, Швеції, Швейцарії, Новій Зеландії та ін.), хоч і випереджає Японію, США та Австралію. Це свідчить, з одного боку, про наявність достатньо великого внутрішнього платоспроможного попиту держави, а з іншого – про недостатнє використання нею глобалізаційних чинників реалізації національної економічної стратегії, незначне включення вітчизняних суб'єктів господарювання у формування глобальних ланцюгів доданої вартості та доволі вузький експортоорієнтований сектор національної економіки.

По-третє, на різних етапах розвитку економіки Франції упродовж останнього століття її товарообіг характеризувався переважною дефіцитністю, і якщо в останні десятиліття баланс торгівлі товарами і послугами став більш-менш урівноваженим, то в довгостроковому періоді він був більшою мірою дефіцитним, аніж додатнім. Дані, представлені в табл. 1, свідчать про те, що зростання обсягів загального торговельного обігу Франції у період з 1959 р. до 2014 р. досягалось випереджальною динамікою приросту вартісних обсягів ім-

Таблиця 1

Динаміка ключових показників зовнішньої торгівлі Франції протягом 1959–2014 рр.*

Рік	Експорт			Імпорт			Зовнішньоторго-вельний обіг	Баланс зовнішньої торгівлі
	усього	товари	послуги	усього	товари	послуги		
1959	…	28,0	…	…	22,8	…	50,8	5,2
1965	…	50,3	…	…	47,6	…	97,9	2,7
1970	…	100,4	…	…	106,3	…	206,7	–5,9
1975	…	227,2	…	…	231,7	…	458,9	–4,5
1979	…	426,7	…	…	458,1	…	884,8	–31,4
1980	154,4	110,9	43,5	166,4	134,3	32,1	320,8	–12,0
1985	137,6	102,0	35,6	189,5	148,3	41,2	327,1	–51,9
1990	282,9	216,6	66,3	284,8	234,3	50,5	567,7	–1,9
1995	385,9	301,9	84,0	318,8	262,6	56,2	704,7	67,1
2000	407,9	327,6	80,3	398,8	338,9	59,9	806,7	9,1
2002	390,7	304,9	85,8	372,5	303,8	68,7	763,2	18,2
2004	528,7	413,9	114,8	532,8	434,4	98,4	1061,5	–4,1
2006	605,1	479,0	126,1	643,5	529,9	113,6	1248,6	–38,4
2008	667,6	502,6	165,0	702,0	561,0	141,0	1369,6	–34,4
2010	725,9	523,8	202,1	792,8	611,1	181,7	1518,7	–66,9
2012	417,4	331,7	85,7	397,7	329,2	68,5	815,1	19,7
2014	851,0	582,6	268,4	926,1	677,7	248,4	1777,1	–75,1

Примітка: * – дані за 1959–1975 рр. обчислені у млрд фр. і стосуються торгівлі товарами; за 1980–2014 рр. – у млрд дол. США.

Джерело: підраховано і побудовано автором на основі даних [3, 7, 8].

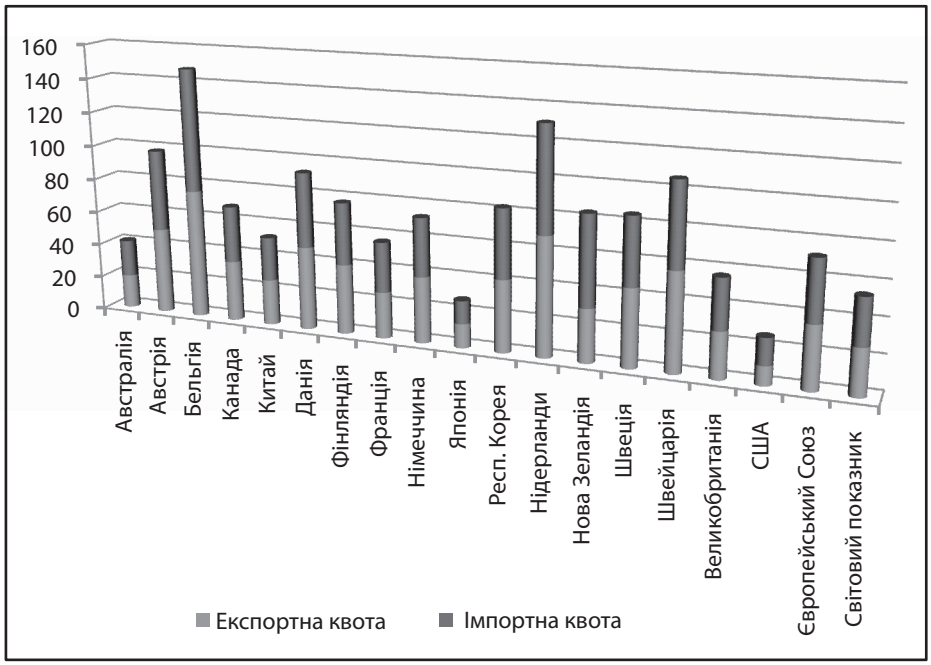

Рис. 1. Середньорічні показники експортної й імпортної квот окремих країн за період 2000–2012 рр., % ВВП

Джерело: підраховано і побудовано автором на основі даних [9].

порту порівняно з експортними поставками. Якщо обсяги експорту упродовж 1980–2014 рр. зросли уп'ятеро (зі 110,9 до 582,6 млрд дол. США), то імпорт – майже вшестеро (з 166,4 до 926,1 млрд відповідно). У результаті – стабільність від'ємного сальдо та хронічна дефіцитність зовнішньої торгівлі Франції, яку вдавалося долати у 1995, 2000, 2002 і 2012 рр. У даному контексті слід відзначити, що хронічна дефіцитність зовнішньої торгівлі Франції обумовлена скороченням її експортних товарних поставок на світові ринки, тоді як сальдо торгівлі послугами дотепер залишається для країни традиційно додатнім (*рис. 2*).

По-четверте, одночасно з нарощуванням вартісних обсягів зовнішньої торгівлі Франції та зростанням їх позитивної динаміки, останні десятиліття означилися також істотними змінами в її структурних вимірах. Що стосується продуктово-видової структури, то загальна вартість імпорту упродовж останнього десятиліття стабільно перевищує 50% обсягу виробництва продукції таких найважливіших галузей і секторів французької економіки, як основна хімія, виробництво електротехнічного й електронного обладнання. Водночас близько 60% сукупного обсягу імпортних поставок у Францію становлять нині інвестиційні товари; частка продовольства (чаю, кави, какао, продуктів тропічного сільського господарства) становила 10,2%, 10,0% і 9,1% загального імпорту відповідно у 1980 р., 2000 р. і 2014 р.; а однією з головних причин хронічного дефіциту торговельного балансу є колосальний імпорт енергопродуктів (палива і мінеральних продуктів). Тільки у період з 1980 р. до 2014 р.

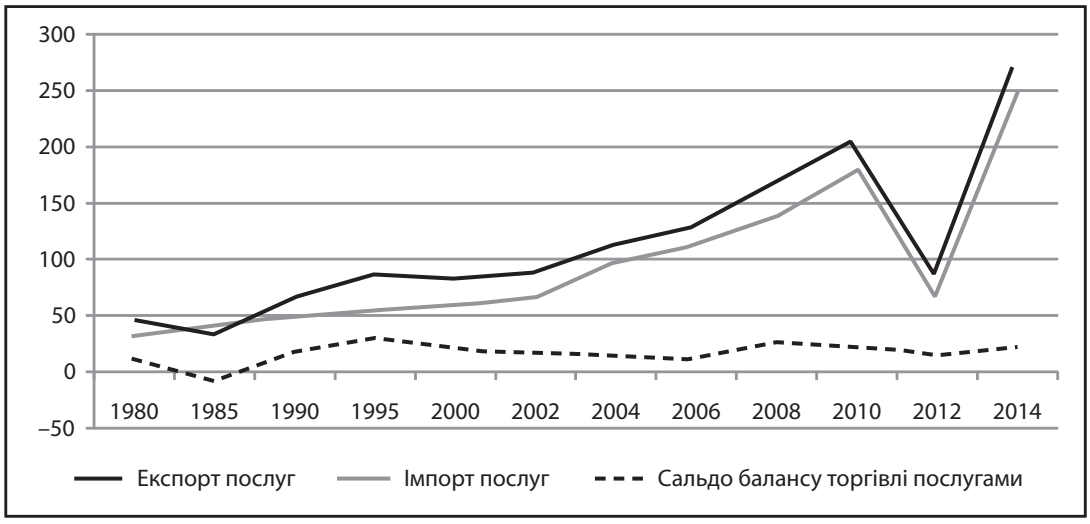

Рис. 2. Динаміка вартісних обсягів експорту й імпорту послуг Франції протягом 1980–2014 рр.

Джерело: підраховано і побудовано автором на основі даних [3, 7, 8, 9].

його вартісні обсяги зросли з 36,4 до 62,4 млрд дол. США, і хоча його відносна частка у загальних імпортних поставках скоротилась з 27,1% до 9,2%, однак все ще залишається надміру високим.

Що стосується товарної структури експорту, то в останні десятиліття він характеризується значним зростанням частки продукції обробної промисловості – з 72,8% у 1980 р. до 81,8% у 2014 р. [6]. При цьому основну частку промислового експорту становлять машини й устаткування, питома вага яких у загальних продажах підвищилась з 36,7% у 2000 р. до 44,7% у 2014 р. Далі йдуть продовольство і напої (67,6 млрд дол. США, або 11,6% загального експорту у 2014 р.); руди і метали (14,6 млрд, 2,5%); паливо і мінеральні масла (12,7 млрд, 2,2%); сільськогосподарська сировина (11,1 млрд, 1,9% відповідно) (*табл. 2*).

Динамічне зростання частки машин й устаткування в загальних експортних поставках Франції на світові ринки значною мірою забезпечується стрімким розширенням експорту продукції транспортного машинобудування (автомобілів, літаків, вертольотів, локомотивів) і широкого асортиментом таких високотехнологічних товарів, як: продукція військово-промислового комплексу, електронної, електротехнічної та авіакосмічної промисловості, обладнання для АЕС, а також товари інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Так, загальний обсяг експорту продукції автомобілебудування Франції тільки у період з 1999 р. до 2014 р. зріс більше, ніж у півтора рази і становив на кінець періоду 67,8 млрд дол. США. При цьому левову частку в експортних поставках (понад 60%) становлять легкові автомобілі, тоді як запчастини і комплектувальні до них не перевищують 30%.

Щодо французького експорту авіакосмічної техніки, частин і компонентів до неї, то у 2012 р. він перевищив 28 млрд дол. США, тоді як у 2003 р. становив 19 млрд, а у 1999 р. – 15 млрд. Про високий глобальний попит на дану продукцію виробництва Франції свідчить той факт, що у 2014 р. компанією «AirbusIndustrie» на світові ринки було поставлено 629 одиниць цивільних літаків (у 2002 р. – 166, а у 2003 р. – 185), а також отримано 1456 нових замовлень на їх виробництво [1]. За обсягами виробництва літальних апаратів дана компанія є нині світовим лідером і випереджає свого основного конкурента – американську компанію «Boing». У 2012 р. французькі виробники реалізували також на світовому ринку вісім космічних супутників загальною вартістю понад 700 млн дол. США; а експорт продукції суднобудування досягнув рекордної відмітки у 7 млрд дол. США, втричі перевершивши відповідний показник 1999 р. Ще близько 10 млрд дол. США обсягів французького експорту транспортних засобів становить продаж різних двигунів і моторів.

Провідні позиції у французькому експорті високотехнологічних товарів посідають також постачання озброєнь і військової техніки, на частку яких упродовж останніх тридцяти років припадає в середньому від 8% до 12% сукупних обсягів експортних поставок Франції на світові ринки. Про високий рівень міжнародної конкурентоспроможності продукції ВПК Франції свідчить, зокрема, її частка у світових експортних поставках зброї, яка протягом 1997–2014 рр. стабільно становила понад 10%. Зокрема, у 2014 р. на зовнішніх ринках було реалізовано близько 35% французького військового суднобудування, 32% армійського озброєння і 29% військової авіаційної техніки. Запорукою досягнутих на сьогодні масштабів та диспозиції Франції на глобальному ринку військової техніки та озброєнь є насамперед її тісна науково-виробнича кооперація з військово-промисловими комплексами Німеччини, Великобританії та Італії, котрі об'єднані нині в Організацію зі співробітництва в галузі озброєнь, створену з метою більш успішної конкуренції з американськими експортерами військової техніки.

Уже упродовж багатьох десятиліть Францію утримує усталений статус одного з найбільших світових постачальників продукції агропромислової групи (спиртних напоїв, зерна, молочних продуктів, цукру та інших харчових товарів). Достатньо сказати, що у 2014 р. держава експортувала продовольства на загальну суму понад 40 млрд дол. (у 2012 р. – 43 млрд дол.), що є другим у світі показником після США і становить понад 10% національного експорту. У структурі постачань продо-

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі Франції протягом 1980–2014 рр., млрд дол. США / % до загального підсумку

Товарна група	Експорт			Імпорт		
	1980	2000	2014	1980	2000	2014
Продукція обробної промисловості, у тому числі:	80,9 / 72,8	250,6 / 76,5	476,6 / 81,8	72,8 / 54,2	244,7 / 72,2	518,4 / 76,5
– машини й устаткування	… / …	120,2 / 36,7	260,4 / 44,7	38,0 / 28,3	104,7 / 30,9	251,4 / 37,1
Продовольство і напої	18,3 / 16,6	52,4 / 16,0	67,6 / 11,6	13,7 / 10,2	33,9 / 10,0	61,7 / 9,1
Сільськогосподарська сировина	2,3 / 2,1	7,2 / 2,2	11,1 / 1,9	4,9 / 3,7	9,5 / 2,8	14,2 / 2,1
Паливо і мінеральні масла	4,7/ 4,2	6,9 / 2,1	12,7 / 2,2	36,4 / 27,1	37,9 / 11,2	62,4 / 9,2
Руди і метали	4,7 / 4,3	10,5 / 3,2	14,6 / 2,5	6,5 / 4,8	12,9 / 3,8	21,0 / 3,1
Усього	**110,9/ 100,0**	**327,6/100,0**	**582,6/100,0**	**134,3/100,0**	**338,9/100,0**	**677,7/100,0**

Джерело: підраховано і побудовано автором на основі даних [3, 8, 9].

вольства приблизно 30% припадає на продовольчу сировину й 70% – на перероблене продовольство. Позитивний торговельний баланс за цією статтею перевищує 7 млрд дол. США. Основні експортні позиції – алкогольні й безалкогольні напої – 13 млрд дол. США у 2014 р. (10 млрд у 2003 р.); м'ясо-молочні продукти – 10 млрд; зернові – 7 млрд, овочі і фрукти – 4,5 млрд відповідно.

Подібна товарна структура експортних операцій Франції є підтвердженням не стільки високодиверсифікованої структури її національної економіки, скільки доволі слабкої спеціалізації держави у глобальній моделі міжнародного поділу праці. Так, особливо разючим за показником *експортної спеціалізації* є нинішнє відставання Франції від своїх найближчих конкурентів за інтеграційним блоком ЄС – Німеччини та Великобританії – як за вартісними обсягами експортних поставок, так і їх структурою. Про це свідчить насамперед той факт, що у французькому експорті частка продовольства і промислової сировини є значно вищою порівняно з німецьким і британським експортом, тоді як частка готових виробів (насамперед промислового обладнання і продукції машинобудування) – нижчою.

Уже тривалий час Франція значно поступається визнаним лідерам світового науково-технічного прогресу – США, Японії, Великобританії та Німеччині – і щодо пропозиції світовим споживачам продукції високотехнологічного виробництва, що репрезентують галузі нових технологічних укладів. Що стосується *товарів високих технологій*, то вартісні обсяги французького експорту продукції ІКТ становили у 2007 р. 26,1 млрд дол. США, у 2008 р. – 25,2 млрд, у 2009 р. – 19,6 млрд, у 2010 р. – 22,4 млрд, у 2011 р. – 24,7 млрд, а у 2012 р. – 22,6 млрд [3], тоді як відповідний показник для Сполучених Штатів становив на кінець періоду 272,3 млрд дол. [5]. Загальні ж обсяги наукомісткого експорту Франції, що включає, крім машин і обладнання, продукцію високотехнологічних хімічних виробництв, у 2012 р. становили близько 120 млрд дол. США, або 23% сукупного експорту країни (тоді як у США – майже 0,4 трлн, 23,5% відповідно) [5]. Разом з тим, хоча французькі товари за своїми споживчими характеристиками відзначаються доволі високою якістю та інноваційністю, однак не всі вони здатні витримати гостру конкурентну боротьбу з аналогічною іноземною продукцією навіть на внутрішньому ринку, не кажучи вже про міжнародні ринки. Саме цим пояснюється той факт, що понад третини товарів, що продаються нині на ринку Франції, є імпортними.

Системний аналіз процесів диверсифікації зовнішньоторговельної діяльності Франції у глобальному конкурентному середовищі неможливий без розгляду її *географічної структури*. Так, активна участь цієї держави у процесах західноєвропейської інтеграції виявляється насамперед у дедалі більшому переплетенні її економічних зв'язків з її партнерами за інтеграційним угрупованням. Ще в середині 1980-х років на країни Євросоюзу (ЄС-12) припадало понад 55% зовнішньої торгівлі Франції (у тому числі 55,1% експорту та 55,3% імпорту) [7]; а нині розширений ЄС поглинає 65,4% французького експорту й забезпечує майже 70% імпорту країни (що повною мірою компенсувало зменшення частки її торгівлі з колишніми колоніями – країнами «зони франка») (*табл. 3*). Головним торговельним партнером Франції є Німеччина (20% зовнішньоторговельного обігу у 2014 р.), далі йдуть Італія (10,1%), Бельгія (9,2%), Люксембург (7,2% відповідно).

Зростаючі обсяги комерційного обміну Франції з державами – членами ЄС зумовлені, перш за все, розширенням внутрішньорегіонального платоспроможного попиту, який сформований за рахунок місткого спільного європейського ринку товарів і послуг. У даному контексті повною мірою можна погодитися з думкою французького економіста М. Балеста, який стверджує, що «сучасна торгівля Франції з країнами ЄС – це торгівля з партнерами, що мають високий рівень платоспроможного попиту, а відтак – її розвиток не потребує масштабних і довгострокових кредитних ресурсів та не зазнає гальмуючого впливу економічних і політичних ризиків» [2].

І, нарешті, що стосується *суб'єктів* експортно-імпортних операцій Франції, то перехід її економіки з другої половини 1970-х років до постіндустріальної господарської системи, з одного боку, динамізував процеси їх диверсифікації, а з іншого – спричинив глибокі якісні зміни у суб'єктній структурі торговельної інтернаціоналізації її економіки та механізмах реалізації національної стратегії економічного розвитку. Ключовими її «провайдерами» є нині французькі ТНК, комерційна діяльність яких охоплює практично усі сегменти глобального ринку в їх продуктово-видовому та географічному вимірах. Вони контролюють до половини промислового виробництва Франції та понад 60% її експортно-імпортних потоків, що є свідченням високого рівня концентрації зовнішньоторговельних потоків на обмеженій кількості потужних компаній. Достатньо сказати, що на 3% експортерів Франції припадає 55% торговельних потоків країни, тоді як на 70% – тільки 20% експортних продажів [4]. Перша десятка провідних промислових груп Франції здійснює нині близько 19% усього французького експорту, а 300 великих компаній – 54% відповідно. Лідерами в експортній діяльності є автомобільні концерни «Renault» і «Peugeot», авіакосмічні групи «AirbusIndustrie», «Aeropasial», «Snecma», постачальник електроенергії «ElectricitedeFrance».

Своєю чергою, з-поміж головних імпортерів Франції переважають нині енергетичні компанії – левіафани глобального енергетичного ринку, зокрема, «TotalFinaElf», «GasdeFrance», «Shell», «PhillipsFrance». А загалом зарубіжні торговельні операції здійснюють нині близько 70% французьких фірм із зайнятістю понад 250 працівників, тоді як для компаній малого і середнього бізнесу (із зайнятістю від 10 до 249 працівників) цей показник становить лише 20%, а для мікропідприємств – 2% відповідно [4].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, можна виокремити такі *ключові риси сучасної зовнішньоторговельної діяльності Франції*, як:

Таблиця 3

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі Франції протягом 1995–2014 рр., млрд дол. США / % до загального підсумку

Країна / регіон	Експорт				Імпорт			
	1995	2000	2006	2014	1995	2000	2006	2014
Розвинені країни, у тому числі:	290,9 / 75,4	314,1 / 77,0	460,5 / 76,1	642,5 / 75,5	**251,2 / 78,8**	**319,4 / 80,1**	**514,2 / 79,9**	**731,6 / 79,0**
Європейський Союз	240,0 / 62,2	250,5 / 61,4	367,3 / 60,7	556,6 / 65,4	199,9 / 62,7	**257,6** / 64,6	**418,9** / 65,1	**639,0** / 69,0
США	22,4 / 5,8	35,4 / 8,7	52,0 / 8,6	57,9 / 6,8	23,9 / 7,5	**29,5** / 7,4	**47,6** / 7,4	**50,0** / 5,4
Японія	7,3 / 1,9	432,4/1,6	9,1/ 1,5	13,6 / 1,6	10,8 / 3,4	9,2 / 2,3	12,9 / 2,0	17,6 / 1,9
Країни, що розвиваються, та країни з новостворюваними ринками, у тому числі:	87,2 / 22,6	89,3 / 21,9	137,9 / 22,8	198,3 / 23,3	**56,1** / 17,6	**76,9** / 19,3	**125,5** / 19,5	**187,9** / 20,3
Країни Африки	21,6 / 5,6	21,2 / 5,2	32,1 / 5,3	44,3 / 5,2	**12,4** / 3,9	**14,4** / 3,6	**27,0** / 4,2	**37,9** / 4,1
Країни Азії	27,4 / 7,1	22,4 / 5,5	34,5 / 5,7	45,9 / 5,4	**20,7** / 6,5	**25,5** / 6,4	**37,9** / 5,9	**58,3** / 6,3
Китай	8,5 / 2,2	6,5 / 1,6	12,7 / 2,1	17,0 / 2,0	**6,7** / 2,1	**9,6** / 2,4	**15,4** / 2,4	**26 9** / 2,9
Країни Європи	13,1 / 3,4	21,6 / 5,3	32,1 / 5,3	55,3 / 6,5	**10,5** / 3,3	**17,1** / 4,3	**30,2** / 4,7	**52,8** / 5,7
Країни Близького Сходу	11,2 / 2,9	11,8 / 2,9	20,0 / 3,3	31,5 / 3,7	**7,0** / 2,2	**11,2** / 2,8	**15,4** / 2,4	**19,4** / 2,1
Країни Латинської Америки	13,9 / 3,6	12,2 / 3,0	19,4 / 3,2	21,3 / 2,5	**6,4** / 2,0	**8,8** / 2,2	**14,8** / 2,3	**19,4** / 2,1
Усього	**385,9 / 100,0**	**407,9 / 100,0**	**605,1 / 100,0**	**851,0 / 100,0**	**318,8 / 100,0**	**398,8 / 100,0**	**643,5 / 100,0**	**926,1 / 100,0**

Джерело: підраховано і побудовано автором на основі даних [3, 7, 8, 9].

- асиметричність експортно-імпортних операцій з їх надмірною концентрацією на невеликій кількості країн – торговельних партнерів (в основному з числа держав – членів ЄС) та переважанням зовнішньоторговельних потоків на обмеженій кількості потужних компаній-монополістів;
- хронічний характер дефіциту торговельного балансу Франції насамперед за групою високотехнологічних промислових товарів та у торгівлі з країнами – лідерами світового господарства (передусім із США і Японією);
- доволі слабка експортна спеціалізація держави у глобальній моделі міжнародного поділу праці та вкрай низький рівень товарної диверсифікації експортних поставок французьких суб'єктів господарювання на світові ринки в довгостроковій перспективі;
- суттєве конкурентне відставання Франції від своїх найближчих конкурентів за інтеграційним блоком ЄС та інших країн світової тріади за показниками експортної спеціалізації та пропозиції світовим споживачам продукції високотехнологічного виробництва, що репрезентують галузі нових технологічних укладів;
- надмірно висока зовнішньоторговельна залежність від імпортних поставок паливно-енергетичних ресурсів і сировини. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Airbus exceeds targets in 2014 and prepares for the future [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.airbus.com/newsevents/news-events-single/detail/airbus-exceeds-targets-in-2014-and-prepares-for-the-future/

2. Baleste, M. L'Economie Francaise / Marcel Baleste. – Paris, 1996. – 126 p.

3. Country Statistical Profiles: France 2015 // Key Tables from OECD [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-france_20752288-table-fra;jsessionid=5fd3r9bpm0p6i.x-oecd-live-02

4. Egert, B. Export and Property Prices in France: Are They Connected? / B. Egert, R. Kierzenkowski // The World Economy. – March, 2014. – Volume 37, Issue 3. – P. 387–409.

5. Export and American Information and Communications Technology Companies and Workers // Technology Ceo Council, March 2014. – 29 p. – P. 2.

6. France Economic Outlook, 27 October, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.focus-economics.com/countries/france

7. Pebereau, M. La Politique Economique De France. Les relation economiques financieres et monetaires internationals / M. Pebereau. – Armand Colin, 1990. – P. 120.

8. UnctadStat // General Profile: France [Electronic resource]. – Mode of access : http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/251/en251GeneralProfile.html

9. World Development Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : http://databank.worldbank.org/data/home.aspx

Науковий керівник – Столярчук Я. М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

"Airbus exceeds targets in 2014 and prepares for the future". http://www.airbus.com/newsevents/news-events-single/detail/airbus-exceeds-targets-in-2014-and-prepares-for-the-future/

Baleste, M. *L'Economie Francaise.* Paris, 1996: 126.

"Country Statistical Profiles: France 2015". *Key Tables from OECD*, 2015.

Egert, B., and Kierzenkowski, R. "Export and Property Prices in France: Are They Connected?". *Economics Department Working Papers,* no. 759, ECO/WKP (2010) 15.

"Export and American Information and Communications Technology Companies and Workers". *Technology Ceo Council*. March 2015.

"France Economic Outlook, 27 October 2015". http://www.focus-economics.com/countries/france

Pebereau, M. *La Politique Economique De France. Les relation economiques financieres et monetaires internationals*, 1990.

"UnctadStat. – General Profile: France". http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/251/en251GeneralProfile.html

"World Development Indicators". http://databank.worldbank.org/data/home.aspx

УДК 339.9

ДОСВІД ПОБУДОВИ СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

© 2016 **КУДРЯВЕЦЬ Є. В.**

УДК 339.9

Кудрявець Є. В. Досвід побудови стратегій економічного розвитку Німеччини: уроки для України

Мета статті – проаналізувати досвід побудови стратегій економічного розвитку країн ЄС на прикладі Федеративної Республіки Німеччина та виокремити можливості перенесення такого досвіду в українську практику. Обґрунтовано необхідність формування ефективних стратегій економічного розвитку. Проаналізовано останні наукові дослідження та публікації в аспекті стратегій розвитку держав. Пріоритетним напрямком дослідження для рекомендацій стосовно України визначено Європейський Союз. Проаналізовано сучасні стратегії розвитку Федеративної Республіки Німеччина. Надано детальну характеристику сучасним стратегіям інноваційного розвитку Німеччини, яка на сьогодні має три основні стратегії, якими керується при реалізації державної політики. Усі три стратегії взаємопов'язані та мають спільну мету – постійне зростання економіки та формування суспільства з високою якістю життя.

Ключові слова: *стратегії, економічний розвиток, інновації, європейський досвід, інноваційний розвиток, сталий розвиток, системність.*
Табл.: *1.* ***Бібл.:*** *8.*

Кудрявець Євген Володимирович – *магістрант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)*
E-mail: *evk@mail.ua*

УДК 339.9

Кудрявец Е. В. Опыт построения стратегий экономического развития Германии: уроки для Украины

Цель статьи – проанализировать опыт построения стратегий экономического развития стран ЕС на примере Федеративной Республики Германия и выделить возможности переноса такого опыта в украинскую практику. Обоснована необходимость формирования эффективных стратегий экономического развития. Проанализированы последние научные исследования и публикации в аспекте стратегий развития государств. Приоритетным направлением исследования для рекомендаций Украине определён Европейский Союз. Проанализированы современные стратегии развития Федеративной Республики Германия. Представлена подробная характеристика современных стратегий инновационного развития Германии, имеющей три основные стратегии, которыми руководствуется при реализации государственной политики. Все три стратегии взаимосвязаны и имеют общую цель – постоянный рост экономики и формирование общества с высоким качеством жизни.

Ключевые слова: *стратегии, экономическое развитие, инновации, европейский опыт, инновационное развитие, устойчивое развитие, системность.*
Табл.: *1.* ***Библ.:*** *8.*

Кудрявец Евгений Владимирович – *магистрант, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)*
E-mail: *evk@mail.ua*

UDC 339.9

Kudriavets Ye. V. The Experience in Building Strategies of Economic Development in Germany: Lessons for Ukraine

The article is aimed at analyzing the experience of building strategies of economic development in the EU Member States on the example of the Federal Republic of Germany, highlighting the possibilities of transferring such experience into the Ukrainian practice. The necessity of formating effective strategies for economic development has been substantiated. The recent researches and publications in the aspect of development strategies of States have been analyzed. As priority research direction in terms of recommendations for Ukraine has been defined the European Union. The contemporary development strategies of the Federal Republic of Germany have been analyzed. Detailed characteristics of the contemporary strategies of innovative development of Germany have been provided, there are three key strategies serving as guidelines in the implementation of State policy. All three strategies are interrelated and have a common goal, which is a steady growth in the economy and society targeted at a high quality of life.

Keywords: *strategies, economic development, innovations, European experience, innovative development, sustainable development, consistency.*
Tabl.: *1.* ***Bibl.:*** *8.*

Kudriavets Yevhen V. – *Graduate Student, Kyiv National University name after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)*
E-mail: *evk@mail.ua*

Необхідність забезпечувати економічне зростання в умовах динамічної зміни кон'юнктурних характеристик спонукає до формування нової якості стратегій економічного розвитку. Держави формують стратегії, виходячи з поточного стану економіки, потенціальних можливостей розвитку, інтеграційних залежностей та глобальних викликів.

Українська економіка перебуває в процесі трансформаційних змін і також потребує системного підходу до побудови стратегії. Особливого значення це набуває

REFERENCES

"Airbus exceeds targets in 2014 and prepares for the future". http://www.airbus.com/newsevents/news-events-single/detail/airbus-exceeds-targets-in-2014-and-prepares-for-the-future/

Baleste, M. *L'Economie Francaise.* Paris, 1996: 126.

"Country Statistical Profiles: France 2015". *Key Tables from OECD*, 2015.

Egert, B., and Kierzenkowski, R. "Export and Property Prices in France: Are They Connected?". *Economics Department Working Papers,* no. 759, ECO/WKP (2010) 15.

"Export and American Information and Communications Technology Companies and Workers". *Technology Ceo Council*. March 2015.

"France Economic Outlook, 27 October 2015". http://www.focus-economics.com/countries/france

Pebereau, M. *La Politique Economique De France. Les relation economiques financieres et monetaires internationals*, 1990.

"UnctadStat. – General Profile: France". http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/251/en251GeneralProfile.html

"World Development Indicators". http://databank.worldbank.org/data/home.aspx

УДК 339.9

ДОСВІД ПОБУДОВИ СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

© 2016 **КУДРЯВЕЦЬ Є. В.**

УДК 339.9

Кудрявець Є. В. Досвід побудови стратегій економічного розвитку Німеччини: уроки для України

Мета статті – проаналізувати досвід побудови стратегій економічного розвитку країн ЄС на прикладі Федеративної Республіки Німеччина та виокремити можливості перенесення такого досвіду в українську практику. Обґрунтовано необхідність формування ефективних стратегій економічного розвитку. Проаналізовано останні наукові дослідження та публікації в аспекті стратегій розвитку держав. Пріоритетним напрямком дослідження для рекомендацій стосовно України визначено Європейський Союз. Проаналізовано сучасні стратегії розвитку Федеративної Республіки Німеччина. Надано детальну характеристику сучасним стратегіям інноваційного розвитку Німеччини, яка на сьогодні має три основні стратегії, якими керується при реалізації державної політики. Усі три стратегії взаємопов'язані та мають спільну мету – постійне зростання економіки та формування суспільства з високою якістю життя.

Ключові слова: *стратегії, економічний розвиток, інновації, європейський досвід, інноваційний розвиток, сталий розвиток, системність.*
Табл.: *1.* ***Бібл.:*** *8.*

Кудрявець Євген Володимирович – *магістрант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)*
E-mail: *evk@mail.ua*

УДК 339.9

Кудрявец Е. В. Опыт построения стратегий экономического развития Германии: уроки для Украины

Цель статьи – проанализировать опыт построения стратегий экономического развития стран ЕС на примере Федеративной Республики Германия и выделить возможности переноса такого опыта в украинскую практику. Обоснована необходимость формирования эффективных стратегий экономического развития. Проанализированы последние научные исследования и публикации в аспекте стратегий развития государств. Приоритетным направлением исследования для рекомендаций Украине определён Европейский Союз. Проанализированы современные стратегии развития Федеративной Республики Германия. Представлена подробная характеристика современных стратегий инновационного развития Германии, имеющей три основные стратегии, которыми руководствуется при реализации государственной политики. Все три стратегии взаимосвязаны и имеют общую цель – постоянный рост экономики и формирование общества с высоким качеством жизни.

Ключевые слова: *стратегии, экономическое развитие, инновации, европейский опыт, инновационное развитие, устойчивое развитие, системность.*
Табл.: *1.* ***Библ.:*** *8.*

Кудрявец Евгений Владимирович – *магистрант, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)*
E-mail: *evk@mail.ua*

UDC 339.9

Kudriavets Ye. V. The Experience in Building Strategies of Economic Development in Germany: Lessons for Ukraine

The article is aimed at analyzing the experience of building strategies of economic development in the EU Member States on the example of the Federal Republic of Germany, highlighting the possibilities of transferring such experience into the Ukrainian practice. The necessity of formating effective strategies for economic development has been substantiated. The recent researches and publications in the aspect of development strategies of States have been analyzed. As priority research direction in terms of recommendations for Ukraine has been defined the European Union. The contemporary development strategies of the Federal Republic of Germany have been analyzed. Detailed characteristics of the contemporary strategies of innovative development of Germany have been provided, there are three key strategies serving as guidelines in the implementation of State policy. All three strategies are interrelated and have a common goal, which is a steady growth in the economy and society targeted at a high quality of life.

Keywords: *strategies, economic development, innovations, European experience, innovative development, sustainable development, consistency.*
Tabl.: *1.* ***Bibl.:*** *8.*

Kudriavets Yevhen V. – *Graduate Student, Kyiv National University name after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)*
E-mail: *evk@mail.ua*

Необхідність забезпечувати економічне зростання в умовах динамічної зміни кон'юнктурних характеристик спонукає до формування нової якості стратегій економічного розвитку. Держави формують стратегії, виходячи з поточного стану економіки, потенціальних можливостей розвитку, інтеграційних залежностей та глобальних викликів.

Українська економіка перебуває в процесі трансформаційних змін і також потребує системного підходу до побудови стратегії. Особливого значення це набуває

в розрізі імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Україна має адаптувати законодавство, вдосконалити системи економічного та інноваційного розвитку, сприяти покращенню інвестиційного середовища. Відповідно, Україна має будувати власні стратегії, що будуть співвідноситися зі стратегіями європейських держав і сприятимуть євроінтеграційному поступу України.

Дослідженням теоретичних і практичних питань побудови стратегії розвитку економіки займає провідне місце в наукових дослідженнях. Серед досліджень, присвячених цій темі, виділяються роботи вітчизняних і закордонних вчених: Ю. М. Пахомова, В. Є. Новицького, Д. Г. Лук'яненка, Ю. В. Макогона, А. Прадетто, П. Грегорі, С. Фортеск'ю.

Важливо зауважити, що останні дослідження будуються з позиції забезпечення інноваційного, інвестиційного та соціального розвитку за рахунок побудови ефективних економічних стратегій.

В українській науці досвід Німеччини розглядав Г. О. Андрощук у своїх публікаціях 2009 р., де зазначав історію розвитку Німеччини, системи промислових стратегій та вперше надав характеристику Стратегії високих технологій українською мовою [4]. Білан В. І. у своїй науковій статті надає характеристику інноваційній стратегії розвитку Німеччини [5]. Професор Забарна Е. М. висвітлює основні стратегії розвитку в рамках розвитку регіонів [7]. Денисенко М. П. робить акцент на інвестиційно-інноваційному аспекті стратегій економічного розвитку [6]. К. О. Хайбулаєва проводить комплексне порівняння ефективності застосування інноваційних стратегій розвитку в різних країнах світу [8]. Щерба Г. І. висвітлює соціальні аспекти стратегій розвитку в рамках єврорегіонів.

Стратегії економічного розвитку будують загальне розуміння діяльності та векторів руху країни у всіх просторах. Велика кількість наукових робіт освітлює бачення побудови стратегії нашої держави, але недостатньою мірою використовується досвід європейських країн. Сьогодні, в умовах поглиблення інтеграції з ЄС, ми маємо дослідити, яким чином забезпечують розвиток лідери ЄС, як вони будують свої стратегічні плани. Це необхідно для того, щоб повноцінно інтегруватися та бути в спільному просторі розвитку.

Німеччина – країна, що є лідером в Європейському Союзі та одним зі світових лідерів як з позиції економічного розвитку, так і соціального та геополітичного впливу. Огляд стратегій розвитку цієї країни є ключовим для розуміння сутності побудови стратегій та інструментів досягнення поставлених у них цілей.

Виходячи з вищенаведеного було сформульовану *мету* статті – проаналізувати досвід побудови стратегій економічного розвитку країн ЄС на прикладі Федеративної Республіки Німеччина та виокремити можливості перенесення такого досвіду в українську практику.

Основними завданнями даного наукового дослідження стали: оцінка стратегій економічного розвитку ФРН, оцінка економічного потенціалу країни в динаміці, як результат реалізації стратегій та надання загальних рекомендацій для України.

Європейський Союз має єдину спільну стратегію сталого розвитку «Європа 2020». Саме на прикладі цієї рамкової стратегії будувалася поточна рамкова стратегія розвитку «Україна 2020». Виходячи з того, що Німеччина є членом Європейського Союзу, її національні стратегії будуються на базі єдиної стратегії розвитку ЄС. Таким чином, публічна адміністрація в Німеччині при реалізації економічної та соціальної політики в країні керується великою кількістю стратегій. У нашому дослідженні розглянемо такі:

1. Національна стратегія сталого розвитку «10 років сталого розвитку» [1].

2. Стратегія високих технологій – 2020 «New HTS 2020» [2].

3. Стратегія сталого розвитку «Європа 2020».

Національна стратегія сталого розвитку – стратегія, що містить комплексний, інтегративний підхід, який розкриває сутність чотирьох основних директив сталого розвитку: рівноправність поколінь, якість життя, соціальна згуртованість, міжнародна відповідальність. Економічна продуктивність, охорона довкілля та соціальна відповідальність повинні взаємодіяти так, щоб прийняті рішення в глобальному масштабі були надійними і стійкими у всіх трьох відносинах.

Особливостями німецької стратегії сталого розвитку є таке: сформульовано 10 правил управління, що розкривають суть керівного принципу й узагальнюють вимоги до сталого розвитку; визначено 21 галузь та 38 індикаторів, що визначають масштаб необхідних дій і грають важливу роль при контролі результатів; безперервний моніторинг; коригування стратегії кожні чотири роки із залученням громади; чітко визначена система органів, що забезпечують реалізацію стратегії; чітко виокремлені пріоритетні сфери впливу; чітко задекларовані цілі за кожним індикатором до 2020 року. Німецька стратегія відповідає стратегії розвитку «Європа 2020», але загалом показник має більш амбітні цілі. Поточна українська стратегія «Україна 2020» має системну схожість з даною стратегією, має у своїй структурі всі вищепереraховані елементи.

Найкраще сутність стратегії покажуть кількісні цілі та задачі, які ставить перед собою країна, тому дану стратегію проаналізуємо крізь призму індикаторів та показників. У даній стратегії цілі ставляться в порівнянні з 1994 р., та цілі до 2020 та 2050 рр. ми розглянемо в *табл. 1* лише до 2020 р.

Особливу увагу необхідно приділити новій стратегії високих технологій-2020 **«Інновації для Німеччини»**, яка має якісно новий формат роботи зі стратегічним баченням розвитку країни. Інноваційний розвиток виокремлюється в окрему сферу впливу, і перед ним постає окрема мета – створити передові ринки, поглибити співпрацю між наукою та економікою і поліпшити рамкові умови для інновацій. Німеччина формує якісний новий рівень інноваційного розвитку за рахунок залучення до процесу всіх учасників: державу, бізнес і науку, при цьому створюючи ефективні майданчики для взаємодії. «HTS 2020» була сформульована вперше у 2006 р. і задекларувала цілі розвитку до 2020 р. Потім була прийнята нова версія у 2010 р. [3]. А у 2014 р.

Таблиця 1

Система індикаторів стратегії сталого розвитку Німеччини

№	Галузь	Індикатор	Кількісна ціль до 2020 р.
І вимір – Рівноправність поколінь			
1	Ресурсозбереження	*Енергопродуктивність*	Подвоїти
2		*Первісне споживання*	Знизити на 20%
3		*Продуктивність ресурсів*	Подвоїти
4	Захист клімату	Викиди газів	Скоротити на 40%
5	Відновлюванні джерела енергії	Частка в кінцевому споживанні	Підвищити до 18%
6		Частка в загальному споживанні	Підвищити до 35%
7	Площа використаних земель	Зростання площі земель населених пунктів	Скорочення щоденного зростання до 30 га
8	Біорізноманіття	Індекс біорізноманіття та якості ландшафту	Підвищити до 100
9	Державна заборгованість	Дефіцит держбюджету	Тримати в рамках 3%
10		Структурний дефіцит	Тримати в рамках 0,5%
11		Рівень держборгу	Тримати нижче 60%
12	Піклування про економічне майбутнє	Відношення валових інвестицій до ВВП	Постійне зростання
13	Інновації	Приватні та державні витрати на НДДКР	Підвищити до 3%
14	Освіта	Особи від 18 до 24 років без освіти	Знизити до 10%
15		Особи від 30 до 34 років з вищою освітою	Підвищити до 42%
16		Відсоток вступу до ВНЗ	Підвищити до 40% і тримати
ІІ вимір – Якість життя			
17	Економічна продуктивність	ВВП на душу населення	Постійне зростання
18	Мобільність	Інтенсивність вантажоперевезень	Знизити до 95%
19		Інтенсивність пасажирських перевезень	Знизити до 80%
20		Частка залізничного транспорту	Підвищити до 25%
21		Частка морського транспорту	Підвищити до 14%
22	Землеробство	Надлишок азоту	Постійний спад
23		Екологічність	Підвищити до 20%
24	Якість повітря	Забруднення	Скоротити до 25%
25	Охорона здоров'я	Рання смертність чоловіків	Знизити до 190 на 100 000
26		Рання смертність жінок	Знизити до 115 на 100 000
27		Відсоток пальників серед молоді	Знизити до 10%
28		Відсоток пальників серед дорослих	Знизити до 20%
29		Відсоток людей з ожирінням	Скорочення
30	Злочинність	Кількість злочинів	7000 на 100000 нас.
ІІІ вимір – Соціальна згуртованість			
31	Зайнятість	Частка зайнятих в цілому	Підвищити до 75%
32		Частка зайнятих в похилому віці	Підвищити до 60%
33	Перспективи для родин	Дошкільні заклади з додатковим часом для дітей 0–2 років	Підвищити до 35%
34		Заклади для дітей 3–5 років з додатковим часом	Підвищити до 60%
35	Рівність прав	Різниця доходів чоловіка і жінки	Скоротити до 10%
36	Інтеграція	Іноземці із середньою освітою	Підвищувати
IV вимір – Міжнародна відповідальність			
37	Співробітництво з метою розвитку	Частка витрат на розвиток у ВВП	Підвищити до 0,7%
38	Відкриття ринків	Імпорт з країн, що розвиваються	Постійне зростання

Джерело: складено автором за [1].

була сформульована нова редакція стратегії «New HTS 2020». У розробці взяли участь всі основні федеральні міністерства й відомства. При цьому її автори дотримувалися загальної міжнародної тенденції створення інтегрованих концепцій розвитку для потреб інноваційної політики: пропоновані заходи мають чітко виражений міжгалузевий і міждисциплінарний характер і спрямовані на визначення загальних концепцій, які дозволяли б погодити воєдино на державному рівні всі складові частини національної інноваційної системи — наукові дослідження, освіту, фінансування, механізми комерціалізації інновацій, засоби законодавчого регулювання, мережні структури взаємодії держави, промисловості й громадянського суспільства.

Особливостями даної стратегії є те, що вона ставить новий формат цілей, будує та декларує характеристики суспільства, що здатне сприймати та створювати інновації, чітко виокремлює ті сфери, де має відбуватись інноваційний розвиток, чітко визначає, що саме в кожній з галузей має відбуватися, і діяльність будує не тільки через систему індикаторів, а через систему проектів загальнодержавного значення.

Для загального ознайомлення з цієї стратегією розглянемо зміст її структурних частин:

1) Стовпи інноваційної потужності:

1. Ставити в пріоритет майбутніх завдань розвиток соціуму та якість життя. Нова стратегія визначає конкретні тематичні цілі в дослідженнях та інноваціях. Увагу концентрують на галузях, що мають потенціал для забезпечення економічного зростання країни та/або можуть сприяти вирішенню глобальних проблем і підвищенню якості життя для кожного громадянина. Усього виділено шість пріоритетних завдань: цифрова економіка та суспільство, сталий розвиток економіки, інноваційний робочий простір, забезпечення охорони здоров'я, розумна мобільність, цивільна безпека.

2. Консолідація ресурсів та просування швидкого трансферу.

3. Зміцнення динамічного розвитку інновацій в промисловості.

4. Створення сприятливих умов для розвитку інновацій.

5. Зміцнення публічного діалогу всіх учасників інноваційного процесу.

2) Ключові елементи стратегії:

1. Пріоритетні завдання для зростання суспільного добробуту та підвищення якості життя.

2. Мережа та трансфер.

3. Темпи розвитку інновацій в промисловості.

4. Рамкове сприяння інноваціям.

5. Прозорість та всезагальна участь.

3) Модель інноваційної Німеччини:

Нова стратегія 2014 р. декларує характеристики розвитку Німеччини, завдяки яким вона стане лідером в інноваціях Європи та Світу. У попередніх стратегіях це питання не піднімалося окремо та не формулювалося раніше в жодній стратегії. Уряд Німеччини вважає, що саме суспільство, яке буде відповідати цим критеріям, побудує нову Німеччину:

- суспільство, що відкрите для інноваційних процесів та захоплюється новими технологіями та інноваціями, у змінах бачить перш за все можливості;
- орієнтація зусиль на моделі суспільного сталого розвитку, що допомагає генерувати інновації з позиції відповідальності сьогоднішніх поколінь перед майбутніми;
- конкурентоздатна промисловість із потужною робочою силою, з якісними товарами та послугами, що можуть конкурувати в найбільш інноваційних галузях у світі;
- рамкова підтримка динамічного розвитку стартап індустрії.
- систематичне інвестування в дослідження та інновації;
- просування інновацій відбувається не заради них самих, а для можливості створювати та відновлювати суспільні вигоди;
- забезпечення роботи працівників в умовах безпеки навколишнього середовища, охорони здоров'я, мотивації;
- гарна кваліфікація та гарні умови роботи – ключ до працівників, які роблять інновації;
- забезпечення рівності жінок та чоловіків у залученні до інноваційної діяльності;
- постійне розширення співробітництва між університетами/дослідницькими центрами та національним і міжнародним бізнесом;
- використання потенційних можливостей програми ЄС «Горизонт 2020»;
- ресурсна консолідація в інноваційній діяльності, у результаті якої забезпечується синергія та сталий розвиток.

Німеччина своєю стратегією створює новий формат взаємодії держави і населення, вона розставляє нові акценти та нові пріоритети в інноваційному процесі та інноваційній діяльності країни.

4) Проектні сфери впливу: в кожному елементі, який перелічений в пункті 2, стратегія визначає напрямки реалізації в рамках проектної діяльності. Усього проаналізовано 50 проектних сфер впливу, що забезпечують інноваційний розвиток за стратегією Німеччини. Серед них: інновації в охороні здоров'я, електромобільність, кібербезпека, будівництво майбутнього, зелена економіка тощо.

5) *Рамкові проекти загальнодержавного значення «Futureproject»*: «Енергоефективне, адаптоване до кліматичних умов, вуглецево-нейтральне місто»; «Альтернативні джерела замість нафти»; «Розумна трансформація споживання енергії»; «Індивідуальна медицина як засіб зниження захворюваності»; «Найкраще здоров'я через профілактику та правильне харчування»; «Вести самостійне життя і в похилому віці»; «Один мільйон електромобілів в Німеччині до 2020 р»; «Інтернеторієнтовані послуги для бізнесу та промисловості»; «Промисловість 4.0»; «Засоби особистої ідентифікації в мережі».

На основі цього вибудовується національна політика у сфері інновацій та будується модель розвитку інноваційної Німеччини.

Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, що уряд Німеччини розуміє значення свого економічного лідерства у світі та Європі, тому формує модель розвитку крізь призму національних і загальноєвропейських цінностей.

ВИСНОВКИ

Німеччина – лідер Європейського Союзу в економічному, політичному та соціальному аспектах. Стратегія розвитку такої держави привертає увагу науковців, експертів. Досвід побудови якісної стратегії важливий також для розвитку української економіки та розбудови нашої власної стратегії або її вдосконалення.

Німеччина на сьогодні має три основні стратегії, якими керується при реалізації державної політики. Усі три стратегії взаємопов'язані та мають спільну мету – постійне зростання економіки Німеччини та формування суспільства з високою якістю життя.

Німеччина діє в рамках двох площин – національної та наднаціональної. Стратегія її сталого розвитку має пряме відношення до стратегії сталого розвитку «Європа-2020», але, на відміну від всіх інших країн, Німеччина сформувала чіткий перелік вимог у вигляді кількісних цілей. У постійному режимі всі показники підлягають моніторингу і постійному коректуванню. Німеччина враховує динамізм розвитку світової економіки та готова до змін та вчасної корекції поставлених цілей.

Нова стратегія високих технологій є унікальним проявом на панєвропейському просторі. Вона закладає підвалини нового інноваційного мислення та будівництва нової держави з новим, ще більш свідомим суспільством та цілями, які прямують до будівництва країни майбутнього.

Важливим є те, що в даній стратегії вказуються не кількісні цілі, а якісні проекти, що створять нове суспільство. Суспільство, яке сприятиме розвитку, описане в деталях. Сформовано модель інноваційної Німеччини, де надані характеристики всіх аспектів діяльності держави.

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що Німеччина є ідейним лідером у сфері розвитку держави, інновацій та економіки в цілому. Вона формує ціннісні орієнтири та створює нові моделі, які починає реалізовувати вже сьогодні.

Україна має брати за приклад інноваційну модель розвитку Німеччини та будувати стратегії, враховуючи всіх суб'єктів економічної діяльності: державу, бізнес, науку та громаду.

Рекомендації щодо побудови ефективної стратегії економічного розвитку України в контексті досвіду Федеративної Республіки Німеччина полягають у такому:

1. Впровадження системи безперервного моніторингу стратегії сталого розвитку, оскільки трансформаційні процеси потребують постійної зміни шляхів досягнення мети.

2. Створення єдиної інноваційної стратегії розвитку, що буде побудована за принципами створення інтегрованих концепцій розвитку з поєднанням усіх складових інноваційної системи.

3. Визначення пріоритетних сфер інноваційного розвитку в контексті стратегії сталого розвитку та бажаних результатів економічного та соціального розвитку.

4. Формування моделі інноваційного розвитку, створення ефективних кластерних утворень і запровадження діяльності ефективних, реальних проектів загальнодержавного значення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Sustainability strategy of Germany // Federal Government. – 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bundesregierung.de/

2. The new High-Tech Strategy «Innovations for Germany» // Federal Government. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.hightech-strategie.de/de/The-new-High-Tech-Strategy-390.php

3. The High-Tech Strategy «Innovations for Germany» // Federal Government. – 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.hightech-strategie.de/de/The-new-High-Tech-Strategy-380.php

4. Андрощук Г. О. Програма інноваційного розвитку економіки Німеччини: стратегія високих технологій / Г. О. Андрощук // Наука та інновації. – 2009. – № 3. – С. 72–88.

5. Білан В. І. Інноваційна сфера Німеччини: тенденції розвитку та шляхи використання прогресивного досвіду для України / В. І. Білан // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип 17. – С. 452–456.

6. Денисенко М. П. Стратегія розвитку економіки України: інвестиційно-інноваційний аспект / М. П. Денисенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1915

7. Забарна Е. М. Стратегія розвитку інноваційної сфери підприємств регіону / Е. М. Забарна // Ефективна економіка. – 2014. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3397

8. Хайбулаєва К. О. Порівняння ефективності застосування інноваційних стратегій розвитку в різних країнах світу / К. О. Хайбулаєва // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9-10. – С. 42–44.

Науковий рецензент – Захарін С. В., доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу Київського національного лінгвістичного університету

REFERENCES

Androshchuk, H. O. "Prohrama innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Nimechchyny: stratehiia vysokykh tekhnolohii" [Program of innovative development of the German economy, high-tech strategy]. *Nauka ta innovatsii*, no. 3 (2009): 72-88.

Bilan, V. I. "Innovatsiina sfera Nimechchyny: tendentsii rozvytku ta shliakhy vykorystannia prohresyvnoho dosvidu dlia Ukrainy" [The innovative sector of Germany: trends and uses of progressive experience in Ukraine]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, no. 17 (2010): 452-456.

Denysenko, M. P. "Stratehiia rozvytku ekonomiky Ukrainy: investytsiino-innovatsiinyi aspekt" [The strategy of Ukraine's economic development, investment and innovation aspect]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1915

Khaibulaieva, K. O. "Porivniannia efektyvnosti zastosuvannia innovatsiinykh stratehii rozvytku v riznykh krainakh svitu" [Comparison of the effectiveness of innovative development strategies in different countries]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 9-10 (2012): 42-44.

"Sustainability strategy of Germany". http://www.bundesregierung.de/

"The High-Tech Strategy "Innovations for Germany". http://www.hightech-strategie.de/de/The-new-High-Tech-Strategy-380.php

"The new High-Tech Strategy "Innovations for Germany". http://www.hightech-strategie.de/de/The-new-High-Tech-Strategy-390.php

Zabarna, E. M., and Dimitrashko, K. I. "Stratehiia rozvytku innovatsiinoi sfery pidpryiemstv rehionu" [The development strategy of innovation sector companies in the region]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3397&p=1

УДК 330.332

ОБҐРУНТУВАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **АЩАУЛОВ В. В.**

УДК 330.332

Ащаулов В. В. Обґрунтування рекомендацій щодо вибору ефективної стратегії державного регулювання системи моніторингу галузей економіки

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо вибору ефективної стратегії державного регулювання системи моніторингу галузей економіки. Для відображення фінансового аспекту стратегічного позиціонування підприємства в галузевому середовищі використана модифікована матриця АДЛ. Розглянуто матрицю вибору оптимального варіанта (сценарію) фінансової стратегії підприємства з урахуванням можливості її використання в системі моніторингу розвитку галузей економіки. Визначено недоліки застосування модифікованих матриць АДЛ та вибору оптимального варіанта (сценарію) фінансової стратегії підприємства. Визначено та проаналізовано фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, які впливають на стратегічний вибір підприємств. Модифіковано матрицю SPACE для побудови моделі вибору стратегії фінансування розвитку підприємств галузей у контексті системи моніторингу розвитку галузей економіки. Наведена характеристика запропонованих автором стратегій фінансування розвитку підприємства, визначено їх переваги та недоліки. Окремі інструменти запропонованих моделей дій можуть бути прийнятими за спосіб поліпшення стратегічних позицій з метою досягнення більш високого кількісно-якісного стану та коригування існуючої моделі поведінки.

Ключові слова: *стратегія підприємства, фінансова стратегія підприємства, фактори внутрішнього і зовнішнього середовища.*
Рис.: *3.* ***Бібл.:*** *8.*

Ащаулов Віталій Вікторович *– здобувач, кафедра менеджменту і адміністрування, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)*

УДК 330.332

Ащаулов В. В. Обоснование рекомендаций по выбору эффективной стратегии государственного регулирования системы мониторинга отраслей экономики

Целью статьи является обоснование рекомендаций по выбору эффективной стратегии государственного регулирования системы мониторинга отраслей экономики. Для отображения финансового аспекта стратегического позиционирования предприятия в отраслевой среде использована модифицированная матрица АДЛ. Рассмотрена матрица выбора оптимального варианта (сценария) финансовой стратегии предприятия с учетом возможности ее использования в системе мониторинга развития отраслей экономики. Определены недостатки применения модифицированных матриц АДЛ и выбора оптимального варианта (сценария) финансовой стратегии предприятия. Определены и проанализированы факторы внутренней и внешней среды, влияющие на стратегический выбор предприятий. Модифицирована матрица SPACE для построения модели выбора стратегии финансирования развития предприятий отраслей в контексте системы мониторинга развития отраслей экономики. Приведена характеристика предложенных автором стратегий финансирования развития предприятия, определены их преимущества и недостатки. Отдельные инструменты предложенных моделей действий могут быть приняты как способ улучшения стратегических позиций с целью достижения более высокого количественно-качественного состояния и корректировки существующей модели поведения.

Ключевые слова: *стратегия предприятия, финансовая стратегия предприятия, факторы внутренней и внешней среды.*
Рис.: *3.* ***Библ.:*** *8.*

Ащаулов Виталий Викторович *– соискатель, кафедра менеджмента и администрирования, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)*

UDC 330.332

Ashchaulov V. V. Substantiating Recommendations on the Choice of an Efficient Strategy of the State Regulation for System of Monitoring Economy Branches

The article is concerned with substantiating recommendations on the choice of an effective strategy of the State regulation for system of monitoring economy branches. To display the financial aspect of the enterprise's strategic positioning in the sectoral environment, a modified ADL matrix was used. A matrix of choosing an optimum variant (scenario) of the enterprise's financial strategy has been considered taking into account possibilities of its use in the system of monitoring the development of economic sectors. Disadvantages in the use of modified ADL matrices and in choosing an optimum variant (scenario) financial strategy of the enterprise's financial strategy have been identified. Factors of internal and external environment, which affect the strategic choice of enterprises, have been determined and analyzed. The SPACE matrix for building the model of choosing a strategy of financing the development of enterprises in the economy branches has been modified in the context of the system of monitoring the development of economy branches. A description of the strategies proposed by author for financing the development of enterprise has been provided, their advantages and disadvantages have been determined. Individual tools of the proposed models of actions can be accepted as a way of improving the strategic positions with a view to achieving a higher quantitative-qualitative situation as well as adjustment of the existing model of behavior.

Keywords: *strategy of enterprise, financial strategy of enterprise, factors of internal and external environment.*
Fig.: *3.* ***Bibl.:*** *8.*

Ashchaulov Vitalii V. *– Applicant, Department of Management and Administration, Kryvyi Rih National University (11 XXII Partzizdu Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)*

У сучасних умовах господарювання зростає кількість підприємств, які розуміють необхідність науково обґрунтованого перспективного управління в контексті моніторингу розвитку галузей економіки. Ефективним інструментом у цьому процесі є стратегія державного регулювання або фінансування, підпорядкована реалізації цілей загального розвитку підприємств у динамічному зовнішньому середовищі. Саме інтенсивність змін останнього є важливою умовою, яка визначає актуальність розробки обґрунтованої стратегії фінансування розвитку на галузевому рівні. Відсутність обґрунтованої стратегії фінансування розвитку, адапто-

ваної до можливих змін оточення, може призвести до зниження ефективності не тільки фінансової діяльності, а й решти видів діяльності підприємства.

Проблеми вибору ефективної стратегії розглядають у своїх дослідженнях Фаей Л., Ренделл Р. [5], Дзеніс О. О. [3], Теслюк Н. П. [4], Горбулін В. П. [2], Макаренко П. М., Аранчій В. І., Зоря О. П., Лашко Ю. П. [6], Хрущ Н. А. [7], Асаніна А. В. [1], Яновська В. А. [8] та ін.

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо вибору ефективної стратегії державного регулювання системи моніторингу галузей економіки.

Вибір стратегії є найважливішим етапом стратегічного управління. Головним етапом вибору стратегії є формування й оцінка стратегічних альтернатив, які являють собою можливі курси дій у межах обраної базової стратегії та обмежень на використання наявних ресурсів або набір окремих стратегій, які дозволяють досягти стратегічні цілі підприємства.

Л. Фаей і Р. Рендел [5] відзначають, що генеруванням альтернатив (тобто процесом визначення різних засобів, за допомогою яких можна досягти поставлених цілей, розв'язати проблему або реалізувати можливість) необхідно системно управляти. Якщо суб'єкт господарювання не генерує постійного потоку альтернатив, вибір стратегій, якими вона може скористатися, звужується. Майбутнє підприємства значно залежить від його здатності розробляти стратегічні альтернативи. У зв'язку зі значними змінами, які відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства, генерування стратегічних альтернатив стає важливим компонентом в управлінні змінами.

Отже, часто суб'єкти господарювання обирають стратегію з декількох можливих варіантів, але усе різноманіття фінансових стратегій, яке підприємства демонструють у реальному житті, є різними модифікаціями декількох базових фінансових стратегій. Кожна з них ефективна за певних умов і стану внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства.

«У загальному вигляді фінансова стратегія підприємства – це система рішень довгострокового характеру щодо залучення та використання фінансових ресурсів, забезпечення фінансової безпеки, побудови ефективної системи управління фінансовою діяльністю» [7, с. 153].

Вибір стратегії фінансування розвитку з множини альтернатив – складний процес прийняття рішень в умовах змінних пріоритетів.

«Щоб отримати найкращі результати, стратегічне планування потребує широкого й водночас ефективного збору інформації, розроблення й вивчення стратегічних альтернатив і посилення уваги до стратегічних ризиків, пов'язаних з ухваленням стратегічних рішень» [2, с. 17].

Теорія та практика стратегії налічує множину базових підходів до обґрунтування стратегічних альтернатив розвитку підприємства, а також поширених у використанні матриць, які можуть бути об'єднані залежно від рівня стратегічного планування. Оскільки можна виділити такі рівні: корпорації, бізнес-рівень і функціональний, то, відповідно, на кожному з них стратегічний аналіз з метою виконання певних завдань потребує застосування матриць також підпорядкованих виконанню цих завдань. Матриці на корпоративному рівні (БКГ, SWOT, Shell/DPM, АДЛ, Томпсона – Стріклена та ін.) допомагають здійснювати аналіз і формувати бізнес-портфель. Вони визначають загальний стратегічний напрямок господарських підрозділів підприємства та відповідний напрямок інвестування. Матриці на бізнес-рівні (М. Макдональда, Hofer/Schendel, SPACE, «продукт-ринок» І. Ансоффа, М. Портера та ін.) належать до однієї бізнес-одиниці та найчастіше використовуються для аналізу властивостей товару, ситуації на ринку тощо. Вони визначають більш конкретний напрямок розвитку стратегічних господарських підрозділів, залучають елементи комплексу стратегічних засобів для деталізації корпоративної стратегії. Для дослідження факторів, що впливають на виробництво, якісні й цінові показники використовують матриці функціонального рівня.

Однією зі спроб відобразити фінансовий аспект стратегічного позиціонування підприємства в галузевому середовищі є модифікована матриця АДЛ (*рис. 1*).

На перетині характеристик охарактеризовані певні стратегічні позиції, які описані з точки зору фінансового результату діяльності, очікуваного ризику, а також потреб у фінансуванні.

Ще один методичний підхід до вибору фінансової стратегії [4] у комплексній системі моніторингу розвитку галузей економіки представлений графічно (*рис. 2*).

У запропонованій моделі, враховуючи умови оцінювання варіантів фінансової стратегії, найефективніший варіант визначається за допомогою співвідношення дохідності та рівня ризику [4].

Отримана комбінація фінансових елементів зводиться в комплексний показник дохідності, який ви-

Конкурентна позиція	Стадія життєвого циклу			
	Зародження	Розвиток	Зрілість	Спад
Провідна	Висока рентабельність Помірний ризик Великі додаткові потреби в ресурсах		Висока рентабельність Маленький ризик Майже відсутні додаткові потреби в ресурсах	
Сильна				
Сприятлива				
Міцна	Низька рентабельність Надмірний ризик Великі додаткові потреби в ресурсах		Низька рентабельність Помірний ризик Майже відсутня потреба в ресурсах	
Слабка				

Рис. 1. Матриця АДЛ: фінансовий аспект у системі моніторингу розвитку галузей економіки

	A_1	A_2	A_3
B_1	C_{11}	C_{12}	C_{13}
B_2	C_{21}	C_{22}	C_{23}
B_3	C_{31}	C_{32}	C_{33}

Рис. 2. Матриця вибору оптимального варіанта (сценарію) фінансової стратегії підприємства в системі моніторингу розвитку галузей економіки

На рис. 2: B_1 – консервативна; B_2 – помірна; B_3 – агресивна фінансова політики управління підприємства; A_1 – песимістичний; A_2 – базовий; A_3 – оптимістичний сценарії розвитку подій; C_{ij} – розроблений варіант фінансової стратегії підприємства.

значається при кожній фінансовій політиці та сценарієм розвитку подій для розрахунку співвідношення дохідності та рівня ризику [4] (порівняно з середньогалузевим значенням при помірній фінансовій політиці, з нулем при консервативній та з максимальним в разі агресивної). Оцінити та вибрати оптимальний варіант фінансової стратегії пропонується шляхом розрахунку та прогнозу значення певних фінансових показників. Після цього керівництву підприємства рекомендовано здійснити її деталізацію, залучити суб'єктів-виконавців та довести до персоналу.

Отже, з обох моделей неможливо визначити конкретну класифікацію видів даних стратегій, відокремити певні аспекти фінансових стратегій (зокрема види і особливості фінансування), а параметри матриць вибору не мають чітко сформульованого кількісно-якісного виразу, що суттєво ускладнює їх застосування.

Ускладнення процесу прийняття управлінського рішення відбувається з тієї причини, що на стратегічний вибір підприємств впливають різноманітні фактори, основні з яких: інтереси груп впливу, фінансово-економічний потенціал підприємства, ризик діяльності, досвід реалізації минулих стратегій та фактор часу.

Інтереси груп впливу, зокрема фінансового характеру, мають бути враховані при виконанні стратегії фінансування розвитку підприємства та здійсненні контролю його діяльності. Саме ступінь задоволення інтересів цих партнерів може відображатися на доступності до джерел фінансування, витратності та стабільності їх залучення і використання.

Ризик діяльності підприємства має бути врахований при виборі стратегії фінансування розвитку, яка вважається оптимальною, оскільки найкращі результати можна отримати за умов прийнятного ризику. Своєю чергою, ризик буде безпосередньо залежати від рівня невизначеності середовища для суб'єкта господарювання. Цей фактор стосується як специфіки реалізації стратегій конкурентами, так і стабільності законодавчо-правового поля діяльності (змін та досконалості законодавства, фінансово-кредитної політики держави тощо).

Досвід реалізації минулих стратегій може суттєво впливати на обґрунтування остаточного вибору стратегічної альтернативи фінансування розвитку, оскільки успішність, як і невдачі, залишають психологічний відбиток на осіб, що приймають рішення, працівників підприємства, суб'єктів ринку (контрагентів).

Фактор часу є майже однаково вирішальним не тільки в умовах кризи, а й чистої, жорсткої конкуренції, оскільки своєчасність прийняття фінансових рішень є запорукою успішності виконання стратегії фінансування розвитку та, як наслідок, досягнення на певному етапі цілей суб'єкта господарювання.

Таким чином, вибір стратегії фінансування розвитку має базуватися на результатах всебічного аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, у ході якого виявляються головні проблеми та причини їх виникнення, напрями та характер необхідних змін, а також доцільність та наслідки реалізації обраних фінансових заходів.

«Необхідність розробки фінансової стратегії зумовлена в першу чергу створенням загальної стратегії підприємства і виявляє її зв'язок та взаємозалежність із загальними стратегічними цілями підприємства» [8, с. 185].

«Фінансова стратегія як одна з функціональних стратегій визначає генеральний напрямок фінансового розвитку та стосується найважливіших аспектів фінансової діяльності підприємства: формування та використання прибутку, рішень щодо структури капіталу та виплати дивідендів, вибору форм і способів інвестування, оптимізації податкових виплат. Необхідність розробки фінансової стратегії продиктована реаліями ринкової економіки, що вимагає певних чітких орієнтирів фінансового розвитку підприємств в умовах конкурентного середовища» [1].

Оскільки для досягнення цілей роботи з існуючих матричних методів, які застосовуються на функціональному рівні, виявлена неможливість їх використання, проаналізована можливість трансформації інструментів інших рівнів планування. Зроблено висновок, що найбільш близьким до предмета дослідження є матриця SPACE. Вона має чотири параметри, два з яких («фінансовий потенціал компанії» та «конкурентні переваги компанії») визначають стратегічне положення підприємства, а інші («промисловий потенціал» і «стабільність обстановки») – положення галузі, у котрій діє аналізований суб'єкт господарювання. Оскільки дана модель використовується на корпоративному і діловому рівнях, автором роботи модифіковано матрицю SPACE таким чином: сконцентровано увагу на параметрах, які описують стратегічну позицію підприємства (*рис. 3*).

Оцінку фінансово-економічного потенціалу [3] як критерію його розвитку запропоновано розраховувати за розробленою моделлю та факторами, виділеними за результатами багатовимірного факторного аналізу.

Чотирикутник на рис. 3 позначає типовий приклад побудови моделі стратегії фінансування розвитку підприємства.

Базою моделювання є ідея матриці SPACE, за якою стратегічне становище підприємства визначається на основі двох груп факторів: внутрішніх і зовнішніх. В основі такого вибору знаходиться певна позиція підприємства щодо рівня фінансового забезпечення розвитку та ступеня його захисту в перспективі через використання конкурентних переваг фінансового характеру.

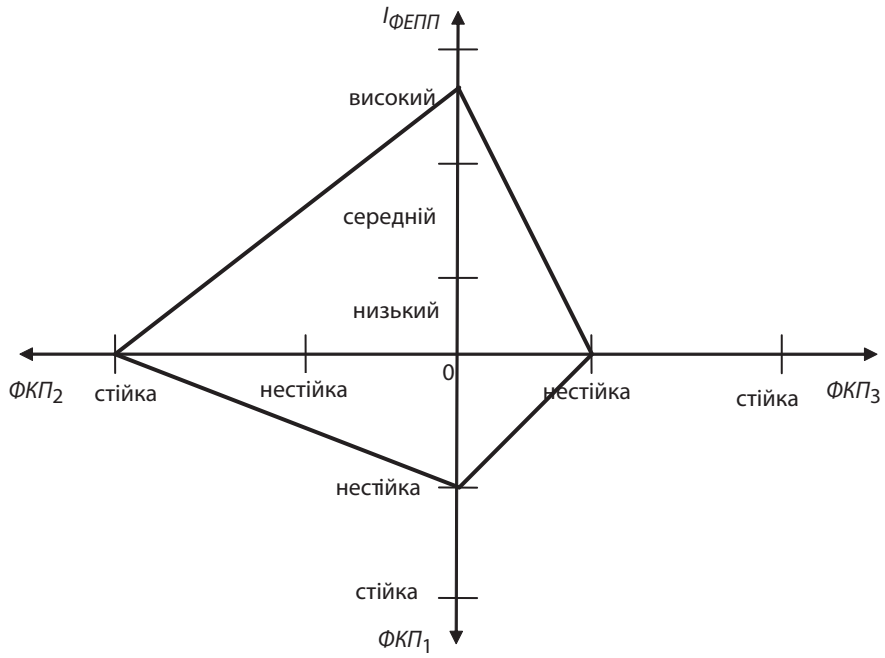

Рис. 3. Модель вибору стратегії фінансування розвитку підприємств галузей у контексті системи моніторингу розвитку галузей економіки

Отже, автором виділено такі види стратегії фінансування розвитку ($СФР_i$):

$СФР_1$ (0; 0; 0) – *мінімізація витрат* – дана модель фінансування не передбачає використання ФКП, тому процес її реалізації не має позитивних ключових відмінностей порівняно з конкурентами в галузі. Використання цієї стратегії доцільно звести до короткострокового терміну в основному для запобігання зниження результатів діяльності та пошуку резервів зниження витрат або скорочення діяльності.

$СФР_2$ ($ФКП_1$; 0; 0) – *змушене фінансове партнерство* – ґрунтується на використанні відмінного від конкурентів доступу до залучення зовнішніх коштів. Слабким місцем даної моделі поведінки є відсутність чіткого обґрунтування перспектив розвитку, тому вона обмежена у застосуванні, а отже, її доцільно використати для фінансового оздоровлення за допомогою зовнішніх груп впливу. Але використання стратегії можна продовжувати тільки при впевненості в економічній безпеці з боку інших галузей.

$СФР_3$ ($ФКП_1$; $ФКП_2$; 0) – *виважене фінансове партнерство* – має певні переваги в порівнянні з попередньою стратегією, які пов'язані з чітким встановленням перспектив розвитку та плануванням його наслідків при виборі стратегічних партнерів, що при її реалізації дає можливість не тільки фінансового оздоровлення підприємства, а й пошуку напрямів фінансового розвитку.

$СФР_4$ ($ФКП_1$; 0; $ФКП_3$) – *ситуаційне фінансування* – ґрунтується на використанні як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування, але без чіткого прогнозування майбутнього. Використання такої моделі можливе або при нестійкості партнерських взаємовідносин, або при значних амбіціях у процесі побудови ділових зв'язків, але обов'язковою умовою є розвинутий *ФЕПП*, в іншому випадку керівництво підприємства може зіткнутися зі стратегічно необґрунтованими фінансовими рішеннями та їх наслідками.

$СФР_5$ (0; $ФКП_2$; 0) – *фінансова невизначеність* – ґрунтується на високому організаційному рівні забезпечення прийняття фінансових рішень з урахуванням нестійкості внутрішніх і зовнішніх *ФЕВ* внаслідок надійних інформаційних джерел та моделей діагностики і прогнозування розвитку підприємства. Основний ризик – фінансові втрати через неприйняття ринком і співробітниками стратегічних змін.

$СФР_6$ (0; $ФКП_2$; $ФКП_3$) – *фінансова незалежність* – в основі є досягнутий високий рівень фінансової безпеки (незалежності), що обумовлено можливістю якісного фінансового планування і наявністю надлишку вільних коштів, які можна інвестувати в інші сфери або власне розширення бізнесу. При такій моделі фінансування існує ризик концентрації зусиль на одній галузі, особливо якщо вона є чутливою до її кон'юнктури.

$СФР_7$ (0; 0; $ФКП_3$) – *ситуаційне інвестування* («гра всліпу») – характеризується наявністю великої кількості альтернатив забезпечення концентрованого зростання й інтеграції з урахуванням невизначеності настання певних ситуацій. Основними проблемами є необхідність постійного балансування грошових потоків підприємства та оптимізація структури інвестицій з метою створення інших ФКП, пов'язаних з перевагами у діагностиці та прогнозуванні розвитку середовища і створенням стійких вигідних зв'язків з партнерами.

$СФР_8$ ($ФКП_1$; $ФКП_2$; $ФКП_3$) – *фінансове лідерство* – найвигідніша стратегія фінансування, яка притаманна сильним гравцям ринку та ґрунтується на високій стійкій позиції підприємства в зовнішньому середовищі та значних власних джерелах фінансування інвестиційного та інноваційного розвитку. Недоліком даної моделі поведінки є складність фінансового управління та передачі позитивного досвіду підрозділам і дочірнім підприємствам. Ефективність її реалізації суттєво залежить від загальної фінансово-економічної ситуації в країні.

Як видно з наведеної характеристики запропонованих автором стратегій фінансування розвитку підприємства, всі вони мають як переваги, так і недоліки, а отже, і специфічні умови застосування та набір певних управлінських інструментів, які доцільно передбачити при виборі тієї чи іншої моделі фінансової поведінки та її оцінці і коригуванні.

«Розробляючи фінансову стратегію, особливу увагу слід надати виробництву конкурентоспроможної продукції, мобілізації внутрішніх ресурсів, максимальному зниженню собівартості продукції, формуванню та оптимальному розподілу прибутку, ефективному використанню капіталу» [6, с. 7].

Окремі інструменти перелічених моделей дій можуть бути прийнятими за спосіб поліпшення власних стратегічних позицій з метою досягнення більш високого кількісно-якісного стану та коригування існуючої моделі поведінки.

ВИСНОВКИ

Для відображення фінансового аспекту стратегічного позиціонування підприємства в галузевому середовищі використана модифікована матриця АДЛ. У статті розглянуто матрицю вибору оптимального варіанта (сценарію) фінансової стратегії підприємства з урахуванням можливості її використання в системі моніторингу розвитку галузей економіки. Визначено недоліки застосування модифікованих матриць АДЛ і вибору оптимального варіанта (сценарію) фінансової стратегії підприємства.

Визначено та проаналізовано фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, які впливають на стратегічний вибір підприємств. Основними з таких факторів є: інтереси груп впливу, фінансово-економічний потенціал підприємства, ризик діяльності, досвід реалізації минулих стратегій та фактор часу.

У статті модифіковано матрицю SPACE для побудови моделі вибору стратегії фінансування розвитку підприємств галузей в контексті системи моніторингу розвитку галузей економіки. Наведено характеристику запропонованих автором стратегій фінансування розвитку підприємства, визначено їх переваги та недоліки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаніна А. В. Фінансова стратегія як необхідний фактор успіху підприємства в умовах нестабільної економіки / А. В. Асаніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/300/289

2. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

3. Дзеніс О. О. Обґрунтування стратегії фінансування розвитку підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Дзеніс Олексій Олександрович. – Харків, 2011. – 23 с.

4. Теслюк Н. П. Методичні основи розробки фінансової стратегії підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Теслюк Наталія Петрівна – Київ, 2006. – 21 с.

5. Фаэй Л. Курс MBA по стратегическому менеджменту / Лайм Фаэй, Роберт Рэнделл / Пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 608 с.

6. Макаренко П. М. Формування фінансової стратегії підприємства та її значення у конкурентному ринковому середовищі / П. М. Макаренко, В. І. Аранчій, О. П. Зоря, Ю. П. Лашко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/003.pdf

7. Хрущ Н. А. Формування фінансової стратегії як складової забезпечення рівня конкурентоспроможності підприємства / Н. А. Хрущ, О. С. Корпан // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 152–154.

8. Яновська В. А. Фінансова стратегія та її роль у розвитку підприємства / В. А. Яновська // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 50 (1023). – С. 182–187.

Науковий керівник – Щекович О. С., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і адміністрування ДВНЗ «Криворізький національний університет»

REFERENCES

Asanina, A. V. "Finansova stratehiia yak neobkhidnyi faktor uspikhu pidpryiemstva v umovakh nestabilnoi ekonomiky" [Financial Strategy as a necessary factor in the success of businesses in an unstable economy]. http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/300/289

Dzenis, O. O. "Obgruntuvannia stratehii finansuvannia rozvytku pidpryiemstva" [Justification funding strategy of the company]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2011.

Faey, L., and Rendell, R. *Kurs MVA po strategicheskomu menedzhmentu* [MBA course on strategic management]. Moscow: Alpina Pablisher, 2002.

Horbulin, V. P., and Kachynskyi, A. B. *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky* [Strategic planning: problems of national security]. Kyiv: NISD, 2010.

Khrushch, N. A., and Korpan, O. S. "Formuvannia finansovoi stratehii yak skladovoi zabezpechennia rivnia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva" [Formation of financial strategy as part of ensuring the competitiveness of enterprises]. *Biznes Inform*, no. 11 (2011): 152-154.

Makarenko, P. M. et al. "Formuvannia finansovoi stratehii pidpryiemstva ta yii znachennia u konkurentnomu rynkovomu seredovyshchi" [Formation of financial strategy of the company and its value in a competitive market environment]. http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/003.pdf

Tesliuk, N. P. "Metodychni osnovy rozrobky finansovoi stratehii pidpryiemstva" [Methodical bases of development of financial strategy]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01*, 2006.

Yanovska, V. A. "Finansova stratehiia ta yii rol u rozvytku pidpryiemstva" [Financial Strategy and its role in the enterprise]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriia "Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva"*, no. 50 (1023) (2013): 182-187.

УДК 338.45.01:338.246.2

ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДНОВЛЕННЯ ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2016 **ШЕВЧЕНКО А. В.**

УДК 338.45.01:338.246.2

Шевченко А. В. Пріоритети та інструменти державної промислової політики в забезпеченні відновлення зростання реального сектора економіки України

Метою статті є дослідження стану та проблем забезпечення державної промислової політики в Україні та пошук шляхів підвищення ефективності державного впливу на відновлення зростання промислового сектора. Розкрито проблеми, пов'язані з недосконалістю інституційного забезпечення, поглибленням галузевих дисбалансів, монополізацією та відсутністю інноваційних зрушень у промисловості України. На основі проведеного аналізу та узагальнення передового досвіду реалізації промислової політики у розвинених країнах світу визначено пріоритетні напрями та запропоновано низку першочергових заходів, реалізація яких дозволить закласти інституційний фундамент для формування та реалізації промислової політики в Україні, забезпечити ефективну взаємодію в цьому процесі між усіма інституціональними секторами держави, усунути галузеві та організаційні дисбаланси у промисловому секторі, а також сприяти його реструктуризації відповідно до пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку реального сектора економіки.

Ключові слова: *промислова політика, реструктуризація промисловості, саморегульовані організації, критичні технології, кластеризація.*
Бібл.: *8.*

Шевченко Анастасія Валеріївна *– головний спеціаліст сектора промислової та транспортної політики відділу безпеки реального сектора економіки, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7а, Київ, 01030, Україна)*
E-mail: *anastacia_shevchenko@ukr.net*

УДК 338.45.01:338.246.2

Шевченко А. В. Приоритеты и инструменты государственной промышленной политики в обеспечении возобновления роста реального сектора экономики Украины

Целью статьи является исследование состояния и проблем обеспечения государственной промышленной политики в Украине и поиск путей повышения эффективности государственного влияния на возобновление роста промышленного сектора. Раскрыты проблемы, связанные с несовершенством институционального обеспечения, углублением отраслевых дисбалансов, монополизацией и отсутствием инновационных сдвигов в промышленности Украины. На основе проведенного анализа и обобщения передового опыта реализации промышленной политики в развитых странах мира определены приоритетные направления и предложен ряд первоочередных мероприятий, реализация которых позволит заложить институциональный фундамент для формирования и реализации промышленной политики в Украине, обеспечить эффективное взаимодействие в этом процессе всех институциональных секторов государства, устранить отраслевые и организационные дисбалансы в промышленном секторе, а также способствовать его реструктуризации в соответствии с приоритетами научно-технического и инновационного развития реального сектора экономики.

Ключевые слова: *промышленная политика, реструктуризация промышленности, саморегулируемые организации, критические технологии, кластеризация.*
Библ.: *8.*

Шевченко Анастасия Валерьевна *– главный специалист сектора промышленной и транспортной политики отдела безопасности реального сектора экономики, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7а, Киев, 01030, Украина)*
E-mail: *anastacia_shevchenko@ukr.net*

UDC 338.45.01:338.246.2

Shevchenko A. V. Priorities and Tools of the State Industrial Policy in Ensuring the Resumption of Growth in the Real Sector of Economy of Ukraine

The article is aimed at studying the status and problems of ensuring the State industrial policy in Ukraine, seeking ways to enhance the efficiency of the State influence on the growth of the industrial sector. The article discloses problems related to imperfections of institutional provision, deepening of sectoral imbalances, monopolization, and absence of innovative changes in the industry of Ukraine. On the basis of the conducted analysis and generalization of the best practices related to implementation of industrial policy in the developed world, priorities have been determined and a number of paramount measures has been proposed, implementation of which will provide an institutional foundation for establishment and implementation of industrial policy in Ukraine, ensure efficient interaction of all institutional sectors of the State, resolve sectoral and organizational imbalances in the industrial sector, as well as facilitate its restructuring in accordance with the priorities of scientific-technological and innovation development of the real sector of economy.

Keywords: *industrial policy, restructuring of industry, SROs, critical technologies, clustering.*
Bibl.: *8.*

Shevchenko Anastasiia V. *– Chief Specialist, Sector of Industrial and Transport Policy of Department of the Real Economy's Security, The National Institute for Strategic Studies (7a Pyrohova Str., Kyiv, 01030, Ukraine)*
E-mail: *anastacia_shevchenko@ukr.net*

Протягом 2014–2015 рр. Україна втратила значну частину промислового потенціалу. Загострення соціально-економічної ситуації внаслідок розгортання бойових дій на Донбасі, а також ціла низка системних проблем, накопчених у промисловому секторі протягом останніх десятиліть, посилили негативні тенденції, спричинивши падіння виробництва в усіх агрегованих видах промислової діяльності. За таких умов зростає роль держави в запобіганні негативним наслідкам падіння у промисловості та у відновленні зростання в реальному секторі економіки, яка має полягати у виробленні та реалізації ефективної промислової політики, заснованої на поєднанні активної ролі держави та ринкових механізмів.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що протягом останніх років проблеми формування в Україні державної промислової політики, заснованої на поєднанні активної ролі держави та ринкових механізмів, а також питання пошуку найбільш ефективних інструментів та механізмів державного впливу на розвиток промислового комплексу набувають все більшої актуальності. Різним аспектам формування та реалізації дер-

жавної промислової політики в Україні присвячені праці О. Амоші, В. Гейця, В. Вишневського, Ю. Кіндзерського, О. Кондрашова, О. Саліхової, О. Собкевич, М. Якубовського та інших українських учених. Проте триваюче поглиблення негативних тенденцій в українській промисловості на тлі соціально-економічних потрясінь останніх років актуалізують подальші дослідження та пошук якісно нових інструментів та механізмів державного впливу на відновлення зростання реального сектора економіки України.

Мета статті – дослідження стану та проблем забезпечення державної промислової політики в Україні та розроблення низки першочергових заходів, здійснення яких дозволить закласти інституційний фундамент для формування та реалізації промислової політики в Україні та забезпечити ефективну взаємодію в цьому процесі між усіма інституціональними секторами держави, усунути галузеві та організаційні дисбаланси у промисловому секторі та сприяти його реструктуризації відповідно до пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку реального сектора економіки.

Формуванню та реалізації державної промислової політики в Україні перешкоджає відсутність належного інституційного забезпечення, що призводить до її фрагментарності, відсутності системного підходу та узгодженості розвитку окремих секторів промисловості, а також невідповідності цілей промислової політики цілям та завданням в інших сферах державної економічної політики.

Досвід країн ОЕСР свідчить про те, що реалізація ефективної промислової політики вимагає розроблення багаторічних планів та бюджетів, а також ефективних механізмів моніторингу та оцінки їх реалізації [1, с. 58], що передбачає наявність чіткої довгострокової стратегії розвитку промислового сектора. В Україні ж досі не розроблено комплексної державної стратегії розвитку промисловості, де напрями державної підтримки були б визначені у загальному балансі державних, секторальних, корпоративних і регіональних інтересів та ресурсів.

Спробою застосування стратегічного підходу у сфері промисловості після отримання Україною незалежності була затверджена у 2003 р. Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 рр., реалізація якої мала на меті створення конкурентоспроможного промислового комплексу та утвердження України як високотехнологічної держави. Проте завдання Програми, більшість з яких досі зберігають актуальність, переважно залишилися невиконаними.

Після завершення терміну дії програми Кабінет Міністрів України оприлюднив розпорядження від 17.07.2013 р., № 603-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року». Проте Загальнодержавну цільову економічну програму розвитку промисловості на період до 2020 року, яку планувалося розробити на базі концепції, затверджено не було.

Результатами відсутності системного підходу до вирішення проблем промислового комплексу та багаторічної невизначеності стратегічних засад державної промислової політики в Україні стали:

- розірваність зв'язків та відсутність діалогу між органами державної влади, бізнесом, наукою і громадськістю, що посилює розбалансованість між окремими підсистемами національної економіки, знижує рівень довіри між економічними агентами, гальмуючи економічний розвиток;
- поглиблення у промисловому секторі галузевих дисбалансів, пов'язаних з надмірним розвитком сировинних низькотехнологічних виробництв, що супроводжується експлуатацією невідновних природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища;
- занепад потужного науково-технічного, інноваційного потенціалу української промисловості та закріплення її технологічної відсталості з переважанням у структурі промислового сектора виробництв нижчих технологічних укладів;
- неефективна організаційна структура промисловості з надмірною монополізацією ключових ринків та значними зловживаннями монопольним становищем, що призводить до викривлення конкурентного середовища, відсутності у монополістів стимулів для модернізаційних змін, зростання корумпованості економічної системи.

Державна промислова політика сьогодні має формуватися як загальнонаціональна, коли рівноправними учасниками її розроблення і реалізації виступають держава, бізнес, а також наукові, громадські організації та інститути цивільного суспільства [2]. Це вимагає глибокої дебюрократизації державного апарату та передання частини функцій та повноважень у сфері управління промисловим розвитком саморегульованим організаціям – галузевим і професійним об'єднанням та асоціаціям підприємців, торгово-промисловим палатам – зі збереженням державного контролю за здійсненням цих функцій. З цією метою необхідно законодавчо визначити правові основи діяльності саморегульованих організацій, закріпити взаємні права та обов'язки саморегульованих організацій і органів державної влади, передати певні функції та повноваження держави об'єднанням та асоціаціям підприємців. Особливу увагу слід приділити забезпеченню недискримінаційних умов участі у саморегульованих організаціях для малих і середніх підприємств, а також забезпечити участь у них галузевих науково-дослідних організацій.

На сучасному етапі вирішення проблем, пов'язаних з поглибленням галузевих дисбалансів у промисловості, вимагає активного використання інструментів інвестиційної політики – стимулювання переливу капіталу із сировинних та низькотехнологічних виробництв у виробництва переробної промисловості з високою доданою вартістю.

Сучасний стан інвестування української промисловості свідчить про закріплення її технологічної відсталості та сировинної спрямованості виробництва. Протягом тривалого періоду галузева структура капітальних інвестицій залишається незмінною попри знач-

ні зміни соціально-економічної ситуації. У загальному обсязі капітальних інвестицій у промисловість значною залишається частка добувної галузі та металургії. Натомість, залучення інвестицій у галузі з високим потенціалом виробництва високотехнологічної продукції – машинобудування, фармацевтики – залишається на вкрай низькому рівні.

Одним з ефективних механізмів перерозподілу інвестицій є поширення практики укладання контрактів між урядом та приватними інвесторами, які передбачатимуть довгострокові зобов'язання держави щодо пільгових умов оподаткування, кредитування та підтримки експорту в обмін на зобов'язання приватних компаній щодо інвестування в нові технології та модернізацію існуючих виробничих потужностей. Пріоритетом має стати забезпечення інвестування машинобудівного комплексу як основи технологічного розвитку інших галузей промисловості, у якому зосереджено переважну частину критичних технологій.

Здійснення структурних змін у промисловому секторі має супроводжуватися стимулюванням інноваційної діяльності на основі інтеграції наукового та виробничого секторів. Уряди європейських країн попри жорстку політику бюджетної консолідації роблять все можливе для збереження та навіть збільшення частки витрат на дослідження та розробки, підвищуючи при цьому ефективність державних інвестицій в інновації завдяки перегляду та вдосконаленню інноваційної політики та національних стратегій інноваційного розвитку, перегляду діючих програм підтримки інновацій з фокусом на декількох ключових точках зростання, а також удосконаленню інституційної бази інноваційного розвитку [3].

В умовах ресурсних обмежень, які мають місце практично в усіх країнах світу, у розвинених країнах застосовується новий підхід до організації, міжвідомчої координації та управління науково-технічним прогресом, пов'язаний з відбором, захистом і розвитком критичних технологій (КТ) – пріоритетних технологій, які мають міжгалузеве значення та є основою для технологічного оновлення та інноваційного розвитку стратегічних секторів економіки, забезпечуючи обороноздатність, енергетичну незалежність, конкурентоспроможність та підвищення рівня життя населення.

Європейські експерти оцінюють потенціал економічного зростання від використання КТ на рівні 10–20% щорічно [4]. Протягом останніх років національні переліки КТ були сформовані у США, Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції та інших країнах. У 2009 р. у ЄС було затверджено перелік КТ, до якого увійшли технології за такими напрямами: нанотехнології; нано- та мікроелектроніка (включаючи напівпровідники); фотоніка; нові матеріали; біотехнології [5].

В Україні попри спроби законодавчого визначення КТ і формування їх переліку ще у 90-ті роки XX ст. поняття КТ, критерії віднесення до них та їх відокремлення від «високих» технологій законодавчо так і не було визначено. Звичайно, для України, яка не має на сьогодні достатніх фінансових ресурсів для розвитку всіх перелічених вище напрямів, важливо зосередитись на декількох макротехнологіях, для розвитку яких є необхідне підґрунтя. До таких можуть бути віднесені технології виробництва матеріалів з покращеними якостями, зокрема, вуглецевих волокон і вуглепластиків; продуктів малотоннажної хімії; промислових біотехнологій; маловідходних та безвідходних технологічних схем виробництва.

Заходи державної промислової політики зі стимулювання інноваційного розвитку та дерегуляції залишаться неефективними без забезпечення захисту економічної конкуренції та оптимізації організаційної структури в реальному секторі, яка на сьогодні характеризується посиленням монопольних позицій окремих компаній. Втрати від картельних змов в Україні оцінюються в межах від 10 до 22% ВВП [6]. Сьогодні лише на 47% ринків в Україні товари реалізуються в умовах конкуренції. Натомість, близько 11% ринків є ринками з природною монополією, а решта 42% – ринки, на яких діє монопольне або олігопольне становище. За останні 10 років частка ринків, де товари реалізуються на конкурентних умовах, в Україні впала на 12 в. п. [7].

У промисловості традиційно найбільш монополізованими є металургійна, вугільна, гірничодобувна та хімічна галузі. Попри те, що промисловість не належить до найбільш монополізованих ринків, умови діяльності промислових підприємств суттєво погіршуються внаслідок високої монополізації ринків паливно-енергетичного комплексу і транспорту та зв'язку.

Державна промислова політика має бути спрямована не на розчленування великих виробничо-технологічних комплексів, а на стимулювання розвитку співробітництва великих підприємств з малими та середніми підприємствами на субконтрактній основі, сприяння формуванню конкурентоспроможних міжгалузевих кластерних об'єднань, ядром яких стануть великі підприємства. Актуальним також є розвиток у промисловості поліцентричних кластерів на базі об'єднань малих і середніх підприємств.

Інтеграція у кластерах галузевих і територіальних принципів організації діяльності, міжгалузевий та міжорганізаційний характер об'єднання, здатність до зміни конфігурації мережі та можливість більш ефективного використання інфраструктурного потенціалу на мезо- та макрорівнях робить кластер оптимальною формою структурування економічного простору. До безперечних переваг кластерних об'єднань порівняно з іншими формами інтеграції підприємств належать такі:

- відсутність жорсткої ієрархії, балансування інтересів різних учасників ринку при збереженні незалежності у прийнятті рішень;
- збереження конкурентного середовища всередині кластера;
- створення унікальних умов для розвитку малого бізнесу завдяки високому попиту на вузькоспеціалізовані «нішеві» виробництва та налагодженість зв'язків з партнерами;
- узгоджене формування планів, вироблення спільного бачення та колективних цінностей,

вироблення спільної стратегії розвитку кластерного об'єднання;
- створення замкненого виробничого циклу та ланцюга доданої вартості;
- висока ефективність роботи завдяки безперебійності постачань сировини, компонентів, послуг, зниженню трансакційних витрат.

Сьогодні рівень кластеризації економіки у країнах Європи, Японії та Індії становить 65–70%, причому близько 70% кластерних структур функціонує у промисловій сфері [8, с. 74]. У США в рамках кластерів працює більше половини підприємств, а частка створеного ними ВВП перевищує 60%. Повністю охоплена кластеризацією економіка скандинавських країн.

ВИСНОВКИ

Таким чином, з метою відновлення зростання реального сектора економіки України необхідно виконати низку першочергових заходів, здійснення яких дозволить закласти інституційний фундамент для формування та реалізації промислової політики в Україні та забезпечити ефективну взаємодію у цьому процесі між усіма інституціональними секторами держави:

- розробити рамковий Закон України «Про промисловість України» як фундамент формування державної промислової політики, визначення її цілей, пріоритетів і принципів, узгоджених із загальною економічною політикою, а також основу забезпечення ефективної взаємодії промисловості з іншими секторами та сферами економіки;
- розробити та затвердити дорожню карту розвитку промисловості на період до 2020 р. – документ державного стратегічного планування, який визначатиме послідовний план дій щодо структурного, регіонально-просторового й галузево-секторального реформування промислового комплексу України;
- запровадити систему персональної відповідальності й забезпечити ефективний контроль на всіх стадіях виконання цільових програм у промисловості, що сприятиме підвищенню їх ефективності, унеможливить нецільове використання бюджетних коштів;
- розробити Закон України «Про саморегульовані організації у промисловості», у якому визначити правові основи діяльності саморегульованих організацій, закріпити взаємні права та обов'язки саморегульованих організацій і органів державної влади, передбачити делегування визначених функцій та повноважень державі професійним об'єднанням та асоціаціям підприємців, забезпечити недискримінаційні умови входження до складу саморегульованих організацій малих і середніх підприємств та галузевих науково-дослідних організацій;
- поширювати практику укладання контрактів між КМУ та приватними інвесторами, які передбачатимуть довгострокові зобов'язання держави щодо пільгових умов оподаткування, кредитування та підтримки експорту в обмін на зобов'язання приватних компаній щодо інвестування в нові технології та модернізацію існуючих виробничих потужностей;
- розробити та затвердити Постанову КМУ «Про розвиток критичних технологій», у якій мають бути закріплені визначення критичних технологій, критерії віднесення до них, затверджено перелік критичних технологій на наступні 5 років та заходи з державної підтримки їх розвитку. Забезпечити включення визначених у переліку критичних технологій до існуючих і нових державних програм розвитку науково-технічної, оборонної, промислової сфер та забезпечити бюджетне фінансування цих напрямів;
- стимулювати розвиток субконтрактингових схем співробітництва у промисловості шляхом надання великим корпораціям державного замовлення лише за умови розміщення ними замовлень на виробництво певної встановленої частки сировини чи напівфабрикатів на малих підприємствах галузі;
- активізувати державну політику підтримки розвитку кластерів, у т. ч. інноваційних, шляхом доопрацювання й затвердження Концепції створення кластерів в Україні, у якій необхідно визначити загальні засади створення та вектори розвитку кластерів в Україні відповідно до загальнонаціональних пріоритетів, розробити на її основі комплексну стратегію розвитку кластерів;
- розробити та затвердити диференційовані для різних секторів та галузей економіки обмеження щодо максимально допустимої частки на ринках, перевищення яких тягне за собою примусове розукрупнення органами державної влади, які відповідають за державну антимонопольну політику;
- запровадити стимули та пільги фінансово-кредитним установам, які здійснюють довгострокове кредитування промисловості, шляхом зниження для них норми обов'язкового резервування, пільгових умов рефінансування, а також запровадження механізмів державного, приватного та синдикованого гарантування таких кредитів та визначення критеріїв надання державних гарантій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. OECD Perspectives on Global Development 2013 // Industrial Policies in a Changing World : OECD Publishing, 2013. – 249 p.

2. Промислова політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України та Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.minjust.gov.ua/file/23505.pdf

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Research and innovation as sources of renewed growth [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-

the-union/2013/research-and-innovation-as-sources-of-renewed-growth-com-2014-339-final.pdf#view=fit&pagemode=none

4. What are KETs and why are they important? [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/growth/industry/key-enabling-technologies/description/index_en.htm

5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – «Preparing for our future: Developing a common strategy for key enabling technologies in the EU» {SEC(2009) 1257}/*COM/2009/0512 final*/ [Electronic resource]. – Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009DC0512

6. Промова Президента України з нагоди представлення у Верховній Раді України Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412

7. В Україні монополізовано 42 % ринків – голова АМКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/13/550443/

8. Дубницкий В. И. Интеграционные процессы кластеризации и сетевых подходов в рамках трансграничного регионализма / В кн. : «Трансграничное украинско-российское сотрудничество : формы, направления, перспективы» : [монография] / Под общ. ред. В. И. Дубницкого, В. И. Ляшенко. – Донецк : «Юго-Восток». – 2010. – 419 с.

Науковий керівник – Собкевич О. В., кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу безпеки реального сектора економіки Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ)

REFERENCES

"Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Research and innovation as sources of renewed growth". http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2013/research-and-innovation-as-sources-of-renewed-growth-com-2014-339-final.pdf#view=fit&pagemode=none

Dubnitskiy, V. I. "Integratsionnyye protsessy klasterizatsii i setevykh podkhodov v ramkakh transgranichnogo regionalizma" [Integration processes of clustering and networking approach within the framework of cross-border regionalism]. In *Transgranichnoe ukrainsko-rossiyskoe sotrudnichestvo : formy, napravleniya, perspektivy.* Donetsk: Yugo-Vostok, 2010.

OECD Perspectives on Global Development 2013: Industrial Policies in a Changing World: OECD Publishing, 2013.

"Preparing for our future: Developing a common strategy for key enabling technologies in the EU". *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – {SEC (2009) 1257} /* COM/2009/0512 final */*, 2009.

"Promova Prezydenta Ukrainy z nahody predstavlennia u Verkhovnii Radi Ukrainy Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi»" [Speech of the President of Ukraine on the occasion of the presentation in the Parliament of Ukraine Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2015"]. http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412

"Promyslova polityka: porivnialno-pravove doslidzhennia vidpovidnosti zakonodavstva Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu" [Industrial policy: comparative legal study of the conformity of Ukraine and the European Union]. http://old.minjust.gov.ua/file/23505.pdf

"V Ukraini monopolizovano 42% rynkiv – holova AMKU" [In Ukraine, the monopolized 42% of the market – the head of the AMC]. http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/13/550443/

"What are KETs and why are they important?". http://ec.europa.eu/growth/industry/key-enabling-technologies/description/index_en.htm

УДК 330.341.1(477)

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

© 2016 **БУБЕНКО П. Т.**

УДК 330.341.1(477)

Бубенко П. Т. Стратегічне планування та управління інноваційним розвитком: теорія і практика

Стаття присвячена дослідженню процесів прискорення інноваційного розвитку та підвищення ролі системи планування й управління. Розглянуто вплив на динаміку інноваційних перетворень трьох важливих складових – інституційної, організаційної та фінансової. Досліджено причини, за яких існуюча в країні система планування та управління не відповідає вимогам сьогодення в частині таких перетворень. Запропоновано до реалізації низку інституційно-організаційних заходів, зокрема трансформацію існуючої структури економіки на користь малого та середнього інноваційного бізнесу, посилення ролі відповідних інститутів держави у просуванні інноваційної продукції на ринки. Доведено доцільність застосування інноваційно-сітьових методів планування та управління розвитком господарських структур, враховуючи їх значну регіональну диференціацію.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, планування й управління, інститути, організація, фінансування, політика, наука і технології.*
Бібл.: *8.*

Бубенко Павло Трохимович *– доктор економічних наук, професор, директор Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України (вул. Багалія, 8, Харків, 61002, Україна)*
E-mail: *office.nesc@nas.gov.ua*

УДК 330.341.1(477)

Бубенко П. Т. Стратегическое планирование и управление инновационным развитием: теория и практика

Статья посвящена исследованию процессов ускорения инновационного развития и повышения роли системы планирования и управления. Рассмотрено влияние на динамику инновационных преобразований трех важнейших составляющих – институциональной, организационной и финансовой. Исследованы причины, по которым существующая в стране система планирования и управления не соответствует требованиям настоящего времени в части таких преобразований. Предложен к реализации ряд институционально-организационных мероприятий, в частности, трансформация существующей структуры экономики в пользу малого и среднего инновационного бизнеса, усиление роли соответствующих институтов государства в продвижении инновационной продукции на рынки. Доказана целесообразность применения инновационно-сетевых методов планирования и управления развитием хозяйственных структур, учитывая их существенную региональную дифференциацию.

Ключевые слова: *инновационное развитие, планирование и управление, институты, организация, финансирование, политика, наука и технологии.*
Библ.: *8.*

Бубенко Павел Трофимович *– доктор экономических наук, профессор, директор Северо-Восточного научного центра НАН и МОН Украины (ул. Багалея, 8, Харьков, 61002, Украина)*
E-mail: *office.nesc@nas.gov.ua*

UDC 330.341.1(477)

Bubenko P. T. Strategic Planning and Management of Innovative Development: Theory and Practice

The article is aimed at examination of accelerating processes of innovation development and enhancing the role of system for planning and management. The article considers influence of three most essential components – institutional, organizational, and financial – on the dynamics of innovative transformations. The author examines the reasons, why the existing in the country planning and management system does not meet the requirements of the present time in some part of such transformations. It has been offered to implement a number of legal-organizational arrangements, in particular, transformation of the existing economic structure in favor of small and medium-sized innovation business, strengthening the role of the relevant State institutions in promoting innovative products to markets. Expedience of application of innovation- and network-based methods of planning and management of the development of economic structures has been proved, taking into consideration their significant regional differentiation.

Keywords: *innovative development, planning and management, institutions, organization, financing, politics, science and technology.*
Bibl.: *8.*

Bubenko Pavlo T. *– D. Sc. (Economics), Professor, Director of the North-East Research Center NAS and MES of Ukraine (8 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)*
E-mail: *office.nesc@nas.gov.ua*

Багаторічна практика інноваційних перетворень національних економік провідних країн переконливо довела, що підсумковий успіх на цьому безальтернативному шляху залежить від дієвих систем стратегічного планування та управління. Досліджуючи та розвиваючи основи неоінституціоналізму та економічного розвитку, Нобелевський лауреат Даглас Норт підкреслював, що вірно обраний стратегічний курс у поєднанні з відповідаючими йому інституційними правилами виступає як фундаментальний фактор ефективного функціонування господарських систем у довгостроковій перспективі [1].

Мета статті – обґрунтування необхідності підвищення ефективності системи стратегічного планування та управління інноваціями як визначальної домінанти розвитку.

Інноваційне оновлення господарського комплексу є сьогодні магістральним напрямком підвищення конкурентоспроможності національної економіки, її швидкої інтеграції у світоєвропейський економічний простір.

Водночас, думки про те, що країна у змозі швидко побудувати інноваційне суспільство на існуючому фундаменті витратної економіки є ілюзорними. Приклад розвинених країн засвідчує виправданість застосування сегментного або регіонального методів інноваційної трансформації та підтверджує можливість розвитку інноваційного середовища всупереч економічній невизначеності та відносно низькому рівню життя. Інноваційний розвиток цих країн часто здійснювався шляхом «точкової» генерації сучасних конкурентних технологій через розгалужену мережу інноваційної інфраструктури, яка містила певні складові: наукову базу, виробничі ресурси, ефективний комерційний сектор.

Дійсно, прийнято вважати, що економічна невизначеність, економічна криза є факторами дестабілізації та руйнації неефективних форм господарювання, про що свого часу довели Дж. Кейнс, Л. Мізес, Ф. фон Хайєк [2, 3, 4]. Але мало хто замислюється, що вони водночас дають імпульси виникненню нових економічних утворень, провокують інновацію всієї соціально-економічної системи. Тож економічна криза не тільки руйнує. але й створює, і ми всіляко підтримуємо аналогічні думки [5].

У цьому контексті необхідно підкреслити, що інституційно-традиційна науково-технічна політика, якій у нас завжди приділялося багато уваги, поступається своїм місцем політиці інноваційній. Це зумовлено тим, що науково-технічна політика показала свою обмежену ефективність у розв'язанні завдань модернізації економіки, оскільки її фокусом було створення нового знання – при другорядному значенні використання цього знання у виробництві. Між тим, основну складність у промисловому опануванні тієї чи іншої технології часто-густо являє не стільки доступ до базових відомостей про неї, скільки розробка процесу створення окремого інноваційного продукту на її основі, просування цього продукту на ринки і вихід виробництва на стійку прибутковість. Інноваційна політика являє собою більш цілісний комплекс, сфокусований одночасно і на створенні, і на практичному використанні знань, коли основне значення має комерційна віддача від нових наукових розробок, технологій і продуктів.

При усіх відмінностях української ситуації (матеріально-технічна база, виробничі відносини з переважно індустріальної епохи, проблеми інноваційної свідомості тощо) вона не є виключенням із загального правила: будь-яка політика, що спрямована на інноваційне зростання, базується на декількох ключових підставах: на спеціальній правовій базі, яка стимулює інноваційну активність; на системі якісної освіти та ефективної науки; на відповідній інноваційній інфраструктурі і, нарешті, на культурі підприємницької діяльності. Усе це дозволяє створювати нові робочі місця у сфері високих технологій, підвищувати економічну конкурентність людей, підприємств, регіонів і зрештою – держави.

Тож, пам'ятаючи рекомендації Д. Норта і накладаючи їх на інноваційне сьогодення України, маємо зазначити, що усі численні спроби розгорнути в її економічній системі інноваційні перетворення будуть марними без виваженої комбінації трьох складових: інституційної, організаційної та фінансової. Зупинимося на них більш детально.

Інституційна складова. Однією з головних причин вкрай низької інноваційної домінанти господарського комплексу України є хибна і контрпродуктивна практика реалізації економічної моделі розвитку на основі надконцентрації практично усіх ресурсів країни в декількох фінансово-промислових групах, попри те, що визначальним рушійним елементом такого розвитку є малий і середній інноваційний бізнес. Який, до речі, ментально більш властивий нашому суспільству, в основі якого завжди був здоровий індивідуалізм особистості. Більш лібералізоване, диверсифіковане економічне середовище має стати не тільки підґрунтям динамічного розвитку національного виробництва, але й, що вкрай важливо – для розгортання інноваційних перетворень у вітчизняній економіці, які їй життєво необхідні. І зовсім невипадково відомий австрійський економіст Й. Шумпетер саме малому підприємцю відводив вирішальну роль у таких перетвореннях, пов'язуючи підприємницьку діяльність з новаторством і творчістю [6].

Необхідно також пам'ятати, що перманентна глобальна криза носить не циклічний, а структурний характер, про що довів Рой Харрод у своїй роботі [7]. Тож, для її подолання необхідна кардинальна зміна структури національної економіки на користь високотехнологічних, інноваційних за своїм змістом секторів. Навпаки, існуюча олігархічна, «вертикально інтегрована» економіка зовсім не сприймає інновацій – вони їй просто не потрібні, оскільки у надмонополізованому ринку конкурентні переваги суб'єктів господарювання мають зовсім іншу, неінноваційну природу, а це консервує і продукує технологічну відсталість, в'яже розвиток продуктивних сил, веде в нікуди.

Рецепти подолання такої ситуації добре відомі. Це створення і дієва підтримка з боку держави осередків малого та середнього інноваційного підприємництва і бізнесу, наукоємних фірм та виробництв, формування фінансових структур венчурної підтримки. Закордонний досвід містить безліч інституційних інструментів і механізмів їх успішної діяльності. Нам не вистачає лише малого – політичної волі для запуску такого проекту на економічну мапу країни. Звичайно, що при цьому необхідно виробити та погодити з країнами Європейського Союзу власну інноваційну політику, яка б гармонійно «вбудовувалася» у контекст відповідної політики ЄС.

На сьогодні ж в країні існують, причому на законодавчо закріпленому рівні, дві майже тотожні за своєю сутністю політики – науково-технічна і промислова, які повинні трансформуватися в одну, таку, що їх органічно поєднує – інноваційну політику. Праві науковці, які вважають, що відсутність системного підходу до визначення довгострокових координат економічного розвитку, джерелом якого якраз і виступають інновації у самому широкому розумінні цього слова, є однією з головних причин того, чому минулі роки були для країни роками втрачених можливостей [8].

Організаційна складова. Треба визнати, що чисельні спроби побудови в державі дійової структури виконавчої вертикалі влади, яка б, з одного боку, вирішувала більшість проблем суспільства в наданні якісних управлінських послуг і охоплювала всі сфери і галузі діяльності, де є необхідність в державному регулюванні, а з іншого – усувала б дублювання функцій та пряме суперництво міністерств і відомств за сфери впливу та можливості доступу до каналів розподілу бюджетних коштів, інших економічних і неекономічних важелів, виявилися марними саме через відсутність системного, наукового підходу до цієї важливої справи.

Функції, повноваження та зони компетенції, як раніше, так і тепер, встановлюються самостійно міністерствами і відомствами в положеннях про їх діяльність, що

призводить до багатократного перекриття зон впливу за наявності невирішених суспільних проблем в державному управлінні там, де це вкрай необхідно. Боротьбою за такі зони впливу і пояснюються, перш за все, перманентні зміни і перетворення, перейменування та реорганізації органів виконавчої влади. За таких умов цілком зрозумілим стає частий перехід на «ручний режим» управління, що не може не позначитись на загальному процесі системних перетворень у державі. Усі зазначені недоліки повною мірою притаманні й спробі побудови моделі управління в науково-технологічній та інноваційній сферах.

Свіжим прикладом цього є нещодавно прийнятий Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який подавався широкому науковому загалу країни як такий, що відповідає усім канонам свободи наукового пошуку та демократичним принципам управління. Але ж при детальному аналізі його основних положень присутня ціла низка інституційних та правових суперечностей, які суттєво звужують зміст і сутність ролі сучасної науки і технологій у розвиткові держави. Найбільше занепокоєння у науковців викликає приховане у Законі посилення ролі бюрократичної складової у царині координації науково-технічної діяльності з боку владних структур.

В основу реформи управління науково-технологічною сферою мають бути закладені політично окреслений інноваційний механізм розвитку економіки та функціональний (індикативний) принцип управління, причому зусилля слід зосередити не на створенні нових органів державного управління, а на їх реорганізації, забезпеченні структурної повноти окреслених функцій, розмежуванні відповідних прав і завдань, визначенні механізмів системної взаємодії та координації з органами управління в інших сферах, підвищенні рівня професійної компетенції.

Фінансова складова. У деформованій економіці трансформаційного періоду, коли ступінь централізації фінансів навряд чи нижчий за той, що був за недавніх часів, саме бюджет, акумулюючи в собі практично всі кошти, наявні в державі, залишається єдиним джерелом як для виробничо-господарської, соціально-культурної так і для інноваційної діяльності.

Будемо сподіватись, що розширюючи права і водночас підвищуючи відповідальність регіонів, господарських структур за економічні результати власної діяльності і, особливо, за розв'язання складних соціально-економічних питань, що передбачає проект змін до Конституції України, держава підкріпить регіональні органи управління, підприємства реальними важелями влади – фінансовими ресурсами. Це конче потрібно робити, оскільки передові у науково-технологічному розвиткові країни світу довели, що фінансова підтримка наукового сектора з боку держави необхідна не тільки, і навіть, не стільки для нормального розвитку власне наукових досліджень, а тому, що вона є обов'язковою умовою забезпечення їх лідерських позицій на світових ринках конкурентоспроможності національних економік. Світовий досвід також підтверджує, що вплив науково-технологічного потенціалу країни на її соціально-економічний розвиток безпосередньо залежить і корелює з часткою валового внутрішнього продукту, яка витрачається на наукові дослідження. Зростання цієї частки не тільки дозволяє нарощувати такий вплив, але і докорінно змінює функціональну, репродуктивну роль науки в житті країни, і тому наукоємність ВВП виступає сьогодні однією з найважливіших характеристик інноваційності країни.

Щодо рівня фінансового забезпечення, у тому числі й бюджетного фінансування наукової сфери, то слід зазначити, що за останні роки відбувається неухильне відносне зменшення загальних витрат на науку, частка таких витрат у валовому внутрішньому продукті коливається на позначці 0,73–0,83 відсотка. Це є прямим порушенням Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», згідно з яким рівень асигнувань на наукову та науково-технічну діяльність має дорівнювати не менше 2,5 відсотка валового внутрішнього продукту України.

Ще більш вразливою є динаміка частки витрат на наукові дослідження з державного бюджету. Протягом останніх трьох років цей показник тільки падав і на сьогодні становить лише 0,29%, що майже на порядок нижче, ніж у розвинених країнах, а це свідчить про одне: наукова, а разом з нею й інноваційна складові розвитку не є пріоритетом діяльності як законодавчої, так і виконавчої влади держави.

Отже, якщо сьогодні в Україні не отримають належної фінансової підтримки вже існуючі осередки і форми інноваційної інфраструктури, то можна не тільки забути про конкурентні амбіції нашої інтеграції до ЄС, а й, певно, згадати про кризу семирічної давнини.

Наявність у державі чіткої регіональної диференціації практично у всіх сферах суспільного життя і значних диспропорцій регіонального економічного розвитку актуалізує питання використання інноваційно-сітьових методів розвитку господарських структур, коли регіональна диференціація служить структурною основою інноваційної конкуренції та фактором забезпечення гнучкої моделі функціонування господарського комплексу всієї країни. Таким чином, ще однією з наших відповідей на виклики глобалізації має стати стимулювання створення науково-технологічних платформ як основи регіональної системи інноваційного розвитку. Звернемо увагу, що саме регіональний акцент в науково-технологічній діяльності став основною характеристикою японської моделі інноваційного будівництва.

Повертаючись до реалій сьогодення, слід відзначити, що незважаючи на практичну відсутність попиту на інноваційні продукти з боку держави, остаточний принцип фінансування науково-технологічної сфери, недостатність продуктивних інвестицій, можна констатувати: українська наука все ж розвивається. За останній період з'явилося багато нових досягнень у галузях, які не мають відношення до традиційних (космічної та авіаційної): створено багато українських імунобіологічних препаратів; здійснено унікальні розробки антиретровірусних препаратів для лікування хворих на СНІД; запропоновано нові принципи інтроскопії. Україною виграно низку світових інноваційних тендерів, зокрема в таких

проектах, як створення космічного гамма-телескопа; в Україні отримано новий, другий за міцністю після алмазу, матеріал; розроблено технології вирощування великогабаритних сапфірів; здійснено зварювання живих тканин тощо. За цілим спектром надсучасних напрямів українська наука не лише виживає, а й всупереч всьому – займає передові позиції. Отже, сьогодні, як ніколи, стає знаковим вислів 40-го Президента США Рональда Рейгана: «Ми фінансуємо науку не тому, що ми багаті, а ми багаті тому, що фінансуємо науку».

ВИСНОВКИ

Таким чином, для того, щоб інноваційний розвиток набув нового, сучасного змісту, у системі планування та управління цим процесом мають бути забезпечені такі кроки:

- злам існуючої моделі економіки та побудова відкритої економічної системи, основою якої повинен стати малий та середній інноваційний бізнес;
- узгодженість ринку освітянських послуг і ринку праці, підвищення рівня мотивації висококваліфікованої праці;
- активна протекціоністська участь держави та її інститутів у просуванні інноваційної продукції на висококонкурентні світові ринки;
- усталена комунікація всіх суб'єктів інноваційної діяльності на основі реалізації принципів державно-приватного партнерства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. North, D. Institutions and economic Growth: An Historical Introduction / D. North // World Development. – 1989. – Vol. 17. – № 9. – P. 1319–1332.

2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

3. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. Мизес. – М. : Экономика, 2000. – 878 с.

4. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. Хайек. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 644 с.

5. Геец В. М. Барьеры на пути развития промышленности на инновационной основе и возможности их преодоления / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2015. – № 1. – С. 4–25.

6. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер / Предисл. В. С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.

7. Харрод Р. Теория экономической динамики / Р. Харрод. – М. : ЦЭМИ, 2008. – 210 с.

8. Даниленко А. И. Усиление государственных рычагов эффективного использования финансовых ресурсов / А. И. Даниленко // Экономика Украины. – 2015. – № 4. – С. 28–35.

REFERENCES

Danilenko, A. I. "Usileniye gosudarstvennykh rychagov effektivnogo ispolzovaniia finansovykh resursov" [Strengthening public leverage efficient use of financial resources]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2015): 28-35.

Geets, V. M. "Barery na puti razvitiya promyshlennosti na innovatsionnoy osnove i vozmozhnosti ikh preodoleniya" [Barriers to the development of the industry based on innovation and the possibility of overcoming them]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2015): 4-25.

Keyns, Dzh. M. *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg. Izbrannoe* [The General Theory of Employment, Interest and Money. Favorites]. Moscow: Eksmo, 2007.

Kharrod, R. *Teoriia ekonomicheskoy dinamiki* [The theory of economic dynamics]. Moscow: TsEMI, 2008.

Mizes, L. *Chelovecheskaya deyatelnost: Traktat po ekonomicheskoy teorii* [Human Action: A Treatise on economic theory]. Moscow: Ekonomika, 2000.

North, D. "Institutions and economic Growth: An Historical Introduction". *World Development,* vol. 17, no. 9 (1989): 1319-1332.

Pravo, zakonodatelstvo i svoboda: Sovremennoye ponimaniye liberalnykh printsipov spravedlivosti i politiki [Law, Legislation and Liberty: A modern understanding of liberal principles of justice and politics]. Moscow: IRISEN, 2006.

Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: EKSMO, 2007.

УДК 330.341

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 **ВОСТРЯКОВА В. Ю.**

УДК 330.341

Вострякова В. Ю. Підприємницький контекст розвитку інноваційного потенціалу підприємства

У статті розглянуто вплив підприємницької компоненти на перебіг інноваційних процесів на підприємстві з точки зору переходу від лінійних до нелінійних інноваційних моделей. Детально описано складові та рівні моделі інноваційної спіралі компанії Ernst and Young, якими є інноваційні передумови і стимули, зовнішні стейкхолдери, стадії та сфери інноваційного процесу на підприємстві та отримані внаслідок цього конкурентні переваги. Розглянуто ресурсний, структурно-функціональний, процесний, поведінковий та інтегральний підходи до визначення інноваційного потенціалу підприємства. Запропоновано тлумачити інноваційний потенціал з урахуванням здобутків ресурсної теорії, а саме – як динамічне поєднання ресурсів, можливостей і компетенцій в інноваційній діяльності. Вплив на інноваційну активність розглянуто крізь призму моделі ланцюга інноваційної цінності М. Хансена і Дж. Біркіншоу. За цими авторами, формування цінності інновацій являє послідовний трифазний процес, що включає генерацію ідей, їх розвиток і поширення. Розглянуто особливості трансформації інноваційних ідей у комерційні результати на кожній фазі ланцюга з урахуванням специфічних завдань та чинників впливу.

Ключові слова: *інноваційний потенціал, інноваційна спіраль, інноваційний процес, ланцюг формування цінності інновацій.*
Рис.: *3.* ***Бібл.:*** *11.*

Вострякова Валентина Юріївна *– старший викладач кафедри економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *vvostriakova@gmail.com*

УДК 330.341

Вострякова В. Ю. Предпринимательский контекст развития инновационного потенциала предприятия

В статье рассмотрено влияние предпринимательской компоненты на ход инновационных процессов на предприятии с точки зрения перехода от линейных к нелинейным инновационным моделям. Подробно описаны составляющие и уровни модели инновационной спирали компании Ernst and Young, а именно: инновационные предпосылки и стимулы, внешние стейкхолдеры, стадии и сферы инновационного процесса на предприятии и полученные в результате этого конкурентные преимущества. Рассмотрены ресурсный, структурно-функциональный, процессный, поведенческий и интегральный подходы к определению инновационного потенциала предприятия. Предложено рассматривать инновационный потенциал с учетом достижений ресурсной теории, а именно – как динамическое сочетание ресурсов, возможностей и компетенций в инновационной деятельности. Влияние на инновационную активность рассмотрено сквозь призму модели цепочки инновационной ценности М. Хансена и Дж. Биркиншоу. Рассмотрены особенности трансформации инновационных идей в коммерческие результаты на каждой фазе цепочки с учетом специфических задач и факторов влияния.

Ключевые слова: *инновационный потенциал, инновационная спираль, инновационный процесс, цепочка формирования ценности инноваций.*
Рис.: *3.* ***Библ.:*** *11.*

Вострякова Валентина Юрьевна *– старший преподаватель кафедры экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *vvostriakova@gmail.com*

UDC 330.341

Vostriakova V. Yu. The Entrepreneurial Context of Developing the Innovative Potential of Enterprise

The article is concerned with influence of business component on the course of innovation processes at the enterprise from the perspective of transition from the linear to the non-linear innovative models. The author describes in detail the components and levels of the innovation spiral model of the company Ernst and Young, namely: innovative backgrounds and incentives, external stakeholders, stages and scopes of the innovation process at the enterprise as well as the resulting competitive advantages. The resource, structural-functional, behavioral, process, and integrated approaches to defining the innovative potential of enterprise have been considered. It is suggested to consider the innovation potential taking into account achievements of the resource theory, i.e., as a dynamic combination of resources, capacities and competencies in the innovation activity. Impact on innovation activity is considered through the prism of the innovation value chain model by M. Hansen and J. Birkinshaw. Peculiarities of transformation of innovative ideas into commercial results at every stage of the chain have been considered, taking into account the specific tasks and factors of influence.

Keywords: *innovative potential, innovation spiral, innovation process, innovation value chain.*
Fig.: *3.* ***Bibl.:*** *11.*

Vostriakova Valentyna Yu. *– Senior Lecturer of the Department of Economics enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *vvostriakova@gmail.com*

Інформаційна революція змінила середовище функціонування бізнес-структур, створивши принципово нові умови для активізації їх інноваційного розвитку. На даному етапі розвитку економіки здатність створювати і впроваджувати інновації стає передумовою довгострокового успіху бізнесу за рахунок забезпечення на цій основі конкурентних переваг.

Теорія інновацій в сучасному розумінні слова виникла на початкуXX століття, коли французький соціолог Г. Тард, а потім австрійський економіст Й. Шумпетер висунули гіпотези, що розглядають науково-технічні винаходи як головну рушійну силу суспільного прогресу [1]. Протягом наступних ста років теорія інновацій пройшла складний шлях від опису підприємця, фірми і держави як окремих елементів інноваційного процесу до їх розуміння як взаємопов'язаних ланок складної системи, робота якої забезпечується певним набором інституційних чинників.

Сучасну інноваційну діяльність вже не можна розуміти як раціональний процес з чітко визначеною послідовністю етапів. Інновації та інноваційна діяльність, внаслідок кардинальних змін у зовнішньому середовищі, перетворилися у складний соціальний процес, який включає координацію великої кількості учасни-

ків з різною кваліфікацією і компетенцією. Складність інноваційних процесів на макро- і мікрорівнях, підпорядкованість їх глобальним змінам та чутливість до інституційних чинників вимагають постійної уваги до найбільш суттєвих категорій, які обумовлюють інноваційну активність в економіці. Попри значну кількість наявних досліджень з різних питань теорії інновацій, кардинальні зміні у зовнішньому середовищі вимагають постійного переосмислення теоретичних і методичних питань управління інноваційними процесами. Однією з таких категорій виступає інноваційний потенціал підприємства, який упродовж останніх тридцяти років постійно перебуває у фокусі наукової думки. Це поняття стало одним з концептуальних відображень феномена інноваційної діяльності, воно розгорталося і уточнювалося в процесі методологічних, теоретичних і емпіричних досліджень з початку 1980-х років. Попри тривалий теоретичний і прикладний інтерес, інноваційний потенціал підприємства залишається дискусійним явищем, до визначення якого застосовуються різні підходи.

Категорія інноваційного потенціалу з огляду на її стратегічний статус у забезпеченні конкурентоспроможності економіки тривалий час знаходиться у полі уваги широкого кола вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема К. Фрімена, С. М. Ілляшенка, Н. І. Чухрай, І. В. Федулової, А. А. Тріфілової, І. М. Рєпіної, О. Б. Бутнік-Сіверського, І. А. Павленко, Н. І Гончарової та інших. Багатоаспектність наукової проблематики, пов'язаної з інноваційним потенціалом, стимулювала численні дослідження, які охоплюють сутнісно-змістовні, управлінські, аналітичні та інші питання. Вважаємо, що найбільш актуальними серед них є сучасні моделі аналізу інноваційної активності та способи їх впливу на інноваційний потенціал підприємства.

Метою даної статті є дослідження сучасного підприємницького контексту формування та розвитку інноваційного потенціалу підприємства з урахуванням домінуючих тенденцій еволюції загальної теорії інновацій.

Економічний розвиток різних країн показує, що найважливіші фактори інноваційного розвитку – це сприятливе підприємницьке середовище і конкуренція. На думку фахівців всесвітньо відомої консультаційної компанії МакКінсі, бізнес завжди рухається шляхом найменшого опору: передусім реалізуються проекти, що дають найбільшу і швидку віддачу. Конкуренція є одним з головних стимулів розвитку підприємств, оскільки саме вона може змусити їх освоювати управлінські та технологічні інновації. Змагаючись з конкурентами, підприємство спочатку спробує підвищити ефективність доступними управлінськими і недорогими технологічними покращеннями, а вичерпавши їх, наважується на створення принципово нових рішень – масштабних інновацій, що вимагають часу, ресурсів і передових навичок управління [2].

Дослідження інноваційних процесів тривалий час велося у так званій лінійній моделі інновацій, яка в основному має справу з формальними або явно заданими знаннями, отриманими в процесі фундаментальних досліджень. Фундаментальні дослідження, які розташовані на початку причинно-наслідкового ланцюжка, створюють теорії та відкриття, які уточнюються в прикладних дослідженнях, потім тестуються в процесі розробки і після цього продаються на ринку як промислові інновації та вводяться в експлуатацію.

Таким чином, виникає уявлення про те, що чим більше фундаментальних досліджень, тим більше прикладних, тим більше інновацій і тим більше впроваджується передових технологій. Але в економіках промислово розвинених країн ця спрощена модель перетворилася у «непрацюючу» в останні 30-40 років. Пов'язано це з тим, що інноваційні ідеї поширюються в сучасному суспільстві через велику кількість різноманітних каналів. Трансфер і дифузія технологій, активна роль глобальних компаній і прямих іноземних інвестицій, ускладнення процесів створення нових продуктів і технологій приводить до необхідності використання аутсорсингу при розробці нових продуктів, створення галузевих альянсів і міжнародних консорціумів та інших способів і прийомів передачі знань та комерціоналізації інновацій. Усе це вимагає використання в управлінні підприємствами інноваційних моделей на основі нелінійних зв'язків, компетенцій та динамічних організаційних здатностей, які обумовлюють перенесення акценту від інструментів планування інноваційної діяльності до важелів стимулювання інноваційної активності на підприємстві.

Нелінійні моделі інноваційного процесу передбачають, що нові ідеї виникають і розробляються на всіх стадіях інноваційного процесу, тобто фундаментальні дослідження не розглядаються як єдина стартова причина для інновацій; між стадіями інноваційного процесу виникають якісно нові види зв'язків. Результати досліджень, включаючи комерціалізацію технологій, використовуються в різних формах на всіх стадіях інноваційного процесу. Хоча інновації засновані на знаннях, ідеї, які знаходять своє застосування в компаніях, необов'язково повинні бути створені ними самостійно. У рівному ступені сприятливими для інновацій є здатності підприємств створювати нові знання та/або запозичувати їх у технологічних лідерів. Ці складові конкурентоспроможності безпосередньо стимулюють розвиток інновацій, при цьому жодна з них не є головною або основною [3]. Відповідно, нелінійні моделі підвищують роль менеджерів інноваційного процесу.

У контексті дослідження впливу підприємницького контексту заслуговує на увагу модель інноваційної спіралі, розроблена відомою консультаційною компанією Ernst and Young (*рис. 1*) [4]. У моделі описуються рівні цієї спіралі, на вершині якої знаходяться конкурентні переваги, отримані бізнесом в результаті здійснення інноваційної діяльності. Такими рівнями спіралі є:

- *по-перше*, інноваційні передумови та стимули, існуючі для певного бізнесу; до них, зокрема, належать: лідерське мислення і культура, що мають місце в організації, людський капітал, технології, рівень розвитку інфраструктури, ефективність управлінських процедур, зокрема наявність ризик-менеджменту та систем KPI (ключових показників результативності), а також можливості залучення інвестицій;

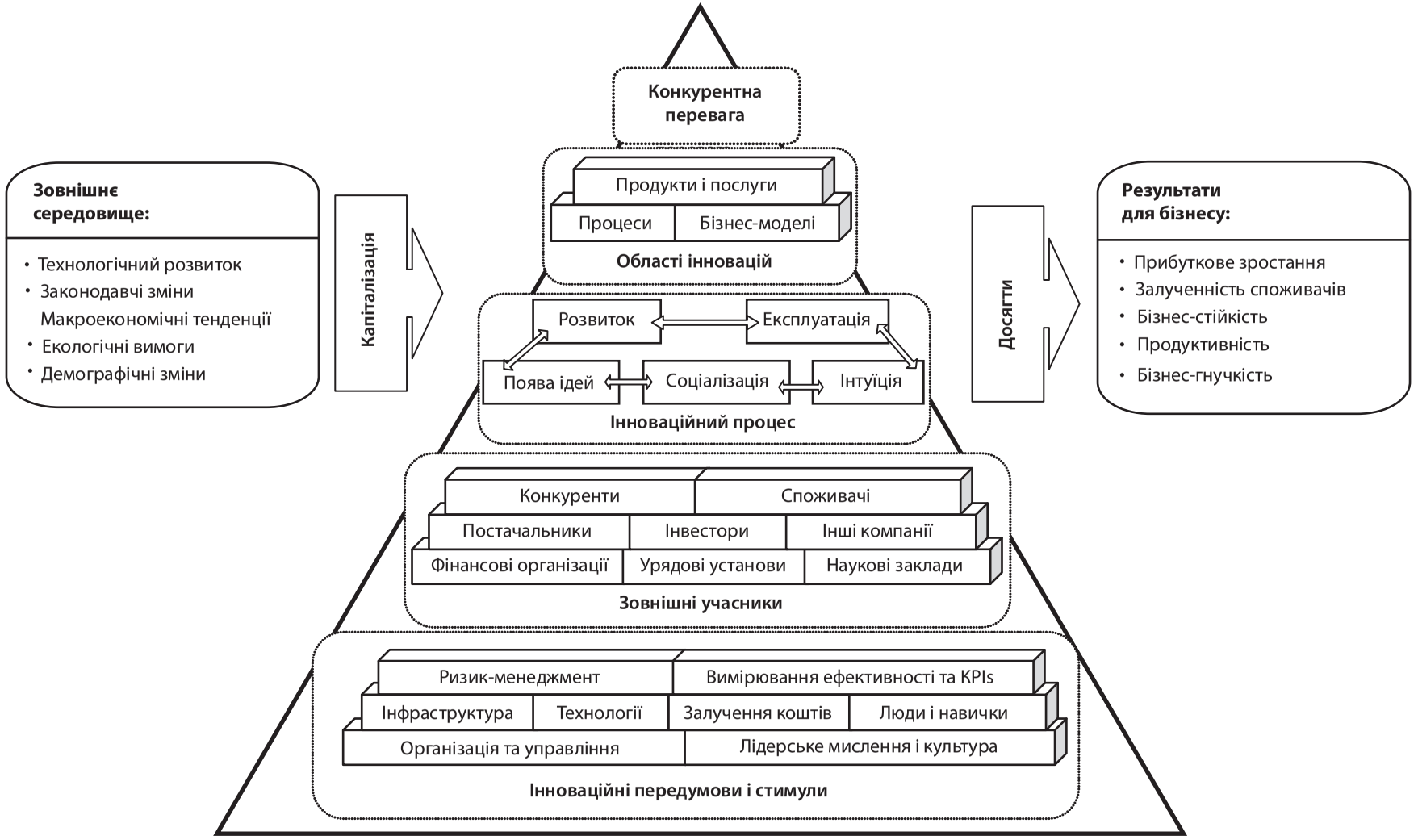

Рис. 1. Модель інноваційної спіралі компанії Ernst and Young [4]

- *по-друге*, зовнішні учасники, які впливають на інноваційну активність бізнесу: споживачі, інвестори, постачальники, урядові установи, фінансові організації, наукові заклади та інші стейкхолдери;
- *по-третє*, власне інноваційний процес на підприємстві, який послідовно проходить певні стадії: ділова інтуїція, виникнення та соціалізація ідеї, її розвиток та впровадження;
- *по-четверте*, області інновацій, що існують на підприємстві: нові бізнес-моделі, процеси, продукти і послуги;
- *по-п'яте*, конкурентні переваги для бізнесу, здобуті в результаті послідовного руху по цій спіралі.

Основним науковим і прикладним результатом розробки такої моделі є подальший розвиток теорії нелінійних інноваційних моделей і, відповідно, поглиблення розуміння того, що сьогодні для інноваційно активних компаній інновації не є лінійним процесом, а можуть розглядатися як циклічний процес «злетів і падінь», повторних спроб досягти успіху, періодичних невдач і «топтання на місці». Використовуючи такий підхід, сучасні підприємства можуть ефективніше реагувати на зміни в зовнішньому середовищі; оновлювати у випадку необхідності власні бізнес-моделі, сфокусовані на досягнення конкурентних переваг; розвинути правильне мислення і культуру, але насамперед правильно здійснювати інноваційну діяльність і впливати на складові інноваційного потенціалу для отримання конкретних бізнес-результатів.

Фактично сучасна інноваційна філософія передбачає, що успішні компанії мають розглядати інноваційну активність як «стан буття», націлений на забезпечення довгострокової успішності. Такі інноваційні підприємства зосереджуються на створенні конкурентних переваг для досягнення п'яти бізнес-результатів, а саме: прибуткове зростання, залученість споживачів у бізнес-процеси, забезпечення стійкості бізнесу, високі показники продуктивності та бізнес-гнучкість.

Таким чином, для управління ефективністю інноваційної діяльності на підприємстві критично важливим є врахування сучасного стратегічного контексту формування інноваційного потенціалу. Насамперед, процеси, що нині відбуваються в економіці та частково описані вище, обумовлюють зміну акцентів у формуванні змістовного наповнення складових інноваційного потенціалу та підходів щодо його оцінювання. Можна, на нашу думку, стверджувати, що визначення інноваційних ресурсів, компетенцій та здатностей потребує відповідного сучасним реаліям «переформатування» і зі збереженням ресурсного підходу, але з урахуванням релевантного наповнення їх змісту.

Сучасне бачення інноваційних процесів на підприємстві охоплює розуміння сутності інноваційного потенціалу підприємства та його взаємозв'язку з іншими важливими елементами підприємницької діяльності. Аналіз існуючих теоретичних напрацювань [5–8] дозволив виявити існування різних підходів до визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства, серед яких, на нашу думку, доцільно виокремити *ресурсний, структурно-функціональний, процесний, поведінковий*, а також *інтегральний підходи*.

Згідно з першим підходом, якого дотримуються, зокрема, Балабанов І. Т., Завлін П. Н., Захарченко В., Чухрай Н., Тивончук О. І., Шипуліна Ю. С., інноваційний потенціал трактується як сукупність різноманітних ресурсів, а також їх комбінацій, необхідних для здійснення інноваційної діяльності. Слід зазначити, що цей підхід поширився на початку становлення проблематики підприємницького потенціалу приблизно на початку 90-х років минулого сторіччя.

Структурно-функціональний підхід передбачає розгляд та, відповідно, аналіз інноваційного потенціалу переважно з точки зору здатності економічної системи до реалізації можливостей розвитку на основі інновацій. Згідно з таким підходом виділяються такі основні елементи інноваційного потенціалу, як кадровий, інформаційно-методологіний, організаційний, матеріально-технічний, фінансовий потенціал тощо. При цьому розуміння цих можливостей науковцями трактується достатньо широко – від втілення досягнень науки і техніки у конкретні товари до реалізації будь-яких інноваційних цілей і програм. Цієї позиції, на наш погляд, дотримуються Польова Н. М., Станіславик О. В., Соболєва Т. О. та інші.

У роботах значної кількості науковців (Кузьменко О. М.,Лапін Є. В., Гунін В. Н., Поршнев А. Г, Румянцева З. П., Ільїн М. С., Саломатін Н. А., Харін А. А., Колєнський І. Л., Тріфілова А. А. та інші), що розглядають інноваційний потенціал за процесним підходом, це явище трактується як сукупність дослідницьких, технологічних і, загалом, стратегічних можливостей, формування яких дозволяє досягти цілей інноваційної діяльності.

Також існують точки зору про те, що інноваційний потенціал підприємства може бути визначений як комплекс взаємопов'язаних ресурсів і здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність приведення у відповідність до зовнішніх внутрішніх можливостей розвитку моделі діяльності підприємства. Такої думки дотримуються Гриньов А. В., Ілляшенко С. М., Косенко А. П. та інші науковці. Такі визначення, на нашу думку, можна об'єднати в поведінковий підхід до тлумачення інноваційного потенціалу.

Цілком обґрунтовано можна говорити про формування, підтримане широким діапазоном досліджень, інтегрального підходу до визначення інноваційного потенціалу. Інноваційний потенціал у цьому випадку розглядається не лише як певний набір ресурсів і здатність економічної системи реалізовувати можливості розвитку, але й ставиться акцент на цілеспрямованому використанні ресурсів. Цього підходу дотримуються, зокрема, такі вчені, як Рєпіна І. М., Олексюк О. І., Ганущак-Єфіменко Л. М., Вовчок С. В., Федулова І. В., Ціпурінда В. С., Чаленко Н. В.

Як бачимо, у цих підходах та визначеннях згадуються важливі для сучасної економіки поняття ресурсів та здатностей. Аналіз значної кількості вітчизняних і

зарубіжних джерел довів доцільність використання для розуміння інноваційних процесів на підприємстві здобутків сучасної ресурсної теорії, яка в останні десятиріччя виконала місію пошуку джерел постійного оновлення та лідерства компаній на інноваційній основі. Сьогодні сучасні концепції ресурсної теорії знаходяться в епіцентрі уваги дослідників, а основні її категорії – активи, ресурси, компетенції та організаційні здатності – є предметом підвищеного наукового інтересу [9].

З цієї точки зору, на нашу думку, назріла необхідність, не відкидаючи інших тлумачень інноваційного потенціалу, запропонувати сучасне його наповнення з урахуванням здобутків ресурсної теорії [10]. За цим підходом інноваційний потенціал підприємства може розглядатися як сукупність інтегральних характеристик, які дозволяють використовувати інноваційні ресурси за допомогою інноваційних компетенцій та на основі інноваційних організаційних здатностей для досягнення цілей інноваційного розвитку. Тобто, *інноваційний потенціал підприємства являє собою поєднання ресурсів, можливостей та компетенцій в інноваційній діяльності* (*рис. 2*).

За такою логікою розвиток інноваційного потенціалу можливий на основі обґрунтованого встановлення цілей інноваційної діяльності, а також визначеного способу розвитку інноваційних ресурсів, компетенцій та організаційних здатностей. Такий підхід до визначення інноваційного потенціалу підприємства дає можливість характеризувати цю категорію як більш відкриту, у порівнянні з іншими підходами, систему, що об'єктивно реагує на зміну зовнішнього середовища, а також визначити інноваційний потенціал не як статичний показник, а як динамічну категорію.

Не зупиняючись детально на зазначених складових, які утворюють інноваційний потенціал, з огляду на їх достатню дослідженість і розпрацьованість, відмітимо лише, що саме ті характеристики, що надають інноваційного статусу ресурсам, компетенціям та організаційним можливостям, відповідно мають бути предметом оцінювання. Останнє є важливим науковим завданням, оскільки моніторинг стану і розвитку інноваційного потенціалу є важливою передумовою обґрунтованого вибору інноваційної стратегії.

Аналіз інноваційного потенціалу через призму взаємозв'язку ресурсів, компетенцій та здатностей вимагає розуміння сучасного стратегічного контексту інноваційної активності в економіці.

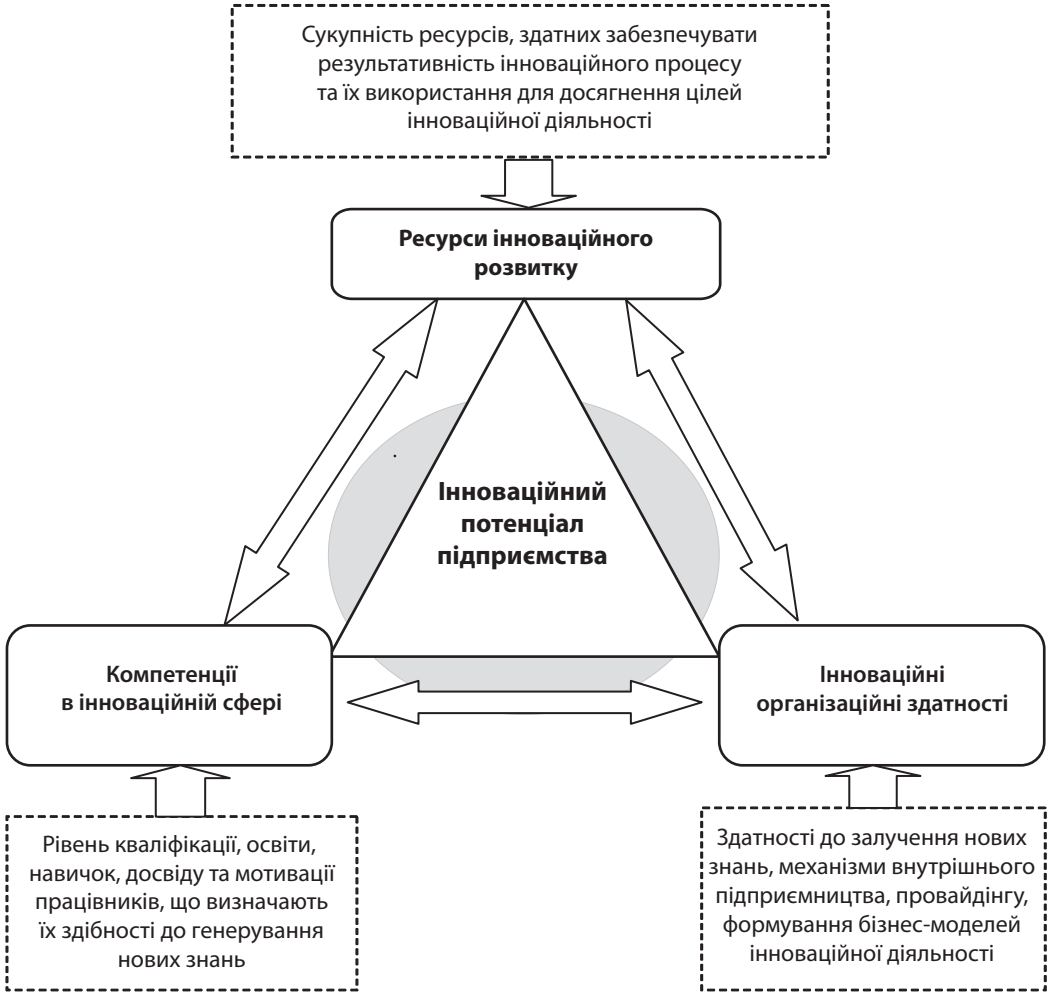

Рис. 2. Динамічна модель інноваційного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено автором.

М. Хансен і Дж. Біркіншоу запропонували модель ланцюга формування цінності інновацій, який представляє інноваційний процес як послідовний трифазний процес, що включає генерацію ідей, їх розвиток і поширення. Шість пов'язаних завдань виконуються на підприємстві упродовж проходження цими фазами: внутрішнє, зовнішнє, і внутрішньоперехресне співробітництво для пошуку ідей; відбір ідей, їх розвиток та обґрунтування; поширення розроблених ідей [11] (*рис. 3*). У такому ланцюгу може бути одна або декілька ланок, в яких підприємство перевершує інших. І навпаки, може бути одна або декілька видів діяльності, які є слабкими по відношенню до підприємства. Будь-яка слабка ланка всередині підприємства може зруйнувати інноваційні зусилля, тому необхідно зосередитися на виявленні та зміцненні існуючих недоліків. Ідея авторів полягає у тому, що необхідно уникати використання стандартних рекомендацій з підвищення інноваційного потенціалу, оскільки кожне підприємство має унікальні інноваційні завдання. Насправді, інноваційні виклики відрізняються від фірми до фірми, і реалізація стандартних рекомендацій може призвести до нераціональних витрат або навіть бути шкідливими, якщо застосовується до неправильних ситуаціях.

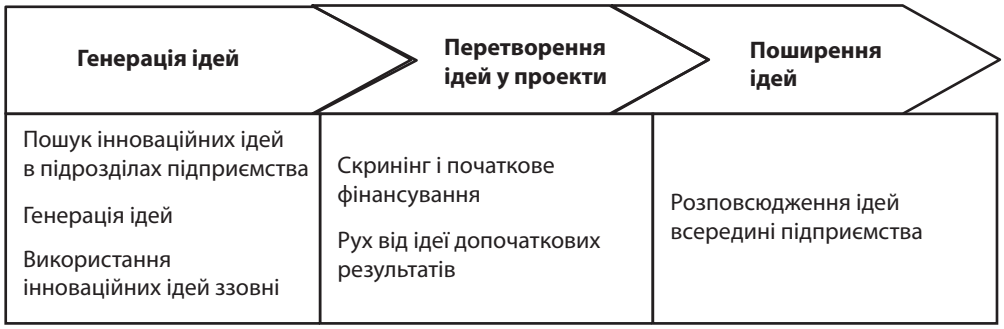

Рис. 3. Ланцюг формування цінності інновацій М. Хансена і Дж. Біркіншоу [11]

«Навіть велика доза кращих на ринку знеболюючих не допоможе полагодити зламану кістку. Так само підприємства не можуть просто імпортувати останні винаходи в галузі інновацій, щоб вилікувати те, що є причиною їх хвороби. Замість цього вони повинні розглянути існуючий інноваційний процес, визначити свої власні проблеми і знайти способи їх вирішення» [11]. Такий підхід привертає увагу менеджменту від рефлекторно імпортованих інструментів активізації інноваційної діяльності, які можуть виступати частиною ланцюга, але не бути обов'язково такими, поліпшення яких підприємство найбільше потребує в даний момент часу. Таким чином, менеджмент фокусує увагу на найслабших ланках і має бути селективним щодо того, які інструменти застосовувати для підвищення інноваційної результативності.

Ланцюг формування цінності інновацій допомагає зрозуміти, що те, що сприймається як сильна сторона з точки зору інновацій, насправді може виявитися слабкістю. Коли менеджмент націлений лише на найсильніші ланки в ланцюгу, використовує типові рекомендації щодо збільшення трудового потенціалу у, скажімо, генерації ідей або дифузії, він часто додатково послаблює слабкі ланки ланцюга, знизивши інноваційний потенціал у цілому.

Для покращення інноваційного процесу керівники повинні розглядати процес трансформації ідей у комерційні результати як інтегрований потік аналогічно ланцюгу Майкла Портера. Перша з трьох фаз у ланцюзі – генерація ідей – може включати їх розробку всередині якогось підрозділу на підприємстві або між підрозділами підприємства як результат роботи кросфункціональних команд, або за межами фірми. Другий етап полягає в перетворенні ідей, або, більш конкретно, їх відборі для фінансування та перетворення в прибуткові продукти або механізми. Третім етапом виступає дифузія інновацій всередині підприємства.

Кожна фаза на підприємстві в контексті аналізу впливу підприємницької діяльності на розвиток інноваційного потенціалу має свої специфічні особливості здійснення і завдання.

У фазі генерації ідей важливо зрозуміти, звідки на підприємство приходять інновації. Менеджери природно шукають їх перш за все у своїх власних функціональних групах або підрозділах. Кросфункціональна співпраця, тобто комбінування знань з різних підрозділів підприємства для генерації ідей, загалом, на думку М. Хансена і Дж. Біркіншоу, є завданням, що важко досягається. Це пов'язане з тим, що децентралізована організаційна структура і географічне розпорошення, як правило,ускладнюють співпрацю людей з різних підрозділів. Далі підприємства повинні об'єктивно оцінити, чи достатньо вони використовують нових ідей з-за меж компанії, і навіть за межами своєї галузі, шляхом, наприклад, використання ідей і знань клієнтів, кінцевих споживачів, конкурентів, академічної спільноти, незалежних підприємців, інвесторів, винахідників, науковців і постачальників. На значній кількості підприємств не приділяється достатньо уваги цьому аспекту, у результаті чого мають втрачені можливості і низьку інноваційну результативність.

Генерація значної кількості нових ідей на першому етапі не означає успішності подальшого процесу. Нові, потенційно перспективні, ідеї не перетворяться в комерційно вигідні проекти без використання розвинутих механізмів скринінгу і відповідних процедур фінансування відібраних проектів. Натомість, вони

можуть створити вузькі місця і проблеми у всій організації. На багатьох підприємствах обмеженість бюджетів, традиційне мислення і суворі критерії фінансування у сукупності можуть зупинити більшість з нових ідей. Персонал швидко це відчує, і «потік ідей висихає».

Інші підприємства можуть мати протилежну проблему. Менеджери не застосовують процедури оцінювання досить суворо, і підприємство переповнюється новими проектами різної якості (часто недофінансованими, із зайвим персоналом) і без чіткого розуміння, як ці нові ініціативи вписуються в корпоративну стратегію. Незалежно від того, наскільки добре оцінені та профінансовані ідеї, вони все ще мають бути перетворені у продукти, послуги і процеси, що приносять дохід. Відібрані проекти часто не реалізуються, тому що вони опиняються в полі зору тих управлінців, які зайняті іншими питаннями або не бачать їхнього потенціалу.

На третій фазі дифузії відібрані та профінансовані інноваційні проекти потребують комерціалізації, і не лише від клієнтів. Менеджмент повинен забезпечити відповідний підтримуючий супровід усередині підприємства для підтримки і поширення нових продуктів, видів діяльності та управлінських інструментів по бажаних географічних ринках, каналах і групах клієнтів. У великих компаніях з великою кількістю філій і підрозділів і організацій дифузія не є автоматичним процесом.

Згідно з моделлю ланцюга підприємству необхідно зосередити увагу на своїх «правильних» ланках. Це не завжди означає розвиток сильних сторін. Навпаки, ці, так звані сильні, інноваційні сторони можуть фактично призвести до недоліків в інноваційному процесі, якщо вони не доповнюються еквівалентними сильними сторонами в інших областях. Крім того, не має значення, наскільки ефективним є процес відбору ідей компанії, якщо лише невелика частка з них перетворюється у проекти або якщо подальший процес їх розвитку є слабким. Це також викликає необґрунтовані витрати ресурсів, якщо підприємство намагається збільшити можливості для комерціалізації продуктів або послуг, але відсутні реально цікаві ідеї та проекти, які можна розповсюджувати.

Інакше кажучи, наявність сильних інноваційних ланок на підприємстві не є позитивом, якщо вони змушують організацію витрачати гроші нераціонально, з невеликими шансами на короткі терміни окупності, або якщо увага, що приділяється їм, ще більше послаблює інші частини ланцюжка створення інноваційної вартості. Менеджмент на підприємстві має припинити концентрацію всіх своїх зусиль на покращенні інноваційних можливостей, а замість цього зосередитися на зміцненні своїх слабких ланок. Дослідження М. Хансена і Дж. Біркіншоу показують, що здатність підприємства до створення інновацій визначається найслабшою ланкою в його ланцюжку формування цінності інновацій.

Відповідно до логіки моделі ланцюга підприємства можуть потрапити в один з трьох сценаріїв «слабкої ланки». По-перше, це варіант, коли на підприємстві слабкою ланкою є фаза генерації ідей, що, зокрема, проявляється в тому, що витрачається багато часу і грошей для розвитку і поширення ідей усередині підприємства, але це призводить до посередніх фінансових результатів. Проблема тут міститься в генерації ідей, а не в їх виконанні.

По-друге, компанія з нерозвинутими процедурами відбору ідей і розвитку проектів має багато хороших ідей, але менеджери не можуть оцінити та розвивати їх належним чином. Замість цього ідеї «вмирають» у процесах бюджетування, що сфокусовані на покрокових прирощеннях і гарантованих покращеннях, а не на інноваціях. Або керівники можуть використовувати підхід «тисячі квітів», дозволяючи ідеям виникати і поширюватися там, де це можливо, але ніколи не вибраковувати їх. Такі підприємства потребують кращих можливостей скринінгу, а не більше механізмів генерації ідей.

Нарешті, слабкі навички дифузії ідей призводять до того, що на підприємстві виникають проблеми монетизації своїх перспективних ідей. У результаті нові продукти та послуги неналежним чином просуваються по всіх географічних сегментах, каналах розподілу або споживчих групах. Для таких компаній реальний вихід полягає в агресивній монетизації тих ідей і проектів, що вони вже відібрали, не приділяючи особливої уваги процесам генерації ідей або їх розвитку.

Отже, для управлінців, які сприймають потенціал моделі ланцюжка, створення цінності інновацій, управління інноваційним потенціалом перестає бути рутинною практикою. Вони повинні будуть реалізовувати нові ключові показники ефективності, які зосереджені на конкретних результатах від кожної ланки в ланцюжку. Якщо, наприклад, компанія хоче покращити зовнішнє залучення ідей, то базовим показником буде фактична кількість хороших нових ідей компанії (або підрозділу), залучених ззовні. Або якщо фірма хоче поліпшити свої механізми дифузії, хорошим показником буде частка проникнення на бажані ринки, канали і групи клієнтів, а також тривалість (наприклад, у місяцях) до повної дифузії. Менеджери повинні визначити, що являє собою «хороша» ідея проти звичайної; що являє собою ідеальний потік концепцій ззовні, і що таке частка гарних ідей у всьому їх обсязі (усіх – хороших і поганих), яку знайшли за межами компанії, серед інших даних. Якщо компанії не можуть збирати ці дані, то їм, можливо, доведеться почати з внутрішніх опитувань, а потім накопичувати інформацію щодо того, як вони просуваються в цьому процесі.

Менеджери, які сприймають ідею ланцюжка створення вартості інновацій, також повинні розвивати нові ролі для співробітників. Важливо, однак, для топменеджменту тримати ідеї ланцюга формування цінності інновацій на увазі, особливо концентруючись на слабких ланках, зокрема, при визначенні навичок і досвіду, які необхідно залучити через, наприклад, найм нових співробітників. Компанія, яка відчуває брак перетворення ідей у нові продукти і бізнес-напрями, скажімо, може запрошувати людей з венчурного бізнесу для того, щоб сприяти новому мисленню в організації.

Використання моделі ланцюга формування цінності інновацій забезпечує індивідуальний і системний підхід до оцінювання результативності інноваційної діяльності підприємства та інструментів визначення того,

які з багатьох існуючих практик краще використати на підприємстві. Також ця модель може допомогти керівникам збільшити кількість нових продуктів і послуг та реалізувати потенціал від інвестицій в інновації.

ВИСНОВКИ

1. За сучасних умов розвиток інноваційного потенціалу відбувається в конкурентному середовищі на основі переважно нелінійних моделей інноваційного процесу, новими різновидами яких можна вважати модель інноваційної спіралі компанії Ernst and Young і модель ланцюга формування цінності інновацій М. Хансена і Дж. Біркіншоу.

2. Інноваційний потенціал підприємства, як інтегральну характеристику інноваційної активності на підприємстві, з точки зору сучасної ресурсної теорії доцільно визначати як сукупність інноваційних ресурсів, інноваційних здатностей та інноваційних компетенцій.

3. Використання сучасних нелінійніх моделей інноваційного процесу в поєднанні з ресурсним підходом для підвищення інноваційної активності на підприємстві забезпечує менеджмент необхідним управлінським інструментарієм, заснованим на розумінні циклічності стадій генерації ідей, їх розвитку та поширення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пузанов К. Современные модели распространения инноваций: критический анализ / К. Пузанов // Социология власти. –2012. – № 6-7 (1) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://socofpower.rane.ru/uploads/6-7%282012%29/8.pdf

2. Рот Э. Инновации – путь к повышению эффективности / Э. Рот // Вестник McKinsey. – 2010. – № 21 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vestnikmckinsey.ru/strategic-planning/innovacii-put-k-povyhsheniyu-ehffektivnosti

3. Праздничных А. Н. Построение инновационной экономики для будущего / А. Н. Праздничных // Российский журнал менеджмента. – 2013. – Том 11. – № 2. – С. 107–150 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/2013/07/17/1251235665/rjm_2_13_Prazdnichnykh.pdf

4. Innovating for growth. A spiral approach to business model innovation [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ey.com/GL/en/Issues/Driving-growth/Growth-through-innovation---The-innovation-spiral

5. Овєчкіна О. А. Огляд методів оцінки рівня інноваційного потенціалу економічних суб'єктів / О. А. Овєчкіна, К. В. Іванова // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 4. – С. 130–140.

6. Рєпіна І. М. Матричні методи моніторингу розвитку інноваційного потенціалу підприємства / І. М. Рєпіна, В. Ю. Вострякова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку» : зб. наук. праць. – Л. : Львівська політехніка, 2015. – № 819. – С. 309–315.

7. Герасимяк Н. В. Модель розвитку інноваційного потенціалу підприємства / Н. В. Герасимяк, В. Є. Іванчук // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 22–25.

8. Єфімова С. А. Методи управління інноваційним потенціалом підприємства / С. А.Єфімова // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 86–91.

9. Управління ресурсами підприємства : колективна монографія / За заг. ред. к. е. н., проф. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2014. – 418 с.

10. Вострякова В. Ю. Динамічна модель інноваційного потенціалу підприємства / В. Ю. Вострякова // Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2/2. – С. 61–65.

11. Hansen M. The innovation Value Chain / M. Hansen, J. Birkinshaw // Harvard Business Review. – 2007. – June [Electronic resource]. – Mode of access : https://hbr.org/2007/06/the-innovation-value-chain

Науковий керівник – Рєпіна І. М., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Herasymiak, N. V., and Ivanchuk, V. Ye. "Model rozvytku innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva" [The model of development of innovative potential of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 22-25.

Hansen, M., and Birkinshaw, J. "The innovation Value Chain" Harvard Business Review. https://hbr.org/2007/06/the-innovation-value-chain

"Innovating for growth. A spiral approach to business model innovation". http://www.ey.com/GL/en/Issues/Driving-growth/Growth-through-innovation---The-innovation-spiral

Oviechkina, O. A., and Ivanova, K. V. "Ohliad metodiv otsinky rivnia innovatsiinoho potentsialu ekonomichnykh subiektiv" [Overview of evaluation methods of innovation potential of economic actors]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 4 (2007): 130-140.

Prazdnichnykh, A. N. "Postroenie innovatsionnoy ekonomiki dlya budushchego" [Construction of an innovative economy for the future]. http://ecsocman.hse.ru/data/2013/07/17/1251235665/rjm_2_13_Prazdnichnykh.pdf

Puzanov, K. "Sovremennye modeli rasprostraneniya innovatsiy: kriticheskiy analiz" [Current models of diffusion of innovation: a critical analysis]. http://socofpower.rane.ru/uploads/6-7-%282012%29/8.pdf

Riepina, I. M., and Vostriakova, V. Yu. "Matrychni metody monitorynhu rozvytku innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva" [Matrix methods for monitoring the development of innovative potential of enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia «Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku»*, no. 819 (2015): 309-315.

Rot, E. "Innovatsii – put k povysheniyu effektivnosti" [Innovation – the way to improve efficiency]. Vestnik MakKinsi. http://vestnikmckinsey.ru/strategic-planning/innovacii-put-k-povyhsheniyu-ehffektivnosti

Upravlinnia resursamy pidpryiemstva [Enterprise Resource Planning]. Kyiv: KNEU, 2014.

Vostriakova, V. Yu. "Dynamichna model innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva" [Dynamic model innovation potential of the company]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Ekonomika",* vol. 20, no. 2/2 (2015): 61-65.

Yefimova, S. A. "Metody upravlinnia innovatsiinym potentsialom pidpryiemstva" [Methods of innovative potential of enterprises]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 86-91.

УДК 657.6

РОЛЬ ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ В ЗАЛУЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ВИХОДІ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ НА РИНОК IPO

© 2016 **ЛУБЕНЧЕНКО О. Е.**

УДК 657.6

Лубенченко О. Е. Роль зовнішнього аудиту в залученні іноземних інвестицій та виході вітчизняних компаній на ринок IPO

У статті розглянуто спосіб залучення інвесторів у довгостроковій перспективі, а саме: вихід вітчизняних суб'єктів господарювання на ринки IPO (Initial Public Offering). Також визначено сутність та завдання IPO, переваги та недоліки впровадження та проведення IPO. Виділено основні етапи виходу підприємств на ринок IPO, а саме: підготовка до IPO; вихід на біржу; подальше звітування публічної компанії перед інвесторами. Визначено ключову роль зовнішніх аудиторів (аудиторських фірм) на етапах підготовки підприємства до виходу на ринок IPO, перелічено затребувані аудиторські послуги. Досліджено методи обліку інвестицій. Розглянуто відображення в обліку прибутку і механізму його розподілу у підприємства-інвестора та підприємства-емітента, залежно від методу обліку інвестицій за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

Ключові слова: *IPO, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності, інвестори, акції, аудитор, аудиторська фірма, емітент, суб'єкт господарювання, аналіз тощо.*
Рис.: *5.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *11.*

Лубенченко Ольга Едуардівна *– кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний економіко-технологічний університет транспорту (вул. М. Лукашевича, 19, Київ, 03049, Україна)*
E-mail: *olga.lubenchenko@gmail.com*

УДК 657.6

Лубенченко О. Э. Роль внешнего аудита в привлечении иностранных инвестиций и выходе отечественных компаний на рынок IPO

В статье был рассмотрен способ привлечения инвесторов на долгосрочной перспективе, а именно: выход отечественных субъектов хозяйствования, на рынки IPO (Initial Public Offering). Также определены сущность и задачи IPO, преимущества и недостатки проведения IPO. Выделены основные этапы выхода предприятий на рынок IPO, а именно: подготовка к IPO; выход на биржу; дальнейшая отчетность публичной компании перед инвесторами. Определена ключевая роль внешних аудиторов (аудиторских фирм) на этапах подготовки предприятия к выходу на рынок IPO, перечислены востребованные аудиторские услуги. Исследованы методы учета инвестиций. Рассмотрено отражение в учете прибыли и механизма ее распределения у предприятия-инвестора и предприятия-эмитента, в зависимости от метода учета инвестиций по международным стандартам бухгалтерского учета.

Ключевые слова: *рынок IPO, международные стандарты бухгалтерского учета и финансовой отчетности, инвесторы, акции, аудитор, аудиторская фирма, эмитент, субъект хозяйствования, анализ.*
Рис.: *5.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *11.*

Лубенченко Ольга Эдуардовна *– кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Государственный экономико-технологический университет транспорта (ул. Н. Лукашевича, 19, Киев, 03049, Украина)*
E-mail: *olga.lubenchenko@gmail.com*

UDC 657.6

Lubenchenko O. E. Role of External Audit in Attracting Foreign Investment and in the Domestic Companies' Entering the IPO Market

In this article, a way of attracting investors in the long-term perspective, namely: entering the IPO (Initial Public Offering) markets by the domestic economic entities, has been considered. Also essence and objectives of IPO, advantages and disadvantages of holding the IPO have been determined. The main stages of the enterprises' entering the IPO market have been allocated: preparing for the IPO; entering the exchange; further statements by public company to investors. The key role of external auditors (auditing firms) on the stages of preparing the enterprise to entering the IPO market has been defined, popular auditing services have been listed. Investment accounting methods have been examined. Reflection in accounting the profit and its distribution mechanism in terms of investor and issuer, depending on the method of investments accounting according to international accounting standards, have been considered.

Keywords: *IPO market, international standards for accounting and financial reporting, investors, stocks, auditor, audit firm, issuer, economic entity, analysis.*
Fig.: *5.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *11.*

Lubenchenko Olga E. *– PhD (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, State Economy-Technological University of Transport (19 M. Lukashevycha Str., Kyiv, 03049, Ukraine)*
E-mail: *olga.lubenchenko@gmail.com*

Розвиток економічних міжнародних відносин супроводжується активною співпрацею у сфері інвестування. Інвестиції є важливим джерелом формування фінансових ресурсів вітчизняних підприємств. Інвестиції можна розглядати як різновид ресурсів акціонерного товариства, у якому відображається взаємозв'язки усіх корпоративних економічних відносин: акціонерів, ринкових партнерів, інвесторів. Розвиток фондових бірж у певних країнах зумовив використання нового механізму залучення інвестиційних ресурсів, зокрема механізму «первинної публічної пропозиції акцій» (IPO). Зовнішній аудит відіграє одну з провідних ролей у залученні іноземних інвестицій та виході вітчизняних компаній на ринок IPO. Тому проблема надання аудиторських послуг суб'єктам господарювання при залученні іноземних інвестицій у сучасних умовах є достатньо актуальною і потребує подальшого дослідження.

Значну увагу у своїх наукових працях щодо питання залучення іноземних інвестицій та ролі зовнішнього аудиту при виході вітчизняних компаній на ринок IPO приділяли такі науковці: Коваленко С. О., Партин Г. О., Юркевич О. М., Дорошенко С. І. та інші [2, 7, 11]. Проте дане питання ще не є повністю вирішеним і потребує подальшого вивчення та дослідження.

Метою статті є дослідження процесу надання аудиторських послуг суб'єктам господарювання при залученні іноземних інвестицій через ринок IPO та визначення місця і завдань аудиту на кожному з етапів виходу на такий ринок.

Товарна структура зовнішньої торгівлі, що представлена Державною службою статистики, свідчить про

перевалювання в структурі експорту продукції хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей, металів, продовольчих товарів, транспортних послуг, переважно, послуг залізничного і повітряного транспорту [10]. Такі галузі економіки потребують значних капітальних вкладень та оновлення засобів виробництва.

У цьому процесі важливу роль відіграють капітальні інвестиції як засіб переозброєння підприємства. Автор, провівши дослідження законодавчих і нормативних актів, дійшов висновку, що капітальні інвестиції – це сукупність витрат на придбання і створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів суб'єкта господарювання [3].

Для більш глибокого аналізу особливостей фінансування капітальних вкладень в Україні проаналізовано структуру джерел фінансування за дев'ять місяців 2014 року (*табл. 1*) [2].

Кошти іноземних інвесторів складають 1,8 відсотка в загальному обсязі інвестицій, але шлях України на зближення з Європою сприятиме зацікавленості нерезидентів в інвестуванні.

Привабливим способом залучення інвесторів на довгостроковій перспективі є вихід вітчизняних суб'єктів господарювання, у тому числі і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, на ринок IPO (*Initial Public Offering*). IPO – перша первинна публічна пропозиція суб'єкта господарювання купити частку його акцій зацікавленим особам.

Передаючи частку прав на компанію (акції) новим інвесторам, суб'єкт господарювання полегшує свій доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, отримує можливість залучити додатковий капітал і спрямувати його на придбання засобів виробництва, нових технологій, результатом чого є збільшення вартості бізнесу [8].

Вітчизняні науковці дещо ширше визначають завдання IPO:

- фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на подальший розвиток підприємства;
- зменшення боргового навантаження підприємства;
- отримання коштів для розширення і диверсифікації діяльності підприємства;
- залучення нових бізнес – партнерів [7].

Підприємство може здійснити IPO і в Україні та за кордоном на фондових біржах. Вигоди і недоліки IPO представлені на *рис. 1* і *рис. 2*.

Міжнародна аудиторська компанія *Pricewaterhouse Coopers* (PwC) виділяє три етапи виходу підприємства на ринок IPO, що представлені на *рис. 3* [8].

Майже на всіх етапах має бути залучений незалежний аудитор (аудиторська фірма).

На *першому етапі* одним з кроків є створення комітету по аудиту, який наділяється певними повноваженнями по вибору зовнішнього аудитора, нагляду за його роботою, по залученню інших незалежних фахівців з питань бухгалтерського обліку, оподаткування, по координації дій між такими фахівцями, внутрішнім і зовнішнім аудиторами.

На *другому етапі* складається фінансова звітність за міжнародними стандартами (проміжна, річна), яка аудіюється зовнішнім аудитором. Аудитор має забезпечити високий рівень довіри до аудиторського висновку. Аудитор має бути впевненим у тому, що його робота є

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за січень – вересень 2014 р. [2]

Залучення інвестицій	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	
	у фактичних цінах, млн грн	у % до загального обсягу
Усього	**135476,8**	**100,0**
У т. ч. за рахунок		
Коштів державного бюджету	763,3	0,6
Коштів місцевих бюджетів	2060,9	1,5
Власних коштів підприємств та організацій	97238,6	71,8
Кредитів банків та інших позик	13275,8	9,8
Коштів іноземних інвесторів	2455,5	1,8
Коштів населення на будівництво житла	15069,0	11,1
Інших джерел фінансування	4613,7	3,4

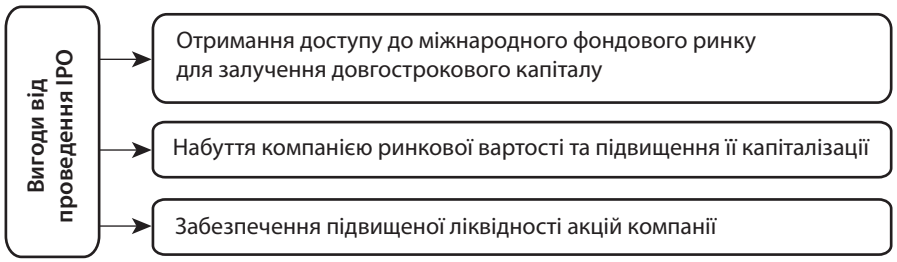

Рис. 1. Вигоди від впровадження IPO

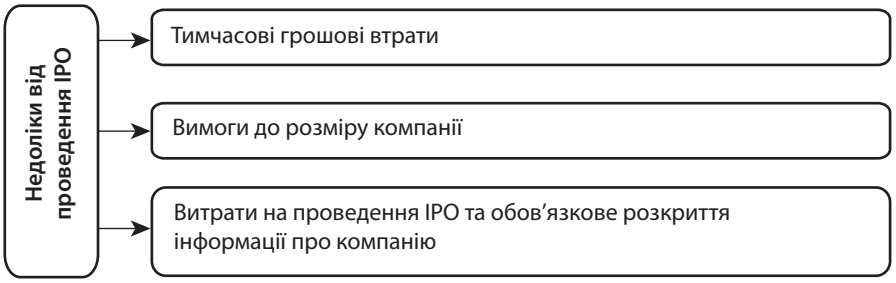

Рис. 2. Недоліки від проведення IPO

Рис. 3. Етапи виходу підприємств на ринок IPO

соціально значимою і виконується не лише в інтересах власника і менеджменту підприємства, що бажають вийти на ринок IPO, а і в інтересах майбутніх інвесторів, громадськості.

Аудитор керується Кодексом етики професійних бухгалтерів, який вимагає від нього чесності, об'єктивності, незалежності, професійної компетентності та поведінки, а також дотримання принципу професійного скептицизму. У цьому йому допоможе Концептуальна основа якості аудиту: ключові елементи, що створюють середовище для якості аудиту, яка була перекладена і видана за участю Аудиторської палати України (АПУ) у 2015 р. [1].

На другому етапі також управлінський персонал підприємства має підготувати інформацію щодо аналізу результатів фінансової діяльності на підставі фінансової звітності, складеної за міжнародними стандартами, на підставі прогнозної інформації. Управлінський персонал може припуститися необ'єктивності та відчувати складнощі у проведенні аналізу динаміки доходів, витрат, грошових надходжень, їх структури, складових капіталу,виплат працівникам, показників ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності, обіговості, ділової активностітощо. Тому для аналізу показників фінансової звітності зазвичай залучається зовнішня незалежна аудиторська фірма (аудитор), але не та, яка аудіює фінансову звітність. Таким чином проводиться розподіл аудиторських послуг і забезпечується їх об'єктивність.

На *третьому етапі* управлінський персонал має забезпечити інвесторів якісною інформацією про стратегію підприємства, перспективи розвитку, ефективність ведення бізнесу, систему управління, внутрішнього контролю, стан сплати податків, тощо. Така інформація є публічною і надається у фінансовій звітності, що складена за міжнародними стандартами. На цьому ж етапі аудиторська фірма перевіряє фінансову звітність з метою надання впевненості користувачу про її достовірність. Таким чином, доходимо висновку, що зовнішній незалежний аудитор є ключовою особою протягом всього часу виходу суб'єкта господарювання на ринок IPO – на біржу (*рис. 4*).

Аудитор під час співпраці з підприємством, яким прийнято рішення про вихід на ринок IPO, може надавати йому аудиторські послуги з перевірки фінансової звітності, складеної у відповідності до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), з метою підтвердження її достовірності, а також супутні аудиторські послуги: складання фінансової звітності за МСФЗ, перевірка окремих господарських операцій, зокрема по залученню зовнішніх інвесторів, аналіз господарської діяльності, тощо. Отже, при виході на ринок IPO суб'єктами, що хочуть залучити зовнішніх інвесторів, затребувані і аудит, і супутні послуги.

На ринок IPO може вийти група компаній (підприємств), які підпорядковані одному керівному органу, є пов'язаними особами. За МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», група – це материнське підприємство та всі його дочірні підприємства [4].

Під материнським, або холдинговим, підприємством розуміють підприємство, яке здійснює контроль.

У кінці 2010 р. група підприємств, об'єднана у холдинг Sadovaya Group, провела приватне розміщення акцій на Варшавський фондовій біржі.

Sadovaya Group – провідна українська приватна ресурсна компанія у вугільній галузі, яка займається видобутком і переробкою вугілля з подальшою реалізацією виготовленої вугільної продукції, що об'єднує ТОВ шахта «Садова» та ТОВ шахта «Рассвєт-1» [9].

Рис. 4. Визначення ключової ролі зовнішніх аудиторів (аудиторської фірми)на етапах підготовки підприємства до виходу на ринок IPO; визначення затребуваних аудиторських послуг

Групі, що виходить на ринки капіталу, необхідно мати ієрархічну структуру з юридично оформленим контролем материнської компанії над дочірніми підприємствами. Доречним буде контроль, що виражатиметься у формі володіння частками у власному капіталі.

При виході на ринок IPO група компаній представляє консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами. Зазвичай потрібно надати звітність за три попередні роки. При цьому і обліковий персонал, і зовнішній аудитор мають бути обізнані щодо вимог МСБО 27 і вимог МСФЗ 8 «Операційні сегменти» [5].

Мета розкриття інформації за сегментами полягає в наданні користувачам фінансової звітності інформації про результати діяльності підприємства в різних галузях промисловості та географічних сегментах (областях). Деталізована інформація по сегментах дозволяє користувачам більш чітко зрозуміти особливості діяльності підприємства в цілому. Але слід звернути увагу на те, що це розкриття може бути достатньо складним у підготовці. В управлінського персоналу виникатимуть питання про те, що саме вважати сегментом і яким чином розподіляти доходи, витрати, активи і зобов'язання. У більшості випадків розподіл інформації за сегментами вимагає професійного експертного судження.

Інвестиція на ринку IPO здійснюється шляхом придбання акцій компанії. Подібні інвестиції називаються інвестиціями в пайові цінні папери. За МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» собівартість інвестиції складається з ринкової вартості емітованих цінних паперів на день придбання; витрат, пов'язаних з придбанням: брокерські, банківські послуги, тощо. Інвестиції в пайові цінні папери обліковуються за методом справедливої вартості, методом участі в капіталі або відображаються в консолідованій звітності (*рис. 5*).

Рис. 5. Методи обліку інвестицій

Кількість (частка) придбаних інвестором акцій, значною мірою буде впливати і на фінансову звітність інвестора, і на фінансову звітність емітента цінних паперів. Компанія, на яку здійснюється суттєвий вплив з боку інвестора, за МСБО 28 є асоційованою [6].

Суттєвий вплив (*significant influence*) передбачає участь інвестора або наявність у нього права участі в прийнятті рішень щодо господарчої, фінансової, іншої діяльності підприємства-емітента, а саме: наявність представництва інвестора в керівних органах емітента; наявність осіб, які беруть активну участь в прийнятті управлінських рішень, значні господарчі операції між інвестором і емітентом, обмін управлінським персоналом і технічною інформацією.

При перевірці звітності, що надає користувачам підприємство після проходження процедури IPO, аудитор має звернути значну увагу на відображення прибутку і механізм розподілу прибутку, отриманого підприємством-емітентом залежно від методу обліку інвестиції. Відображення в обліку прибутку та його розподілу у підприємства залежно від методу обліку інвестицій у інвестора та емітента представлено в *табл. 2*. Такий підхід викликається бажанням інвестора отримати достовірну і повну інформацію про стан користування його коштами. Інвестору також необхідно надати прогнозну інформацію, дані про зміну окремих фінансових показників після дати балансу: прогнози прибутку; прогнозні дані про рух грошових коштів та зміни у власному капіталі; інформацію про наявність і достатність грошових коштів у емітента на строк не менше, ніж 12 наступних місяців.

Таблиця 2

Відображення в обліку прибутку і його розподілу у підприємства – інвестора та підприємства-емітента залежно від методу обліку інвестицій за МСБО

№	Господарська операція	У інвестора		У емітента	
		Метод справедливої вартості	Метод участі в капіталі	Метод справедливої вартості	Метод участі в капіталі
Несуттєвий вплив на емітента					
1	Інвестовано на придбання акцій	Дт Інвестиції в акції Кт Грошові кошти (відображається у звіті про фінансовий стан)		Дт Грошові кошти Кт Інший додатковий капітал (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)	
2	Нараховані дивіденди	Дт Дивіденди до отримання Кт Дохід по дивідендах (відображається у звіті про фінансовий стан, звіті про прибутки і збитки і у звіті про зміни у власному капіталі)		Дт Використання прибутку Кт Нараховані дивіденди (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)	
Суттєвий вплив на емітента					
3	Інвестовано на придбання акцій (суттєвий вплив на емітента)		Дт Інвестовано в акції Кт Грошові кошти (відображається у звіті про фінансовий стан)		Дт Грошові кошти Кт Інший додаковий капітал (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)
4	Нарахування частки прибутку на користь інвестора		Дт Інвестиції в акції Кт Дохід від інвестицій (відображається у звіті про фінансовий стан, звіті про прибутки і збитки і у звіті про зміни у власному капіталі)		Дт Використання прибутку Кт Розрахунки з інвестором (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)
5	Нараховані дивіденди		Дт Дивіденди до отримання Кт Інвестиції в акції (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)		Дт Використання прибутку Кт Нараховані дивіденди (відображається у звіті про фінансовий стан і у звіті про зміни у власному капіталі)

ВИСНОВКИ

Таким чином, на всіх етапах виходу на ринок IPO залучається зовнішній аудитор. Так, зовнішні консультанти й аудитори залучаються до підготовки, аналізу результатів діяльності, але дані для аналізу готує і представляє управлінський персонал емітента. Проведений незалежними фахівцями аналіз надає більш глибоке розуміння і пояснює фінансову звітність, надає інформацію про фактори, які можуть вплинути на зміну фінансових результатів і грошових потоків у майбутньому.

Підприємство, виходячи на ринок IPO, стає публічною компанією, тобто оприлюднює свою фінансову звітність. Таку фінансову звітність аудіює зовнішній незалежний аудитор і під час розміщення пропозицій для інвесторів, і після випуску акцій та залучення інвестицій. Саме публічність і прозорість інформації про фінансовий стан підприємства сприяє формуванню позитивного іміджу, довіри до нього потенційних міжнародних інвесторів. Низька ж їх поінформованість, навпаки, негативно вплине на ринкову оцінку акцій емітента. Саме аудитор надає впевненість зовнішнім користувачам фінансової звітності про її достовірність, надійність і неупередженість. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Додаток до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2014 року. Частина 3 / Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська Палата України. – Київ : Видавництво «Фенікс», 2015. – 108 с.

2. Коваленко С. О. Особливості фінансування капітальних вкладень в Україні С. О. Коваленко, Я. Р. Коваленко // Ефективна економіка. – 2014. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3696

3. Лубенченко О. Е. Проблеми залучення капітальних інвестицій в сучасних умовах / О. Е. Лубенченко, Н. Л. Петришина // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. – 2015. – № 32. – С. 279–287.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідовані фінансові звіти» : затверджений Міністерством фінансів України від 01.01.2012 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_045

5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 8 «Операційні сегменти» : затверджений Міністерством фінансів України від 01.01.2012 р. // Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_k53

6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» : затверджений Міністерством фінансів України від 01.01.2012 р. // Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_046

7. Партин Г. О. Переваги і недоліки публічного розміщення акцій як інструмента формування інвестиційних ресурсів підприємства / Г. О. Партин, Р. І. Задерецька, І. І. Бирка // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – Т. 19, вип. 2/5. – С. 123–126.

8. Путеводитель по выходу на IPO. Руководство по размещению ценных бумаг на бирже : PwC [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.pwc.com/ua/ru/capital-market

9. Sadovaya Group. Інформація про групу :SG [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sadovayagroup.com/ru/o-kompanii/company-overview/

10. Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень–жовтень 2015 року / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1015_u.htm

11. Юркевич О. М. Географія бірж українських IPO / О. М. Юркевич, С. І. Дорошенко, О. І. Дорошенко // Вісник КЕФ КНЕУ імені В. Гетьмана. – 2011. – № 2. – С. 248–258.

REFERENCES

Dodatok do Mizhnarodnykh standartiv kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnikh posluh [Annex to International Standards on Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services]. Kyiv: Feniks, 2015.

Kovalenko, S. O., and Kovalenko, Ya. R. "Osoblyvosti finansuvannia kapitalnykh vkladen v Ukraini" [Features of capital investments in Ukraine]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3696(131)

Lubenchenko, O. E., and Petryshyna, N. L. "Problemy zaluchennia kapitalnykh investytsii v suchasnykh umovakh" [The problems attracting capital investment in modern conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu transportu*, no. 32 (2015): 279-287.

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_045

[Legal Act of Ukraine] (2012). Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva finansiv Ukrainy. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_k53

[Legal Act of Ukraine] (2012). Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva finansiv Ukrainy. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_046

Partyn, H. O., Zaderetska, R. I., and Byrka, I. I. "Perevahy i nedoliky publichnoho rozmishchennia aktsii yak instrumenta formuvannia investytsiinykh resursiv pidpryiemstva" [Advantages and disadvantages of IPO as an instrument of investment resources of the enterprise]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova,* vol. 19, no. 2/5 (2014): 123-126.

"Putevoditel po vykhodu na IRO. Rukovodstvo po razmeshcheniyu tsennykh bumag na birzhe" [Things to do to enter the IPO. Manual placement of securities on the stock exchange]. www.pwc.com/ua/ru/capital-market

"Sadovaya Group. Informatsiia pro hrupu" [Sadovaya Group. Information about the group]. http://sadovayagroup.com/ru/o-kompanii/company-overview/

"Tovarna struktura zovnishnyoi torhivli za sichen-zhovten 2015 roku" [Commodity structure of foreign trade in January-October 2015]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1015_u.htm

Yurkevych, O. M., Doroshenko, S. I., and Doroshenko, O. I. "Heohrafiia birzh ukrainskykh IRO" [Geography exchanges Ukrainian IPO]. *Visnyk KEF KNEU imeni V. Hetmana,* no. 2 (2011): 248-258.

УДК 330.322.2

МОДЕЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© 2016 **ТАТАРУЛЬЄВА А. О.**

УДК 330.322.2

Татарульєва А. О. Моделювання ефективного процесу державного регулювання залучення прямих іноземних інвестицій у технічне забезпечення металургійної галузі України

Метою статті є побудова моделі ефективного процесу державного регулювання залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у технічне забезпечення металургійної галузі України з урахуванням стохастичності параметрів інноваційних процесів. Дослідивши взаємозв'язок між міжнародною інвестиційною позицією та кількістю заявок на патенти у країнах Центрально-Східної Європи, визначено, що надходження інвестицій не сприяє проведенню новітніх наукових розробок, підтвердженням яких виступають патенти. Дослідження взаємозв'язку між міжнародною інвестиційною позицією та обсягом коштів, що виділяється на НДіДКР у країнах Центрально-Східної Європи, дало можливість спростувати гіпотезу про вплив залучених ПІІ на обсяг коштів, що виділяється на НДіДКР. Для дослідження впливу ПІІ на інноваційну компоненту економічного розвитку вивчався вплив міжнародної інвестиційної позиції на частку підприємств, що запроваджують інновації. Згідно з емпіричними дослідженнями зростання прямої іноземної інвестиційної діяльності не впливатиме на інноваційну діяльність. Проте взаємозв'язок іноземного інвестування та фінансування витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у металургійній галузі має поліноміальну залежність. Проведені дослідження дали можливість зробити висновок, що неконтрольований та несистематизований приплив іноземних псевдоефективних інвестицій в Україну може становити загрозу для економічного розвитку країни.

Ключові слова: *пряме іноземне інвестування, Центрально-Східна Європа, псевдоефективні інвестиції, міжнародна інвестиційна позиція, інноваційна компонента, металургійна галузь.*

Рис.: *4.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *8.*

Татарульєва Анастасія Олександрівна *– здобувач, кафедра менеджменту і адміністрування, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)*

УДК 330.322.2

Татарульева А. А. Моделирование эффективного процесса государственного регулирования привлечения прямых иностранных инвестиций в техническое обеспечение металлургической отрасли Украины

Целью статьи является построение модели эффективного процесса государственного регулирования привлечения прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в техническое обеспечение металлургической отрасли Украины с учетом стохастичности параметров инновационных процессов. Исследовав взаимосвязь между международной инвестиционной позицией и количеством заявок на патенты в странах Центрально-Восточной Европы, определено, что приток инвестиций не способствует проведению новейших научных разработок, подтверждением которых выступают патенты. Исследование взаимосвязи между международной инвестиционной позицией и объемом средств, выделяемых на НИОКР в странах Центрально-Восточной Европы, позволило опровергнуть гипотезу о влиянии привлеченных ПИИ на объем средств, выделяемых на НИОКР. Для исследования влияния ПИИ на инновационную компоненту экономического развития изучалось влияние международной инвестиционной позиции на долю предприятий, вводящих инновации. Согласно эмпирическим исследованиям рост прямой иностранной инвестиционной деятельности не будет воздействовать на инновационную деятельность. Однако взаимосвязь иностранного инвестирования и финансирования расходов на выполнение научных и научно-технических работ в металлургической отрасли имеет полиномиальную зависимость. Проведенные исследования позволили сделать вывод, что неконтролируемый и несистематизированный приток иностранных псевдоэффективных инвестиций в Украину может представлять угрозу для экономического развития страны.

Ключевые слова: *прямое иностранное инвестирование, Центрально-Восточная Европа, псевдоэффективные инвестиции, международная инвестиционная позиция, инновационная компонента, металлургическая отрасль.*

Рис.: *4.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *8.*

Татарульева Анастасия Александровна *– соискатель, кафедра менеджмента и администрирования, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)*

UDC 330.322.2

Tatarulyeva A. O. Modeling Efficient Process of the State Regulation of Attracting Foreign Direct Investment in the Maintenance of Metallurgical Industry Sector of Ukraine

The article is concerned with building a model of efficient process of the State regulation of attracting foreign direct investment (FDI) in the maintenance of metallurgical industry sector of Ukraine, taking into account stochasticity of the parameters of innovation processes. On researching the relationship between the international investment position and the number of patent applications in the countries of Central and Eastern Europe, it has been determined that an inflow of investments is not conducive to holding of the newest scientific developments, which are confirmed by the patents. Studying the relationships between international investment position and the volume of provisions for research and advanced development in the countries of Central and Eastern Europe, provided to disprove the hypothesis on the impact of the FDI attracted on the volume of provisions for research and advanced development. In order to study the impact of FDI on innovation component of economic development, impact of international investment position on the share of the enterprises, which are implementing innovations, has been researched. According to empirical studies, growth of direct foreign investment activities will not affect innovation activity. However, the relationship of foreign investment and financing the costs for carrying out scientific and scientific-technical works in the metallurgical industry sector does have a polynomial dependence. The carried out studies provide for conclusion that uncontrolled and non-systematized inflow of foreign pseudo efficient investment in Ukraine could pose a threat to the country's economic development.

Keywords: *foreign direct investment, Central-Eastern Europe, pseudo efficient investment, international investment position, innovative component, metallurgical industry sector.*

Fig.: *4.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *8.*

Tatarulyeva Anastasia O. *– Applicant, Department of Management and Administration, Kryvyi Rih National University (11 XXII Partzizdu Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)*

Іноземні інвестиції виступають потужним рушієм економічного розвитку для багатьох економік. Разом з тим позитивні наслідки надходження іноземних інвестицій (трансфер інноваційних знань, зниження рівня безробіття, підвищення продуктивності праці, оновлення матеріально-технічної бази промисловості, запозичення досвіду ефективного менеджменту тощо), супроводжуються загрозами для економічного розвитку держави (консервація чинної моделі залучення країни до міжнародного поділу праці, експансія імпортної продукції, екологічні загрози для зовнішнього середовища).

Ґрунтовним є дослідження ролі іноземного капіталу в активізації інноваційного розвитку, виконане Василицею О. Б. [1], а дослідженням питання тенденцій прямого іноземного інвестування у промисловість України займаються Чичкало-Кондрацька І. Б., Корнієнко А. А. [2], зокрема в металургійне виробництво – Мєдвєдкова Н. С. [3]. Але залишається дискусійним питання ефективності залучення прямих іноземних інвестицій у технічне забезпечення металургійної галузі України з урахуванням стохастичності параметрів інноваційних процесів.

Метою статті є побудова моделі ефективного процесу державного регулювання залучення прямих іноземних інвестицій у технічне забезпечення металургійної галузі України з урахуванням стохастичності параметрів інноваційних процесів.

Сьогодні у світовому співтоваристві зберігається тенденція до акцентування надмірної уваги на позитивних сторонах припливу інвестицій. Однак значні негативні аспекти змушують звернути увагу на інший бік цього явища, оскільки вони становлять загрозу для економічного розвитку країни.

Для підтвердження даної думки було проведено пілотне експертне опитування, яке здійснювалася методом анкетування. Респондентами виступили доктори та кандидати економічних наук, які займаються проблематикою іноземного інвестування української економіки та економічної безпеки. Експерти пропорційно представлені по всійУкраїні.

Основним завданням опитування було визначення впливу надходження інвестицій на економічну безпеку приймаючої країни, а також формування критеріїв псевдоефективних інвестицій. На думку експертів, структура інвестування є вагомим критерієм для визначення псевдоефективності інвестиційного процесу. За отриманими результатами до таких інвестицій віднесли інвестиції у фінансове посередництво, торгівлю та сировинні галузі промисловості (чорну металургію, хімічну промисловість). У реаліях української економіки акцент у хімічній промисловості зроблено на мінеральних добривах, які становлять 35 % експорту галузі. Окрім того, 80 % експортованих добрив становить сечовина, а не складні дво- чи трикомпонентні добрива [4]. У той час, як у країнах Євросоюзу найбільша частка виробництва припадає на продукти нафтопереробки – 25 % [5].

Саме в цих галузях створюється кумулятивний обсяг псевдоефективних інвестицій. Як противага може наводитися приклад Норвегії, у структурі експорту якої переважає нафта і газ – 50 %. Однак частка високотехнологічного експорту станом на 2013 р. становила 16 %, що у 4 рази перевищує показники України. Окрім того, у країні створено державний нафтовий фонд, який акумулює кошти від експорту нафти. Вагомим фактором виступає скандинавська модель розвитку економіки, що базується на гармонійному розподілі національного доходу між громадянами через бюджет, податкову систему, досягненні соціальної рівності населення тощо.

Доцільно визначити ефективність використання іноземного капіталу в економіках країн-реципієнтів (*табл. 1*).

Таблиця 1

Окремі коефіцієнти участі ПІІ в різних галузях, 2013 р.

Країна	Коефіцієнт участі ПІІ в експорті високотехнологічної продукції	Коефіцієнт участі ПІІ в обробній промисловості	Коефіцієнт участі ПІІ в експорті країни
Болгарія	2,8	1,91	0,92
Естонія	0,3	5,4	1,21
Латвія	2,9	1,1	0,94
Литва	1,0	0,9	0,24
Македонія	4,3	1,7	0,97
Польща	1,9	0,9	0,43
Румунія	0,6	0,8	0,48
РФ	10,5	1,3	1,27
Словаччина	0,8	0,3	0,26
Словенія	0,6	0,3	0,29
Угорщина	0,5	–12,5	1,23
Україна	**4,1**	**2,33**	**1,35**
Хорватія	2,03	0,9	1,15
Чехія	0,25	1,2	1,06
Німеччина	0,2	0,6	0,23
Японія	0,0	0,007	0,04
США	1,9	1	1,38

Джерело: розраховано за [6].

Коефіцієнт участі ПІІ в експорті високотехнологічної продукції розраховується як відношення частки ПІІ країни у світових потоках інвестицій до частки високотехнологічного експорту країни в загальносвітовому технологічному експорті. Якщо значення коефіцієнта перевищують 1, це свідчить про перевищення припливу інвестицій над можливостями їх залучення у виробництво високотехнологічного експорту.

Такі значення коефіцієнта у 2013 р. спостерігалися для Болгарії, Латвії, Македонії, Польщі, РФ, України, Хорватії, США. У цих країнах частка високотехнологічного експорту є незначною, тобто приплив капіталу стимулюється іншими сферами для його залучення (видобуток корисних копалин, фінансовий сектор, туристична галузь, торгівля). Також можливим є порівняльний аналіз темпів зростання частки інвестицій у загальносвітовому потоці та частки обробної промисловості у загальносвітовому показнику. Це дасть змогу дослідити співрозмірність темпів.

Водночас, в окремих країнах спостерігається недостатнє надходження ПІІ, якщо виходити з їхньої частки високотехнологічного експорту: Естонія, Румунія, Словенія, Угорщина, Чехія, Японія, Німеччина. Такі показники можуть мати два пояснення: *по-перше*, це може свідчити про неефективну державну політику щодо стимулювання залучення ПІІ у науковомісткі галузі економіки; *по-друге*, це може бути ознакою активної діяльності національного капіталу та його участі у виготовленні наукоємної продукції.

Коефіцієнт участі ПІІ в обробній промисловості розраховується подібним чином, що й попередній показник. Якщо значення коефіцієнта перевищують 1, то це свідчить про перевищення припливу ПІІ над можливостями їх залучення в обробну промисловість. Дану тенденцію було виявлено в Болгарії, Естонії, Македонії, РФ, Україні, що може свідчити про спекулятивний характер припливу ПІІ, оскільки він не забезпечується виробництвом товарів та послуг.

У Литві, Латвії, Польщі, Румунії, Чехії, Хорватії та США значення показника близькі до 1, що відображає пропорційність надходження ПІІ та виробництва в обробній промисловості. Проте є країни, у яких значення коефіцієнта є достатньо низьким: Словаччина, Словенія, Німеччина та Японія, що означає недостатню активність цих країн щодо залучення іноземних інвестицій. В Угорщині спостерігається від'ємний коефіцієнт, оскільки відбувався відплив ПІІ з цих країн.

Коефіцієнт участі ПІІ в експорті країни розраховується аналогічним чином, що й зазначені вище коефіцієнти. Якщо значення коефіцієнта перевищують 1, то це свідчить про перевищення припливу інвестицій над можливостями їх залучення в експортоорієнтовані галузі. Така ситуація спостерігається в Болгарії, Латвії, Македонії, Хорватії, Чехії. Країни, уяких спостерігається наближення коефіцієнта до 1 чи незначне його перевищення: РФ, Естонія та Угорщина. У низці країн спостерігається дещо низький коефіцієнт, що свідчить про недостатність залучення ПІІ в експортоорієнтовані галузі: Польща, Литва, Словаччина, Словенія, Німеччина та Японія.

Задля розгляду впливу прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток країни-реципієнта необхідним є виявлення впливу на основні показники цього розвитку. У роботі проводилося дослідження впливу іноземних вкладень на інноваційну компоненту.

Варто зазначити, що частка витрат на проведення НДіДКР по відношенню до ВВП країн є досить незначною (*рис. 1*).

Посилений розвиток фінансової сфери призводить до відпливу інвестицій зі сфери інновацій та зумовлює деіндустріалізацію економік, а також підриває традиційну конкурентоспроможність держави, тим самим негативно впливає на фінансову та економічну стабільність. Подібна ситуація спостерігалася в економіці країн Латинської Америки.

Для підтвердження або спростування теорії щодо того, чи впливає надходження іноземних інвестицій на зростання кількості заявок на патенти та обсяг коштів, що виділяється на НДіДКР, на *рис. 2* і *рис. 3* побудовано та відображено їх взаємозв'язки.

Як бачимо, побудовані залежності є оберненими та слабкими, що спростовує теорію активізації процесів наукового та технологічного розвитку у зв'язку із надходженням ПІІ в країни ЦСЄ.

Для дослідження впливу прямих іноземних інвестицій на інноваційну компоненту економічного розвитку в Україні вивчався вплив міжнародної інвестиційної позиції на частку підприємств, що запроваджують інновації (*табл. 2*).

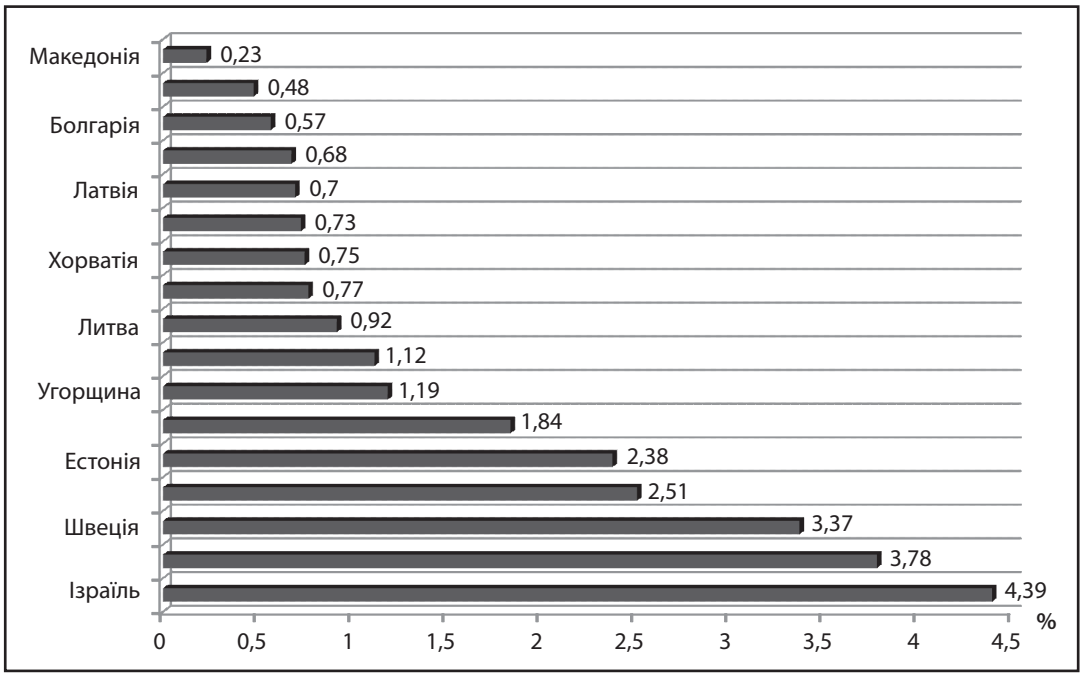

Рис. 1. Витрати на проведення НДіДКР на початок 2013 р., у % доВВП

Джерело: побудовано за [6].

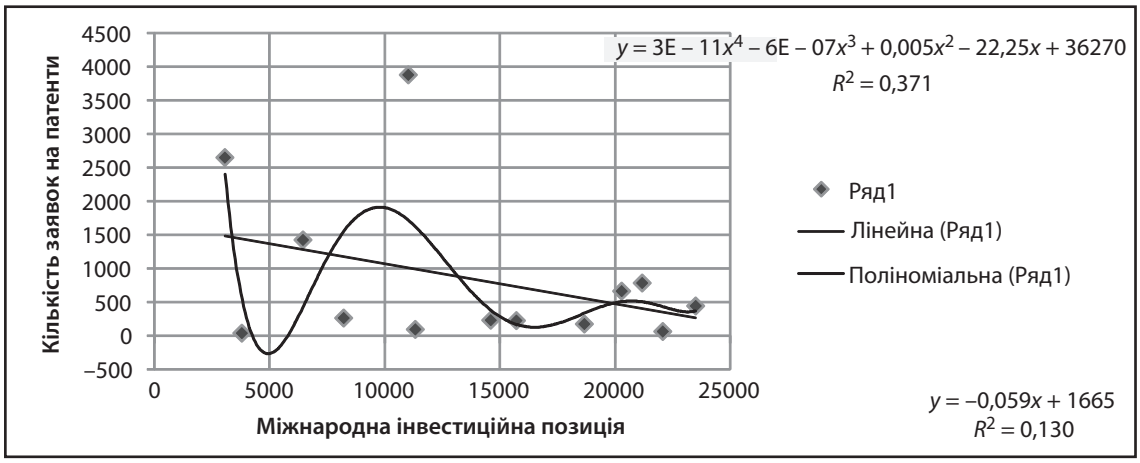

Рис. 2. Взаємозв'язок між міжнародною інвестиційною позицією та кількістю заявок на патенти у країнах ЦСЄ, 2013 р.

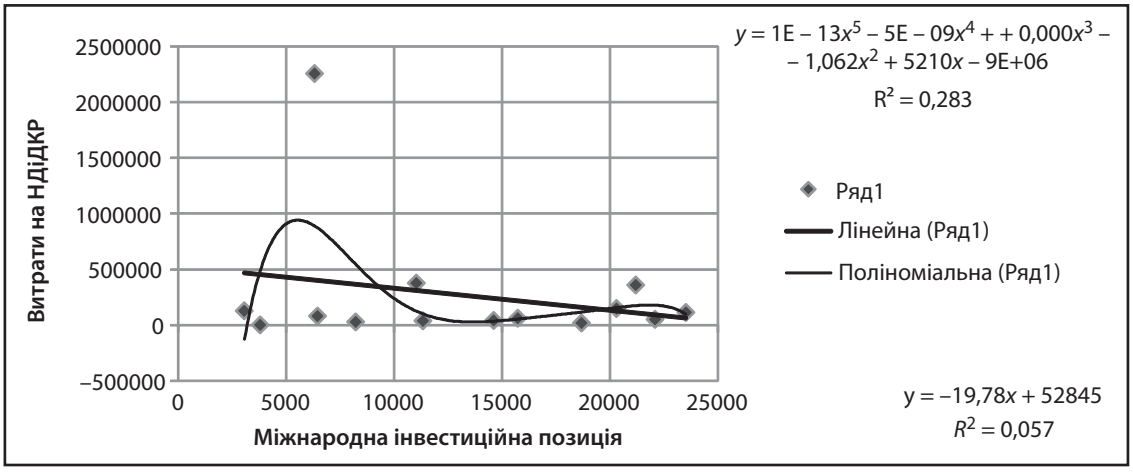

Рис. 3. Взаємозв'язок між міжнародною інвестиційною позицією та обсягом коштів, що виділяється на НДіДКР у країнах ЦСЄ, 2013 р.

Таблиця 2

Окремі показники економічного розвитку України

Показник	Рік													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Частка підприємств, що впроваджують інновації у відношенні до загальної кількості підприємств, %	14,8	14,3	14,6	11,5	10	8,2	10	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6
Міжнародна інвестиційна позиція на особу населення, тис. дол. США/особу	0,48	0,53	0,58	0,66	0,85	1,21	1,64	2,52	3,17	3,32	3,75	4,1	4,46	4,73

Джерело: розраховано за [6, 7].

При тестуванні було виявлено, що цей вплив є недостатньо сильним (r = 0,27), однак прямим. Модель не є статистично значущою, хоча згідно з теоретичними конструкціями іноземні інвестиції повинні служити джерелом трансферу новітніх технологій до підприємств у країні-реципієнті. Проте в Україні прямі іноземні інвестиції здебільшого надходять до галузей, що не потребують високого технологічного розвитку. Таким чином, можемо підсумувати, що згідно з емпіричними дослідженнями зростання прямої іноземної інвестиційної діяльності не здійснюватиме впливу на інноваційну діяльність національної економіки.

«Від інноваційної активності іноземного інвестора залежить здатність національного підприємства отримати економічний ефект від присутності філії ТНК. Однак схильність до здійснення інновацій закордоном є неоднаковою у різних країнах. Тобто переважна більшість закордонних розробок базується у США.

Томувиглядає недоцільним стверджувати, що активне залучення прямих іноземних інвестицій сприятиме розвитку науково-дослідних робіт в країнах ЦСЄ та Україні зокрема» [1, с. 7].

«Найбільш привабливими видами промисловості для іноземних інвесторів протягом багатьох років залишаються металургійне виробництво, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, добувна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, хімічна та нафтохімічна промисловість» [2, с. 90].

«Розвиток однієї з провідних галузей української економіки – металургії – у 2013 р. характеризувався в основному негативними тенденціями. Так, спостерігалося зниження обсягів виробництва готового прокату, феросплавів та труб; обсяги ж виплавки сталі залишалися майже незмінними. Також у 2013 р. істотно погіршився фінансово економічний стан галузі внаслідок зниження обсягів виробництва та реалізації металургійної продукції, одержання збитків та від'ємної рентабельності операційної діяльності. Позитивним моментом можна вважати активізацію, хоч і невелику, інвестиційної діяльності» [8, с. 13].

Наступним етапом дослідження є визначення взаємозв'язку між обсягами іноземного інвестування та фінансуванням витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у металургійній галузі України (*рис. 4*). Проведений аналіз дав можливість зробити висновок, що при збільшенні ПІІ збільшується сума витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт, у тому числі за рахунок іноземних джерел.

«Основні обсяги капітальних інвестицій повинні спрямовуватися на технічне переоснащення агломераційного, доменного, сталеплавильного та енергетичного виробництв. Модернізація й технічне переоснащення металургійних підприємств повинні бути спрямовані в напрямках підвищення якості й зниження собівартості металопродукції за рахунок впровадження у виробництво передових енерго- і ресурсозберігаючих технологій, нового обладнання, розширеного асортименту продукції» [3, с. 10].

ВИСНОВКИ

Дослідивши взаємозв'язок між міжнародною інвестиційною позицією та кількістю заявок на патенти у країнах Центрально-Східної Європи, визначено, що надходження інвестицій не сприяє проведенню новітніх наукових розробок, підтвердженням яких виступають патенти.

Дослідження взаємозв'язку між міжнародною інвестиційною позицією та обсягом коштів, що виділяється на НДіДКР у країнах Центрально-Східної Європи, дало можливість спростувати гіпотезу про вплив залучених прямих іноземних інвестицій на обсяг коштів, що виділяється на НДіДКР.

Для дослідження впливу прямих іноземних інвестицій на інноваційну компоненту економічного розвитку вивчався вплив міжнародної інвестиційної позиції на частку підприємств, що запроваджують інновації.

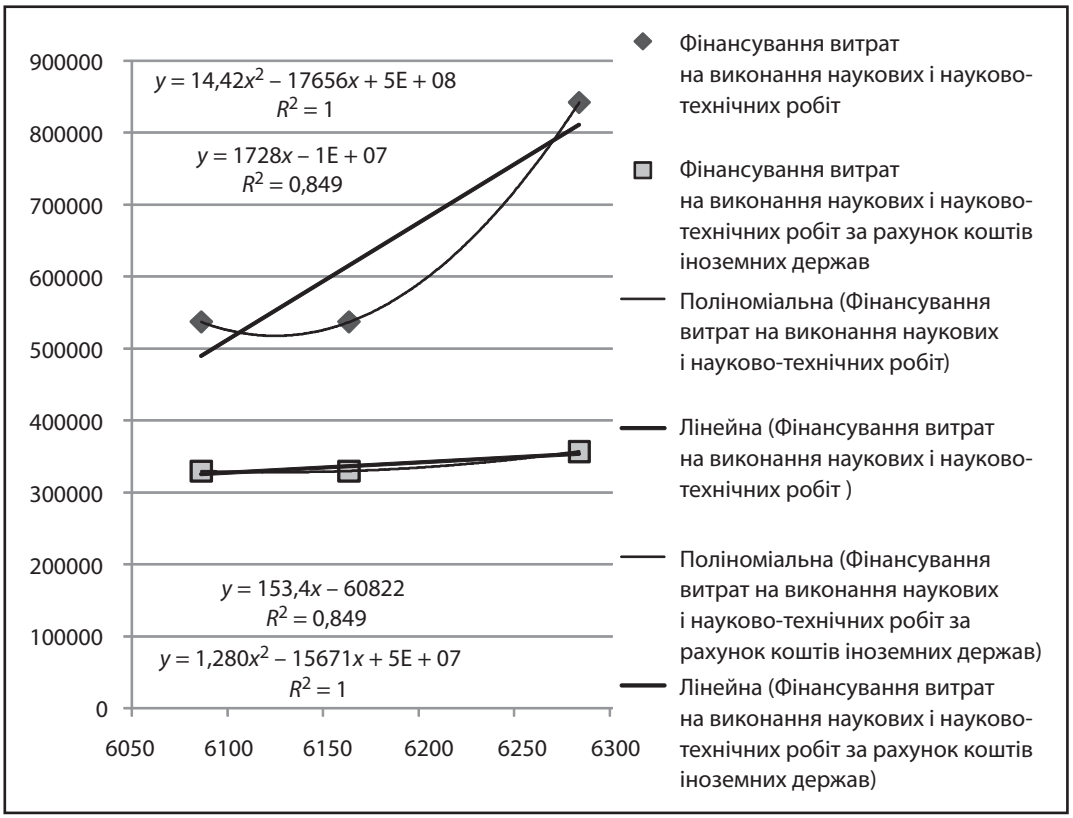

Рис. 4. Взаємозв'язок між обсягами іноземного інвестування та фінансуванням витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у металургійній галузі, 2011–2013 рр.

Джерело: розраховано за [7, 8].

Згідно з емпіричними дослідженнями зростання прямої іноземної інвестиційної діяльності не здійснюватиме впливу на інноваційну діяльність.

Проте взаємозв'язок іноземного інвестування та фінансування витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у металургійній галузі має поліноміальну залежність.

Проведені дослідження дали можливість зробити висновок, що неконтрольований та несистематизований приплив іноземних псевдоефективних інвестицій в Україну може становити загрозу для економічного розвитку країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Василиця О. Б. Роль іноземного капіталу у розвитку НДіДКР у посттрансформаційних економіках / О. Б. Василиця // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 77–80.

2. Чичкало-Кондрацька І. Б. Сучасні тенденції прямого іноземного інвестування у промисловість України / І. Б. Чичкало-Кондрацька, А. А. Корнієнко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 86–90.

3. Мєдвєдкова Н. С. Шляхи залучення та ефективного використання іноземних інвестицій у металургійній галузі України / Н. С. Мєдвєдкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2009/4.pdf

4. Улітко І. Галузевий огляд. Хімічна промисловість / І. Улітко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://investfunds.ua/markets/analitics/download/himicheskoe-proizvodstvo-demonstriruet-prirost-v-7-jerste-bank-21339/

5. Facts and Figures 2012. The European chemicals industry in a worldwide perspective [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.cefic.org/ Documents /FactsAndFigures/2012/Facts-and-Figures- 2012- The- Brochure.pdf

6. Статистична база Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.worldbank.org/

7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості : наук.-аналіт. доповідь / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразська та ін. ; за заг. ред. В. П. Вишневського ; НАН Україні, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.

Науковий керівник – Щекович О. С., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і адміністрування ДВНЗ «Криворізький національний університет»

REFERENCES

Amosha, O. I. et al. *Promyslovist i promyslova polityka Ukrainy 2013: aktualni trendy, vyklyky, mozhlyvosti* [Industry and Industrial Policy of Ukraine 2013: current trends, challenges, opportunities]. Donetsk, 2014.

Chychkalo-Kondratska, I. B., and Korniienko, A. A. "Suchasni tendentsii priamoho inozemnoho investuvannia u promyslovist Ukrainy" [Modern trends in foreign direct investment in the industry of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 86-90.

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/

"Facts and Figures 2012. The European chemicals industry ina worldwide perspective". http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/2012/Facts-and-Figures-2012-The-Brochure.pdf

Miedviedkova, N. S. "Shliakhy zaluchennia ta efektyvnoho vykorystannia inozemnykh investytsii u metalurhiinii haluzi Ukrainy" [Ways of involvement and the effective use of foreign investment in the steel industry in Ukraine]. http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2009/4.pdf

"Statystychna baza Svitovoho banku" [The statistical basis of the World Bank]. http://www.worldbank.org/

Ulitko, I. "Haluzevyi ohliad. Khimichna promyslovist" [Industry overview. Chemical Industry]. http://investfunds.ua/markets/analitics/download/himicheskoe-proizvodstvo-demonstriruet-prirost-v-7-jerste-bank-21339/

Vasylytsia, O. B. "Rol inozemnoho kapitalu u rozvytku NDiDKR u posttransformatsiinykh ekonomikakh" [The role of foreign capital in the development NDiDKR in Post-transformational economies]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2011): 77-80.

УДК 330.322.01

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ МАЛИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

© 2016 **ЩЕРБАКОВА І. Б.**

УДК 330.322.01

Щербакова І. Б. Методичний інструментарій оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами

У статті представлено методичний інструментарій оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами. Зазначено його особливості: 1) визначення доцільності та ефективності способу залучення інвестицій в аспекті залучення інвестицій; 2) визначення доцільності та ефективності способу залучення інвестицій з урахуванням ефективності проекту; 3) визначення інтегральної доцільності та ефективності способу залучення інвестицій; 4) урахування варіантності способів залучення інвестицій; 5) урахування в оцінюванні доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами варіантів: відмова від залучення інвестицій; відмова від реалізації проекту; 6) простота розрахунку показників методичного інструментарію та стисліть методичного інструментарію; 7) наявність короткого резюме проекту, яке стисло та зрозуміло надає інформаційно-аналітичні дані стосовно: підприємства – ініціатора проекту; теми проекту; значення розрахованих показників оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій; 8) формування комерційної презентації проекту.

Ключові слова: *оцінювання доцільності, оцінювання ефективності, економічний ефект, строк окупності.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *12.* ***Бібл.:*** *12.*

Щербакова Ірина Борисівна *– здобувач, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)*
E-mail: *favorit_m@ukr.net*

УДК 330.322.01

Щербакова И. Б. Методический инструментарий оценивания целесообразности и эффективности привлечения инвестиций малыми промышленными предприятиями

В статье представлен методический инструментарий оценивания целесообразности и эффективности привлечения инвестиций малыми промышленными предприятиями. Обозначены его особенности: 1) определение целесообразности и эффективности способа привлечения инвестиций в аспекте привлечения инвестиций; 2) определение целесообразности и эффективности способа привлечения инвестиций с учетом эффективности проекта; 3) определение интегральной целесообразности и эффективности способа привлечения инвестиций; 4) принятие во внимание вариантности способов привлечения инвестиций; 5) включение в оценивание целесообразности и эффективности привлечения инвестиций малыми промышленными предприятиями вариантов: отказ от привлечения инвестиций; отказ от реализации проекта; 6) простота расчетов показателей методического инструментария и краткость методического инструментария; 7) включает резюме проекта, которое кратко и понятно предоставляет информационно-аналитические данные относительно: предприятия-инициатора проекта; темы проекта; значения рассчитанных показателей оценивания целесообразности и эффективности привлечения инвестиций; 8) формирует коммерческую презентацию проекта.

Ключевые слова: *оценивание целесообразности, оценивание эффективности, экономический эффект, срок окупаемости.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *12.* ***Библ.:*** *12.*

Щербакова Ирина Борисовна *– соискатель, кафедра учета, анализа и аудита, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)*
E-mail: *favorit_m@ukr.net*

UDC 330.322.01

Shcherbakova I. B. Methodical Instrumentarium for Evaluating the Expediency and Efficiency of Attracting Investments by Small Industrial Enterprises

The article presents methodical instrumentarium for evaluating the expediency and efficiency of attracting investments by small industry enterprises. Its features have been specified as follows: 1) determining the expediency and efficiency of ways to attract investments in the aspect of investment attraction; 2) determining the expediency and efficiency of ways to attract investments, taking into consideration efficiency of project; 3) determining the integral expediency and efficiency of ways to attract investments; 4) taking into consideration variance of ways to attract investments; 5) inclusion in the evaluating the expediency and efficiency of attracting investments by small industry enterprises of variations: rejection of investment attraction; rejection of project implementation; 6) ease of calculating the indicators of the methodical instrumentarium and brevity of the methodical instrumentarium; 7) includes a summary of project, which briefly and clearly provides information-analytical data on: enterprise as the project proponent; theme of the project; values of calculated indicators in evaluating the expediency and efficiency of attracting investments; 8) developes a commercial presentation of project.

Keywords: *evaluation of expediency, evaluation of efficiency, economic effect, payback time.*
Fig.: *1.* ***Formulae:*** *12.* ***Bibl.:*** *12.*

Shcherbakova Iryna B. *– Applicant, Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenka Ave., Odessa, 65044, Ukraine)*
E-mail: *favorit_m@ukr.net*

Освітлення та визначення необхідного методичного інструментарію оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами є логічною складовою процесу прийняття рішення щодо застосування проектного бізнес-партнерства як заходу залучення інвестицій. Відмітимо, що ефективність залучення обумовлює використання показників, що надають кількісне та якісне інформаційно-аналітичне забезпечення стосовно результатів, які отримує мале промислове підприємство. Своєю чергою, визначення доцільності припускає, крім аналізу показників ефективності в межах проектного бізнес-партнерства, наявність інформаційно-аналітичного забезпечення ефективності інших варіантів залучення інвестицій. Виходячи з низки вищезазначених факторів, а також із специфіки сучасного середовища (дефіцит інвестицій, висока вартість кредитних ресурсів, скрутне фінансове становище малих промислових

підприємств), усе це підвищує відповідальність управлінського рішення стосовно залучення інвестицій.

Вирішенням проблем розвитку інвестування промисловості та залучення інвестицій приділено уваги багатьма науковцями, серед яких: О. Балан, Н. Ващенко, Н. Гребенюк, В. Гришко, В. Гунько, І. Жувагіна, В. Запухляк, І. Івахненко, Т. Колмыкова, Н. Лахметкина, М. Макарова, М. Михайленко, К. Петрова, Г. Подшиваленко, О. Товстенюк та інші. Але, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема нестачі фінансування проектів розвитку малих промислових підприємств досить існує.

Пропонований методичний інструментарій оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами побудовано на засадах послідовності, етапності та універсальності (*рис. 1*). Він складається з чотирьох блоків.

Блок І. Визначення проекту для залучення інвестицій з метою його реалізації. Установлення даних необхідних для оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій. На цьому етапі мале промислове підприємство визначає проект, під який будуть залучатися інвестиції на його реалізацію. Виходячи з особливостей підприємства та проекту визначаються необхідні дані, які будуть застосовані на подальших етапах оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій [1].

Блок ІІ. Оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій в аспекті підходу залучення інвестицій. Охоплює етапи: 1, 1.1, 1.1.1, 1.1.2, 1.2, 1.2.1, 1.2.2, 1.3 та 2. Цей блок є методичним інструментарієм оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій з метою визначення доцільного та ефективного способу залучення інвестицій без урахування особливостей економічної ефективності проекту [2, 3].

Етапи 1, 1.1, 1.1.1, 1.1.2, 1.2, 1.2.1, 1.2.2, 1.3 визначають спрямованість відповідних показників оцінюван-

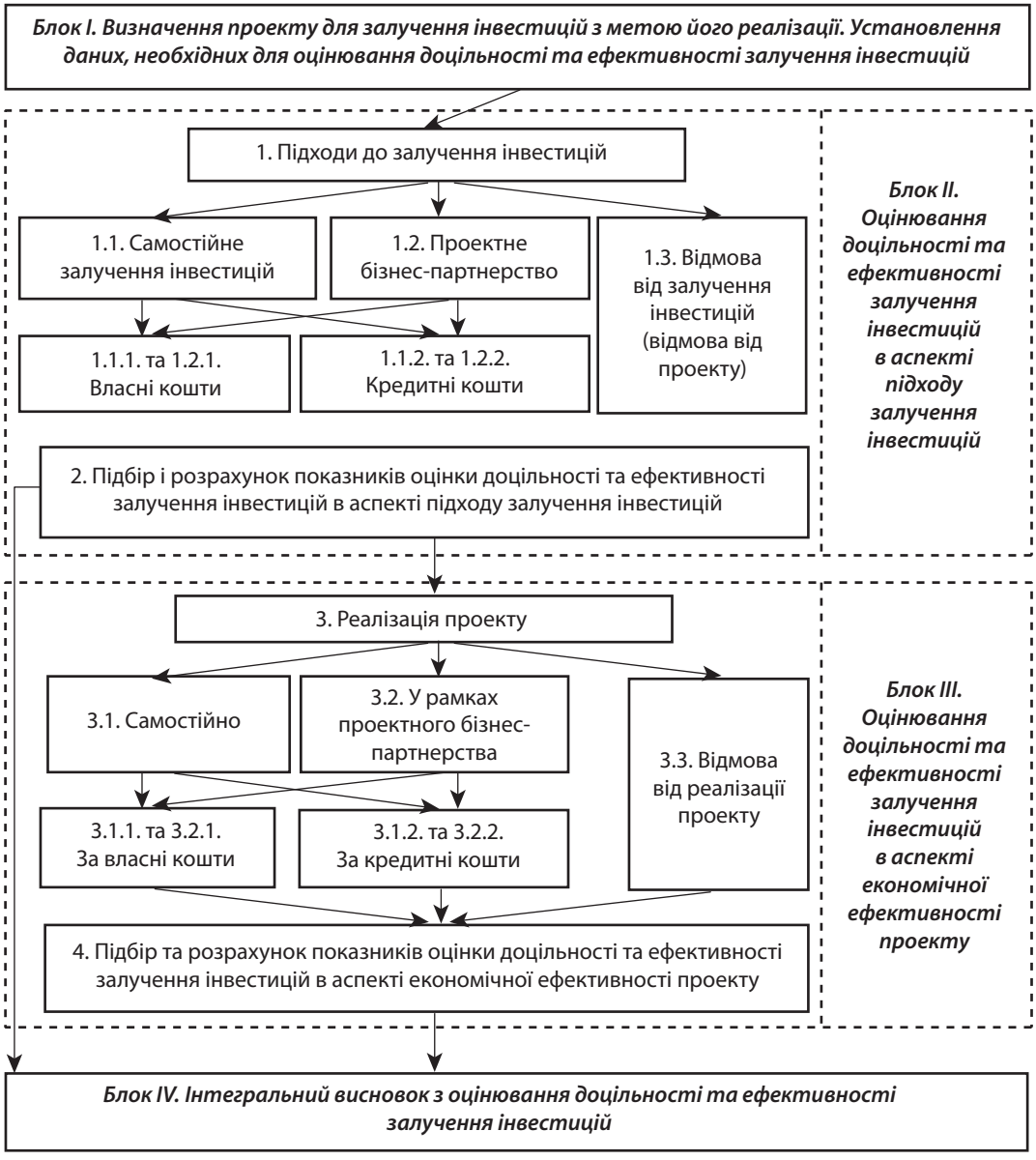

Рис. 1. Алгоритм задіяння методичного інструментарію оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами

ня доцільності та ефективності відповідно до способу залучення інвестицій у розрізі варіантів: самостійного залучення інвестицій; у рамках проектного бізнес-партнерства; відмови від залучення інвестицій (відмова від реалізації проекту) [4–6].

Етап 2. Підбір та розрахунок показників оцінки доцільності та ефективності залучення інвестицій в аспекті підходу залучення інвестицій. Оптимальним показником доцільності та ефективності способу залучення інвестицій виступає вартість використовуваного підходу до залучення інвестицій. Включає показники, які відображають вартість варіантів вирішення питання залучення інвестицій малими промисловими підприємствами. Для порівнянності значень варіантів залучення інвестицій показники розраховуються на однаковий період [7, 8].

Для розрахунку вартості залучення інвестицій, які здійснюються самостійно за рахунок власник коштів, пропонується формула [3, 5, 6]:

$$Вісв = I + I \cdot \frac{Вд}{100} \cdot Піп, \quad (1)$$

де $B_{ісв}$ – вартість залучення інвестицій, які здійснюються самостійно за рахунок власник коштів, грн;

I – розмір необхідних інвестицій, грн;

Вд – відсоток денної прибутковості капіталу (визначається з прибутковості активів підприємства або з розміру діючої банківської депозитної ставки), %/день;

Піп – обраний період розрахунку, днів.

Визначення вартості залучення інвестицій, які здійснюються самостійно за рахунок кредитних коштів, відбувається за формулою [3, 5, 6]:

$$Віск = I + I \cdot \frac{Вк}{100} \cdot Піп, \quad (2)$$

де *Віск* – вартість залучення інвестицій, які здійснюються самостійно за рахунок кредитних коштів, грн;

I – розмір необхідних інвестицій, грн;

Вк – відсоток денної діючої кредитної ставки, %/день;

Піп – обраний період розрахунку, днів.

Розрахунок вартості залучення інвестицій в рамках проектного бізнес-партнерства, які здійснюються за рахунок власних коштів, пропонується робити за формулою [3, 5, 6]:

$$Вівп = I \cdot Ду + I \cdot Ду \cdot \frac{Вд}{100} \cdot Піп, \quad (3)$$

де *Вівп* – вартість залучення інвестицій, які здійснюються в рамках проектного бізнес-партнерства за рахунок власник коштів, грн;

I – розмір необхідних інвестицій, грн;

Ду – доля участі в проекті, %;

Вд – відсоток денної прибутковості капіталу (визначається з прибутковості активів підприємства або з розміру діючої банківської депозитної ставки), %/день;

Піп – обраний період розрахунку, днів.

Для визначення вартості залучення інвестицій, які здійснюються в рамках проектного бізнес-партнерства за рахунок кредитних коштів, пропонується формула [3, 5, 6]:

$$Вівк = I \cdot Ду + I \cdot Ду \cdot \frac{Вк}{100} \cdot Піп, \quad (4)$$

де *Вівк* – вартість залучення інвестицій, які здійснюються в рамках проектного бізнес-партнерства за рахунок кредитних коштів, грн;

I – розмір необхідних інвестицій, грн;

Ду – доля участі в проекті, %;

Вк – відсоток денної діючої кредитної ставки, %/день;

Піп – обраний період розрахунку, днів.

Вартість залучення інвестицій у варіанті відмови від залучення інвестицій (відмова від проекту) приймаємо рівну нулю, тому що в аспекті доцільності та ефективності на фазі залучення відмова від залучення не несе в собі витрати та/або доходи.

Блок ІІІ. Оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій в аспекті економічної ефективності проекту. Охоплює етапи: 3, 3.1, 3.1.1, 3.2, 3.2.1, 3.2.2, 3.2.1, 3.3 та 4. Цей блок є методичним інструментарієм оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій з метою визначення доцільного та ефективного способу залучення інвестицій в аспекті економічної ефективності проекту [8, 9].

Етапи 3, 3.1, 3.1.1, 3.1.2, 3.2, 3.2.1, 3.2.2, 3.3 визначають спрямованість відповідних показників оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій в аспекті економічної ефективності проекту в розрізі варіантів його реалізації: самостійно; у рамках проектного бізнес-партнерства; відмови від реалізації проекту [9].

Етап 4. Підбір та розрахунок показників оцінки доцільності та ефективності залучення інвестицій в аспекті економічної ефективності проекту. Для цієї цілі оптимальними показниками виступають: річний економічний ефект і строк окупності інвестиційних витрат [10].

Для визначення річного економічного ефекту для варіантів: реалізація проекту самостійно за власні кошти; реалізація проекту самостійно за кредитні кошти; відмова від самостійної реалізації проекту пропонується формула [5, 6, 8]:

$$Ер = \Delta Ев + \Delta Др - Вп, \quad (5)$$

де *Ер* – річний економічний ефект для варіантів реалізації проекту: самостійно за власні кошти; реалізація проекту самостійно за кредитні кошти; відмова від самостійної реалізації проекту, грн;

$\Delta Ев$ – річна економія витрат від впровадження проекту (розраховується за формулою (6)), грн;

$\Delta Др$ – річний додатковий дохід від провадження проекту (розраховується за формулою (7)), грн;

Вп – сума річних поточних витрат з реалізації проекту, грн.

Розрахунок річної економії витрат від впровадження проекту відбувається за формулою [5, 6, 8]:

$$\Delta Ев = \sum_{i=1}^{n} (B_{i0} - B_{i1}), \quad (6)$$

де $\Delta Ев$ – річна економія витрат від впровадження проекту, грн;

B_{i0} – річні витрати по *i*-му виду витрат до впровадження проекту, грн;

B_{i1} – річні витрати по *i*-му виду витрат після впровадження проекту, грн.

Розрахунок річного додаткового доходу від провадження проекту відбувається за формулою [5, 6, 8]:

$$\Delta Дp = \sum_{i=1}^{n} (Д_{i1} - Д_{i0}), \quad (7)$$

де $\Delta Дp$ – річний додатковий дохід від впровадження проекту, грн;

$Д_{i0}$ – річний дохід від *i*-го виду продукту до впровадження проекту, грн;

$Д_{i1}$ – річний дохід від *i*-го виду продукту після впровадження проекту, грн.

Для визначення річного економічного ефекту від реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за власні або за кредитні кошти, а також втраченого економічного ефекту в разі відмови від реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства пропонується формула [5, 6, 9]:

$$Ерп = \Delta Ев + \Delta Дp \cdot Ду - Вп \cdot Ду, \quad (8)$$

де *Ерп* – річний економічний ефект від реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за власні або за кредитні кошти, грн;

Ду – доля участі в проекті, %;

$\Delta Ев$ – річна економія витрат від впровадження проекту (розраховується за формулою (6)), грн;

$\Delta Дp$ – річний додатковий дохід від провадження проекту (розраховується за формулою (7)), грн;

Вп – сума річних поточних витрат з реалізації проекту, грн.

Для розрахунку строку окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту самостійно за власні кошти пропонується формула [5, 6, 9]:

$$Посв = \frac{I}{Ер}, \quad (9)$$

де $П_{осв}$ – строк окупності інвестиційних витрат для варіанту реалізації проекту самостійно за власні кошти, рік;

I – розмір необхідних інвестицій, грн;

Ер – річний економічний ефект для варіанту реалізації проекту самостійно за власні кошти (визначається за формулою (5)), грн.

Для визначення строку окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту самостійно за кредитні кошти пропонується формула [5, 6, 10]:

$$Поск = \frac{Віск}{Ер}, \quad (10)$$

де *Поск* – строк окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту самостійно за кредитні кошти, рік;

Віск – вартість залучення інвестицій, які здійснюються самостійно за рахунок кредитних коштів (визначається за формулою (2)), грн;

Ер – річний економічний ефект для варіанта реалізації проекту самостійно за власні кошти (визначається за формулою (5)), грн.

Для розрахунку строку окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за власні кошти пропонується формула [5, 6, 10]:

$$Попв = \frac{I \cdot Ду}{Ерп}, \quad (11)$$

де *Попв* – строк окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за власні кошти, рік;

I – розмір необхідних інвестицій, грн.;

Ду – доля участі в проекті, %;

Ерп – річний економічний ефект від реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за власні кошти (визначається за формулою (8), грн.

Розрахунок строку окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за кредитні кошти відбувається за формулою [5, 6, 10]:

$$Попк = \frac{Вінк}{Ер}, \quad (12)$$

де *Попк* – строк окупності інвестиційних витрат для варіанта реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за кредитні кошти, рік;

Вінк – вартість залучення інвестицій, які здійснюються в рамках проектного бізнес-партнерства за рахунок кредитних коштів (визначається за формулою (4)), грн;

Ерп – річний економічний ефект від реалізації проекту в рамках проектного бізнес-партнерства за кредитні кошти (визначається за формулою (8)), грн;

Блок IV. Інтегральний висновок з оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій. На цьому етапі дані блоків I, II, III надаються у зведеній таблиці, яка відзначається такими характеристиками [11, 12]:

1. Підсумкова таблиця методичного інструментарію оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами.

2. Резюме проекту, яке містить дані підприємства – ініціатора проекту, тему проекту та значення розрахованих показників оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій.

3. Підстави для прийняття управлінських рішень стосовно оцінювання та залучення інвестицій для реалізації проекту та визначення варіанта залучення інвестицій.

4. Комерційна презентація проекту для потенційних підприємств-партнерів з метою залучення інвестицій на засадах проектного бізнес-партнерства. Презентація містить елементи психологічного впливу на потенційних підприємств-партнерів з метою спонукання до згоди на участь в проекті.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розроблений методичний інструментарій з оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій малими промисловими підприємствами, на відміну від існуючих підходів, адаптований для проектів малих промислових підприємств, які мають тематичну та цільову спрямованість; є універсальним, бо не має регіональної та галузевої прив'язки; запропонована система показників оцінювання доцільності та ефективності залучення інвестицій на засадах проектного бізнес-партнерства дозволяє виконувати

економічне оцінювання й інші варіанти залучення інвестицій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Балан О. С. Життєвий цикл інвестиційного проекту та інвестиційні рішення / О. С. Балан // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 1 (13). – С. 43–47.

2. Подшиваленко Г. П. Инвестиции : учебное пособие / Г. П. Подшиваленко, Н. И. Лахметкина, М. В. Макарова и др. – М. : КРОНУС, 2004. – 176 с.

3. Товстенюк О. В. Теоретико-методичні засади здійснення фундаментальної діагностики інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств / О. В. Товстенюк // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент ті підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 404–410.

4. Петрова К. В. Діагностика інвестиційної привабливості підприємства / К. В. Петрова // Управління розвитком. – 2014. – № 9 (172). – С. 120–121.

5. Гунько В. І. Фактори та показники формування інвестиційної привабливості підприємств / В. І. Гунько // Фінансовий простір. – 2013. – № 1 (9). – С. 85–88.

6. Колмыкова Т. С. Инвестиционный анализ : учебное пособие / Т. С. Колмыкова. – М. : Инфра-М, 2009. – 204 с.

7. Гребенюк Н. О. Інвестиційна привабливість : сутність та засоби покращення / Н. О. Гребенюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 12. – С. 12–17.

8. Івахненко І. С. Інвестиційна діяльність в Україні: сучасний стан та можливості її активізації / І. С. Івахненко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 2. – С. 7–9.

9. Жувагіна І. О. Чинники формування інвестиційного потенціалу підприємства роздрібної торгівлі / І. О. Жувагіна // Экономика Крыма. – 2013. – № 1 (42). – С. 318–322.

10. Запухляк В. З. Мотиваційні чинники інвестування та характеристики інвестиційного розвитку країн / В. З. Запухляк // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 5. – С. 340–350.

11. Ващенко Н. В. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства / Н. В. Ващенко, М. В. Михайленко // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – Вип. 31, Т. 2. – С. 31–36.

12. Гришко В. А. Місце та роль інвестиційно-інноваційного складника в загальному економічному потенціалі підприємства / В. А. Гришко // Науковий вісник НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.6. – С. 185–191.

REFERENCES

Balan, O. S. "Zhyttievyi tsykl investytsiinoho proektu ta investytsiini rishennia" [The life cycle of the project and investment decisions.]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 1 (13) (2012): 43-47.

Hunko, V. I. "Faktory ta pokaznyky formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpryiemstv" [Factors and indicators of formation of investment attractiveness of enterprises]. *Upravlinnia finansovoiu ta investytsiinoiu skladovoi diialnosti pidpryiemstv*, no. 1 (9) (2013): 85-89.

Hrebeniuk, N. O. "Investytsiina pryvablyvist : sutnist ta zasoby pokrashchennia" [Investment appeal: the nature and means of improvement]. *Investytsii : praktyka ta dosvid*, no. 12 (2012): 12-17.

Hryshko, V. A. "Mistse ta rol investytsiino-innovatsiinoho skladnyka v zahalnomu ekonomichnomu potentsiali pidpryiemstva" [The place and role of investment and innovation component in the overall economic potential of the company]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20 (6) (2010): 185-191.

Ivakhnenko, I. "Investytsiina diialnist v Ukraini: suchasnyi stan ta mozhlyvosti ii aktyvizatsii" [Investing in Ukraine: current situation and possibilities for its activation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 2 (2010): 7-9.

Kolmykova, T. S. *Investitsionnyy analiz* [Investment analysis]. Moscow: Infra-M, 2009.

Podshivalenko, G. P. et al. *Investitsii* [Investments]. Moscow: KRONUS, 2004.

Petrova, K. V. "Diahnostyka investytsiinoi pryvablyvosti pidpryiemstva" [Diagnostics of investment appeal]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 9 (172) (2014): 20-21.

Tovsteniuk, O. V. "Teoretyko-metodychni zasady zdiisnennia fundamentalnoi diahnostyky investytsiinoi pryvablyvosti mashynobudivnykh pidpryiemstv" [Theoretical and methodological principles of fundamental diagnosis of the investment attractiveness of engineering companies]. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name= PDF/VNULPM_2013_776_62.pdf

Vashchenko, N. V., and Mykhailenko, M. V. "Teoretychni osnovy formuvannia potentsialu pidpryiemstva" [Theoretical Foundations of enterprise potential]. *Torhivlia i rynok Ukrainy,* vol. 2, no. 31 (2011): 31-36.

Zapukhliak, V. Z. "Motyvatsiini chynnyky investuvannia ta kharakterystyky investytsiinoho rozvytku krain" [Motivational factors of investment properties and investment development countries]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 22 (2013): 340-350.

Zhuvahina, I. O. "Chynnyky formuvannia investytsiinoho potentsialu pidpryiemstva rozdribnoi torhivli" [Determinants of investment potential retailers]. *Ekonomika Kryma*, no. 1 (42) (2013): 318-322.

УДК 332.145

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

© 2016 **ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.**

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць

У роботі здійснено аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць. Харківська область має досить потужний економічний потенціал та демонструє високий рівень соціально-економічного розвитку. Водночас асиметрії в розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківського регіону не зменшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних територій регіону до менш спроможних призводить до внутрішньо регіональної напруженості та позбавляє адміністративно-територіальні одиниці стимулів до економічного зростання. Створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні в Україні є одним з пріоритетних завдань проведення структурних реформ. Одним із головних напрямів усунення міжрегіональної диференціації та подолання проблем регіонального розвитку в Україні є модернізація системи адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування, за рахунок реалізації реформи децентралізації влади.

Ключові слова: *соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальні одиниці, нерівномірність, соціально-економічні показники, розвиток територій.*

Рис.: *4.* ***Табл.:*** *8.* ***Бібл.:*** *11.*

Ярошенко Ігор Васильович *– кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*

E-mail: *iyaroshenko@i.ua*

Семигуліна Ірина Борисівна *– молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*

УДК 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Анализ основных показателей социально-экономического развития Харьковской области и ее административно-территориальных единиц

В работе проведен анализ социально-экономического развития Харьковской области и ее административно-территориальных единиц. Харьковская область имеет достаточно мощный экономический потенциал и демонстрирует высокий уровень социально-экономического развития. Вместе с тем, асимметрии в развитии административно-территориальных единиц Харьковского региона не уменьшаются, при этом постоянное перераспределение ресурсов от экономически более самодостаточных территорий региона к менее самодостаточным приводит к внутренней региональной напряженности и лишает административно-территориальные единицы стимулов к экономическому росту. Создание эффективной системы организации и управления социально-экономическим развитием на местном уровне в Украине является одним из приоритетных заданий проведения структурных реформ. Одним из главных направлений устранения межрегиональной дифференциации и преодоления проблем регионального развития в Украине является модернизация системы административно-территориального устройства и органов местного самоуправления, за счет реализации реформы децентрализации власти.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, административно-территориальные единицы, неравномерность, социально-экономические показатели, развитие территорий.*

Рис.: *4.* ***Табл.:*** *8.* ***Библ.:*** *11.*

Ярошенко Игорь Васильевич *– кандидат экономических наук, заведующий отделом проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*

E-mail: *iyaroshenko@i.ua*

Семигулина Ирина Борисовна *– младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*

UDC 332.145

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Kharkiv Region and its Administrative-Territorial Units

The publication conducts an analysis of the socio-economic development of the Kharkiv region and its administrative-territorial units. The Kharkiv region has a fairly strong economic potential and demonstrates a high level of socio-economic development. Along with this, asymmetries in the development of administrative-territorial units of the Kharkov region do not decrease, the constant reallocation of resources from the more economically self-sufficient territories in the region towards the less self-sufficient leads to internal regional tensions and deprives the administrative-territorial units of incentives to economic growth. Establishment of an effective system of organization and management of socio-economic development at the local level in Ukraine remains one of the priority tasks for implementing structural reforms. One of the main directions in addressing the interregional differentiation and overcoming problems of regional development in Ukraine is modernization of both administrative-territorial organization and local self-government bodies, through the implementation of the decentralization reform.

Keywords: *socio-economic development, administrative-territorial units, inequality, socio-economic indicators, development of territories.*

Fig.: *4.* ***Tabl.:*** *8.* ***Bibl.:*** *11.*

Yaroshenko Igor V. *– PhD (Economics), Head of Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Derzhprom, 8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

E-mail: *iyaroshenko@i.ua*

Semigulina Irina B. *– Junior Researcher of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Derzhprom, 8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

Інтеграція України в сучасне світове товариство нерозривно пов'язана з гострою необхідністю якомога повного дослідження соціально-економічного потенціалу регіонального рівня господарювання, оскільки взаємодії економічних, соціальних і екологічних процесів, що відбуваються на конкретних територіях, не лише впливають на стан розвитку регіону і матеріальне благополуччя населення, а й дзеркально відображують сучасні суспільні процеси в країні та дають можливість прогнозування майбутньої перспективи. Актуальним для ефективного регіонального управління в Україні на сьогодні залишаються питання розвитку децентралізації управління економікою, оскільки лише ініціатива в регіоні безпосередньо дає можливість забезпечити ефективний розвиток власного господарства.

Проблемам нерівномірності соціально-економічного розвитку як регіонів України, так і регіонів країн світу присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Так, необхідно виділити праці: Долішнього М. І., Варналія З. С., Мокія А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., Кизима М. О., Кузнецова А. В. та інших [1–7].

Однак, внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом інших соціально-економічних процесів, вищезазначена проблематика залишається у полі постійної уваги дослідників та практиків. Світова практика свідчить, що існують суттєві відмінності та особливості розвитку регіонів та окремих територій в країнах світу, що визначає їх соціально-економічний розвиток. Отже, дослідження, спрямовані на аналіз глобальних та вітчизняних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів та окремих територій країн світу й України, залишаються вкрай актуальними.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку стану соціально-економічного розвитку та потенціалу Харківської області та визначити їх значення для економіки України.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області та оцінити його значення для економіки України. Оцінити рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківської області. Здійснити порівняльний аналіз окремих соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць Харківської області для виявлення рівня нерівномірності їх розвитку.

Харківська область – територія Слобідської України в межах Придніпровської низовини і Середньоруської височини, розташована на сході України. Довжина регіону з півночі на південь складає 210 км, зі сходу на захід – 225 км. Площа Харківської області – 31,4 тис. кв. км (5,2% території України), регіон посідає 4-е місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям (*рис. 1*).

На сході Харківська область межує з Луганською, на південному сході – з Донецькою, на південному заході – з Дніпропетровською, на заході та північному заході – з Полтавською і Сумською областями України, на півночі та північному сході – з Бєлгородською областю Російської Федерації. Таким чином, регіон є прикордонною територією.

Харківська область має вигідне географічне розташування:

- з'єднує через порти Чорного й Азовського морів Російську Федерацію з країнами Центральної та Східної Європи;

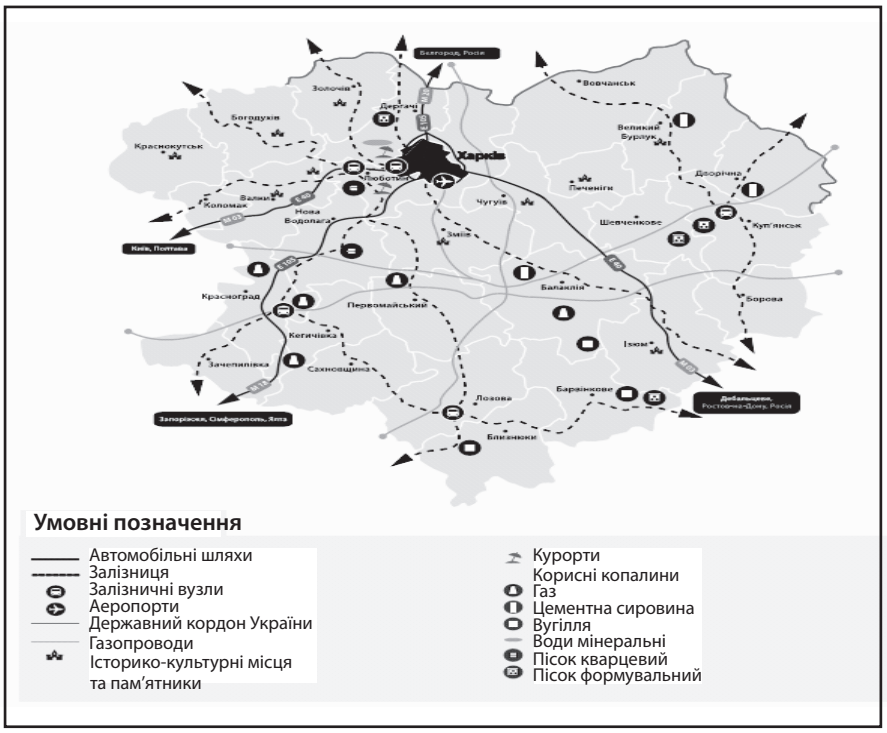

Рис. 1. Карта Харківської області. Інвестиційний паспорт [8]

- через територію області проходять стратегічні автомагістралі: Київ – Харків – Ростов; Москва – Харків – Сімферополь;
- м. Харків – головний вузловий центр залізничного сполучення східної України, що обслуговує шість суміжних областей;
- у місті є міжнародний аеропорт, що приймає пасажирські літаки усіх типів.

Природно-ресурсний потенціал Харківської області складається з мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних та природно-рекреаційних ресурсів. Регіон за природно-ресурсним потенціалом (4,3% від сумарного в Україні) займає 5-е місце в Україні після Донецької (12,3%), Дніпропетровської (10,9%), Луганської (8,8%) областей та Автономної Республіки Крим (6,0%).

Чисельність населення області станом на 1 січня 2014 р. становить 2737,2 тис. осіб (4-е місце на Україні після м. Києва, Донецької та Дніпропетровської областей), у тому числі міське населення – 2202,5 тис. осіб (80,5%), сільське населення – 534,7 тис. осіб (19,5%).

Особливістю національного складу населення Харківщини є його багатонаціональність. На території області проживають представники 111 національностей і народностей, серед них: українці (70,7%), росіяни (25,6%), білоруси (0,5%), євреї (0,4%), вірмени (0,4%) та інші [9].

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області представлений 27 адміністративними районами, 17 містами, у тому числі 7 з них мають обласне значення (Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв). В області налічується 61 селище міського типу, 381 сільська рада, 1677 сільських населених пунктів. Місце кожного адміністративного району за площею, чисельністю та щільністю населення представлено в *табл. 1*.

Найбільшим за територією є Балаклійський район, найменшими – Лозівська та Чугуївська міські ради. За чисельністю населення перші місця займають м. Харків, Харківський і Дергачівський райони. Найбільше скупчення населення спостерігається в містах Харкові, Лозовій і Чугуєві.

Вигідне географічне розташування та наявний природно-ресурсний потенціал сприяють прискореному соціально-економічному розвитку Харківської області, внаслідок чого вона займає вагоме місце в економіці України (*табл. 2*).

Відповідно до представлених у табл. 2 даних територія області становить 5,2% від загальної площі країни. У регіоні проживає 7,0% міського населення України та 3,8% сільського. Частка валового регіонального продукту в 2012 р. становила 5,6% від сумарного обсягу по країні. Обсяги промислової та сільськогосподарської продукції у 2013 р., виробленої в області, становлять відповідно 5,8% та 5,8%. Питома вага капітальних інвестицій, спрямованих в економіку регіону, дорівнює 3,5%. Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП) у 2013 р. на 0,8 відс. пункти нижчий за середнє значення по Україні.

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області (*табл. 3*) вказує на позитивні зміни, що відбулися в регіоні за період 2000–2013 рр.: зростання валового регіонального продукту на одну особу – в 10,7 разу; капітальні інвестиції збільшені в 6,8 разу, обсяги реалізованої промислової продукції та реалізованих послуг – у 9,0 і 10,5 разу відповідно. Сфера внутрішньої торгівлі розширена в 13,8 разу (роздрібний товарооборот), зовнішньої торгівлі – у 6,3 разу (експорт товарів). Рівень зареєстрованого безробіття скорочений у 2 рази, середньомісячна заробітна плата збільшилася в 12,9 разу.

За результатами роботи промисловості у 2013 р. область займає 5-е місце в Україні з питомою вагою обсягів реалізованої промислової продукції 5,8% у загальноукраїнських показниках.

Структура промисловості представлена основними видами діяльності, провідними з яких є виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (30,4% від обсягу реалізованої промислової продукції регіону у 2013 р.), машинобудування (15,9%) та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (19,8%) (*рис. 2*).

За період 2005–2013 рр. в адміністративній структурі обсягів реалізованої промислової продукції Харківської області відбулися часткові зміни, які представлені в *табл. 4*.

Промисловим центром області є м. Харків, на території якого у 2013 р. вироблено 55,6% промислової продукції регіону. Промислово розвиненими є Балаклійський (11,9%), Зміївський (6,7%) і Дергачівський (5,0%) райони, їх частка в структурі випуску промислової продукції області за період 2005–2013 рр. зросла на 5,6 відс. пункти, 1,7 відс. пункти і 1,3 відс. пункти відповідно. Потужним промисловим районом є також Харківський район (11,6%), однак питома вага обсягів виробленої промислової продукції має тенденцію до зниження (з 15,0% у 2005 р. до 11,6% у 2013 р.). Майже половина районів області не виробляють і 1 відсотка від загального обсягу промислової продукції.

За обсягом реалізованої промислової продукції адміністративні одиниці Харківської області у 2013 р. розподілилися таким чином (*рис. 3*).

За обсягами сільськогосподарського виробництва у 2013 р. Харківська область займає 6-е місце в Україні, питома вага валової продукції сільського господарства становить 5,8% у загальноукраїнських показниках (*табл. 5*).

Відповідно до представлених у табл. 5 даних зниження обсягів валової продукції сільського господарства в області за період 1990–2013 рр. на 6,3%, або на 988,3 млн грн (з 15 632,8 млн грн у 1990 р. до 14 644,5 млн грн у 2013 р.) відбувалося на фоні загальної тенденції погіршення стану сільського господарства в Україні, про що свідчить збереження питомої ваги регіону в цій галузі. Проте має місце втрата позиції регіону порівняно з іншими в країні з 3-го місця – у 1990 р. до 6-го – у 2013 р.

Таблиця 1

Адміністративні одиниці Харківської області на 1 січня 2014 р.

Адміністративна одиниця	Територія			Чисельність населення			Щільність населення	
	км²	питома вага, %	ранг	тис. осіб	питома вага, %	ранг	осіб на 1 км²	ранг
Харківська область, у тому числі райони:	31418,5	100,0	–	2737,2	100,0	–	87	–
Балаклійський	1986,5	6,32	1	83,0	3,03	4	42	12
Барвінківський	1364,5	4,34	7	22,8	0,83	23	17	30
Близнюківський	1380	4,39	5	19,7	0,72	27	14	32
Богодухівський	1160,3	3,69	14	39,7	1,45	12	34	14
Борівський	875,3	2,79	23	17,3	0,63	30	20	25
Валківський	1010,5	3,22	18	32,0	1,17	15	32	15
Великобурлуцький	1220,8	3,89	10	22,9	0,84	22	19	28
Вовчанський	1888,6	6,01	2	47,7	1,74	9	25	20
Дворічанський	1112,4	3,54	16	18,2	0,67	28	16	31
Дергачівський	895,2	2,85	22	95,1	3,48	3	106	9
Зачепилівський	794	2,53	24	15,5	0,57	32	20	26
Зміївський	1364,7	4,34	6	72,4	2,65	5	53	10
Золочівський	968,6	3,08	21	26,8	0,98	19	28	17
Ізюмський	1553,5	4,94	3	17,9	0,65	29	12	34
Кегичівський	782,5	2,49	25	21,3	0,78	25	27	19
Коломацький	329,5	1,05	28	7,3	0,26	34	22	21
Красноградський	985,1	3,14	19	45,2	1,65	11	46	11
Краснокутський	1040,8	3,31	17	28,7	1,05	18	28	18
Куп'янський	1280,3	4,07	9	25,3	0,92	20	20	27
Лозівський	1403,5	4,47	4	29,8	1,09	17	21	23
Нововодолазький	1182,7	3,76	12	33,9	1,24	13	29	16
Первомайський	1194,5	3,80	11	16,3	0,60	31	14	33
Печенізький	467,5	1,49	26	10,3	0,38	33	22	22
Сахновщинський	1169,9	3,72	13	21,8	0,80	24	19	29
Харківський	1364,3	4,34	8	182,9	6,68	2	134	8
Чугуївський	1148,6	3,66	15	46,8	1,71	10	41	13
Шевченківський	977,4	3,11	20	20,8	0,76	26	21	24
м. Харків	350	1,11	27	1451,1	53,01	1	4146	1
м. Ізюм	40,8	0,13	29	51,2	1,87	8	1254	5
м. Первомайський	30,8	0,10	32	31,0	1,13	16	1006	6
Куп'янська міськрада	33,4	0,11	30	57,5	2,10	7	1721	4
Лозівська міськрада	18,1	0,06	33	67,0	2,45	6	3702	2
Люботинська міськрада	31,1	0,10	31	24,7	0,90	21	793	7
Чугуївська міськрада	12,8	0,04	34	33,2	1,21	14	2596	3

Джерело: складено за даними [11].

Розвиток рослинництва в регіоні є стабільно високим, область посідає 3-є місце серед регіонів України з питомою вагою 6,3% у 2013 р.

Негативні зміни, що мали місце в галузі тваринництва, призвели до зниження обсягів валової продукції в цій сфері з 1990 р. до 2013 р. на 51,6%, або на 3 756,7 млн грн (з 7281,8 млн грн у 1990 р. до 3525,1 млн грн у 2013 р.) і погіршення позиції області в загальноукраїнських показниках з 3-го місця – у 1990 р. до 9-го – у 2013 р., а також вплинули на загальний стан розвитку сільського господарства регіону в цілому.

Сфера послуг є достатньо розвинутою. За обсягом реалізованих послуг регіон займає 5-е місце в Україні з питомою вагою 4,2% у загальноукраїнських показниках.

Таблиця 2

Харківська область в економіці України у 2013 р.

Показник	Харківська область	Україна	Питома вага, %
Територія, тис. км^2*	31,4	603,5	5,20
Кількість наявного населення, тис. осіб *	2737,2	45426,2	6,03
Частка міського населення, тис. осіб *	2202,5	31336,6	7,03
Частка сільського населення, тис. осіб *	534,7	14089,6	3,79
Щільність населення, осіб на км^2 *	87,0	75,3	–
Валовий регіональний продукт, млн грн (дані за 2012 р.)	82223,0	1459096,0	5,64
Обсяг промислової продукції, млн грн	78114,2	1354745,4	5,77
Обсяг продукції сільського господарства, млн грн	14644,5	252859,0	5,79
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	9292,6	267728,0	3,47
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	2216,3	58156,9	3,81
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	1987,3	63320,7	3,14
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	2280,0	76986,8	2,96
Оборот роздрібної торгівлі, млн грн	61979,0	888773,0	6,97
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП	6,4	7,2	–

Примітка: * – на 01.01.2014 р.

Джерело: складено за даними [10; 11].

Таблиця 3

Динаміка соціально-економічного розвитку Харківської області у 2000–2013 рр.

Показник	2000 р.	2013 р.	Темп зміни, %
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	8271,0	82223,0*	994,1
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) на одну особу, грн	2799,0	29972,0*	1070,8
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	8640,1	78114,2	904,1
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	8730,0	14644,5	167,7
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	1372,6**	9292,6	677,0
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах), млн грн	2031,3	27978,5	1377,4
Обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), млн грн	1582,3	16539,5	1045,3
Експорт товарів, млн дол. США	315,3	1987,3	630,3
Експорт послуг, млн дол. США	24,6	345,0	1402,4
Імпорт товарів, млн дол. США	450,5	2337,3	518,8
Імпорт послуг, млн дол. США	5,1	181,4	3556,9
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	2921,8	2721,6	93,1
Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	–28,5	–12,8	44,9
Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП), %	13,1	6,4	48,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	230,0	2975,0	1293,5

Примітка: * – дані за 2012 р., ** – дані за 2002 р.

Джерело: складено за даними [11].

Відповідно до наведених даних (*табл. 6*) за період 2005–2013 рр. показники сфери послуг у Харківській області зросли у 3,2 разу, у тому числі найбільше зростання досягнуто в Богодухівському (35,6 разу), Первомайському (23,2 разу), Барвінківському (20,8 разу), Близнюківському (19,2 разу) і Нововодолазькому (18,9 разу) районах.

Найбільш поширеною і стабільною діяльність підприємств у сфері послуг залишається в містах Харків, Ізюм, Куп'янськ, (1–5-е місця протягом дослідженого періоду); Харківському (2-е місце) і Дергачівському районах (3-4-е місце).

На *рис. 4* показано розподілення адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Центром надання послуг залишається м. Харків, в якому зосереджено 90,6% обсягів наданих послуг у 2013 р. Розвивається сфера послуг в містах Ізюм (0,7%

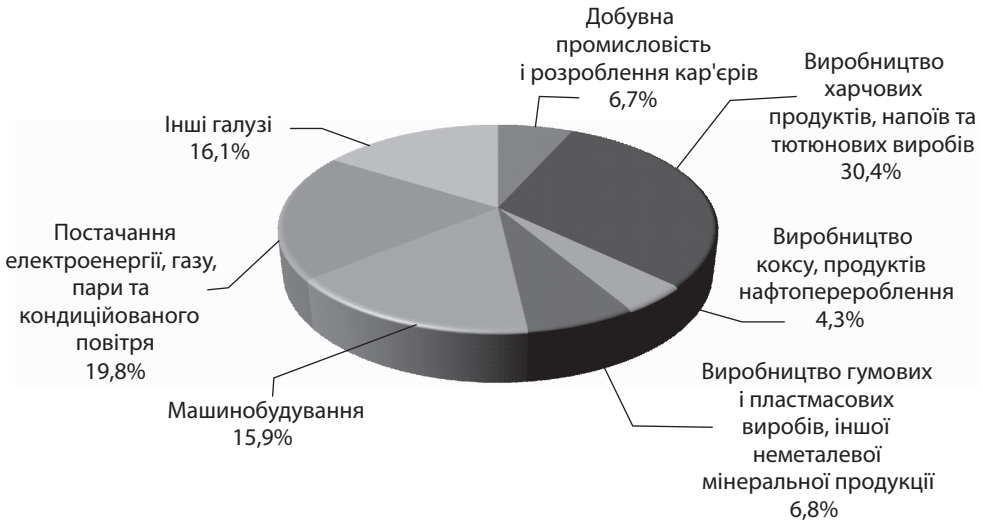

Рис. 2. Структура реалізованої промислової продукції Харківської області за видами діяльності за 2013 р.

Джерело: укладено за даними [11].

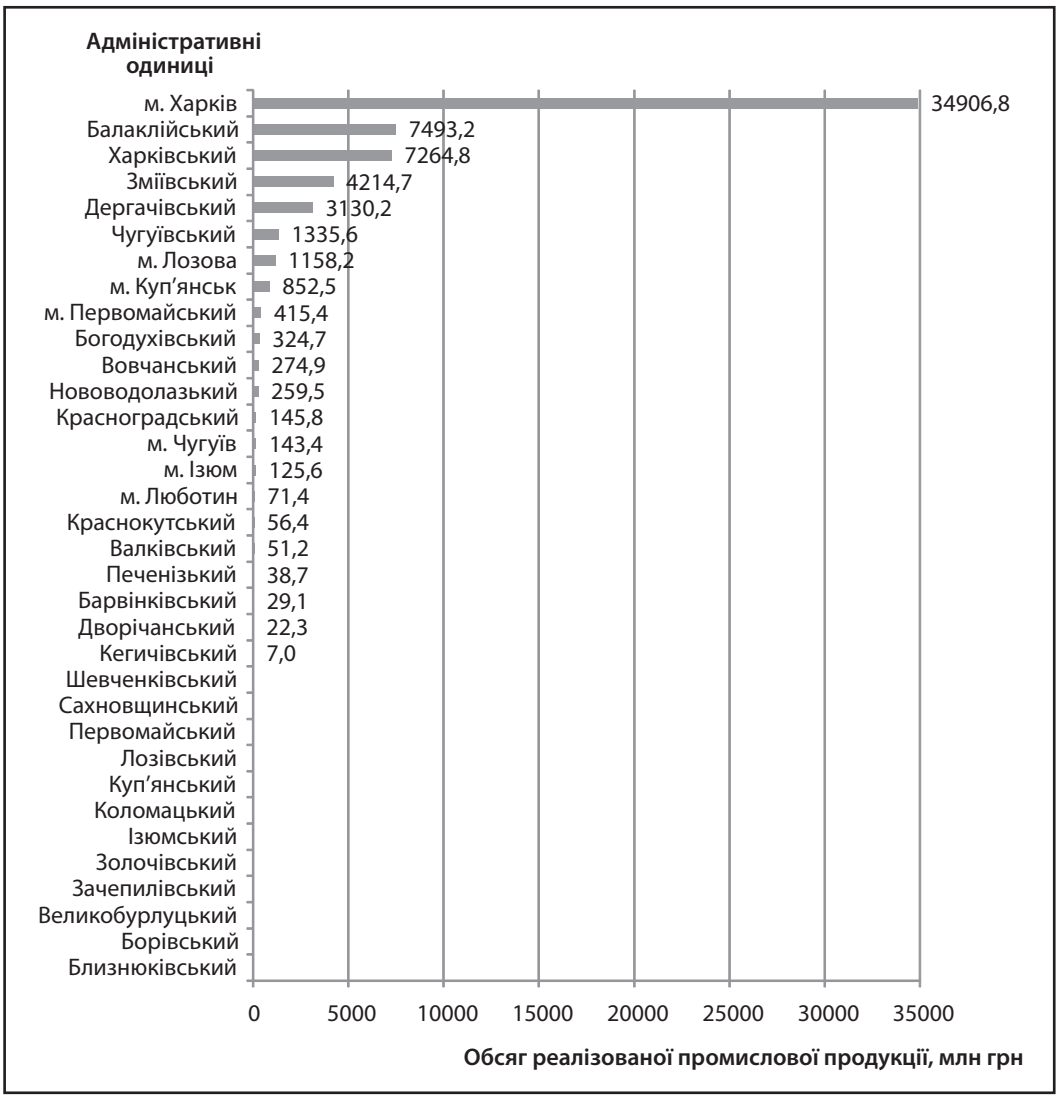

Рис. 3. Розподіл адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованої промислової продукції у 2013 р.

Джерело: складено за даними [11].

Таблиця 4

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за адміністративно –територіальними одиницями Харківської області за 2005–2013 рр.

Адміністративна одиниця	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Харківська область, у т. ч.	18204,1	100,0	–	47698,3	100,0	–	56876,3	100,0	–	60381,1	100,0	–	62814,5	100,0	–
Балаклійський	1144,8	6,3	3	5147,7	10,8	3	7419,2	13,0	2	7353,9	12,2	2	7493,2	11,9	2
Барвінківський	5,7	0,0	24	…*	–	–	…*	–	–	15,2	0,0	19	29,1	0,0	20
Близнюківський	…*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Богодухівський	56,1	0,3	15	163,3	0,3	12	208,6	0,4	11	216,0	0,4	12	324,7	0,5	10
Борівський	1,5	0,0	25	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Валківський	19,4	0,1	20	7,0	0,0	20	18,4	0,0	19	21,3	0,0	18	51,2	0,1	18
Великобурлуцький	90,0	0,5	12	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Вовчанський	138,8	0,8	9	617,6	1,3	8	283,2	0,5	9	290,2	0,5	11	274,9	0,4	11
Дворічанський	6,1	0,0	23	2,3	0,0	21	5,8	0,0	20	2,4	0,0	21	22,3	0,0	21
Дергачівський	665,0	3,7	5	1831,0	3,8	5	2793,1	4,9	5	2708,6	4,5	5	3130,2	5,0	5
Зачепилівський	…*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Зміївський	915,3	5,0	4	2459,1	5,2	4	3054,8	5,4	4	3775,8	6,3	4	4214,7	6,7	4
Золочівський	9,6	0,1	22	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Ізюмський	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Кегичівський	35,2	0,2	18	120,8	0,3	14	99,4	0,2	15	6,1	0,0	20	7,0	0,0	22
Коломацький	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Красноградський	87,7	0,5	13	62,2	0,1	17	81,7	0,1	17	98,4	0,2	17	145,8	0,2	13
Краснокутський	25,0	0,1	19	40,7	0,1	18	74,9	0,1	18	116,0	0,2	15	56,4	0,1	17
Куп'янський	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	…*	–	–
Лозівський	…*	–	–	15,4	0,0	19	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Нововодолазький	44,8	0,2	17	182,7	0,4	11	249,4	0,4	10	583,1	1,0	9	259,5	0,4	12
Первомайський	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Печенізький	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	38,7	0,1	19

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Сахновщинський	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
Харківський	2737,0	15,0	2	6260,3	13,1	2	6503,7	11,4	3	6663,9	11,0	3	7264,8	11,6	3
Чугуївський	191,9	1,1	8	1189,7	2,5	7	1080,6	1,9	7	1291,6	2,1	7	1335,6	2,1	6
Шевченківський	11,8	0,1	21	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–	…*	–	–
м. Харків	11004,4	60,5	1	26636,1	55,8	1	31845,2	56,0	1	34141,8	56,5	1	34906,8	55,6	1
м. Ізюм	85,7	0,5	14	424,2	0,9	10	103,3	0,2	14	126,1	0,2	13	125,6	0,2	15
м. Куп'янськ	273,0	1,5	7	561,6	1,2	9	606,2	1,1	8	651,1	1,1	8	852,5	1,4	8
м. Лозова	331,4	1,8	6	1248,5	2,6	6	1610,6	2,8	6	1344,7	2,2	6	1158,2	1,8	7
м. Люботин	48,4	0,3	16	101,6	0,2	16	96,0	0,2	16	121,5	0,2	14	71,4	0,1	16
м. Первомайський	116,9	0,6	10	105,4	0,2	15	193,0	0,3	12	291,2	0,5	10	415,4	0,7	9
м. Чугуїв	112,9	0,6	11	124,1	0,3	13	111,3	0,2	13	111,0	0,2	16	143,4	0,2	14

Примітка: …* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».
Джерело: складено за даними [11].

в загальнообласних показниках обсягів наданих послуг), Куп'янськ (0,6%) і Лозова (0,6%) та районах області Харківському (2,8%), Дергачівському (1,1%) і Богодухівському (0,5%). У решті районах сфера послуг потребує подальшого розвитку і розширення (див. рис. 4).

За показником обсягу прямих іноземних інвестицій область за результатами 2013 р. займає 4-е місце в Україні, питома вага інвестованих іноземних коштів в економіку регіону становить 3,8% від загальноукраїнського показника.

У *табл. 7* представлено інвестиції зарубіжних країн в економіку Харківської області в розрізі районів у 2000 та 2013 рр.

З наведених даних видно, що основні іноземні інвестиції спрямовані в м. Харків, інші ж райони отримують набагато менше коштів. Проте в останні роки розмір іноземних інвестицій, які спрямовуються в райони, поступове зростає.

Характерними індикаторами ефективності розвитку територій регіону є порівняння соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць області в розрахунку на одиницю населення (*табл. 8*).

Відповідно представлених у табл. 8 даних найбільш розвиненими промисловими районами області в розрахунку на одну особу є Балаклійський, Зміївський, Харківський, Дергачівський, Чугуївський райони, а також м. Харків. За обсягами сільськогосподарської продукції на одну особу лідирують Валківський, Сахновщинський, Кегичівський та Первомайський райони. За обсягом реалізованих послуг на одну особу попереду міста Харків, Лозова, Первомайський, Куп'янськ і Валківський район області.

ВИСНОВКИ

Представлений аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області дозволяє зробити такі основні висновки.

1. Харківська область має досить потужний економічний потенціал та демонструє високий рівень соціально-економічного розвитку. Регіон займає:

- 4 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту;
- 5 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом реалізованих послуг;
- 6 місце – за обсягом продукції сільського господарства.

2. Водночас, її адміністративні одиниці розвиваються нерівномірно, що знаходить відображення в нерівномірності районних показників:

- за площею, чисельністю та щільністю населення;
- відставання показників соціально-економічного розвитку більшості районів від середніх по області.

3. Розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративно-територіальними одиницями є досить глибоким.

4. Доцільно провести додаткові детальні дослідження щодо виявлення причин нерівномірності розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківської області та розробки методичних рекомендації щодо стратегій розвитку окремих територій. ■

Таблиця 5

Валова продукція сільського господарства в Харківській області в 1990–2013 рр.

Показник	1990 р.			2000 р.			2013 р.		
	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %
Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.)	15632,8	3	5,5	8730,0	2	5,8	14644,5	6	5,8
Валова продукція тваринництва	7281,8	3	5,3	2747,1	7	4,7	3525,1	9	4,6
Валова продукція рослинництва	8351,0	3	5,7	5982,9	3	6,4	11119,4	3	6,3

Джерело: складено за даними [11].

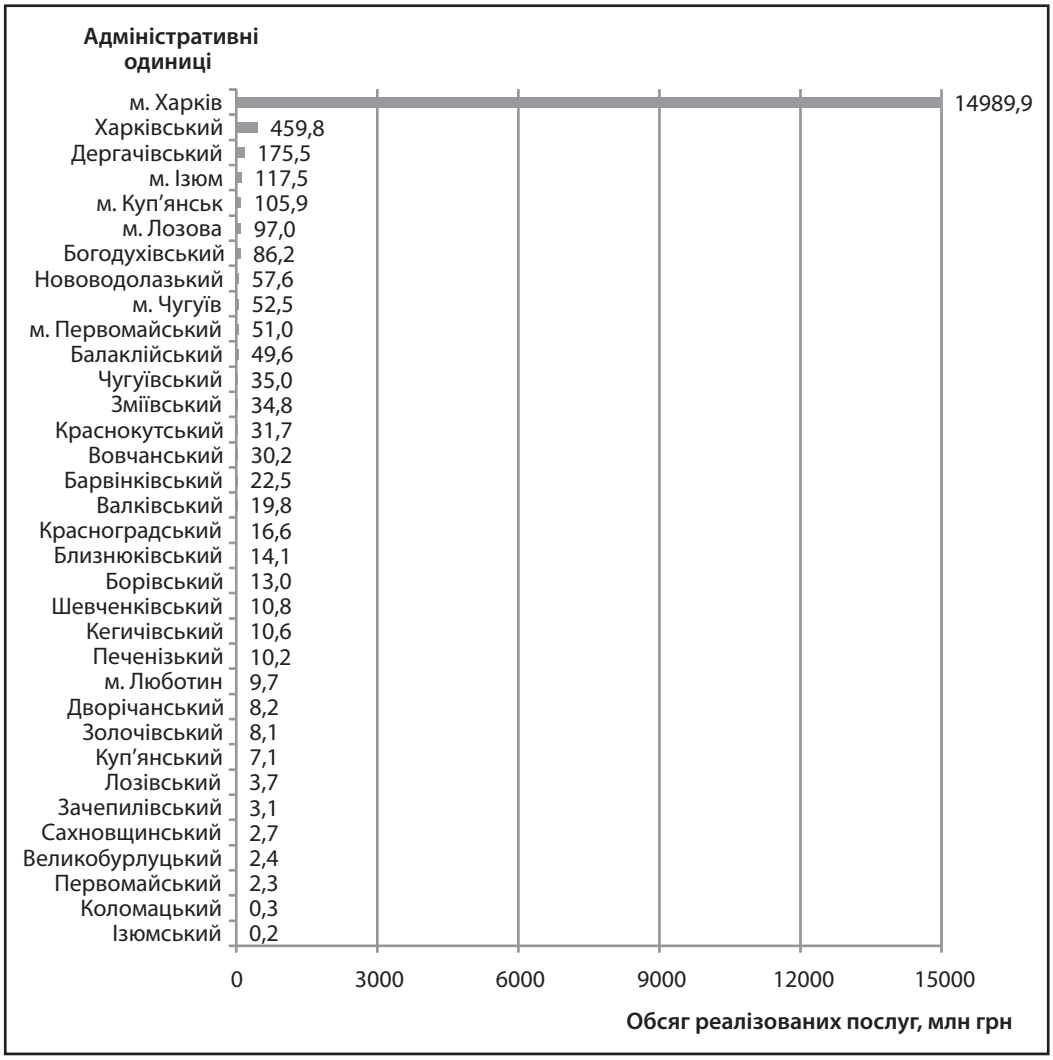

Рис. 4. Розподіл адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Джерело: укладено за даними [11].

Таблиця 6

Розвиток сфери послуг за адміністративно –територіальними одиницями Харківської області у 2005–2013 рр.

Адміністративна одиниця	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Харківська область, у тому числі:	5180,6	100,0	–	11041,4	100,0	–	13250,2	100,0	–	14775,3	100,0	–	16539,5	100,0	–
Балаклійський	23,8	0,5	5	54,6	0,5	5	53,0	0,4	6	57,5	0,4	7	49,6	0,3	11
Барвінківський	1,1	0,0	28	9,0	0,1	18	12,4	0,1	15	17,2	0,1	14	22,5	0,1	16
Близнюківський	0,7	0,0	29	6,5	0,1	22	7,9	0,1	18	10,3	0,1	17	14,1	0,1	19
Богодухівський	2,4	0,0	22	6,2	0,1	24	5,7	0,0	24	6,4	0,0	26	86,2	0,5	7
Борівський	3,6	0,1	19	7,2	0,1	21	7,3	0,1	20	7,4	0,1	24	13,0	0,1	20
Валківський	2,4	0,0	21	9,2	0,1	17	10,0	0,1	17	13,8	0,1	16	19,8	0,1	17
Великобурлуцький	1,9	0,0	24	3,4	0,0	28	3,9	0,0	27	4,8	0,0	28	2,4	0,0	31
Вовчанський	5,6	0,1	13	14,2	0,1	13	25,9	0,2	12	33,8	0,2	12	30,2	0,2	15
Дворічанський	0,6	0,0	31	3,1	0,0	29	6,3	0,0	22	10,0	0,1	18	8,2	0,0	25
Дергачівський	39,1	0,8	4	86,4	0,8	4	127,5	1,0	5	185,0	1,3	3	175,5	1,1	3
Зачепилівський	0,5	0,0	32	2,4	0,0	32	3,5	0,0	29	3,9	0,0	29	3,1	0,0	29
Зміївський	15,1	0,3	6	34,4	0,3	7	40,3	0,3	10	38,0	0,3	11	34,8	0,2	13
Золочівський	3,7	0,1	18	8,9	0,1	19	10,2	0,1	16	8,9	0,1	20	8,1	0,0	26
Ізюмський	0,1	0,0	34	0,1	0,0	34	0,5	0,0	33	0,4	0,0	33	0,2	0,0	34
Кегичівський	11,8	0,2	9	4,0	0,0	26	2,7	0,0	32	2,7	0,0	32	10,6	0,1	22
Коломацький	0,6	0,0	30	0,4	0,0	33	0,3	0,0	34	0,4	0,0	34	0,3	0,0	33
Красноградський	6,7	0,1	10	13,7	0,1	14	15,8	0,1	14	16,2	0,1	15	16,6	0,1	18
Краснокутський	5,1	0,1	14	17,3	0,2	11	26,9	0,2	11	25,7	0,2	13	31,7	0,2	14
Куп'янський	1,1	0,0	27	6,4	0,1	23	3,6	0,0	28	6,4	0,0	25	7,1	0,0	27
Лозівський	1,1	0,0	26	3,9	0,0	27	3,4	0,0	31	3,5	0,0	30	3,7	0,0	28
Нововодолазький	3,0	0,1	20	15,6	0,1	12	5,0	0,0	25	8,0	0,1	23	57,6	0,3	8
Первомайський	0,1	0,0	33	10,5	0,1	16	4,0	0,0	26	9,2	0,1	19	2,3	0,0	32

Закінчення табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Печенізький	1,4	0,0	25	3,1	0,0	30	5,8	0,0	23	8,2	0,1	22	10,2	0,1	23
Сахновщинський	5,1	0,1	15	2,8	0,0	31	3,5	0,0	30	2,9	0,0	31	2,7	0,0	30
Харківський	169,9	3,3	2	312,7	2,8	2	346,3	2,6	2	433,6	2,9	2	459,8	2,8	2
Чугуївський	3,9	0,1	17	5,4	0,0	25	6,5	0,0	21	47,2	0,3	10	35,0	0,2	12
Шевченківський	2,2	0,0	23	13,0	0,1	15	18,0	0,1	13	5,2	0,0	27	10,8	0,1	21
м. Харків	4759,8	91,9	1	10170,7	92,1	1	12058,4	91,0	1	13388,3	90,6	1	14989,9	90,6	1
м. Ізюм	12,5	0,2	8	24,8	0,2	9	155,1	1,2	3	110,7	0,7	4	117,5	0,7	4
м. Куп'янськ	64,9	1,3	3	93,2	0,8	3	127,6	1,0	4	105,9	0,7	5	105,9	0,6	5
м. Лозова	13,5	0,3	7	38,7	0,4	6	49,5	0,4	8	80,8	0,5	6	97,0	0,6	6
м. Люботин	4,6	0,1	16	7,8	0,1	20	7,3	0,1	19	8,7	0,1	21	9,7	0,1	24
м. Первомайський	6,2	0,1	12	20,4	0,2	10	49,5	0,4	7	56,9	0,4	9	51,0	0,3	10
м. Чугуїв	6,5	0,1	11	31,7	0,3	8	46,7	0,4	9	57,4	0,4	8	52,5	0,3	9

Джерело: складено за даними [11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / Національний ін-т стратегічних досліджень / З. С. Варналій (ред.), А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, Романюк, О. Ф. Романюк С. А. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

2. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

3. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.

4. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

5. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.

6. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. № 3. – С. 45–53.

7. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.

8. Інвестиційний паспорт Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/ harkiv_dlya_saytu_0.pdf

9. Північно-східний економічний район [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org.

10. Статистичний збірник «Регіони України 2013». Частини I, II. – К., 2014.

11. Харківська область у 2013 році : статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області. – Харків, 2014.

REFERENCES

"Investytsiinyi pasport Kharkivskoi oblasti" [Investment passport Kharkiv region]. http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/harkiv_dlya_saytu_0.pdf

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoy napriazhennostiu v regionakh strany* [Software and targeted approach to the governance of social tensions in the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

Kizim, N. A., Raevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskie osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; INZhEK, 2011.

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. "Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostyky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv" [Approaches to rapid diagnosis and fundamental problems of socio-economic development]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52-57.

"Pivnichno-skhidnyi ekonomichnyi raion" [Northeast Economic Region]. http://uk.wikipedia.org

Regionalnaia politika stran ES [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

Statystychnyi zbirnyk "Rehiony Ukrainy 2013", vol. 1-2. Kyiv (2014).

Statystychnyi shchorichnyk Kharkivskoi oblasti za 2013 rik [Statistical Yearbook of the Kharkiv region in 2013]. Kharkiv: Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti, 2014.

Таблиця 7

Інвестиції зарубіжних країн в економіку районів Харківської області у 2000 р. та 2013 р.

Адміністративна одиниця	2000 р.		2013 р.	
	Тис. дол. США	Питома вага в області, %	Тис. дол. США	Питома вага в області, %
Харківська область, у тому числі:	98 844,0	100	2 216 326,0	100
м. Харків	89 088,9	90,13	1 751 395,1	79,02
Балаклійський район	1 728,9	1,75	4 015,2	0,18
Барвінківський район	–	–	990,4	0,04
Валківський район	582,8	0,59	1 840,7	0,08
Великобурлуцький район	–	–	505,4	0,02
Вовчанський район	–	–	1 809,8	0,08
Дергачівський район	402,6	0,41	35 747,2	1,61
Зміївський район	2 628,2	2,66	1 977,5	0,09
Лозівський район	–	–	38,6	0,00
Первомайський район	736,9	0,75	2 538,9	0,11
Печенізький район	–	–	6 250,6	0,28
Харківський (без м. Люботин)	3 675,8	3,72	189 085,9	8,53
Чугуївський (без м. Чугуєв)	–	–	202 736,7	9,15
Шевченківський район	–	–	1 171,0	0,05

Джерело: складено за даними [11].

Таблиця 8

Виробництво промислової, сільськогосподарської продукції та послуг е Харківській області у розрахунку на одну особу

Адміністративно-територіальна одиниця	Обсяг реалізованої промислової продукції на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг сільськогоспо-дарської продукції на 1 особу за 2012 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг реалізованих послуг на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області
1	2	3	4	5	6	7
Харківська область	22,90	–	4,4	–	6,04	–
Балаклійський	89,47	1	3,1	10	0,22	11
Барвінківський	1,23	20	2,3	18	0,06	26
Близнюківський	–	–	2,7	14	0,09	19
Богодухівський	8,11	10	2,3	19	0,07	21
Борівський	…	…	2,0	22	0,30	8
Валківський	1,59	19	4,3	1	0,40	5
Великобурлуцький	…	…	3,3	8	0,07	23
Вовчанський	5,70	12	2,4	17	0,16	14
Дворічанський	1,21	21	3,5	6	0,05	28
Дергачівський	32,95	4	1,0	25	0,23	10
Зачепілівський	–	–	3,0	11	0,07	22
Зміївський	57,91	2	1,8	23	0,16	16
Золочівський	…	…	3,0	12	0,16	15
Ізюмський	…	…	0,9	26	0,01	33
Кегічівський	0,32	22	4,0	3	0,09	18
Коломацький	…	…	2,0	21	0,03	31
Красноградський	3,21	15	2,7	15	0,29	9
Краснокутський	1,94	18	2,2	20	0,17	13

Закінчення табл. 8

1	2	3	4	5	6	7
Куп'янський	…	…	3,4	7	0,03	32
Лозівський	…	…	2,7	13	0,07	25
Нововодолазький	7,56	11	2,4	16	0,05	29
Первомайський	…	…	3,9	4	0,01	34
Печенізький	3,71	14	1,6	24	0,04	30
Сахновщинський	…	…	4,1	2	0,09	20
Харківський	39,64	3	0,9	27	0,06	27
Чугуївський	28,52	5	3,2	9	0,07	24
Шевченківський	…	…	3,6	5	0,10	17
м. Харків	24,14	6	–	–	10,33	1
м. Ізюм	2,43	17	–		0,40	6
м. Куп'янськ	14,68	8	–		0,46	4
м. Лозова	17,12	7	–		0,66	2
м. Люботин	2,89	16	–		0,18	12
м. Первомайський	13,35	9	–		0,65	3
м. Чугуїв	4,33	13	–		0,37	7

Примітка: … – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: складено за даними [11].

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. "Svitovyi ta vitchyznianyi dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv" [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

Yaroshenko, I. V. "Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu" [Analysis of socio-economic development of problem regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.

УДК 37.014.543

РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФІНАНСУВАННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

© 2016 **РЕШЕТНЯК О. І., ПЄНЦОВА Н. В.**

УДК 37.014.543

Решетняк О. І., Пєнцова Н. В. Регулювання процесу фінансування післядипломної педагогічної освіти

Метою статті є розробка рекомендацій щодо регулювання процесів фінансування післядипломної педагогічної освіти. Проаналізовано сучасний стан економічного розвитку освіти в Україні, розглянуто систему державного регулювання післядипломної педагогічної освіти, визначено її основні форми регулювання. Наведено опис системи державного регулювання післядипломної педагогічної освіти. Проведено оцінку бюджетного фінансування післядипломної педагогічної освіти, а також порівняльний аналіз механізмів фінансування освіти в економічно розвинених країнах та Україні. Запропоновані напрями вдосконалення механізму фінансування сфери післядипломної педагогічної освіти за рахунок залучення позабюджетних джерел і визначення їх оптимальної структури. На основі синтезу існуючої світової практики фінансування сфери освіти запропоновано напрями вдосконалення процесів фінансування післядипломної педагогічної освіти, що дозволить істотно скоротити бюджетне навантаження та підвищити якість освітніх послуг закладами післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: *післядипломна педагогічна освіта, державне регулювання, механізм фінансування, освітні послуги.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *8.*

Решетняк Олена Іванівна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)*
E-mail: *reshetele@yandex.ru*

Пєнцова Наталія Вадимівна *– здобувач, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)*
E-mail: *pentsova68@gmail.com*

УДК 37.014.543

Решетняк Е. И., Пенцова Н. В. Регулирование процессов финансирования последипломного педагогического образования

Целью статьи является разработка рекомендаций по регулированию процессов финансирования последипломного педагогического образования. Проанализировано современное состояние экономического развития образования в Украине, рассмотрена система государственного регулирования последипломного педагогического образования, определены его основные формы. Приведено описание системы государственного регулирования последипломного педагогического образования. Проведена оценка бюджетного финансирования последипломного педагогического образования, а также сравнительный анализ механизмов финансирования образования в экономически развитых странах и Украине. Предложены направления усовершенствования механизма финансирования последипломного педагогического образования за счет привлечения внебюджетных источников и определения их оптимальной структуры. На основе синтеза существующей мировой практики финансирования сферы образования предложены направления усовершенствования процессов финансирования последипломного педагогического образования, что позволит существенно сократить бюджетную нагрузку и повысить качество образовательных услуг учреждениями последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: *последипломное педагогическое образование, государственное регулирование, механизм финансирования, образовательные услуги.*
Рис.: *2.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *8.*

Решетняк Елена Ивановна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)*
E-mail: *reshetele@yandex.ru*

Пенцова Наталия Вадимовна *– соискатель, кафедра экономики предприятия, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)*
E-mail: *pentsova68@gmail.com*

UDC 37.014.543

Reshetniak O. I., Pentsova N. V. Regulating the Processes of Financing the Postgraduate Pedagogical Education

The article is aimed at developing recommendations as to regulating the processes of financing the postgraduate pedagogical education. The current status of economic development of the education in Ukraine has been analyzed, the system of the State regulation of postgraduate pedagogical education has been considered, its basic forms has been determined. A description of the system of the State regulation of postgraduate pedagogical education has been provided. An evaluation of the budgetary financing the postgraduate pedagogical education, as well as a comparative analysis of the mechanisms of financing the education in the economically developed countries and in Ukraine, has been carried out. Directions of improving the mechanism of financing the postgraduate pedagogical education by means of attracting extra-budgetary sources and determining their optimal structure have been proposed. On the basis of a synthesis of the existing global practice of financing the education sphere, directions of improving processes of financing the postgraduate pedagogical education have been proposed, which will help to significantly reduce the budgetary burden and improve the quality of educational services by institutions of postgraduate pedagogical education.

Keywords: *postgraduate pedagogical education, the State regulation, mechanism of financing, educational services.*
Fig.: *2.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *8.*

Reshetniak Olena I. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Kharkiv University of Humanities (27 Lermontovska Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)*
E-mail: *reshetele@yandex.ru*

Pentsova Natalia V. *– Applicant, Department of Business Economy, Kharkiv University of Humanities (27 Lermontovska Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)*
E-mail: *pentsova68@gmail.com*

Післядипломна освіта є одним з основних факторів соціально-економічного розвитку, який відображає концепцію безперервного навчання. Безперервна освіта визначає можливість розвитку інтелектуального потенціалу держави як найважливішої складової національного багатства. Забезпечення безперервності освіти з метою адаптації професійної підготовки фахівців, розвитку творчості та вміння вирішувати нестандартні завдання в постіндустріальному суспільстві є основою політичної та економічної стабільності держави, національної безпеки [1].

Одним зі стратегічних напрямків розвитку та модернізації вітчизняної післядипломної освіти є особистісноорієнтований, компетентнісний підхід. Компетент-

нісний підхід не є новим для української освіти, у тому числі для післядипломної педагогічної освіти [2].

Проблеми забезпечення професійної компетентності педагогічних кадрів завжди були актуальними, але в даний час скорочення бюджетного фінансування провідним принципом їх рішення повинна стати регіонально-муніципальна система неперервної освіти педагогів, в основу якої має бути закладено індивідуальну освіту на основі платності послуг [3].

Повноцінне функціонування сфери післядипломної педагогічної освіти, що сприяє економічному зростанню та соціальному благополуччю суспільства, передбачає забезпечення достатнього рівня її фінансового забезпечення. У даний час основним джерелом післядипломної педагогічної освіти є кошти бюджетів усіх рівнів. Однак бюджетні ресурси в умовах кризи є обмеженими, і у зв'язку з цим гостро стоїть проблема, пов'язана з підвищенням ефективності витрачання бюджетних коштів на післядипломну педагогічну освіту. Ця проблема також полягає в тому, що не завжди збільшення обсягів бюджетного фінансування післядипломної педагогічної освіти приводить до поліпшення якості надання освітніх послуг.

В умовах економічної кризи і дефіцитності бюджетних ресурсів проблема ефективності витрачання коштів бюджету на всі сфери бюджетної діяльності, у тому числі й на освіту, є особливо актуальною.

У суспільстві відзначається збільшення інтересу науковців та працівників освітньої сфери до економічних питань функціонування галузі вищої освіти, джерел її фінансування. Ці питання у різний час вивчали вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема, В. Андрущенко, В. Астахова, В. Британ, А. Вінюков-Прощенко, Б. Вульфсон, О. Грішнова, А. Гринь, Д. Джонстуан, І. Каленюк, О. Куклін, С. Ніколаєнко, А. Панкрухін, В. Савченко та ін., дослідження яких стосуються переважно фінансового механізму, маркетингу або освітнього менеджменту. Проте залишаються невирішеними в науковому плані та на практиці теоретичні та методичні питання підвищення ефективності бюджетних витрат на післядипломну педагогічну освіту, а також можливість залучення позабюджетних джерел і регулювання даного процесу, що обумовлює актуальність теми даного дослідження.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо регулювання процесів фінансування післядипломної педагогічної освіти.

Незважаючи на те, що проблемам удосконалення процесів державного регулювання фінансування освіти присвячено безліч зарубіжних і вітчизняних досліджень, питання державного регулювання бюджетних витрат у сфері післядипломної педагогічної освіти є недостатньо вивченими і опрацьованими. Сьогодні відбувається безперервний пошук оптимальних варіантів сполучення державних і ринкових складових та інтересів; багато держав функціонують на засадах єдності закону і влади, що забезпечує суспільний спокій та порозуміння [4].

Серед основних проблем економічного розвитку освіти згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [5] можна виділити такі:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства;
- недостатня зорієнтованість структури і змісту післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики;
- недостатній рівень системи соціально-економічних стимулів у педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів;
- слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування в освіту;
- наявність у системі освіти фактів корупції, неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів;
- відсутність систем мотивацій, стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти та нівелювання ризиків негативних наслідків зазначеної діяльності;
- неефективність управління системою та закладами освіти.

Державне регулювання сфери післядипломної педагогічної освіти передбачає системну підтримуючу, компенсаційну та регулюючу діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов для ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем, що можуть виникати. Основною метою державного регулювання є раціональне використання ресурсів і досягнення макроекономічної ефективності, забезпечення стабільного розвитку, конкурентоздатності, реалізація соціальних завдань.

Розглядаючи систему державного регулювання післядипломної педагогічної освіти (ДРПДПО), необхідно відзначити її багатоаспектність і різноманітність. Так, можна виділити такі *основні функції ДРППО*: соціальна, стратегічного планування, організаційна, забезпечення економічної безпеки, інтеграційна, мотиваційна, контрольна. Також можливо визначити такі *аспекти ДРППО*: соціально-економічний, нормативно-правовий, кібернетичний, психологічний. *Основні форми регулювання ДРППО*: програмні, інституційні, грошово-кредитні, бюджетні, податкові, ліцензування, квотування.

На *рис. 1* наведено схему, що відображає взаємозв'язок основних елементів системи післядипломної педагогічної освіти.

Однією з основних проблем, які потребують удосконалення процесів регулювання, є забезпечення достатнього рівня фінансування. Світові тенденції у сфері фінансування післядипломної освіти визначаються:

- процесом глобалізації економіки; реалізуються регіональні та глобальні договори й альянси, які стимулюють мобільність професійних послуг та фахівців [6];
- посиленням протиріччя «суспільне освітнє благо – особисте благо учня»;

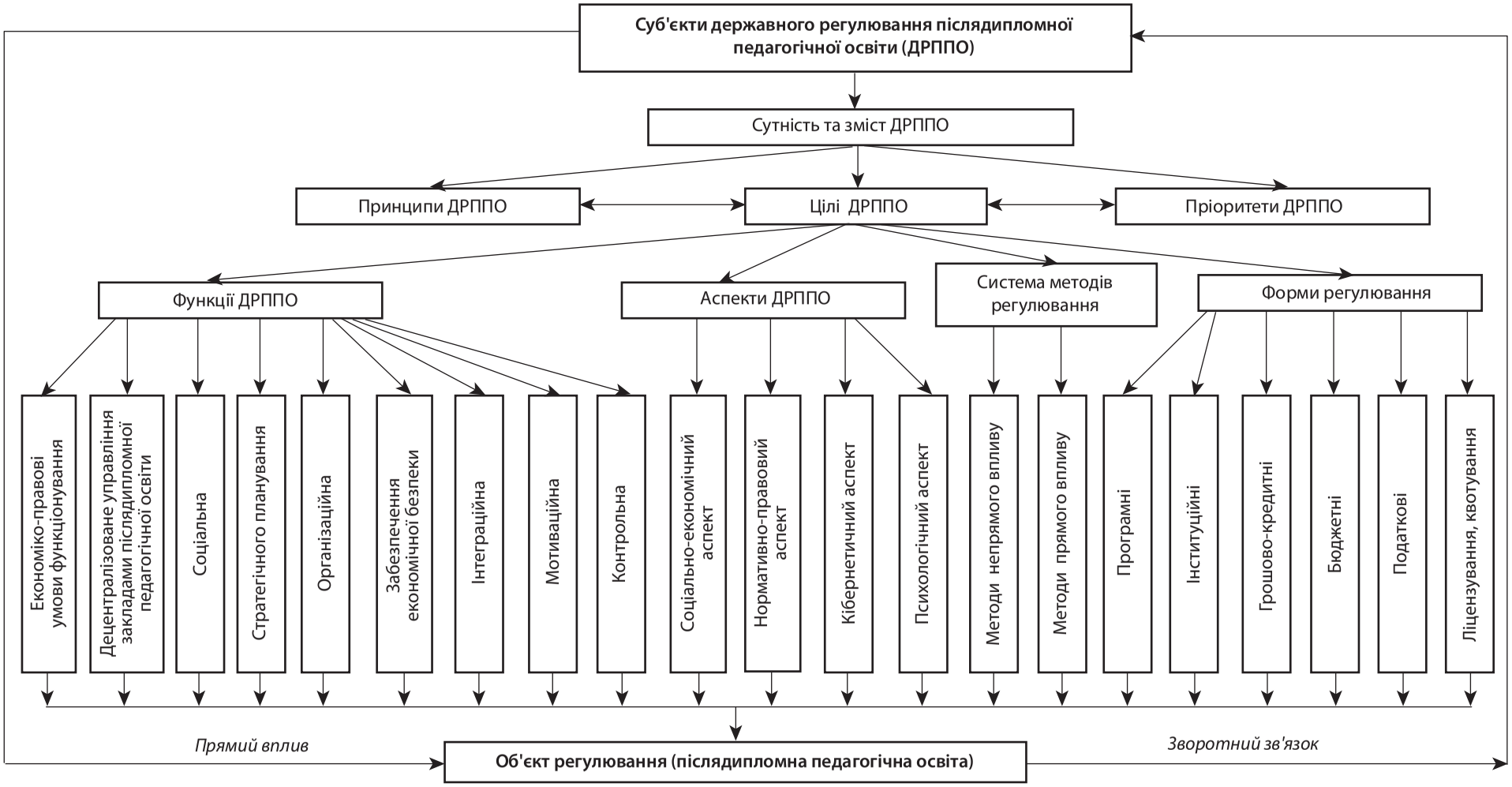

Рис 1. Система державного регулювання післядипломної педагогічної освіти

Джерело: розробка авторів.

- збільшенням приватних вкладень у наукові дослідження і освітні процеси, використання моделей розподілу фінансів з урахуванням результативності і конкуренції [3];
- роллю уряду в регулюванні післядипломної освіти.

Загострення конкуренції, глобалізації економіки та скорочення державного фінансування освіти вимагають процесів фінансування післядипломної педагогічної освіти в Україні в контексті сучасних світових трендів.

У даний час послуги сфери післядипломної педагогічної освіти надаються споживачам переважно за рахунок бюджетного фінансування та в рідкісних випадках – за плату. Але і в першому, і в другому випадках вони отримають грошову оцінку на рівні витрат освітніх закладів, у тому числі й тих, що надають післядипломну педагогічну освіту.

Основним джерелом фінансування витрат на створення нематеріальних благ і послуг, що надаються педагогічним працівникам на безкоштовній основі, є кошти, виділені для цих закладів з бюджетів різних рівнів. Джерелом фінансування витрат при створенні платних нематеріальних благ є доходи, що отримують заклади післядипломної педагогічної освіти від надання платних освітніх послуг.

Світовий досвід фінансування, підтримки та розвитку невиробничої сфери, у тому числі й сфери освіти, показав існування трьох основних механізмів її фінансування [6, с. 89]:

1. «Романський» тип (наприклад, в Італії, Іспанії, у Франції), коли сфера освіти фінансується переважно централізовано, за рахунок державних коштів.

2. «Німецький» тип, характерний для Німеччини та країн Скандинавії. У цьому випадку центральною владою виявляється тільки патерналістична підтримка, а державне фінансування здійснюється переважно з місцевих бюджетів і через незалежні структури та фонди.

3. «Англо-американський» тип: держава виступає лише натхненником і патроном певних напрямків, а фінансування здійснюється за рахунок залучення приватного капіталу, у тому числі за рахунок податкових пільг.

Однак більш обґрунтованим є підхід, який розглядає різні механізми фінансування: 1) централізований, безпосередньо через державні структури; 2) державні кошти об'єднуються, залучаються іншими засобами і вкладаються через незалежні або місцеві структури, а саме – з максимальним використанням місцевого самоврядування та самоорганізації сфери освіти; 3) практично виключно за рахунок спонсорства та благодійності, але з державним політичним і правовим регулюванням.

Проведена оцінка бюджетного фінансування післядипломної педагогічної освіти, порівняльний аналіз механізмів фінансування освіти в розвинених країнах і Україні, а також вивчення міжнародного досвіду підвищення ефективності бюджетних витрат на освіту дозволили сформулювати рекомендації щодо вдосконалення процесу регулювання витрат на післядипломну педагогічну освіту.

Як такі рекомендації можуть бути запропоновані напрями вдосконалення механізму фінансування сфери післядипломної педагогічної освіти за рахунок залучення позабюджетних джерел і визначення їх оптимальної структури. У результаті проведених досліджень пропонується реалізація запропонованих напрямів і проведення низки необхідних заходів (*табл. 1*).

Запропоновані шляхи вдосконалення механізму фінансування післядипломних освітніх закладів мають практичну значимість для державних і муніципальних органів влади при проведенні заходів щодо підвищення ефективності розподілу бюджетних коштів.

Одним з основних напрямків удосконалення регулювання процесу фінансування післядипломної педагогічної освіти є розширення позабюджетних джерел. Дуже важливим є зростання мотивації педагогічних працівників у підвищенні рівня своєї кваліфікації. Педагогічні працівники повинні самі фінансувати збільшення своїх компетенцій та отримання нових знань у відповідній їхнім запитам конкретній предметній області. Виявлення попиту на певні знання і компетенції в педагогічних працівників, які повинні здійснюватися в результаті проведення комплексних маркетингових досліджень, дадуть можливість підготувати закладам, що надають послуги післядипломної педагогічної освіти, ті курси і програми навчання, за які готові будуть платити педагогічні працівники самостійно [7].

Крім того, одним з можливих шляхів підвищення частки позабюджетного фінансування є залучення бізнес-структур, зацікавлених у підвищенні кваліфікації педагогічного складу. Це можуть бути не тільки приватні навчальні заклади, які фінансують професійне зростання своїх педагогічних працівників, а й фірми з інших сфер економічної діяльності [8]. У даному напрямку може бути розглянута можливість фінансування окремих освітніх програм на основі залучення грантових або спонсорських коштів.

Однак є напрямки підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які мають високу соціальну значущість. Такі напрямки підвищення кваліфікації педагогічних працівників у рамках закладів післядипломної педагогічної освіти повинні фінансуватися з бюджетних коштів.

Алгоритм вибору джерел фінансування напрямів підвищення кваліфікації наведено на *рис. 2.*

Реалізація технології розподілу бюджетних коштів між закладами післядипломної освіти залежно від результатів їх діяльності в попередньому фінансовому році дасть можливість удосконалити порядок планування бюджетних витрат на післядипломну освіту та підвищити ефективність використання бюджетних витрат в умовах скорочення ресурсів державних і муніципальних органів влади.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах обмеженості бюджетних коштів необхідно забезпечити підвищення ефективності їх розподілу та використання у всіх сферах бюджетної діяльності, у тому числі й у сфері післядипломної педаго-

Таблиця 1

Напрями та заходи щодо вдосконалення механізму фінансування післядипломної педагогічної освіти

Напрямок	Заходи щодо реалізації напрямку
1. Збільшення обсягів позабюджетного фінансування післядипломної педагогічної освіти	1. Розширення каналів позабюджетного фінансування післядипломної педагогічної освіти (доходи від реалізації платних послуг). 2. Залучення підприємницького сектора для фінансування деяких навчальних програм
2. Економія бюджетних витрат на післядипломну педагогічну освіту	1. Оптимізація структури витрачання бюджетних коштів закладів післядипломної педагогічної освіти за рахунок вкладення коштів у модернізацію та оновлення основних фондів. 2. Надання автономії закладам післядипломної педагогічної освіти
3. Підвищення ефективності розподілу коштів бюджету на післядипломну педагогічну освіту	1. Нормативно-подушне бюджетне фінансування. 2. Реалізація технології розподілу бюджетних коштів між закладами післядипломної педагогічної освіти залежно від результатів їх діяльності

гічної освіти. Запропоновані на основі синтезу існуючої світової практики фінансування сфери освіти напрями вдосконалення регулювання процесів фінансування післядипломної педагогічної освіти дозволять істотно скоротити бюджетне навантаження і підвищити якість надання освітніх послуг відповідними закладами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ілляшенко Т. О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223–228.

2. Кремень В. Г. Концептуальні засади підвищення економічної ефективності освіти України в сучасних умовах / В. Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 5. – С. 4–10.

3. Куклін О. В. Стратегічні пріоритети розвитку вищої освіти України / О. В. Куклін // Вища школа. – 2012. – № 8. – С. 28–36.

4. Савченко В. Проблеми національної економіки України та особливості їх вивчення у вищих навчальних закладах / В. Савченко // Вища школа. – 2012. – № 6. – С. 16–28.

5. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013

6. Модели финансирования вузов: анализ и оценка / Под ред. С. А. Белякова. – М. : Технопечать, 2005. – 274 с.

7. Панкрухин А. П. Маркетинг образовательных услуг: методология, теория и практика : монография / А. П. Панкрухин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mou.marketologi.ru/content.html

8. Решетняк Е. И. Формирование образовательных кластеров: оценка синергетического эффекта / Е. И. Решетняк // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Х., 2015. – Т. 21. – С. 246–254.

REFERENCES

Illiashenko, T. O., and Radionova, I. O. "Problemy ta perspektyvy finansuvannia osvity i nauky v Ukraini v umovakh ekonomichnoi kryzy" [Problems and prospects of financing education in Ukraine in the economic crisis]. *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky*, no. 1 (2010): 223-228.

Kremen, V. "Kontseptualni zasady pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti osvity Ukrainy v suchasnykh umovakh" [Conceptual framework improve the economic efficiency of education Ukraine in modern conditions]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii,* no. 5 (2012): 4-10.

Kuklin, O. "Stratehichni priorytety rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy" [Strategic priorities of higher education in Ukraine]. *Vyshcha shkola*, no. 8 (2012): 28-36.

Modeli finansirovaniia vuzov: analiz i otsenka [Models of financing higher education institutions: analysis and evaluation]. Moscow: Tekhnopechat, 2005.

"Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013

Pankrukhin, A. P. "Marketing obrazovatelnykh uslug" [Marketing of educational services]. http://mou.marketologi.ru/

Reshetnyak, E. I. "Formirovaniye obrazovatelnykh klasterov: otsenka sinergeticheskogo effekta" [Formation of educational clusters Score synergies]. *Vcheni zapysky Kharkivskoho humaniarnoho un-tu «Narodna ukrainska akademiia»,* vol. 21 (2015): 246-254.

Savchenko, V. "Problemy natsionalnoi ekonomiky Ukrainy ta osoblyvosti yikh vyvchennia u vyshchykh navchalnykh zakladakh" [Problems of national economy of Ukraine and peculiarities of their study in higher education]. *Vyshcha shkola*, no. 6 (2012): 16-28.

Рис. 2. Алгоритм вибору джерел фінансування курсів підвищення кваліфікації

Джерело: розробка авторів.

УДК 336.001.57.004

АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ВЕКСЕЛЯМИ В ТАБЛИЧНОМУ ПРОЦЕСОРІ LIBRE CALC

© 2016 ГЛОТОВ Є. О., ПОПОВА О. М.

УДК 336.001.57.004

Глотов Є. О., Попова О. М. Аналіз операцій із векселями в табличному процесорі Libre Calc

У статті проведено аналіз існуючої методологічної бази оцінки векселя, який є однією з найскладніших категорій цінних паперів. Це обумовлено різноманіттям тих функцій, які він може виконувати в процесі обігу. У цій роботі під векселем розуміється цінний папір, який складений за встановленою законом формою і містить безумовне зобов'язання сплатити зазначену в ньому суму в обумовлені терміни, а також вказується, що українське вексельне право перебуває ще в стадії становлення. Розглядаються моделювання обчислень векселів, які різняться за угодами та платниками. Основна увага в роботі приділяється моделюванню обчислень типових операцій з векселями, а також технології автоматизації облікових обчислень векселів у середовищі Libre Calc із застосуванням вбудованих функцій: ACCRINTM(), PRICEDISC(), YIELDDISC(), DISC(), INTRATE(), RECEIVED(). Розроблено електронну таблицю в середовищі табличного процесора LibreOffice Calc, яка є засобом автоматизації аналізу облікових операцій з векселями і може бути доповнена та адаптована для аналізу операцій у більш складних умовах. Таким чином, проаналізована методологічна база векселів та розроблена електронна таблиця дозволяють аналізувати облікові операції з векселями, а також розробити програму для їх аналізу на мові високого рівня, яку доцільно використовувати як у практичній діяльності, так і в навчальному процесі.

Ключові слова: *вексель, процентна ставка векселя, номінал у грошових одиницях, норма прибутковості, дисконтна ставка банку, базис.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *13.* ***Бібл.:*** *13.*

Глотов Євген Олександрович – *кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри економіко-математичних методів та інформаційних технологій, Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)*
E-mail: *glotov50@mail.ru*
Попова Ольга Миколаївна – *старший викладач кафедри економіко-математичних методів та інформаційних технологій, Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)*

УДК 336.001.57.004

Глотов Е. А., Попова О. Н. Анализ операций с векселями в табличном процессоре LIBRE CALC

В статье проведен анализ существующей методологической базы оценки векселя, являющегося одной из самых сложных категорий ценных бумаг. Это обусловлено многообразием тех функций, которые он может выполнять в процессе обращения. В данной работе под векселем понимается ценная бумага, составленная по установленной законом форме и содержащая безусловное обязательство уплатить указанную в ней сумму в оговоренные сроки, а также указывается, что украинское вексельное право находится еще в стадии становления. Рассматриваются моделирования вычислений векселей, отличающихся соглашениями и плательщиками. Основное внимание в работе уделяется моделированию вычислений типовых операций с векселями, а также технологии автоматизации учетных вычислений векселей в среде Libre Calc с применением встроенных функций: ACCRINTM(), PRICEDISC(), YIELDDISC(), DISC(), INTRATE(), RECEIVED(). Разработана электронная таблица в среде табличного процессора LibreOffice Calc, которая является средством автоматизации анализа учетных операций с векселями и может быть дополнена и адаптирована для анализа операций в более сложных условиях. Таким образом, проанализированная методологическая база векселей и разработанная электронная таблица позволяют анализировать учетные операции с векселями, а также разработать программу для их анализа на языке высокого уровня, которую целесообразно использовать как в практической деятельности, так и в учебном процессе.

Ключевые слова: *вексель, процентная ставка векселя, номинал в денежных единицах, норма доходности, учетная ставка банка, базис.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *13.* ***Библ.:*** *13.*

Глотов Евгений Александрович – *кандидат технических наук, доцент, заведующий кафедрой экономико-математических методов и информационных технологий, Харьковский институт финансов Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)*
E-mail: *glotov50@mail.ru*
Попова Ольга Николаевна – *старший преподаватель кафедры экономико-математических методов и информационных технологий, Харьковский институт финансов Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)*

UDC 336.001.57.004

Hlotov Ye. O., Popova O. M. Analyzing the Operations with Bills by Means of the Table Processor LIBRE CALC

The article conducts an analysis of the existing methodological framework for assessment of bill, which is one of the most complicated categories of securities. This arises from the variety of functions that a bill can perform during the process of treatment. In this publication, bill refers to securities based on statutory form and containing an unconditional obligation to pay a specified sum within a stipulated time frame, it is also specified that the Ukrainian exchange law is still in a formative stage. Simulations of calculations of bills, which differ in agreements and payers, are considered. The focus of the work is given to simulation of calculations related to common operations with bills, as well as to technology of automation of bills' accounting computation in the Libre Calc environment, using the built-in functions: ACCRINTM(), PRICEDISC(), YIELDDISC(), DISC(), INTRATE(), RECEIVED(). An electronic worksheet in the environment of the table processor LibreOffice Calc has been developed, which is a tool to automate the analysis of accounting operations with bills and may be supplemented and adapted to the analysis of operations in more complex terms. Thus, the analyzed methodological framework of bills and the developed electronic worksheet provide to analyze accounting operations with bills, and to develop a program for their analysis in a high-level language that is useful both in practice and in the educational process.

Keywords: *bill, bill rate, nominal rate in monetary units, rate of return, bank rate, basis.*
Fig.: *1.* ***Formulae:*** *13.* ***Bibl.:*** *13.*

Hlotov Yevhen O. *– PhD (Engineering), Associate Professor, Head of the Department of Economic and Mathematical Methods and Information Technology, Kharkiv Institute of Finance of the Kyiv National University of Trade and Economics (5 Pletnovskyi Lane, Kharkiv, 61003, Ukraine)*
E-mail: *glotov50@mail.ru*
Popova Olga M. *– Senior Lecturer of the Department of Economic and Mathematical Methods and Information Technology, Kharkiv Institute of Finance of the Kyiv National University of Trade and Economics (5 Pletnovskyi Lane, Kharkiv, 61003, Ukraine)*

Найбільш складним цінним папером є вексель. Обумовлено це різноманіттям тих функцій, які він може виконувати в процесі обігу. У роботі під векселем розуміється цінний папір, який складений за встановленою законом формою і містить безумовне зобов'язання сплатити зазначену в ньому суму в обумовлені терміни [1–4]. При цьому векселедавець називається емітентом, а векселетримачем є юридична або фізична особа, на користь якої випущено вексель. На відміну від облігацій і сертифікатів вексель може обслуговувати як чисто фінансові операції, так і комерційні угоди, а також може виступати як платіжний засіб. Вексель у процесі обігу може змінювати свої функції. Це призводить до того, що з різноманіттям функцій векселя виникає проблема моделювання обчислень та їх автоматизації, яка пов'язана з різноманіттям таких ставок, як: ринкова ставка – *Y*, ставка за векселем – *r*, дисконтна ставка банку – *d*, дисконтна ставка при покупці векселя – d_1, дисконтна ставка при продажу векселя – d_2.

Моделюванням обчислень та аналізом короткострокових цінних паперів займалися закордонні вчені [3, 4], такі як: Г. Марковітц, Дж. Лінтнер, Дж. Тобін, Дж. Вільямс, В. Шарп. М. Гордон, Дж. Трейнор та інші.

Методи аналізу типових операцій із векселями і технології автоматизації відповідних розрахунків досліджували та досліджують у постсоціалістичних країнах вчені-економісти: Алексеев А. И. [5], Алексеев М. Ю. [6], Костіна Н. І. [7], Мошенский С. З. [8,9], Казакова Н. А., Балашова Ю. В. [10], Рабинович А. М. [11], Лукасевич И. Я. [12], Бланк І. А., Мертенс О. В., Міркін Я. М., Мозговий О. М., Найман Е. Л., Пересада А. А., Федосов В. М. та інші вчені. Незважаючи на тривалі дискусії, що відбуваються серед науковців та практиків, єдиний підхід щодо систематизації методик аналізу короткострокових цінних паперів та технології автоматизації відповідних розрахунків поки що недостатньо опрацьовані, і це перешкоджає їх впровадженню у практику українських банків. Крім того, слід зазначити, що українське вексельне право перебуває ще в стадії становлення. Закордонні та українські вчені вивчають різноманітні проблеми формування ринку короткострокових цінних паперів, до яких належать векселі. Незважаючи на глибину проведених досліджень, проблема автоматизації аналізу векселів та методологічна база їх оцінки залишається недостатньо вивченими.

Мета роботи – систематизація теоретичних засад щодо різноманіття функцій найбільш складної категорії цінних паперів – векселів, розгляд існуючих методик типових операцій обчислень з векселями та технологія автоматизації облікових операцій у середовищі LibreOffice Calc із застосуванням вбудованих функцій.

Перш ніж розглянути аналіз операцій з векселями, доцільно розглянути їх класифікацію. Класифікація векселів достатньо велика. Вони можуть різнитися *емітентами*: державні або казначейські векселі та векселі юридичних або навіть приватних осіб; *угодами*: фінансові або комерційні (товарні); *платниками*: прості, якщо за векселем сплачує векселедавець, або перекладні, якщо платником є третя особа і т. ін.

Відповідно до положень Женевської конвенції (1930 р.) векселю властиві такі *особливості*: відповідальність; абстрактність; безумовність; наявність реквізитів [2] тощо. Крім того, векселю притаманне право передавати кошти за нього іншій особі за допомогою передатного напису [3–6] – індосамента. Якщо платником за вексель є векселедавець, то він називається простим. Якщо існує наказ векселедавця сплатити відповідну суму за вексель третій особі, тоді такий вексель називають перекладним (трата). Частіше всього платником може бути банк. Тоді банк є трасат, а векселедавець – трасант. Коли банк є гарантом простого або перекладного векселя, тоді гарант називається авалем.

Як позика може використовуватися фінансовий вексель. Фінансові векселі можна віднести до комерційних паперів, які є джерелом притягнення коштів на короткостроковій період часу. Цей період не перевищує року (270 днів). Комерційний вексель – це не що інше, як торгова угода [7–10], згідно з якою покупець платить за нього грошима. Таким чином виникає дебіторська і та кредиторська заборгованість. Векселі як правило випускаються з дисконтом, а погашення їх відбувається за номіналом. Вексель як цінний папір може також погашатися з прибутком, який уявляє собою відсоток до номіналу. У нинішній час векселі використовуються в торгових операціях як засіб притягання коштів. Нижче розглядаються методи аналізу типових операцій із векселями і технологія автоматизації відповідних розрахунків у середовищі табличного процесора Libtre Calc.

Як уже зазначалося, вексель може бути випущеним як із дисконтом, так і з виплатою фіксованого відсотка до номіналу в момент погашення. Для кількісного аналізу в першому випадку вексель є дисконтним папером, прибуток з якого складає різниця між ціною покупки і номіналом. Прибутковість подібного векселя розраховується аналогічно як і прибутковість будь-якого зобов'язання [9–12], реалізованого з дисконтом, і розраховується так:

$$Y = \frac{FV - PV}{PV} \cdot \frac{B}{t} = \frac{N - P}{P} \cdot \frac{B}{t} = \frac{100 - K}{K} \cdot \frac{B}{t}, \quad \textbf{(1)}$$

де t – число днів до погашення; P – ціна покупки; N – номінал; $K = \frac{P}{N} \cdot 100$ – курсова вартість; B – використовувана часова база.

Тоді абсолютний прибуток з дисконтного векселя S дорівнює:

$$S = FV - PV = N - P. \quad \textbf{(2)}$$

При продажу векселя до терміну погашення прибуток буде поділений між продавцем і покупцем залежно від величини ринкової ставки відсотків і числа днів, які залишилися до погашення, тоді прибуток покупця розраховується за такою залежністю:

$$S_{пок} = \frac{Y \cdot N \cdot t}{B}, \quad \textbf{(3)}$$

де Y – ринкова ставка (норма прибутковості покупця); t – число днів від моменту угоди до терміну погашення. Тоді прибуток продавця можна розрахувати так:

$$S_{прод} = S - S_{пок}. \quad (4)$$

Коли вексель випускається за номіналом, його прибуток розраховується на основі зазначеної відсотком ставки *r*. Тоді абсолютний прибуток визначається так:

$$S_1 = \frac{r \cdot N \cdot t_1}{B}, \quad (5)$$

де t_1 – число днів від моменту випуску до дати угоди.

Таким чином, у цьому випадку вексель є цінним папером із виплатою прибутку в момент погашення. З урахуванням використовуваних позначень формула поточної вартості (ціни) подібного зобов'язання має вигляд:

$$P = \frac{N}{1 + Y \cdot t / B}, \quad (6)$$

де *t* – число днів до погашення.

Це не що інше, як сучасна вартість величини елементарного потоку платежів за формулою простих відсотків. Тоді курсова вартість векселя визначається так:

$$K = \frac{100}{1 + Y \cdot t / B}. \quad (7)$$

Для визначення сучасної вартості процентних векселів можуть використовуватися співвідношення (3) – (7). Комерційний вексель є не що інше, як засіб товарного кредиту. У цьому випадку постачання товару відбуваються на суму вартості векселя, до якої додаються відсотки за кредит.

Якщо вексель реалізований банку (фінансовій, факторинговій компанії), тоді банк або компанія є векселетримачем. Такий вексель індосується на користь нового покупця, тобто його ринкова вартість зменшується. Така операція називається дисконтом векселя, або банківським обліком. У таких комерційних операціях постачальник продукції одержує кошти раніше терміну погашення, але не в повному обсязі, що пов'язано з дисконтом на користь банку. Чи лишається банк з прибутком? Так, при настанні терміну погашення він пред'являє вексель до оплати і, отримавши гроші в повному обсязі, реалізує свій дисконт. Вексель в даній операції виконує дві функції – комерційного кредиту та засобу платежу. Дисконтування банком здійснюється за дисконтною ставкою *d*, яку встановлює банк виходячи з такого співвідношення:

$$DISC = FV - PV = N - P = \frac{N \cdot d \cdot t}{B}, \quad (8)$$

де *t* – число днів до погашення; *d* – дисконтна ставка банку; *P* – сума, сплачена власнику при дисконті векселя; *N* – номінал.

Вартість векселя на сучасний момент часу з урахуванням дисконтної ставки *d* розраховується на основі простого потоку платежів:

$$PV = FV(1 - d \cdot n) = FV\left(1 - d\frac{t}{B}\right). \quad (9)$$

Один банк може продавати вексель другому банку і таким чином його переобліковує:

$$Y = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \cdot \frac{B}{t_1 - t_2} = \left[\frac{B - t_2 \cdot d_2}{B - t_1 \cdot d_1} - 1\right] \cdot \frac{B}{t_1 - t_2}, \quad (10)$$

$$YTM = \left[\frac{P_2}{P_1}\right]^{\frac{365}{t_1 - t_2}} - 1 = \left[\frac{B - t_2 \cdot d_2}{B - t_1 \cdot d_1}\right]^{\frac{365}{t_1 - t_2}}, \quad (11)$$

де t_1 – число днів до погашення в момент покупки; t_2 – число днів до погашення в момент перепродажу; P_1 – ціна покупки; P_2 – ціна перепродажу; d_1 – дисконтна ставка при покупці; d_2 – дисконтна ставка при продажу.

У такому випадку операція переобліку є дохідною при такому співвідношенню дисконтних ставок [12]:

$$d_2 < \frac{t_1}{t_2} \cdot d_1. \quad (12)$$

Якщо товарний вексель випускається з фіксованим прибутком зі ставкою *r*, тоді його сучасна вартість розраховується виходячи з такого співвідношення [12]:

$$PV = N \cdot \left[1 + \frac{t \cdot r}{B}\right] \cdot \left[1 - \frac{t_1 \cdot d}{B}\right], \quad (13)$$

де *r* – ставка за векселем; *t* – термін векселя; t_1 – число днів до погашення; *d* – дисконтна ставка банку.

На базі цих досліджень можна розробити електронну таблицю, яка давала б можливість аналізувати операції з векселями для різних вихідних даних. При моделюванні обчислень доцільно використовувати функції **INTRATE()** [13, с. 152] і **RECEIVED()** [13, с. 159]. Функція **INTRATE** має такий синтаксис: **INTRATE** (дата_узг; дата_вступ_у_силу; інвестиція; погашення; базис). Ця функція обчисляє прибутковість фінансової операції, сутність проведення якої полягає в інвестуванні деякої суми *PV* (аргумент інвестиція) на дату початку операції (аргумент дата_узг) і наступного одержання суми *FV* (аргумент погашення) по завершенню операції (аргумент дата_вступ_ у_силу). Прибутковість операції повертається у вигляді річної ставки, розрахованої за простими відсотками. Особливість цієї функції полягає в тому, що аргумент погашення, незалежно від способу завдання, має обов'язково включати величину одержуваного або очікуваного прибутку: *FV* = *S* + *N*. Автоматизація аналізу операцій з обліку векселів у середовищі Libre Calc потребує розробки спеціальної електронної таблиці (*рис. 1*).

У відповідні комірки електронної таблиці вводяться початкові дані. Оскільки вексель має вид цінного папера з оголошеним процентним прибутком, у першу чергу необхідно визначити загальну суму зобов'язання, яка буде виплачена в момент погашення, тобто: *FV* = *S* + *N*. Номінал векселя *N* відомий, а для обчислення величини абсолютного прибутку *S* використовується функція **ACCRINTM()** [13, с. 158]. Функція **ACCRINTM()** повертає накопичений відсоток за цінними паперами, який виплачується в термін погашення. Синтаксис цієї функції: **ACCRINTM** (дата_випуску; дата_погашення; ставка; номінал; базис), де дата_випуску – дата випуску цінних паперів; дата_погашення – термін погашення цінних паперів; ставка – річна процентна ставка для купонів за цінними паперами; номінал – номінальна вартість цінних паперів. Якщо номінал не заданий, то функція **ACCRINTM()** використовує значення 1000 грошових одиниць; базис – використовуваний спосіб обчислення дня (0 або не за-

	A	B	C	D
1	**Аналіз операцій з векселями**			
2	**Параметри**	**Вихідні дані пареметрів**	**Умови**	**Вихідні дані умови угоди**
3	**векселя**	**(задаються)**	**угоди**	**(задаються)**
4	Дата випуску		Дата обліку	
5	Дата погашення		Норма прибутковості Y (у %)	
6	Процентна ставка - r		Облікова ставка - d	
7	Номінал N (у %)		Базис	
8	Номінал N (у грошових одиницях)			
9				
10	**Результат аналізу**			
11	Абсолютний прибуток -S (у %)	=IF(B6<=0;0;ACCRINTM(B4;B5;B6;B7;D7))		
12	Курс погашення (у % до номіналу)	=B7+B11		
13	Сума погашення (у грошових одиницях)	=B8*B12/100		
14	**Прибутковість операції**		**Умови реалізації**	
15	Днів до погашення (t)	=B5-D4	Облікова ставка - d	=(360*D5)/(360+B15*D5)
16	Прибутковість на погашення -Y (у %)	=YIELDDISC(D4;B5;D16;B12;D7)	До виплати (% до номіналу)	=PRICEDISC(D4;B5;D6;B12;D7)
17	Ефективна прибутковіст - YTM (у %)	=(B12/D16)^(365/(B5-D4))-1	Дисконт (% до номіналу)	=B12-D16
18	Дисконт на користь банку (в грош. од.)	=D17*B8/100		
19	До виплати за векселями (в грош. од.)	=D16*B8/100		

Рис. 1. Форма електронної таблиці для аналізу облікових операцій з векселями

Джерело: авторська розробка.

даний – американський (NASD) 30/360, 1 – фактичний/фактичний, 2 – фактичний/360, 3 – фактичний/365, 4 – європейський 30/360). Дати повинні вводитися з використанням функції **DATE()** або як результат інших формул і функцій. Термін платежу є датою завершення терміну дії купона. Аргументи дата_випуску, дата_погашення, базис зрізуються до цілих. Якщо дата_випуску або дата_погашення є недопустимою датою, або ставка ≤ 0, або номінал ≤ 0, або базис < 0 чи базис > 4, або дата_випуску ≥ дата_погашення, то функція **ACCRINTM()** повідомляє про помилку. **ACCRINTM()** може бути обчислена за такою формулою:

ACCRINTM = номінал*ставка*,

де *A* – число накопичених днів відповідно до місячного базису. Для обчислення доходу на дату погашення використовується число днів між датою випуску і терміном погашення; D – базис.

Задана в комірці B11 функція має такий вигляд:

=IF(B6<=0;0; ACCRINTM(B4;B5;B6;B7;E7)).

З метою підвищення універсальності застосування електронної таблиці формула обчислення абсолютного прибутку задана з використанням функції **IF()** [13, с. 200]. У даному випадку функція здійснює перевірку наявності процентної ставки за зобов'язанням. Якщо ставка *r* менша або дорівнює 0 (B6 ≤ 0), абсолютний накопичений прибуток *S* у момент погашення дорівнює 0; інакше він буде обчислений функцією **ACCRINTM**. Формулами в комірках B12 і B13 обчислюються загальна сума погашення у відсотках до номіналу й абсолютна величина відповідно:

=B7+B11; =B8*B12/100.

При *r* = 0 значення в комірках B12 і B13 дорівнюють номіналу векселя (у відсотках і за абсолютною величиною відповідно). Формула в комірці B15 здійснює розрахунок кількості днів, які залишилися до погашення векселя на момент його обліку:

=B5-D4.

Блок комірок D15 – D17 призначений для розрахунку параметрів угоди, яка забезпечує її ефективність з точки зору банку. Формула в комірці D15 обчислює величину дисконтної ставки *d*, залежно від необхідної норми прибутковості *Y* для подібних угод (комірка D5). Вона має такий вигляд [12]:

=(360*D5)/(360+B15*D5).

Комірка D16 містить функцію **PRICEDISC()** [13, с. 173], яка обчислює сучасну вартість 100 одиниць номіналу векселя на підставі заданої дисконтної ставки *d* (комірка D6), тобто суми *PV*, яка буде виплачена власнику при обліку зобов'язання. Синтаксис цієї функції: **PRICEDISC**(дата_узг; дата_вступ_у_силу; знижка; погашення; базис), де дата_узг – дата розрахунку за цінні папери. Ця дата повинна бути пізнішою за дату випуску, коли цінні папери були продані покупцеві; дата_вступ_у_силу – термін погашення цінних паперів. Ця дата визначає момент закінчення терміну дії цінних паперів; знижка – знижка на цінний папір; погашення – викупна вартість цінних паперів за 100 грошових одиниць номінальної вартості; базис – використовуваний спосіб обчислення дня (0 або не заданий – американський (NASD) 30/360, 1 – фактичний/фактичний, 2 – фактичний/360, 3 – фактичний/365, 4 – європейський 30/360).

Дати повинні вводитися з використанням функції **DATE()** [13, с. 61] або як результат інших формул і функцій. Дата угоди є датою продажу покупцеві купона. Термін платежу є датою завершення терміну дії купона. Аргументи дата_узг, дата_вступ_у_силу, базис зрізуються до цілих. Якщо дата_узг або дата_вступ_у_силу є недопустимою датою, або знижка ≤ 0, або погашення ≤ 0, або базис < 0 чи базис > 4, або дата_узг ≥ дата_вступ_у_силу, то функція **PRICEDISC()** повідомляє про помилку. Функцію **PRICEDISC()** можна обчислити за такою формулою:

$$\textbf{\textit{PRICEDISC}} = \text{погашення} - \text{знижка} \cdot \text{погашення} \cdot \frac{DS_m}{B},$$

де B – кількість днів у році, залежить від використовуваного базису; DS_m – кількість днів від дати розрахунку до дати погашення.

Задана в комірці D16 функція має такий вигляд:

= PRICEDISC(D4;B5;D6;B12;D7).

Формула в комірці D17 розраховує величину дисконту на користь банку на 100 одиниць номіналу:

=B12-D16.

Прибутковість у вигляді простої процентної ставки може бути обчислена за допомогою функції **YIELDDISC()** [13, с. 150]. Синтаксис цієї функції: **YIELDDISC**(дата_узг;дата_вступ_у_силу;ціна;погашення; базис), де дата_узг – дата розрахунку за вексель. Ця дата повинна бути пізнішою за дату випуску, коли вексель був проданий покупцеві; дата_вступ_у_силу – термін погашення векселя. Ця дата визначає момент закінчення терміну дії векселя; ціна – вартість векселя за 100 грошових одиниць номінальної вартості; погашення – викупна вартість векселя за 100 грошових одиниць номінальної вартості; базис – використовуваний спосіб обчислення дня (0 або не заданий – американський (NASD) 30/360, 1 – фактичний/фактичний, 2 – фактичний/360, 3 – фактичний/365, 4 – європейський 30/360).

Дати повинні вводитися з використанням функції **DATE()** або як результат інших формул і функцій. Аргументи дата_узг, дата_вступ_у_силу, базис зрізуються до цілих. Якщо дата_узг або дата_вступ_у_силу є недопустимою датою, або ціна ≤ 0, або погашення ≤0, або базис < 0 чи базис > 4, або дата_узг ≥ дата_вступ_у_силу, то функція **YIELDDISC()** повідомляє про помилку. Прибутковість операції для банку у вигляді річних простої і ефективної процентних ставок обчислюється в комірках блока B16 – B17 за такими формулами:

= YIELDDISC(D4;B5;D16;B12;D7),

=(B12/D16)^(365/(B5-D4)) -1.

Два останні рядки шаблона містять формули для розрахунку абсолютних величин дисконту і суми, виплачуваної власнику векселя. Задані в комірках B18 і B19 відповідно, вони мають такий вигляд:

=D17*B8/100; =D16*B8/100.

Після очищення комірок B4 – B8, D4 – D6 дістаємо шаблон для аналізу операцій з обліку векселів. На практиці той самий вексель може враховуватися декілька разів, тобто переобліковуватися. У цьому випадку сума дисконту, одержана при первинному дисконті векселя, буде перерозподілена між учасниками нової операції відповідно до використовуваних ставок d_1 і d_2. Умова беззбитковості подібної угоди для банку-продавця визначається нерівністю (12). Можна здійснити розробку спеціального шаблона, який цілком автоматизує аналіз подібних операцій. Як уже відзначалося, розроблений шаблон для аналізу операцій з обліку векселів у цілому відображає позицію банку-покупця. З погляду первинного векселетримача, тобто постачальника продукції, в ідеальному варіанті аналіз операції зводиться до визначення суми номіналу векселя, який забезпечує при обліковій одержання повної вартості проданих товарів і послуг. Нагадаємо, що розв'язання даної задачі полягає у визначенні майбутньої величини FV за її відомим значенням PV на підставі заданої дисконтної ставки d. Для розв'язання подібних задач у Libre Calc є спеціальна функція – **RECEIVED()** [13, с. 159.].

Функція **RECEIVED**(дата_узг; дата_вступ_у_силу; інвестиція; знижка; базис) призначена для знаходження майбутнього значення FV сучасної величини PV (аргумент інвестиція) за відомим значенням дисконтної ставки d (аргумент знижка). При цьому аргумент інвестиція може бути поданий як у вигляді абсолютної величини, так і у відсотках до номіналу.

Функцію **RECEIVED()** зручно використовувати з функцією **INTRATE()** [13, с. 152]. Аргумент знижка (дисконтної ставки d) може бути розрахований за допомогою функції **DISC()** [13, с. 163]. Дані функції можуть бути використані для аналізу умов видачі або одержання короткострокових банківських позичок. У підсумку зазначимо, що у зв'язку з різноманіттям операцій із короткостроковими зобов'язаннями розглянути всі можливі випадки і здійснити їх практичну реалізацію засобами Libre Calc не уявляється можливим.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки.

1. У даній роботі основна увага приділялася моделюванню обчислень типових операцій із поширеним видом короткострокового зобов'язання, яким є вексель, а також технології автоматизації облікових обчислень векселів у середовищі LibreOffice Calc із застосуванням вбудованих функцій: **ACCRINTM(), PRICEDISC(), YIELDDISC(), DISC(), INTRATE(), RECEIVED()**.

2. Розроблено електронну таблицю (шаблон) в середовищі табличного процесора LibreOffice Calc, яка є засобом автоматизації аналізу облікових операцій з векселями і може бути доповнена та адаптована для аналізу операцій з векселями у більш складних умовах. В електронній таблиці використані такі параметри векселя: дата випуску, дата погашення, процентна ставка векселя – r, номінал – N (у %), номінал у грошових одиницях – N. Для угоди: дата обліку, норма прибутковості – Y (у %), дисконтна ставка банку – d, базис.

Оскільки вексель має вид цінного паперу з оголошеним процентним прибутком, то в даній таблиці обчислюється загальна сума погашення у відсотках до номіналу й абсолютна величина відповідно. У таблиці обчислюються параметри угоди, яка забезпечує її ефективність з точки зору банку, а також обчислюється сучасна вартість 100 одиниць номіналу векселя на підставі заданої дисконтної ставки d. Розраховується величина дисконту на користь банку на 100 одиниць номіналу, прибутковість для банку у вигляді річних простої та ефективної процентних ставок, а також величини дисконту і суми, виплачуваної власнику векселя.

Таким чином, проаналізована методологічна база векселів і розроблена електронна таблиця дозволяють аналізувати облікові операції з векселями, а також роз-

робити програму для їх аналізу на мові високого рівня, яку доцільно використовувати як у практичній діяльності, так і в навчальному процесі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374 // ВВР. – 2001. – № 24. – Ст. 128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2374-14

2. Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» від 06.07.1999 р. № 826 // ВВР. – 1999. – № 34. – Ст. 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/826-14

3. Роганова О. Я. Облік та аналіз операцій банку з цінними паперами : дис. … канд. екон. наук : 08.06.04 / О. Я. Роганова; ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2005. – 180 с.

4. Баторшина А. Ф. Формування моделі ринку цінних паперів в трансформаційних економіках : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / А. Ф. Баторшина; ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2007. – 222 с.

5. Алексеев А. И. Сделки с векселями: типичные сделки с векселями и влияние друг на друга вексельной и основной сделок / А. И. Алексеев // LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. – 96 с.

6. Алексеев М. Ю. Рынок ценных бумаг / М. Ю. Алексеев. – М. : Финансы и статистика, 1992. – 352 с.

7. Костіна Н. І. Моделювання фінансів : монографія / Н. І. Костіна, А. А. Алексєєв, П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 224 с.

8. Мошенский С. З. Эволюция векселя : монография / С.З. Мошенский. - К.- Ровно: Планета-друк, 2005. – 446 с.

9. Мошенский С. З. Вексель. Базовые концепции : монография / С. З. Мошенский. – Киев-Ровно : Планета-Друк, 2007. – 1284 с.

10. Казакова Н. А. Вексель в торговом обороте / Н. А. Казакова, Ю. В. Балашова. – 2-е изд. – М. : Международный центр финансово-экономического развития, 1995. – 204 с.

11. Рабинович А. М. Операции с векселями / А. М. Рабинович // Российский налоговый курьер. – 2002. – № 23, 24.

12. Лукасевич И. Я. Анализ операций с ценными бумагами с Microsoft Excel / И. Я Лукасевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://refdb.ru/look/1713373.html

13. Веденеева Е. А. Функции и формулы Excel 2007 / Е. А. Веденеева. – СПб. : Питер, 2008. – 384 с.

REFERENCES

Alekseev, A. I. *Sdelki s vekselyami: Tipichnye sdelki s vekselyami i vliyanie drug na druga vekselnoy i osnovnoy sdelok* [Transactions with promissory notes: Typical transactions with bills and impact on each other's bill and the main transactions]. : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011.

Alekseev, M. Yu. *Rynok tsennykh bumag* [Stocks and bods market]. Moscow: Finansy i statistika, 1992.

Batorshyna, A. F. "Formuvannia modeli rynku tsinnykh paperiv u transformatsiinykh ekonomikakh" [Formation model of securities market in transformation economies]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.02*, 2007.

Kostina, N. I., Aleksieiev, A. A., and Melnyk, P. V. *Modeliuvannia finansiv* [Simulation of Finance]. Irpin: Akademiia DPS Ukrainy, 2002.

Kazakova, N. A., and Balashova, Yu. V. *Veksel v torgovom oborote* [Bill turnover]. Moscow: Mezhdunar. tsentr fin.-ekon. razvitiya, 1995.

[Legal Act of Ukraine] (1999). http://www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2001). http://www.rada.gov.ua

Lukasevich, I. Ya. "Analiz operatsiy s tsennymi bumagami s Microsoft Excel" [An analysis of securities transactions with Microsoft Excel]. www.cfin.ru

Moshenskiy, S. Z. *Bazovye kontseptsii* [Basic concepts]. Kyiv; Rovno : Planeta-druk, 2007.

Moshenskiy, S. Z. *Evoliutsiya vekselya* [Evolution of the bill]. Kyiv; Rovno : Planeta-druk, 2005.

Rabinovich, A. M. "Operatsii s vekselyami" [Operations with bills]. *Rossiyskiy nalogovyy kuryer,* no. 23; 24 (2002).

Rohanova, O. Ya. "Oblik ta analiz operatsii banku z tsinnymy paperamy" [Accounting and analysis of bank operations with securities]. *Dys. … kand. ekon. nauk : 08.06.04*, 2005.

Vedeneeva, E. A. *Funktsii i formuly Excel 2007. Biblioteka polzovatelya* [Functions and formulas Excel 2007. User Library]. St. Petersburg: Piter, 2008.

УДК 519.866:336.77

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЗОВНІШНІМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ І ЦЕНТРАЛІЗОВАНИМИ КАПІТАЛОВКЛАДЕННЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ АПК

© 2016 **БЛУДОВА Т. В., КУЛИК А. Б., МАНЖОС Т. В.**

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Манжос Т. В. Зв'язок між зовнішніми інвестиціями і централізованими капіталовкладеннями на підприємстві АПК

Метою статті є дослідження зв'язку між зовнішніми інвестиціями і централізованими капіталовкладеннями, зокрема знаходження областей еластичності виробничих функцій. Розглянуто зв'язок між зовнішніми інвестиціями і централізованими капіталовкладеннями на аграрному підприємстві. Проілюстровані області еластичності функції, яка описує основне виробництво. Залежно від значення коефіцієнта еластичності показані області, де будуть оптимальними капіталовкладення і за яких значень інвестицій. Наведені рисунки підтверджують економічні властивості еластичності та дають можливість проаналізувати економічні показники функціонування підприємства (централізовані капіталовкладення), що необхідно враховувати при побудові системи показників ефективності функціонування підприємств, які задіяні в агропромисловому секторі. Ця система повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку динаміки економічного ефекту при залученні додаткових ресурсів.

Ключові слова: *математична модель, мале підприємство, інвестиції, централізовані капіталовкладення.*
Рис.: *6.* ***Формул:*** *5.* ***Бібл.:*** *17.*

Блудова Тетяна Володимирівна *– доктор економічних наук, професор, професор кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *bltavl@ukr.net*

Кулик Анатолій Борисович *– кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *kulik75@yahoo.com*

Манжос Тетяна Василівна *– кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *tmanzhos@gmail.com*

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Манжос Т. В. Связь между внешними инвестициями и централизованными капиталовложениями на предприятии АПК

Целью статьи является исследование связи между внешними инвестициями и централизованными капиталовложениями, в частности нахождение областей эластичности производственных функций. Рассмотрена связь между внешними инвестициями и централизованными капиталовложениями на аграрном предприятии. Проиллюстрированы области эластичности функции, которая описывает основное производство. В зависимости от значения коэффициента эластичности показаны области, где будут оптимальными капиталовложения и при каких значениях инвестиций. Приведены рисунки, подтверждающие экономические свойства эластичности и дающие возможность проанализировать экономические показатели функционирования предприятия (централизованные капиталовложения), что необходимо учитывать при построении системы показателей эффективности функционирования предприятий, задействованных в аграрном секторе. Эта система должна характеризовать степень результативности производства и осуществлять оценку динамики экономического эффекта при привлечении дополнительных ресурсов.

Ключевые слова: *математическая модель, малое предприятие, инвестиции, централизованные капиталовложения.*
Рис.: *6.* ***Формул:*** *5.* ***Библ.:*** *17.*

Блудова Татьяна Владимировна *– доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *bltavl@ukr.net*

Кулик Анатолий Борисович *– кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *kulik75@yahoo.com*

Манжос Татьяна Васильевна *– кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *tmanzhos@gmail.com*

UDC 519.866:336.77

Bludova T. V., Kulyk A. B., Manzhos T. V. The Relationship between External Investments and Centralized Capital Investments at the Agricultural Enterprise

The article is aimed at studying the relationship between external investments and centralized capital investments, in particular detecting areas of elasticity of production functions. The relationship between external investments and centralized capital investments at the agricultural enterprise has been considered. The areas of function elasticity, which describes the main production, have been depicted. Depending on the elasticity coefficient, areas has been displayed, where capital investments will be optimal, with the corresponding investment values. The article provides illustrations, confirming the economic properties of elasticity and giving an opportunity to review the economic performance indicators of enterprise (centralized capital investments) that should be considered in building a system of performance indicators of enterprises involved in the agricultural sector. This system should characterize the degree of efficiency of production and provide evaluation of dynamics of economic effect while attracting additional resources.

Keywords: *mathematical model, small enterprise, investments, centralized capital investments.*
Fig.: *6.* ***Formulae:*** *5.* ***Bibl.:*** *17.*

Bludova Tetiana V. *– D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *bltavl@ukr.net*

Kulyk Anatoliy B. *– PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *kulik75@yahoo.com*

Manzhos Tetiana V. *– PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *tmanzhos@gmail.com*

Згідно з Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку [1].

Агропромисловий комплекс дає близько 9–13 відсотків валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у Зведеному бюджеті України за останні роки становить у середньому 20 %, а у товарній структурі експорту – понад чверть, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце – за експортом зернових (без рису). Проте майже половина валової продукції сільського господарства сьогодні виробляється в господарствах населення. Не є винятком і молокопереробні підприємства, які складають значну частину приватного сектора. В умовах трансформаційних перетворень агропромислового комплексу України молокопродуктовий підкомплекс потребує пошуку та вибору підходів до оцінки економічної ефективності функціонування його складових. Сучасний стан більшості молокопереробних підприємств свідчить про необхідність розробки дієвих механізмів, схем, важелів і методів оцінки ефективності його функціонування, що дозволить забезпечити сталий розвиток. Тоді як дослідження причинно-наслідкового зв'язку між молокопереробними підприємствами та економічним розвитком показують, що існують вагомі докази того, що дрібні фірми стикаються з великою кількістю перешкод на шляху до зростання і мають менший доступ до офіційних джерел зовнішнього фінансування, потенційно пояснюючи це відсутністю внеску в економічне зростання таких підприємств [2, p. 450].

Останніми роками збільшилася кількість праць, присвячених функціонуванню молокопереробних підприємств і спрямованих на дослідження економіко-математичних, розрахунково-конструктивних, монографічних методів, які дозволяють визначити й проаналізувати економічні показники функціонування таких підприємств.

Так, у [3, с. 13] з'ясовано причини значного погіршення фінансово-економічного стану сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі великих аграрних та агропромислових компаній. Досліджено низку відомих за розміром і масштабами виробництва компаній, які через сукупність таких причин стали збитковими. За цих обставин зроблено висновок про обґрунтованість збереження пільгового оподаткування аграріїв та водночас про необхідність істотного підвищення соціальної відповідальності великого агробізнесу.

Динаміку обсягів виробництва молока та поголів'я корів у країнах світу проаналізовано в [4, с. 107]; крім того, розглянуто обсяги виробництва перероблених молочних продуктів за регіонами та країнами світу. Наведено фактичні та прогнозні обсяги торгівлі молокопродуктами найбільших країн-експортерів та імпортерів. Вказано основні проблеми та загрози розвитку галузі в Україні, де найголовнішою є низька якість сировини. Здійснено прогноз розвитку світових тенденцій ринку молока та молокопродуктів, ураховуючи відміну квот в ЄС. Обґрунтовано перспективні напрями нарощення українського експорту молочної продукції.

У [5, с. 121] проаналізовано проблему залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки та участі України у цьому процесі. Автори роблять висновок, що основними напрямками розвитку України є усунення структурних деформацій у розвитку економіки та залучення сучасних технологій, що здатні вивести країну до траєкторії динамічного зростання.

Формування оптимальних логістичних систем підприємств АПК розглянуто в [6, с. 103], де розроблено наукове обґрунтування та рекомендації щодо вдосконалення управління транспортно-логістичними системами підприємств АПК, у тому числі й підприємств молокопереробної галузі. Модель організаційно-економічного забезпечення управління виробничими запасами розглянуто в роботі [7, с. 29]. Показано, що раціональне управління запасами передбачає створення такого їх рівня, який би забезпечував безперебійність виробничого процесу при мінімальних витратах на їх вміст. Економічну модель управління запасами об'єднань підприємств побудовано в роботі [8, с. 430].

Тісний взаємозв'язок інвестицій та інновацій на підприємствах не дозволяє розглядати ці процеси окремо один від одного, оскільки вони є самостійною сферою економічної діяльності підприємства, пов'язаною з фінансуванням і управлінням процесами оновлення всіх елементів функціонування суб'єктів господарювання в ринковій економіці. Реалії розвитку аграрних підприємств на теперішній час вказують на життєву необхідність їхнього подальшого ефективного функціонування виключно по інноваційній моделі [9, с. 228].

Зокрема в [10, с. 129] визначено особливості й проблеми розвитку та впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. У роботі [2, p. 450] також розглянуто причини, що зумовлюють перешкоди для впровадження інновацій на малих і середніх підприємствах. Зроблено висновки, що малі підприємства є більш чутливими до фінансового стану, і їх інноваційність суттєво залежить від зовнішніх інвестицій.

Рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку та сучасний стан інноваційної активності українських підприємств проаналізовано в [11, с. 118]. Обґрунтовано необхідність активізації інноваційної діяльності на підприємствах України.

У [12, с. 68] за допомогою лінійної апроксимації проведено аналіз діяльності підприємства, на основі отриманих фактичних даних побудована модель «Витрати основного виду діяльності – обсяг реалізації», яка дає можливість планувати витрати основного виду діяльності та подальший розвиток самого підприємства.

Моделі корпоративного підприємництва, які включають підприємницьку діяльність в рамках існуючих організацій, розглянуто в [13, p. 390]. Запропоновано перспективу динаміки системи, щоб пояснити, як підприємство повинно функціонувати всередині організації.

Комплексний аналіз стану галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах проведений у [14, с. 312]. Зокрема встановлено, що підприємства мають значні резерви збільшення розмірів прибутку та підвищення рівня рентабельності виробництва за рахунок оптимізації структури виробництва та ефективності використання основних фондів підприємства.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, питання зв'язку між зовнішніми інвестиціями і централізованими капіталовкладеннями є маловивченим і обумовлює необхідність проведення ґрунтовних досліджень.

Метою статті є дослідження зв'язку між зовнішніми інвестиціями та централізованими капіталовкладеннями, зокрема знаходження області еластичності виробничих функцій.

Під централізованими капіталовкладеннями будемо розуміти власний капітал підприємства, а під зовнішніми інвестиціями – фінансові інструменти, емітовані іншими суб'єктами господарювання. Розглянемо функціональну структуру взаємодії молокопереробного підприємства, що складається з двох ланок: основне виробництво (виробництво молока і молочних продуктів) і допоміжне виробництво (діяльність кормової ферми). Динаміка такого підприємства збігається зі схемою в [15, с. 125].

Користуючись системою безрозмірних показників, запишемо виробничі функції у такому вигляді [15, с. 129] (виробничі функції для основного виробництва та кормоферми):

$$x_1(t,\nu,a_1)=\frac{\mu_1(1-\nu)a_2x_2^0}{n_1-a_1\mu_1-n_2+\nu a_2\mu_2}\times$$
$$\times\left[e^{(\mu_2(1-\nu)a_2-n_2)t}-e^{(\mu_1a_1-n_1)t}\right]+ \quad (1)$$
$$+x_1^0e^{(\mu_1a_1-n_1)t},$$

$$x_2(t,\nu,a_2)=x_2^0e^{(\nu\mu_2a_2-n_2)t}, \quad (2)$$

де μ_i, a_i, n_i, $i = 1, 2$ – відповідно рентабельність власного капіталу, частка виробничих капіталовкладень, норма амортизації виробничих фондів для кожного з виробництв; $t\in(0; T)$, T – лаг експлуатації виробництва; ν – частка валового продукту, яка призначена для інвестицій в основне виробництво.

Розглянемо виробничі функції $x_1(t, \nu, a_1)$ і $x_2(t, \nu, a_2)$ для дослідження областей еластичності як функції двох змінних. Отже, будемо розглядати частинні коефіцієнти еластичності по змінних ν та a_1 для функції $x_1(t, \nu, a_1)$ і ν та a_2 для $x_2(t, \nu, a_2)$ при фіксованому значенні t.

На *рис. 1* представлено структурну схему дослідження області еластичності виробничих функцій (1) і (2).

Функція (1) залежить від восьми змінних, а функція (2) – від п'яти. Для аналізу їх взаємозв'язку виокремимо параметри і змінні, що представляють інтерес у дослідженні для знаходження області еластичності функцій по конкретній змінній, рахуючи інші змінні параметрами (див. рис. 1).

Знайдемо частинні коефіцієнти еластичності по змінних ν, a_1 для виробничої функції (1) і частинні коефіцієнти еластичності по змінних ν, a_2 для виробничої

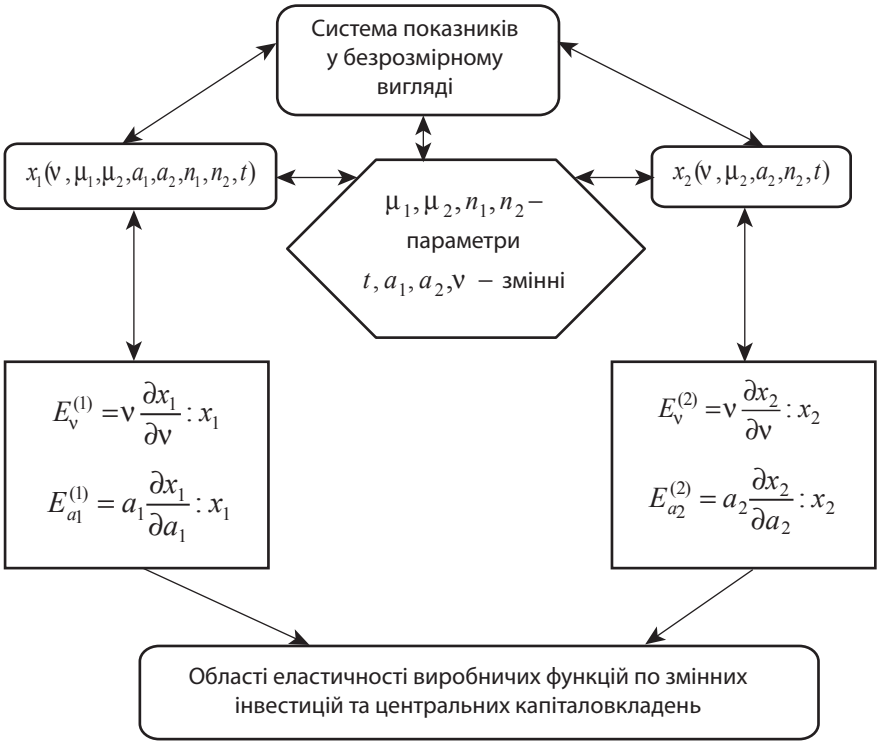

Рис. 1. Структурна схема знаходження областей еластичності виробничих функції

функції (2), які описують процес основного виробництва, вважаючи інші змінні параметрами при фіксованому значенні змінної *t*.

Маємо частинний коефіцієнт еластичності по змінній *v* для виробничої функції (1):

$$E_v^{(1)} = v\frac{\partial x_1}{\partial v} : x_1 = \\ = v\left[\begin{array}{l} \dfrac{\mu_1 a_2 x_2^0 (n_2 - n_1 + a_1\mu_1 - a_2\mu_2)}{(n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2)^2} \times \\ \times[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t}] - \\ - \dfrac{\mu_1\mu_2(1-v)a_2^2 x_2^0}{n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2} \times e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} \end{array}\right] : \quad (3)$$

$$: \left[\begin{array}{l} \dfrac{\mu_1(1-v)a_2 x_2^0}{n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2} \times \\ \times[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t}] + \\ + x_1^0 e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \end{array}\right].$$

Обчислимо частинний коефіцієнт еластичності по змінній a_1 для виробничої функції (1):

$$E_{a_1}^{(1)} = a_1\frac{\partial x_1}{\partial a_1} : x_1 = \\ = a_1\left[\begin{array}{l} \mu_1 \dfrac{\mu_1(1-v)a_2 x_2^0}{(n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2)^2} \times \\ \times[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t}] + \\ + \mu_1 t e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t}\left(x_1^0 - \dfrac{\mu_1(1-v)a_2 x_2^0}{n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2}\right) \end{array}\right] : \quad (4)$$

$$: \left[\begin{array}{l} \dfrac{\mu_1(1-v)a_2 x_2^0}{n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2} \times \\ \times\left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t}\right] + x_1^0 e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \end{array}\right].$$

Обчислимо частинні коефіцієнти еластичності по змінних *v*, a_2 для виробничої функції (2):

$$E_{a_2}^{(2)} = a_2\frac{\partial x_2}{\partial a_2} : x_2 = E_v^{(2)} = v\frac{\partial x_2}{\partial v} : x_2 = v\mu_2 a_2 t. \quad (5)$$

Для одержання областей еластичності проаналізуємо, як зміняться еластичності основного і допоміжного виробництва залежно від зміни інвестицій та централізованого капіталовкладення в кожне з виробництв. Розв'яжемо дану задачу на прикладі конкретного підприємства.

Згідно з аналізом статистичних даних ТОВ «Волочиськ-агро» за 2012–2014 рр. рентабельності виробництв основного та допоміжного підприємств відповідно μ_1 = 4,25 і μ_2 = 3,2.

Використовуючи результати [16, с.435], норми амортизації для виробничої функції (1) оберемо як математичне сподівання, яке відповідає закону розподілу Гумбеля n_1 = 0,013, а витрати на амортизацію основних засобів та нематеріальних активів для виробничої функції (2) – як математичне сподівання, що відповідає рівномірному закону розподілу, n_2 = 0,054.

Не обмежуючи загальності, покладемо початкові умови у виробничих функція для основного виробництва і для кормоферми: $x_1^0 = x_2^0 = 1$.

На *рис. 2* зображено поверхню еластичності по змінній централізованих капіталовкладень a_1 для виробничої функції x_1.

На *рис. 3* проілюстровано еластичність по змінній інвестицій *v* для виробничої функції x_1.

Області еластичності по змінних a_1 і *v* можна знайти, розв'язавши за допомогою сучасних засобів комп'ютерної алгебри [17] нерівності

$$\left|E_v^{(1)}(v, a_1)\right| > 1 \text{ і } \left|E_{a_1}^{(1)}(v, a_1)\right| > 1.$$

З економічної точки зору аналіз областей еластичності, представлених на рис. 2 і рис. 3, показує, що відносна зміна централізованих капіталовкладень буде зростати по відношенню до відносної зміни інвестицій, якщо виконується умова формалізації моделі, яка полягає в припущенні, що рівень інвестицій в основне виробництво буде сталим.

Знайшовши перетин областей еластичності виробничої функції $x_1(t, v, a_1)$ по змінних інвестицій та централізованих капіталовкладень, одержимо область еластичності, яка акумулює в собі розв'язання системи нерівностей $\left|E_v^{(1)}(v, a_1)\right| > 1$ і $\left|E_{a_1}^{(1)}(v, a_1)\right| > 1$ (*рис. 4*).

З формули (5) випливає, що функція еластичності є симетричною, тому області еластичності виробничої функції $x_2(t, v, a_2)$ по змінних капіталовкладень та інвестицій будуть збігатися.

З формули (5) і *рис. 5* випливає, що $E_{a_2}^{(2)}$ є лінійною функцією по кожній змінній, і зі збільшенням аргументів є зростаючою.

На *рис. 6* зображено перетин областей еластичності, що визначається розв'язанням системи нерівностей $\left|E_v^{(2)}(v, a_2)\right| > 1$ і $\left|E_{a_2}^{(2)}(v, a_2)\right| > 1$.

ВИСНОВКИ

Розглянуто взаємозв'язок між зовнішніми інвестиціями і центральними капіталовкладеннями на молокопереробному підприємстві. Проілюстровано області еластичності виробничих функцій (1) і (2), які описують процес функціонування агропромислового підприємства. Залежно від значення коефіцієнтів еластичності показано області значень параметрів, що відповідають за інвестиції та капіталовкладення, де виробничі функції будуть еластичними. Наведені рисунки підтверджують економічні властивості еластичності та дають можливість проаналізувати економічні показники функціонування молокопереробного підприємства (центральні капіталовкладення), що необхідно враховувати при побудові системи показників ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Ця система повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і показувати динаміку економічного ефекту при залученні додаткових ресурсів. ■

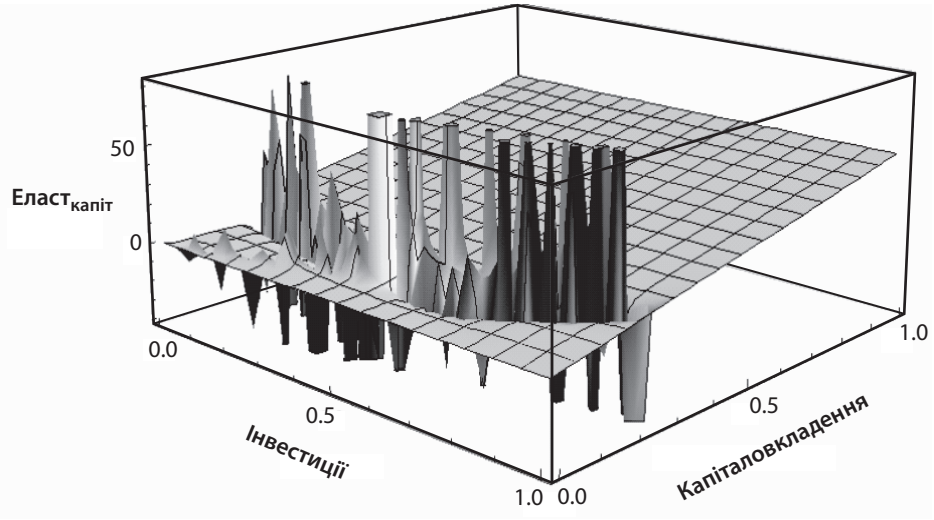

Рис. 2. Область еластичності виробничої функції $x_1(t, v, a_1)$ по змінній централізованих капіталовкладень

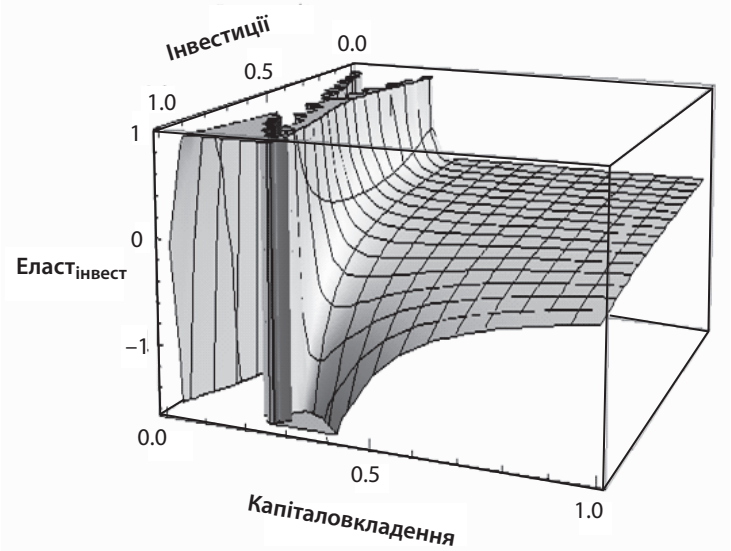

Рис. 3. Область еластичності виробничої функції $x_1(t, v, a_1)$ по змінній інвестицій

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року [Електроний ресурс]. – Режим доступа : http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822

2. Brancati, E. Innovation financing and the role of relationship lending for SMEs / E. Brancati // Small Business Economics. – 2015. – Vol. 44, No 2. – P. 449–473.

3. Андрійчук В. Г. Виклики агробізнесу: пошук відповідей / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. –2015. –№ 5. – С. 12–18.

4. Гаваза Є. В. Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України / Є. В. Гаваза // Економіка АПК. – 2015. – № 7. – С. 106–113.

5. Ворчаков А. В. Стан та перспективи розвитку зовнішнього інвестування аграрного сектора економіки України / А. В. Ворчаков, В. А. Гаврющенко, О. С. Сидорова // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 1. – С. 121–124.

6. Казаков С. О. Особливості формування та функціонування логістичних систем підприємств АПК / С. О. Казаков // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 1. – С. 102–107.

7. Бондарчук А. Р. Організаційно-економічне забезпечення управління виробничими запасами підприємства / А. Р. Бондарчук // Економіка Вінничини. – 2014. – № 2. – С. 28–31.

8. Манжос Т. В. Модель управління запасами горизонтально інтегрованого холдингу за умови стохастичного попиту / Т. В. Манжос // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. – 2012. – № 29. – С. 429–439.

9. Купрік А. П. Інноваційний та інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств України / А. П. Купрік // Вісник Хмельницького університету. Економічні науки. – 2013. – Т. 2, № 3. – С. 228–232.

10. Руденко Г. Р. Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств / Г. Р. Руденко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 128–132.

11. Демченко Г. В. Активізація інноваційної діяльності підприємства на основі вдосконалення організаційного забезпечення / Г. В. Демченко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 117–122.

12. Коршунов Є. А. Методи економіко-математичного моделювання при плануванні витрат промислового підприємства / Є. А. Коршунов // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 67–72.

13. Bloodgood, J. M. A system dynamics perspective of corporate entrepreneurship / J. M. Bloodgood, J. S. Hornsby, A. C. Burkemper // Small Business Economics. – 2015. – Vol. 45, No 2. – P. 383–402.

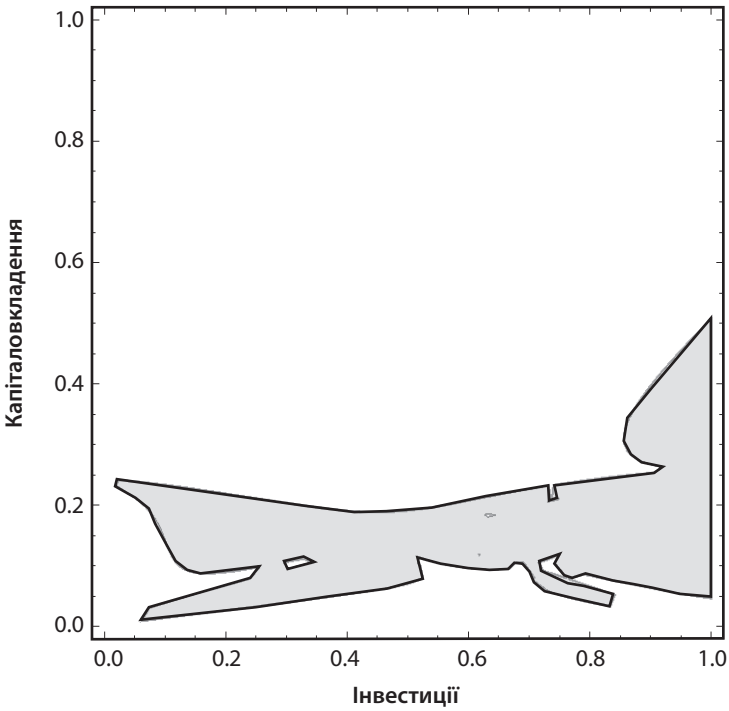

Рис. 4. Результат перетину областей еластичності виробничої функції $x_1(t, v, a_1)$ по змінній інвестицій та по змінній централізованих капіталовкладень

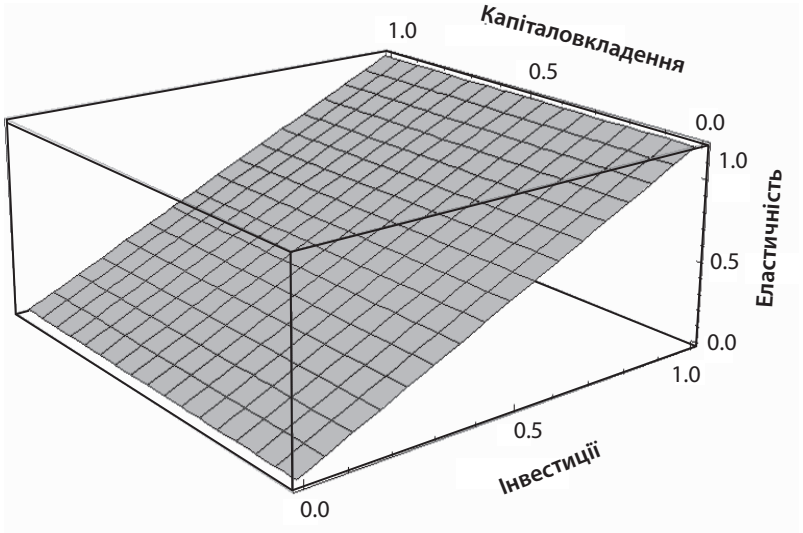

Рис. 5. Область еластичності виробничої функції $x_2(t, v, a_2)$ по змінних централізованих капіталовкладень та інвестицій

14. Лозинська І. В. Формування та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах : монографія / І. В. Лозинська. – Суми : Сумський національний аграрний університет, 2015. – 380 с.

15. Кулик А. Б. Застосування методів операційного числення в моделюванні процесу взаємодії малих підприємств АПК : монографія / А. Б. Кулик. –К. : КНЕУ, 2014. –196 с.

16. Блудова Т. В. Математичне моделювання інвестиційної стратегії на молокопереробному підприємств / Т. В. Блудова, А. Б. Кулик // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 428–437.

17. WOLFRAM MATHEMATICA: Наиболее полная система для современных технических вычислений в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wolfram.com/mathematica

REFERENCES

Andriichuk, V. H. "Vyklyky ahrobiznesu: poshuk vidpovidei" [Calls agribusiness Search for answers]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2015): 12-18.

Brancati, E. "Innovation financing and the role of relationship lending for SMEs". *Small Business Economics,* vol. 44, no. 2 (2015): 449-473.

Bondarchuk, A. R. "Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia upravlinnia vyrobnychymy zapasamy pidpryiemstva" [Organizational and economic support inventory management company]. *Ekonomika Vinnychyny*, no. 2 (2014): 28-31.

Bloodgood, J. M., Hornsby, J. S., and Burkemper, A. C. "A system dynamics perspective of corporate entrepreneurship". *Small Business Economics,* vol. 45, no. 2 (2015): 383-402.

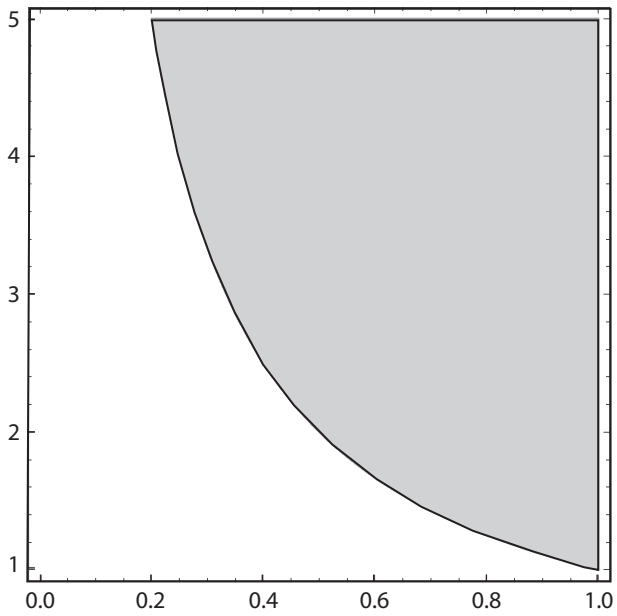

Рис. 6. Перетин областей еластичності для виробничої функції (2)

Bludova, T. V., and Kulyk, A. B. "Matematychne modeliuvannia investytsiinoi stratehii na molokopererobnomu pidpryiemstv" [Mathematical modeling of investment strategy at milk processing plants]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2014): 428-437.

Demchenko, H. V. "Aktyvizatsiia innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstva na osnovi vdoskonalennia orhanizatsiinoho zabezpechennia" [Enhancing innovation based on improving organizational support]. *Biznes Inform*, no. 4 (2015): 117-122.

Havaza, Ye. V. "Svitovyi rynok moloka i molokoproduktiv: tendentsii ta perspektyvy dlia Ukrainy" [The world market for milk and dairy products, trends and prospects for Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2015): 106-113.

Kuprik, A. P. "Innovatsiinyi ta investytsiinyi rozvytok silskohospodarskykh pidpryiemstv Ukrainy" [Innovation and investment development of agricultural enterprises in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho universytetu. Ekonomichni nauky,* vol. 2, no. 3 (2013): 228-232.

Kazakov, S. O. "Osoblyvosti formuvannia ta funktsionuvannia lohistychnykh system pidpryiemstv APK" [Features of formation and functioning logistics systems agricultural enterprises]. *Biznes navihator*, no. 1 (2013): 102-107.

Korshunov, Ye. A. "Metody ekonomiko-matematychnoho modeliuvannia pry planuvanni vytrat promyslovoho pidpryiemstva" [Methods of economic and mathematical modeling in the planning costs of industrial enterprises]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 67-72.

"Kontseptsiia Derzhavnoi tsilyovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku" [The concept of the state target program of development of the agricultural sector for the period until 2020]. http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822

Kulyk, A. B. *Zastosuvannia metodiv operatsiinoho chyslennia v modeliuvanni protsesu vzaiemodii malykh pidpryiemstv APK* [Application of operational calculus in the modeling of the interaction of small agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, 2014.

Lozynska, I. V. *Formuvannia ta perspektyvy rozvytku haluzi miaso-molochnoho skotarstva v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh* [Formation and prospects for meat and dairy cattle in farms]. Sumy: Sumskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet, 2015.

Manzhos, T. V. "Model upravlinnia zapasamy horyzontalno intehrovanoho kholdynhu za umovy stokhastychnoho popytu" [Inventory management model horizontally integrated holding subject to stochastic demand]. *Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, no. 29 (2012): 429-439.

Rudenko, H. R. "Osoblyvosti vprovadzhennia innovatsii u dialnist silskohospodarskykh pidpryiemstv" [Features of innovation in farm activities]. *Biznes Inform*, no. 5 (2015): 128-132.

Vorchakov, A. V., Havriushchenko, V. A., and Sydorova, O. S. "Stan ta perspektyvy rozvytku zovnishnyoho investuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy" [Status and prospects of foreign investment agrarian sector of Ukraine]. *Biznes navihator*, no. 1 (2013): 121-124.

"WOLFRAM MATHEMATICA: Naibolee polnaya sistema dlya sovremennykh tekhnicheskikh vychisleniy v mire" [WOLFRAM MATHEMATICA: The most complete system for modern technical computing in the world]. http://www.wolfram.com/mathematica

УДК 338.264

ЗАДАЧА СОГЛАСОВАНИЯ ПЛАНОВ СМЕЖНЫХ ИЕРАРХИЧЕСКИХ УРОВНЕЙ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2015 **КОЗЫРЬ-ЧЕПУРНАЯ М. А.**

УДК 338.264

Козырь-Чепурная М. А. Задача согласования планов смежных иерархических уровней в системе стратегического планирования реструктуризации предприятий

Целью статьи является разработка теоретико-методических положений и модели согласования планов смежных иерархических уровней в системе многоуровневого иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий на примере задачи разработки стратегического плана на основе известной стратегии реструктуризации. Показано, что к числу важнейших условий, обеспечивающих разработку согласованного с планом-стратегией стратегического плана, относятся условия сбалансированности обоих планов по срокам выполнения плановых мероприятий, имеющимся производственным возможностям и запланированным для выполнения соответствующих работ ресурсам, а также наличие классификаторов, определяющих иерархии периодов планов обоих иерархических уровней; мероприятий, необходимых для достижения плановых целей; исполнителей соответствующих работ. Обоснована необходимость рассмотрения разработки стратегического плана на основе стратегии как задачи согласования стратегии и стратегического плана, допускающей корректировку параметров стратегии и ограничений на допустимые стратегические планы. На основе относительно простой модели осуществлена математическая постановка такой задачи и указаны возможные методы ее приближенного решения.

Ключевые слова: *реструктуризация предприятия, иерархическое планирование, согласование стратегических планов, оптимальное планирование.*

Рис.: *4.* ***Формул:*** *11.* ***Библ.:*** *11.*

Козырь-Чепурная Мария Анатольевна *– экономист, ООО «Научно-инженерный центр управляющей компании «РейлТрансХолдинг» (ул. Волгоградская, 24, Донецкая обл., Мариуполь, 87502, Украина)*

E-mail: *niz.office@ukrth.com*

УДК 338.264

Козир-Чепурна М. А. Задача узгодження планів суміжних ієрархічних рівнів у системі стратегічного планування реструктуризації підприємств

Метою статті є розробка теоретико-методичних положень і моделі узгодження планів суміжних ієрархічних рівнів у системі багаторівневого ієрархічного планування реструктуризації промислових підприємств на прикладі задачі розробки стратегічного плану на основі відомої стратегії. Показано, що до числа найважливіших умов, що забезпечують розробку узгодженого з планом-стратегією стратегічного плану, належать умови збалансованості обох планів за термінами виконання планових заходів, наявними виробничими можливостями і запланованими для виконання відповідних робіт ресурсами, а також наявність класифікаторів, що визначають ієрархії періодів планів обох ієрархічних рівнів; заходів, необхідних для досягнення планових цілей; виконавців відповідних робіт. Обґрунтовано необхідність розгляду завдання розробки стратегічного плану на основі стратегії як задачі узгодження стратегії та стратегічного плану, що допускає коригування параметрів стратегії й обмежень на допустимі стратегічні плани. На основі відносно простої моделі здійснено математичну постановку такої задачі та вказано можливі методи її наближеного рішення.

Ключові слова: *реструктуризація підприємства, ієрархічне планування, узгодження стратегічних планів, оптимальне планування.*

Рис.: *4.* ***Формул:*** *11.* ***Бібл.:*** *11.*

Козир-Чепурна Марія Анатоліївна *– економіст, ТОВ «Науково-інженерний центр керуючої компанії «РейлТрансХолдінг» (вул. Волгоградська, 24, Донецька обл., Маріуполь, 87502, Україна)*

E-mail: *niz.office@ukrth.com*

UDC 338.264

Kozyr-Chepurna M. A. The Task of Matching Plans of the Adjacent Hierarchical Levels in the System of Strategic Planning of Enterprises Restructuring

The article is aimed at developing theoretical-methodical provisions and a model of matching plans of the adjacent hierarchical levels in the system of multilevel hierarchical planning of industrial enterprises restructuring on the example of the task of developing a strategic plan on the basis of available strategy for restructuring. It is displayed that the most important conditions for development of a strategic plan, matching with a plan-strategy, include conditions of balance of both plans as to terms of implementation of the activities planned, existing production capabilities and the resources planned to perform related works, as well as availability of classifiers, determining the hierarchies of plans periods of both hierarchical levels; the activities required to achieve the objectives planned; performers of related works. The author substantiates the necessity to consider the development of a strategic plan based on a strategy as a task of matching a strategy and a strategic plan, which allows adjustment of both the strategy parameters and the limits of the allowed strategic plans. Based on a relatively simple model, mathematical staging of such a task has been implemented, possible methods for approximate solution of such a task has been specified.

Keywords: *enterprise restructuring, hierarchical planning, matching strategic plans, optimal planning.*

Fig.: *4.* ***Formulae:*** *11.* ***Bibl.:*** *11.*

Kozyr-Chepurna Mariia A. *– Economist, Scientific and Engineering Center of the Management Company «RailTransHolding» (24 Volhohradska Str., Donetsk region, Mariupol, 87502, Ukraine)*

E-mail: *niz.office@ukrth.com*

Разработка системы многоуровневого иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий, концепция которой предложена Шпаком С. А. в работах [9, 10], предполагает решение целого комплекса вопросов по взаимной увязке между собой отдельных планов системы. Как показывают публикации группы авторов [1, 3, 6, 7, 9, 10, 11], занимающихся этой проблемой, решение указанных вопросов необходимо как на методологическом уровне – уровне принципов и общих подходов [3, 6, 11], так и на методическом уровне, предусматривающем разработку алгоритмических схем согласования планов [1]. Одной из таких задач является задача согласования планов смежных иерархических уровней, первой из которых в системе стратегического многоуровневого планирования реструктуризации предприятий подлежит реше-

нию задача разработки стратегического плана на основе известной стратегии (плана-стратегии), т. е. задача детализации стратегии.

С учетом того, что декомпозиция планов вышестоящих уровней в планы нижестоящих иерархических уровней системы планов предполагает и декомпозицию всех компонент планов, включая комплекс планируемых мероприятий, исполнителей, ресурсов, всевозможных показателей и т. д., помимо теоретических и методических вопросов разукрупнения планов и их компонент, а также вопросов теоретико-методического обеспечения агрегирования соответствующих компонент, возникает проблема разрешения ситуации, когда декомпозиция плана вышестоящего уровня в планы нижестоящего уровня в заданных условиях оказывается невозможной.

В самом простом виде такая ситуация может возникнуть на стадии детализации максимально агрегированного плана-стратегии в более развернутый по всем основным компонентам стратегический план. В связи с этим *целью* настоящего исследования является разработка теоретико-методических положений и модели согласования планов смежных иерархических уровней в системе многоуровневого иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий на примере задачи разработки стратегического плана на основе известной стратегии реструктуризации.

Будем исходить из предположения, что стратегия реструктуризации предприятия известна и, в соответствии с представлениями о стратегии, изложенными в [10], представляет собой максимально агрегированный план, определяющий: 1) не структурированный на подпериоды плановый период; 2) цель/цели (характеристика целевого состояния предприятия на конец планового периода); 3) общее описание (характеристика, идея) комплекса мероприятий, необходимых для достижения стратегических целей; 4) единственный обобщенный исполнитель – предприятие в целом; 5) общая характеристика ресурсов, необходимых для осуществления указанных мероприятий и/или ресурсных ограничений.

Разработка стратегического плана – плана второго уровня иерархии в системе многоуровневого иерархического планирования – в таком случае представляет собой процесс дезагрегирования стратегии по ряду направлений, важнейшими из которых являются детализация плана по времени, в разрезе работ и, факультативно в связи с детализацией работ, в разрезе исполнителей.

Очевидно, что в основе такого разукрупнения плана-стратегии должны лежать иерархии плановых периодов, мероприятий (работ), исполнителей и производственных факторов (ресурсов) [1, 3].

Для конструктивного рассмотрения основных теоретико-методических аспектов разработки стратегического плана и его согласования с планом-стратегией воспользуемся следующими терминами и обозначениями.

Подлежащий разработке стратегический план будем называть текущим, а известный план-стратегию (план вышестоящего, в данном случае высшего, иерархического уровня) – метапланом. Длительность планового периода метаплана обозначим через T_1. Плановый период стратегического плана (плана второго уровня) имеет такую же длительность T_2, как и плановый период плана первого уровня ($T_2 = T_1$). Обозначим через Δt_{2i} длительность i-го подпериода планового периода текущего плана (*рис. 1*). Далее будет рассматриваться стратегический план с одинаковыми по длительности подпериодами Δt_2.

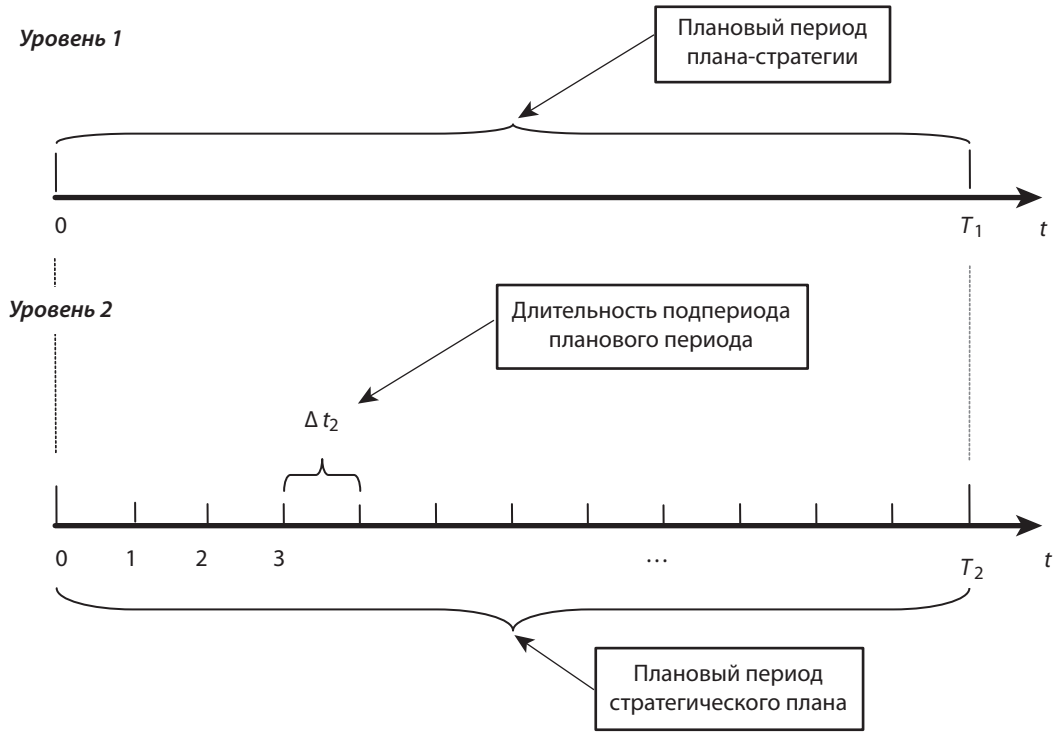

Рис. 1. Иерархия плановых периодов 1-го и 2-го уровней многоуровневой системы стратегического планирования

Метаисполнителем, т. е. исполнителем мероприятий, предусмотренных стратегией, очевидно выступает предприятие в целом.

Комплекс мероприятий метаплана представляет собой обобщенную работу – метаработу W, для выполнения которой необходима совокупность ресурсов – метаресурсов – k видов. Тогда $J = \{1, \ldots, k\}$ – множество индексов видов метаресурсов. Длительность метаработы W обозначим через τ_1. План-стратегия является допустимым, если производственные возможности предприятия (наличие, запасы метаресурсов, планируемые или допустимые затраты метаресурсов) соответствуют необходимым для выполнения метаработы объемам метаресурсов. Естественно считать, что перечень (множество) производственных возможностей (метаресурсов) является единым для предприятия и метаработы. Обозначим «лимиты» на метаресурс вида j, выделенные предприятию на осуществление мероприятий, предусмотренных стратегией, через $\overline{R}_j$.

Пусть G_w – сетевой граф, задающий структуру метаработы W: перечень $(\{w_s\}_{s \in S}$, S – множество индексов работ, входящих в состав данной метаработы) и последовательность их выполнения.

Дезагрегация метаработы при переходе от стратегии к стратегическому плану диктует целесообразность (необходимость) дезагрегации и метаисполнителя. В качестве обобщенных исполнителей на уровне стратегического плана могут выступать отдельные структурные подразделения предприятия и определенные подмножества множества структурных подразделений, что должно задаваться принятой в конкретной системе планирования иерархией исполнителей. Обязательным требованием к таким иерархиям является их древовидная структура (*рис. 2*).

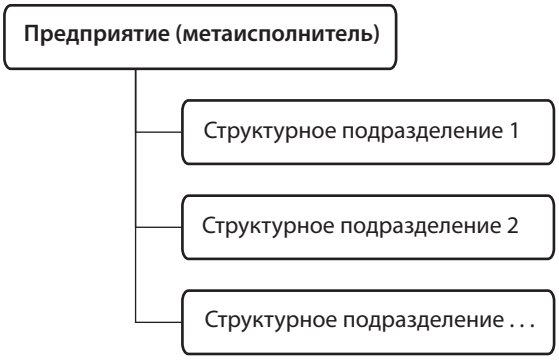

Рис. 2. Иерархия исполнителей 1-го и 2-го уровней многоуровневой системы стратегического планирования

Множество индексов исполнителей второго иерархического уровня обозначим через I; i – индекс i-го структурного подразделения предприятия-исполнителя, $i \in I$.

В работе [1] в системе иерархического планирования на каждом уровне иерархии за исключением высшего предложено различать общие для всех исполнителей и локальные, свойственные (принадлежащие) только каждому конкретному исполнителю, ресурсы. Примерами таких локальных «ресурсов» могут выступать производственные мощности структурных подразделений предприятия, численность их персонала, фонд рабочего времени работников и оборудования структурных подразделений предприятия и т. п.

Каждая из работ текущего плана w_s, как и метаработа, характеризуется длительностью (либо трудоемкостью) τ_{si}, а также своим набором ресурсов, необходимых для ее выполнения, «нормы» затрат которых у разных возможных исполнителей данной работы различны. Предполагается, что для каждой работы s известно подмножество исполнителей I_s, $I_s \subset I$, которые могут выполнить данную работу.

Как уже отмечалось, в отличие от метаработы, все ресурсы каждой работы в данной модели подразделяются на две группы: общие (G) и локальные (L).

Предположим, что иерархия ресурсов также известна (*рис. 3*). В общем случае подвид метаресурса j определяется тройкой $<j, q, p>$, где j – индекс вида метаресурса; q – указатель общего либо локального ресурса, $q \in \{G, L\}$; p – индекс подвида метаресурса. Тогда r_{jqpsi} – «норма» затрат ресурса $<j, q, p>$ на выполнение работы s исполнителем i; $\overline{R}^L_{jqpit}$ – «запасы» этого ресурса (лимиты) у исполнителя i (только для локальных ресурсов) в момент времени t, а $\overline{R}^G_{jqpt}$ – «запасы» этого ресурса (лимиты) в момент времени t у метаисполнителя (для общих ресурсов).

С учетом введенных терминов и обозначений рассмотрим основные соотношения между стратегией и стратегическим планом, а также условия, которым должен отвечать допустимый стратегический план. Для этого воспользуемся в качестве примера сетевым графом, указанным на *рис. 4*.

Условие достижимости цели. Стратегический план должен обеспечивать достижение целей плана-стратегии. (Данное условие в рамках рассматриваемой модели выполняется автоматически, поскольку считается, что само выполнение метаработы на верхнем уровне планирования и всех работ метаработы на уровне стратегического плана обеспечивает достижение стратегических целей.)

Временные соотношения. Время окончания последней работы w_{16} текущего плана (см. рис. 4) не должно превышать время окончания метаработы W_1.

Ресурсные соотношения. Затраты общих и локальных ресурсов всех видов на выполнение работ текущего плана всеми исполнителями не должны превосходить запасы соответствующих метаресурсов метаисполнителя.

Внутренние условия допустимости стратегического плана.

1. Последовательность выполнения работ должна соответствовать требованиям сетевого графа Gw.

2. Назначение работ каждому исполнителю должно соответствовать перечню работ, которые могут быть выполнены этим исполнителем.

3. Затраты ресурсов всех видов в каждом подпериоде текущего плана не должны превышать запасов данного подпериода.

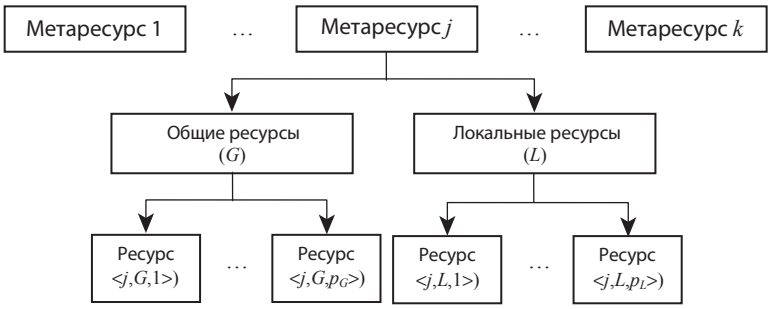

Рис. 3. Фрагмент иерархии ресурсов 1-го и 2-го уровней многоуровневой системы стратегического планирования

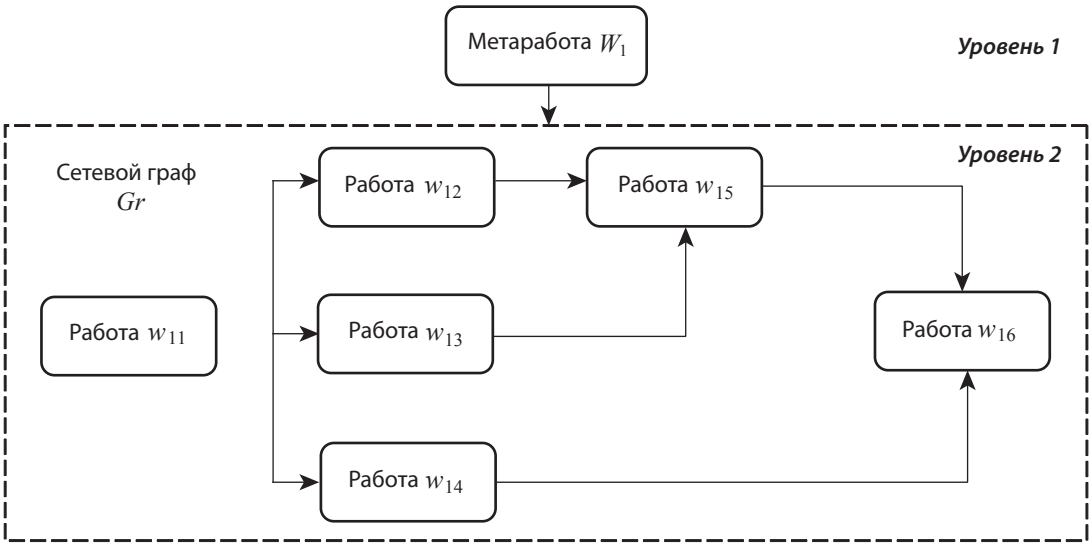

Рис. 4. Сетевой граф выполнения метаработы (иерархия работ 1-го и 2-го уровней)

Исходя из вышеизложенного можно видеть, что для постановки и решения задачи разработки стратегического плана (разукрупнения стратегии) необходимо располагать, как минимум, данными следующего вида:

- длительность планового периода плана-стратегии (длительность выполнения соответствующей метаработы);
- необходимые для реализации стратегии объемы метаресурсов;
- целевые показатели стратегии;
- временная структура планового периода текущего плана (в простейшем случае, при одинаковой длительности подпериодов, определяется их количеством);
- возможный порядок следования работ;
- возможные варианты привязки работ к исполнителям;
- запасы общих ресурсов предприятия в каждый подпериод планового периода;
- запасы локальных ресурсов у каждого исполнителя в каждый подпериод планового периода.

Постановка указанной задачи планирования возможна только при наличии заранее разработанных классификаторов (иерархий) плановых периодов, работ, исполнителей и ресурсов.

В предположении, что все отмеченные выше данные известны в процессе решения задачи построения оптимального стратегического плана возможна ситуация, при которой эта задача может оказаться неразрешимой в силу несогласованности показателей стратегии и показателей, характеризующихся условия выполнения стратегического плана.

К числу первых относятся сроки достижения стратегических целей (в данном рассмотрении – это длительность планового периода плана-стратегии) и оценки объемов метаресурсов, необходимых для реализации стратегии.

В число показателей текущего плана, формирующих допустимое множество планов, прежде всего входят такие параметры, как длительность работ и объемы необходимых для их выполнения ресурсов, а также оценки «запасов» указанных ресурсов у каждого исполнителя в разрезе подпериодов планового периода.

Назовем все такие показатели – параметры соответствующей задачи оптимального планирования – корректируемыми.

В случае неразрешимости задачи разработки оптимального стратегического плана возникает задача, аналогичная в определенной степени хорошо известной в теории оптимального планирования задаче о расшивке узких мест [5] или, в более общей постановке, задаче отыскания таких параметров исходной задачи планирования из числа корректируемых параметров, при которых обеспечивается существование стратегического плана, удовлетворяющего всем показателям стратегии и прочим ограничениям.

Легко видеть, что постановка такой задачи выдвигает в разряд актуальных вопросы анализа возможностей и значимости изменения значений тех или иных параметров исходной задачи планирования, допускающих корректировку. Возникает необходимость и в подборе адекватного критерия оптимальности такой задачи. Если на роль целевых показателей в задачах оптимального планирования в классических постановках обычно претендуют такие показатели, как сроки выполнения работ (в сетевом планировании), показатели, характеризующие экономический результат выполнения плана, такие, например, как прибыль, совокупные затраты (в производственном планировании), показатели выгодности инвестиционных проектов, инвестиционных программ (в управлении проектами и стратегическом планировании), то в данном случае на роль целевых показателей должны претендовать показатели, характеризующие степень рассогласования стратегии и стратегического плана.

Покажем на примере относительно простой математической постановки задачи оптимального планирования основные приемы учета отмеченных выше требований, условий и особенностей задачи разработки на основе известного плана-стратегии оптимального стратегического плана.

Для этого введем ряд дополнительных предположений. Будем полагать, что работа не может быть переназначена другому исполнителю в процессе ее выполнения. Процесс выполнения работы не может быть прерван, т. е. если работа w_s начата в момент времени t, то она обязательно должна завершиться в момент времени $t + \tau_{si}$ (здесь τ_{si} – длительность выполнения данной работы исполнителем i). Для простоты далее будем считать также, что длительность работ кратна длительности подпериода планового периода.

Содержание задачи оптимального планирования – задачи разработки стратегического плана – сводится к поиску расписания выполнения работ и назначений (частным случаем такой задачи является задача о назначениях, см., например, [8]) и весьма близко содержанию задачи, изложенной в [1].

Переменными задачи являются булевы величины $\{x_{sit}\}_{s,i,t}$. Переменная x_{ijt} принимает значение 1, если в момент времени (подпериод планового периода) t запланировано начало выполнения работы с индексом s исполнителем i, $i \in I_s$, I_s – подмножество исполнителей, которые могут выполнять работу s, и 0 в противном случае. Δt – длительность подпериода t планового периода текущего плана, $t \in \{1, \ldots, t^*\}$, t^* – индекс последнего подпериода планового периода; T – длительность плановых периодов плана-стратегии и стратегического плана.

Для каждой работы s текущего плана должно выполняться условие

$$\sum_{i \in I_s} \sum_{\tau=1}^{t^*} x_{si\tau} = 1 \, \forall s, \qquad (1)$$

которое означает, что в течение планового периода данная работа должна быть назначена одному из возможных исполнителей и включена в план.

Зная величины $\{x_{sit}\}_{s,i,t}$, длительности выполнения работ $\{\tau_{si}\}_{s,i}$, для каждой работы s легко рассчитать время ее начала y^b_{si} и окончания y^e_{si}:

$$y^b_{si} = \sum_{\tau=1}^{t^*} (\Delta\tau_{si} \cdot (\tau - 1)) \cdot x^b_{si\tau} \; \forall s, \qquad (2)$$

$$y^e_{si} = y^b_{si\tau} + \tau_{si} \; \forall s. \qquad (3)$$

Указанные величины необходимы для формирования ресурсных ограничений. По аналогии с моделью [1] с этой целью введем понятие индикатора выполнения работы в подпериод t планового периода ρ_{ijt}:

$$\rho_{sit} = \begin{cases} 1, \; \varphi(y^b_{si}) \le t \le \varphi(y^e_{si}) \\ 0, \; \text{иначе} \end{cases} \; \forall s, i, t, \qquad (4)$$

где φ – функция преобразования времени начала (окончания) работы s исполнителем i в номер соответствующего подпериода планового периода.

Величины, определенные соотношениями (2)–(4), дают полное описание графика выполнения работ стратегического плана и позволяют сформулировать ограничения на порядок и сроки выполнения отдельных работ и плана в целом, а также все необходимые ресурсные ограничения.

Пусть s_e – индекс последней работы сетевого графа работ, определяющего структуру метаработы. Тогда условие на своевременное выполнение стратегического плана будет иметь такой вид:

$$y^e_{s_e i} \le T \; \forall i \in I_s. \qquad (5)$$

Ограничения на порядок выполнения работ можно записать так:

$$y^b_{si} \ge (y^b_{s^*s} + \tau_{s^*s}) \cdot e_{s^*s} \; \forall s, \; s^*, i. \qquad (6)$$

В формуле (6) через e_{s^*} обозначен элемент матрицы смежности E сетевого графа работ, который равен 1, если работа s может быть выполнена только после завершения работы s^*, и 0 в противном случае.

Согласно иерархии ресурсов (см. рис. 3 выше), каждому виду метаресурса соответствует свое множество подвидов ресурсов (ресурсов 2-го уровня). Обозначим через N^2_j – множество подвидов метаресурса j, выделив в нем подмножества общих N^{2G}_j и локальных N^{2L}_j ресурсов. Пусть, также, $\overline{R}^1_j$ – лимиты по метаресурсу j, установленные планом-стратегией; ψ – функция агрегирования (свертки) объемов соответствующих ресурсов в объемы метаресурса j. Очевидно, что данная функция для локальных ресурсов должна отражать и адекватный механизм их агрегирования в разрезе исполнителей.

Тогда ограничения на использование общих и локальных ресурсов для каждого момента времени t, а для локальных ресурсов и для каждого исполнителя i, можно записать следующим образом:

$$R^G_{nt} = \sum_{s,\,i} r_{nsi} \cdot \rho_{sit} \le \overline{R}^G_{nt} \; \forall t, \; n \in N^G_j, j, \qquad (7)$$

$$R^L_{nit} = \sum_i r_{nsi} \cdot \rho_{sit} \le \overline{R}^L_{nit} \ \forall t, \ \ i, n \in N^L_j, j. \qquad (8)$$

В формулах (7) и (8) R^L_{nit}, $\overline{R}^L_{nit}$ – соответственно затраты и лимит на использование локального ресурса вида n, $n \in N^{2G}$, у исполнителя i в подпериод t (N^{2G} – множество индексов общих ресурсов); R^G_{nt}, $\overline{R}^G_{nt}$ – затраты и лимит на использование общего ресурса вида n, $n \in N^{2L}$, всеми исполнителями в подпериод t (N^{2L} – множество индексов общих ресурсов); r_{nsi} – удельные (в пересчете на один подпериод планового периода) нормы расхода ресурса n при выполнении работы s исполнителем i.

С учетом этого расчет суммарных за весь плановый период затрат общих $R^{G\Sigma} = \{R^{G\Sigma}_n\}_{n \in N^{2G}}$ и локальных $R^{L\Sigma} = \{R^{L\Sigma}_{ni}\}_{n \in N^{2L}, i}$ ресурсов не представляет затруднений, а ограничения на затраты ресурсов при выполнении стратегического плана, определяемые планом-стратегией, схематично можно записать в следующем виде:

$$\psi_j(R^\Sigma) \le \overline{R}_j \ \forall j, \qquad (9)$$

где $R^\Sigma = R^{G\Sigma} \cup R^{L\Sigma}$.

В рамках модели (1)–(9) прямые взаимосвязи между стратегией и стратегическим планом устанавливаются с помощью соотношений (5) и (9). Соотношения (1), (6)–(8) описывают внутренние для стратегического плана взаимосвязи плановых показателей.

В случае, когда соотношения (1)–(9) определяют пустое допустимое множество планов (случай неразрешимости задачи разработки оптимального стратегического плана при любом критерии оптимальности), упомянутым выше механизмом преодоления такой ситуации может стать задача поиска таких значений корректируемых параметров, которые обеспечат возможность построения согласованного с планом-стратегией допустимого стратегического плана. К таким корректируемым параметрам со стороны плана-стратегии относятся величины, задающие правые части ограничений (5) и (9), а со стороны стратегического плана – величины, задающие правые стороны ограничений (7) и (8), и нормы затрат ресурсов в левых частях этих ограничений.

Рассмотрим задачу разработки оптимального стратегического плана в более широкой постановке. К вектору переменных исходной задачи (вектор x) добавим вектор корректируемых переменных u, где $u = (T, R^1, R^G, R^L, r, \tau)$, где R^1, R^G, R^L – векторы лимитов на метаресурсы, общие и локальные ресурсы; r – вектор «нормативов» затрат ресурсов; τ – вектор длительности выполнения работ, а к системе ограничений – условия, ограничивающие возможные диапазоны изменения корректируемых параметров:

$$u \in U, \qquad (10)$$

где U – некоторое множество векторов допустимых значений корректируемых параметров задачи, например, диапазоны (многомерный прямоугольный параллелепипед) возможных значений указанных параметров.

В качестве критерия оптимальности решения расширенной задачи можно использовать критерий минимума суммарных невязок вида

$$\min_{x,u} F(x, \Delta u), \qquad (11)$$

где Δu – вектор невязок, $\Delta u = |u - u^0|$, u^0 – вектор значений корректируемых параметров исходной задачи; F – целевая функция расширенной задачи, в качестве которой может быть использована средневзвешенная величина невязок с соответствующими коэффициентами значимости.

В рассматриваемой задаче необходим учет невязок таких типов:

- превышение сроков достижения стратегической цели;
- превышение лимитов на метаресурсы при выполнении стратегического плана;
- изменение длительности выполнения работ;
- изменение «нормы» затрат ресурсов на выполнение работ;
- превышение лимитов на общие ресурсы по периодам планового периода;
- превышение лимитов на локальные ресурсы по каждому исполнителю и подпериоду планового периода.

Таким образом, в задаче оптимизации с критерием оптимальности (11) в виде средневзвешенной величины невязок и ограничениями (1)–(10) признаком допустимости плана исходной задачи будет равенство нулю значения целевой функции F. При положительном значении целевой функции решение расширенной задачи укажет оптимальные (в смысле критерия (11)) значения корректируемых параметров и соответствующий им стратегический план.

Как было показано в работе [1], для решения задач подобного типа отсутствуют точные алгоритмы решения, что обусловливает целесообразность применения для их решения различных приближенных методов. Один из таких методов предложен в цитированной выше работе для решения подобной задачи, который базируется на идеях метода Монте-Карло [2, 4].

Применительно к рассматриваемой в настоящем исследовании задаче указанный метод предполагает многократную (наперед заданное достаточно большое число раз) реализацию следующих сравнительно простых процедур:

- генерацию случайной комбинации значений переменных расширенной задачи (в пределах заранее установленных диапазонов изменения их значений);
- проверку случайного плана на допустимость (в случае недопустимости плана осуществляется переход на первый шаг);
- проверку допустимого плана на оптимальность (если предыдущий «рекорд» недостигнут, то осуществляется переход на первый шаг);
- сохранение нового «рекорда».

ВЫВОДЫ

Построение дифференцированного по времени стратегического плана на основании агрегированного плана-стратегии в рамках системы многоуровневого иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий в общем случае представляет собой задачу согласования планов двух смежных иерархических уровней, допускающую корректировку параметров обоих планов для обеспечения их выполнимости.

К числу важнейших условий, обеспечивающих разработку согласованного со стратегией стратегического плана, относятся условия сбалансированности обоих планов по срокам выполнения плановых мероприятий и выделенным на выполнение соответствующих работ ресурсам.

Обязательным условием постановки задачи разработки стратегического плана является наличие классификаторов, определяющих иерархии плановых периодов обоих планов, мероприятий, необходимых для достижения плановых целей, исполнителей соответствующих работ и необходимых для их выполнения ресурсов, производственных возможностей.

В рамках достаточно естественных упрощающих предположений указанные условия могут быть описаны на формальном языке, а сама задача разработки стратегического плана на основе известной стратегии может быть сформулирована как задача оптимального планирования, для решения которых возможно применение известных методов приближенного решения сложных по своей структуре оптимизационных задач.

Вместе с тем иерархический подход к построению системы стратегических планов, необходимость декомпозиции основных компонент планов верхних уровней в компоненты планов нижестоящих уровней выдвигают в разряд актуальных вопросы методического обеспечения агрегирования показателей планов нижестоящих уровней в показатели планов вышестоящих уровней. Указанные вопросы представляют самостоятельный научный интерес и определяют актуальные направления развития тематики настоящего исследования. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Алёхин А. Б. Реализация принципа преемственности планов в модели адаптивного планирования реструктуризация предприятий / А. Б. Алёхин, М. А. Козырь-Чепурная // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 4. Т. 3. Економічні науки. – С. 163–170.

2. Ермаков С. М. Методы Монте-Карло и смежные вопросы / С. М. Ермаков. – М. : Наука, 1971 г. – 328 с.

3. Козырь-Чепурная М. А. О структурных взаимосвязях стратегических планов в системе многоуровневого иерархического планирования реструктуризации предприятий / М. А. Козырь-Чепурная // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 241–248.

4. Метод статистических испытаний (метод Монте-Карло) / Бусленко Н. П., Голенко Д. И., Соболь И. М., Срагович В. Г., Шрейдер Ю. А. – М. : Физматгиз, 1962. – 332 с.

5. Пустовойтов П. Е. Основы математического моделирования : учебное пособие / П. Е. Пустовойтов. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://matica.org.ua/metodichki-i-knigi-po-matematike/osnovy-matematicheskogo-modelirovaniia-uchebnoe-posobie-pustovoitov-p-e

6. Рачковский Э. А. Проблема согласования планов в системе иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий / Э. А. Рачковский, М. А. Козырь-Чепурная // Ефективна економіка. – 2013. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2532

7. Рачковский Э. А. Задача выбора целевых сегментов рынка новой продукции в системе планирования реструктуризации предприятий / Р. А. Рачковский, С. А. Шпак // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 270–278.

8. Таха Х. А. Введение в исследование операций / Хемди А. Таха. – 7-е изд. / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 912 с.

9. Шпак С. А. Концепция непрерывного скользящего иерархического планирования реструктуризации предприятия / С. А. Шпак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 3. – Т. 2. Економічні науки. – С. 177–182.

10. Шпак С. А. Реструктуризация предприятий. Диагностика и анализ как инструмент целеполагания / С. А. Шпак – М. : Издательство «Авторская книга», 2015. – 215 с.

11. Kozyr-Chepurna M. A. Enterprise restructuring: principles of planning (methodological aspects) / M. A. Kozyr-Chepurna // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 3. – Т. 2. Економічні науки. – С. 183–192.

REFERENCES

Alekhin, A. B., and Kozyr-Chepurnaya, M. A. "Realizatsiya printsipa preemstvennosti planov v modeli adaptivnogo planyrovaniya restrukturizatsii predpriyatiy" [The implementation of the principle of continuity plans in adaptive restructuring of enterprises planning model]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu,* vol. 3. Ekonomichni nauky, no. 4 (2015): 163-170.

Buslenko, N. P. *Metod statisticheskikh ispytaniy (metod Monte-Karlo)* [The method of statistical tests (Monte Carlo method)]. Moscow: Fizmatgiz, 1962.

Ermakov, S. M. *Metody Monte-Karlo i smezhnye voprosy* [Monte-Carlo methods and related matters]. Moscow: Nauka, 1971.

Kozyr-Chepurnaya, M. A. "O strukturnykh vzaimosvyazyakh strategicheskikh planov v sisteme mnogourovnevogo ierarkhicheskogo planirovaniya restrukturizatsii predpriyatiy" [On the structural relationships of strategic plans in the system of multilevel hierarchical scheduling restructuring]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 241-248.

Kozyr-Chepurna, M. A. "Enterprise restructuring: principles of planning (methodological aspects)". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 2. Ekonomichni nauky*, no. 3 (2015): 183-192.

Pustovoytov, P. E. "Osnovy matematicheskogo modelirovaniya" [Basics of mathematical modeling]. http://matica.org.ua/metodichki-i-knigi-po-matematike/osnovy-matematicheskogo-modelirovaniia-uchebnoe-posobie-pustovoitov-p-e

Rachkovskiy, R. A., and Shpak, S. A. "Zadacha vybora tselevykh segmentov rynka novoy produktsii v sisteme planirovaniya restrukturizatsii predpriyatiy" [The problem of choice of target segments of the market of new products in the system of business restructuring plan]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 270-278.

Rachkovskyy, E. A., and Kozyr-Chepurnaya, M. A. "Problema soglasovaniya planov v sisteme ierarkhicheskogo planirovaniya restrukturizatsii promyshlennykh predpriyatiy" [The problem of coordination plans in the system of hierarchical planning the restructuring of industrial enterprises]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2532

Shpak, S. A. "Kontseptsiya nepreryvnogo skolzyashchego ierarkhicheskogo planirovaniya restrukturizatsii predpriyatiya" [The concept of continuous sliding hierarchical enterprise restructuring plan]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu,* vol. 2. Ekonomichni nauky, no. 3 (2013): 177-182.

Shpak, S. A. *Restrukturizatsiya predpriyatiy. Diagnostika i analiz kak instrument tselepolaganiya* [The restructuring of enterprises. Diagnosis and analysis as a tool for goal setting]. Moscow: Avtorskaya kniga, 2015.

Takha, Kh. A. *Vvedeniye v issledovaniye operatsiy* [Introduction to Operations Research]. Moscow: Viliamc, 2005.

УДК 330.3:338.6:51–77

SEE-УПРАВЛІННЯ НА БАЗІ СКЛАДОВИХ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ СИСТЕМ: СУТНІСТЬ, МЕТОДОЛОГІЯ

© 2016 **БУРЄННІКОВА Н. В., ЯРМОЛЕНКО В. О.**

УДК 330.3:338.6:51–77

Бурєннікова Н. В., Ярмоленко В. О. SEE-управління на базі складових результативності як засіб підвищення дієвості процесу функціонування складних систем: сутність, методологія

У статті викладено методологічні підходи до управління складними системами на базі авторського моделювання, заснованого на характеристиці категорії дієвості процесу за допомогою категорії результативності процесу як поєднанні його масштабності – кількісної складової та ефективності – якісної складової. Під авторським SEE-аналізом процесів функціонування складних систем розуміється аналіз дієвості цих процесів на платформі авторських моделей і показників масштабності, ефективності та результативності підпроцесів зазначених процесів. Розгляд дієвості в такому аспекті суттєво відрізняється від її інтерпретації іншими авторами. Запропоновано реалізацію алгоритму SEE-управління, котрий базується на певному механізмові, що містить індикатори результатів SEE-аналізу та інструментарій, котрі поряд із відомими характеристиками містять також і комплекс авторських показників складових результативності підпроцесів системи. Розроблено матрицю SEE-управління за результатами SEE-аналізу процесу, який вивчається. Визначено, що запропонована методологія уможливлює здійснення SEE-прогнозів (у тому числі в контексті методики Форсайт). Методологію SEE-управління реалізовано на прикладі процесу формування валового доходу конкретного сільськогосподарського підприємства України.

Ключові слова: *загальний, чистий і масштабний продукти процесу, масштабність, ефективність і результативність процесу, F-імпульси процесу, SEE-аналіз, SEE-резерви, SEE-ризики, управлінські SEE-дії, алгоритм SEE-управління.*

Табл.: *5.* ***Формул:*** *2.* ***Бібл.:*** *16.*

Бурєннікова Наталія Вікторівна *– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та аналізу, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)*

E-mail: *polnatvik@bk.ru*

Ярмоленко Віктор Олексійович *– доктор фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)*

E-mail: *v.yarmolenko@bk.ru*

УДК 330.3:338.6:51–77

Буренникова Н. В., Ярмоленко В. А. SEE-управление на базе составляющих результативности как способ повышения действенности процесса функционирования сложных систем: сущность, методология

В статье изложены методологические подходы к управлению сложными системами на базе авторского моделирования, основанного на характеристике категории действенности процесса с помощью категории результативности процесса как сочетания его масштабности – количественной составляющей и эффективности – качественной составляющей. Под авторским SEE-анализом процессов функционирования сложных систем подразумевается анализ действенности этих процессов на платформе авторских моделей и показателей масштабности, эффективности и результативности подпроцессов указанных процессов. Рассмотрение действенности в таком аспекте существенно отличается от ее интерпретации другими авторами. Предложена реализация алгоритма SEE-управления, базирующего на определенном механизме, содержащем индикаторы результатов SEE-анализа и инструментарий; они наряду с известными характеристиками содержат также и комплекс авторских показателей всех составляющих частей результативности подпроцессов системы. Разработана матрица SEE-управления по результатам SEE-анализа изучаемого процесса. Определено, что предложенная методология делает возможным осуществление SEE-прогнозов (в том числе в контексте методики Форсайт). Методология SEE-управления реализована на примере процесса формирования валового дохода реально действующего сельскохозяйственного предприятия Украины.

Ключевые слова*: общий, чистый и масштабный продукты процесса, масштабность, эффективность и результативность процесса, F-импульсы процесса, SEE-анализ, SEE-резервы, SEE-риски, управленческие SEE-действия, алгоритм SEE-управления.*

Табл.: *5.* ***Формул:*** *2.* ***Библ.:*** *16.*

Буренникова Наталия Викторовна *– доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики и анализа, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)*

E-mail: *polnatvik@bk.ru*

Ярмоленко Виктор Алексеевич *– доктор физико-математических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных систем, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)*

E-mail: *v.yarmolenko@bk.ru*

UDC 330.3:338.6:51–77

Burennikova N. V., Yarmolenko V. O. SEE-Controlling on the Basis of Components of Efficiency as a Way to Improve the Force of Complex Systems Functioning: Essence, Methodology

The article describes methodological approaches to the controlling complex systems on the basis on the author's modeling, based on a characteristic of the category of the force of process, using the category of the efficiency of process as a combination of its scale as quantitative component and the effectiveness as qualitative component. Under the author's SEE-analysis of functioning processes of complex systems is understood analysis of the force of these processes, based on the platform of the author's models and indicators of the scale, as well as effectiveness and efficiency of sub-processes of the processes specified. Consideration of the force in this aspect differs significantly from its interpretation by other authors. An algorithm for implementation of SEE-controlling, based on a certain mechanism that contains outcome indicators of SEE-analysis and instrumentarium, has been proposed; along with known characteristics, they also contain a complex of author's indicators for all components related to efficiency of subprocesses of the system. A matrix of SEE-controlling on the basis of results of SEE-analysis of a process in question has been developed. It has been determined that the proposed methodology makes possible to implement SEE-forecasts (including in the context of the methodology Forsyth). The SEE-controlling methodology is implemented on the example of formation of the gross revenue of an actually existing agricultural enterprise in Ukraine.

Keywords: *overall, net and scale products of process, scale, effectiveness and efficiency of the process, F-impulses of process, SEE-analysis, SEE-reserves, SEE-risks, managerial SEE-actions, algorithm of SEE-management.*

Tabl.: *5.* ***Formulae:*** *2.* ***Bibl.:*** *16.*

Burennikova Nataliia V. *– D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economics and Analysis, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)*

E-mail: *polnatvik@bk.ru*

Yarmolenko Viktor O. *– D. Sc. (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (87 Soborna Str., Vinnytsya, 21050, Ukraine)*

E-mail: *v.yarmolenko@bk.ru*

Сучасний етап реформування економіки України потребує застосування удосконаленої методології й відповідних механізмів управління складними системами різних типів та ієрархічних рівнів з метою *досягнення оптимального рівня функціонування* цих систем. Актуальною стає розробка методології цього управління, яким може служити *SEE*-управління (засноване на авторських поняттях складових результативності) як засіб підвищення дієвості *процесу функціонування* складних динамічних систем (під яким розумітимемо сукупність його підпроцесів) з урахуванням ризиків в умовах негативного впливу зовнішнього середовища, зокрема, локальних і глобальних кризових явищ в економіці. Зазначене управління має сприяти виробленню шляхів економічного зростання та подальшого майбутнього розвитку економіки України.

Теоретичні та методичні аспекти дослідження дієвості процесу (як спроможності процесу давати певний результат) містять підходи, котрі ґрунтуються на ефективності як на понятті, тотожному результативності [3, 6 та ін.], але мають місце й інші концептуальні підходи [5, 7, 11 та ін.]. Як показали наші дослідження (протягом більше за 20 років), окресленої дієвості (*of the force*) потребують розглядання категорія результативності (*of the efficiency*) будь-якого процесу за кінцевими наслідками одночасно і з кількісного боку, у вигляді характеристики його масштабного продукту, і з якісного, з урахуванням ефективності (*of the effectiveness*), та відповідні їм показники як індикатори [9, 10, 12–16 та ін.]. Генезис авторських підходів до розв'язання проблеми оцінювання дієвості процесу за допомогою складових результативності (від процесу праці ([12], 1996 р.) до будь-якого процесу ([14], 2006 р., [16], 2012 р.)) розглядався нами в роботі [9] (2014 р.) колективної монографії. ***Невирішеною частиною проблеми*** залишається розробка методології управління як засобу підвищення дієвості процесів функціонування складних систем з одночасним урахуванням не тільки *наслідків* такого функціонування, а й факторів (*імпульсів*) впливу на процеси функціонування, можливих загроз (*ризиків*) для результативного функціонування систем, потенційних можливостей (*резервів*) покращення цього функціонування на основі вимірювання та оцінювання складових згаданої вище результативності.

Метою статті є розкриття сутності та розробка методології управління як засобу підвищення дієвості процесу функціонування складних систем на основі авторських складових результативності (таке управління ми називатимемо *SEE*-управлінням). Дана стаття є продовженням роботи [13].

Як відомо, однією з принципових умов теорії оптимального функціонування систем є системний підхід та системний аналіз, підґрунтям яких служать закони філософії, котрі розкривають сутність діалектичного розуміння руху та розвитку явищ, процесів тощо. Розуміння розвитку на підґрунті законів філософії служить рушійною силою теорії та практики авторського *SEE*-аналізу процесів функціонування складних систем будь-яких типів та ієрархічних рівнів.

Під авторським *SEE*-аналізом процесів функціонування складних систем матимемо на увазі аналіз дієвості цих процесів за допомогою авторських моделей та відповідних показників масштабності (*of the scale*), ефективності, результативності підпроцесів зазначених процесів. Буквений триплекс *SEE* у назві *SEE*-аналіз скомпоновано авторами з перших літер лексем *scale*, *effectiveness*, *efficiency*; порядок літер пояснюється порядком обчислення показників масштабності – *K*, ефективності – *E*, результативності – *R*.

Витрати на функціонування процесу, його чистий та загальний продукти; масштабність, ефективність і результативність тощо є продуктами процесу. Фактори, котрі служать формуванню продуктів цього процесу, називатимемо *F*-імпульсами процесу; вказані імпульси можуть бути як позитивними, так і негативними [13]. Під *функціонуванням* системи матимемо на увазі таке виконання системою певних функцій, котре визначається ресурсним, виробничим, матеріальним, фінансовим, соціальним, економічним, екологічним, технологічним, логістичним, інституціональним та ін. потенціалами (резервами) та яке пов'язане з відповідними ризиками, передбачає наслідки цього виконання, тому потребує управління. Поява та/або зміна функцій призводить до зміни властивостей системи, впливає на розвиток цієї системи. Під розвитком системи розумітимемо процес, унаслідок якого відбувається зміна її якості, перехід від одного якісного стану системи до іншого, вищого.

Методологічною особливістю авторського підходу до *SEE*-управління складними динамічними системами є те, що управління цими системами будь-якого ієрархічного рівня певного типу не потребує зміни технологій оцінювання та вимірювання параметрів цих систем, оновлення інструментарію (комплексу авторських взаємопов'язаних показників складових результативності) та може відбуватися *наскрізно*, починаючи від систем нижчого до вищого рівня ієрархії (чи від вищого до нижчого). Вбачається, що *SEE*-управління природно базується на *SEE*-аналізі. Реалізація управлінських *SEE*-дій за результатами *SEE*-аналізу складових результативності будь-якого процесу функціонування систем базується на принципах холістичності, адекватності, оперативності, точності, комплексності та системності.

У теорії систем певну роль відіграє *закон переходу кількісних змін у якісні*, на існуванні та дії якого побудовані усі (як ієрархічні, так і неієрархічні) структури управління. Однією із задач нашого дослідження є питання сутності цієї структури (структура також є певною системою як впорядкована відповідним чином множина елементів, котрі взаємодіють один з одним і яким притаманні рух, структурність, зв'язки, просторово-часові й інші загальні та специфічні властивості). Суттєву роль у процесі *розвитку* певних видів структур управління як систем відіграє *закон заперечення*. Запереченню притаманні такі риси: а) воно є умовою та моментом розвитку (тобто, тільки те заперечення, котре служить передумовою для виникнення нових, досконаліших форм, структур, є *позитивним* запереченням); б) заперечення є моментом зв'язку нового зі старим (із цим пов'язане існування генетичного підходу

до розглядання розвитку будь-яких процесів, явищ; *розвиток* є ланцюгом заперечень, кожне з котрих зберігає те позитивне, що міститься в них). Зазначене сприяє пізнанню процесів функціонування складних систем, що, своєю чергою, дає нам знання *причин* їхнього виникнення та *наслідків* розвитку. Причина і наслідок є співвідносними поняттями, на взаємодію котрих впливає сукупність оточуючих їх явищ та процесів – умов, котрі є *необхідними* для настання даної події, явища чи процесу, але самі по собі їх не викликають [8] (у нашому випадку ними служать *F*-імпульси (фактори)).

В авторському *SEE*-аналізі закономірні зв'язки показників складових результативності процесів функціонування складних систем є *суттєвими* та *необхідними* (у контексті суттєвих зв'язків явищ, процесів, котрі обумовлені усім попереднім розвитком цих явищ, процесів). Певною формою необхідності, як відомо, служить *випадковість* [8], котра наповнює характеристику будь-яких систем необхідністю врахування цих випадковостей для невілювання *SEE-ризиків* у процесі функціонування складних, динамічних, *стохастичних*, керованих систем. При цьому *SEE-ризиком* процесів функціонування складних систем вважатимемо ймовірнісне неотримання бажаних порівняно з очікуваними рівнів масштабності, ефективності, результативності, котре призводить до помилок та/або похибок в *SEE*-управлінні. У процесі *SEE*-аналізу виникає також необхідність урахування *SEE-резервів* (*SEE*-резерв – джерело, потенційна можливість для змінення відповідних складових результативності у бажаному напрямку).

Урахування впливу випадковостей на розвиток систем дає можливість розрізняти *статистичну* та *динамічну* закономірності. Урахування такого необхідного чинникового зв'язку, при якому взаємозв'язок між причиною та наслідком є однозначним (тобто, *динамічних закономірностей*) є важливим аспектом для здійснення *SEE-прогнозів* (у тому числі в контексті методики Форсайт). При цьому Форсайтом вважатимемо *розробку практичних дій* із застосуванням як комплексу міждисциплінарних *методів експертної оцінки* (математичних, статистичних, соціологічних та ін.) стратегічних перспектив інноваційного розвитку систем різних типів та рівнів, так і *вияв певних F-імпульсів (факторів), котрі сприятимуть позитивному (чи негативному) впливові на процеси функціонування складних систем* (у тому числі, економічних) у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі з метою дієвого управління цими системами. Саме тому вбачаємо, що відповідне місце методи *SEE*-аналізу посідатимуть у схемі Форсайт-ромбу [1, 4], котру розробив Р. Поппер.

Процес розвитку систем є також і діалектичною єдністю *можливості* та *дійсності*. Можливість є однією з форм дійсності в широкому розумінні слова, внутрішньою, *потенційною дійсністю*, що обов'язково враховуватимемо при здійсненні *SEE*-досліджень, при втіленні можливості у дійсність та *інтерпретації* результатів цих досліджень з використанням відповідних розрахунків за комплексом моделей складових результативності *SEE*-аналізу; зазначене приводить до приросту відповідних *знань* щодо природи, властивостей, структурності, закономірностей функціонування та розвитку систем. *Знання має бути реалізованим*; для цього необхідним є цілісне, холістичне знання про систему, прагнення *практичної реалізації* результатів досліджень та орієнтація на конкретну *мету*.

Функціонування будь-якої системи в цілому здійснюється в таких процесах: а) активної постановки та реалізації свідомих *цілей* (цілей зростання та розвитку системи з урахуванням впливів зовнішнього середовища); б) існування *умов* зростання та розвитку системи (виробничих, науково-технічних, технологічних, економічних, екологічних, соціальних, інституціональних, організаційних та ін.); в) реалізації принципів, функцій, задач, методів тощо (тобто, певного *механізму*), котрі пов'язують цілі та умови у цій системі за допомогою управління для досягнення відповідного результату на основі певної інформації для прийняття науково обґрунтованого управлінського рішення. Управлінське рішення встановлює шляхи розв'язання проблеми та зміст організаційної роботи щодо їхньої реалізації.

Методологічний зміст процесу *SEE*-управління системою обумовлюється основними стадіями цього процесу, на котрих реалізуються загальні функції управління – планування, організація, мотивація, контроль та ін. *Стадією* тут є часовий інтервал у ланцюгові відрізків часу, котрі відрізняються від попередніх та/або наступних змістом управлінської діяльності, необхідної для реалізації функції управління. *Економічним* змістом процес *SEE*-управління наповнює необхідність використання певних ресурсів (сюди відносяться: визначення потреб у ресурсах певних видів, оцінювання їхньої наявності, розподіл та використання цих ресурсів, мотивація щодо застосування певного виду ресурсів та ін.). *Функціональний зміст* проявляється у встановленні складу управлінських *SEE*-дій на кожній стадії та в кожному процесі управління, у забезпеченні необхідною нормативно-правовою, нормативно-плановою, обліковою та позаобліковою інформацією, у підготовці та прийнятті управлінського рішення. *Організаційний* зміст полягає у взаємодії різних ієрархічних рівнів (страт) і ступенів організаційних структур управління. *Соціальний* зміст потребує врахування ролі людини на кожному етапі *SEE*-управління. *Інституційне забезпечення* містить створення, розвиток й удосконалення формальних і неформальних інститутів, а також механізмів, засобів та інструментів примусу до виконання встановлених управлінських правил на відповідних ієрархічних рівнях системи, якою керують.

Концептуальний механізм *SEE*-управління складними системами має враховувати *особливості* функціонування цих систем в умовах мінливого зовнішнього середовища, а також *сукупність* цілей, завдань, функцій, принципів, методів, засобів, прийомів, чинників, технологій, ресурсів (у тому числі інформаційних), типів, результатів і потребує *відповідних управлінських дій за всіма ними*. *Показники* складових результативності функціонування систем, методика використання *F*-імпульсів як індикаторів спрямованості наслідків під-

процесів процесу функціонування систем, F-імпульси як елементи авторського *SEE*-аналізу процесів функціонування складних систем є *складовими частинами механізму SEE*-управління складними системами.

Для характеристики управлінських *SEE*-дій за результатами *SEE*-аналізу складових результативності будь-якого процесу функціонування систем використовуватимемо авторські моделі та відповідні показники як індикатори дієвості процесу. Вважатимемо, як завжди, що *наслідком* будь-якого процесу *є його продукти*: як користь, як витрати, загальний продукт у вигляді продукту як користі та продукту як витрат; при цьому кожному процесові відповідає масштабний продукт у вигляді продукту як користі та тієї частини продукту як затрат, котра пропорційна частці продукту як користі у загальному продукті, а показники складових результативності процесу можна виразити за допомогою показників відповідних продуктів (кожний із окреслених показників містить як кількісну, так і якісну складові) [9, 10, 12–16 та ін.].

Нагадуємо, що комплекс авторських взаємопов'язаних показників складових результативності процесу, запропонований нами в роботах [9, 10, 12–16] та інших, є складовою частиною концептуального механізму *SEE*-управління процесами функціонування складних систем. При дослідженні процесу використовуватимемо такі рівняння зміни його результативності:

$$J_R = J_K \cdot J_E = J_K \cdot J_{V/Z} = J_G \cdot J_{1+V/Z}; \quad (1)$$

$$J_R = J_G \cdot J_{1+Z/V} \cdot J_{G/Z} \cdot J_{V/G} = \\ = J_G \cdot J_{1+Z/V} \cdot J_{G/Z} \cdot J_{1+Z/G}, \quad (2)$$

де індекси J_R, J_K, J_E та інші є індексами зміни певних показників як відношень відповідних показників до базисних. В останніх формулах: V – показник загального продукту процесу; Z – показник його продукту як затрат; $G = (V - Z)$ – показник продукту як користі; $K = G + Z \cdot G/H$ – показник масштабного продукту процесу; $E = V/Z$ – показник ефективності процесу як відношення показників V і Z; $R = K \cdot E = K \cdot V/Z = G\,(1 + V/Z)$ – показник результативності процесу (детальніше – в роботах [9, 10, 12–16] та інших).

За приклад щодо об'єкта дослідження обираємо процес *формування валового доходу* конкретного сільськогосподарського підприємства як підпроцес його виробничої діяльності. Він є процесом праці, формує частину створення ВДВ регіону, країни, у чому полягає його важлива роль з точки зору використання результатів дослідження на мікрорівні для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень на цьому рівні, а при потребі – на мезо- та макрорівнях. Вказаний процес розглядатимемо для сільськогосподарського підприємства ПрАТ «Продовольча компанія «Поділля» Вінницької області.

У *табл. 1* подано деякі показники виробничої діяльності зазначеного підприємства у 2010–2013 рр. [13, с. 6], а у *табл. 2* – характеристику складових результативності процесу утворення валового доходу цього підприємства у 2010–2013 рр. [13, с. 8, 9].

З даних табл. 2 знайдено темпи приросту індексів складових результативності процесу формування валового доходу підприємства у 2010–2013 рр. (у %, подано в *табл. 3 –табл. 5*).

F-імпульсами процесу називатимемо фактори, котрі служать формуванню продуктів цього процесу ($F = R, K, E, G, 1 + Z/V, G/Z, V/G, V, Z$). Ці імпульси можуть бути як позитивними, так і негативними. У табл. 3 – табл. 5 деякі *F*-імпульси ($F = K, E, R, G, 1 + Z/V, G/Z, V/G$) є рівнодіючими відповідних *F*-імпульсів, тобто залежними від них. Незалежними *F*-імпульсами є лише *V*- та *Z*-імпульси.

Значення показників ΔJ_R, ΔJ_K, ΔJ_E, ΔJ_G, $\Delta J_{1+Z/V}$, $\Delta J_{G/Z}$, $\Delta J_{V/G}$, ΔJ_V, ΔJ_Z з табл. 3 – табл. 5 характеризують ступінь впливу відповідних факторів на формування продуктів процесу, котрий досліджується. Цими факторами процесу, який вивчається, відповідно є: результативність процесу (з показником *R*); масштабність процесу (з показником *K*); ефективність процесу (з показником *E*); валовий дохід (з показником *G*); минула праця (з показником $1 + Z/V$); кількісна складова ефективності процесу (з показником *G/Z*); якісна складова ефективності процесу (з показником *V/G*); чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – з показником *V*; матеріальні витрати та амортизація (з показником *Z*).

Матриця *SEE*-управління за результатами *SEE*-аналізу процесу (див. табл. 3 – табл. 5), на наш погляд, цілком і повністю унаочнює *F*-імпульси та їхній вплив на процес, котрий досліджується, *SEE*-резерви та *SEE*-ризики, рекомендовані *SEE*-дії. Наприклад, з даних табл. 5 (рядок 3) видно, що на підприємстві у 2013 р. у порівнянні з 2012 р. спостерігалося зростання рівня результативності процесу *утворення валового доходу* (показник ΔJ_R) на 282,78% за рахунок збільшення рівнів масштабності (показник ΔJ_K) і ефективності (показник ΔJ_E) на

Таблиця 1

Показники виробничої діяльності підприємства ПрАТ «Продовольча компанія «Поділля» Вінницької області у 2010–2013 рр.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	609 852	930 609	570 448	725 120
Матеріальні витрати та амортизація, тис. грн	301 881	477 733	444 392	396 898
Середньооблікова чисельність працівників облікового складу, осіб	3 442	3 350	2 691	2 266

Джерело: за даними фінансової звітності підприємства [2].

Таблиця 2

Динаміка складових результативності процесу формування валового доходу підприємства за 2010–2013 рр.*

	$J_R = J_G J_{1+Z/V} J_{V/Z} = J_G J_{1+Z/V} J_{G/Z} J_{1+Z/G}$; $J_{G/Z} = J_G / J_Z$; $J_{V/G} = J_V / J_G$					
	$J_K = J_G J_{1+Z/V}$		$J_E = J_{G/Z} J_{V/G}$		$J_R = J_K J_E$	
Рік	**Характеристика загального продукту процесу**		**Характеристика продукту як витрат процесу**		**Характеристика чистого продукту процесу**	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
2010	177,1796	1	87,70512	1	89,47443	1
2011	277,7937	1,567866	142,6069	1,625981	135,1869	1,510899
2012	211,9836	0,7630973	165,1401	1,158009	46,84355	0,3465097
2013	320	1,50955	175,1536	1,060636	144,8464	3,092131
Рік	**Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу**		**Характеристика масштабного продукту процесу**		**Характеристика ефективності процесу**	
	$1+Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
2010	1,495007	1	133,7649	1	2,020174	1
2011	1,5133553	1,012273	204,5857	1,529443	1,947969	0,9642581
2012	1,7790228	1,175549	83,33575	0,407339	1,283659	0,6589733
2013	1,5473549	0,869778	224,1288	2,689468	1,826968	1,42325
Рік	**Характеристика кількісної складової ефективності процесу**		**Характеристика якісної складової ефективності процесу**		**Характеристика результативності процесу**	
	$J_{G/Z}$		$J_{V/G}$		R	J_R
2010	1		1		270,2283	1
2011	0,9292231		1,037704		398,5266	1,474777
2012	0,2992287		2,20224		106,9747	0,2684255
2013	2,915355		0,4881909		409,4762	3,827785

Примітка: * – вартісні показники подано в середньому за рік на одного працівника в тис. грн у фактичних цінах; V – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); Z – матеріальні витрати та амортизація; $G = (V – Z)$ – валовий дохід. Індекси – у коефіцієнтах до попереднього року ($J_K = J_G J_{1+Z/V}$, $J_E = J_{G/Z} J_{V/G}$, $J_R = J_K J_E$).

Джерело: розраховано авторами.

168,95% і 42,33% відповідно. Причому збільшення рівня масштабності відбувалося при збільшенні рівня валового доходу (показник ΔJ_G) на 209,21% та зменшенні впливу минулої праці (рівень минулої праці визначається рівнем матеріальних витрат і амортизації з показником Z) на 13,02% (показник $\Delta J_{1+Z/V}$). Своєю чергою, збільшення рівня ефективності процесу пояснюється збільшенням рівня її кількісної складової (показник $\Delta J_{G/Z}$) на 191,54% при зменшенні рівня якісної складової (показник $\Delta J_{V/G}$) на 51,12%; виручка від реалізації продукції (показник ΔJ_V) збільшилась на 50,96%, а матеріальні витрати та амортизація (показник ΔJ_Z) – на 6,06% (рядок 3). Вплив усіх факторів, окрім минулої праці (з показником $(1 + Z/V)$ та якісної складової ефективності (з показником V/G), був позитивним, а інших – негативним (рядок 5). Останні два фактори можуть привести до *SEE*-ризиків та обмежити дієвість процесу, усі інші – пов'язані із *SEE*-резервами (рядок 7). Рекомендується забезпечити зростання рівнів впливу минулої праці та якісної складової ефективності на процес, котрий досліджується, за рахунок усіх останніх факторів – забезпечити не менший рівень впливу на нього (рядок 9).

Загальний алгоритм SEE-управління містить:

- виявлення та формулювання проблеми (проблемою вважатимемо різницю між бажаним та існуючим та/або прогнозованим станом системи);
- підготовку та обробку інформації про стан системи (кількість та якість інформації має бути достовірною, достатньою та об'єктивною);
- генерування варіантів можливих управлінських рішень на основі *SEE*-аналізу;
- формулювання критеріїв та відбір дієвих управлінських рішень;
- прийняття управлінських рішень (*SEE*-дії) на підґрунті оцінювання складових результативності функціонування системи протягом певного проміжку часу з урахуванням *SEE*-ризиків та *SEE*-резервів з розробкою відповідних рекомендацій;
- доведення управлінського рішення до відповідних виконавців та/або інституцій;
- організацію виконання управлінського рішення;
- контроль за виконанням прийнятих рішень;
- координацію (коригування) за результатами контролю;

Таблиця 3

Матриця (карта) *SEE*-управління за результатами *SEE*-аналізу процесу формування валового доходу підприємства у 2011 р.*

Параметри *F*-імпульсів (*F = R, K, E, G, 1+Z/V, G/Z, V/G, V, Z*) як темпи приросту показників:								
результативності ΔJ_R	**масштабності** ΔJ_K	**ефективності** ΔJ_E	**валового доходу** ΔJ_G	**впливу минулої праці** $\Delta J_{1+Z/V}$	**кількісної складової ефективності** $\Delta J_{G/Z}$	**якісної складової ефективності** $\Delta J_{V/G}$	**виручки від реалізації продукції** ΔJ_V	**матеріальних витрат та амортизації** ΔJ_Z
+47,48	+52,94	-3,57	+51,09	+1,23	–7,08	+3,77	+56,79	+62,600
Вплив F-імпульсів на процес, який досліджується								
Позитив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.	Позитив.	Позитив.
Показники *SEE*-резервів (+) та *SEE*-ризиків (–)								
+	+	–	+	+	–	+	+	+
Рекомендовані управлінські *SEE*-дії								
Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень

Примітка: * – темпи приросту індексів складових результативності процесу формування валового доходу подано у порівнянні з минулим роком (у процентах).

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 3

Матриця (карта) *SEE*-управління за результатами *SEE*-аналізу процесу формування валового доходу підприємства у 2011 р.*

Параметри *F*-імпульсів (*F = R, K, E, G, 1+Z/V, G/Z, V/G, V, Z*) як темпи приросту показників:								
результативності ΔJ_R	**масштабності** ΔJ_K	**ефективності** ΔJ_E	**валового доходу** ΔJ_G	**впливу минулої праці** $\Delta J_{1+Z/V}$	**кількісної складової ефективності** $\Delta J_{G/Z}$	**якісної складової ефективності** $\Delta J_{V/G}$	**виручки від реалізації продукції** ΔJ_V	**матеріальних витрат та амортизації** ΔJ_Z
–73,16	–59,27	–34,10	–65,35	+17,55	–70,08	+120,22	–23,69	+15,80
Вплив F-імпульсів на процес, який досліджується								
Негатив.	Негатив.	Негатив.	Негатив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.
Показники *SEE*-резервів (+) та *SEE*-ризиків (–)								
–	–	–	–	+	–	+	–	+
Рекомендовані управлінські *SEE*-дії								
Забезпечити зростання	Забезпечити зростання	Забезпечити зростання	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень

Примітка: * – темпи приросту індексів складових результативності процесу формування валового доходу подано у порівнянні з минулим роком (у процентах).

Джерело: розраховано авторами.

- аналіз результатів прийнятого управлінського рішення з метою створення банків типових рішень.

Для забезпечення управління за цим алгоритмом необхідні такі складові: *індикатори* результатів *SEE*-аналізу (які достовірно відображають стан системи), у тому числі *F*-імпульси (фактори); *інструментарій* (за допомогою якого реалізуються прийняті рішення), котрі поряд із відомими характеристиками містять також і комплекс авторських показників складових результативності процесів функціонування систем; *фахівці та інституції* (які ідентифікують стан системи і приймають та реалізують відповідне управлінське рішення).

За приклад застосування дослідженої методології *SEE*-управління ми обрали реально діюче сільськогосподарське підприємство як систему. Оскільки методику використання складових результативності підпроцесів процесу функціонування складних систем можна засто-

Таблиця 3

Матриця (карта) *SEE*-управління за результатами *SEE*-аналізу процесу формування валового доходу підприємства у 2011 р.*

Параметри *F*-імпульсів (*F = R, K, E, G, 1+Z/V, G/Z, V/G, V, Z*) як темпи приросту показників:								
результативності ΔJ_R	**масштабності** ΔJ_K	**ефективності** ΔJ_E	**валового доходу** ΔJ_G	**впливу минулої праці** $\Delta J_{1+Z/V}$	**кількісної складової ефективності** $\Delta J_{G/Z}$	**якісної складової ефективності** $\Delta J_{V/G}$	**виручки від реалізації продукції** ΔJ_V	**матеріальних витрат та амортизації** ΔJ_Z
+282,78	+168,95	+42,33	+209,21	–13,02	+191,54	–51,12	+50,96	+6,06
Вплив F-імпульсів на процес, який досліджується								
Позитив.	Позитив.	Позитив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.	Негатив.	Позитив.	Позитив.
Показники *SEE*-резервів (+) та *SEE*-ризиків (–)								
+	+	+	+	–	+	–	+	+
Рекомендовані управлінські *SEE*-дії								
Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити зростання	Забезпечити не менший рівень	Забезпечити не менший рівень

Примітка: * – темпи приросту індексів складових результативності процесу формування валового доходу подано у порівнянні з минулим роком (у процентах).

Джерело: розраховано авторами.

совувати для дослідження дієвості систем будь-якого типу та рівня [16], то запропоновані методологічні підходи до управління можна використовувати для дослідження інших складних систем (використання запропонованих підходів до певного процесу залежить від його специфіки і потребує спеціального розгляду, що пов'язується з особливостями вибору одиниць вимірювання продуктів процесу).

ВИСНОВКИ

Методологічні підходи до управління складними системами різних типів та ієрархічних рівнів потребують реалізації відповідних алгоритмів з урахуванням сучасних механізмів управління на основі моделювання. Досягненню дієвого рівня процесу функціонування систем сприятиме запропонований авторський алгоритм *SEE*-управління, котрий базується на певному механізмові. Конструкт механізму враховує особливості функціонування складних систем в умовах мінливого зовнішнього середовища, а також сукупність цілей, завдань, функцій, принципів, методів, засобів, прийомів, чинників, технологій, ресурсів (у тому числі інформаційних), типів, результатів і потребує відповідних управлінських дій за всіма ними. Іншими складовими частинами механізму *SEE*-управління служать показники складових результативності процесу функціонування систем, *F*-імпульси як індикатори спрямованості наслідків підпроцесів процесу функціонування систем. Реалізація механізму *SEE*-управління відбувається з використанням *SEE*-аналізу (шляхом його здійснення, інтерпретації результатів цього аналізу та наданням відповідних рекомендацій), враховує *SEE*-резерви і *SEE*-ризики, уможливлює здійснення *SEE*-прогнозів можливого подальшого розвитку систем (у тому числі в контексті методики Форсайт), що потребує відповідних *SEE*-дій такого управління. Реалізація методології *SEE*-управління на прикладі процесу формування валового доходу реально діючого сільськогосподарського підприємства показує, що її можна застосувати на практиці з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень на мікрорівні, а при потребі – на мезо- та макрорівнях шляхом відповідного пов'язування за допомогою комплексу моделей складових результативності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Popper, R. How are foresight methods selected? / R. Popper // Foresight. – 2008. – Volume 10, issue 6. – P. 62–89.

2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : smida.gov.ua

3. Большой экономический словарь / [Авт.-сост. А. Б. Борисов]. – М. : Книжный мир, 2007. – 860 с.

4. Гохберг Л. М. Будущее как стратегическая задача / Л. М. Гохберг // Форсайт. – 2007. – № 1. – С. 4–5.

5. Климаш Н. І. Науково-теоретичні аспекти сутності понять «ефективність» та «результативність» / Н. І. Климаш // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 28. – С. 124–125.

6. Мочерний С. В. Економічна теорія / С. В. Мочерний. – К. : Академія (Альма-матер), 2003. – 656 с.

7. Олексюк О. І. Економіка результативності : монографія / О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2008. – 362 с.

8. Подольська Є. А. Філософія : підручник / Є. А. Подольська. – К. : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

9. Поліщук Н. В. Генезис авторських підходів до розв'язання проблеми оцінювання дієвості функціонування складних систем за допомогою складових результативності / Н. В. Поліщук, В. О Ярмоленко // У кн. : Економіка XXI сторіччя: проблеми та шляхи їх вирішення : монографія / За заг. ред. Г. О. Дорошенко, М. С. Пашкевич ; Мін-во освіти і науки України; Харк. ін.-т фінансів; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – 394 с. – С. 359–369.

10. Поліщук Н. В. Функціонування економічних систем: моделі складових результативності : [моногр.]. / Н. В. Поліщук. – Вінниця : ВНАУ, 2010. – 396 с.

11. Тесленок І. М. Сучасні підходи до визначення результативності управління підприємством / І. М. Тесленок, О. В. Михайлова, О. П. Богаченко // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 1 (27). – С. 208–212.

12. Ярмоленко В. А. Измерение результативности труда на основе стоимостных показателей / В. А. Ярмоленко, Н. В. Полищук // Хранение и переработка сельхозсырья. – 1996. – № 2. – С. 10–12.

13. Ярмоленко В. О. Використання F-імпульсів як індикаторів спрямованості наслідків процесів функціонування складних систем в авторському *SEE*-аналізі дієвості процесів на основі складових результативності / В. О Ярмоленко, Н. В. Буреннікова (Поліщук) // Сборник научных трудов SWorld. – 2015. – Вып. № 1 (38), том 18. Экономика. – Иваново : Маркова А. Д., 2015. – ЦИТ: 115–032. – С. 4–14.

14. Ярмоленко В. О. Математична модель результативності процесу / В. О. Ярмоленко, Н. В. Поліщук // Сучасні наукові дослідження '2006 : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., 20–28 лют. 2006 р. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – Т. 11. Математика. – С. 35–37.

15. Ярмоленко В. О. Складові результативності економічного процесу: парадигма кількості та якості / В. О. Ярмоленко, Н. В. Поліщук // Ринки товарів та послуг України в умовах економічного зростання : збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф., 11 вересня 2008 р. – Вінниця, 2008. – С. 173–178.

16. Ярмоленко В. О. Складові результативності функціонування складних систем як об'єкти моделювання / В. О. Ярмоленко, Н. В. Поліщук // Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки. – 2012. – № 33 (246). – С. 86–93.

REFERENCES

Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy SMIDA. smida.gov.ua

Bolshoy ekonomicheskiy slovar [Great Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 2007.

Gokhberg, L. M. "Budushchee kak strategicheskaya zadacha" [The future as a strategic objective]. *Forsayt*, no. 1 (2007): 4-5.

Klymash, N. I. "Naukovo-teoretychni aspekty sutnosti poniat «efektyvnist» ta «rezultatyvnist»" [Scientific and theoretical aspects of the essence of the concept of "efficiency" and "effectiveness"]. *Naukovi pratsi NUKhT*, no. 28 (2009): 124-125.

Mochernyi, S. V. *Ekonomichna teoriia* [Economic theory]. Kyiv: Akademiia (Alma-mater), 2003.

Oleksiuk, O. I. *Ekonomika rezultatyvnosti* [The economy performance]. Kyiv: KNEU, 2008.

Popper, R. "How are foresight methods selected?". *Foresight,* vol. 10, no. 6 (2008): 62-89.

Podolska, Ye. A. *Filosofiia* [Philosophy]. Kyiv: Inkos; Tsentr navchalnoi literatury, 2006.

Polishchuk, N. V., and Yarmolenko, V. O. "Henezys avtorskykh pidkhodiv do rozviazannia problemy otsiniuvannia diievosti funktsionuvannia skladnykh system za dopomohoiu skladovykh rezultatyvnosti" [Genesis author approaches to the problem of evaluating the efficiency of the operation of complex systems using components performance]. In *Ekonomika XXI storichchia: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*, 359-369. Dnipropetrovsk: NHU, 2014.

Polishchuk, N. V. *Funktsionuvannia ekonomichnykh system: modeli skladovykh rezultatyvnosti* [The functioning of the economic system, component model results]. Vinnytsia: VNAU, 2010.

Teslenok, I. M., Mykhailova, O. V., and Bohachenko, O. P. "Suchasni pidkhody do vyznachennia rezultatyvnosti upravlinnia pidpryiemstvom" [Current approaches to determine the effectiveness of management]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (27) (2012): 208-212.

Yarmolenko, V. A., and Polishchuk, N. V. "Izmereniye rezultativnosti truda na osnove stoimostnykh pokazateley" [Measuring the impact of labor on the basis of the cost parameters]. *Khraneniye i pererabotka selkhozsyrya*, no. 2 (1996): 10-12.

Yarmolenko, V. O., and Buriennikova (Polishchuk), N. V. "Vykorystannia F-impulsiv yak indykatoriv spriamovanosti naslidkiv protsesiv funktsionuvannia skladnykh system v avtorskomu SEE-analizi diievosti protsesiv na osnovi skladovykh rezultatyvnosti" [Using the F-pulse indicators as orientation effects of the functioning of complex systems in the author SEE-effectiveness analysis processes based on component performance]. *Sbornik nauchnykh trudov SWorld,* vol. 18. Ekonomika, no. 1 (38) (2015): 4-14.

Yarmolenko, V. O., and Polishchuk, N. V. "Matematychna model rezultatyvnosti protsesu" [Mathematical model of process performance]. *Suchasni naukovi doslidzhennia '2006,* vol. 11. Matematyka. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2006.35-37.

Yarmolenko, V. O., and Polishchuk, N. V. "Skladovi rezultatyvnosti ekonomichnoho protsesu: paradyhma kilkosti ta yakosti" [The components of the economic impact of the process: the paradigm of quantity and quality]. *Rynky tovariv ta posluh Ukrainy v umovakh ekonomichnoho zrostannia*. Vinnytsia, 2008. 173-178.

Yarmolenko, V. O., and Polishchuk, N. V. "Skladovi rezultatyvnosti funktsionuvannia skladnykh system yak obiekty modeliuvannia" [Components of efficiency of functioning of complex systems modeling as objects]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 33 (246) (2012): 86-93.

УДК 336.71

ФІНАНСОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ: МЕТОДИКА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2016 **ВАСИЛЬЧУК І. П.**

УДК 336.71

Васильчук І. П. Фінансові детермінанти результативності корпоративної соціальної діяльності компаній в Україні: методика та результати емпіричного дослідження

Успішність здійснення КСД залежить від розв'язання двох основних завдань: 1) створення адекватних вимірників результативності КСД, які б служили індикаторами формування політики у КСВ та системи винагороди менеджерів; 2) виявлення фінансових детермінант результативності КСД, які б служили основою розроблення відповідної системи фінансового забезпечення. З цією метою запропоновано методологію емпіричного дослідження передумов і детермінант розробки системи фінансового забезпечення сталого розвитку українських корпорацій з використанням дескриптивного та економетричного аналізу. Розроблено власний Індекс результативності КСД (Індекс сталого розвитку корпорацій) та запропоновано методологію його складання. Для аналізу прогресу компаній у КСД розроблено ряд критеріїв, що становлять основу Індексу. Для ідентифікації фінансових детермінант результативності КСД запропоновано використовувати такі показники: чиста виручка від реалізації продукції, операційний прибуток, дохідність активів (ROA), дохідність власного капіталу (ROE), чистий грошовий потік, однорічна дохідність акцій, п'ятирічна волатильність акцій, фінансовий левередж. За результатами аналізу вибіркової сукупності вітчизняних корпорацій виявлено низький ступінь розкриття інформації про КСД у різних аспектах сталого розвитку та невисоку якість нефінансової звітності вітчизняних компаній.

Ключові слова: *сталий розвиток, корпоративна соціальна діяльність, фінансові детермінанти, фінансове забезпечення.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *5.* ***Формул:*** *4.* ***Бібл.:*** *12.*

Васильчук Ірина Петрівна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, податків і страхової справи, Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (вул. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)*
E-mail: *vasylchuk-irina@rambler.ru*

УДК 336.71

Васильчук И. П. Финансовые детерминанты результативности корпоративной социальной деятельности компаний в Украине: методика и результаты эмпирического исследования

Успешность осуществления КСД зависит от решения двух основных задач: 1) создание адекватных измерителей результативности КСД, которые могут служить индикаторами формирования КСО-политики и системы вознаграждения менеджеров; 2) выявления финансовых детерминант результативности КСД, которые могут быть положены в основу разработки соответствующей системы финансового обеспечения. С этой целью предложена методология эмпирического исследования предпосылок и детерминант разработки системы финансового обеспечения устойчивого развития украинских корпораций с использованием дескриптивного и эконометрического анализа. Разработан собственный Индекс результативности КСД (Индекс устойчивого развития корпораций) и предложена методология его составления. Для анализа прогресса компаний в КСД разработан ряд критериев, составляющих основу индекса. Для идентификации финансовых детерминант результативности КСД предложены следующие показатели: чистая выручка от реализации продукции, операционная прибыль, доходность активов (ROA), доходность собственного капитала (ROE), чистый денежный поток, годовая доходность акций, пятилетняя волатильность акций, финансовый левередж. По результатам анализа выборочной совокупности отечественных корпораций выявлена низкая степень раскрытия информации о КСД в различных аспектах устойчивого развития и невысокое качество нефинансовой отчетности отечественных компаний.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, корпоративная социальная деятельность, финансовые детерминанты, финансовое обеспечение.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *5.* ***Формул:*** *4.* ***Библ.:*** *12.*

Васильчук Ирина Петровна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, налогов и страхового дела, Криворожский экономический институт Киевского национального экономического университета им. В. Гетьмана (ул. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50000, Украина)*
E-mail: *vasylchuk-irina@rambler.ru*

UDC 336.71

Vasylchuk I. P. Financial Determinants of Effectiveness of the Corporate Social Activity of Companies in Ukraine: Methods and Results of an Empirical Study

A successful implementation of the CSA depends on solving two main tasks: 1) creation of adequate measuring tools for effectiveness of CSA, which can serve as indicators of both formation of CSR policies and the system for remuneration of managers; 2) identifying financial determinants of effectiveness of CSA, which could form basis for the development of a financial security system. To this end, a methodology for empirical researching the prerequisites and determinants in terms of development of financial system to ensure sustainable development of the Ukrainian corporations using descriptive and econometric analysis has been proposed. An author's own index of CSA effectiveness (index of sustainable development of corporations) has been developed, a methodology of its compilation has been suggested. To analyze the progress of companies in the CSA a number of criteria has been developed, which form the basis of the index. To identify financial determinants of CSA effectiveness the following indicators has been proposed: net revenues from product sales, operating profit, return on assets (ROA), return on equity (ROE), net cash flow, annual return on shares, a five-year volatility of shares, financial leverage. On the basis of an analysis of sample multitude of domestic corporations, a low level of disclosure on CSA in various aspects of sustainable development as well as poor quality of non-financial reporting by domestic companies has been revealed.

Keywords: *sustainable development, corporate social activity, financial determinants, financial security.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *5.* ***Formulae:*** *4.* ***Bibl.:*** *12.*

Vasylchuk Irina P. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Taxes and Insurance, Kryvyi Rig Economic Institute of the Kiev National Economic University named after V. Getman (64 K. Marksa Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50000, Ukraine)*
E-mail: *vasylchuk-irina@rambler.ru*

Останні дослідження в галузі стратегічного менеджменту резюмують, що стратегічний успіх компанії та максимізація її ринкової вартості у довгостроковому періоді все більше залежать від імплементації засад концепцій сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Концепція КСВ отримує практичну реалізацію через заходи у корпоративній соціальній діяльності (КСД). Базою для оцінки КСД є результати у сфері корпоративної соціальної відповідальності, які не завжди мають фінансовий вимір. Ці результати проявляються у сприйнятті соціальної та екологічної відповідальності корпорації різними групами стейкхолдерів, у ступені задоволення їх інтересів за рахунок корпоративної політики, а також їх інтеграції у програми, які направленні на досягнення КСВ [1, с. 708–709]. Успішність здійснення КСД залежить від розв'язання двох ключових завдань: 1) створення адекватних вимірників результативності КСД, які б служили індикаторами формування політики у КСВ, та системи винагороди менеджерів; 2) виявлення фінансових детермінант результативності КСД, які б служили основою створення відповідної системи фінансового забезпечення.

Новизна дослідження визначається такими аргументами. *По-перше*, більша частина існуючих емпіричних досліджень, які розглядали питання зі схожої тематики, проводилася для вибірки компаній англо-американських (США і Великобританії) та окремих розвинутих європейських країн (Італія, Німеччина, Іспанія, Данія). Існує лише невелика кількість емпіричних досліджень на тему КСВ та нефінансової звітності для країн, що розвиваються (Ye, Zhang, 2011; Ioannou, Serafeim, 2012; Choi, Pae, 2011) [2–4]. *По-друге*, вибірка для такого аналізу ґрунтувалася переважно на великих транснаціональних компаніях, а невеликі та позалістингові компанії залишилися поза увагою. *По-третє*, більшість відомих емпіричних досліджень в основному зосереджена на одному вимірі КСД – її екологічній складовій. *По-четверте*, існуючі дослідження не розглядають сучасні інституційні зміни, такі як поява інтегрованої звітності та/або розробка четвертої версії рекомендацій Глобальної Ініціативи з нефінансової звітності (GRI). *По-п'яте*, ґрунтовні економетричні дослідження для українського контексту відсутні, зокрема щодо детермінант прийняття рішення про розкриття нефінансової звітності, фінансових детермінант результативності КСД, впливу КСД на фінансову успішність компанії. Існує лише декілька описових емпіричних досліджень щодо поширення КСВ і нефінансової звітності в Україні (Л. Гуляєва, А. Полянська, М. Шигун, Т. Давидюк) [5–7]. Крім того, даний аналіз має досить велику вибірку українських компаній у порівнянні з попередніми емпіричними дослідженнями (В. Ланговой [8]), що дозволяє зробити узагальнення для українського ринку. На додаток до вищезазначеного, запропонований нами Індекс результативності КСД охоплює декілька аспектів: екологічні, соціальні, бізнес-етика і комплаєнс, стейкхолдер-менеджмент та інші сфери КСД. Індекс був складений на основі рекомендацій GRI [9], Глобальної Ініціативи ООН [10] та прийнятний для аналізу компаній з країн, що розвиваються.

Мета емпіричного дослідження: *по-перше*, визначити взаємозв'язок і оцінити вплив діяльності українських компаній у сфері КСВ на розбудову сталого розвитку та ідентифікувати ті, які здобули найбільшого прогресу в цьому напрямку; *по-друге*, оцінити стан розкриття компаніями нефінансової інформації про сталий розвиток та визначити ті, що мають вищу її якість; *по-третє*, ідентифікувати детермінанти, зокрема фінансові, результативності КСД для вітчизняних компаній.

Розвиток і формулювання гіпотез. Згідно з визначеними завданнями було сформульовано два окремі блоки гіпотез (*табл. 1*).

Перший блок (гіпотези 1–8) присвячений ідентифікації детермінант результативності КСД і розкриттю нефінансової інформації. При цьому результативність КСД запропоновано оцінювати у двох аспектах: за показником «додана вартість для стейкхолдерів, розподілена на добровільних засадах», та якістю нефінансової звітності/вірогідністю прийняття рішення про публікацію нефінансової звітності. За результатами дослідження маємо на меті виділити найбільш вагомі детермінанти, що визначають стан імплементації сталого розвитку у практику вітчизняних компаній.

Другий блок (гіпотези 9–13) передбачає розгляд фінансових детермінант успіхів у досягненні цілей сталого розвитку компаній. За результатами тестування цього блоку гіпотез маємо на меті виділити найбільш вагомі фінансові детермінанти результативності КСД, що має скласти підґрунтя для створення системи фінансового забезпечення сталого розвитку вітчизняних корпорацій. Для кожної з гіпотез було сформовано декілька статистичних моделей залежно від індикатора оцінки результативності КСД, наприклад, за допомогою окремого індексу та його складових або на основі показника «додана вартість для стейкхолдерів, розподілена на добровільних засадах».

Особливості формування та опис вибірки. Побудова вибірки компаній відбувалася у двох напрямах, що дозволяє отримати всеохоплюючу картину стану КСД і нефінансової звітності в Україні та провести аналіз сформульованих гіпотез. По-перше, одним із завдань при побудові вибірки була ідентифікація якомога більшої кількості компаній, що розкривають інформацію про аспекти сталого розвитку. Тому були розглянуті українські компанії – учасниці міжнародних ініціатив із КСВ та нефінансової звітності, таких як Глобальна ініціатива зі звітності та Глобальний договір ООН. Крім того, був проведений пошук національних ренкінгів та відзнак у сфері сталого розвитку. Найбільшим за охопленням (більше 100 компаній були розглянуті у 2014 р.) виявився ренкінг прозорості Центру «Розвитку КСВ» [11]. Другим завданням щодо побудови вибірки було включення компаній, які допомагають протестувати відповідні гіпотези про детермінанти КСД, зокрема найбільших українських компаній (тих що увійшли до рейтингу «Делойт»), найліквідніших компанії з головного біржового індексу ПФТС, компаній – філій ТНК та українських компаній, що мають лістинг за кордоном. При цьому компанії, які

Таблиця 1

Формулювання гіпотез

№ гіпотези	Зміст гіпотези
Гіпотеза 1	Існує позитивний взаємозв'язок між розміром компанії та результативністю КСД (детермінанта – розмір компанії)
Гіпотеза 2	Існує позитивний взаємозв'язок між ліквідністю акцій компанії та результативністю КСД (детермінанта – ліквідність акцій)
Гіпотеза 3	Існує позитивний взаємозв'язок між лістингом компанії на закордонних біржових майданчиках і результативністю КСД (детермінанта – лістинг на міжнародному фондовому майданчику)
Гіпотеза 4	Існує позитивний взаємозв'язок між походженням компанії (іноземні компанії) та результативністю КСД (детермінанта – іноземний капітал/міжнародні компанії)
Гіпотеза 5	Існує позитивний взаємозв'язок між наявністю держави серед власників компанії та результативністю КСД (детермінанта – частка державної власності)
Гіпотеза 6	Існує негативний взаємозв'язок між концентрацією власності компанії (приналежністю до материнських структур) та результативністю КСД (детермінанта – концентрація власності)
Гіпотеза 7	Існує позитивний взаємозв'язок між участю компанії в міжнародних ініціативах з КСВ і результативністю КСД (детермінанта – відповідність міжнародним практикам)
Гіпотеза 8	Існує позитивний взаємозв'язок між приналежністю компанії до екологічно чутливих галузей економіки та результативністю КСД (детермінанта – приналежність до екологічно чутливих видів економічної діяльності)
Гіпотеза 9	Існує позитивний взаємозв'язок між розміром виручки компанії та результативністю КСД (детермінанта – обсяг виручки)
Гіпотеза 10	Існує позитивний взаємозв'язок між прибутковістю компанії та результативністю КСД (детермінанта – прибутковість)
Гіпотеза 11	Існує позитивний взаємозв'язок між ліквідністю компанії та результативністю КСД (детермінанта – чистий грошовий потік/ліквідність компанії)
Гіпотеза 12	Існує позитивний взаємозв'язок між дохідністю і ризиковістю акцій компанії та результативністю КСД (детермінанта – дохідність акцій компанії)
Гіпотеза 13	Існує позитивний взаємозв'язок між фінансовим левериджем компанії та результативністю КСД (детермінанта – фінансовий леверидж компанії)

не розкривали інформацію про КСД, були виключені з кінцевої вибірки. Зазначимо, що деякі компанії входили в більше, ніж один із описаних джерел інформації, тому кінцева вибірка налічує 138 компаній.

Структура вибірки компаній є досить гетерогенною. Так, 20% усіх компаній мають частку державної власності. Лише 60% компаній вибірки є публічними компаніями (ПАТ), тому не для всіх компаній вибірки було знайдено фінансові показники для подальшого аналізу. Приблизно 50% усіх компаній входять до ФПГ або іншої інтегрованої структури. Як правило, такі структури в Україні керуються переважно 1-2 мажоритарними власниками. Також інші компанії, що не входять до ФПГ, знаходяться у власності однієї або двох компаній, частина з яких зареєстрована у офшорах. Таким чином, рівень концентрації власності в Україні є дуже високий у в порівнянні із середньоєвропейським.

Опис методики аналізу результативності КСД і якості нефінансової звітності. Потрібно зазначити, що жодна з існуючих на сьогодні в емпіричній літературі методик оцінки результативності КСД та якості нефінансової звітності повною мірою не відповідає реаліям країн, що розвиваються. Тому доцільно розробити власну методику, а саме: створити інтегральний показник – Індекс для оцінки результативності КСД вітчизняних компаній. Оскільки результативність КСД і якість нефінансової звітності не є тотожними поняттями, то нами було розроблено два окремі Індекси. Індекс результативності КСД був розрахований для усіх компаній вибірки, а Індекс якості нефінансової звітності зі сталого розвитку – лише для компаній, які випустили окремий документ із нефінансовою інформацією, тобто нефінансовий звіт, соціальний звіт, інтегрований звіт і т. п.

Розглянемо методологію складання власного Індексу результативності КСД. Він призначений для аналізу повноти розкриття інформації про конкретні природоохоронні та соціальні заходи; наявності кількісної оцінки впливу діяльності компанії на її стейкхолдерів та навколишнє середовище; ступеня досягнення компанією екологічних/соціальних цілей. Оскільки аналіз передбачає оцінку насамперед немонетарної (нефінансової) інформації, отриманої з візуально-текстових джерел, то найбільш релевантним методом є контент-аналіз. Індекс розроблений на підставі огляду попередніх досліджень для країн з економікою, що розвиваються. Основу для оцінки соціальних та екологічних аспектів складають рекомендації Глобальної ініціативи зі звітності (GRI) (оновлені версії GRI), тому розроблений вимірник є повним, з достатніми широтою та глибиною охоплення інформації, та актуальним.

Для аналізу прогресу компаній у КСД нами розроблено ряд критеріїв, що становлять основу Індексу, які дозволяють оцінити систему заходів компаній в екологічній, соціальній сферах, охарактеризувати стан корпоративної етики та напрямки роботи зі стейкхолдерами. При цьому заходи в межах політики КСВ і корпоративного громадянства розглядалися як складові КСД (як реалізація цих концепцій на практиці) та знайшли відображення у критеріях. При виведенні критеріїв ми спирались на такі положення та аргументи:

1) критерії мають враховувати складові триєдиної концепції сталого розвитку (TBL) та відображати погляд на компанію з позиції постачальників фінансового капіталу і соціуму як основних суб'єктів відносин, що мають найбільш найбільшу силу примусу до позитивних змін;

2) оскільки сучасна парадигма управління корпораціями та теоретико-методологічні положення концепцій сталого розвитку і КСВ ґрунтуються на стейкхолдерському підході, то й, відповідно, місія, візія, мета діяльності, стратегія та інші аспекти діяльності корпорацій повинні включати, а звіти – розкривати аспекти стейкхолдер-менеджменту;

3) в останні роки значно посилилися вимоги до корпорацій щодо дотримання етичних стандартів та нормативно-законодавчих документів, що зумовило появу нової управлінської функції, такої як комплаєнс-контроль. Тому нами включено цей критерій у пропоновану методику оцінювання;

4) необхідно враховувати соціальні та екологічні аспекти сталого розвитку, орієнтовані на зовнішню перспективу, які відображаються у практиках переважно корпоративного громадянства та благодійності (на початкових стадіях імплементації КСВ);

5) за опитуваннями третина вітчизняних компаній реалізують ISO 26000, 44% – готують звіти за GRI, тому «перевірочні» критерії мають виводитися з основних положень цих стандартів.

Виходячи з вищевикладених міркувань нами запропоновано такі ключові теми для методики оцінювання: 1) загальні відомості про організацію КСД-менеджменту та управління сталим розвитком; 2) соціальні аспекти (орієнтовані на внутрішню перспективу); 3) екологічні аспекти (орієнтовані на внутрішню і зовнішню перспективу); 4) корпоративне громадянство та благодійність (орієнтовані на зовнішню перспективу); 6) стейкхолдер-менеджмент; 6) бізнес-етика та комплаєнс-контроль.

Кожна тема є комплексною і містить окремий набір критеріїв оцінювання за напрямками та аспектами, що найповніше розкривають зміст. У сумі було використано 69 критеріїв. Для кожного критерію були присвоєні бали, шкала яких передбачає межі (0/1/2) або (0/1/2/3) залежно від повноти розкриття інформації. Критерії відбиралися з урахуванням галузевої специфіки для забезпечення однакової максимально можливої величини Індексу для компаній із різних видів діяльності. Кожному критерію присвоювали окрему кількість балів, які потім були агреговані до незваженого індексу.

Таким чином, пропонований Індекс результативності КСД розраховується двома методами – як сума балів і як відсоток від максимально можливої суми балів (максимальна сума балів дорівнює 145):

$$CSP\ Index = \sum Score / 145.$$

Також були розраховані окремі Індекси за головними шістьма темами.

Схожа процедура використовувалася для формування Індексу якості нефінансової звітності. Індекс розкриття та якості нефінансової звітності (*Corporate Social Disclosure, CSD*) розраховується двома методами – як сума балів і як відсоток від максимально можливої суми балів (максимальна сума балів дорівнює 24):

$$CSD\ Index = \sum Score / 24.$$

Методика економетричного аналізу: особливості розрахунку змінних та емпірична модель. Перша група змінних дозволяє оцінити стан і результативність КСД компанії та якість нефінансової звітності. До цієї групи належить Індекс прозорості, складений Центром «Розвитку КСВ» [11], авторський Індекс результативності КСД та його складові, бінарна зміна, що оцінює наявність у компанії нефінансової звітності та авторський Індекс якості нефінансової звітності. Два перші Індекси розглядалися як взаємозамінні та обидва використовувалися для тестування гіпотез щодо оцінки результативності КСД компанії.

Крім того, запропоновано додаткову змінну, що характеризує фінансовий аспект результативності КСД компанії в контексті сталого розвитку, а саме – «додана вартість для стейкхолдерів, розподілена на добровільних засадах». У даному аспекті це та частина доданої вартості, що представлена сумами інвестицій в екологію, розвиток персоналу, безпеку праці, корпоративне громадянство та доброчинність. Оскільки такі інвестиції є виключно добровільними, хоча і можуть бути обумовлені економічною вигодою, саме частина створеної доданої вартості для стейкхолдерів, розподіленої на добровільних засадах як компонент КСД, найкраще характеризує її результативність і дозволяє фінансово виміряти внесок у сталий розвиток. Тому цей показник був використаний як окрема змінна в аналізі. Іншою додатковою змінною, яка дозволяє більш детально оцінити стан і результативність КСД, є змінна «вид концепції КСД», що характеризує ступінь обізнаності з концепцією та прогрес в імплементації її положень. Ця змінна характеризує аспект глибини імплементації. Змінна може приймати значення від 1 до 4 балів залежно від ступеня імплементації концепції в повсякденне управління компанією. Іншими індикатором успіхів компанії у КСД є наявність міжнародних сертифікатів екологічного/соціального напрямку, таких як ISO 14000, ISO 9000 та OHSAS 18000. Кожен сертифікат відповідає окремій бінарній змінній, що приймає значення 1, якщо компанія має сертифікат, і 0, якщо немає.

Друга група змінних використовувалася для тестування гіпотез щодо детермінант результативності КСД та якості нефінасової звітності. Їх можна умовно поділити на загальні детермінанти фінансового/нефінансового характеру і на фінансові показники. До пер-

шої категорії належить сукупність бінарних змінних, які визначають приналежність компанії до окремої категорії загальних детермінант (див. *гіпотези 1–8*). До другої категорії детермінант належать фінансові показники. Їх можна поділити на фінансові показники, що пов'язані з розміром компанії, її ліквідністю, фінансовою стійкістю, прибутковістю активів, капіталу та дохідністю акцій. Останні можна поділити на показники, що розраховані на основі бухгалтерських величин (наприклад, операційний прибуток або рентабельність активів) та показники, що розраховані на основі показників з фондового ринку (наприклад, показник Тобіна чи дохідність акцій). Для оцінки розміру компанії та наявності в неї ліквідних фінансових ресурсів, використовувалися показники чистого (вільного) грошового потоку (*FCF*) та чистої виручки від реалізації продукції (*Sales*). Прибутковість компаній оцінювалася за допомогою показників операційного прибутку (*Oper Profit*), рентабельності активів (*ROA*) та власного капіталу (*ROE*). Аспект залучення фінансового капіталу і фінансової стійкості визначався за показником фінансового левериджу (*FLv*). Серед ринкових показників було відібрано показник однорічної дохідності акцій та п'ятирічна волатильність акцій. Більшість бухгалтерських і ринкових показників розраховувалися за 2013 р., оскільки політична криза в Україні у 2014–2015 рр. негативно відбилася на фінансових результатах компаній. Волатильність акцій розраховувалася на основі одномісячної дохідності за п'ять років (2008–2015 рр.).

Останній блок змінних характеризує фінансову успішність компанії. У багатьох емпіричних дослідженнях здійснюється спроба виміряти фінансову ефективність за допомогою одного показника, здебільшого на основі показників прибутковості. Проте фінансова ефективність компанії є поняттям, що виходить за рамки розміру прибутку в конкретному році. Доцільніше говорити про загальний фінансовий стан компанії як результат фінансової ефективності діяльності, на який впливають ліквідність, фінансова стійкість та можливі майбутні ризики і загрози. Тому вважаємо, що доречно вимірювати фінансову ефективність компаній на основі агрегованого показника (індексу). В аналізі використовувалися два методи для формування такого показника: 1) агрегований показник, що являє собою лінійну комбінацію за методом стандартизованих оцінок (*Z*-оцінок (*Z-Score*)), 2) агрегований показник, що являє собою лінійну комбінацію, яка створена за методом головних компонент (*Principal Component Analysis* (*PCA-Score*)).

Для того, щоб протестувати перший блок гіпотез (*гіпотези 1–8*) на наявність залежності між індексами, які характеризують стан і результативність КСД компанії та її детермінанти, було використано два типи економетричного аналізу: 1) сукупність тестів для порівняння двох вибіркових сукупностей і 2) регресійний аналіз. Ці типи аналізу застосовувалися окремо для кожного Індексу або змінної, зокрема Індексу результативності КСД, Індексу прозорості, екологічного індексу, соціального індексу та показника «доданої вартості для стейкхолдерів, розподіленої на добровільних засадах». Схожий підхід використовувався для тестування гіпотез (*гіпотези 9–13*), в основі яких покладено фінансові показники. Для цього компанії з вибірки спочатку були розподілені на дві групи залежно від рівня фінансового показника: компанії, які мали фінансові показники вище за середнє (медіанне) значення, відносилися до групи 1, усі інші – до групи 2. Після чого для цих груп порівнювалося середнє (медіанне) значення індексів результативності КСД за допомогою тестів. Інший тип аналізу, що використовувався для тестування детермінант індексів КСД (*гіпотези 1–13*), базувався на методах лінійної регресії за методом найменших квадратів.

Базові економетричні моделі для тестування гіпотез виглядають таким чином:

$$CSP\ index = Sales + Oper\ Profit + ROA + ROE + FCF + FLv + Listing + Foreign + State + Return + Volatility + Eco\text{-}sensitive; \quad (1)$$

$$CSD\ index = Sales + Oper\ Profit + ROA + ROE + FCF + FLv; \quad (2)$$

$$CSD\ Decision = Sales + Oper\ Profit + ROA + ROE + FCF + FLv; \quad (3)$$

$$Z\text{-}Score\ /\ PCA\text{-}Score = Aspects\ of\ CSP + Ethics + STK\ Management + Corp\ Citizenship + Eco\ index + Soc\ index. \quad (4)$$

Результати аналізу стану впровадження нефінансової звітності в Україні та оцінку її якості більш детально представлено в роботі [12]. Інформаційний контент нефінансової звітності компаній вибіркової сукупності оцінювався за визначеними комплексними критеріями, що найбільш повно й адекватно характеризують певні аспекти імплементації концепцій сталого розвитку та КСД. Наочне представлення результатів оцінювання компаній за темами подано на *рис. 1*.

За результатами проведеного дескриптивного аналізу гіпотез отримано такі **висновки:**

1. Компанії переважно акцентують увагу і концентрують зусилля на соціальних аспектах підтримки власних працівників, трудових відносинах і охороні праці, екологічні ініціативи фрагментарні та спрямовані переважно на захист навколишнього середовища, а корпоративне громадянство сприймається як благодійність та волонтерська діяльність.

2. Переважна частина компаній у своїй звітності надають описову інформацію про діяльність, а не наводять різного роду індикатори за напрямками сталого розвитку і майже не оприлюднюють інформацію про суми інвестицій у сталий розвиток, що може свідчити про переважно декларативний характер діяльності та використання стратегії «greenwashing».

3. Стейкхолдерський підхід не набув належного інкорпорування в місію, політику і практику діяльності компаній, низькою є організація КСД та її результативність, на рівні компаній КСВ-політика не набула належного нормативного ті інструментального оформлення, засадничі положення КСВ не інтегровані у бізнес-процеси.

4. Оцінка якості нефінансової звітності також дозволяє говорити про неналежне ставлення до її складання та оприлюднення, низький рівень верифікації

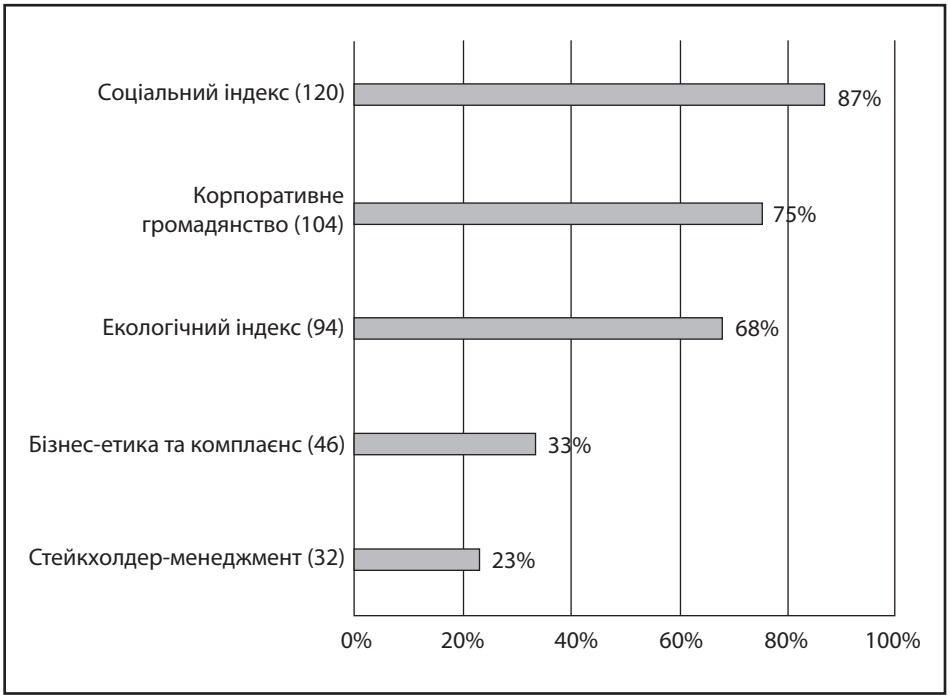

Рис. 1. Розподіл компаній вибіркової сукупності за ключовими темами щодо оцінювання аспектів КСД і сталого розвитку (кількість компаній / % від вибіркової сукупності)

звітності та недостатній рівень транспарентності та підзвітності суспільству.

Загалом, враховуючи, по-перше, недостатню репрезентативність вибірки в масштабах країни; по-друге, те, що до вибірки включені найбільші, найліквідніші та найпрогресивніші вітчизняні компанії, можна говорити про низький рівень імплементації концепцій КСВ і сталого розвитку в масштабах країни та низьку результативність КСД.

Нами складено рейтинг компаній за Індексом сталого розвитку. У топ-10 найкращих компаній увійшли такі (*табл. 2*).

Таблиця 2

Топ-10 найкращих компаній України за Індексом сталого розвитку

№ з/п	Назва компанії	Індекс	Рівень прогресу, %
1	ДТЕК	93	64
2	АрселорМіттал Кривий Ріг	89	61
3	Дніпроспецсталь	88	61
4	Оболонь	87	60
5	Галнафтогаз	86	59
6	Ернст енд Янг Україна	66	46
7	Ферреспо	64	44
8	Платінум Банк	63	43
9	Кока-Кола Бевериджиз Україна	63	43
10	СКМ	59	41

За розрахунками отримано, що лише топ-5 вітчизняних компаній-лідерів приділяють достатню увагу КСД за основними аспектами концепцій сталого розвитку та КСВ і показують прогрес у досягненні цілей на рівні 60–64 %. Усі інші компанії, які посідають місця у рейтингу нижче 10-го, мають Індекс сталого розвитку нижче 50 балів і демонструють прогрес на рівні нижче 40 %.

Табличне представлення результатів аналізу наведено в *табл. 3*.

Згідно з визначеною метою окремо були проаналізовані обрані фінансові показники, які є потенційними детермінантами КСД. Загалом досить складно зробити узагальнені висновки про фінансові детермінанти результативності КСД вітчизняних компаній через розбіжність у отриманих результатах. У цілому можна говорити про часткове підтвердження *гіпотез 9, 11* та *12* (*табл. 4*).

Це дає підстави вважати основними фінансовими детермінантами результативності КСД такі показники, як виручка від реалізації, чистий грошовий потік та дохідність акцій. Перша детермінанта обумовлює можливість отримання потенційного пулу ліквідних фінансових ресурсів для інвестування у проекти зі сталого розвитку згідно з КСД, а її динаміка свідчить про перспективи розвитку. Отримання достатніх обсягів чистої виручки дозволяє компаніям розраховувати не тільки на відшкодування витрат, але й на чисті прибутки та грошові потоки, доступні для розподілу серед стейкхолдерів. Відповідно, детермінанта «чистий грошовий потік» є індикатором достатності коштів для фінансування (самофінансування) компанії та характеризує, по-перше, стан її ліквідності, по-друге, наявність реальних коштів для фінансового забезпечення КСД, зокрема, і добровільних заходів. Детермінанта «дохідність акцій» за специфіки фондового ринку України свідчить про бажання компаній покращити свою репутацію та

Таблиця 3

Індекс результативності корпоративної соціальної діяльності та якості нефінансової звітності в розрізі окремих детермінант (у відсотках до максимально можливої суми балів)

Гіпотеза	Детермінанти	Належить до групи	Кількість компаній	Аспекти концепції сталого розвитку	Бізнес-етика	Стейкхолдер-менеджмент	Корпоративне громадянство	Екологічний індекс	Соціальний індекс	Індекс результативності КСД	Індекс якості нефінансової звітності
1	Найбільші компанії із рейтингу Делойт	так	42	32%	7%	17%	22%	11%	14%	**15%**	**11%**
		ні	96	28%	8%	13%	19%	9%	14%	**14%**	**7%**
2	Компанії, що входять до індексу ПФТС та мають найбільш ліквідні акції	так	19	27%	3%	10%	23%	9%	17%	**14%**	**5%**
		ні	119	30%	8%	15%	20%	9%	14%	**14%**	**8%**
3	Компанії, що знаходяться у лістингу закордоном	так	18	36%	6%	18%	22%	12%	15%	**16%**	**11%**
		ні	120	28%	8%	14%	20%	9%	14%	**14%**	**7%**
4	Іноземні компанії	так	27	38%	12%	27%	27%	10%	19%	**18%**	**12%**
		ні	111	27%	7%	11%	19%	9%	13%	**13%**	**7%**
5	Державна компанії	так	27	15%	2%	4%	14%	4%	9%	**8%**	**1%**
		ні	111	33%	9%	17%	22%	11%	16%	**16%**	**9%**
6	Компанії, що входять до складу ФПГ	так	69	35%	9%	20%	24%	12%	16%	**17%**	**9%**
		ні	69	24%	6%	9%	16%	7%	13%	**11%**	**6%**
7	Компанії, що є учасниками Глобальної ініціативи зі звітності	так	16	67%	33%	60%	50%	31%	44%	**42%**	**39%**
		ні	122	24%	4%	8%	16%	7%	11%	**10%**	**4%**
7	Компанії, що є учасниками Глобального Договору	так	26	56%	24%	47%	40%	20%	31%	**31%**	**27%**
		ні	112	23%	4%	7%	16%	7%	10%	**10%**	**3%**
8	Компанії, що входять до екологічно брудних галузей	так	87	31%	6%	11%	21%	12%	15%	**15%**	**8%**
		ні	51	27%	10%	19%	20%	5%	13%	**12%**	**8%**

Таблиця 4

Індекси результативності КСД та якості нефінансової звітності у розрізі окремих фінансових детермінант (у відсотках до максимально можливої суми балів)

Гіпотеза	Детермінанти	Належить до групи (нижче, вище за середнє значення або немає інформації)	Кількість компаній	Аспекти концепції сталого розвитку	Бізнес-етика	Стейкхолдер-менеджмент	Корпоративне ромадянство	Екологічний індекс	Соціальний індекс	Індекс результативності КСД	Індекс якості нефінансової звітності
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
9	Виручка від реалізації	вище	14	38%	10%	18%	36%	17%	20%	**21%**	**14%**
		немає	56	30%	7%	14%	19%	9%	12%	**13%**	**7%**
		нижче	68	27%	8%	14%	18%	8%	15%	**13%**	**7%**
10	Операційний прибуток	вище	19	39%	10%	20%	31%	15%	21%	**21%**	**16%**
		немає	56	28%	6%	13%	19%	8%	12%	**12%**	**6%**
		нижче	63	28%	8%	13%	18%	9%	14%	**14%**	**8%**
10	Дохідність активів	вище	30	29%	7%	14%	18%	10%	19%	**15%**	**10%**
		немає	57	30%	6%	13%	18%	8%	12%	**12%**	**7%**
		нижче	51	29%	9%	16%	24%	10%	15%	**15%**	**8%**

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
10	Дохідність власного капіталу	вище	23	32%	5%	14%	21%	9%	16%	**14%**	**9%**
		немає	57	31%	7%	14%	19%	9%	13%	**13%**	**8%**
		нижче	58	27%	9%	14%	21%	10%	16%	**15%**	**7%**
11	Чистий грошовий потік	вище	14	36%	18%	35%	33%	13%	24%	**22%**	**18%**
		немає	59	31%	7%	15%	20%	9%	14%	**14%**	**8%**
		нижче	65	27%	5%	9%	18%	9%	13%	**12%**	**6%**
12	Однорічна дохідність акцій	вище	5	32%	6%	27%	23%	20%	24%	**22%**	**14%**
		немає	98	29%	7%	15%	19%	8%	13%	**13%**	**8%**
		нижче	35	30%	9%	11%	22%	12%	18%	**16%**	**7%**
12	П'ятирічна волатильність акцій	вище	5	30%	15%	20%	24%	17%	26%	**22%**	**15%**
		немає	98	29%	7%	15%	19%	8%	13%	**13%**	**8%**
		нижче	35	30%	8%	12%	22%	12%	18%	**16%**	**7%**
13	Фінансовий леверидж	вище	6	31%	15%	21%	24%	17%	25%	**21%**	**16%**
		немає	98	29%	7%	15%	19%	8%	13%	**13%**	**8%**
		нижче	34	29%	8%	13%	21%	12%	19%	**17%**	**11%**

привернути увагу інвесторів, у тому числі іноземних, що дасть змогу залучити необхідне фінансування, диверсифіковане за джерелами, методами та інструментами. Узагальнені результати тестування детермінант КСД наведено в *табл. 5*.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження можуть бути репрезентованими такими здобутками:

1. Запропоновано методологію емпіричного дослідження передумов і детермінант розробки системи фінансового забезпечення сталого розвитку українських корпорацій з використанням дескриптивного та економетричного аналізу. Розроблено власний Індекс результативності КСД (Індекс сталого розвитку корпорацій) та запропоновано методологію його складання, складено ренкінг вибіркової сукупності вітчизняних компаній за Індексом сталого розвитку. Для аналізу прогресу компаній у КСД розроблено ряд критеріїв, що становлять основу Індексу, які дозволяють оцінити систему заходів компаній в екологічній, соціальній сферах, охарактеризувати стан корпоративної етики та напрямки роботи зі стейкхолдерами.

2. Для ідентифікації фінансових детермінант результативності КСД запропоновано використовувати такі показники: чиста виручка від реалізації продукції, операційний прибуток, дохідність активів (*ROA*), дохідність власного капіталу (*ROE*), чистий грошовий потік, однорічна дохідність акцій, п'ятирічна волатильність акцій, фінансовий леверидж.

3. За результатами аналізу вибіркової сукупності вітчизняних корпорацій: 1) виявлено низький ступінь розкриття інформації про КСД у різних аспектах сталого розвитку та невисоку якість нефінансової звітності вітчизняних компаній, що є свідченням низької результативності КСД; 2) знайдено підтвердження, що основними фінансовими детермінантами результативності КСД слід вважати показники виручки від реалізації, чистого грошового потоку та дохідності акцій.

Подальші дослідження мають вестися в напрямках розробки метрик оцінювання результативності КСД, пошуку емпіричного підтвердження взаємозв'язку КСД і фінансової ефективності українських компаній. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Wood, D. J. (1991). Corporate Social Performance Revisited / D. J. Wood // In: The Academy of Management Review, 1991. – Vol. 16. – № 4. – P. 691–718.

2. Ye, K. (2011). Do lenders value corporate social responsibility? Evidence from China / K. Ye and R. Zhang // Journal of Business Ethics. – 2011. – Vol. 104. – P. 197–206.

3. Ioannou, I. (2012). The Consequences of Mandatory Corporate Sustainability Reporting / I. Ioannou, G. Serafeim [Electronic resource]. – Mode of access : http://ssrn.com/abstract=1799589

4. Tae Hee, C. (2011). Business Ethics and Financial Reporting Quality: Evidence from Korea / Choi Tae Hee, Pae Jinhan // Journal of Business Ethics. – 2011. – Vol. 103. – P. 403–427.

5. Гуляєва Л. Впровадження принципів сталого розвитку у банківському секторі економіки України / Л. Гуляєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченко. Серія «Економіка». – 2010. – № 119. – С. 63–67.

6. Polyanska, A. Social responsibility as an enterprise's development factor / A. Polyanska // Економічний часопис –XXI. – (2015). – № 3-4 (1). – С. 51–54.

7. Шигун М. М. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній / М. М. Шигун, Т. В. Давидюк // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1 (9). – С. 173–178.

8. Ланговой В. О. Тенденції реалізації концепції сталого розвитку у виробничо-фінансовій та інвестиційній діяльності корпорацій України / В. О. Ланговой // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 56–66.

9. GRI (2014): G3.1 and G3 Guidelines. [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.globalreporting.org/reporting/G3andG3-1/Pages/default.aspx

10. Глобальний договір ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unglobalcompact.org

Таблиця 5

Результати тестування гіпотез щодо детермінант КСД і нефінансової звітності

Гіпотеза	Детермінанти	Загальний висновок про підтвердження гіпотези	Висновок про підтвердження в розрізі окремих детермінант і аспектів КСД за економетричним аналізом	Висновок про підтвердження в розрізі окремих детермінант і аспектів КСД за дескриптивним аналізом
Нефінансові (фінансові) детермінанти				
1	Розмір компанії	Не підтверджено	Не підтверджено	Не підтверджено
2	Ліквідність акцій	Не підтверджено	Не підтверджено	Не підтверджено для Індексу результативності КСД. Підтверджено для якості нефінансової звітності
3	Лістинг на міжнародній фондовій біржі	Не підтверджено	Не підтверджено	Не підтверджено, хоча краще розкривають аспекти сталого розвитку
4	Іноземний капітал/міжнародні компанії	Підтверджено	Не релевантна детермінанта для *екологічного* індексу	Підтверджено частково: краще висвітлюють аспекти сталого розвитку, мають вищу якість нефінансової звітності
5	Частка державної власності	Не підтверджено	Не релевантна детермінанта для *екологічного* індексу	Не підтверджено, демонструють гірші результати за всіма темами в порівнянні з компаніями без державної частки
6	Концентрація власності	Спростовано, зв'язок є позитивним	Релевантна детермінанта *екологічного* індексу. Не релевантна детермінанта для *соціального* індексу, *показника «вартість для стейкхолдерів, що розподілена на добровільних засадах»*	Спростовано, зв'язок є позитивним. Краще висвітлюють аспекти сталого розвитку, стейкхолдер-менеджменту та корпоративного управління
7	Відповідність міжнародним практикам	Підтверджено	Релевантна детермінанта *екологічного* та *соціального* індексів	Підтверджено за всіма темами аналізу
8	Приналежність до екологічно чутливих видів економічної діяльності	Підтверджено	Релевантна детермінанта *екологічного* індексу, *показника «вартість для стейкхолдерів, що розподілена на добровільних засадах»*	Підтверджено частково за екологічними аспектами
Фінансові детермінанти (показники)				
9	Обсяг виручки	Підтверджено	Релевантна детермінанта *Індексу прозорості, показника «вартість для стейкхолдерів, що розподілена на добровільних засадах»*	Підтверджено, окрім розкриття аспектів бізнес-етики
10	Прибутковість	Не підтверджено	Релевантна детермінанта *Індексу прозорості*. Не релевантна детермінанта для *показника «вартість для стейкхолдерів, що розподілена на добровільних засадах»*	Не підтверджено, лише краще висвітлюють аспекти сталого розвитку
11	Ліквідність компанії (чистий грошовий потік)	Підтверджено	Релевантна детермінанта для *соціального* індексу, *показника «вартість для стейкхолдерів, що розподілена на добровільних засадах»*	Підтверджено, окрім екологічних аспектів
12	Дохідність акцій компанії	Підтверджено	Релевантна детермінанта *Індексу прозорості* та *екологічного* індексу	Підтверджено, окрім розкриття загальних аспектів про сталий розвиток
13	Фінансовий леверидж компанії	Не підтверджено	Не релевантна детермінанта для *екологічного* та *соціального* індексів	Не підтверджено, лише краще висвітлюють аспекти сталого розвитку

11. Прозорість сайтів українських Топ-100 не підвищується [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://csr-ukraine.org/article/

12. Васильчук І. П. Нефінансова звітність як інструмент управління сталим розвитком корпорацій / І. П. Васильчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – Одеса, 2015. – Вип. № 11. – С. 212–215.

REFERENCES

Choi, T. H., and Pae, J. "Business Ethics and Financial Reporting Quality: Evidence from Korea". *Journal of Business Ethics,* vol. 103 (2011): 403-427.

"GRI (2014): G3.1 and G3 Guidelines". https://www.globalreporting.org/reporting/G3andG3-1/Pages/default.aspx

Huliaieva, L. "Vprovadzhennia pryntsypiv staloho rozvytku u bankivskomu sektori ekonomiky Ukrainy" [Implementation of sustainable development principles in the banking sector of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, no. 119 (2010): 63-67.

"Hlobalnyi dohovir OON" [UN Global Compact]. http://www.unglobalcompact.org

Ioannou, I., and Serafeim, G. "The Consequences of Mandatory Corporate Sustainability Reporting". http://ssrn.com/abstract=1799589

Lanhovoi, V. O. "Tendentsii realizatsii kontseptsii staloho rozvytku u vyrobnycho-finansovii ta investytsiinii diialnosti korporatsii Ukrainy" [Trends in the implementation of sustainable development in the industrial and financial and investment corporations of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 56-66.

Polianska, A. "Sotsialna vidpovidalnist yak faktor rozvytku pidpryiemstv" [Social responsibility as a factor of development of enterprises]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 3-4 (1) (2015): 51-54.

"Prozorist saitiv ukrainskykh Top-100 ne pidvyshchuietsia" [Transparency websites Ukrainian Top 100 is not increased]. http://csr-ukraine.org/article/

Shyhun, M. M., and Davydiuk, T. V. "Korporatyvna sotsialna zvitnist yak perspektyva informuvannia pro liudskyi kapital vitchyznianykh kompanii" [Corporate social reporting perspective as information on human capital of domestic companies]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (9) (2011): 173-178.

Vasylchuk, I. P. "Nefinansova zvitnist iak instrument upravlinnia stalym rozvytkom korporatsii" [Non-financial reporting as a tool for sustainability management corporations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia "Ekonomika i menedzhment"*, no. 11 (2015): 212-215.

Wood, D. J. "Corporate Social Performance Revisited". *The Academy of Management Review,* vol. 16, no. 4 (1991): 691-718.

Ye, K., and Zhang, R. "Do lenders value corporate social responsibility? Evidence from China". *Journal of Business Ethics,* vol. 104 (2011): 197-206.

УДК 330.46:519.865.7

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕПУТАЦІЙНИМ РИЗИКОМ ПІДПРИЄМСТВА-ПОСЕРЕДНИКА

© 2016 **ТРОСТЯНСЬКА К. М.**

УДК 330.46:519.865.7

Тростянська К. М. Концептуальні засади моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника

Наявний на сьогодні теоретико-методологічний, економіко-математичний інструментарій не дає змоги здійснити адекватну підтримку прийняття управлінських рішень щодо мінімізації репутаційного ризику підприємства-посередника. Для досягнення системності та безперервності процесу управління репутаційним ризиком необхідна побудова комплексу економіко-математичних моделей, що дозволять в умовах нечіткості інформації та невизначеності подій об'єктивними методами оцінити рівень репутаційного ризику та вплив на нього окремих факторів, проводити імітацію різних стрес-сценаріїв і оцінювати наслідки реалізації тих чи інших управлінських рішень. Метою статті є розробка концептуальних засад моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника. Окреслено основні цілі моделювання; визначено особливості предметної області дослідження, що обумовлюють застосування інструментів моделювання; визначено послідовність процесу моделювання та обґрунтовано вибір методів, що складають теоретико-методологічне підґрунтя моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком.

Ключові слова: *слабоструктурована предметна область, когнітивне моделювання, методика дослідження, управління репутаційним ризиком.*
Рис.: *2.* ***Формул:*** *4.* ***Бібл.:*** *12.*

Тростянська Карина Миколаївна *– здобувач, кафедра банківської справи, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара (пр. Гагаріна, 72, Дніпропетровськ, 49050, Україна)*
E-mail: *karina_tr@ukr.net*

УДК 330.46:519.865.7

Тростянская К. Н. Концептуальные основы моделирования оценивания и управления репутационным риском предприятия-посредника

Имеющийся сегодня теоретико-методологический, экономико-математический инструментарий не позволяет осуществить адекватную поддержку принятия управленческих решений по минимизации репутационного риска предприятия-посредника. Для достижения системности и непрерывности процесса управления репутационным риском необходимо построение комплекса экономико-математических моделей, позволяющих в условиях нечеткости информации и неопределенности событий объективными методами оценить уровень репутационного риска и влияние на него отдельных факторов, проводить имитацию различных стресс-сценариев и оценивать последствия реализации тех или иных управленческих решений. Целью статьи является разработка концептуальных основ моделирования оценивания и управления репутационным риском предприятия-посредника. Обозначены основные цели моделирования; определены особенности предметной области исследования, обусловливающих применение инструментов моделирования; определена последовательность процесса моделирования и обоснован выбор методов, составляющих теоретико-методологическое основание моделирования оценивания и управления репутационным риском.

Ключевые слова: *слабоструктурированная предметная область, когнитивное моделирование, методика исследования, управление репутационным риском.*
Рис.: *2.* ***Формул:*** *4.* ***Библ.:*** *12.*

Тростянская Карина Николаевна *– соискатель, кафедра банковского дела, Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара (пр. Гагарина, 72, Днепропетровск, 49050, Украина)*
E-mail: *karina_tr@ukr.net*

UDC 330.46:519.865.7

Trostianska K. M. Conceptual Foundations for Modeling the Evaluation and Management of Reputational Risk in Case of Intermediary Enterprise

The available theoretical-methodological, economic-mathematical instrumentarium does not allow for adequate support for managerial decisions to minimize reputational risk of intermediary enterprises. In order to achieve consistency and continuity in the process of management of reputational risk, it is necessary to build a set of economic-mathematical models, providing in conditions of information ambiguity and uncertainty of events to evaluate by means of objective methods the level of reputational risk together with the influence of individual factors, to conduct simulation of various stress scenarios and assess the impact of implementation of certain administrative decisions. The article is aimed at developing conceptual foundations for modeling the evaluation and management of reputational risk in case of intermediary enterprise. The main goal of modeling have been outlined; features of the subject area of research, which contribute to the application of modeling tools, have been determined; sequence of the modeling process has been determined and the choice of methods, composing the theoretical-methodological basis of modeling the assessment and management of reputational risk has been substantiated.

Keywords: *semistructured subject area, cognitive modeling, research methodology, management of reputational risk.*
Fig.: *2.* ***Formulae:*** *4.* ***Bibl.:*** *12.*

Trostianska Karyna M. *– Applicant, Department of Banking, Dnipropetrovsk National University named after Oles Gonchar (72 Haharina Ave., Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)*
E-mail: *karina_tr@ukr.net*

Сучасні умови функціонування підприємств-посередників, що характеризуються зростанням конкуренції внаслідок посилення цінового тиску з боку постачальників та споживачів ресурсів, інтеграції України до міжнародних торговельних відносин та світового фінансового ринку, вимагають посиленої уваги керівництва цих підприємств до управління репутаційним ризиком.

Прийняття керівною особою рішень з питань управління репутаційним ризиком сьогодні ускладнене несформованістю цілісного образу репутаційного ризику, необхідного для адекватної оцінки ситуації, невизначеністю причин виникнення ризику. Крім того, досвід управління репутаційним ризиком а, отже, і статистичні дані щодо впливу репутаційного ризику на стан і результати діяльності підприємств обмежені; для оцінки

ризику характерне використання нечітких величин; не розроблено єдиних підходів до формування системи управління, що забезпечуватиме попередження та зниження рівня ризику.

Досягнення системності та безперервності процесу управління репутаційним ризиком можливе завдяки застосуванню комплексу економіко-математичних моделей, що дозволять в умовах нечіткості інформації та невизначеності подій об'єктивними методами оцінити рівень репутаційного ризику та вплив на нього окремих факторів, проводити імітацію різних стрес-сценаріїв і оцінювати наслідки реалізації тих чи інших управлінських рішень.

Питання економіко-математичного моделювання в управлінні складними системами розкриті в наукових працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема, З. Авдєєвої [1], Н. Ващенко [2], В. Величка [2–4], В. Гладуна [2; 4], А. Грабарєва [5], О. Єлісєєвої [6], К. Ковальчука [7], Е. Луценка [8], І. Семенчі [7; 9; 10] та ін. У публікаціях з питань управління репутаційним ризиком підприємства застосуванню економіко-математичних методів щодо оцінювання репутаційного ризику та управління ним не було приділено достатньої уваги фахівцями, що зумовлене складністю проблеми моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком.

Моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника потребує обґрунтованого підбору адекватного інструментарію та визначення послідовності процесу, що і є *метою* даної статті.

Для вдосконалення оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника в ході моделювання необхідно вирішити ряд завдань: уточнити поняття «репутаційний ризик підприємства-посередника», встановити відсутні логічні зв'язки предметної області (ПО) «Репутаційний ризик підприємства-посередника», визначити та впорядкувати фактори репутаційного ризику, побудувати модель оцінювання рівня репутаційного ризику підприємства-посередника, визначити управлінські впливи на репутаційний ризик на підставі адекватної моделі управління репутаційним ризиком, розробити варіанти стратегій управління.

Нами запропоновано проводити моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника в такій послідовності.

Етап 1. Обґрунтування методичних підходів моделювання

Завданнями першого етапу є узагальнення існуючих підходів до оцінювання репутаційного ризику підприємства-посередника та управління ним, оцінка актуальності моделювання оцінювання та управління репутаційного ризику, формулювання мети моделювання, обґрунтування інструментарію розв'язання задачі моделювання. На цьому етапі дослідження було виявлено слабоструктурованість ПО «Репутаційний ризик підприємства-посередника» (*рис. 1*), яка зумовила визначення цілей моделювання та обрання методів вирішення поставлених в дослідженні завдань, які будуть описані далі.

Цілями моделювання є дослідження сутності репутаційного ризику підприємства-посередника, виявлення найбільш суттєвих факторів, що впливають на його рівень, визначення керуючих впливів та прогнозування їх наслідків.

Етап 2. Структуризація предметної області «Репутаційний ризик підприємства-посередника»

Метою даного етапу є визначення множини концептів моделі оцінювання та управління репутаційним ризиком і множини відносин між ними. У ході структуризації ПО повинні бути сформульовані узагальнені визначення специфічних термінів управління репутаційним ризиком і встановлені логічні зв'язки ПО, розширене поняття про об'єкт дослідження. Результатом структуризації ПО є побудова концептуальної моделі

Рис. 1. Ознаки слабоструктурованості предметної області «Репутаційний ризик підприємства-посередника»

Джерело: авторська розробка.

репутаційного ризику підприємства-посередника, визначення та впорядкування факторів впливу на репутаційний ризик організації.

Зважаючи на ознаки слабоструктурованості ПО, наведені на рис. 1, можливості використання експертних та емпіричних знань як джерела знань про сутність та природу репутаційного ризику як економічної категорії обмежені. Нами запропоновано задіяти об'єктивізовані знання (відомості з книг і статей, нормативних документів, інших баз знань), що є доступними, мають форму викладення, що полегшує введення в базу знань.

З метою уточнення змісту терміна «репутаційний ризик підприємства-посередника» пропонується моделювання максимально повної структури наукового знання про об'єкт дослідження. Цілісний, системний погляд на ПО дослідження, можливість відновити відсутні логічні зв'язки ПО дає онтологічний підхід, згідно з яким ПО сприймається як сукупність взаємопов'язаних понять з їх специфічними атрибутами і властивостями, що має складну багаторівневу ієрархічну будову.

Процес пізнання ПО, який здійснюється на основі онтологічного підходу (структуризація ПО), є початковим етапом синтезу моделі, що підготовлює її формалізацію. Сьогодні етап структуризації ПО є неформалізованим і виконується експертом.

Природа репутаційного ризику як економічної категорії може бути визначена у ході вивчення зв'язків терміну «репутаційний ризик» з іншими термінами бази знань. Вважаємо, що організація бази знань у вигляді зростаючої пірамідальної мережі (ЗПМ) дасть змогу не тільки розпізнавати окремі поняття, але й встановити асоціативну близькість між поняттями за загальними елементами їхніх описів. Перевагами ЗПМ, порівняно до нейронних мереж, є автоматичне формування її структури залежно від даних, що вводяться, відсутність необхідності введення апріорної надмірності мережі, можливість представити узагальнені знання у вигляді правил чи понять. Алгоритм побудови ЗПМ детально викладений у роботах [2, с. 22; 3, с. 51–53], у роботі [7, с. 89–97] розкрито методологію побудови бази знань менеджменту систем.

Метод ЗПМ реалізує система інтелектуального аналізу даних CONFOR (*Concept Formation*) [11], що не є предметно-орієнтованою та може бути застосована для аналізу даних в будь-якій ПО за умови, що дані представлені як множина описів об'єктів у вигляді набору значень ознак.

У нашому дослідженні при побудові мережі в базі знань вхідною інформацією є імена окремих об'єктів ПО та набори значень ознак (рецептори), які їх описують. Для отримання узагальнених визначень термінів ПО передбачається формування експертної бази, що містить існуючі визначення термінів, зібрані з наявних джерел. Кожному терміну v_i в розрахунках відповідає множина ознак A(vi) = $\{a_i, a_n, ..., a_N\}$, де a_n – деяка ознака терміна, N – кількість ознак в описі терміна. Вага ознаки $p_{a_n}^{v_i}$ в описі терміна v розраховується за формулою [10, с. 137]:

$$p_{a_n}^{v_i} = \frac{1}{\left|A(v_i)\right|}. \quad (1)$$

Формулювання узагальнених визначень специфічних термінів управління репутаційним ризиком на основі суттєвих ознак, вага яких може бути розрахована за допомогою системи CONFOR, сприятиме усуненню суб'єктивізму та багатовизначеності термінології ПО.

Для з'ясування сутності репутаційного ризику підприємства-посередника доцільне дослідження відносин між цим терміном та іншими специфічними термінами ПО. З метою встановлення логічних зв'язків, розширення уявлення про окремі поняття ПО пропонується побудувати графи подібності за окремими термінами бази знань.

На графах подібності доцільно відображати суттєві зв'язки між термінами бази знань ПО. Згідно з теорією розпізнавання образів при наявності перетину простору ознак об'єктів відношення подібності (2) є метричною мірою їхньої близькості, а, отже, використання відношень подібності дозволить обґрунтовано впорядкувати терміни ПО за ознакою подібності. Значення ступеню подібності термінів запропоновано розрахувати за підходами, викладеними в роботі [10, с. 96]:

$$\eta_{v_j}^{v_i} = \sum_{a_n \in (A(v_i) \cap A(v_j))} p_{a_n}^{v_i}, \quad (2)$$

де $\eta_{v_j}^{v_i}$ – ступінь подібності терміна v_i до терміна v_j.

Представлення бази знань у вигляді ЗПМ дає можливість задіяти не тільки специфічні терміни, пов'язані з управлінням репутаційним ризиком організації, але й терміни з уже існуючих баз знань з питань управління, найбільш придатною з яких для використання у дослідженні вважаємо об'єктивно побудовану та впорядковану базу знань менеджменту систем, розроблену Семенчею І. Є. [9]. Побудова логічних ланцюгів у базі знань ПО дозволить дослідити природу репутаційного ризику як економічної категорії, а також побудувати базовий тезаурус ПО, що є концептуальною моделлю предметної області. Тезаурус ПО за [12, с. 465] має вигляд:

$$Ts = \langle V, R \rangle, \quad (3)$$

де V – множина термінів;

R – множина відносин між термінами.

Як відносини обрано відносини подібності (див. формулу (2)).

Внаслідок відсутності статистичної бази щодо втрат підприємств при погіршенні ділової репутації для виявлення множини факторів, що впливають на величину репутаційного ризику підприємства-посередника, не можуть бути задіяні статистичні методи (метод головних компонент, факторного аналізу, багатовимірного шкалювання) та нейромережеві технології, які широко представлені в інших дослідженнях та мають розроблені інформаційні системи для реалізації. Отже, нами запропоновано застосувати об'єктно-структурний підхід, заснований на виділенні базових структурних ознак (термінів) та відносин між ними. Завдяки притаманній даному підходу системності є мож-

ливість об'єктивним шляхом виділити значущі ризикостворюючі фактори. Абстрактність, що виникає при використанні термінів, сприяє формуванню універсального переліку ризикостворюючих факторів, що не обумовлений станом конкретного підприємства-посередника та його зовнішнього оточення в конкретний період часу, та об'єктивному впорядкуванню факторів. Для вирішення проблеми формалізації кількісних залежностей факторів та об'єктивного оцінювання сили впливу окремих факторів на репутаційний ризик підприємства-посередника пропонується задіяти ступінь подібності $\eta_{v_j}^{v_i}$ як показник сили взаємозв'язку факторів.

Оскільки згідно з теорією графів найбільш сильний зв'язок виникає між суміжними вершинами в замкнутому ланцюгу орієнтованого графа, для визначення переліку ризикостворюючих факторів необхідно визначити терміни, що мають двосторонні відносини подібності $\eta_{v_j}^{v_i}$ з терміном «репутаційний ризик підприємства-посередника» та прийняти рішення щодо істотності сили зв'язку.

Етап 3. Когнітивне моделювання

Метою етапу є побудова моделі репутаційного ризику підприємства-посередника.

Нами запропоновано для дослідження та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника застосувати методи когнітивного моделювання, оскільки у зв'язку зі слабоструктурованістю ПО прийняття рішень з управління репутаційним ризиком підприємства-посередника не може базуватися на підходах імітаційного моделювання, орієнтованих на кількісні об'єктивні оцінки, і методах традиційної теорії прийняття рішень, що передбачає вибір кращої альтернативи з множини чітко сформульованих альтернатив.

Розроблена для досліджень складних систем (соціально-економічних, екологічних, політичних), методологія когнітивного моделювання дає можливість поєднати методичні підходи різних дисциплін у систему методів, необхідних для ідентифікації об'єкта дослідження у вигляді когнітивної карти, аналізу шляхів і циклів когнітивної моделі, прогнозування, сценарного аналізу та розробки можливих стратегій розвитку системи, пошуку керуючих впливів для забезпечення бажаної стратегії розвитку на основі розв'язання оберненої задачі, тощо.

На даному етапі необхідно вирішити ряд завдань: провести параметризацію когнітивної моделі (визначити шкали значень факторів, сили та напряму їхнього взаємного впливу), побудувати когнітивну карту репутаційного ризику, визначити методичні підходи щодо оцінювання рівня репутаційного ризику підприємства-посередника, визначити множину керованих факторів та перелік можливих управлінських впливів, спрогнозувати тенденції зміни репутаційного ризику шляхом вирішення прямої задачі.

Когнітивна модель репутаційного ризику може бути представлена у вигляді параметричного функціонального графа Φ_n:

$$\Phi_n = \langle G, X, F, \theta \rangle, \quad (4)$$

де $G = \langle V, W \rangle$ – знаковий орієнтований граф;

$X = \{x_i\}$ – множина показників оцінки концептів когнітивної моделі, $i = \overline{1, n}$;

$F = \{f_i\}$ – функція зв'язку між концептами;

$\theta\{\theta_i\}$ – простір значень показників оцінки концептів когнітивної моделі.

Для моделювання нами обрано систему аналізу ситуацій та підтримки прийняття рішень на основі когнітивних карт «Канва», перевагами якої, порівняно з іншими системами когнітивного моделювання, є можливість врахувати поточний стан об'єкта управління, налаштувати вагу зв'язку між факторами, провести додаткові експертні процедури з метою зменшення суб'єктивізму когнітивної моделі.

Для обґрунтування вибору управлінських впливів при розробці сценаріїв пропонується застосувати метод імпульсного моделювання. Оцінити достовірність складених сценаріїв пропонується на основі показників консонансу, розрахованих у систему «Канва».

Етап 4. Вирішення оберненої задачі

На останньому етапі моделювання в рамках вирішення оберненої задачі передбачається розробка варіантів стратегій управління репутаційним ризиком підприємства-посередника та практичних рекомендації щодо їхньої реалізації.

Завдання розробки стратегії управління репутаційним ризиком підприємства-посередника полягає в тому, щоб віднайти таку стратегію $U_j \in U^g$, застосування якої для отримання прогнозу розвитку ситуації переводить ситуацію з початкового у цільовий стан.

Сценарне дослідження різних стратегій досягнення мети здійснюється в інформаційній системі «Канва» в підсистемі порівняння сценаріїв розвитку ситуації.

Методику дослідження з питань моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника та інструментарій, що пропонується для застосування, можливо подати у вигляді концептуальної схеми (*рис. 2*).

ВИСНОВКИ

Отже, у статті сформульовано концептуальні засади моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємств-посередників: окреслені цілі моделювання, визначені особливості предметної області дослідження, що обумовлюють застосування інструментів моделювання, визначено послідовність моделювання та обґрунтовано вибір методів для використання в оцінюванні та управлінні репутаційним ризиком. Запропоновані підходи будуть використані при подальшій розбудові когнітивної моделі репутаційного ризику підприємства-посередника. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева З. К. Эвристический метод концептуальной структуризации знаний при формализации слабоструктурированных ситуаций на основе когнитивных карт / З. К. Авдеева,

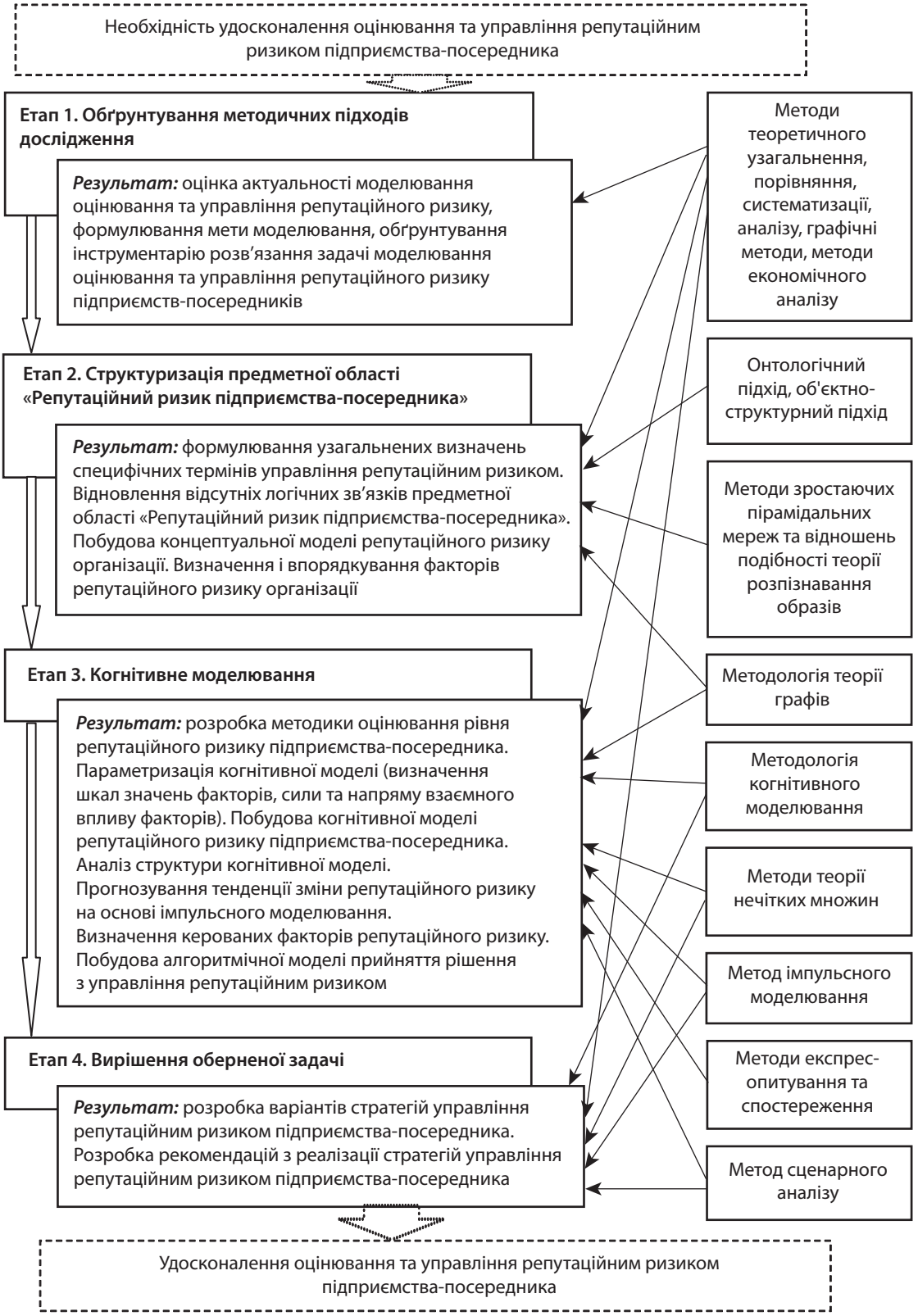

Рис. 2. Концептуальна схема процесу моделювання оцінювання та управління репутаційним ризиком підприємства-посередника

Джерело: авторська розробка.

С. В. Коврига // Управление большими системами. – 2010. – № 31. – С. 6–34.

2. Ващенко Н. Д. Прогнозирование на основе растущих пирамидальных сетей / Н. Д. Ващенко, В. П. Гладун, В. Ю. Величко // Программные продукты и системы. – 2002. – № 2. – С. 21–26.

3. Величко В. Ю. Алгоритм побудови зростаючих пірамідальних мереж у паралельному обчислювальному середовищі / В. Ю. Величко // Комп'ютерні засоби, мережі та системи. – 2011. – № 10. – С. 50–57.

4. Гладун В. П. Структуризация и анализ данных в растущих пирамидальных сетях / В. П. Гладун, Н. Д. Ващенко, В. Ю. Ве-

личко, Ю. Г. Ткаченко // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2004. – № 1. – С. 82–92.

5. Грабарєв А. В. Програмна реалізація та сценарне дослідження розробленої нечіткої когнітивної моделі / А. В. Грабарєв // Ефективна економіка. – 2012. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1178

6. Єлісєєва О. К. Теоретико-методологічні аспекти математичного моделювання соціально-економічних систем : монографія / О. К. Єлісєєва. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2009. – 388 с.

7. Семенча І. Є. Інтелектуальний аналіз менеджменту систем : монографія / І. Є. Семенча, К. Ф. Ковальчук. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2011. – 132 с.

8. Луценко Е. В. Типовая методика и инструментарий когнитивной структуризации и формализации задач в СК-анализе / Е. В. Луценко // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – Краснодар: КубГАУ, 2004. – № 01 (003). – С. 388–414 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ej.kubagro.ru/2004/01/pdf/16.pdf

9. Семенча И. Е. База знаний основных социально-экономических и общенаучных терминов в помощь руководителю: терминологический словарь-справочник / И. Е. Семенча. – Днепропетровск : Маковецкий Ю. В., 2010. – 88 с.

10. Семенча І. Є. Розробка понятійної бази знань з метою дослідження менеджменту систем / І. Є. Семенча, В. Ю. Величко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Випуск 4 (1). – С. 134–138.

11. Система интеллектуального анализа данных CONFOR [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aduis.com.ua

12. Гладун А. Я. Использование тезауруса предметной области как инструмента представления знаний при повышении эффективности проблемно-ориентированного поиска в Web / А. Я. Гладун, Ю. В. Рогушина // Штучний інтелект. – 2010. – № 3. – С. 462–472.

Науковий керівник – Семенча І. Є., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи Дніпропетровського національного університету ім/ Олеся Гончара

REFERENCES

Avdeyeva, Z. K., and Kovriga, S. V. "Evristicheskiy metod kontseptualnoy strukturizatsii znaniy pri formalizatsii slabostrukturirovannykh situatsiy na osnove kognitivnykh kart" [Heuristic method of conceptual knowledge in structuring the formalization of poorly structured situations on the basis of cognitive maps]. *Upravlenie bolshimi sistemami*, no. 31 (2010): 6-34.

Gladun, V. P. et al. "Strukturizatsiya i analiz dannykh v rastushchikh piramidalnykh setyakh" [Structuring and analysis of data in growing pyramidal networks]. *Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnolohii*, no. 1 (2004): 82-92.

Gladun, A. Ya., and Rogushina, Yu. V. "Ispolzovaniye tezaurusa predmetnoy oblasti kak instrumenta predstavleniya znaniy pri povyshenii effektivnosti problemno-oriyentirovannogo poiska v Web" [Using the thesaurus domain as a knowledge representation tool in improving the efficiency of problem-oriented research on the Web]. *Shtuchnyi intelekt*, no. 3 (2010): 462-472.

Hrabariev, A. V. "Prohramna realizatsiia ta stsenarne doslidzhennia rozroblenoi nechitkoi kohnityvnoi modeli" [Software implementation and scenario studies developed fuzzy cognitive model]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1178

Lutsenko, E. V. "Tipovaya metodika i instrumentariy kognitivnoy strukturizatsii i formalizatsii zadach v SK-analize" [Typical methods and tools of cognitive structuring and formalization of tasks in the IC-analysis]. http://ej.kubagro.ru/2004/01/pdf/16.pdf

Semencha, I. Ye., and Kovalchuk, K. F. *Intelektualnyi analiz menedzhmentu system* [Intelligent analysis management systems]. Dnipropetrovsk: Bila K. O., 2011.

Semencha, I. E. *Baza znaniy osnovnykh sotsialno-ekonomicheskikh i obshchenauchnykh terminov v pomoshch rukovoditelyu: Terminologicheskiy slovar-spravochnik* [The knowledge base of basic socio-economic and general scientific terminology to help head: Glossary Directory]. Dnepropetrovsk: Izd-vo «Makovetskiy», 2010.

Semencha, I. Ye., and Velychko, V. Yu. "Rozrobka poniatiinoi bazy znan z metoiu doslidzhennia menedzhmentu system" [Development of conceptual knowledge base to research management systems]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia "Ekonomika"*, no. 4 (1) (2010): 134-138.

"Sistema intellektualnogo analiza dannykh CONFOR" [Data Mining System CONFOR]. http://www.aduis.com.ua

Vashchenko, N. D., Gladun, V. P., and Velichko, V. Yu. "Prognozirovaniye na osnove rastushchikh piramidalnykh setey" [Forecasting on the basis of growing pyramidal networks]. *Programmnye produkty i sistemy*, no. 2 (2002): 21-26.

Velychko, V. Yu. "Alhorytm pobudovy zrostaiuchykh piramidalnykh merezh u paralelnomu obchysliuvalnomu seredovyshchi" [Algorithm for constructing growing pyramidal networks in parallel computing environment]. *Kompiuterni zasoby, merezhi ta systemy*, no. 10 (2011): 50-57.

Yelisieieva, O. K. *Teoretyko-metodolohichni aspekty matematychnoho modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh system* [Theoretical aspects of mathematical modeling of socio-economic systems]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2009.

УДК 656.078

ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА СИСТЕМА: ДЕФІНІЦІЯ ТА СКЛАДОВІ

© 2016 **ПОПОВА Н. В.**

УДК 656.078

Попова Н. В. Транспортно-логістична система: дефініція та складові

У статті аналізуються різні точки зору відносно визначення транспортно-логістичної системи, обґрунтовується розгляд дефініції «транспортно-логістична система» з позицій системного підходу, клієнтоорієнтованості та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін. Визначено властивості транспортно-логістичної системи, її складові, елементи та цільова орієнтація. Розглянуто підсистеми транспортно-логістичної системи – транспортна та логістична, їх складові та значення в умовах глобалізації. Визначено, що сучасні транспортно-логістичні системи являють собою складні об'єкти управління, що характеризуються великою кількістю технологічних зв'язків між окремими підсистемами, безліччю факторів впливу. Робиться висновок відносно необхідності розгляду транспортно-логістичної системи у невід'ємному зв'язку з її розвитком на основі клієнтоорієнтованості та врахуванні інтересів усіх стейкхолдерів.

Ключові слова: *транспортно-логістична система, транспортна система, логістична система, система, клієнтоорієнтованість, зацікавлені сторонни.*

Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *22.*

Попова Надія Василівна *– кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри маркетингу, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно- економічного університету (пров. Отакара Яроша, 8, Харків, 61045, Україна)*

E-mail: *pnv-15@mail.ru*

УДК 656.078

Попова Н. В. Транспортно-логистическая система: дефиниция и составляющие

В статье анализируются определения транспортно-логистической системы, обосновывается рассмотрение дефиниции «транспортно-логистическая система» с позиций системного подхода, клиентоориентированности и учета интересов всех заинтересованных сторон. Определены свойства транспортно-логистической системы, ее составные части, элементы и целевая ориентация. Рассмотрены подсистемы транспортно-логистической системы – транспортная и логистическая, их составляющие и значение в условиях глобализации. Определено, что современные транспортно-логистические системы представляют собой сложные объекты управления, характеризующиеся большим количеством технологических связей между отдельными подсистемами, множеством факторов влияния. Делается вывод относительно необходимости рассмотрения транспортно-логистической системы в непосредственной связи с ее развитием на основе клиентоориентированного подхода и учета интересов стейкхолдеров.

Ключевые слова: *транспортно-логистическая система, транспортная система, логистическая система, система, клиентоориентированность, заинтересованные стороны.*

Рис.: *1.* ***Библ.:*** *22.*

Попова Надежда Васильевна *– кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (пер. Отакара Яроша, 8, Харьков, 61045, Украина)*

E-mail: *pnv-15@mail.ru*

UDC 656.078

Popova N. V. Transport and Logistics System: Definition and Constituent Parts

The article analyzes the definitions of transport and logistics system, substantiates consideration of the definition of «transport and logistics system» from the perspective of system approach, customer focus and taking account of the interests of all parties interested. Properties of transport and logistics system, its constituent parts, items, and task orientation have been determined. Subsystems of transport and logistics system – the transport and the logistics, their constituent parts and value in the context of globalization have been considered. It has been determined that contemporary transport and logistics systems represent complex management objects, which are characterized by a large number of technological relationships between individual subsystems, a multitude of factors of influence. It is concluded on the need to consider transport and logistics system in a close connection with its development based on customer-focused approach and taking account of the interests of stakeholders.

Keywords: *transport and logistics system, transport system, logistics system, system, customer focus, parties interested.*

Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *22.*

Popova Nadiia V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kiyv National University of Trade and Economics (8 Otakara Yarosha Lane, Kharkiv, 61045, Ukraine)*

E-mail: *pnv-15@mail.ru*

Транспортно-логістична система (ТЛС) є однією з найважливіших частин економіки регіонів і України в цілому. Її важливість пов'язана не тільки з часткою в економіці, а і з великими можливостями впливу на інші сфери економічної діяльності, міжнародні зв'язки, розвиток національних і глобальних ринків. Нові можливості надає транспортно-логістична система у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, впровадженням нових методів управління. Основною метою функціонування транспортно-логістичної системи є якісне обслуговування споживачів у галузі транспортування та логістики. Це потребує врахування інтересів споживачів, формування їх лояльності та побудови взаємовідносин, які сприяють високому рівню задоволення клієнтів отриманими послугами, а також розвитку взаємовигідної співпраці з партерами, які є зацікавленими сторонами в підвищенні ефективності роботи підприємств транспорту і логістики та зростанні їх конкурентоспроможності.

Транспортно-логістичній системі та її складовим присвячені публікації як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Так, дослідженню транспортно-логістичних систем, їх ролі в розвитку економіки, а також концептуальним засадам функціонування та розвитку присвячені роботи В. Брагінського [1], Д. Бауерсокса [2], А. Гаджинського [3], Ю. Григорак [4], Д. Джонсона [5], В. Диканя [6], О. Дороховського [7], І. Заблодської [8], Є. Крикавського [9], І. Лебідь [10], Т. Маселко [11], А. Пасічника [12, 13], Ю. Пономарьової [14], К. Ріхтера [15], Е. Сафонова [16], О. Соколової [17] та ін.

Проведений аналіз наукових публікацій з проблем розвитку транспортно-логістичних систем свідчить про глибоке теоретичне обґрунтування функціонування транспортних і логістичних систем, однак серед науковців немає єдиного підходу до визначення транспортно-логістичної системи, недостатньо уваги приділяється системному підходу при визначенні її характеристик і складових.

Метою даної статті є теоретико-методологічне обґрунтування поняття «транспортно-логістична система» з позицій системного підходу та визначення його характеристик і складових.

Як показав аналіз літературних джерел, визначення поняття «транспортно-логістична система» зустрічається лише в невеликій кількості робіт. Частіше окремо розглядають транспортну систему або логістичну систему. Якщо в інформаційних джерелах зустрічається поняття «транспортно-логістична система», то частіше під нею розуміють саме логістичну систему.

Визначення дефініції «транспортно-логістична система» зустрічається в роботі [18]. У ній транспортно-логістичну систему визначають як сукупність об'єктів і суб'єктів транспортної та логістичної інфраструктури разом з матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками між ними, що виконує функції транспортування, зберігання, розподілу товарів, а також інформаційного та правового супроводу товарних потоків.

Соколова О. Є. [17] розглядає транспортно-логістичну систему як інтегровану сукупність суб'єктів транспортно-логістичної діяльності та об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, що взаємодіють між собою з метою оптимізації руху вантажопотоків «від дверей до дверей» за мінімальними витратами на максимально вигідних умовах.

Дороховський О. М. [7] розглядає транспортно-логістичну систему в контексті регіону та визначає її як сукупність функціональних і забезпечуючих підсистем, що складається з численних взаємодіючих і взаємозалежних елементів – ланок державної транспортно-розподільної мережі, інтегрованих товарно-матеріальним потоком, загальними цілями ведення бізнесу, погодженими зі стратегією соціально-економічного розвитку регіону і України.

Ці визначення засновані на розгляді транспортно-логістичної системи як сукупності об'єктів та суб'єктів, які виконують функції транспортування та логістики на основі взаємодії. Однак у визначеннях відсутній клієнтоорієнтований підхід, який за мету ставить задоволення потреб споживачів, не приділяється увага інтересам усіх зацікавлених сторін, а також вони не враховують, що в самому терміні «транспортно-логістична система» присутнє поняття системи, яке потребує розгляду вказаної дефініції з точки зору системного підходу.

У роботі Сиздикбаєвої Б. У. [19] транспортно-логістична система розглядається як багаторівнева і багатофункціональна система, що складається з мікро-, мезо- та макрорівнів, яка задовольняє не тільки потреби в транспортно-логістичних послугах, а й підвищує конкурентоспроможність регіону. Дане визначення містить поняття системи і мету її функціонування, але не акцентує увагу на всіх зацікавлених сторонах ТЛС.

У теорії систем під системою розуміють множину взаємоз'язаних елементів будь-якої природи, які утворюють єдине ціле та підпорядковані певній спільній меті [20]. Транспортно-логістична система включає множину взаємоз'язаних елементів у вигляді підприємств транспорту, логістики, транспортних мереж тощо, які утворюють єдине ціле та підпорядковані одній меті (цільовій функції системи) – задоволення потреб споживачів у транспортних і логістичних послугах (*рис. 1*).

Система має такі властивості: *цілісність* (цілісність транспортно-логістичної системи означає, що кожен елемент системи робить внесок у реалізацію цільової функції системи – задоволення споживачів у якісних транспортно-логістичних послугах); *організованість* (організованість – це складна властивість транспортно-логістичної системи, яка полягає у наявності структури, яка сприяє її функціонуванню. У структуру входять підприємства ТСЛ, мережі тощо, які взаємодіють між собою на основі договорів та інших видів партнерства); *функціональність* (прояв певних властивостей (функцій) транспортно-логістичної системи при взаємодії із зовнішнім середовищем); *емерджентність* (відображає наявність у будь-якій системі особливих якостей, які не притаманні окремим її елементам, а також сумі елементів, не зв'язаних особливими системоутворюючими зв'язками.

Емерджентність транспортно-логістичної системи обумовлена появою нових властивостей і якостей, що не притаманні її елементам, наприклад, пов'язаних з комплексним обслуговуванням); *стійкість* (властивість ТЛС, яка відображає можливість зберігати рівновагу під впливом факторів зовнішнього середовища; *адаптивність* (властивість ТСЛ змінювати поведінку або структуру з метою збереження, поліпшення або придбання нових якостей в умовах зміни зовнішнього середовища. Обов'язковою умовою можливості адаптації ТЛС є наявність зворотних зв'язків).

Система має внутрішнє та зовнішнє середовище. *Зовніше середовище* – це все те, що не війшло до системи. По відношенню до транспортно-логістичної системи – це підприємства, організації, фізичні особи, державні органи тощо, які не мають відношення до її функціонування, але можуть бути споживачами транспортно-логістичних послуг або її постачальниками, або контактними аудиторіями. Система взаємодіє із зовнішнім середовищем за допомогою своїх «входів» і «виходів». *Вхід системи* – це канали, за допомогою яких зовнішнє середовище впливає на систему. Через входи із зовнішнього середовища до транспортно-логістичної системи надходить речовина, енергія, інформація тощо. *Вихід системи* – це канали впливу системи на зовнішнє середовище. Результати процесів перетворення входу надходять до зовнішнього середовища через «вихід». Так, результатом процесу перетворення є переміщення вантажів, пасажирів, отримання інформації тощо. Розглядаючи поняття входів та виходів (кількість яких скінчена), вважають, що вони моделюють саме істотні зв'язки між об'єктами.

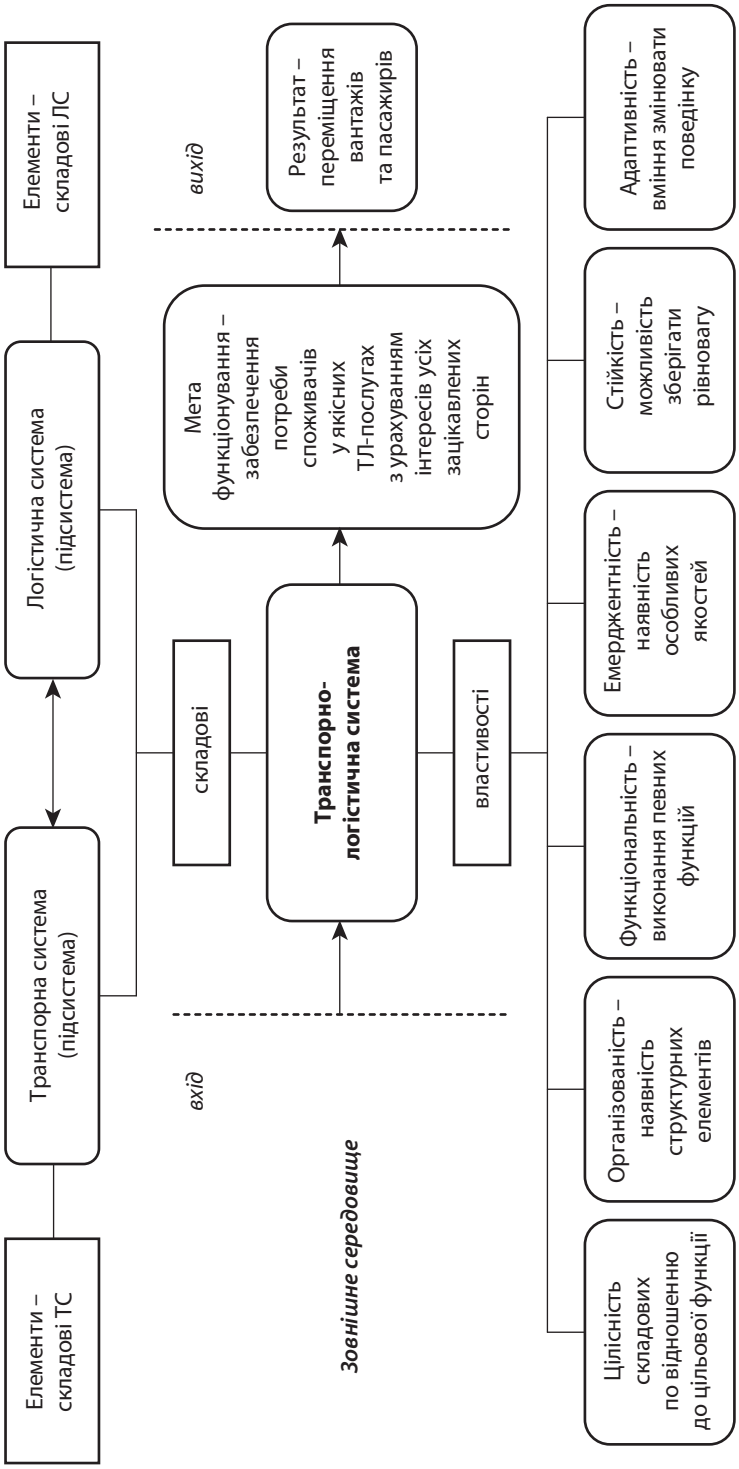

Рис. 1. Транспортно-логістична система: властивості та складові

Елемент системи – це неподільна частина системи, що має деяку самостійність стосовно всієї системи. Неподільність елементів відносна: її потрібно розуміти як недоцільність у межах моделі даної системи, що розглядається, враховувати внутрішню структуру окремих складових останньої. Так, підприємства ТЛС є її елементами. Будь-який об'єкт, узятий за первинний, можна тлумачити як елемент (підсистему) деякої системи вищого рангу. *Підсистема* – частина системи, виокремлена за тими чи іншими системоутвоюючими (наприклад, функціональними) ознаками. Транспортно-логістична система включає транспортну та логістичну підсистеми, які в поєднанні забезпечують якісне надання транспортно-логістичних послуг споживачам. Будь-яка система може бути підсистемою іншої системи, яка відносно неї є надсистемою. Так, транспортно-логістична система є підсистемою економічної системи держави.

Структура системи – це сукупність її елементів і зв'язків між ними, по яких можуть проходити сигнали і впливи. Взаємодія реальних об'єктів (елементів) системи між собою та із зовнішнім середовищем є різноманітною та багатоаспектною завдяки значній кількості їхніх властивостей. Елемент може впливати на інші елементи системи, змінюючи їхні стани. Цей вплив може бути

енергетичним або інформаційним. Стан елемента може змінюватися сам по собі або в результаті сигналів і впливів, що надходять ззовні системи. Функціонування системи як єдиного цілого забезпечується зв'язками між її елементами. У транспортно-логістичній системі елементи впливають один на одного. Так, наприклад, функціонування транспорту впливає на можливості логістичної ефективності, а інформація, що аналізується в логістичній системі, впливає на ефективність перевезень.

Оскільки основною метою функціонування транспортно-логістичної системи є задоволення потреб споживачів у транспортних і логістичних послугах, система повинна бути клієнтоорієнтованою. У сучасних умовах конкурентності ринку, як регіонального, так і глобального, – це один з головних факторів успіху всіх елементів системи та системи в цілому. Клієнтоорієнтованість дозволяє вибудовувати довгострокові взаємовідносини зі споживачами на основі довіри та взаємовигоди.

Однак клієнтоорієнтованість – це запорука успішності функціонування підприємств транспортно-логістичної системи в умовах, коли успішні взаємозв'язки всіх елементів ТЛС, які зацікавлені в якісному обслуговуванні споживачів. Таким чином, можна говорити про те, що ТСЛ буде успішно функціонувати тоді, коли співпадають інтереси усіх зацікавлених сторін, включаючи споживачів як основної зацікавленої сторони.

Таким чином, з позицій системного підходу та клієнтоорієнтованості, урахування інтересів усіх зацікавлених сторін, транспортно-логістична система – це система, яка включає інтегровані елементи, пов'язані з наданням транспортно-логістичних послуг, що взаємодіють між собою з метою надання якісних послуг у сфері переміщення вантажів та пасажирів для задоволення потреб споживачів на основі врахування інтересів усіх зацікавлених сторін. Інтегровані елементи та споживачі є зацікавленими сторонами, ефективна взаємодія яких дає якісний результат – довіру споживачів та партнерів на основі ефективних довгострокових взаємовідносин.

Підсистеми транспортно-логістичної системи (транспортна та логістична) є настільки складними, що їх, своєю чергою, називають системами. Транспортна система (ТС) – це система взаємопов'язаних складових (людей, які задіяні в транспортному процесі; інфраструктури; транспортних засобів тощо), яка призначена для транспортування будь-кого (будь-чого) [21]. У теорії виділяють також реальні та ідеальні транспорті системи. *Реальні транспортні системи* – це відносно обмежені економіко-технологічні об'єкти, які виконують певні транспортні функції. *Ідеальні транспортні системи* – це деяка сукупність властивостей реальних транспортних систем, яка притаманна всім останнім, незалежно від їх конкретних особливостей [15].

Транспортна система, як складова ТЛС, одна з перших сприймає коливання циклів економічного розвитку, реагує на зміни в міжнародній та національній економіці. Однак і сама розвинена транспортна система, яка побудована на основі інновацій, затребуваних часом, стимулює економічний розвиток, забезпечуючи зв'язок виробників та споживачів.

Транспортна система входить до загальної структури життєзабезпечення регіонів і має інфраструктурне значення. Вона є складною системою, яка має свої підсистеми: магістральну мережу і споруди, рухомий склад, підприємства транспорту, гаражі, депо, парки, ремонтну базу, а також підсистему управління та кадрів. Основним завданням в процесі розвитку і функціонування транспортної системи є задоволення потреб споживачів і всіх галузей економіки за рахунок досягнення відповідності між окремими її підсистемами з урахуванням, перш за все, відповідності між параметрами магістральної мережі та транспортного навантаження.

Транспортна система має не тільки економічне, але й велике соціальне значення, тому що впливає на життєдіяльність суспільства та довкілля. З роботою транспорту прямо пов'язані темпи економічного розвитку країни, зростання життєвого рівня населення. Виходячи з цього, проблема раціонального розвитку транспортних систем включає два завдання: вивчення попиту на послуги транспорту з боку споживачів і організація пропозиції [16]. Для їх вирішення використовуються різні методи вивчення попиту, сильних і слабких сторін підприємств транспорту, пошук нових способів ефективної організації управління транспортом.

Другою підсистемою транспортно-логістичної системи є логістична система. Як і для багатьох інших основних понять логістики, усталеного визначення логістичної системи немає. Найбільш поширене визначення зазначає, що логістична система – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні операції і функції. Вона, як правило, складається з декількох підсистем і має розвинені зв'язки із зовнішнім середовищем [3]. Або, логістична система – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті або інші логістичні функції, складається із підсистем та має розвинуті внутрішньосистемні, а також зовнішні зв'язки [14].

Логістична система володіє визначальними властивостями, характерними для будь-якої системи, але конкретизованими стосовно завдань логістики. Виділяють такі її *особливості*: цілісність елементів логістичної системи; логістична система, як єдине ціле, проявляє якості, якими елементи матеріальних та інформаційних потоків, що об'єднуються в логістичну систему, окремо не володіють; складність логістичної системи характеризується такими основними ознаками, як наявність великої кількості елементів та багатофакторний характер взаємодії між ними, підпорядкованість елементів більш низького рівня елементам вищого рівня, що стосується лінійного або функціонального логістичного управління; наявність певної організації структури логістичної системи, що складається із взаємозв'язаних об'єктів та суб'єктів управління, які забезпечують її декомпозицію [22].

Для логістичних систем важливим фактором є здатність швидко реагувати на зміни ринку, а також враховувати різні зміни зовнішнього середовища. Це можуть бути зміни в попиті та пропозиції, загальноекономічній

ситуації тощо. Логістична система, як і ТЛС, має зворотний зв'язок і гнучко реагує на все, що відбувається.

Підсистемою логістичної системи називається виділена відповідно з організаційною структурою сукупність елементів і ланок логістичної системи, яка дозволяє вирішувати завдання логістичного адміністрування системи в цілому та/або управління комплексом логістичних функцій в окремій сфері бізнесу компанії. Виділення функціональних підсистем прямо пов'язане з функціональними сферами (областями) логістики і викликано необхідністю підвищення ступеня керованості логістичним процесом, а також завданнями логістичної координації та інтеграції [22].

Сучасні ТЛС являють собою складні об'єкти управління, що характеризуються великою кількістю технологічних зв'язків між окремими підсистемами, безліччю факторів впливу. Складність технології ТЛС, недетермінований характер вхідних потоків, велика кількість обмежень і факторів, обумовлених технологічним регламентом, визначають ефективність роботи ТЛС як об'єкта управління.

ВИСНОВКИ

Таким чином, транспортно-логістичну систему з позицій системного підходу та клієнтоорієнтованості доцільно розглядати як сукупність інтегрованих елементів, пов'язаних з наданням транспортно-логістичних послуг, що взаємодіють між собою у сфері переміщення вантажів та пасажирів для задоволення потреб споживачів на основі врахування інтересів усіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів). ТЛС як система має свої підсистеми та елементи. Одним з первинних, а, отже, основоположних атрибутів системного підходу є неприпустимість розгляду об'єкта поза його розвитку, тому транспортно-логістичну систему необхідно розглядати в динаміці, враховуючи сучасні умови розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагінський В. В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України / В. В. Брагінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf

2. Бауэрсокс Д. Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок / Доналд Дж. Бауэрокс, Девид Дж. Клосс. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 640 с.

3. Гаджинский А. М. Логистика / А. М. Гаджинский. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2005. – 432 с.

4. Григорак М. Ю. Методика оцінки використання потенціалу логістичної інфраструктури / М. Ю. Григорак, Л. В. Костюченко // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : збірник наукових праць. – Луцький національний технічний університет. – Випуск 7 (26). – Ч. 4. – 2010. – С. 103–108.

5. Джонсон Д. С. Современная логистика / Д. С. Джонсон, Д. Ф. Вуд, Д. Л. Вордлоу, П. Р. Мэрфи-мл. – 7-е изд. / Пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2002. – 624 с.

6. Дикань В. Л. Основи логістичної інтеграції при формуванні логістичних систем / В. Л. Дикань, Я. М. Панчишин // Віснтк економіки транспорту і промисловості : зб. наук. пр. – Х. : УкрДАЗТ, 2009. – № 26. – С. 60–63.

7. Дороховський О. М. Формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Дороховський Олександр Миколайович. – Херсон, 2013. – 369 с.

8. Заблодська І. В. Транспортна логістика: економічний аспект / І. В. Заблодська, І. В. Клюс // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (53). – С. 50–53.

9. Крикавский Е. В. Логистический центр – это узловой объект логистических сетей / Е. В. Крикавский // Логистика: проблемы и решения. – 2008. – № 5. – С. 38–39.

10. Пасічник А. М. Транспортно-логістична інфраструктура України: проблеми та перспективи розвитку/ А. М. Пасічник, І. Г. Лебідь, В. В. Кутирєв // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 10. – С. 192–198.

11. Маселко Т. Є. Проблеми управління транспортно-логістичними системами України та перспективи розвитку в контексті європейської інтеграції / Т. Є. Маселко, С. Г. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/17_2/301_Maselko_17_2.pdf

12. Пасічник А. М. Фактори, що впливають на формування транспортно-логістичних мереж / А. М. Пасічник, І. П. Вітрух, В. В. Кутирєв // Проектування, виробництво та експлуатація автотранспортних засобів. – 2013. – Вип. 21. – С. 167–177.

13. Пасічник А. М. Проблеми та перспективи розвитку логістичного аутсорсингу в транспортній системі України / А. М. Пасічник, І. Г. Лебідь, В. В. Кутирєв, К. М. Бугерко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Серія «Технічні науки». – 2014. – Вип. 14 (1). – С. 146–159.

14. Пономарьова Ю. В. Логістика / Ю. В. Пономарьова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.

15. Рихтер К. Ю. Транспортная эконометрия / К. Ю. Рихтер / Пер. с нем. канд. экон. наук О. А. Григорьева ; под ред. д-ра техн. наук Э. И. Позамантира. – М. : Транспорт, 1982. – 317 с.

16. Сафонов Э. А. Транспортные системы городов и регионов / Э. А. Сафонов. – М. : Издательство АВС, 2007. – 288 с.

17. Соколова О. Є. Теоретико-методологічнії основи формування транспортно-логістичної системи України / О. Є. Соколова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewfile/182/173

18. Транспортно-логистические системы, сущность и цели функционировая / Pandia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pandia.ru/text/77/318/11726.php

19. Сыздыкбаева Б. У. Методология формирования и развития интегрированной транспортно-логистической системы Казахстана : автореф. дис. … д-ра экон. наук : 08.00.05 / Бакыт Узакбаевна Сыздыкбаева. – Туркестан, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dislib.ru/ekonomika/24633-1-metodologiya-formirovaniya-razvitiya-integrirovannoy-transportno-logisticheskoy-sistemi-kazahstana.php

20. Поняття «система» / Буковинська бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/books/22269/

21. Транспортна система / Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Транспортна_система

22. Логистические системы: понятие, основные черты и свойства / Логистика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.xcomp.biz/1-2-logisticheskie-sistemy-ponyatie-osnovnye-cherty-i-svojstva.html

REFERENCES

Brahinskyi, V. V. "Rozvytok transportno-lohistychnoi systemy yak forma realizatsii tranzytnoho potentsialu Ukrainy" [The development of transport and logistics system as a form of transit potential of Ukraine]. http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf

Baueroks, D. Dzh., and Kloss, D. Dzh. *Logistika: integrirovannaya tsep postavok* [Logistics: the integrated supply chain]. Moscow: Olimp-Biznes, 2008.

Dzhonson, D. S. et al. *Sovremennaya logistika* [Modern Logistics]. Moscow: Vilyams, 2002.

Dykan, V. L., and Panchyshyn, Ya. M. "Osnovy lohistychnoi intehratsii pry formuvanni lohistychnykh system" [Fundamentals of logistics integration in the formation of logistics systems]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 26 (2009): 60-63.

Dorokhovskyi, O. M. "Formuvannia ta funktsionuvannia rehionalnykh transportno-lohistychnykh system: teoriia, metodolohiia, praktyka" [The formation and operation of regional transport and logistics systems: theory, methodology, practice]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2013.

Gadzhinskiy, A. M. *Logistika* [Logistics]. Moscow: Dashkov i K°, 2005.

Hryhorak, M. Yu., and Kostiuchenko, L. V. "Metodyka otsinky vykorystannia potentsialu lohistychnoi infrastruktury" [Methods of assessing the potential use of logistics infrastructure]. *Ekonomichni nauky. Seriia "Ekonomika ta menedzhment"*, vol. 4, no. 7 (26) (2010): 103-108.

Krikavskiy, E. V. "Logisticheskiy tsentr – eto uzlovoy obyekt logisticheskikh setey" [The logistics center – a hub facility of logistics networks]. *Logistika: problemy i resheniia*, no. 5 (2008): 38-39.

Lebid, I. H., and Kutyriev, V. V. "Transportno-lohistychna infrastruktura Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku" [Transport and logistics infrastructure of Ukraine: problems and prospects]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka*, no. 10 (2012): 192-198.

"Logisticheskiye sistemy: poniatiye, osnovnyye cherty i svoystva" [Transportation system: the concept, the main features and properties]. http://www.xcomp.biz/1-2-logisticheskie-sistemy-ponyatie-osnovnye-cherty-i-svojstva.html

Maselko, T. Ye., and Shevchenko, S. H. "Problemy upravlinnia transportno-lohistychnymy systemamy Ukrainy ta perspektyvy rozvytku v konteksti ievropeiskoi intehratsii" [Issues of transport and logistics systems Ukraine and prospects in the context of European integration]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/17_2/301_Maselko_17_2.pdf

Pasichnyk, A. M., Vitrukh, I. P., and Kutyriev, V. V. "Faktory, shcho vplyvaiut na formuvannia transportno-lohistychnykh merezh" [Factors influencing the transport and logistics networks]. *Proektuvannia, vyrobnytstvo ta ekspluatatsiia avtotransportnykh zasobiv,* vol. 21 (2013): 167-177.

Pasichnyk, A. M. et al. "Problemy ta perspektyvy rozvytku lohistychnoho autsorsynhu v transportnii systemi Ukrainy" [Problems and prospects of logistics outsourcing in the transport system of Ukraine]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Seriia "Tekhnichni nauky"*, vol. 1, no. 14 (2014).

Ponomarova, Yu. V. *Lohistyka* [Logistics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2003.

"Poniattia «systema»" [The concept of "system"]. Bukovynska biblioteka. http://buklib.net/books/22269/

Rikhter, K. Yu. *Transportnaya ekonometriya* [Transport Econometrics]. Moscow: Transport, 1982.

Sokolova, O. Ye. "Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia transportno-lohistychnoi systemy Ukrainy" [Theoretical and methodological guidelines for the development of transport and logistic system of Ukraine]. http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewfile/182/173

Syzdykbaeva, B. U. "Metodologiya formirovaniya i razvitiya integrirovannoy transportno-logisticheskoy sistemy Kazakhstana" [Methodology of formation and development of an integrated transport and logistics system of Kazakhstan]. http://dislib.ru/ekonomika/24633-1-metodologiya-formirovaniya-razvitiya-integrirovannoy-transportno-logisticheskoy-sistemi-kazahstana.php

Safonov, E. A. *Transportnyye sistemy gorodov i regionov* [Transport systems of cities and regions]. Moscow: Izd-vo AVS, 2007.

"Transportno-logisticheskiye sistemy, sushchnost i tseli funktsionirovaniya" [Transport and logistics systems, the nature and purpose of the operation]. Pandia. http://pandia.ru/text/77/318/11726.php

"Transportna systema" [Transport system]. Vikipediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/Транспортна_система

Zablodska, I. V., and Klius, I. V. "Transportna lohistyka: ekonomichnyi aspekt" [Transport logistics: the economic aspect]. *Ekonomika rozvytku*, no. 1 (53) (2012): 50-53.

УДК 6.64.641.05

МЕТОДИКА ОПТИМІЗАЦІЇ СКЛАДУ ТРИКОМПОНЕНТНОЇ ХАРЧОВОЇ СИСТЕМИ З МЕТОЮ СТВОРЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

© 2016 **ТОВМА Л. Ф., КРАМАРЕНКО Д. П., ДЕЙНИЧЕНКО Г. В.**

УДК 6.64.641.05

Товма Л. Ф., Крамаренко Д. П., Дейниченко Г. В. Методика оптимізації складу трикомпонентної харчової системи з метою створення харчових продуктів для військовослужбовців

Режим харчування військовослужбовців визначає кількість прийомів їжі протягом доби, дотримання фізіологічно обґрунтованих проміжків між ними, раціональний розподіл продуктів, які встановлені нормами харчування, протягом дня. Норми продовольчих пайків мають розроблятися з урахуванням вимог раціонального харчування, оскільки нормування харчування військовослужбовців ускладнюється у зв'язку з тим, що їхнє фізичне і нервово-психічне навантаження постійно змінюється: то зростає, наприклад, у період бойових дій, посилення навчально-бойової підготовки на військових навчаннях, під час фізичних тренувань, бойового чергування, то знижується – під час відпочинку, навчання тощо. У статті наведено приклад процесу оптимізації трикомпонентної харчової модельної системи з метою встановлення оптимального співвідношення компонентів. Обґрунтовано використання фаршевих систем для створення спеціалізованих продуктів для харчування військовослужбовців.

Ключові слова: *харчування, військовослужбовці, гранична напруга зсуву, фарші.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Формул:*** *13.* ***Бібл.:*** *10.*

Товма Лідія Федорівна *– кандидат технічних наук, старший викладач кафедри тилового забезпечення, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)*
E-mail: *l.f.tovma@gmail.com*

Крамаренко Дмитро Павлович *– кандидат технічних наук, доцент, докторант кафедри устаткування харчової та готельної індустрії ім. М. І. Беляєва, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)*
E-mail: *kramarenkodp@gmail.com*

Дейниченко Григорій Вікторович *– доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри устаткування харчової та готельної індустрії ім. М. І. Беляєва, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)*
E-mail: *deinychenkogv@ukr.net*

УДК 6.64.641.05

Товма Л. Ф., Крамаренко Д. П., Дейниченко Г. В. Методика оптимизации состава трехкомпонентной пищевой системы с целью создания продуктов питания для военнослужащих

Режим питания военнослужащих определяет количество приемов пищи в течение суток, соблюдение физиологически обоснованных промежутков между ними, рациональное распределение продуктов, установленных нормами питания, в течение дня. Нормы продовольственных пайков должны разрабатываться с учетом требований рационального питания, поскольку нормирование питания военнослужащих осложняется в связи с тем, что их физическая и нервно-психическая нагрузка постоянно меняется: то растет, например, в период боевых действий, усиления учебно-боевой подготовки на военных учениях, во время физических тренировок, боевого дежурства, то снижается – во время отдыха, обучения и т. д. В статье приведен пример процесса оптимизации трехкомпонентной пищевой модельной системы с целью установления оптимального соотношения компонентов. Обосновано использование фаршевых систем для создания специализированных продуктов для питания военнослужащих.

Ключевые слова: *питание, военнослужащие, предельное напряжение сдвига, фарши.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Формул:*** *13.* ***Библ.:*** *10.*

Товма Лидия Федоровна *– кандидат технических наук, старший преподаватель кафедры тылового обеспечения, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)*
E-mail: *l.f.tovma@gmail.com*

Крамаренко Дмитрий Павлович *– кандидат технических наук, доцент, докторант кафедры оборудования предприятий пищевой и отельной индустрии им. М. И. Беляева, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)*
E-mail: *kramarenkodp@gmail.com*

Дейниченко Григорий Викторович *– доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой оборудования предприятий пищевой и отельной индустрии им. М. И. Беляева, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)*
E-mail: *deinychenkogv@ukr.net*

UDC 6.64.641.05

Tovma L. F., Kramarenko D. P., Deinychenko G. V. Optimization Methods for the Three-Component Catering System, with the Purpose of Creating Food Products for Military Service

Meal plan of military service persons determines the number of meals, observance of physiologically reasonable spacings between meals, and rational distribution of products as prescribed by nutritional standards throughout the day. Standards of food rations should be developed taking into consideration requirements of rational nutrition, since rationing of service persons is complicated by the fact that their physical and neuropsychic load varies constantly: it can be increasing, for example, during the periods of hostilities, enhanced combat training, military exercises, physical drill, alert duty; then it can be decreasing during the recreation, education etc. The article provides an example of the process of optimizing the three-component catering model system in order to establish the optimum ratio of components. Use of mince systems for creating specialized food products to supply military service has been substantiated.

Keywords: *catering, military service persons, critical shearing stress, mince.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Formulae:*** *13.* ***Bibl.:*** *10.*

Tovma Lidiia F. *– PhD (Engineering), Senior Lecturer of the Department of Logistics, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)*
E-mail: *l.f.tovma@gmail.com*

Kramarenko Dmytro P. *– PhD (Engineering), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of the Equipment of the Food and Hotel Industry named after M. Belyayev, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)*
E-mail: *kramarenkodp@gmail.com*

Deinychenko Grygorii V. *– D. Sc. (Engineering), Professor, Head of the Department of the Equipment of the Food and Hotel Industry named after M. Belyayev, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)*
E-mail: *deinychenkogv@ukr.net*

Потреба людини в різних харчових продуктах залежить від багатьох факторів. Такими факторами можуть виступати фізичні навантаження, стан навколишнього середовища, вікові особливості та фізичний розвиток тощо. Це обов'язково треба враховувати при нормуванні харчування різних контингентів військовослужбовців як у повсякденному житті, так і, особливо, при виконанні службово-бойових завдань, коли навантаження на організм людини зростає.

Для військовослужбовців раціональним і найприйнятнішим визнають таке харчування, при якому «якісне і кількісне співвідношення нутрієнтів харчових продуктів раціону та їх розподіл за прийомами протягом дня відповідають потребам організму і забезпечують високу боєздатність солдата та офіцера» [6]. Отже, пайок (або харчовий раціон) військовослужбовця має забезпечувати організм поживними та іншими біологічно активними речовинами, тобто енергетичним матеріалом, необхідним для нормального функціонування всіх органів і систем організму, а також «для покращення адаптаційних механізмів в умовах стресових ситуацій та несприятливих чинників навколишнього середовища» [6].

Таким чином, військовослужбовці мають бути забезпечені такими харчовими продуктами, що дозволяють швидко готувати велику кількість різноманітної та смачної їжі, а також мінімізують ризик її забруднення чи зараження.

Треба окремо наголосити на тому, що постачання харчових продуктів та пайків має обов'язково проводитися за встановленими нормами забезпечення [8].

Режим харчування військовослужбовців визначає кількість прийомів їжі протягом доби, дотримання фізіологічно обґрунтованих проміжків між ними, раціональний розподіл продуктів, які встановлені нормами харчування протягом дня.

Отже, дотримання правильного харчування сприяє збереженню здоров'я та підвищенню стійкості організму до різних видів навчальних або бойових навантажень [10].

Таким чином, забезпечення особового складу військ продовольством здійснюється за нормами продовольчих пайків, якими визначені асортимент і кількість продуктів харчування, що надається одному військовослужбовцю на добу.

Зазначимо, що норми продовольчих пайків мають розроблятися з урахуванням вимог раціонального харчування, оскільки нормування харчування військовослужбовців ускладнюється у зв'язку з тим, що їхнє фізичне і нервово-психічне навантаження постійно змінюється: то зростає, наприклад, у період бойових дій, посилення навчально-бойової підготовки на військових навчаннях, під час фізичних тренувань, бойового чергування, то знижується – під час відпочинку, навчання тощо.

Отже, істотний вплив на можливості виконання бойового завдання чинить вплив кількість енергії, яку військовослужбовці отримують під час засвоєння їжі, і забезпеченість підрозділу продуктами харчування для її поповнення. Таким чином, це дає підстави для вивчення, дослідження й визначення складу раціонів харчування для військовослужбовців [1; 2].

Результати аналізу літературних джерел [1–4] свідчать про наявність описів основних раціонів харчування військовослужбовців у сучасних умовах.

Забезпечення харчування військовослужбовців регулюється Постановою Кабінету Міністрів України № 426 від 29.03.2002 р. «Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» [9]. Цей документ визначає завдання, організацію та порядок продовольчого забезпечення Збройних Сил України.

Питання організації харчування військовослужбовців недостатньо розглянуто в науковій літературі. Зокрема, можна назвати роботи М. І. Пересічного [5], Н. О. Стеценко [6], О. О. Козачишеної та Н. М. Стукальської [7] тощо, але у спеціалізованій літературі є відсутнім цілісний інструментарій оптимізації трикомпонентної харчової модельної системи з метою встановлення оптимального співвідношення компонентів.

Метою даної статті є розроблення та обґрунтування методики оптимізації складу трикомпонентної харчової системи для покращення харчування військовослужбовців.

Основна спрямованість у поліпшенні харчування військових полягає в розробці й оптимізації раціонів харчування. Для складання раціонів харчування важливим є добова витрата енергії й співвідношення основних харчових речовин у раціоні. Добова витрата енергії може змінюватися залежно від сезону й виконуваних бойових завдань. Відповідно до формули збалансованого харчування й кількості витрат енергії можна виділити такі групи, де *kb* – частка білків, *kg* – частка жирів, *ku* – частка вуглеводів [3]:

E = 4500…5000 ккал: kb / kg / ku = 0,13 / 0,29 / 0,58; **(1)**

E = 5500…6500 ккал: kb / kg / ku = 0,12 / 0,28 / 0,60; **(2)**

E = 6500…8000 ккал: kb / kg / ku = 0,11 / 0,27 / 0,62. **(3)**

Перспективність використання фаршированих виробів полягає в тому, що при фіксованій харчовій цінності оболонки залежно від інгредієнтів фаршів та їх співвідношення можна створювати вироби із заданою харчовою цінністю.

Одним із ключових чинників, що формує параметри відповідності харчової системи до властивостей, які від неї очікують, виступає спосіб оптимізації співвідношення її рецептурних компонентів. Для вирішення задачі оптимізації проводять цільове комбінування рецептурних інгредієнтів відповідно до комплексу бажаних нативних властивостей.

Як компоненти модельної фаршевої системи було обрано традиційні для української кухні харчові інгредієнти: нежирний кислий сир, м'ясо яловичини та протерте картопляне пюре. Попередню підготовку компонентів проводили за традиційною методикою [4].

Для консистенції пластичних напівфабрикатів зручно використовувати показник граничної напруги зсуву (ГНЗ). Порівняно зі зміною величин інших реоло-

гічних властивостей ГНЗ – найбільш чутливий показник до зміни технологічних і механічних факторів [5].

Як свідчать дослідження [5], величина ГНЗ для різних видів ковбасного фаршу при зміні вологості на 1% змінюється на 10–15% і більше, тоді як числові значення інших властивостей зазнають незначних змін. Аналогічні залежності спостерігаються при зміні вмісту жиру і ступеня подрібнення фаршів [5]. Відповідно параметр, за яким достовірно можна судити про консистенцію і якісні характеристики пластичних пастоподібних і фаршевих напівфабрикатів, є ГНЗ. Цей показник можна використовувати для оцінки фаршів та напівфабрикатів з пластичною структурою у процесі їх виготовлення. Нами було поставлено задачу дослідити зміни ГНЗ у трикомпонентній модельній системі залежно від співвідношення нежирного кислого сиру, м'яса яловичини та протертого картопляного пюре.

З цією метою були сплановані та проведені повнофакторні експерименти за методикою [6] типу 23, де 3 – кількість інгредієнтів, обраних для кожного напівфабрикату. Апроксимацію експериментальних даних про зміну ГНЗ проводили поліномами другого ступеня за допомогою пакета Mathcad:

$$Q = 3{,}93\cdot10^{-5}\cdot X_1\cdot X_3 - 1{,}67\cdot10^{-4}\times \\ \times X_2\cdot X_3 - 0{,}57\cdot10^{-5}\cdot X_3^2 + 9{,}81\times \\ \times10^{-4}\cdot X_3 - 2{,}10\cdot X_1\cdot X_2 + 1{,}40\times \\ \times10^{-4}\cdot X_2^2 + 5{,}48\cdot10^{-3}\cdot X_2 + 6{,}45\times \\ \times10^{-3}\cdot X_1 - 3{,}59\cdot10^{-5}\cdot X_1^2, \quad (4)$$

де X_1 – кількість кислого сиру, %;
X_2 – кількість картопляного пюре, %;
X_3 – кількість м'яса яловичини, %.

Зважаючи, що у трикомпонентній системі, якщо задана відсоткова кількість двох компонентів, кількість відсотків третього компонента буде встановлена автоматично, нами побудовані графіки залежності ГНЗ модельної системи від кількості м'яса яловичини та протертого картопляного пюре (*рис. 1*).

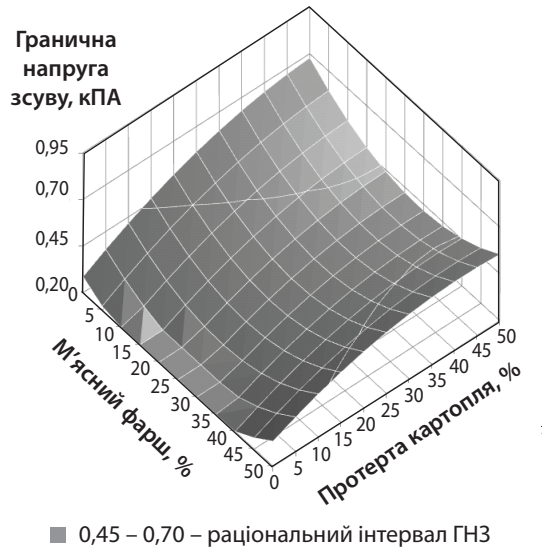

■ 0,45 – 0,70 – раціональний інтервал ГНЗ

Рис. 1. Зміна ГНЗ модельної системи залежно від кількості м'яса яловичини та протертої картоплі

Як свідчать літературні джерела [1–4], еталонні показники ГНЗ для ковбасних фаршів коливаються від 450 Па для свинячих сардельок, до 700 Па для ковбаси любительської, тому саме цей інтервал нами був обрано як раціональний для системи, що проектується.

Відповідно до формули (2) калорійність денного раціону складає 5500…6500 ккал, відповідно до рекомендацій авторів [1] сніданок повинен складати 40…45% денного раціону, відповідно – 2475…2925 ккал. Тоді обмежуємо цільову функцію калорійністю сніданку (для прикладу). Функція буди мати вигляд:

$$2475 \le X_1\cdot110 + X_2\cdot75 + X_3\cdot218 \le 2925. \quad (5)$$

Для визначення оптимального співвідношення компонентів використали спосіб рішення компромісних задач багатопараметричної оптимізації методом сполучених градієнтів. Для обчислення було використано надбудову «Пошук рішень» пакета MS Excel. Метод полягає в обранні цільової функції, лімітованої до встановленого значення, та опис обмежень із системи рівнянь.

Функціями, що характеризують обмеження вмісту рецептурних компонентів, прийнято:

$$X_1 \ge 0; \quad (6)$$

$$X_2 \ge 0; \quad (7)$$

$$X_3 \ge 0; \quad (8)$$

$$450 \le Q \ge 700. \quad (9)$$

Вміст всіх інгредієнтів повинен бути позитивним числом:

$$0 \le X_1; \quad (10)$$

$$0 \le X_2; \quad (11)$$

$$0 \le X_3. \quad (12)$$

Сума мас інгредієнтів повинна відповідати кінцевій масі готового продукту і для даного завдання становить 100 г, тому накладали умову вмісту рецептурних інгредієнтів за загальною масою суміші в грамах:

$$X_1 + X_2 + X_3 = 100. \quad (13)$$

Отримані результати наведено в *табл. 1.*

Таблиця 1

Оптимальні співвідношення компонентів харчової системи

Назва рецептурних компонентів	Кодоване значення	Масова частка компонентів, г
Кислий сир	X_1	15
Картопляне пюре	X_2	40
М'ясо яловичини	X_3	45

ВИСНОВКИ

Режим харчування військовослужбовців визначає кількість прийомів їжі протягом доби, дотримання фізіологічно обґрунтованих проміжків між ними, раціональний розподіл продуктів, які встановлені нормами харчування протягом дня.

Норми продовольчих пайків мають розроблятися з урахуванням вимог раціонального харчування, оскільки нормування харчування військовослужбовців ускладню-

ється у зв'язку з тим, що їхнє фізичне і нервово-психічне навантаження постійно змінюється.

Дотримання правильного харчування сприяє збереженню здоров'я, а також підвищенню стійкості організму до різних видів навчальних або бойових навантажень.

У статті наведено приклад процесу оптимізації трикомпонентної харчової модельної системи з метою встановлення оптимального співвідношення компонентів. Обґрунтовано використання фаршевих систем для створення спеціалізованих продуктів для харчування військовослужбовців.

З отриманих у роботі даних можна зробити висновок про перспективність фаршевих мас як продуктів харчування військовослужбовців і зручність комбінування компонентного складу відповідно до завдань харчування.

Перспективою подальших досліджень є створення фаршевих продуктів харчування з декількома варіантами рецептури відповідно для потреб військовослужбовців, які виконують різні військові завдання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Стародубцев С. О. Математичні моделі оптимізації раціонів харчування військовослужбовців / С. О. Стародубцев, Ю. І. Кушнерук, В. І. Тробюк // Системи озброєння і військова техніка. – 2008. – № 2 (14). – С. 111–114.

2. Збірник рецептур національних страв та кулінарних виробів: для підприємств громадського харчування всіх форм власності / О. В. Шалимінов, Т. П. Дятченко, Л. О. Кравченко та ін. – К. : А. С. К., 2003. – 848 с.

3. Косой В. Д. Инженерная технология биотехнологических средств / В. Д. Косой, Я. И. Виноградов, А. Д. Малышев. – СПб. : ГИОРД, 2005. – 648 с.

4. Саутин С. Н. Мир компьютеров и химическая технология / С. Н. Саутин, А. Е. Пунин. – Л. : Химия, 1991. – 140 с.

5. Технологія харчових продуктів функціонального призначення : монографія / [Мазаракі А. А., Пересічний М. І., Кравченко М. Ф. та ін.] ; за ред. М. І. Пересічного. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 1116 с.

6. Стеценко Н. О. Особливості організації харчування військовослужбовців в польових умовах / Н. О. Стеценко, Г. О. Сімахіна // Оздоровчі харчові продукти та дієтичні добавки: технології, якість та безпека : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 28–29 травня 2015 р. – К. : НУХТ, 2015. – С. 20–21.

7. Козачишена О. О. Аналіз харчування військовослужбовців Збройних Сил України / О. О. Козачишена, Н. М. Стукальська // Нові ідеї в харчовій науці – нові продукти харчовій промисловості : міжнародна наукова конференція, присвячена 130-річчю Національного університету харчових технологій, 13–17 жовтня 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. – С. 615.

8. Шекера О. Г. До проблеми реформування Збройних Сил при сучасній демографічній ситуації в Україні / О. Г. Шекера // Військова медицина України. – 2001. –Т. 1, №1. – С. 26–33.

9. Постанова Кабінету Міністрів України № 426 від 29.03.2002 р. «Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF

10. Товма Л. Ф. Технологія змін норм харчування військовослужбовців Внутрішніх військ МВС України / Л. Ф. Товма, В. О. Русанов // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2014. – Вип. 2 (39). – С. 49–51.

REFERENCES

Kosoy, V. D., Vinogradov, Ya. I., and Malyshev, A. D. *Inzhenernaya tekhnologiya biotekhnologicheskikh sredstv* [Engineering technology biotechnology funds]. St. Petersburg: GIORD, 2005.

Kozachyshena, O. O., and Stukalska, N. M. "Analiz kharchuvannia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl Ukrainy" [Analysis of food Armed Forces of Ukraine]. *Novi idei v kharchovii nautsi – novi produkty kharchovii promyslovosti*. Kyiv: NUKhT, 2014. 615-.

[Legal Act of Ukraine] (2002).

Mazaraki, A. A. et al. *Tekhnolohiia kharchovykh produktiv funktsionalnoho pryznachennia* [Food Technology functionality]. Kyiv: KNTEU, 2012.

Sautin, S. N., and Punin, A. E. *Mir kompyuterov i khimicheskaya tekhnologiya* [The world of computers and chemical technology]. Leningrad: Khimiya, 1991.

Stetsenko, N. O., and Simakhina, H. O. "Osoblyvosti orhanizatsii kharchuvannia viiskovosluzhbovtsiv v polovykh umovakh" [Features Catering troops in the field]. *Ozdorovchi kharchovi produkty ta diietychni dobavky: tekhnolohii, yakist ta bezpeka*. Kyiv: NUKhT, 2015. 20-21.

Shalyminov, O. V. et al. *Zbirnyk retseptur natsionalnykh strav ta kulinarnykh vyrobiv* [Collection of recipes of national dishes and culinary products]. Kyiv: A. S. K., 2003.

Shekera, O. H. "Do problemy reformuvannia Zbroinykh Syl pry suchasnii demohrafichnii sytuatsii v Ukraini" [The problem of reforming the Armed Forces in the present demographic situation in Ukraine]. *Viiskova medytsyna Ukrainy,* vol. 1, no. 1 (2001): 26-33.

Starodubtsev, S. O., Kushneruk, Yu. I., and Trobiuk, V. I. "Matematychni modeli optymizatsii ratsioniv kharchuvannia viiskovosluzhbovtsiv" [Mathematical models of optimization of military food rations]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*, no. 2 (14) (2008): 111-114.

Tovma, L. F., and Rusanov, V. O. "Tekhnolohiia zmin norm kharchuvannia viiskovosluzhbovtsiv Vnutrishnikh viisk MVS Ukrainy" [Technology changes in nutritional standards of servicemen of the Internal Troops of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*, no. 2 (39) (2014): 49-51.

UDC 657.6:640.43

DEVELOPMENT TRENDS OF ENTERPRISES OF CATERING INDUSTRY AS POTENTIAL CUSTOMERS OF THE FINANCIAL STATUS AUDITING

© 2016 **OMELIANCHUK T. M.**

UDC 657.6:640.43

Omelianchuk T. M. Development Trends of Enterprises of Catering Industry as Potential Customers of the Financial Status Auditing

In order to facilitate managerial decision-making by the owners of enterprises of catering industry in any country of the world, results of auditing the financial status of enterprises of catering industry are taken into account, along with considering the development status of the industry sector. Development of the market of enterprises of catering industry as objects of financial status auditing occurred under influence of external environment factors, in particular political, economic, social, technological, environmental and legal, as evidenced by the dynamics of changes in the number of enterprises of catering industry network, the number of seats in these, as well as the average turnover for the time-span of 2005-2016. The article examines development trends and systematizes external factors of financial status of enterprises of catering industry in Ukraine. The identified trends indicate the need to audit the financial status of enterprises of catering industry for preventive purposes.

Keywords: *audit, enterprise of catering industry, trend, development, market, financial status.*
Tabl.: *5.* ***Bibl.:*** *15.*

Omelianchuk Tetiana M. *– Postgraduate Student, Department of Accounting, Kyiv National University of Trade and Economy (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)*
E-mail: *t.omelianchuk@ukr.net*

УДК 657.6:640.43

Омелянчук Т. М. Тенденції розвитку підприємств ресторанного господарства як потенційних замовників аудиту фінансового стану

З метою полегшення прийняття управлінських рішень власниками підприємств ресторанного господарства у будь-якій країні світу беруться до уваги результати аудиту фінансового стану підприємств ресторанного господарства, який враховує стан розвитку галузі. Розвиток ринку підприємств ресторанного господарства як об'єктів аудиту фінансового стану відбувався під впливом факторів зовнішнього середовища, зокрема політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних і правових, про що свідчить динаміка зміни показників кількості підприємств мережі ресторанного господарства, кількості у них посадкових місць, а також середнього товарообороту за рік у розрізі ресторанів, кафе, закусочних, буфетів (кіосків), барів, а також їдалень та закладів з постачання готової їжі в Україні протягом 2005–2016 рр. У статті досліджено тенденції розвитку та систематизовано зовнішні фактори фінансового стану підприємств ресторанного господарства в Україні. Виявлені тенденції вказують на необхідність проведення аудиту фінансового стану підприємств ресторанного господарства в превентивних цілях.

Ключові слова: *аудит, підприємство ресторанного господарства, тенденція, розвиток, ринок, фінансовий стан.*
Табл.: *5.* ***Бібл.:*** *15.*

Омелянчук Тетяна Михайлівна *– аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)*
E-mail: *t.omelianchuk@ukr.net*

УДК 657.6:640.43

Омелянчук Т. М. Тенденции развития предприятий ресторанного хозяйства как потенциальных заказчиков аудита финансового состояния

С целью облегчения принятия управленческих решений собственниками предприятий ресторанного хозяйства в любой стране мира принимаются во внимание результаты аудита финансового состояния предприятий ресторанного хозяйства, учитывающий состояние развития отрасли. Развитие рынка предприятий ресторанного хозяйства как объектов аудита финансового состояния происходило под влиянием факторов внешней среды, в частности политических, экономических, социальных, технологических, экологических и правовых, о чем свидетельствует динамика изменения показателей количества предприятий сети ресторанного хозяйства, количества в них посадочных мест, а также среднего товарооборота за год в течение 2005–2016 гг. В статье исследованы тенденции развития и систематизированы внешние факторы финансового состояния предприятий ресторанного хозяйства в Украине. Выявленные тенденции указывают на необходимость проведения аудита финансового состояния предприятий ресторанного хозяйства в превентивных целях.

Ключевые слова: *аудит, предприятие ресторанного хозяйства, тенденция, развитие, рынок, финансовое состояние.*
Табл.: *5.* ***Библ.:*** *15.*

Омелянчук Татьяна Михайловна *– аспирантка, кафедра бухгалтерского учета, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)*
E-mail: *t.omelianchuk@ukr.net*

The environment, in particular, the nature and stability of the ruling political regime, significantly affects the financial condition of the restaurant industry. Thus, the loss-making activity of 20% of restaurants in the centre of Kyiv was caused by mass protests during the period of 2013-2014, which resulted in the reduction of number of visitors and double fall in the sales of restaurant services. Only during the first half of 2014 up to 20% of the restaurant industry enterprises in Ukraine were closed, while the profit of the operating ones decreased on average by 30%. In connection with the events in the East of Ukraine, the development of restaurant industry enterprises received additional impetus in the Western Ukraine [3]. It is obvious that while auditing the financial condition of the industry, the peculiarities of the development of restaurant industry companies as the audited entity in the reporting period should be taken into account.

The analysis of recent research and publications on general trends in operation of restaurant industry companies principally points at elaborating a number of aspects of the marketing component in restaurant industry management [4, 10, 14, 15]. However, experts and researchers regularly consider strategic and innovative development of restaurant industry companies at the annual thematic international scientific conferences [5, 11]. Also, the results of major trend monitoring of restaurant facilities in regional

and international dimension can be found [3, 5, 6, 8, 13]. Some aspects of auditing the financial condition of restaurant industry companies are revealed in scientific papers devoted to assessing the competitiveness of restaurant companies and problems at the market of restaurant services [2, 7, 9]. Nevertheless, the research of market development of restaurant industry companies as potential customers of the financial condition audit is lacking.

The aim of the article is to study the development of restaurant industry companies as potential customers of the financial condition audit. To achieve this aim the following objectives are set:

- to identify trends of modern development of the market of restaurant industry companies;
- to clarify the impact of market trends of restaurant industry companies on their financial condition.

The main material of the research. In order to facilitate management decision-making by owners of restaurant industry companies in any country of the world, the results of the audit of the financial condition of restaurant industry companies considering the condition of the industry development of the company are taken into account.

Before studying the condition of the restaurant industry in Ukraine in 2005–2014, it should be noted that Ukrainian legislation provides the network of official classification of restaurants by the type of restaurants; cafes, snack bars, buffets (kiosks); bars; as well as canteens and supply of ready meals [1]. According to the official classification of restaurant industry companies in Ukraine, statistical monitoring of the number of entities in restaurant industry network, the number of seats, and the average turnover for the year in terms of administrative units, etc., is carried out [12].

Thus, the restaurants offer a varied range of dishes, beverages, culinary and confectionery products of sophisticated cooking methods with the production and sale of food on the by-order basis and specialties, wine and tobacco with a high level of service and comfort combined with the organization of visitors' leisure time [1]. *Table 1* shows an obvious increase in the number of restaurants by 21.2%, the turnover of which for the analyzed period increased more than 2 times per one entity (Table 1). Using the method of least squares for the period of 2014–2016, the increase in the number of restaurants by 8.6% and the number of seats by 13.0%, as well as the turnover growth of one restaurant to 2,115.0 thousand UAH are forecasted.

Whereas, the cafe has production facilities, hall for visitors and sells a wide range of food and food products of simple cooking method, bakery and pastry products, hot and cold drinks, dairy products, purchased products, using the methods of self or waiter service. If the snack bar (tavern) does not always have production facilities but produces meals and snacks of simple cooking method, hot and cold drinks, sells bakery products, confectionery, dairy products and purchased products, the buffet (kiosk) does not have a kitchen and is designed for quick customer service of hot and cold drinks, sandwiches, grilled chicken, cold dishes and snacks, cakes and pastries and some hot and sweet dishes of simple cooking method [1]. In 2005–2013 the number of such restaurant industry companies in Ukraine decreased by 41.1%, while their turnover increased almost 5 times (*Table 2*). In 2014–2016 the preservation of changing trends in comparable development indicators of cafes, snack bars and buffets (kiosks) in Ukraine is forecasted.

In its turn, the bar as a restaurant industry company sells a wide range of mixed alcoholic drinks, snacks, desserts, pastry and bakery products with the sale of food on a buy-order basis and specialties, purchased products through the bar combined with organization of leisure time and entertainment (*Table 3*) [1].

As it is obvious, 2,146 bars with an average turnover of 380.2 thousand UAH operated on 1 January 2014. According to the forecast based on using the method of least squares during 2014-2016, the reduction in the number of such companies in the restaurant industry by 11.0% and the

Table 1

The development of restaurant industry companies in Ukraine in 2005–2016 years

№	Period, year	Number of restaurants	Number of seats, thousands	Turnover of one restaurant, thousands, UAH
1	2005	1,215	123.9	639.1
2	2006	1,247	127.1	822.0
3	2007	1,259	131.5	1062.7
4	2008	1,278	138.8	1099.0
5	2009	1,315	146.7	1243.0
6	2010	1,408	155.4	1232.8
7	2011	1,460	161.1	1470.3
8	2012	1,453	169.5	1640.6
9	2013	1,472	170.3	1718.2
10	*2014 (forecast)*	1,527	179.5	1857.6
11	*2015 (forecast)*	1,563	186.0	1986.3
12	*2016 (forecast)*	1,599	192.5	2115.0

Source: compiled and calculated by the author based on [12].

Table 2

The development of cafes, snack bars and buffets (kiosks) in Ukraine in 2005–2016

№	Period, year	Number of entities	Number of seats, thousands	Turnover of one entity, thousands, UAH
1	2005	12,626	478.1	173.0
2	2006	12,042	461.1	227.0
3	2007	11,423	452.4	314.9
4	2008	10,760	447.8	412.5
5	2009	9,825	417.9	425.9
6	2010	9,454	411.8	494.5
7	2011	9,049	406.3	615.9
8	2012	8,108	378.5	746.5
9	2013	7,434	343.6	810.1
10	*2014 (forecast)*	6,861	345.8	868.2
11	*2015 (forecast)*	6,218	330.5	948.0
12	*2016 (forecast)*	5,574	315.3	1027.9

Source: compiled and calculated by the author based on [12].

Table 3

The development of bars in Ukraine in 2005–2016

№	Period, year	Number of bars	Number of seats, thousands	Turnover of one bar, thousands, UAH
1	2005	2,882	111.7	113.1
2	2006	2,790	109.0	141.7
3	2007	2,799	114.3	200.6
4	2008	2,703	112.6	240.5
5	2009	2,437	113.3	265.5
6	2010	2,453	112.5	283.2
7	2011	2,448	111.8	325.0
8	2012	2,266	102.7	352.8
9	2013	2,146	99.8	380.2
10	*2014 (forecast)*	2,091	103.8	421.9
11	*2015 (forecast)*	2,000	102.6	455.2
12	*2016 (forecast)*	1,909	101.4	488.4

Source: compiled and calculated by the author based on [12].

increase in the number of seats by 1.6% , as well as the turnover growth for one bar up to 488.4 thousand UAH or by 28.5% are forecasted.

In turn, the canteen functions in the workplace of consumers selling a diverse range of dishes, usually at discounted prices, there is a hall for consumers, and there are other necessary production, storage, administrative and household facilities [1]. At the end of 2013 canteens operated by 10.2% less than in 2005, but the average turnover during 2005–2013 doubled in Ukraine (*Table 4*). During 2014–2016 the preservation of changing trends in comparable number of canteens and their dining seats, as well as the expectable increase in the turnover for one canteen by 13.3% are forecasted.

There are also restaurant companies supplying ready meals cooked centrally for the needs of airlines, rail and water transport, for banquets and receptions in Ukraine [1].

As it is seen from *Table 5*, during the analyzed period the number of entities supplying ready meals is largely unchanged in Ukraine, despite its decrease by 23.8% during 2006–2010. The largest number of such restaurant companies was recorded in 2012 with 127 entities supplying ready meals. During 2014–2016 the increase in the number of entities supplying ready meals by 23.5% is forecasted.

It should be noted that the market development of restaurant industry companies in Ukraine during 2005–2014 underwent destructive and positive impact of environmental factors, including political (political events, decisions, sanctions, stability and democratic character of the ruling political regime, corruption and raiding), economic (efficiency to ensure stability of the national and foreign currencies, the overall business climate; monitoring of res-

Table 4

The development of canteen network in Ukraine in 2005–2016

№	Period, year	Number of canteens	Number of seats, thousands	Turnover of one canteen, thousands, UAH
1	2005	10,519	975.7	129.5
2	2006	10,597	980.2	154.6
3	2007	10,609	973.9	195.5
4	2008	10,137	934.3	208.6
5	2009	10,391	940.6	175.5
6	2010	9,990	912.9	204.1
7	2011	9,891	889.8	226.1
8	2012	9,665	866.2	258.5
9	2013	9,441	855.1	279.1
10	*2014 (forecast)*	9,414	840.9	284.1
11	*2015 (forecast)*	9,269	824.0	300.2
12	*2016 (forecast)*	9,124	807.1	316.3

Source: compiled and calculated by the author based on [12].

Table 5

Number of entities supplying ready meals in Ukraine in 2005–2016

Indicators	Period, year											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	*Forecast*		
										2014	*2015*	*2016*
Number of entities supplying ready meals	–	84	69	68	63	64	70	127	85	*95*	*99*	*105*

Source: compiled and calculated by the author based on [12].

taurants), social (public order and public safety, the state of demographic situation, professional profile of labor power and consumers), technological (development of customer service beyond the restaurant industry companies; formation of international restaurant chains, introduction of new information technologies), environmental (climatic conditions of the region, presence of natural resources, level of pollution) and legal (imperfect legal framework of economic relations; permanency of changes and amendments of national legislation) development factors of restaurant industry companies [3, 5, 6, 8, 13]. The abovementioned external factors analogically make mainly destructive effect on the financial condition of restaurant industry companies.

CONCLUSIONS

Market development of restaurant industry companies as customers of the financial condition audit occurred under the influence of political, economic, social, technological, environmental and legal factors of the environment, as evidenced by the downward dynamics of the indicator changes in the number of companies of restaurant industry network, the number of their seats, medium turnover for the year in terms of restaurants, cafes, snack bars, snack bars (kiosks), bars and canteens, as well as the supply of ready meals in Ukraine in 2005-2014. Taking into account the forecast results based on the method of least squares, audit of the financial condition of restaurant industry companies on a voluntary basis enables to identify destructive factors and favorable financial condition of these companies to improve their competitiveness and investment attractiveness in today's conditions.

Prospects for further research are the identification and evaluation of the impact of external factors on the financial condition of restaurant industry companies. ■

LITERATURE

1. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства» від 24.10.2005 р. № 327 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05

2. Андросова Т. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства : монографія / Т. В. Андросова, Н. О. Власова, Н. В. Михайлова, О. А. Круглова. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. – 144 с.

3. Веремеева Т. Кризис и ресторанный бизнес: как выживают рестораторы в Украине? [Электронный ресурс] / Т. Веремеева // Украинский Бизнес-Ресурс. – 2014. – Режим доступа : http://ubr.ua/business-practice/own-business/krizis-i-restorannyi-biznes-kak-vyjivaut-restoratory-v-ukraine-298031

4. Вишневська Г. Г. Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму / Г. Г. Вишневська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 31. – С. 112–118.

5. Галасюк С. С. Основні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в світі / С. С. Галасюк, Ю. М. Перетятко // Матер. міжнар.

наук.-практ. конф. «Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів» (Одеса, 17–18 жовтня 2014 р.). – Одеса : ЦЕДР, 2014. – С. 103–107.

6. Даніалі Ф. Дослідження загальних тенденцій ринку ресторанного господарства України / Ф. Даніалі // Економіка промисловості. – 2012. – № 3-4. – С. 29–34.

7. Даніалі Ф. Системність управління малими підприємствами громадського харчування / Ф. Даніалі // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 383–387.

8. Дорошенко В. Територіальна організація підприємств ресторанного господарства України / В. Дорошенко, К. Дмитрієва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 58. – С. 27–30.

9. Дружинина В. В. Проблемы развития ресторанного бизнеса / В. В. Дружинина, И. Г. Чекина // Збірник наукових праць молодих учених, аспірантів та студентів ОНАХТ. – 2014. – Т. 1. – С. 360–362.

10. Красовська О. Ю. Маркетингові дослідження як інструмент розробки концепції нового підприємства ресторанного бізнесу [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська, Н. А. Карпова, І. Г. Троян // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3085

11. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Готельно-ресторанний бізнес: інноваційні напрями розвитку» (м. Київ, 25–27 березня 2015 р.) – К. : НУХТ, 2015. – 274 с.

12. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

13. Савенко Ю. М. Основні тенденції ринку громадського харчування / Ю. М. Савенко // Вісник КНУТД. – 2014. – № 4. – С. 31–37.

14. ШокД.П. Маркетинг в ресторанном бизнесе / П. Д. Шок, Д. Т. Боуэн, Д. М. Стефанелли. – М. : Ресторанные ведомости, 2005. – 234 с.

15. Явнікова М. О. Вдосконалення маркетингової діяльності підприємств ресторанного бізнесу / М. О. Явнікова, О. І. Хоменко // Технології та дизайн. – 2014. – № 3. – Режим доступу : http://knutd.com.ua/publications/pdf/TD/2014-3/17.pdf

Supervisor – Benko M. M., D. Sc. (Economics), Professor of the Kyiv National University of Trade and Economic

REFERENCES

Androsova, T. V. *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpryiemstv restorannoho hospodarstva* [Evaluation of the competitiveness of enterprises restaurant business]. Kharkiv: KhDUKhT, 2010.

Daniali, F. "Doslidzhennia zahalnykh tendentsii rynku restorannoho hospodarstva Ukrainy" [The study of general trends in the market of restaurant business in Ukraine]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3-4 (2012): 29-34.

Daniali, F. "Systemnist upravlinnia malymy pidpryiemstvamy hromadskoho kharchuvannia" [Systematic management of small businesses catering]. *Biznes Inform*, no. 9 (2013): 383-387.

Doroshenko, V., and Dmytriieva, K. "Terytorialna orhanizatsiia pidpryiemstv restorannoho hospodarstva Ukrainy" [Territorial organization of catering enterprises of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 58 (2011): 27-30.

Druzhinina, V. V., and Chekina, I. G. "Problemy razvitiya restorannogo biznesa" [Problems of development of the restaurant business]. *Zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh, aspirantiv ta studentiv ONAKhT,* vol. 1, no. 58 (2014): 360-362.

Halasiuk, S. S., and Peretiatko, Yu. M. "Osnovni tendentsii rozvytku restorannoho biznesu v sviti" [Major trends in the restaurant business in the world]. *Ekonomichni problemy suchasnosti ta kontseptsiia staloho rozvytku derzhavy ta rehioniv*. Odesa: TsEDR, 2014.103-107.

Krasovska, O. Yu., Karpova, N. A., and Troian, I. H. "Marketynhovi doslidzhennia yak instrument rozrobky kontseptsii novoho pidpryiemstva restorannoho biznesu" [Marketing research as a tool to develop the concept of the new company restaurant business]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3085

[Legal Act of Ukraine] (2005). http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05

"Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii" [International scientific-practical conference]. *Hotelno-restorannyi biznes: innovatsiini napriamy rozvytku*. Kyiv: NUKhT, 2015.

"Merezha rozdribnoi torhivli ta restorannoho hospodarstva pidpryiemstv" [The network of retail trade and restaurant business enterprises]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/

Savenko, Yu. M. "Osnovni tendentsii rynku hromadskoho kharchuvannia" [Major market trends catering]. *Visnyk KNUTD*, no. 4 (2014): 31-37.

Shok, P. D., Bouen, D. T., and Stefanelli, D. M. *Marketing v restorannom biznese* [Marketing in the restaurant business]. Moscow: Restorannye vedomosti, 2005.

Vyshnevska, H. H. "Potentsial kulinarnykh turiv u konteksti spetsializovanoho turyzmu" [Potential culinary dishes in the context of specialized tourism]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnyoi kultury*, no. 31 (2013): 112-118.

Veremeeva, T. "Krizis i restorannyy biznes: kak vyzhivayut restoratory v Ukraine?" [Crisis and restaurant business: how to survive restaurateurs in Ukraine?]. http://ubr.ua/business-practice/own-business/krizis-i-restorannyi-biznes-kak-vyjivaut-restoratory-v-ukraine-298031

Yavnikova, M. O., and Khomenko, O. I. "Vdoskonalennia marketynhovoi diialnosti pidpryiemstv restorannoho biznesu" [Improving marketing activities of enterprises restaurant business]. http://knutd.com.ua/publications/pdf/TD/2014-3/17.pdf

УДК 338.49:334

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В КОНТЕКСТЕ КОГНИТИВНО-СЕТЕВОЙ ПАРАДИГМЫ

© 2016 **ТУЛЬЧИНСКАЯ С. А., КИРИЧЕНКО С. А.**

УДК 338.49:334

Тульчинская С. А., Кириченко С. А. Фундаментальные основы исследования социальной инфраструктуры в контексте когнитивно-сетевой парадигмы

Целью статьи является определение подходов к изучению социальной инфраструктуры как системы с использованием когнитивно-сетевой парадигмы. Для решения поставленной цели сформулированы следующие задачи: обоснование и определение парадигмы данного исследования; особенностей, свойственных социальной инфраструктуре, общих и специфических признаков системы, внешних факторов и их влияния на социальную инфраструктуру. Исследования базируются на когнитивно-сетевой парадигме, что, в свою очередь, дало возможность прийти к выводам, что социальная инфраструктура должна рассматриваться как система, выполнение основных функций которой связано с обеспечением жизнедеятельности и формированием условий для духовного, социального, экономического, интеллектуального развития населения, а также деятельностью объектов, связанных между собой соответствующими отношениями различной сложности и степени взаимовлияния, с присущими ей комплексностью, мультиэлементностью и структурой. Обосновано, что совокупность выделенных подсистем социальной инфраструктуры создают её целостность и единство, находясь в постоянных взаимоотношениях между собой. Доказано, что подсистемы, объединенные в единую целостность, имеют свойства, несоизмеримые со свойствами каждой из подсистем отдельно. При этом каждая подсистема может в то же время рассматриваться и как единое целое.

Ключевые слова: *социальная инфраструктура, система, подсистема, функции, когнитивно-сетевая парадигма.*
Рис.: *1.* ***Библ.:*** *12.*

Тульчинская Светлана Александровна *– доктор экономических наук, профессор, профессор кафедри экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)*
E-mail: *tuha@ukr.net*

Кириченко Сергей Александрович *– соискатель, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)*
E-mail: *s_kirichenko2015@ukr.net*

УДК 338.49:334

Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Фундаментальні основи дослідження соціальної інфраструктури у контексті когнітивно-мережевої парадигми

Метою статті є визначення підходів до вивчення соціальної інфраструктури як системи з використанням когнітивно-мережевої парадигми. Для вирішення поставленої мети сформульовані такі завдання: обґрунтування і визначення парадигми даного дослідження; особливостей, властивих соціальній інфраструктурі, загальних і специфічних ознак системи, зовнішніх факторів та їхнього впливу на соціальну інфраструктуру. Дослідження базуються на когнітивно-мережевий парадигмі, що, своєю чергою, дало можливість дійти висновків, що соціальна інфраструктура повинна розглядатися як система, виконання основних функцій якої пов'язане із забезпеченням життєдіяльності й формуванням умов для духовного, соціального, економічного, інтелектуального розвитку населення, а також діяльністю об'єктів, пов'язаних між собою відповідними відносинами різної складності та ступеня взаємовпливу, з притаманними їй комплексністю, мультиелементністю і структурою. Обґрунтовано, що сукупність виділених підсистем соціальної інфраструктури створює її цілісність і єдність, перебуваючи в постійних взаєминах між собою. Доведено, що підсистеми, об'єднані в єдину цілісність, мають властивості, непорівнянні з властивостями кожної з підсистем окремо. При цьому кожна підсистема може одночасно розглядатися і як єдине ціле.

Ключові слова: *соціальна інфраструктура, система, підсистема, функції, когнітивно-мережева парадигма.*
Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *12.*

Тульчинська Світлана Олександрівна *– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)*
E-mail: *tuha@ukr.net*

Кириченко Сергій Олександрович *– здобувач, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)*
E-mail: *s_kirichenko2015@ukr.net*

UDC 338.49:334

Tulchynska S. O., Kyrychenko S. O. Fundamentals of Studying Social Infrastructure in the Context of Cognitive-Network Paradigm

The article is aimed at determining approaches to studying social infrastructure as a system, making use of cognitive-network paradigm. To address the aim, following tasks have been formulated: substantiating and defining paradigm of the study; the features proper to social infrastructure, general and specific signs of system, external factors and their impact on social infrastructure. Research is based on cognitive-network paradigm, which, in turn, helped us to come to conclusions that social infrastructure should be considered as a system, implementation of the main functions of which are related to providing for the vital needs and formation of conditions for the spiritual, social, economic and intellectual development of population, as well as activity of the objects, linked by the appropriate relationships of varying complexity and degree of interaction, with its proper complexity, multielementarity and structure. It is substantiated that combination of selected subsystems of the social infrastructure creates her integrity and unity, being in permanent relationships with each other. It has been proven that the subsystems, united in a common integrity, represent properties which are far superior than properties of each individual subsystem alone. Each subsystem can at the same time be considered as a whole entity.

Keywords: *social infrastructure, system, subsystem, functions, cognitive-network paradigm.*
Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *12.*

Tulchynska Svitlana O. *– D. Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)*
E-mail: *tuha@ukr.net*

Kyrychenko Sergiy O. *– Applicant, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)*
E-mail: *s_kirichenko2015@ukr.net*

Развитие социальной инфраструктуры в регионах Украины является одним из доминирующих факторов обеспечения удовлетворения разнообразных потребностей индивидуума, семей, различных социальных групп и человечества в целом. Развитие социальной инфраструктуры обеспечивает доступность разноплановых жизненных благ населения, гарантии социальной, экологической безопасности, повышение уровня и качества жизни населения.

Проблемам развития социальной инфраструктуры были посвящены труды таких зарубежных исследователей: Р. Йохимсена, Х. Зингера, Д. Кларка, А. Маршалла, А. Пезенти, Д. Рея, П. Розенштейна-Родана, Е. Симониса, П. Самуэльсона, А. Хиршмана, Г. Цехлина, Е. Шотлера, А. Янгсона и других авторов.

Среди отечественных ученых, исследования которых направлены на решение проблем развития социальной инфраструктуры, необходимо отметить: А. Н. Алымова [1], Б. М. Данилишина [4], И. П. Кинаш [5], А. А. Мазараки [6], М. К. Орлатого [7], А. Н. Салий [8], Д. А. Стеченко [9], Н. М. Тимошенко [10] и др.

Несмотря на большое количество публикаций, посвященных проблемам развития социальной инфраструктуры, дискуссионным и нерешенным является разработка методологических основ развития социальной инфраструктуры. Необходимо подчеркнуть, что в современных условиях экономической дестабилизации особое значение для функционирования социальной инфраструктуры приобретает разработка методологических основ, отражающих философско-мировоззренческий взгляд и содержание социальной инфраструктуры.

Целью статьи является определение подходов к изучению социальной инфраструктуры как системы с использованием когнитивно-сетевой парадигмы. Для решения поставленной цели сформулированы следующие *задачи:* обоснование и определение парадигмы данного исследования, особенностей, свойственных социальной инфраструктуре, свойств социальной инфраструктуры как системы, общих и специфических признаков системы, внешних факторов и их влияния на социальную инфраструктуру.

Разработка методологических основ развития социальной инфраструктуры побуждает к поиску и определению парадигмы данного исследования. Парадигма оказывает содействие научному сообществу в поиске и нахождении модели принятия решений на основе гносеологии познания. При определении парадигмы данного исследования, на наш взгляд, нужно учитывать такие факторы:

- *во-первых*, при научном познании важен принцип целостности, то есть когерентности, являющийся базисом когнитивной парадигмы как элемента познания естественных, технических, социальных, гуманитарных сфер развития общества, их согласования и взаимосвязи;
- во-вторых, социальная инфраструктура нуждается в осмыслении не как «структура», которая может быть описана в статическом состоянии, а прежде всего как «система», в основе характеристик которой лежит динамика процесса. В социальной инфраструктуре под влиянием эволюционных процессов происходят существенные изменения, которые являются основополагающим фундаментом других процессов общественного развития. На становление, развитие и функционирование социальной инфраструктуры влияют различные факторы, формируя при этом определенный тренд ее развития, который обосновывает использование методологического подхода, учитывает процесс как явление и процессное мышление как скоординированную совокупность научного анализа. На наш взгляд, именно сетевая парадигма дает возможность раскрыться системному мышлению в соотношении частного и целого, в трансформации от рассмотрения социальной инфраструктуры как структуры в статическом состоянии в производную динамического процесса, что раскрывает сущность прогностической функции социальной инфраструктуры.

Таким образом, методология научного познания когнитивно-сетевой парадигмы учитывает как когерентность, так и будущие вызовы постиндустриального общественного развития, расширяет возможности постижения научного познания живой и неживой материи в рамках единой сети сосуществования.

Когнитивно-сетевая парадигма как основа нашего исследования дает возможность определить подходы к изучению социальной инфраструктуры, хотя перед этим, на наш взгляд, необходимо более подробно рассмотреть социальную инфраструктуру как систему.

В семантическом смысле сам термин «инфраструктура» включает в себя слово «структура». «*Structura*» – от лат. строение, расположение и «*infra*» – под, ниже, то есть под инфраструктурой – буквально можно понимать всё, что находится под строением. Но, на наш взгляд, при рассмотрении сущности понятий «социальная инфраструктура» и «инфраструктура» главным является их функциональное назначение, поэтому инфраструктуру, прежде всего, необходимо рассматривать как некую систему высшего порядка, обладающую всеми признаками системы и имеющую самостоятельное научное и практическое значение, а социальную инфраструктуру – как ее подсистему, которая, в свою очередь, может рассматриваться как самостоятельная система, выполняющая конкретные функции.

Итак, генезис понятия «инфраструктура» заключается в том, что она рассматривается как определенная система, имеющая свою структуру, комплексность, мультиэлементность и функционирование которой связано с процессом выполнения функций.

Теория систем и само понятие «система» исследовалось такими учеными, как Л. Берталанфи, Г. Гегелем, И. Кантом, А. Холлом, Р. Фейжином и др. Так, американский ученый Дж. Ван Гиг – известный исследователь систем и системного подхода – в своей работе «Прикладная общая теория систем» высказывает мнение, что «... система является естественным сочетанием совокупности отдельных самостоятельно существующих ча-

стичных элементов, связанных между собой организационной совокупностью сложных отношений» [3, с. 16]. Сегодня учёные [2, с. 16; 11, с. 43] чаще всего трактуют систему как некую совокупность и определяют отношения между подсистемами, объектами, элементами, системами, взаимодействие которых, в свою очередь, дает толчок для возникновения новых качеств, свойств и т. д. Главным признаком системы является то, что её новые сформированные свойства не является соизмеримыми с суммой свойств отдельных ее составляющих.

Поскольку для научного познания нами обоснована когнитивно-сетевая парадигма, актуальным, на наш взгляд, является мнение Ю. Черняка, который утверждает, что система – это взаимосвязанный комплекс материальных объектов, методов и средств решения сложных экономических проблем и подчёркивает, что это совокупность объектов и информации об их состоянии, а также комплекс отношений, связей и информации [12, с. 6–7].

Можно отметить такие особенности свойственные социальной инфраструктуре:

- *во-первых*, социальная инфраструктура является подсистемой экономики, функционируя при этом на разных уровнях общественного воспроизводства: государства, региона, предприятия. При этом необходимо отметить, что комплексное обслуживание населения элементами социальной инфраструктуры осуществляется непосредственно на региональном и муниципальном уровнях, трансформируясь в систему развития потенциала населения, его жизнеобеспечения и воспроизводства;
- *во-вторых*, будучи подсистемой регионального хозяйственного комплекса – самовоспроизводящейся системы, социальная инфраструктура состоит из совокупности отраслей и подотраслей, имеющих вертикальные и горизонтальные связи и взаимодействующих в процессе общественного воспроизводства;
- *в-третьих*, социальная инфраструктура может рассматриваться как относительно самостоятельная подсистема потребительского рынка в составе общеэкономического рынка;
- *в-четвертых*, социальная инфраструктура является подсистемой инфраструктуры в целом, которая включает в себя также производственную инфраструктуру и др.

Итак, социальную инфраструктуру можно рассматривать как переменную, самоорганизующиеся подсистему высшего порядка инфраструктуры в целом, регионального хозяйственного комплекса, потребительского рынка и т. п.

В свою очередь, социальная инфраструктура имеет все признаки самостоятельной системы, а именно: целостность и сложность объекта, возможность разделения на составные части (подсистемы), вхождение её в качестве подсистемы в систему более высокого порядка, а также обладания специфическими и общими признаками.

Социальная инфраструктура, как и любая другая система, имеет определенную степень неоднородности и разнообразия структуры, проявляющиеся через: взаимодействие различных элементов или объектов, интегрированных в целостную структуру; действие одного или нескольких элементов, использующих определенные ресурсы системы и изменяющих ее устойчивость или развитие.

Также доказательством того, что социальная инфраструктура является системой, на наш взгляд, является то, что она обладает всеми свойствами, которые присущи любой системе:

1) *связь с внешней средой* – социальная инфраструктура является взаимозависимой с внешней средой, при этом она выступает самостоятельной, открытой и совместимой системой;

2) *целостность* помогает осознать то, что целое не является простой суммой своих частей, приобретая при этом свойства, которых нет ни в одной из подсистем в отдельности. Таким образом, целостность дает возможность рассматривать социальную инфраструктуру как сложную организованную целостность, проявляющуюся в реализации своих основных функций по обеспечению социально-экономического развития, воспроизводства потенциала и обеспечения жизнедеятельности населения;

3) *иерархичность* – возможность выделить в системе разные уровни подсистем по различным признакам, например функциональному признаку, которые, в свою очередь, имеют общие и специфические свойства системы; а также рассмотрение социальной инфраструктуры как системы более высокого порядка или наоборот низшего, например, в системе инфраструктуры или регионального хозяйственного комплекса;

4) *структурируемость* позволяет отделять в системе компоненты, имеющие в пространственно-временной реализации способность обмениваться между собой информацией, в результате чего могут возникать относительно автономные подсистемы определенного уровня в рамках системы, которые обладают свойствами и признаками системы.

Таким образом, социальная инфраструктура может рассматриваться как система, поскольку она имеет все свойства и признаки системы, характеризующие ее сущность и сложность, а именно: связь с внешней средой, первичность целого в системе, иерархичность, сложность структуры, а также размерность, надежность, устойчивость, оптимальность, непрерывность функционирования и развития, адаптивность и т. п.

Как уже отмечалось, социальная инфраструктура как система имеет общие и специфические признаки системы. С учетом того, что к социальной инфраструктуре относятся многие отрасли и различные виды деятельности, существуют общие признаки, объединяющие их в единую систему социальной инфраструктуры, а именно:

- *во-первых*, функциональная направленность на предоставление социальных услуг – при предоставлении социальных услуг главным является не воздействие на природу, предмет труда или форму вещей, а именно конечное влияние на человека, на его социальное, духовное, культур-

ное развитие, его жизнедеятельность, воспроизводство и т. п.;

- *во-вторых*, направленность услуг проявляется в особенностях управления отраслями социальной инфраструктуры и определения эффективности их деятельности с учетом социальных факторов;
- *в-третьих*, долговременность проявления результатов – результативность функционирования социальной инфраструктуры чаще всего имеет отсроченный характер действия в ожидании результата;
- *в-четвертых*, неоднородность территориального размещения предприятий и учреждений социальной инфраструктуры – их близость к месту массового потребления услуг;
- *в-пятых*, диверсификация источников финансирования отраслей, предприятий, учреждений, организаций социальной инфраструктуры, которые, в свою очередь, могут принадлежать к государственной, коммунальной и частной форме собственности.

Авторское видение социальной инфраструктуры как системы представлено на *рис. 1*. Для функционирования и развития социальной инфраструктуры как системы важную роль играет внешнее воздействие, поскольку система не является изолированной от него. Необходимо подчеркнуть роль и содержание функций, которые выполняет институциональная среда по отношению к социальной инфраструктуре, а именно:

- *целостно-нормативная* – формирование соответствующего нормативно-законодательного поля, общественных ценностей, социальной ответственности бизнеса, параметров взаимодействия субъектов социальной инфраструктуры между собой и с муниципальной, региональной и государственной властью, поведенческих стандартов предоставления высокого качества услуг населению объектами инфраструктуры всех форм собственности;
- *мотивационно-стимулирующая* – формирование условий и конкретных стимулов для привлечения частного капитала на развитие объектов социальной инфраструктуры, агрегирование интересов и потребностей различных групп населения позволяет обеспечить эффективное взаимодействие власти и населения, надежность прав собственности, демонополизацию экономики, создание конкурентной среды, снижение затрат при вхождении на рынок, преодоление коррупции, доступность долгосрочных кредитных ресурсов для социально-ориентированного бизнеса;
- *стабилизационная функция* – особенно важна в нестабильных условиях отечественной экономики; её реализация проявляется в деятельности политико-правовых институтов, обеспечивая различные формы безопасности, логичности и соответствии развития социальной инфраструктуры общественным потребностям и ожиданиям, неприкосновенности личности и частной собственности, независимости суда и т. п.

ВЫВОДЫ

Таким образом, выполнение институциональной средой своих функций имеет большое влияние на развитие социальной инфраструктуры, позволяя эффективно работать ей как единой системе, как единому целому.

Итак, социальная инфраструктура – сфера производства и потребления различных благ. При этом управление и развитие социальной инфраструктурой требует учета экономических, социокультурных, политических тенденций развития общества. Её функционирование, с учетом влияния подсистемы общественного воспроизводства, подчиняется основным целям и задачам поступательного социально-экономического развития общества – социальной справедливости, всестороннему гармоничному развитию личности за счет удовлетворения бытовых, духовных, интеллектуальных и духовных потребностей. Принятие управленческих решений по развитию социальной инфраструктуры направлено на достижение поставленных перед ней целей, направленных на создание объективных условий развития общества, регионов, муниципальных образований и всестороннего развития каждой личности путем удовлетворения её разноплановых потребностей. Эффективность социальной инфраструктуры зависит от наличия соответствующих ресурсов, в том числе финансовых и изменений внешней среды.

Проведенное исследование дает возможность сделать следующие выводы:

1) социальная инфраструктура должна рассматриваться как система, выполнение основных функций связанных с её функционированием – обеспечением жизнедеятельности и формированием условий для духовного, социального, экономического, интеллектуального развития населения, а также деятельностью объектов, которые взаимодействуют между собой с различной степенью сложности и взаимовлияния, с присущими ей комплексностью, мультиэлементностью и структурой;

2) совокупность выделенных подсистем социальной инфраструктуры создают ее целостность и единство, находясь в постоянных взаимоотношениях между собой;

3) подсистемы, объединённые в единую целостность, имеют свойства, не соизмеримые со свойствами каждой из подсистем отдельно, при этом каждая подсистема может одновременно рассматриваться и как единое целое;

4) социальная инфраструктура, в свою очередь, выступает подсистемой более высокого порядка, например, инфраструктуры в целом или регионального хозяйственного комплекса. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Алымов А. Н. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / А. Н. Алымов, А. И. Кочерга, В. А. Богаенко. – К. : Наукова думка, 1982. – 335 с.

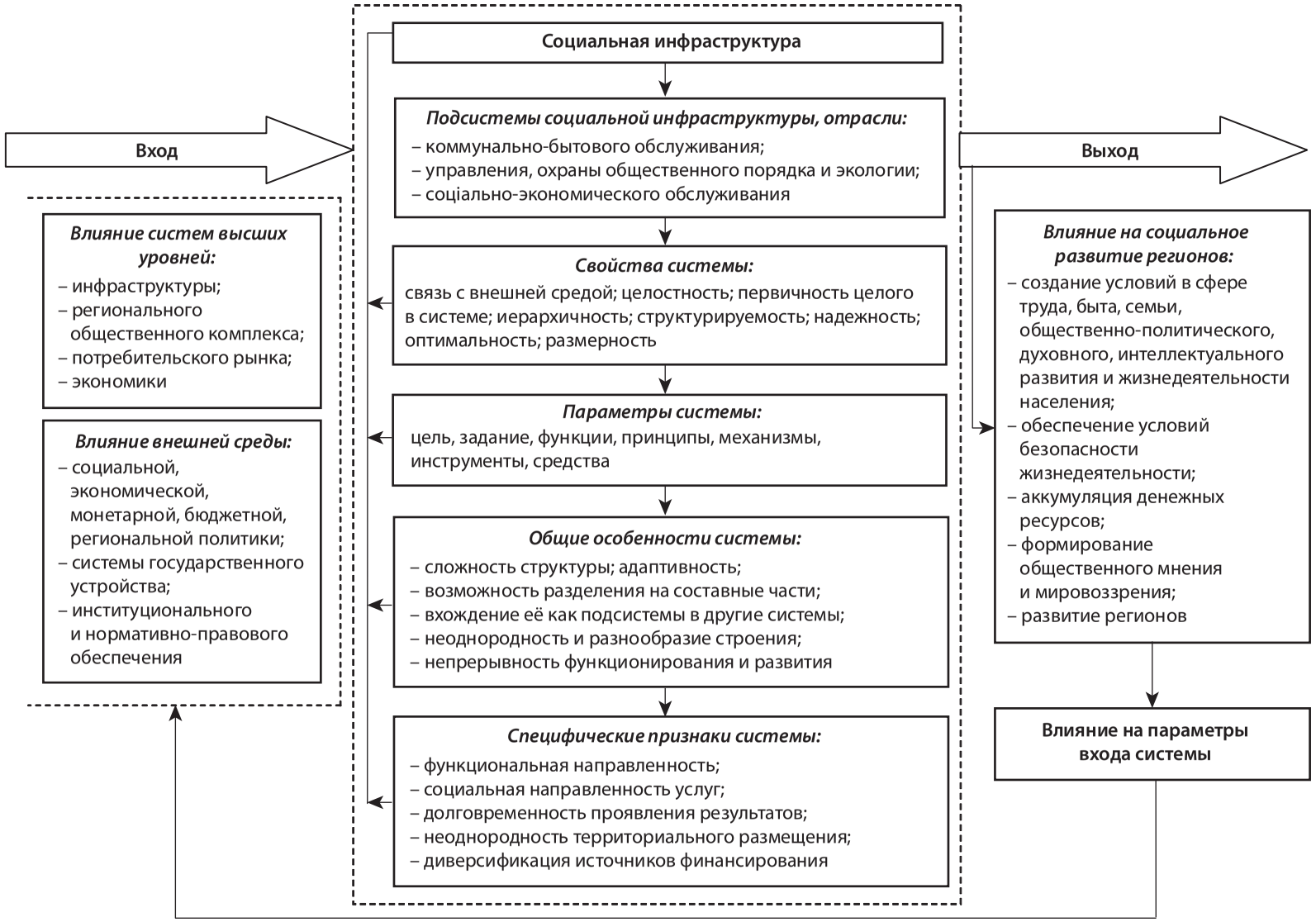

Рис. 1. Конфигурация социальной инфраструктуры и ее связей как системы

Источник: разработано и обосновано авторами.

2. Геєць В. М. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері : монографія / В. М. Геєць, О. І. Амоша, Т. І. Приходько. – К. : Наукова думка, 2008. – 383 с.

3. Гиг Дж. В. Прикладная общая теория систем / Гиг Дж. Ван / В 2 кн. Книга 1 / Пер. с англ. под ред. Сушкова Б. Г., Тюхнина В. С. – М. : Издательство «Мир», 1981. – 336 с.

4. Данилишин Б. М. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 122 с.

5. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури [Текст] / І. П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46). Ч. 2.– С. 171–176.

6. Кочерга А. И. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы / А. И. Кочерга, А. А. Мазараки. – М. : Мысль. – 1981. – 272 с.

7. Розвиток галузей соціально-побутового призначення в сільській місцевості / М. К. Орлатий, В. М. Вакуленко, О. С. Ігнатенко та ін. ; під ред. М. К. Орлатого. – К. : УАДУ, 2003. – 75 с.

8. Салій О. М. Функціональне призначення та основні завдання соціальної інфраструктури / О. М. Салій // Наука і економіка. – 2010. – № 2. – С. 215–218.

9. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – 396 с.

10. Тимошенко М. М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій [Електронний ресурс] / М. М. Тимошенко // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501

11. Тульчинська С. О. Органічність функціонування інтелектуально-інноваційної системи регіонів : монографія / С. О. Тульчинська. – Херсон : Вид-во «ПП Вишемирський В. С.», 2012. – 400 с.

12. Черняк Ю. И. Информация и управление : монография / Ю. И. Черняк. – М. : Наука, 1974. – 184 с.

REFERENCES

Alymov, A. N., Kocherga, A. I., and Bogayenko, V. A. *Sotsialnaya infrastruktura: voprosy teorii i praktiki* [Social Infrastructure: theory and practice questions]. Kyiv: Naukova dumka, 1982.

Cherniak, Yu. I. *Informatsiya i upravleniye* [Information and Control]. Moscow: Nauka, 1974.

Danylyshyn, B. M., and Kutsenko, V. I. *Kulturno-osvitnia sfera yak sotsialna baza pidtrymky rynkovoi transformatsii v Ukraini* [Cultural and educational spheres as social base of support market transformation in Ukraine]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 1999.

Gig, Dzh. V. *Prikladnaya obshchaya teoriya sistem* [Applied general systems theory]. Moscow: Mir, 1981.

Heiets, V. M., Amosha, O. I., and Prykhodko, T. I. *Derzhavni tsilovi prohramy ta uporiadkuvannia prohramnoho protsesu v biudzhetnii sferi* [The state target programs and streamline the programming process in the public sector]. Kyiv: Naukova dumka, 2008.

Kocherga, A. I., and Mazaraki, A. A. *Narodnokhozyaystvennyy kompleks i sotsialnyye problemy* [Economic complex and social problems]. Moscow: Mysl, 1981.

Kinash, I. P. "Sklad i struktura sotsialnoi infrastruktury" [Composition and structure of social infrastructure]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen,* vol. 2, no. 3 (46) (2012): 171-176.

Orlatyi, M. K. et al. *Rozvytok haluzei sotsialno-pobutovoho pryznachennia v silskii mistsevosti* [The development of the field of social and domestic purposes in rural areas]. Kyiv: UADU, 2003.

Stechenko, D. M. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalistyka* [Placement of the productive forces and regionalism]. Kyiv: Vikar, 2006.

Salii, O. M. "Funktsionalne pryznachennia ta osnovni zavdannia sotsialnoi infrastruktury" [Functional and main tasks of social infrastructure]. *Nauka i ekonomika*, no. 2 (2010): 215-218.

Tulchynska, S. O. *Orhanichnist funktsionuvannia intelektualno-innovatsiinoi systemy rehioniv* [Organic intellectual functioning innovation system of regions]. Kherson: Vyshemyrskyi V. S., 2012.

Tymoshenko, M. M. "Teoretychni zasady rozvytku sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii" [Theoretical principles of social infrastructure in rural areas]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501

УДК 336.1

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

© 2016 **ГОНЧАРУК С. М., ПРИЙМАК С. В., ДАНИЛЯК Л. Я.**

УДК 336.1

Гончарук С. М., Приймак С. В., Даниляк Л. Я. Сучасний стан і проблеми фінансування установ охорони здоров'я в Україні

У статті розглянуто стан і проблеми фінансування закладів охорони здоров'я, проведено аналіз фінансових витрати з бюджету на систему охорони здоров'я в Україні протягом 2010–2014 рр. Визначено основні джерела фінансового забезпечення охорони здоров'я та напрямки їх використання. Зазначено, що головним напрямком державної політики вдосконалення організації охорони здоров'я стає забезпечення її цілісності за рахунок єдиних підходів до планування, основою якого повинні стати цільові програми розвитку охорони здоров'я. Визначено, що найбільш важливою й актуальною проблемою для України є ефективне використання бюджетних коштів в умовах обмежених бюджетних ресурсів. З огляду на це, першочерговим завданням є реформування існуючої системи державного фінансового контролю як засобу підвищення ефективності державного управління.

Ключові слова: *фінансове забезпечення, сфера охорони здоров'я, фінанси, бюджетні програми, фінансовий контроль, медичне страхування.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *10.*

Гончарук Світлана Марківна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)*
E-mail: *yvgoncharuk@i.ua*

Приймак Світлана Вікторівна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)*
E-mail: *svetoch_69@mail.ru*

Даниляк Лідія Ярославівна *– асистент, кафедра обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)*
E-mail*: danylyak777@gmail.com*

УДК 336.1

Гончарук С. М., Приймак С. В., Даниляк Л. Я. Современное состояние и проблемы финансирования учреждений здравоохранения в Украине

В статье рассмотрены состояние и проблемы финансирования учреждений здравоохранения, проведен анализ финансовых расходов из бюджета на систему здравоохранения в Украине в 2010–2014 годах. Определены основные источники финансового обеспечения здравоохранения и направления их использования. Отмечено, что главным направлением государственной политики совершенствования организации здравоохранения становится обеспечение ее целостности за счет единых подходов к планированию, основой которого должны стать целевые программы развития здравоохранения. Определено, что наиболее важной и актуальной проблемой для Украины является эффективное использование бюджетных средств в условиях ограниченных бюджетных ресурсов. Учитывая это, первоочередной задачей является реформирование существующей системы государственного финансового контроля как средства повышения эффективности государственного управления.

Ключевые слова: *финансовое обеспечение, сфера здравоохранения, финансы, бюджетные программы, финансовый контроль, медицинское страхование.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *10.*

Гончарук Светлана Марковна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)*
E-mail: *yvgoncharuk@i.ua*

Приймак Светлана Викторовна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)*
E-mail: *svetoch_69@mail.ru*

Даниляк Лидия Ярославовна *– ассистент, кафедра учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)*
E-mail: *danylyak777@gmail.com*

UDC 336.1

Honcharuk S. M., Priymak S. V., Danyliak L. Ya. Current Status and Problems of Financing the Health Care Institutions in Ukraine

The article considers the status and problems of financing the health care institutions, conducts an analysis of the financial expenditures from the budget for the health care system in Ukraine in 2010-2014. The main sources of financial securing the health care and direction of their use have been identified. It is specified that the main direction of the State policy to improve organization of health care is to ensure its integrity at the cost of common approaches to planning, which should be based on target programs of health care development. It has been determined that the most important and urgent problem for Ukraine is the effective use of budget funds within the context of limited budgetary resources. With this in mind, the first priority is to reform the existing system of the State financial control as a means of increasing the efficiency of the State administration.

Keywords: *financial security, health care, finance, budgetary programs, financial control, medical insurance.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *10.*

Honcharuk Svitlana M. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Lviv National University named after Ivan Franko (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)*
E-mail: *yvgoncharuk@i.ua*

Priymak Svitlana V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Lviv National University named after Ivan Franko (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)*
E-mail: *svetoch_69@mail.ru*

Danyliak Lidiia Ya. *– Assistant, Department of Accounting and Auditing, Lviv National University named after Ivan Franko (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)*
E-mail: *danylyak777@gmail.com*

Розвиток системи охорони здоров'я є невід'ємною складовою рівня та якості життя населення і виконує найважливішу роль в економічному розвитку країни, забезпечуючи відтворення та якість трудових ресурсів, що створюють базу для соціально-економічного зростання. Проблеми охорони здоров'я населення та діяльність, спрямована на збереження та зміцнення здоров'я, вимагають постійної уваги з боку держави. Охорона здоров'я визнається одним із пріоритетних напрямів державної політики та одним із основних

факторів національної безпеки країни [1]. Подальше ефективне функціонування та розвиток системи охорони здоров'я в умовах обмеженості фінансових ресурсів є найважливішим завданням органів влади всіх рівнів. Тому питання оцінки сучасного стану охорони здоров'я та виокремлення основних проблем фінансування установ охорони здоров'я є як ніколи актуальним.

Аналіз стану наукових розробок із вказаної проблеми показує, що українськими вченими здійснено вагомий теоретичний доробок щодо вдосконалення системи охорони здоров'я в умовах трансформаційних перетворень, що зазнало відображення в наукових працях В. Бакуменка, Ю. Вороненка, Л. Жаліло, С. Кондратюка, В. Лехан, Л. Пирога, Я. Радиша, Н. Солоненко. Важливе місце в розробці цієї проблематики посідають праці західних науковців: Е. Магуайра, М. Ширмера, Дж. Гендерсона, Г. Муні, С. Витер, Т. Енсором та інших.

Водночас аналіз наявних досліджень свідчить про відсутність у більшості з них комплексного підходу до розробки концептуальної моделі функціонування системи охорони здоров'я, виокремлення основних проблем, виділення пріоритетних напрямів розвитку сфери охорони здоров'я на довготермінову перспективу. Така модель могла б лягти в основу адекватної для умов України стратегії реформування галузі.

Крім того, у вітчизняній економічній літературі ще недостатньо розглянуто фінансовий аспект конкурентних і соціальних критеріїв розвитку системи охорони здоров'я України. Вагомість, актуальність вищезазначеної проблеми, а також науково-теоретична і практична цінність її вирішення зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті полягає в тому, що на основі проведеної оцінки джерел фінансового забезпечення охорони здоров'я та виокремлення напрямків їх використання проведено аналіз фінансових витрат на систему охорони здоров'я в Україні та визначено основні проблеми у фінансуванні медичних закладів.

Здоров'я кожної людини є складовою частиною здоров'я всієї нації, всього суспільства. Держава повинна розглядати право на охорону здоров'я як одне з важливих і невідкладних. Але сьогодні більшість українських спеціалістів-медиків констатує, що сучасна ситуація в системі охорони здоров'я досягла критичної межі. Про це свідчить стан здоров'я суспільства і медико-демографічні його аспекти. Тому особливої уваги в умовах ринкової економіки заслуговує фінансово-господарська діяльність медичних закладів.

В Україні протягом останніх років неодноразово робилися цілком оправдані, але поки що безрезультатні спроби органів законодавчої та виконавчої влади реорганізувати діючу державну систему охорони здоров'я на зразок європейського стандарту. Проте від можновладців новітньої України різних рангів уже сьогодні, в умовах ринкової економіки, дуже часто лунають заяви про те, що щорічне збільшення бюджетних коштів на медичне обслуговування населення здатне покращити стан здоров'я українських громадян, тоді як про впровадження економічних методів управління в медичну галузь говорять значно менше і дуже тихо.

Розглядаючи кошти державного бюджету, бюджетів місцевого та регіонального рівнів як джерело фінансових ресурсів медичної галузі, потрібно зазначити, що бюджетне фінансування забезпечує: можливості для рівного доступу до медичної допомоги, можливість оптимізації системи охорони здоров'я в національному масштабі; відносну простоту технологій фінансування й оплати праці в цій сфері.

Джерела фінансового забезпечення охорони здоров'я та напрямки їх використання наведено на *рис. 1*.

Так, сучасний стан фінансування охорони здоров'я України за рахунок бюджету є вкрай недостатнім і не створює передумов для виконання якісної медичної допомоги в необхідних обсягах, особливо для соціально незахищених прошарків населення.

Аналіз демонструє (*табл. 1*), що реальне бюджетне фінансування державної системи охорони здоров'я здійснюється лише на 14%, що ставить її на межу розвалу та хаосу.

Протягом останніх п'яти років витрати держави на охорону здоров'я постійно зростають. Загальне фінансування охорони здоров'я зі зведеного бюджету у 2013 р. склало 33559,9 млн грн, а у 2014 р. цей показник склав 36564,9 млн грн, що на 8% більше, ніж у попередньому році.

Слід також відзначити і той факт, що показник видатків з бюджету на систему охорони здоров'я щодо ВВП країни в динаміці має хвилеподібний характер і знаходиться в аналізованому періоді в межах 3,5–4,0%.

У 2012 р. бюджетне фінансування охорони здоров'я становило 3,7% ВВП. Втім, якщо додати до цієї суми обсяг видатків населення на придбання лікарських засобів і виробів медичного призначення (12,4 млрд грн), видатки на приватну медицину (1 млрд 353 млн грн), фінансування Світового банку й Глобального фонду боротьби з туберкульозом, ВІЛ/СНІДом та малярією, то цей показник значно зростає, сягаючи 5,76%. Проте і це ще не всі фінансові ресурси галузі: підвищення показника сукупних видатків ще приблизно на 0,1–0,2% ВВП забезпечують фонди допомоги хворим, діяльність яких управляється та фінансується неурядовими організаціями та благодійними фондами. Врешті, цей показник значно збільшують неформальні платежі за надання послуг з охорони здоров'я [9].

Оскільки коштів недостатньо, необхідно залучити додаткові джерела фінансування шляхом широкого застосування державного медичного страхування, не виключаючи розвиток добровільного медичного страхування і приватної медицини. Потреба у функціонуванні Фонду медичного страхування зумовлена тим, що порядок розподілу коштів, які спрямовуються з державного бюджету на охорону здоров'я, має в Україні залишковий характер, що породжує фінансові негаразди в установах цієї сфери.

Отже, потрібно зменшити кількість джерел фінансування та змінити порядок розподілу ресурсів. За експертними оцінками, сьогодні в Україні застраховано лише близько 10% ризиків, тоді як у більшості країн цей показник становить 90–95%. Частка українського страхового ринку в загальноєвропейському обсязі стра-

Рис. 1. Джерела фінансового забезпечення охорони здоров'я та напрямки їх використання

Джерело: розробка авторів на основі даних Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень.

Таблиця 1

Фінансові витрати з бюджету на систему охорони здоров'я в Україні за 2010–2014 рр. [9]

Рік	Затверджено державним бюджетом (млн грн)	Виконано		Зведений бюджет (млн грн)	ВВП (млн грн)	Питома вага видатків з бюджету на охорону здоров'я щодо		
		Державний бюджет (млн грн)	Місцеві бюджети (млн грн)			ВВП (%)	виконання державного бюджету (%)	загальної суми видатків (%)
2010	27316,81	3508,10	11968,40	15476,50	441452,00	3,51	12,84	11,72
2011	31547,22	4099,70	15638,10	19737,70	544153,00	3,63	13,00	14,95
2012	45341,93	6321,00	20396,60	26717,60	720731,00	3,71	13,94	20,23
2013	57800,11	7365,50	26194,40	33559,90	948056,00	3,54	12,74	25,41
2014	59041,96	7535,00	29029,90	36564,90	914720,00	4,00	12,76	27,69
Загальна сума	221048,03	x	x	132056,60	3569112,00	x	x	100,00

хових послуг дорівнює лише 0,1%, і це при тому, що в Україні проживає 7% населення Європи [8].

Найбільшим попитом користуються послуги не зі страхування здоров'я, а з добровільного страхування майна (71% від загального обсягу страхових послуг). Страхування життя як надійне джерело довгострокових інвестиційних ресурсів становить в Україні найменшу частку на ринку страхових послуг (1%), хоча в країнах з розвинутою економікою – 50–60%.

Перебудова системи охорони здоров'я, перш за все, повинна починатися з укріплення фінансової основи галузі, зі зміни загальної схеми фінансування, що передбачає обов'язковий перехід від бюджетної системи фінансування до змішаної бюджетно-страхової системи, яка фінансується при активній участі підприємств, установ, організацій різних форм власності з елементами добровільного медичного страхування населення. Нагромаджений багаторічний світовий досвід у галузі медичного страхування свідчить про високу ефективність різних моделей і систем медичного страхування [6].

Одним із найсуттєвіших є питання економічних розрахунків медичного страхування. У сучасних умовах у страховій медицині необхідно сформувати продуману державну й регіональну політику цін, оскільки штучне стримування їх на послуги охорони здоров'я знижує якість медичної допомоги населенню. Але в цілому має підтримуватись відповідність між темпами зростання доходів населення, показниками стану здоров'я й темпами зростання цін на медичні послуги.

Система медичного страхування повинна складатися з таких частин: перша – це планування мінімальних коштів у бюджеті, через які забезпечується надання

мінімальної безоплатної медичної доплати для всіх категорій населення, включаючи непрацездатних. З цією метою Міністерство охорони здоров'я визначає перелік медичних послуг, які надаються населенню, а також хвороб, які лікуються за рахунок бюджетних коштів. На нашу думку, за рахунок цих коштів повинно забезпечуватись надання першої невідкладної допомоги, застудних захворювань, а також інфекційних хвороб, включаючи СНІД. У рамках цієї програми повинно проводитись стаціонарне та амбулаторне лікування і диспансеризація населення. Друга частина страхової медицини повинна бути пов'язана з введенням обов'язкового медичного страхування громадян за рахунок коштів суб'єктів підприємницької діяльності, а також фізичних осіб. Обов'язкове медичне страхування повинно здійснюватись виключно на комерційних засадах в страхових компаніях, які мають на це відповідні ліцензії [7].

Таким самим чином Міністерство охорони здоров'я визначає перелік хвороб, які страхуються за рахунок комерційного медичного страхування, у тому числі за рахунок коштів роботодавців. За рахунок цієї системи страхуванням повинно бути охоплене не менше 1/3 хвороб, які зустрічаються періодично в населення залежно від вікових категорій. При цьому слід також додати, що ця система страхування здійснюється у вигляді накопичувальної системи страхування життя. При цьому на кожну особу та її хворобу ведеться обов'язково облік резервів, і кошти цих резервів можуть бути використані на цілі, пов'язані з профілактикою захворювань населення.

Сучасний стан фінансування системи охорони здоров'я України за рахунок бюджету є вкрай недостатнім і не створює передумов для виконання якісної медичної допомоги в необхідних об'ємах.

Розглядаючи проблеми сучасного фінансового забезпечення, можна зазначити, що у нас замало грошей витрачається на охорону здоров'я – приблизно 4% від ВВП, тоді як в інших країнах значно більше. Якщо грошей недостатньо, то розпорошувати їх зовсім неприпустимо. Наявні кошти треба використовувати так, щоб отримати кращий результат.

На підтвердження цієї думки наведемо обсяги фінансування охорони здоров'я деяких країн світу. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) проаналізувала обсяги фінансування охорони здоров'я 34 країн світу. Серед них на охорону здоров'я найбільше витрачають Сполучені Штати Америки (у 2012 р. – 17,4% від ВВП), найменше – Мексика (у 2012 р. – 6,4% від ВВП) [6].

Поточний стан системи охорони здоров'я України характеризується високими показниками захворюваності, смертності та інвалідності, особливо від неінфекційних захворювань (НІЗ), таких як рак, серцево-судинні та цереброваскулярні захворювання, хвороби обміну речовин. У поєднанні з міграцією це сприяло формуванню глибокої демографічної кризи в Україні, у результаті чого населення скоротилося на 7 мільйонів (з 52 до 45,3 млн осіб) протягом двох десятиліть [10].

Тривожні цифри показують, що переважна більшість українців:

- перебувають під впливом серйозних факторів ризику, таких як паління, надмірне вживання алкоголю, неправильне харчування, відсутність фізичної активності, забруднення повітря та води;
- не отримують ефективної та якісної допомоги на рівні цивілізованих країн. Крім того, наші громадяни залишаються незахищеними від фінансового зубожіння в разі хвороби, незважаючи на те, що Україна витрачає значну кількість свого бюджету на медицину.

Основними визначальними причинами такої ситуації є суттєві недоліки, що накопичувалися в національній СОЗ у результаті тривалої відсутності модернізації, нівелювання потреб населення і сучасних міжнародних тенденцій щодо зміцнення систем охорони здоров'я, економічної неефективності та високого рівня корупції [10].

Щорічне збільшення фінансування охорони здоров'я без запровадження інструментів підвищення ефективності використання ресурсів та мотивації медичних працівників до підвищення якості послуг, що надаються ними населенню, не дозволяє поліпшити якість медичного обслуговування. При плануванні видатків медичних установ їм необхідно скласти проект кошторису доходів і видатків на наступний бюджетний рік. Щоб отримати максимально об'єктивні показники щодо майбутніх видатків, треба здійснити комплекс організаційних заходів, а саме: своєчасно доводити та розробляти граничні обсяги видатків із загального фонду бюджету; ретельно обґрунтовувати проект кошторису. Зазначений вид робіт є завершальним у плануванні видатків медичних установ, але, з огляду на значні обмеження та чітку регламентацію обсягів бюджетних асигнувань, вкрай відповідальним.

Головним напрямком державної політики вдосконалення організації охорони здоров'я стає забезпечення її цілісності за рахунок єдиних підходів до планування, основою якого повинні стати цільові програми розвитку охорони здоров'я, що реалізують цілі та завдання державної політики на певний період, а також використовують загальну методологію програмно-цільового підходу.

Використання цільових програм як способу інвестування сфери охорони здоров'я дає змогу рівномірно розподілити кошти державного бюджету між регіонами з погляду захворюваності в них і можливостей місцевих бюджетів [5].

Цільові програми охорони здоров'я містять програми державних гарантій щодо забезпечення громадян безоплатною медичною допомогою, у яких визначаються [3]:

- вихідні та цільові показники стану здоров'я громадян і показники діяльності установ охорони здоров'я;
- обсяги фінансування за рахунок коштів бюджету органів охорони здоров'я та обов'язкового медичного страхування, що забезпечують реалізацію державних гарантій;
- заходи щодо підвищення ефективності роботи установ охорони здоров'я та профілактичній діяльності.

У Бюджетному Кодексі України визначено, що: «бюджетна програма – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення і реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій» [2]. Таке ж визначення цьому терміну дано в Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі [4].

Отже, бюджетна програма є формою реалізації програмно-цільового методу в бюджетному процесі, метою застосування якого є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання. Ефективне використання бюджетних коштів залишається однією з важливих проблем виконання бюджету в більшості країн світу. Особливо актуальна ця проблема для України, яка здійснює бюджетну політику в умовах обмежених бюджетних ресурсів. З огляду на це, першочерговим завданням є реформування існуючої системи фінансового державного контролю як засобу підвищення ефективності державного управління.

ВИСНОВКИ

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що сучасний стан фінансування системи охорони здоров'я України за рахунок бюджету є вкрай недостатнім і не створює передумов для виконання якісної медичної допомоги в необхідних об'ємах. Втім, у роботі обґрунтовано необхідність подальшого ефективного функціонування та розвиток системи охорони здоров'я в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів. Акцентовано увагу на визначенні «бюджетної програми» у сфері охорони здоров'я, зазначено, що на бюджетні програми у сфері охорони здоров'я покладаються завдання фінансування найбільш потрібних і необхідних заходів, реформ у зазначеній сфері; обґрунтовано необхідність застосування цільових бюджетних програм у системі охорони здоров'я як інструменту для використання бюджетних коштів з кращим результатом і меншими витратами згідно з пріоритетами державної політики у сфері охорони здоров'я, за такого підходу основна увага зосереджується не на розвитку мережі та збільшенні штатів установ, а на результатах виконання програм і, зрештою, на підвищення якості надання медичної допомоги. Визначено, що найбільш важливою і актуальною проблемою для України є ефективне використання бюджетних кошті в умовах обмежених бюджетних ресурсів. З огляду на це, першочерговим завданням є реформування існуючої системи державного фінансового контролю як засобу підвищення ефективності державного управління.

На думку провідних фахівців у даній сфері та науковців, 2016 р. стане підготовчим для проведення повномасштабної медичної реформи. Реформа фінансового забезпечення охорони здоров'я України має відбуватися в рамках загальноприйнятих в Європі принципів соціальної рівності, справедливості та солідарності під час організації і надання послуг з охорони здоров'я, оскільки саме такий підхід дав змогу європейським країнам досягти високих показників стану здоров'я своїх громадян. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

3. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1621-15

4. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» від 14.09.2002 року № 538 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80

5. Бабін Б. В. Державні цільові програми – організаційно-правові засади розроблення, затвердження та виконання : монографія / Б. В. Бабін, В. О. Кроленко. – Донецьк, 2006. – 206 с.

6. Клименко М. О. Світовий досвід організації фінансування у сфері медичного обслуговування / М. О. Клименко // Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1 : Економіка і управління. – 2011. – № 1. – С. 104–112.

7. Мних М. В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 40–41.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua

9. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/

10. Проект Національної стратегії побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2025 рр. від 27.11.2014 р. – Київ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apteka.ua/article/315522

REFERENCES

Babin, B. V., and Krolenko, V. O. *Derzhavni tsilyovi prohramy – orhanizatsiino-pravovi zasady rozroblennia, zatverdzhennia ta vykonannia* [The state target programs – organizational and legal framework development, approval and implementation]. Donetsk, 2006.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua

Klymenko, M. O. "Svitovyi dosvid orhanizatsii finansuvannia u sferi medychnoho obsluhovuvannia" [World experience of financing in health care]. *Chernihivskyi naukovyi chasopys. Ekonomika i upravlinnia*, no. 1 (1) (2011): 106-.

[Legal Act of Ukraine] (2002).

[Legal Act of Ukraine] (1996).

[Legal Act of Ukraine] (2004).

[Legal Act of Ukraine] (2010).

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://www.apteka.ua/article/315522

Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. http://www.moz.gov.ua/ua/portal/

Mnykh, M. V. "Medychne strakhuvannia ta neobkhidnist ioho zaprovadzhennia v Ukraini" [Health insurance and the need for its implementation in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2009): 40-41.

УДК 364-3:061.1

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 **СВИНЧУК А. А.**

УДК 364-3:061.1

Свинчук А. А. Гармонізація цілей діяльності соціального підприємства

Незважаючи на активізацію останніми роками соціального підприємництва, існує значне коло питань, пов'язаних з діяльністю соціальних підприємств, що і досі залишаються практично недослідженими. Наприклад, питання класифікації та управління соціальними підприємствами. У даній статті запропонована авторська класифікація соціальних підприємств за ступенем фінансової незалежності (частково самоокупне, самоокупне та прибуткове), оскільки переважна більшість СП не є фінансово незалежними і шукають можливості залучати кошти від благодійних організацій чи корпорацій та орієнтовані на покриття збитків. Специфічною і водночас ключовою проблемою у сфері управління соціальним підприємством є врахування двоїстості його цілеспрямування, а саме – встановлення балансу між досягненням соціальних та бізнес-цілей. Тому процес гармонізації соціальних та бізнес-цілей запропоновано здійснювати відповідно до типу соціального підприємства.

Ключові слова: *соціальне підприємство, подвійна мета, гармонізаційй цілей, управління соціальним підприємством, типи соціальних підприємств.*
Рис.: *3.* ***Бібл.:*** *8.*

Свинчук Анастасія Анатоліївна *– аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *nsvynchuk@gmail.com*

УДК 364-3:061.1

Свинчук А. А. Гармонизация целей деятельности социального предприятия

Несмотря на активизацию в последние годы социального предпринимательства, существует значительный круг вопросов, связанных с деятельностью социальных предприятий, которые до сих пор остаются практически неисследованными. Например, вопрос классификации и управления социальными предприятиями. В данной статье предложена авторская классификация социальных предприятий по степени финансовой независимости (частично самоокупаемое, самоокупаемое и прибыльное), так как подавляющее большинство социальных предприятий не является финансово независимыми и ищут возможности привлекать средства от благотворительных организаций или корпораций, а также ориентированы на покрытие убытков. Специфической и одновременно ключевой проблемой в сфере управления социальным предприятием является учет двойственности его целенаправленности, а именно – установление баланса между достижением социальных и бизнес-целей. Поэтому процесс гармонизации социальных и бизнес-целей предложено осуществлять в соответствии с типом социального предприятия.

Ключевые слова: *социальное предприятие, двойственная цель, гармонизация целей, управление социальным предприятием, типы социальных предприятий.*
Рис.: *3.* ***Библ.:*** *8.*

Свинчук Анастасия Анатольевна *– аспирантка, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *nsvynchuk@gmail.com*

UDC 364-3:061.1

Svynchuk A. A. Harmonization of Social Enterprise's Purposes of Activities

Despite an increased activation of social entrepreneurship in recent years, there is a significant range of issues related to social enterprises that still are practically unexplored. Such is, for example, the issue of classification and management of social enterprises. This article proposes an own classification of social enterprises by the degree of financial independence (partially self-sustaining, self-sustaining and profitable), since the vast majority of social enterprises are not financially independent and looking for opportunities to attract funds from charities or corporations, as well as these are oriented towards covering their losses. Specific and at the same time pivotal issue in the management of social enterprise is the duality of purpose, namely, establishing balance between the achievement of its social and its business goals. Therefore, it is suggested to implement the process of harmonization of both social and business goals in accordance with the type of social enterprise.

Keywords: *social enterprise, dual purpose, harmonisation of purposes, management of social enterprise, types of social enterprises.*
Fig.: *3.* ***Bibl.:*** *8.*

Svynchuk Anastasiia A. *– Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *nsvynchuk@gmail.com*

Соціальне підприємство (бізнес-організація, яка має подвійну мету діяльності: пріоритетна – вирішення соціальних проблем і забезпечуюча – отримання прибутку) є досить популярним інструментом вирішення соціальних проблем у XXI сторіччі. Створення і активний розвиток таких підприємств сприяли підвищенню інтересу до них не лише серед представників «третього сектора», але й науковців, представників бізнес- та державних організацій. Разом з тим, на сьогоднішній день не існує єдності думок ні до визначення поняття «соціальне підприємство», ні до критеріїв їх класифікації. Практично недослідженими залишаються і питання особливості управлінням соціальним підприємством (СП), зокрема процесом гармонізації соціальних та бізнес-цілей його діяльності.

Підходи до класифікації соціальних підприємств свого часу були запропоновані зарубіжними науковцями: K. Alter, D. Smallbone, Благовим Ю. Є., Арай Ю. Н., M. Maretich, M. Bolton, V. Dawans, L. Miller. Проблематика управління подвійною метою СП знайшла відображення у дослідженнях Laura A. Costanzo, C. Vurro, D. Foster, F. Servato, F. Perrini, C. Chou, M. Ritchie.

Відповідно *метою* даної статті є визначення особливостей управління соціального підприємства та розробка схеми процесу гармонізації його соціальних та бізнес-цілей залежно від типу СП.

У сучасній спеціальній літературі, присвяченій проблемам соціального підприємництва, запропоновано декілька підходів до класифікації СП, зокрема ступінь інтеграції соціальної програми та бізнес-процесів [1]; цілі діяльності та склад стейкхолдерів [2]; місія, наявність доходу від основної діяльності та наявність інноваційної складової [3]; спосіб утворення [4, 6, 7]; специфіка організації бізнес-діяльності [5, 8]. Наявність

різних підходів до класифікації СП насамперед обумовлена відсутністю загальноприйнятого визначення СП. Незважаючи на те, що в західних країнах створена нормативно-правова база для розвитку соціального підприємництва, ще й досі на практиці чітко не виокремлюють соціальне підприємництво від благодійності, корпоративної соціальної відповідальності, волонтерства тощо. Крім того, існує низка соціальних проблем, вирішення яких потребує нових методів ведення бізнесу, що позначається на виборі тієї або іншої організаційно-правової форми СП.

Дослідження практики функціонування СП показує, що переважна більшість СП не є фінансово незалежними і шукає можливості залучати кошти від благодійних організацій чи корпорацій. Не кожне СП на початку свого функціонування спроможне прибутково організувати свою господарську діяльність, у більшості випадків новостворені СП орієнтовані на покриття збитків. Зазначене стало підґрунтям для авторської класифікації соціальних підприємств за ступенем фінансової незалежності (*рис. 1*).

Особливості частково самоокупних і самоокупних соціальних підприємств полягають у тому, що їх бізнес-діяльність прямо і безпосередньо спрямована на вирішення певних соціальних проблем. Відмінності між ними стосуються їх спроможності частково або повністю відшкодувати витрати на своє функціонування. Відповідно до типу частково самоокупних СП належать, як правило, новостворені та неприбуткові організації, які прагнуть стати СП.

Самоокупні СП – це невелика кількість СП, які у подальшому залежно від результатів їх бізнес-діяльності можуть потрапити до типу частково самоокупних або прибуткових. *Прибуткові СП* – це такі, які ефективно організували свою бізнес-діяльність і спроможні не тільки фінансувати її розширення, але й інвестувати у вирішення певних соціальних проблем.

Специфічною й одночасно ключовою проблемою у сфері управління соціальним підприємством є врахування двоїстості його цілеспрямування, а саме – встановлення балансу між досягненням соціальних та бізнес-цілей. Якщо соціальне підприємство буде надавати перевагу досягненню бізнес-цілей, то воно перетворюється на традиційне підприємство. Орієнтація ж СП на досягнення соціальних цілей зменшує надходження зароблених СП коштів на їх реалізацію, і воно поступово перетворюється на неприбуткову організацію. Крім того, існує ризик, що реалізація соціальних цілей буде відбуватися у спосіб, який не задовольнятиме бенефіціарів соціальних послуг.

У результатах діяльності СП зацікавлені не лише споживачі соціальних послуг, а й інші стейкхолдери: інвестори, власники, працівники. Тому управління соціальним підприємством має враховувати і їх інтереси. Процес гармонізації соціальних та бізнес-цілей залежить від типу соціального підприємства (частково самоокупне, самоокупне та прибуткове). Запропоновані автором схеми гармонізації цілей розвитку СП представлено на *рис. 2* і *рис. 3*. Згідно зі схемою (див. рис. 2) процеси розробки стратегій та цілей соціальної та бізнес-діяльності у прибуткових СП не можуть відбуватися відокремлено, адже це в подальшому може призвести до виникнення протиріччя між цілями та ресурсами, які спрямовуються на їх досягнення. На етапі планування стратегія соціальної діяльності визначає стратегію бізнес-діяльності. При цьому суттєвий вплив на формування стратегій СП здійснюють стейкхолдери, яких часто залучають до процесу планування діяльності СП.

Специфіка діяльності та організаційно-правова форма не всіх СП дозволяє залучати їх широке коло, тому з метою демократизації управління таким підприємством створюються спеціальні органи, до яких включають представників різних заінтересованих груп (наприклад, Дорадчий комітет (ДК)). Також важливо забезпечувати проактивну взаємодію зі стейкхолдерами, а саме – розробити стратегії, а також впровадити політику щодо управління взаємовідносинами з кожною цільовою групою стейкхолдерів, тобто СП розробляє

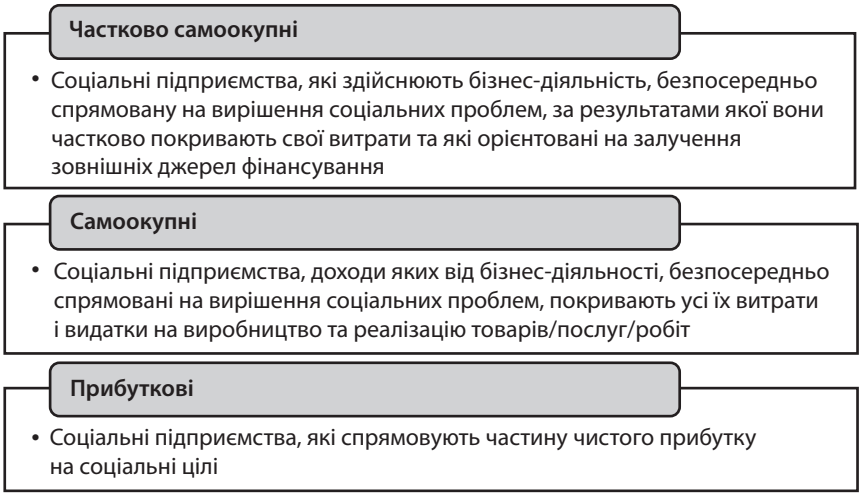

Рис. 1. Класифікація соціальних підприємств за ступенем фінансової спроможності

Джерело: авторська розробка.

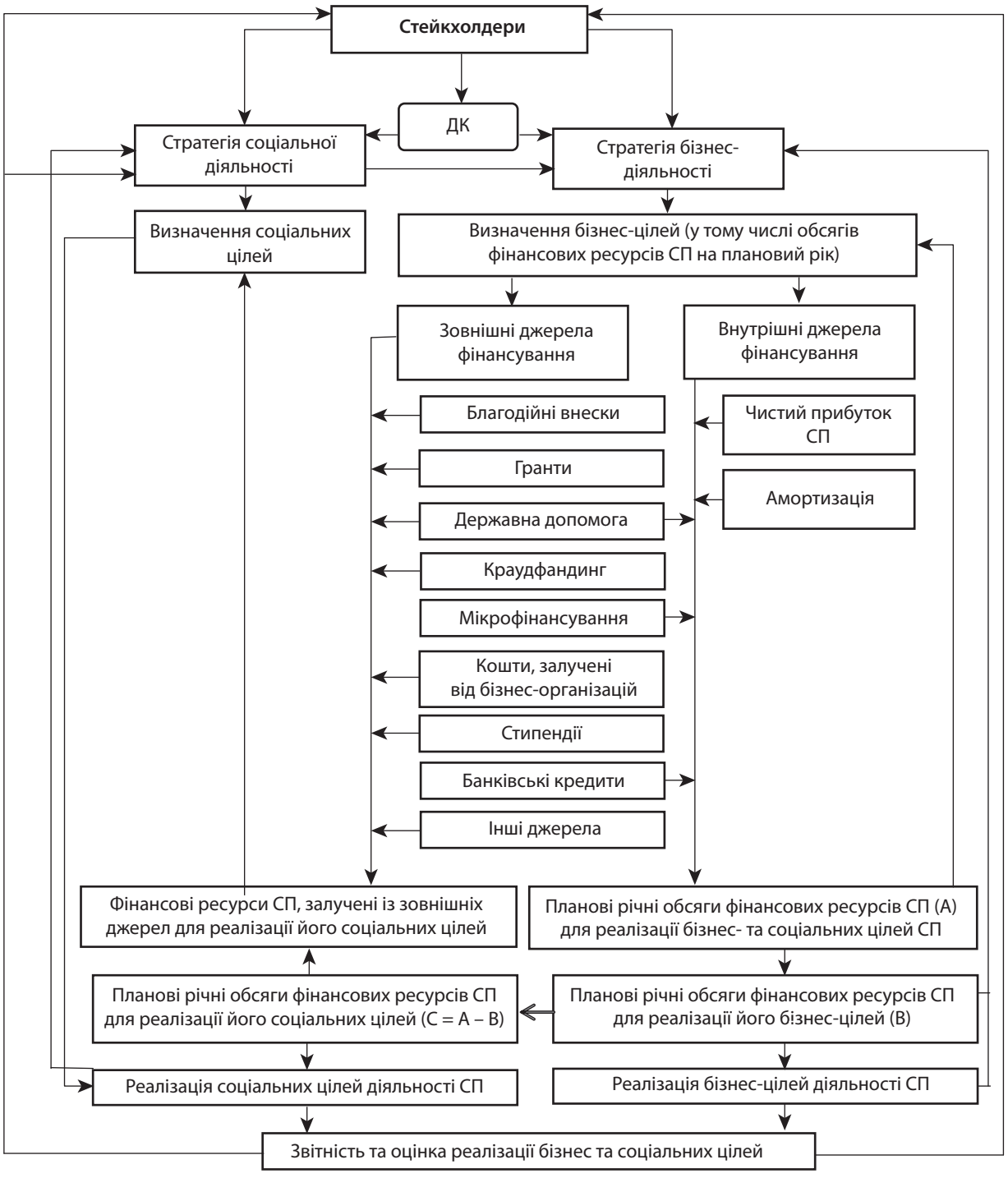

Рис. 2. Схема гармонізації цілей розвитку прибуткових СП

Джерело: авторська розробка.

як формальні, так і неформальні підходи до взаємодії зі стейкхолдерами. Головне завдання СП – встановити баланс інтересів та очікувань різних груп стейкхолдерів, відповідно до своїх можливостей задовольнити їх та відобразити існуючий позитивний досвід взаємодії зі стейкхолдерами у звітності.

Соціальні цілі діяльності СП зазвичай визначаються в їх установчих документах або в рішеннях колективних органів управління. Щодо визначення бізнес-цілей, то в даному випадку розуміється їх широкий спектр: від отримання прибутку до вдосконалення технології, покращення мотивації персоналу тощо. Разом з тим, ключове місце з-поміж бізнес-цілей у контексті їх гармонізації із соціальними посідає визначення обсягів фінансових ресурсів СП на плановий рік. Подвійна мета діяльності СП означає, що його планові обсяги фінансових ресурсів мають бути розподіленні на реалізацію бізнес-цілей та соціальних цілей. Досягнення бізнес- цілей прибуткового СП забезпечує одержання чистого прибутку, який служить основним внутрішнім джерелом фінансування реалізації як бізнес-, так і соціальних цілей. Тому першочергово здійснюється фінан-

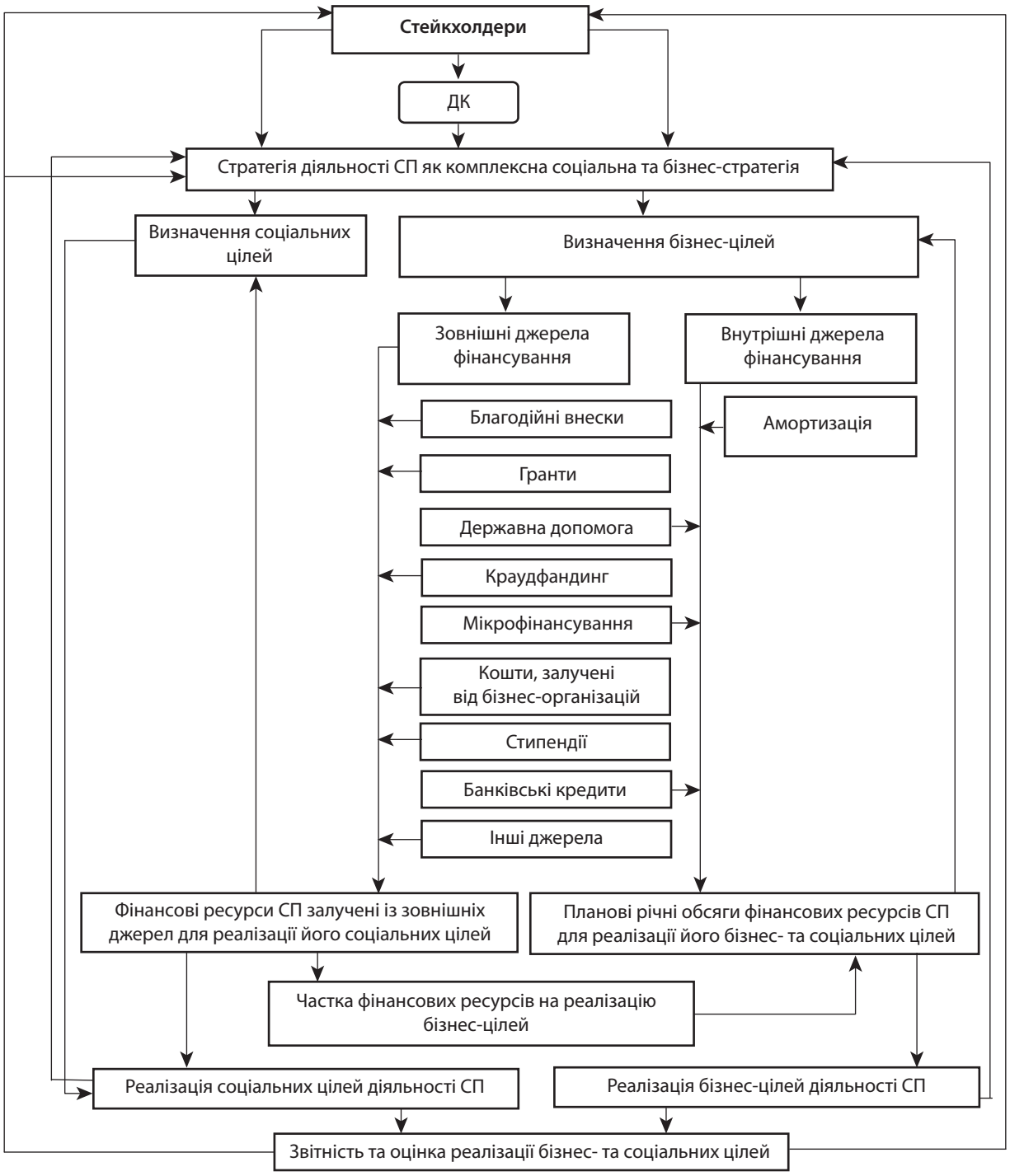

Рис. 3. Схема гармонізації цілей розвитку самоокупних та частково самоокупних СП

Джерело: авторська розробка.

сування реалізації бізнес-цілей СП. Відповідно планові річні обсяги фінансових ресурсів СП для реалізації його соціальних цілей визначаються як залишок планових річних обсягів фінансових ресурсів після відрахувань їх відповідної частки на реалізацію бізнес-цілей. Визначені на попередньому етапі соціальні цілі коригуються відповідно до можливостей їх досягнення за визначеного обсягу фінансування.

Основна відмінність у гармонізації бізнес- та соціальних цілей самоокупного та частково самоокупного СП (див. рис. 3) від прибуткового полягає в тому, що там розробляється одна стратегія діяльності СП, яка є комплексною соціальною та бізнес-стратегією. Окрім цього, такі підприємства не отримують чистий прибуток, а отже, їх внутрішні джерела фінансування суттєво обмежені. Саме тому для забезпечення функціонування їх бізнес-складової вони залучають частину коштів, що надходить для фінансування їх соціальної діяльності.

Зовнішні джерела фінансування СП досить варіативні, хоча їх різноманітність і доступність значною мірою залежить від рівня економічного розвитку тієї країни, де здійснює свою діяльність СП. Варто зазначити, що залучення того чи іншого зовнішнього джерела фінансування потребує від СП здійснення ряду

заходів спрямованих на забезпечення прозорості своєї діяльності:

- *благодійні внески, кошти залучені від корпорацій* – розміщення інформації про результати діяльності на офіційному сайті СП, сторінці в соціальних мережах; на ресурсних/інформаційних порталах, які поширюють інформацію про діяльність громадських, благодійних, волонтерських організацій тощо («Ресурсний центр ГУРТ», «Соціальне підприємництво в Україні»); участь у семінарах, тренінгах, форумах на теми, що пов'язані з діяльністю СП («Форум соціальних підприємців», «X.0 CONFERENCE: Сталий розвиток громадських ініціатив у Києві»); виставках товарів, фестивалях;
- *гранти, стипендії* – розміщення інформації про результати діяльності на офіційному сайті СП; сторінці в соціальних мережах; ресурсних/інформаційних порталах, які поширюють інформацію про діяльність громадських, благодійних, волонтерських організацій тощо («Ресурсний центр ГУРТ», «Соціальне підприємництво в Україні»); надання листів від партнерів, звітів щодо результатів діяльності, реєстраційних документи;
- *державна допомога, банківські кредити, мікрофінансування* – розміщення інформації про результати діяльності на офіційному сайті СП; сторінці в соціальних мережах; надання реєстраційних документів, фінансової звітності, інформації про майно та власність.

Отже, ефективна система управління СП передбачає участь зацікавлених осіб у заходах (у тому числі, і їх представництво в органах управління, створеного ДК) для підвищення рівня взаємодії та узгодженості їх інтересів із цілями компанії. Окрім цього, в основу такої системи управління закладено принципи відкритості та прозорості її діяльності (як бізнес-, так і соціальної) для широкого кола заінтересованих осіб. Прозора та ефективна комунікація СП зі стейкхолдерами необхідна для підтримки їх довіри і впевненості в тому, що таке підприємство дотримується зазначених цілей.

Покращення взаємодії СП з існуючими та потенційними стейкхолдерами передбачає:

- розробку та функціонування офіційного сайту СП, де розміщується основна інформація про його діяльність, структуру, поточні та попередні звіти, результати оцінки діяльності СП, рекомендації ДК, питання стейкхолдерів та відповіді на них;
- створення сторінки у соціальних мережах, де напряму можна спілкуватися з основними споживачами та потенційними інвесторами підприємства;
- телефонний та електронний зв'язок із зацікавленими особами;
- участь у різноманітних тренінгах, семінарах, конференціях з тематики дотичної до соціального підприємництва.

Результати реалізації соціальних та бізнес-цілей відповідно відображаються на стратегіях такого підприємства. Заключним етапом у процесі управління СП є звітність та оцінка ступеня досягнення встановлених цілей. Періодичність такої діяльності повинна визначатися виходячи з особливостей побудови бізнес-процесів на підприємстві, адже деякі проекти СП можуть реалізовуватися щомісячно, а деякі потребують піврічного або навіть більшого часового лагу, тому часові періоди звітності визначаються керівництвом такого СП з урахуванням думки зацікавлених осіб. Таку звітність розміщують у широкому доступі, інформацію подають у такій формі, щоб вона була зрозумілою широкому загалу, окрім цього, з метою залучання іноземних інвесторів, дублюють її англійською мовою. Керівництво СП забезпечує формування достовірної інтегрованої звітності, яка містить загальну інформацію про компанію, її стратегічні цільові орієнтири (у тому числі, соціальні та бізнес-цілі, плани та форми отримання соціальної цінності), організаційну структуру компанії та структуру власності, внутрішні нормативні документи, вичерпну інформацію щодо фінансового стану, результатів, продуктивності праці, особливостей гармонізації бізнес-та соціальної цілей, взаємодії з ключовими групами стейкхолдерів, вагомі зміни та відповідає національним та міжнародним стандартам.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі **висновки:**

1. Специфіка управління СП головним чином обумовлена необхідністю встановлення та підтримання балансу між його соціальною та бізнес-діяльністю.

2. Процеси гармонізації цілей діяльності СП значною мірою залежать від типу соціального підприємства.

3. За критерієм ступеня фінансової незалежності соціального підприємства запропоновано класифікувати на частково самоокупні, самоокупні та прибуткові.

4. Визначені на етапі стратегічного планування соціальні цілі СП у подальшому коригуються залежно від обсягів фінансових ресурсів, які підприємство може спрямувати на реалізацію соціальних цілей. Джерелами фінансування реалізації соціальних цілей самоокупних і частково самоокупних СП є виключно зовнішні джерела, тоді як прибуткові СП використовують для цього частину отриманого ними чистого прибутку. Залучення зовнішніх джерел фінансування передбачає формування СП достовірної, інтегрованої звітності про результати його діяльності та її широке оприлюднення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Alter, K. Social Enterprise Typology [Electronic resource] / K. Alter // Virtue Ventures LLC. – 2007. – Mode of access : http://realworldbank.com/wp-content/uploads/2012/03/Social_Enterprise.pdf

2. Brouard, F. Development of a Social Enterprise Typology in a Canadian Context [Electronic resource] / F. Brouard, T. Hebb, J. Madill // Submission for Entrepreneurship, Theory & Practice. Special Issue on Social Entrepreneurship. – 2008. – Mode of access : http://www3.carleton.ca/3ci/3ci_files/Documents/SETypologyPaper.pdf

3. Благов Ю. Социальное предпринимательство: проблемы типологии / Ю. Благов, Ю. Арай // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2010. – Вып. 3. – С. 109–114.

4. Smallbone, D. Researching social enterprise, final report to the small business service [Electronic resource] / D. Smallbone, M. Evans, I. Ekanem, S. Butters. – Middlesex : Centre for Enterprise and Economic Development Research. – Mode of access : www.bis.gov.uk/files/file38361.pdf

5. Development of a Social Enterprise Typology in a Canadian Context. – 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.socialenterprisecanada.ca/webconcepteurcontent63/000024540000/upload/Resources/SETypologyPaperETP22122008FinalversionFBTHJMtext.pdf

6. Social enterprise: A powerful engine for economic and social development [Electronic resource] / Social Enterprise Alliance – 2010. – Mode of access : http://blogs.nd.edu/socialenterpriseandpublicpolicy/files/2011/05/Appendices-Promoting-Social-Enterprise-through-Public-Policy.pdf

7. Новиков М. Л. Социальные предприятия как инструмент решения проблемы трудовой занятости людей с инвалидностью: международный опыт и российские практики / М. Л. Новиков // В кн. : Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах: практика межсекторного взаимодействия : практическое пособие / Под ред. А. Е. Шадрина. – М. : Агентство социальной информации, 2008. – С. 435–449.

8. Maretich, M. Social enterprise: from definitions to developments in practice [Electronic resource] / M. Maretich, M. Bolton. – 2010. – Mode of access : http://evpa.eu.com/wp-content/uploads/2011/06/Social-Enterprise_From-Definitions-to-Development-in-Practice1.pdf

Науковий керівник – Соболь С. М., кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Alter, K. "Social Enterprise Typology". http://realworldbank.com/wp-content/uploads/2012/03/Social_Enterprise.pdf

Brouard, F., Hebb, T., and Madill, J. "Development of a Social Enterprise Typology in a Canadian Context". http://www3.carleton.ca/3ci/3ci_files/Documents/SETypologyPaper.pdf

Blagov, Yu., and Aray, Yu. "Sotsialnoye predprinimatelstvo: problemy tipologii" [Social Entrepreneurship: issues of typology]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya "Menedzhment"*, no. 3 (2010): 109-114.

"Development of a Social Enterprise Typology in a Canadian Context". http://www.socialenterprisecanada.ca/webconcepteurcontent63/000024540000/upload/Resources/SETypologyPaperETP22122008FinalversionFBTHJMtext.pdf

Maretich, M. "Social enterprise: from definitions to developments in practice". http://evpa.eu.com/wp-content/uploads/2011/06/Social-Enterprise_From-Definitions-to-Development-in-Practice1.pdf

Novikov, M. L. "Sotsialnyye predpriyatiiya kak instrument resheniya problemy trudovoy zaniatosti lyudey s invalidnostyu: mezhdunarodnyy opyt i rossiyskiye praktiki" [The social enterprise as a tool for solving employment problems of people with disabilities: international experience and Russian practice]. In *Sotsialnoe partnerstvo i razvitiye institutov grazhdanskogo obshchestva v regionakh i munitsipalitetakh: praktika mezhsektornogo vzaimodeystviya*, 435-449. Moscow: Agentstvo sotsialnoy informatsii, 2008.

"Social enterprise: A powerful engine for economic and social development". http://blogs.nd.edu/socialenterpriseandpublicpolicy/files/2011/05/Appendices-Promoting-Social-Enterprise-through-Public-Policy.pdf

Smallbone, D., Evans, M., and Ekanem, I. "Butters S. Researching social enterprise, final report to the small business service". http://www.bis.gov.uk/files/file38361.pdf

УДК 332.2.021.8

ОРЕНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **САПИЧ В. І.**

УДК 332.2.021.8

Сапич В. І. Оренда як інструмент реалізації відносин власності на землю в аграрному секторі економіки

Мета статті полягає в дослідженні розвитку оренди земель сільськогосподарського призначення. Орендні відносини розглядаються як один із чинників, що обумовлює повноту реалізації відносин власності на землю. Визначено тенденцію зростання питомої ваги орендованих угідь у фермерських господарствах. Домінування натуральної форми у розрахунках за оренду сільськогосподарських угідь свідчить про недостатній рівень розвитку ринкових відносин у сфері сучасного землекористування. Встановлення строків оренди, які б забезпечували збереження родючості ґрунтів, розглядається ключовою вимогою дотримання інтересів власників землі. Порушення орендарями оптимального співвідношення культур у сівозмінах вимагає запровадження з боку держави більш дієвого контролю за дотриманням сільськогосподарськими товаровиробниками проектів землеустрою. При оренді земель сільськогосподарського призначення майже відсутня конкуренція. Розвитку конкуренції у орендних відносинах буде сприяти запровадження агрохімічних паспортів. Подальші дослідження орендних відносин мають бути спрямовані на забезпечення достатньої збалансованості економічних інтересів суб'єктів земельних відносин і підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Ключові слова: *оренда, орендні відносини, землі сільськогосподарського призначення, відносини власності на землю, орендарі, суб'єкти земельних відносин.*

Табл.: *2.* ***Бібл.:*** *26.*

Сапич Вадим Іванович *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)*

E-mail: *sapichvadim@gmail.com*

УДК 332.2.021.8

Сапич В. И. Аренда как инструмент реализации отношений собственности на землю в аграрном секторе экономики

Цель статьи заключается в исследовании развития аренды земель сельскохозяйственного назначения. Арендные отношения рассматриваются как один из факторов, обусловливающих полноту реализации отношений собственности на землю. Определена тенденция роста удельного веса арендованных угодий в фермерских хозяйствах. Доминирование натуральной формы в расчетах за аренду сельскохозяйственных угодий свидетельствует о недостаточном уровне развития рыночных отношений в сфере современного землепользования. Установление сроков аренды, которые бы обеспечивали сохранение плодородия почв, рассматривается ключевым требованием соблюдения интересов владельцев земли. Нарушение арендаторами оптимального соотношения культур в севооборотах требует со стороны государства более действенного контроля над соблюдением сельскохозяйственными товаропроизводителями проектов землеустройства. При аренде земель сельскохозяйственного назначения почти отсутствует конкуренция. Развитию конкуренции в арендных отношениях будет способствовать введение агрохимических паспортов. Дальнейшие исследования арендных отношений должны быть направлены на обеспечение достаточной сбалансированности экономических интересов субъектов земельных отношений и повышения эффективности использования земельных ресурсов.

Ключевые слова: *аренда, арендные отношения, земли сельскохозяйственного назначения, отношения собственности на землю, арендаторы, субъекты земельных отношений.*

Табл.: *2.* ***Библ.:*** *26.*

Сапич Вадим Иванович *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социально-экономических дисциплин, Сумской филиал Харьковского национального университета внутренних дел (ул. Мира, 24, Сумы, 40007, Украина)*

E-mail: *sapichvadim@gmail.com*

UDC 332.2.021.8

Sapych V. I. Rent as a Tool for Implementing the Land Ownership Relations in the Agrarian Sector of Economy

The article is aimed at studying the development of rent of agricultural lands. Rental relations are regarded as one of the factors determining the completeness of implementation of the land ownership relations. The trend of growing ratio for rented land in farms has been identified. The dominance of natural form in calculating the rent of agricultural land testifies to a very low level of development of market relations in the sphere of contemporary land use. The timing of the rent that would ensure soil conservation, is considered a key requirement of compliance with the interests of land owners. Violation by tenants the optimum ratio of crops in crop rotations requires on the part of the State more effective control over the compliance with the land administration projects on the part of agricultural commodity producers. There is very little competition when renting of agricultural land. Introduction of agrochemical passports will contribute to the development of competition in the rental relations. Further research of rental relations must be aimed at ensuring sufficient balance of the economic interests of land relations entities and improving the efficiency of land use.

Keywords: *rent, rental relations, agricultural lands, land ownership relations, tenants, land relations entities.*

Tabl.: *2.* ***Bibl.:*** *26.*

Sapych Vadim I. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (24 Myru Str., Sumy, 40007, Ukraine)*

E-mail: *sapichvadim@gmail.com*

Чинний з 2002 р. Земельний кодекс передбачає функціонування в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення. Проте введення у дію даної норми постійно відтерміновується. Остання редакція Земельного кодексу запровадила мораторій на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, а також земель, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, до 1 січня 2017 р. [1]. За таких умов основною формою залучення землі до сільськогосподарського обороту стали орендні відносини. Стан орендних відносин є одним із чинників, що обумовлює повноту реалізації відносин власності на землю. Значення орендних відносин також полягає в тому, що їх характер суттєво впливає на рівень ефективності сільськогосподарського виробництва.

Становленню орендних відносин і визначенню напрямів їх удосконалення приділяється значна увага у дослідженнях аграрних економістів. Теоретичному обґрунтуванню оренди землі в сільському господарстві присвячені роботи П. Т. Саблука, В. Я. Меселя-Веселяка, М. М. Федорова та інших вчених [2]. У наукових розробках А. Е. Данкевича, О. В. Шебаніної, П. І. Юхименка та багатьох інших дослідників наведено організаційне забезпечення оренди земель сільськогосподарського призначення [3, 4, 5]. О. В. Шкільов та інші науковці розглядають орендні відносини як чинник ефективного використання сільськогосподарських угідь, збереження їх родючості [6]. А. Г. Андрійчук, Л. В. Молдаван, О. М. Бородіна, В. В. Юрчишин, Б. Й. Пасхавер, А. Г. Мартин, І. Б. Яців та інші автори наголошують на відсутності належної конкуренції в орендних відносинах і негативних наслідках надмірної концентрації земельних ресурсів окремими користувачами [7, 8, 9, 10].

Пріоритетним напрямом розвитку орендних відносин О. Я. Березівська вважає гармонізацію інтересів орендодавців і орендарів шляхом запровадження обґрунтованого розміру орендної плати, термінів оренди, можливості їх продовження [11]. Організаційний механізм формування та проведення земельних торгів у формі аукціонів при передачі в оренду сільськогосподарських угідь державної форми власності запропоновано М. В. Коритником [12].

Незважаючи на широкий спектр наукових розробок проблематики оренди сільськогосподарських угідь, економісти-аграрники ще недостатньо приділяють уваги дослідженню орендних відносин у контексті реалізації права власності селян на землю. Понад 15 років сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться на землях, які перебувають у приватній власності. Однак суттєвого впливу відносин приватної власності на зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь не відбулось. Це свідчить про незавершеність земельної реформи і необхідність розробки та запровадження дієвих інструментів, які б повною мірою забезпечили здійснення права власності селян на землю, у тому числі через орендні відносини.

Сільськогосподарські підприємства України у 2014 р. з 21009,6 тис. га угідь, що були в їх землекористуванні, 19516, 4 тис. га, тобто 92,9 % взяли в обробіток на умовах оренди [13]. Більша частка землі, що здається в оренду, належить селянам пенсійного віку. У 2014 р. у Сумській області в загальній кількості договорів 57,9 % було укладено селянами-пенсіонерами. Власники землі віддають у оренду угіддя як господарствам, де ними було отримано земельний пай, або їх правонаступникам, так і іншим суб'єктам. При цьому має місце стала тенденція збільшення орендованої землі новими суб'єктами господарювання. Так, у Сумській області за 2001–2014 рр. питома вага договорів з новоутвореними підприємствами в їх загальній кількості зросла з 9,5 до 55,4 %. Дана ситуація свідчить про наявність певної конкуренції серед товаровиробників сільськогосподарської продукції, що посилює ринковий характер земельних відносин.

Основну частку земель на умовах оренди залучають реформовані на початку 2000-х рр. на засадах приватної власності підприємства. У цих землекористувачів орендовані землі у 2014 р. складали від 98,6 % у господарських товариствах до 99,0 % у приватних підприємствах. Державні підприємства використовували на умовах оренди лише 3,5 % земель [13]. Незначні площі орендованих угідь у даному секторі є логічними в умовах збереження державної форми власності на землю та відповідної функціональної спрямованості державних сільськогосподарських підприємств. У фермерських господарствах питома вага орендованих угідь дещо нижча, ніж у сільськогосподарських підприємствах, оскільки вони мають у обробітку суттєво менші площі земель у розрахунку на одного господарюючого суб'єкта. Проте питома вага орендованих угідь у фермерських господарствах порівняно з недержавними підприємствами інших організаційно-правових форм стало зростає. Лише за 2010–2014 рр. даний показник збільшився з 81,7 до 85,2 % [13]. Така тенденція пояснюється можливістю фермерських господарств, завдяки більш високій рентабельності виробництва, пропонувати власникам землі кращі умови оренди і, відповідно, збільшувати у своєму землекористуванні частку орендованих угідь.

Згідно з чинним законодавством орендна плата стягується відносно нормативної грошової оцінки землі. У 2000–2002 рр. мінімальна орендна плата була визначена на рівні 1 %, у 2003–2007 рр. – 1,5 % і з 2008 р. – 3 % [14, с. 11; 15; 16; 17]. Законодавче збільшення мінімальної орендної плати сприяло зростанню фактичних виплат, хоча визначену з 2008 р. законодавцями орендну плату, не меншу за 3 %, орендарі в цілому по Україні стали забезпечувати лише з 2011 р. (*табл. 1*). Саме в цей період почали помітно покращуватися результати господарської діяльності та фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників. Так, прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції з урахуванням бюджетних дотацій і ПДВ на 1 га угідь у 2011р. збільшився до 1136,00 грн. проти 592,75 грн. у 2008 р., тобто на 91,7%. Значно підвищився у порівнянні з початком 2000-х рр. і рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції. Зростаючі доходи орендарів дозволили суттєво збільшити орендну плату. За підсумками 2014 р. її рівень досяг в середньому по Україні 655,07 грн. за 1 га сільськогосподарських угідь, що в 3,6 рази більше, ніж у 2008 р. (*табл. 1*).

Наразі ще зберігаються договори з орендною платою, нижчою за мінімальну, визначену законодавством, хоча їх питома вага поступово зменшується. Зокрема, у Сумській області у 2014 р. договори з відсотком орендної плати до 1,5 % склали 2,3 %, а з відсотком орендної плати від 1,5 % до 3,0 % – 9,1 %, тобто законодавчій нормі відповідало 88,6 % укладених договорів.

Ст. 22 Закону України «Про оренду землі» передбачено, що орендна плата може справлятися у грошовій формі, а за згодою сторін розрахунки можуть здійснюватися у натуральній формі [20]. На практиці ще

Таблиця 1

Ефективність виробництва і співвідношення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь та орендної плати в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Нормативна грошова оцінка, грн за 1 га с/г угідь	9293	10707	11339	11339	11339	11339	14162
Орендна плата за земельні частки (паї), грн за 1 га с/г угідь	184,57	242,64	271,63	364,54	556,70	566,68	655,07
Відношення орендної плати до нормативної грошової оцінки, %	2,0	2,3	2,4	3,2	4,9	5,0	4,6
Законодавчо визначена мінімальна орендна плата, %	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Прибуток від реалізації с/г продукції з урахуванням бюджетних дотацій і ПДВ на 1 га с/г угідь, грн	592,75	433,20	869,52	1136,00	1440,63	938,36	2127,50
Рівень рентабельності виробництва с/г продукції, %	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8

Джерело: розраховано автором за даними [13; 18; 19, с. 77].

застосовується і відробіткова форма (надання послуг орендодавцю), яку з певною умовністю можна розглядати також як натуральну форму. Грошова форма за оренду землі нині ще не отримала широкого використання, хоча її обсяги поступово зростають. Зокрема, якщо у 2008 р. у Сумській області орендарі отримали грошима лише 14,0% орендної плати, то у 2014 р. даний показник збільшився до 24,9%. Домінування виплат за оренду сільськогосподарських угідь поза грошового обігу (у Сумській області у 2014 р. натуральна і відробіткова форми розрахунків склали 75,1%) свідчить про недостатній рівень розвитку ринкових відносин у сфері сучасного землекористування.

Важливе значення у становленні орендних відносин з позицій захисту інтересів власників землі та її збереження як національного надбання має встановлення строків оренди. Аналіз укладених договорів показує, що збільшується кількість договорів, якими передбачається строк оренди понад 6 років. За 2008–2014 рр. у Сумській обл. питома вага договорів оренди на 6–10 років зросла з 30,0 до 53,1%, а на понад 10 років – з 18,2 до 24,3%, тобто основна частина укладених нині договорів є довгостроковими. Така тенденція створює передумови для дотримання орендарями вимог законодавства України щодо збереження родючості ґрунтів. Упровадження передбачених Законом України від 04.06.2009 р. № 1443-VI проектів землеустрою [21], які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни і реалізацію заходів з охорони земель, можливе саме в умовах довгострокової оренди сільськогосподарських угідь.

Водночас орендарі не завжди дотримуються затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 164 нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах [22]. Найбільші порушення сівозмін відбуваються за рахунок допущення значних посівних площ технічних культур, насамперед соняшнику, а також вкрай недостатніх посівів картоплі, овочебаштанних і кормових культур, особливо багаторічних трав. Зокрема, у Чернігівській області, яка відноситься до Поліського природно-сільськогосподарського регіону, при нормативі соняшнику у структурі посівів у 0,5% за підсумками 2014 р. його фактична питома вага склала 11,8%, а при нормативі кормових культур у 20–60% їх було лише 11,7%. У Харківській області Лісостепового регіону соняшник було посіяно на 24,9% площ при нормативі 5–9%. Найзначніші відхилення від нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах мають місце у Степових регіонах. Так, у Північностеповому регіоні при нормативі 10% по Дніпропетровській області посіви соняшнику досягли 28,7%, Запорізькій – 35,6%, Кіровоградській – 32,6%, а площі кормових культур при нормативі 10–60% у цих областях фактично були у межах 2,9–3,4% [розраховано автором на основі даних: 22, с. 222, 242]. Розширення посівних площ під соняшником стимулюється тим, що його виробництво є значно більш прибутковим у порівнянні з іншими культурами. Рівень рентабельності виробництва соняшнику за підсумками 2014 р. в Україні склав 36,5% проти 25,8% у цілому по сільськогосподарській продукції і 29,2% – по рослинницькій продукції [23, с. 52-53].

Причиною порушень сільськогосподарськими товаровиробниками сівозмін є також відсутність ефективних законодавчих норм, які б спонукали дотримуватися вимог землеустрою. Так, згідно з внесеними у ст. 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення змін, відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [21]. При отриманні прибутку з одного гектара посівів соняшнику, наприклад, у Харківській області у 2014 р. у 7288,83 грн або у Полтавській області в 7625,19 грн [розраховано автором на основі

даних: 13; 23, с. 242] така норма не може вважатися достатньою. Отже, основними причинами недотримання сівозмін є значна різниця в рівнях рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур і відсутність дієвої відповідальності за порушення чинного законодавства.

Нині у орендних відносинах сільськогосподарських земель в Україні ще відсутня конкуренція, котра дозволяла б власникам землі повніше реалізувати свої інтереси. У кожному регіоні є досить обмежена кількість суб'єктів господарської діяльності, які беруть в оренду сільськогосподарські угіддя. У власників земельних часток (паїв) досить часто немає вибору, кому здати в оренду свою землю. Певною мірою це підтверджується тим, що значна частка приватизованих сільськогосподарських угідь передана в оренду тим господарюючим суб'єктам, які мали ці землі в користуванні до їх приватизації. Так, за даними на кінець 2014 р. у Сумській області із загальної кількості договорів оренди 35,4% було укладено з господарствами, де отримано земельний пай, або їх правонаступниками. Таким чином, оскільки рівень орендної плати та інші умови орендного договору фактично встановлює виключно орендар, то сучасний стан конкуренції, що сформувалася при оренді сільськогосподарських земель в Україні, визначається як недосконала конкуренція.

Одним із підтверджень недостатнього розвитку конкурентних засад у орендних відносинах є продаж пайовикам у рахунок орендної плати за землю сільськогосподарської продукції по значно вищих цінах, ніж іншим (*табл. 2*). Так, у 2014 р. перевищення середньої ціни реалізації сільськогосподарської продукції пайовикам у рахунок орендної плати за землю у порівнянні з населенням у рахунок оплати праці склало від 7,0% по великій рогатій худобі до 32,4% по насінню соняшнику.

Важливою умовою для розвитку конкуренції в орендних відносинах, на нашу думку, є наявність у власників землі та її орендарів інформації про показники якісного стану ґрунту, а також їх зміни в процесі господарської діяльності. Таку інформацію містять агрохімічні паспорти поля, земельної ділянки, порядок ведення яких затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 11.10.2011 р. № 536 [25]. Урахування кількісно визначених якісних характеристик сільськогосподарських угідь при укладанні договорів їх оренди надасть об'єктивності та прозорості орендним відносинам і буде сприяти раціональному використанню земельних ресурсів, відтворенню їх родючості, збереженню від забруднення. Зазначеним наказом Міністерства аграрної політики України передбачено використання відомостей агрохімічного паспорта при наданні в оренду земельних ділянок, проте практична реалізація цього положення ще залишається проблематичною.

Залучення сільськогосподарських угідь на умовах орендних відносин ще недостатньо націлює сільськогосподарських товаровиробників на більш ефективне та раціональне використання земельних ресурсів. Стаття 319 Цивільного кодексу України передбачає, що власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі [26]. Водночас, сучасні орендні відносини не орієнтують діяльність сільськогосподарських підприємств на істотне покращення родючості земельних ресурсів. Інакше кажучи, комерційні інтереси сільськогосподарських товаровиробників, одного із суб'єктів земельних відносин, є домінуючими над інтересами інших суб'єктів – держави і приватних власників землі, що порушує базові принципи здійснення права власності. Таке становище свідчить про обмежену дієвість чинного нормативно-правового забезпечення щодо спрямованості на досягнення збалансованості інтересів суб'єктів земельних відносин.

ВИСНОВКИ

1. Орендні відносини стали основною формою залучення землі до сільськогосподарського обороту. Більша частка землі, що здається в оренду, належить селянам пенсійного віку. З утворенням на селі господарств ринкового типу має місце стала тенденція збільшення орендованої землі новими суб'єктами господарювання. У фермерських господарствах, порівняно з недержав-

Таблиця 2

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за напрямами у 2014 р., грн / т

Показник	Населенню в рахунок оплати праці	Пайовикам у рахунок орендної плати за землю	Ціна реалізації пайовикам у % до ціни реалізації населенню в рахунок оплати праці
Пшениця	1233,4	1390,0	112,7
Жито	1317,8	1454,5	110,4
Кукурудза	1059,4	1195,8	112,9
Насіння соняшнику	2022,2	2677,9	132,4
Цукор	5538,0	6265,6	113,1
Велика рогата худоба	11900,5	12733,7	107,0
Свині	15461,0	18118,0	117,2
Молоко	2969,0	3247,2	109,4

Джерело: розраховано автором за даними [24, с. 8].

ними підприємствами інших організаційно-правових форм, питома вага орендованих угідь зростає більш високими темпами, оскільки завдяки більш високій рентабельності виробництва фермери пропонують власникам землі кращі умови оренди.

2. Визначену згідно з чинним законодавством з 2008 р. орендну плату, не меншу за 3% від нормативної грошової оцінки землі, орендарі в цілому по Україні стали забезпечувати лише з 2011 р. Покращення фінансового становища сільськогосподарських товаровиробників у подальший період дозволило суттєво підвищити рівень орендної плати.

3. Грошова форма за оренду землі нині ще не отримала широкого використання, хоча її обсяги поступово зростають. Домінування натуральної форми у розрахунках за оренду сільськогосподарських угідь свідчить про недостатній рівень розвитку ринкових відносин у сфері сучасного землекористування.

4. Важливе значення у становленні орендних відносин з позицій захисту інтересів власників землі та її збереження як національного надбання має встановлення строків оренди. За останні роки помітно збільшилася кількість довгострокових договорів оренди, які створюють передумови для дотримання орендарями вимог законодавства України щодо збереження родючості ґрунтів. Водночас орендарі не завжди додержуються оптимального співвідношення культур у сівозмінах, що вимагає запровадження з боку держави більш дієвого контролю за дотриманням орендарями проектів землеустрою.

5. Недостатній розвиток конкурентних засад у орендних відносинах призводить до того, що за таких обставин власники землі як орендодавці не завжди можуть з достатньою вигідністю реалізувати свої економічні інтереси, оскільки вимушені погоджуватися з тими умовами, які визначаються орендарями. Розвитку конкуренції в орендних відносинах буде сприяти запровадження агрохімічних паспортів, які містять для власників землі та її орендарів інформацію про показники якісного стану ґрунту, а також їх зміни в процесі господарської діяльності.

Оскільки сформовані нині в Україні відносини оренди земель сільськогосподарського призначення ще є далекими від досконалості, то подальші їх дослідження мають бути спрямовані на забезпечення достатньої збалансованості економічних інтересів суб'єктів земельних відносин і підвищення ефективності використання земельних ресурсів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України : від 25.10.2001 р. № 2768-III. Редакція від 20.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

2. Трансформація земельних відносин до ринкових умов : наукове видання / Саблук П.Т., Федоров М. М., Месель-Веселяк В. Я. [та ін.]. – К. : Інститут аграрної економіки, 2009. – 116 с.

3. Данкевич А. Е. Розвиток орендних відносин у сільському господарстві / А. Е. Данкевич // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 43–46.

4. Шебаніна О. В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення / О. В. Шебаніна // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 7–13.

5. Юхименко П. І. Розвиток орендних відносин в аграрному секторі економіки / П. І. Юхименко, О. М. Загурський // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 18–21.

6. Шкільов О. В. Ефективність використання орендованих земель і збереження їх родючості / О. В. Шкільов // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 7–11.

7. Андрійчук А. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / А. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.

8. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Л. Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин, Б. Й. Пасхавер // Дзеркало тижня. – 10–16 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: www.dt.ua/

9. Мартин А. Проблеми орендних відносин у сільськогосподарському землекористуванні / А. Мартин // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 9. – С. 18–24.

10. Яців І. Б. Конкурентні відносини в системі аграрного землекористування / І. Б. Яців // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 15–21.

11. Березівська О. Я. Економічне регулювання функціонування сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних угідь / О. Я. Березівська // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 96–102.

12. Коритник М. В. Проведення аукціонів при передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної форми власності / М. В. Коритник // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 116–122.

13. Статистичні бюлетені «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2008–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

14. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 49. – С. 11–13.

15. Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян – власників земельних ділянок і земельних часток (паїв) : Указ Президента України від 02.02.2002 р. № 92/2002. Редакція від 01.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/92/2002

16. Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) : Указ Президента України від 19 серпня 2008 р. № 725 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/725/2008

17. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Редакція від 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

18. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://land.gov.ua

19. Економічний довідник аграрника / В. І. Дробот, Г. І. Зуб, М. П. Кононенко [та ін.] ; за ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К. : Преса України, 2003. – 800 с.

20. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. Редакція від 20.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів : Закон України від 04.06.2009 р. № 1443-VI. Редакція від 30.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1443-17

22. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільсько-

господарських регіонах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 164. Редакція від 12.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-п

23. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 400 с.

24. Статистичний бюлетень «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2014 рік». – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 108 с.

25. Про затвердження Порядку ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки : Наказ Мінагрополітики України від 11.10.2011 р. № 536 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1517-11

26. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. № 435-IV. Редакція станом на 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

REFERENCES

Andriichuk, A. H. "Nadkontsentratsiia ahropromyslovoho vyrobnytstva i zemelnykh resursiv ta yii naslidky" [Overconcentration the agricultural production and land resources and its consequences]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2009): 3-9.

Berezivska, O. Ya. "Ekonomichne rehuliuvannia funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpryiemstv na osnovi orendy zemelnykh uhid" [Economic regulation of the agricultural enterprises on the basis of lease land]. *Ekonomika APK*, no. 6 (2013): 96-102.

Dankevych, A. E. "Rozvytok orendnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi" [Development of leasing relations in agriculture]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2004): 43-46.

Drobot, V. I. et al. *Ekonomichnyi dovidnyk ahrarnyka* [Economic agrarian directory]. Kyiv: Presa Ukrainy, 2003.

Korytnyk, M. V. "Provedennia auktsioniv pry peredachi v orendu zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi formy vlasnosti" [Conducting auctions in the lease of agricultural land state property]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2015): 116-122.

[Legal Act of Ukraine] (2001). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

[Legal Act of Ukraine] (1999).

[Legal Act of Ukraine] (2002). http:zakon0.rada.gov.ua/laws/show/92/2002

[Legal Act of Ukraine] (2008).

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

[Legal Act of Ukraine] (1998). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14

[Legal Act of Ukraine] (2009). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-п

[Legal Act of Ukraine] (2011). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1517-11

[Legal Act of Ukraine] (2003). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Martyn, A. "Problemy orendnykh vidnosyn u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni" [The problems of rental relations in agricultural land use]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 9 (2011): 18-24.

Moldavan, L. et al. "Ahrarnyi sektor: chas pryntsypovo zminyty oriientyry rozvytku" [The agricultural sector, while fundamentally change benchmarks]. http://www.dt.ua/

Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru. http://land.gov.ua

"Rozvytok orendnykh vidnosyn v ahrarnomu sektori ekonomiky" [The development of rental relations in the agricultural sector]. *Ekonomika APK*, no. 1 (2010): 18-21.

Realizatsiia produktsii silskohospodarskymy pidpryiemstvamy za 2014 rik [Product sales by agricultural enterprises in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Shebanina, O. V. "Orendni zemelni vidnosyny: suchasnyi stan ta osnovni napriamy udoskonalennia" [Lease land relations: present situation and main directions of improvement]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2008): 7-13.

"Statystychni biuleteni «Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh» za 2008-2014 rr. " [Statistical bulletin "Key economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises" for 2008-2014]. http://www.ukrstat.gov.ua/

Silske hospodarstvo Ukrainy [Agriculture Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Sabluk, P. T. et al. *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov* [The transformation of land relations to market conditions]. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky, 2009.

Shkilyov, O. V. "Efektyvnist vykorystannia orendovanykh zemel i zberezhennia yikh rodiuchosti" [Effective use of leased land and preserve their fertility]. *Ekonomika APK*, no. 6 (2008): 7-11.

Yatsiv, I. B. "Konkurentni vidnosyny v systemi ahrarnoho zemlekorystuvannia" [Competitive relations in the agricultural land use]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2011): 15-21.

УДК 504.06: [631.15+330.341.1]

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ВЕДЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

© 2016 **ПОГРІЩУК Г. Б.**

УДК 504.06: [631.15+330.341.1]

Погріщук Г. Б. Стратегічні засади екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва

Метою статті є обґрунтування стратегічних засад екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва та напрямів його вдосконалення як основи забезпечення ефективності функціонування виробничої сфери національного господарського комплексу. Розглянуто питання економічного розвитку галузі в контексті вирішення екологічних проблем, зважаючи на природно-кліматичні, біологічні та екологічні наслідки господарської діяльності людини. Обґрунтовано доцільність застосування наукового підходу до їх комплексного розв'язання з урахуванням міжнародного досвіду. Зосереджено увагу на потребі реалізації інтересів країни шляхом участі у вирішенні глобальних і регіональних проблем, усуненні економічних протиріч екологічно безпечного управління виробництвом. Доведено, що вирішення завдань, які стоять перед сільським господарством, можливе шляхом екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого виробництва, що сприятиме насиченню внутрішнього ринку високоякісною, екологічно чистою вітчизняною продукцією; гарантуватиме продовольчу безпеку держави; розширить ринки збуту за рахунок здобуття конкурентних переваг вітчизняною сільськогосподарською продукцією на зовнішньому ринку.

Ключові слова: *сільське господарство, стратегія, екологічна безпека, інноваційно-орієнтоване виробництво.*
Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Погріщук Галина Борисівна *– кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та кредиту, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету (вул. Гонти, 37, Вінниця, 21021, Україна)*
E-mail: *gpogrishchuk@mail.ru*

УДК 504.06: [631.15+330.341.1]

Погрищук Г. Б. Стратегические основы экологобезопасного ведения инновационно-ориентированного сельскохозяйственного производства

Целью статьи является обоснование стратегических принципов экологически безопасного ведения инновационно-ориентированного сельскохозяйственного производства и направлений его совершенствования как основы обеспечения эффективности функционирования производственной сферы национального хозяйственного комплекса. Рассмотрены вопросы экономического развития отрасли в контексте решения экологических проблем, учитывая природно-климатические, биологические и экологические последствия хозяйственной деятельности человека. Обоснована целесообразность применения научного подхода к их комплексному решению с учетом международного опыта. Сосредоточено внимание на необходимости реализации интересов страны путем участия в решении глобальных и региональных проблем, устранения экономических противоречий экологически безопасного управления производством. Доказано, что решение задач, стоящих перед сельским хозяйством, возможно путем экологически безопасного ведения инновационно-ориентированного производства. Это позволит насытить внутренний рынок высококачественной экологически чистой отечественной продукцией; гарантировать продовольственную безопасность страны; расширить рынки сбыта за счет получения конкурентных преимуществ отечественной сельскохозяйственной продукции на внешнем рынке.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, стратегия, экологическая безопасность, инновационно-ориентированное производство.*
Рис.: *1.* ***Библ.:*** *9.*

Погрищук Галина Борисовна *– кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Винницкий учебно-научный институт экономики Тернопольского национального экономического университета (ул. Гонты, 37, Винница, 21021, Украина)*
E-mail: *gpogrishchuk@mail.ru*

UDC 504.06: [631.15+330.341.1]

Pogrischuk G. B. Strategic Framework for Ecologically-Safe Conducting the Innovation-Oriented Agricultural Production

The article is aimed at substantiation of the strategic guidelines for ecologically-safe conducting the innovation-oriented agricultural production and the directions of its perfection as a basis for ensuring the efficiency of functioning of the productive sector of the national economy. Issues of economic development of the sector have been considered in the context of addressing environmental problems, taking account of climatic, biological and ecological effects of human activities. The expediency of using a scientific approach to their comprehensive solution has been substantiated on the basis of international experience. Attention is focused on the necessity to implement the country's interests through participation in addressing the global and regional problems, elimination of the economic contradictions of an environmentally sound management of production. It is proved that the challenges facing agriculture is possible to solve through environmentally safe conduct of innovative-oriented production. This will satiate the inner market with the high-quality and environment-friendly domestic products; guarantee the food security of the country; expand the sale markets by obtaining competitive advantages for domestic agricultural products in the foreign markets.

Keywords: *agriculture, strategy, environmental safety, innovation-oriented production.*
Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Pogrischuk Galyna B. *– PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Vinnitsa Educational and Research Institute of Economy of the Ternopil National Economic University (37 Honty Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)*
E-mail: *gpogrishchuk@mail.ru*

Світова проблема екологобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва є однією з головних невирішених проблем людства, яка на початку XXI століття набула глобального багатофакторного характеру. Нині, в середині другого десятиліття XXI століття, інноваційні технології виробництва стають усе більш реальним інструментом, за допомогою якого людство сподівається досягти цілей і вирішити проблему екологічної безпеки.

Проблемам екологічної безпеки виробничих систем в економіці присвячено праці: В. Андрійчука, О. Балацького, І. Банєвої, В. Борисової, О. Варченко, О. Вишневської, В. Гавриша, М. Гладія, В. Галушко, І. Гончаренко, О. Гудзинського, А. Даниленко, Б. Данилишина, М. Ка-

лінчика, О. Карасьова, А. Ключник, П. Коренюка, Г. Купалової, О. Новікова, М. Талавирі, О. Ульянченко, Ю. Ушкаренко, І. Червена, М. Хвесика, О. Шебаніної, В. Яценко та ін. У роботах науковці приділяють значну увагу проблемі формування та реалізації дієвих механізмів по вирішенню екологічних проблем, науковому обґрунтуванню здійснення природоохоронних заходів. Проте нині особливої актуальності набувають питання соціального розвитку, фінансового й продовольчого забезпечення, зважаючи на природно-кліматичні, біологічні та екологічні наслідки, передусім через використання нових підходів до їх комплексного розв'язання з урахуванням досвіду формування інноваційно-орієнтованого виробництва у сфері екологобезпечного сільського господарства.

Метою роботи є обґрунтування стратегічних засад екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва та напрямів його вдосконалення як основи забезпечення ефективності функціонування виробничої сфери національного господарського комплексу.

Останнім часом у зв'язку із загостренням протиріч між господарською діяльністю і збереженням навколишнього середовища все більш актуальними є екологічні проблеми. Погіршення стану навколишнього природного середовища, економічні втрати внаслідок виникнення природних надзвичайних ситуацій і катастроф, низький рівень використання ресурсозберігаючих технологій, недостатня екологічна культура підприємств зумовили те, що наша країна за індексом екологічних досягнень займає лише 87 місце серед 163 країн світу [1].

В умовах складної екологічної ситуації в державі, пов'язаної з нераціональним використанням природних ресурсів, екологічну політику України доцільно спрямовувати на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Негативний вплив на сільське господарство в частині екобезпеки справляють техногенно-екологічні чинники. Підвищення антропогенного навантаження на довкілля, зниження загального рівня технічної безпеки, прогресуюча спрацьованість основних фондів значно підвищують ступінь ризику сільськогосподарського виробництва. Загрози техногенного характеру виникають через недбалу господарську діяльність людини, недотримання техніки безпеки у виробничому процесі. Проте масштаби впливу техногенних явищ часто перевищують поріг системної адаптації, завдаючи великої шкоди довкіллю, у тому числі створюючи небезпеку для сільського господарства [2].

Відтак, вирішення потребує ряд проблем як галузевого й регіонального, так і загальнодержавного значення. Основним пріоритетом при цьому є раціональне використання та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Необхідно на державному рівні забезпечити умови для сталого розвитку екологобезпечного сільського господарства та впровадження інноваційних технологій у виробничу діяльність. У даному напрямі позитивним є участь нашої держави у світових глобалізаційних процесах, зокрема щодо збереження навколишнього середовища та врахування досвіду інших країн у вирішенні проблем екологічної безпеки виробничої діяльності.

Розроблення довгострокових стратегії сталого розвитку, програм соціально-економічного зростання, галузевих і регіональних планів дій має базуватися на таких основних загальних принципах [3]:

- природні ресурси, які належать народові, становлять матеріальну основу його існування незалежно від форм власності, є обмеженими і мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього і майбутніх поколінь;
- використання природних ресурсів повинно базуватися на заощадливому і науковому підході;
- будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватись із законами природи та обмеженнями, які з них випливають;
- екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним;
- одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу;
- усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад гуманізму, демократії та цінностей громадянського суспільства.

У міжнародному рейтингу екологічних досягнень (*Environmental performance Index*), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25 показниками, що характеризують дієвість державної політики країн щодо збереження екосистем, Україна посідає лише 102 позицію серед 132 країн світу. Вирішальне значення для більшості регіонів країни продовжують відігравати один-два види економічної діяльності, що обумовлює специфіку найбільш гострих екологічних проблем. Екстенсивний характер промислового та сільськогосподарського виробництва негативно впливає на показники ресурсомісткості, у тому числі енергоємності, водоспоживання, особливо в регіонах найбільш масштабного розвитку і концентрації виробництва [4].

Згідно зі Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 р. першопричинами екологічних проблем України є [5]:

- успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов;
- зношеність основних фондів промислової та транспортної інфраструктури;
- застаріла система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій;
- недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства;

- ✦ недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку;
- ✦ недотримання природоохоронного законодавства.

У багатьох країнах світу, як і в глобальній системі природокористування та характері взаємовідносин людини з природним середовищем, після Конференції ООН у м. Ріо-де-Жанейро, по суті, не відбулося скількинебудь помітних позитивних зрушень. До того ж, останні нівелюються високими темпами зростання народонаселення і відносно низькими темпами розвитку економіки, збільшенням обсягів використання природних ресурсів такими способами, методами і техніко-технологічними засобами, за яких посилюються негативні антропотехногенні навантаження на земну біосферу та деградаційні процеси в ній.

Як зазначається в доповіді ЮНЕП, що здійснює дослідження за проектом «Глобальна екологічна перспектива», сценарій майбутнього на період до 2050 р., навіть з урахуванням реалізації заходів, передбачених Програмою дій «Порядок денний на XXI століття», найімовірніше, буде таким. Населення на планеті збільшиться на 65 %, ВВП зросте приблизно в 4 рази, а підвищення доходів на 1 мешканця – у 2,6 разу. Результатом цього стануть: катастрофічний брак чистої води (у 2050 р. понад 2 млрд осіб відчуватимуть її гострий дефіцит); збільшення викидів вуглекислого газу майже у 2,4 разу, а токсичних і небезпечних відходів виробничої та невиробничої діяльності – у 3 рази [6].

Варто також враховувати досвід розвинутих країн світу з ринковою економікою, де стратегічні галузі національного господарства або знаходяться у підпорядкуванні держави, або держава здійснює своє втручання через відповідні механізми впливу. З цією метою в найближчі роки слід прийняти пакет нормативно-правових актів щодо забезпечення ефективного функціонування стратегічно важливих секторів для економіки країни.

Зважаючи на задекларований євроорієнтаційний вектор розвитку аграрної сфери, перед Україною постає необхідність досягти відповідності цілям та пріоритетам Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 рр. Стратегічні орієнтири САП ЄС передбачають досягнення трьох цілей протягом зазначеного періоду [7]:

1) підвищення конкурентоспроможності сільського господарства (за рахунок модернізації аграрного виробництва, інноваційного розвитку агробізнесу, впровадження інформаційних технологій, підтримки виробництва нових видів агропродовольчої продукції, підтримки кооперації агротоваровиробників);

2) забезпечення екологічного ведення сільського господарства та захист природного навколишнього середовища (завдяки державній підтримці процесу впровадження енергозберігаючих технологій, збереження водних, земельних і лісових ресурсів, мінімізація шкідливого впливу агробізнесу на природно-кліматичні умови, розвиток альтернативних джерел енергії);

3) посилення багатофункціональної ролі сільського господарства, стимулювання несільськогосподарської зайнятості та забезпечення добробуту населення на сільських територіях (через державну підтримку малого і середнього бізнесу, розвиток туризму, збереження ландшафтів, інфраструктурне забезпечення бізнесу тощо).

Більшість економічно розвинених країн визнали пріоритетною високопродуктивну ресурсоощадну економічну діяльність, яка створює достатні умови для вирішення складних соціально-економічних і екологічних завдань. Наприклад, Японія розпочала активне впровадження екологічної політики, досягнувши ВВП на душу населення на рівні 1600 дол. на рік, а Тайвань – на рівні 5500 дол. Відповідно група економічно розвинених країн, лідерів сучасного світового прогресу, ідею зрівноваженого розвитку звела, виходячи з власних інтересів, у безальтернативний варіант соціально-економічного розвитку [8].

Дієва екологічна політика на державному і регіональному рівнях формує основу для збереження і відновлення природно-ресурсного потенціалу, забезпечує екологічну безпеку країни та її регіонів, що формує умови для гарантування економічної безпеки та повномасштабного виходу вітчизняної продукції на світові ринки.

Нині місткість світового ринку екологічно чистої продукції, за різними оцінками, становить близько 50 млрд дол. США. Потенційно можлива участь України 3,5–4,5 млрд дол. США за перспективою розширення. Згідно з прогнозами, щороку приріст чистої продукції становить 10–20 %. Вартість продуктів екологічного виробництва перевищує вартість неекологічних продуктів мінімум на 10–30 % [9].

Сільське господарство України є стратегічною галуззю економіки України, а його інноваційно-орієнтоване ведення спроможне забезпечити екологобезпечне виробництво.

Формування і реалізація стратегії інноваційно-орієнтованого ведення екологобезпечного сільськогосподарського виробництва та державна політика по відношенню до природної системі, повинні бути взаємопов'язані, оскільки збереження біосфери та соціально-екологічне благополуччя населення перебувають у нерозривній єдності.

Стратегія інноваційно-орієнтованого ведення екологобезпечного сільськогосподарського виробництва визначає цілі, напрями, завдання і принципи проведення єдиної державної політики в галузі раціонального природокористування; систему підтримки, регулювання та організації виробничих процесів на довгостроковий період (*рис. 1*). Відтак, основне завдання формування стратегії передбачає розробку плану дій або намічених заходів стратегії та їх адаптування до середовища, що змінюється. Оскільки саме стратегія та системність її впровадження, як узагальнена модель дій, необхідна для досягнення поставлених цілей шляхом координації і поширення ресурсів.

Розробка стратегічних орієнтирів ведення екологобезпечного сільськогосподарського виробництва потребує послідовного вирішення взаємопов'язаних завдань, що передбачають:

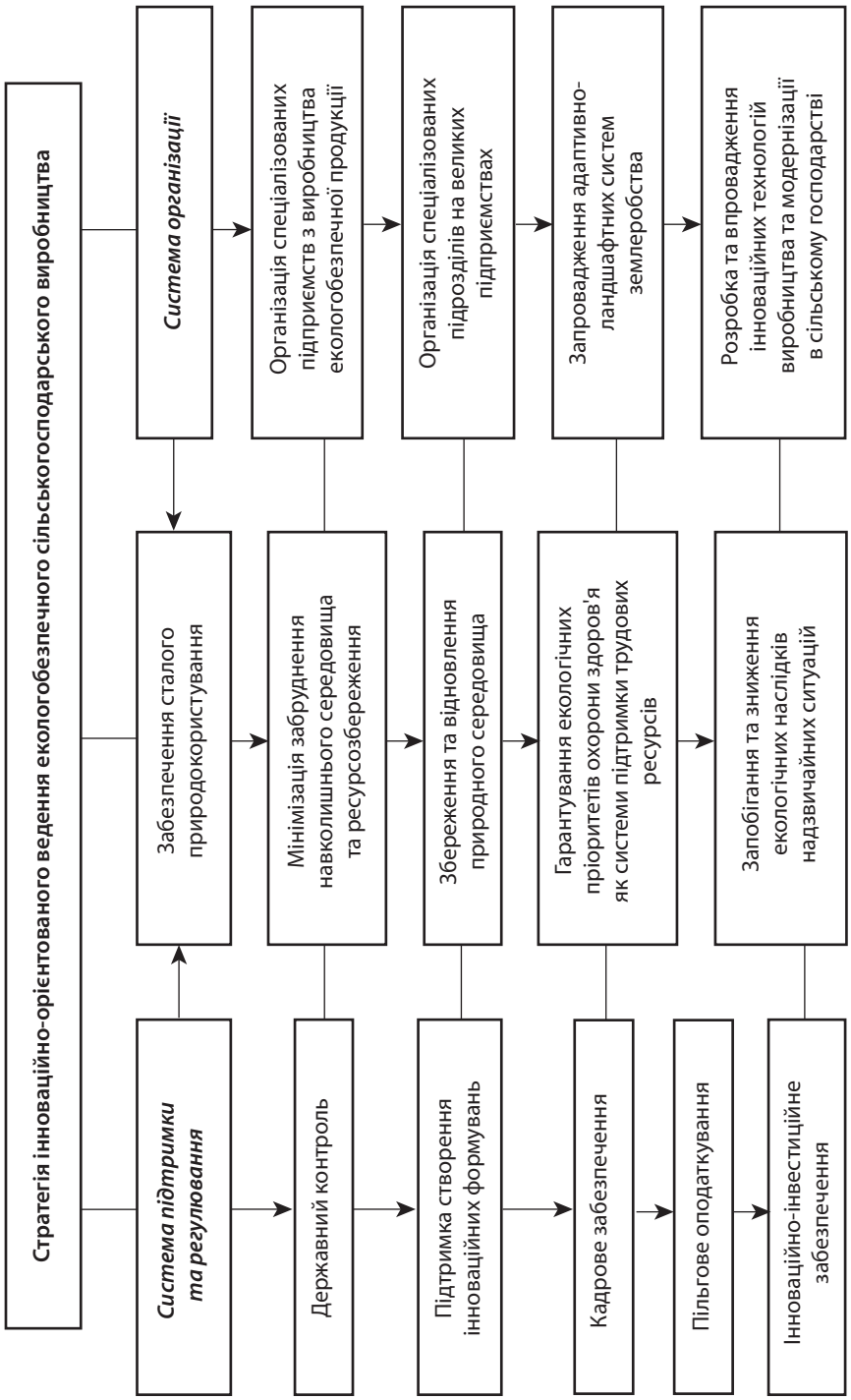

Рис. 1. Структурні елементи стратегії інноваційно-орієнтованого ведення екологобезпечного сільськогосподарського виробництва

1. Забезпечення сталого природокористування через невиснажувальне використання поновлюваних і раціональне використання невідновлюваних природних ресурсів.

2. Спрямованість державної політики на збереження природних систем і зниження забруднення навколишнього середовища, а також на ресурсозбереження.

3. Формування регіональної політики щодо екологічно обґрунтованого розміщення об'єктів природокористування, на основі максимального використання можливостей та врахування специфіки суб'єктів господарювання в певному регіоні для його інноваційно-орієнтованого розвитку.

4. Визначення екологічних пріоритетів охорони здоров'я як системи підтримки трудових ресурсів у сільському господарстві та запобігання й зниження екологічних наслідків надзвичайних ситуацій.

5. Застосування в процесі господарської діяльності інноваційних технологій виробництва та відтворення природних ресурсів.

6. Організація контролю за ввезенням, використанням і поширенням на території країни чужорідних і генетично змінених організмів.

7. Проінформованість державних і муніципальних органів, юридичних осіб і населення щодо стану природних ресурсів та навколишнього середовища.

8. Наукове забезпечення у сфері екологічної безпеки, що передбачає розвиток наукових знань про екологічні засади розвитку, виявлення нових екологічних ризиків, зумовлених як розвитком суспільства, так і природними процесами.

ВИСНОВКИ

Вирішення завдань, які стоять перед сільським господарством, його перехід до якісно нового рівня розвитку, можливий шляхом екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого виробництва, що дасть змогу розв'язати завдання наповнення внутрішнього ринку високоякісною екологічно чистою вітчизняною продукцією, гарантувати продовольчу безпеку держави, розширити ринки збуту за рахунок здобуття конкурентних переваг вітчизняною сільськогосподарською продукцією на зовнішньому ринку.

Покращення екологічної ситуації може відбутися шляхом переорієнтації економічного розвитку виробничих систем у напрямку забезпечення пріоритетів збереження навколишнього середовища, формування нових цінностей на основі раціоналізації споживчого підходу до використання природних ресурсів. При цьому необхідно провести розробку комплексу заходів з урахуванням міжнародного досвіду у сфері екологобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва.

Побудова загальної моделі економічного розвитку аграрного сектора на перспективу та вибір можливих стратегій повинні базуватися на використанні позитивного досвіду інших країн та враховувати вітчизняні соціально-економічні й природні особливості, забезпечуючи при цьому основи національної безпеки держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Купалова Г. І. Екологічне підприємство як невід'ємна складова сталого розвитку України / Г. І. Купалова // Вісник Київського національного університету. – 2011. – № 26. – С. 35–39.

2. Нагірна В. П. Можливі загрози сільському господарству України з позицій екобезпеки / В. П. Нагірна, І. Г.Савчук // Економіка України. – 2014. – № 2 (627). – С. 71–81.

3. Оскольський В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 4–13.

4. Вишневська О. М. Напрями і складові екологоорієнтованого розвитку економіки країни / О. М. Вишневська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. Вип. 3 – С. 18–24.

5. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/

6. Навстречу «зеленой» экономите: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей власных структур [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.uneporg/greeneconomy

7. Основні пріоритети Спільної аграрної політики (САП) країн ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.admi.org.ua/uk

8. Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах [Електронний ресурс] / С. Л. Дусановський, Є. М. Білан. – Режим доступу : http://galsite.at.ua/file/tn/apk.pdf

9. Чорна Н. П. Проблеми та перспективи розвитку АПК після вступу України в СОТ / Н. П. Чорна // Збірник тез доповідей шостої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 26–27 лютого 2009 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – Частина 1. – С. 112–113.

REFERENCES

Chorna, N. P. "Problemy ta perspektyvy rozvytku APK pislia vstupu Ukrainy v SOT" [Problems and prospects of development of agriculture after Ukraine's accession to the WTO]. *Ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v XXI stolitti: natsionalna identychnist ta tendentsii hlobalizatsii. Ternopil: Ekonomichna dumka*, 2009.112-113.

Dusanovskyi, S. L., and Bilan, Ye. M. "Ekonomichni osnovy rozvytku APK v rynkovykh umovakh" [Economic bases of agricultural development in market conditions]. http://galsite.at.ua/file/tn/apk.pdf

Kupalova, H. I. "Ekolohichne pidpryiemstvo yak nevidiemna skladova staloho rozvytku Ukrainy" [Environmental company as an integral part of sustainable development of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu*, no. 26 (2011): 35-39.

"Navstrechu «zelenoy» ekonomike: puti k ustoychivomu razvitiyu i iskoreneniyu bednosti - obobshchaiushchiy doklad dlya predstaviteley vlastnykh struktur" [Towards a "green" economy: Pathways to sustainable development and poverty eradication - a synthesis report to representatives of power structures]. http://www.uneporg/greeneconomy

Nahirna, V. P., and Savchuk, I. H. "Mozhlyvi zahrozy silskomu hospodarstvu Ukrainy z pozytsii ekobezpeky" [Potential threats to agriculture Ukraine from the standpoint of environmental safety]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (627) (2014): 71-81.

"Osnovni priorytety Spilnoi ahrarnoi polityky (SAP) krain YeS" [The main priorities of the Common Agricultural Policy (CAP) of the EU]. http://admi.org.ua/uk

Oskolskyi, V. "Pro ekonomichnu polityku staloho rozvytku v Ukraini" [On economic policy of sustainable development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2010): 4-13.

"Stratehiia derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku" [State Environmental Policy Strategy of Ukraine till 2020]. http://www.menr.gov.ua/

Vyshnevska, O. M. "Napriamy i skladovi ekolohooriientovanoho rozvytku ekonomiky krainy" [Directions and ecologically components of the economy]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, no. 3 (2014): 18-24.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПІДСИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО МОНІТОРИНГУ У ФУНКЦІОНАЛЬНО РОЗВИНУТИХ СИСТЕМАХ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

© 2016 **ТКАЧЕНКО С. А.**

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери

Дослідження економічних праць учених-науковців і досвіду проектування та впровадження функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери надало можливість констатувати факт, що вирішення проблеми вдосконалення методології підсистеми економічного моніторингу, виходячи із сучасних вимог розвитку національної економіки, багатогранне та повинне включати в себе цілий ряд напрямків розвитку. Це обумовило потребу креативного підходу до створення методології функції моніторингу, до побудови схеми її проведення на різних рівнях регулювання. Удосконалення методології економічного моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем за усіма напрямками розвитку істотно полегшує вироблення проектних рішень по підсистемі моніторингу та значно підвищує їх ефективність і якість. Розроблення, затвердження і передача методологічних матеріалів з моніторингу повинні передувати проведенню проектних робіт із інших видів забезпечення підсистеми. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняються питання, спрямовані на застосування універсальних методів створення підсистеми економічного моніторингу, підготовку кадрів фахівців, які забезпечують систематичний контроль, та цілий ряд інших важливих складових.

Ключові слова: *економічний моніторинг, методологія, підсистема, регіональна структура, система стратегічного регулювання, суб'єкт агропродовольчої сфери, територіальна організація, удосконалення.*

Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *14.*

Ткаченко Сергій Анатолійович *– кандидат економічних наук, доцент, в. о. ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Робоча, 2а, Миколаїв, 54029, Україна)*

E-mail: *nukoblikaudit@inbox.ru*

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Вопросы совершенствования методологии подсистемы экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы

Исследование экономических трудов учёных и опыта проектирования и внедрения функции мониторинга в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы позволило констатировать факт, что решение проблемы совершенствования методологии подсистемы экономического мониторинга, исходя из современных требований развития национальной экономики, многогранно и должно включать в себя целый ряд направлений развития. Это обусловило необходимость креативного подхода к созданию методологии функции мониторинга, к построению схемы её проведения на различных уровнях регулирования. Совершенствование методологии экономического мониторинга при создании и функционировании территориально-производственных систем по всем направлениям развития существенно облегчает выработку проектных решений по подсистеме мониторинга и значительно повышает их эффективность и качество. Разработка, утверждение и передача методологических материалов по мониторингу должны предшествовать проведению проектных работ по другим видам обеспечения подсистемы. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении особой актуальностью отличаются вопросы, направленные на применение универсальных методов создания подсистемы экономического мониторинга, подготовку кадров специалистов, обеспечивающих систематический контроль, и целый ряд других важных составляющих.

Ключевые слова: *экономический мониторинг, методология, подсистема, региональная структура, система стратегического регулирования, субъект агропродовольственной сферы, территориальная организация, усовершенствование.*

Рис.: *1.* ***Библ.:*** *14.*

Ткаченко Сергей Анатольевич *– кандидат экономических наук, доцент, и. о. ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Рабочая, 2а, Николаев, 54029, Украина)*

E-mail: *nukoblikaudit@inbox.ru*

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Tkachenko S. A. The Issues of Improving the Methodology of Subsystem for Economic Monitoring in the Functionally Developed Systems for Strategic Regulation of Regional Structure and Territorial Organization of the Actors of Agrifood Sphere

Research of both economic publications by scholars and the experience of projecting and implementation of monitoring function in the systems for strategic regulation of regional structures and territorial organization of the actors of agrifood sphere has led to the concluding that a solution to the problem of improving the methodology of the subsystem for economic monitoring, based on the current requirements towards development of the national economy, is multi-faceted and should include a number of directions for development. This has determined the necessity for a creative approach to the establishment of a methodology for monitoring function, to building schemes for its carrying out at different levels of regulation. Improvement of the methodology for economic monitoring in the establishment and operation of territorial-productive systems in all directions of development sufficiently facilitates the formulation of project decisions on the subsystem for monitoring and increases their efficiency and quality significantly. Elaboration, approval and transfer of methodological materials on monitoring should precede the implementation of project works on other types of subsystem provision. Among the prospects for further research in this area of particular relevance are questions about use of generic methods of creating subsystems for economic monitoring, training of specialists, which will provide systematic control, and a number of other important constituents.

Keywords: *economic monitoring, methodology, subsystem, regional structure, system of strategic management, actor of agrifood sphere, territorial organization, improvement.*

Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *14.*

Tkachenko Serhii A. *– PhD (Economics), Associate Professor, Acting Rector of the International Technological University «Mykolaiv Polytechnic» (2a Robocha Str., Mykolaiv, 54029, Ukraine)*

E-mail: *nukoblikaudit@inbox.ru*

В епоху бурхливого розвитку продуктивних сил постіндустріального суспільства, який виступає результатом дії науково-технічного прогресу, методи регулювання територіально-виробничими системами повинні постійно вдосконалюватися та відповідати новим вимогам економічного і соціального життя. Сказане повною мірою стосується і методології підсистеми економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, яка відіграє роль робочого інструменту у висвітленні та виявленні резервів зростання ефективності територіально-виробничих систем і покращення якості готової продукції. Мова йде про те, щоб методологія функції економічного моніторингу виходила з найважливіших принципів сучасного інформаційно-орієнтованого процесу виробництва, і, перш за все, порівняння витрат і результатів діяльності для наступної оцінки.

Дослідження економічних праць провідних учених-науковців за визначеною тематикою, таких як О. О. Бєлова [1], Н. С. Безкоровайна [2], Б. К. Бісултанов [3], К. К. Давлатов [4], Н. О. Кулагіна [5], М. К. Купова [6], Н. М. Степаненкова [7], О. Ф. Ханджиєв [8] та інших і досвіду проектування та впровадження функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації знакових суб'єктів агропродовольчої сфери, надало можливість із впевненістю констатувати той беззаперечний факт, що вирішення проблеми вдосконалення методології підсистеми економічного моніторингу, виходячи із сучасних вимог розвитку національної економіки, багатогранне та повинне включати в себе цілий ряд напрямків розвитку: підвищення комплексності моніторингу; акцентування уваги на найбільш важливих із точки зору інтересів територіально-виробничої системи питаннях; посилення оперативності функції моніторингу; правильне застосування методологічних положень функції моніторингу, які забезпечують глибину висвітлення і дослідження виробничо-господарської діяльності, інші.

Це обумовлює потребу креативного підходу до створення методології функції економічного моніторингу, до побудови схеми її проведення на різних рівнях регулювання ін.

Характерна особливість сьогоденного етапу розвитку економіки виступає в тому, що в процесі стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери доводиться одночасно вирішувати не окремі завдання, а взаємопов'язані комплекси складних економічних, технічних та соціальних задач. У цих умовах величезного значення набуває фактор комплексності підсистеми моніторингу.

Моніторинг – це насамперед фундаментальне, повне відстеження і дослідження усіх без виключення сторін та показників системи стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. Однак тільки повнота та всебічність не вичерпують принцип комплексності моніторингу; дуже важливу роль відіграє вивчення діяльності, подій, напрямків розвитку і факторів підвищення ефективності на різних рівнях регулювання територіально-виробничих систем в їх взаємному зв'язку та взаємній обумовленості. Необхідно підкреслити, що для того, щоб дійсно знати предмет, потрібно охопити, вивчити усі його сторони, зв'язки і опосередкування. Навіть найвеличезна група показників системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, які розглядаються поза їх глибинних зв'язків, не може надати повного уявлення про дійсну ефективність територіально-виробничих систем. І, зрештою, підсистема моніторингу передбачає безперервне висвітлення та вивчення процесів виробничо-господарської діяльності, яке означає, що моніторинг повинен бути оперативним, ретроспективним і перспективним та ін.

Якісні зміни в економіці нашої країни настійно вимагають по-новому підходити до методології моніторингу і до критеріїв оцінки ефективності систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. Увага в методології, насамперед, повинна бути звернена на головні аспекти розвитку територіально-виробничих систем, які мають у сучасних умовах першочергове значення для підвищення їх ефективності. Нами неодноразово наводилася думка про те, що з усього комплексу питань із регулювання територіально-виробничих систем потрібно вміти відокремити практично найважливіше. У сучасній практиці на перше місце висувається не просто аналіз виконання показників, передбачених планом, як це мало місце у порівняно недалекому минулому, а вивчення наукової обґрунтованості та напруги планових завдань; дослідження динаміки зростання економічної ефективності територіально-виробничих систем у результаті використання досягнень науково-технічного прогресу; покращення якісних характеристик і технічних параметрів готової продукції; найбільш повного використання усіх наявних внутрішньовиробничих резервів.

Найважливішим принципом економічної політики, який лежить в основі регулювання нашою економікою, виступає принцип планомірності. Саме планування було і залишається центральною ланкою системи регулювання. Цей факт висуває відповідні вимоги до методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери.

У зв'язку з розширенням масштабів та прискоренням темпів науково-технічного прогресу одним із актуальних завдань підсистеми моніторингу постає визначення її ролі в підвищенні економічної ефективності при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем. Поряд зі збільшенням ефекту від впровадження заходів із науки та техніки в системах регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери з'явилася тенденція до виникнення якісно нової групи виробничо-господарських втрат, що проявляється у зменшенні отриманого ефекту в результаті недостатнього використання останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Такому положенню неабиякою мірою сприяє та обставина, що на практиці за рядом причин планування результатів науково-технічного прогресу не забезпечене відповідною системою спостереження і дослідження (контролю). Наприклад, зі звітних даних територіально-виробничих систем неможливо отримати інформацію про зростання показників ефективності виробництва під впливом науково-технічного прогресу. У цих умовах особливо зростає роль методології підсистеми моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, яка повинна забезпечувати встановлення в економічних показниках частки економічного ефекту за рахунок результатів дії науково-технічного прогресу; швидкість окупності капітальних інвестицій, пов'язаних з проведенням заходів із технічного вдосконалення виробництва; визначення втрат від недостатнього використання досягнень науки і техніки, а також виявлення наявних у цієї області резервів підвищення ефективності виробництва. Саме на цьому питанні передбачають зараз акцентувати свою увагу в методології моніторингу багато вчених-економістів та працівників практичного сектора економіки країни та ін.

Найважливішими критеріями при оцінці ефективності роботи систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери виступають показники покращення якості готової продукції та роботи. Із усією впевненістю можна сказати, що проблема якості користується недостатньою увагою з боку фахівців. Навпаки, практично можливо відзначити той беззаперечний факт, що існує незначна кількість наукових робіт з економічного моніторингу, в яких автори тією чи іншою мірою підіймали би питання, пов'язані з економічним моніторингом якісних характеристик і технічних периметрів видів готової продукції (товарів, робіт, послуг) агропромислового комплексу країни. Однак, як нами неодноразово відзначалося, якщо узагальнити все написане про це, тоді можливо зробити висновок, що рівень розроблення методології підсистеми економічного моніторингу якості продукції ще далеко не відповідає сучасним вимогам.

Тому методологія моніторингу повинна сприяти виявленню резервів покращення якості та дозволяти оцінити роботу кожного колективу, кожного виконавця із урахуванням того вкладу, який внесено ними в підвищення якості кінцевої готової продукції, а також тієї дії, яку зроблено ними на покращення результатів роботи інших учасників територіально-виробничих систем та інше.

Ще одним об'єктом дослідження, на який потрібно звернути увагу в методології функції економічного моніторингу, – внутрішньовиробничі резерви. Всебічний моніторинг резервів, наявних у системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, допомагає сформулювати ключові напрямки розвитку у вирішенні технічних, економічних та соціальних завдань і науково обґрунтувати шляхи підвищення ефективності територіально-виробничих систем. Методологія моніторингу повинна утримувати в собі систему виявлених резервів підвищення ефективності виробництва за рівнями регулювання, за різними напрямками розвитку господарської діяльності та окремим елементам виробничого процесу надавати апарат для їх подальшого узагальнення і комплексної оцінки.

Дуже важливе значення при моніторингу внутрішньовиробничих резервів має проблема їх пріоритетів з точки зору національних господарських інтересів. У цьому зв'язку методологія підсистеми економічного моніторингу повинна орієнтувати на пошук таких резервів, які забезпечують розвиток територіально-виробничої системи за рахунок всемірного підвищення її інтенсифікації, тобто випереджаючого зростання результатів виробництва по відношенню до витрат.

Динамічність виробничо-господарських процесів у системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, часта зміна умов, в яких вони протікають, потребують посилення оперативності керування з метою вироблення своєчасних керуючих впливів, необхідних для їх регулювання та оптимізації. Потрібна для цього інформація може бути отримана тільки з функції оперативного моніторингу. Переважна більшість фахівців із підсистеми економічного моніторингу вважає оперативним щоденний моніторинг, який проводиться в межах робочого дня або зміни і слідує безпосередньо за ходом здійснення процесів виробничо-господарської діяльності тощо. Така точка зору більше усього характеризує зміст оперативного моніторингу, відображаючи його найголовніший принцип – негайна реакція на відхилення від завданого рівня економічних, технічних та соціальних параметрів виробничого процесу суб'єктів агропродовольчої сфери.

Природно, що об'єктами оперативного моніторингу повинні бути не усі відхилення, а в основному такі, неусунення яких може призвести до зривів у досягненні цілей, які встановлені перед тим або іншим внутрішнім виробничим структурним підрозділом. Це визначає якісно інший зміст методології оперативного моніторингу в порівнянні з методологією ретроспективного (щомісячного, щоквартального, щорічного) і перспективного моніторингу, в якої однозначно та чітко повинні бути вирішені питання про склад об'єктів оперативного моніторингу на різних рівнях регулювання виробництвом, склад початкової інформації, час і способи отримання тих або інших показників, характер використання оперативної обліково-економічної та аналітичної інформації. Особливу увагу в методології потрібно звернути на своєчасність формування даних оперативного моніторингу. З точки зору оперативного моніторингу важливіше мати своєчасну інформацію про тенденції розвитку виробничо-господарських процесів, аніж абсолютно точні дані, які отримують із запізненням, за межами часового циклу оперативного регулювання системи.

До найважливіших напрямків розвитку вдосконалення методології підсистеми економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агро-

продовольчої сфери належить також і правильне застосування методологічних положень моніторингу та наявних в його арсеналі різних методів, способів і прийомів, які забезпечують потрібну глибину висвітлення та дослідження виробничо-господарських процесів і виявлення впливу на кінцеві результати територіально-виробничих систем первинних факторів. Цей напрямок розвитку повинен зайняти одне з провідних місць у дослідженнях вчених-економістів. Так, зокрема, в одній зі своїх робіт нами відзначено, що вирішення проблеми вдосконалення методології економічного моніторингу з точки зору його впливу на ефективність регулювання територіально-виробничих систем передбачає правильне та вичерпне сполучення і дотримання методологічних положень моніторингу, які забезпечують глибоке дослідження економічних явищ та інше.

Підсистема економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери – це, насамперед, факторний моніторинг, тому що в процесі дослідження постійно виникає необхідність у визначенні меж зміни того або іншого економічного показника, які утворюються в результаті зміни різних зовнішніх і внутрішніх факторів впливу. Між тим, у окремих авторів наукових статей та дослідницьких робіт із моніторингу передбачувані методи обліково-економічних та аналітичних розрахунків не приводять до дійсного виявлення впливу окремих факторів підвищення ефективності на результати територіально-виробничих систем тощо. Це відбувається, як правило, внаслідок заміни первинних факторів факторами вторинними, заміни одних синтетичних показників іншими. Наприклад, досить часто при моніторингу зміни обсягу виробництва одним з первинних факторів впливу на розмір цієї зміни приймається середньочасовий виробіток одного працівника, який, по суті, виступає вторинним фактором, який залежить від зміни цілого ряду факторів, пов'язаних із технічним рівнем виробництва, організацією виробництва, умовами праці та ін. Схожі випадки часто-густо зустрічаються в підсистемі моніторингу собівартості готової продукції, у моніторингу чистого прибутку, рентабельності (ефективності) та інших синтетичних показників тощо.

Із зазначеного можливо відзначити таке: первинні фактори заміняти вторинними факторами не можна. У період, коли основним шляхом розвитку територіально-виробничих систем були екстенсивні фактори їх зростання, таке змішення не відігравало істотної ролі, оскільки частка ефекту в покращенні техніко-економічних показників була незначною. Тепер, при вирішальному впливі науково-технічного прогресу на підвищення економічної ефективності функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, подібна нечіткість може призвести до небажаних наслідків. Підмінюючи фактори показниками, визначаючи покращення одного показника іншими показниками, можна не лише не розкрити, за рахунок чого забезпечена відмінна робота, які конкретні заходи науково-технічного процесу ефективні, що зроблено в цій сфері, але і приховати підвищення ефективності за рахунок структури кон'юнктурних джерел.

Ще одна причина того, що економічний моніторинг проводиться досить поверхнево – недостатнє обґрунтування застосування тих або інших методів, способів та прийомів при вирішенні конкретних обліково-економічних і аналітичних завдань (практика свідчить, що застосування різних методів при вирішенні однієї і тієї самої задачі в ряді випадків веде до отримання неоднакових за глибиною та точністю результатних даних), а також недостатнє використання економіко-математичних методів, які найбільше відповідають вимогам глибини та широти обліково-економічних та аналітичних розрахунків.

Доцільність застосування економіко-математичних методів у підсистемі економічного моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем вперше була обґрунтована ще всередині минулого століття. Подальший розвиток означеного питання знайшов висвітлення в роботах таких дослідників, як А. В. Масленникова [9], В. О. Орлов [10], О. І. Орлов [11] та багатьох інших. Однак у сфері застосування економіко-математичних методів наявні недоліки і невирішені питання: запропоновані до використання в підсистемі моніторингу методи часто носять загальноекономічний характер та не спрямовані на вирішення у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери конкретних специфічних завдань економічного моніторингу; при використанні економіко-математичних методів не орієнтуються на можливість застосування машин електронних цифрових і стандартних програм для виконання трудомістких розрахунків; рівень підготовки економічних кадрів територіально-виробничих систем ще не повністю задовольняє вимогам застосування в підсистемі моніторингу економіко-математичних методів. Саме названі обставини стримують подальше впровадження цих методів у сферу економічного моніторингу виробничо-господарської діяльності країни. І цілком резонно з цього приводу відзначити, що без оволодіння та застосування економетричних методів неможливо підняти на більш високий ступінь підсистему моніторингу системи регулювання.

Рамки цієї роботи не дозволяють торкнутися навіть у загальних рисах інших питань удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. Над вирішенням цих питань зараз працюють багато центральних науково-дослідних інститутів, проблемних лабораторій та кафедр вищих навчальних закладів, а також галузевих науково-дослідних організацій, підприємств і установ. Наприклад, створені та успішно застосовуються теоретико-методологічні та практичні матеріали з моніторингу в радіоелектронній і електронній [12], машинобудівній [13], автомобільній [14] та інших галузях промисловості. Однак підняті по-

всякденною практикою нові складні завдання вимагають поглиблення і продовження наукового пошуку.

У цьому зв'язку уявляється доцільним зупинитися на розгляді тільки деякого кола питань удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, які були, зокрема, успішно вирішені в агропромисловому комплексі країни.

Агропромисловий комплекс (АПК) виступає складовою частиною економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її сільськогосподарську переробку, матеріально-технічне обслуговування села. Він об'єднує галузі, що виготовляють засоби виробництва та обслуговування комплексу, а також галузі зі збереження, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. В агропромисловий комплекс входять три великі сфери галузей. Так, перша сфера агропромислового комплексу включає в себе: тракторне та сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне та сільське будівництво. Друга сфера складається з рослинництва, тваринництва, рибальства. Третя сфера агропромислового комплексу містить такі складові величини: харчова промисловість; холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні та інші підприємства та організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування. До кожної сфери варто також віднести відповідні галузі освіти, науки та підготовку кадрів.

АПК являє собою багатогалузеву територіально-виробничу систему, в якій певна галузь виконує свою специфічну функцію. Він відзначається складним характером виготовлюваної продукції та складною організацією господарювання та регулювання. Кожна зі сфер галузей характеризується своїми особливостями планування і регулювання ходом виробничо-господарського процесу, але найбільш складними серед них із точки зору процесів регулювання та моніторингу є суб'єкти агропродовольчої сфери. Тому вдосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери базувалося, насамперед, на врахуванні наявних галузевих особливостей. А у зв'язку із тим, що в складі територіально-виробничих систем наявні ще й і суб'єкти агропродовольчої сфери, однією із вимог, яка висувається до методології, була максимізація можливого врахування особливостей кожної із вказаних груп підприємств.

Велику увагу при розробленні методології підсистеми економічного моніторингу було приділено принципу комплексності за рахунок охоплення усіх сторін системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. З цією метою був заново розроблений і включений до методології ряд розділів підсистеми економічного моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем суб'єктів агропродовольчої сфери. Зокрема, це стосується моніторингу техніко-організаційного рівня процесу виробництва суб'єкта агропродовольчої сфери, моніторингу стану норм і нормативів, моніторингу якісних характеристик готової продукції та роботи і деяких інших розділів. Структурну схему методології ретроспективного (наступного) моніторингу показників стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери із урахуванням включення до неї нових обліково-економічних і аналітичних розділів надано на *рис. 1*.

Наведений перелік із 14 розділів методології дозволяє при її використанні на практиці провести всебічне та вичерпне відстеження і дослідження в функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, виявити потенційні резерви підвищення економічної ефективності виробничого процесу, отримати комплексну оцінку результатів господарської діяльності та ін.

Звісно, що при переході на більш низький рівень регулювання об'єктами моніторингу та скороченні періодичності його проведення потрібна комплексність висвітлення, і дослідження виробничо-господарської діяльності може бути забезпечене і меншою кількістю розділів, які включаються в методологію підсистеми економічного моніторингу. Так, наприклад, методологія оперативного моніторингу роботи внутрішніх структурних підрозділів основного та допоміжного виробництва на суб'єкті агропродовольчої сфери включає в себе тільки шість розділів: моніторинг забезпеченості виробництва робочою силою та її використання; моніторинг забезпеченості виробництва матеріальними ресурсами та їх використання; моніторинг забезпеченості виробництва основними засобами та їх використання; моніторинг обсягу виробництва готової продукції; моніторинг якості готової продукції та робіт; моніторинг витрат на виробництво і собівартості продукції.

До того ж, комплексність методології підсистеми економічного моніторингу була істотно підвищена за рахунок доробки та доповнення раніше існуючих традиційних розділів моніторингу (моніторингу обсягу виробництва і реалізації готової продукції, моніторингу праці та заробітної плати, моніторингу собівартості, моніторингу фінансового стану територіально-виробничої системи і інше). У цьому зв'язку, наприклад, у методології моніторингу обсягу виробництва та реалізації готової продукції була вдосконалена традиційна методологія моніторингу готової та реалізованої продукції. Особлива увага була звернена на оцінку обґрунтованості та напруженості планових завдань, і, головне, був розроблений ряд теоретико-методологічних положень із економічного моніторингу основної номенклатури готової продукції, товарного випуску, недосконалих процесів виробництва та ін.

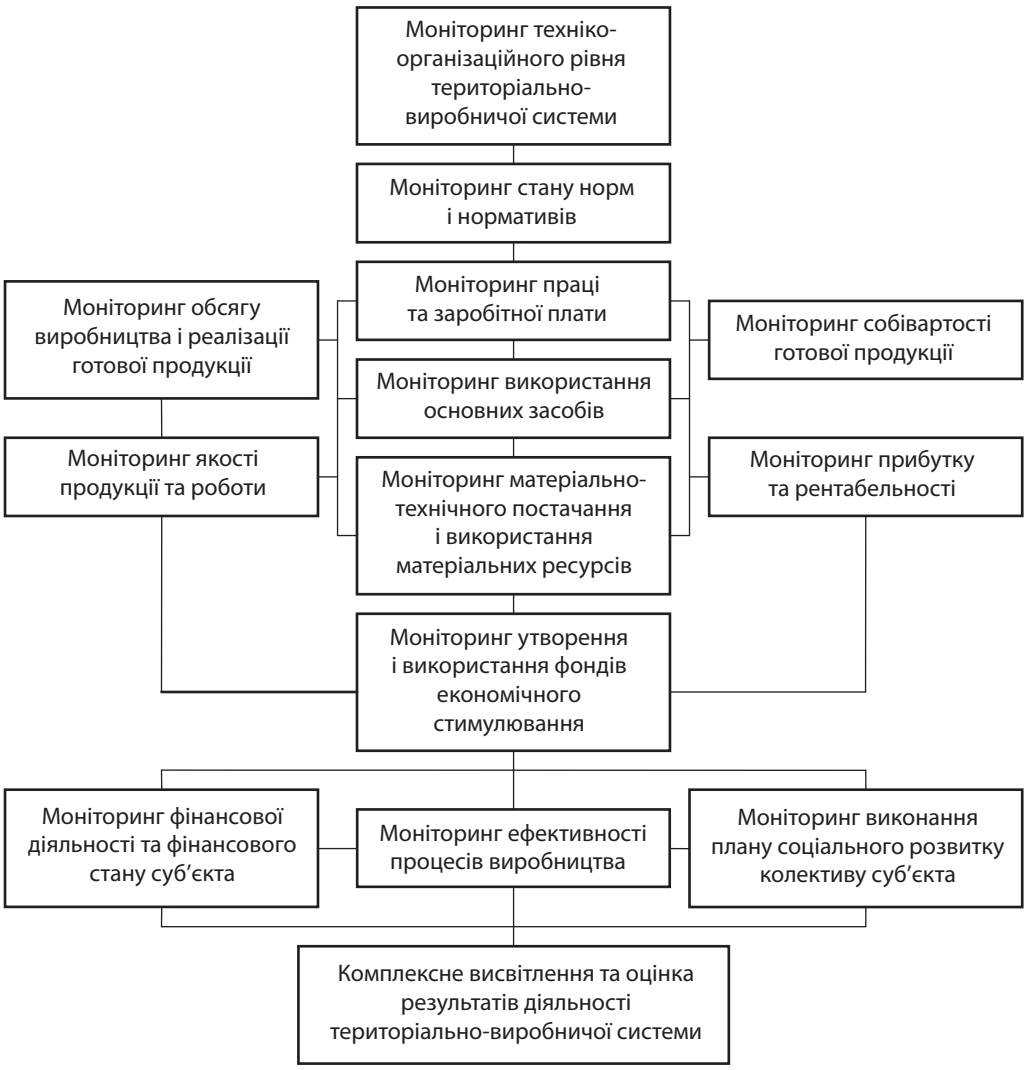

Рис. 1. Структурна схема методології ретроспективного (наступного) моніторингу показників системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери

Ще одним напрямком удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у системі стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, який підвищує його комплексність, стало подальше поглиблення факторного моніторингу. Так, при моніторингу обсягу виробництва, продуктивності праці, собівартості, фонду заробітної плати та інших найважливіших якісних показників та характеристик системи стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери в методології з цією метою було передбачено економіко-математичний апарат, який дозволяє встановити величину зміни вказаних показників під впливом факторів: а) пов'язаних із підвищенням технічного рівня виробничо-господарської діяльності (впровадженням прогресивної технології; автоматизацією та механізацією фізичної праці на допоміжних роботах; модернізацією оснащення, інструмента та ін.); б) пов'язаних із покращенням організації виробничо-господарської діяльності та праці (зміною спеціалізації виробництва, яке не пов'язане із впровадженням нової техніки; укрупненням партії продукції; розвитком стандартизації і уніфікації; впровадженням заходів із наукової організації праці; скороченням втрат від браку; скороченням відхилень від нормальних умов праці та ін.); в) пов'язаних зі зміною структури виробництва готової продукції (зміною питомої ваги видів готової продукції із різною трудомісткістю; зміною питомої ваги кооперованих постачань та ін.). Для отримання об'єктивної оцінки наявних у системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери резервів підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності в методології передбачена диференціація факторів на інтенсивні та екстенсивні, які залежать і не залежать від діяльності територіально-виробничих систем.

ВИСНОВКИ

Удосконалення методології економічного моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем за усіма розглянутими вище напрямками істотно полегшує вироблення у функціонально розвинених системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери проектних рішень по підсистемі

моніторингу та значно підвищує їх ефективність і якість, внаслідок чого методологія представляє найважливіший забезпечуючий елемент підсистеми моніторингу, який багато в чому визначає ідеологію підсистеми та характер проектних рішень за іншими забезпечуючими елементами. Тому розроблення, затвердження і передача методологічних матеріалів з моніторингу організаціям, які проектують у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери підсистему моніторингу, повинні передувати проведенню проектних робіт із інших видів забезпечення підсистеми. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняються питання, спрямовані на застосування універсальних методів створення підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, підготовку кадрів фахівців, які забезпечують систематичний контроль, та цілий ряд інших важливих складових, вирішення яких є не менш необхідним. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова Е. О. Методология мониторинга факторов эффективного использования минерально-сырьевого комплекса региона, угрожающих экономической безопасности : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Белова Елена Олеговна. – Ставрополь, 2007. – 193 с.

2. Бескоровайная Н. С. Развитие системы государственного управления финансами региона: методология, концепция, модели реализации : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Бескоровайная Наталья Станиславовна. – Ростов-на-Дону, 2009. – 326 с.

3. Бисултанов Б. К. Совершенствование метода оценки и инструменты повышения уровня экономической безопасности АПК : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Бисултанов Беслан Камаудиевич. – Москва, 2009. – 159 с.

4. Давлатов К. К. Кооперация и интеграция в агропромышленном комплексе Республики Таджикистан: теория, методология, практика : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Давлатов Кудрат Камбарович. – Воронеж, 2008. – 351 с.

5. Кулагина Н. А. Теория и методология экономической безопасности агропромышленного комплекса : автореф. дисс. ... д-ра экон- наук : 08.00.05 / Кулагина Наталья Александровна. – Москва, 2012. – 45 с.

6. Купова М. К. Методология скользящего мониторинга в региональной экономике: инструментарий исследования, закономерности формирования и направления развития: на материалах Кабардино-Балкарской Республики : дисс. ... д-ра экон- наук : 08.00.05 / Купова Мадина Кашифовна. – Нальчик, 2011. – 407 с.

7. Степаненкова Н. М. Развитие картофелепродуктового подкомплекса в условиях инновационного обновления АПК : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Степаненкова Наталья Михайловна. – Елец, 2009. – 199 с.

8. Ханджиев А. Ф. Обеспечение экономической безопасности реализации программ развития сельского хозяйства региона: на материалах Республики Калмыкия : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Ханджиев Александр Филиппович. – Москва, 2010. – 229 с.

9. Масленникова А. В. Экономико-математические методы и модели определения потенциала региональных социально-экономических систем для перехода к стратегии устойчивого развития : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / Масленникова Анна Викторовна. – Москва, 2008. – 202 с.

10. Орлов А. И. Разработка и развитие устойчивых экономико-математических методов и моделей для модернизации управления предприятиями : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.13 / Орлов Александр Иванович. – Москва, 2009. – 391 с.

11. Орлов В. А. Экономико-математические методы и модели оценки эффективности реализации муниципальных целевых программ : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / Орлов Василий Александрович. – Москва, 2013. – 159 с.

12. Авдонин Б. Н. Экономические стратегии развития предприятий радиоэлектронной промышленности в посткризисный период : монография / Борис Николаевич Авдонин, Александр Михайлович Батьковский. – Москва : Креативная экономика, 2011. – 511 с.

13. Макарова И. В. Диагностика потенциала и стратегия модернизации машиностроительного комплекса старопромышленного региона : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Макарова Ирина Валерьевна. – Екатеринбург, 2010. – 383 с.

14. Плехова Ю. О. Теория и методология реализации резервов развития промышленных предприятий в постиндустриальной экономике : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Плехова Юлия Олеговна. – Нижний Новгород, 2008. – 372 с.

REFERENCES

Avdonin, B. N. *Ekonomicheskiye strategii razvitiya predpriyatiy radioelektronnoy promyshlennosti v postkrizisnyy period* [The economic strategy of development of electronic industry enterprises in the post-crisis period]. Moscow: Kreativnaya ekonomika, 2011.

Beskorovaynaya, N. S. "Razvitiye sistemy gosudarstvennogo upravleniya finansami regiona: metodologiya, kontseptsiya, modeli realizatsii" [The development of public finance management systems in the region: methodology, concept, implementation of the model]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.

Bisultanov, B. K. "Sovershenstvovanie metoda otsenki i instrumenty povysheniia urovnia ekonomicheskoy bezopasnosti APK" [Improving evaluation methods and tools improve the economic security of the APK]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.

Belova, E. O. "Metodologiya monitoringa faktorov effektivnogo ispolzovaniya mineralno-syryevogo kompleksa regiona, ugrozhaiushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti" [The monitoring methodology factors efficient use of the region's mineral complex, threatening economic security]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2007.

Davlatov, K. K. "Kooperatsiya i integratsiya v agropromyshlennom komplekse Respubliki Tadzhikistan: teoriya, metodologiya, praktika" [Cooperation and integration in the agricultural sector of the Republic of Tajikistan: the theory, methodology, practice]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08. 00. 05*. 2008.

Kupova, M. K. "Metodologiya skolzyashchego monitoringa v regionalnoy ekonomike: instrumentariy issledovaniya, zakonomernosti formirovaniya i napravleniya razvitiya: na materialakh Kabardino-Balkarskoy Respubliki" [Methodology for monitoring moving in the regional economy: research tools, laws of formation and development directions: on materials of the Kabardino-Balkarian Republic]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

Khandzhiev, A. F. "Obespecheniye ekonomicheskoy bezopasnosti realizatsii programm razvitiya selskogo khoziaystva regiona: na materialakh Respubliki Kalmykiia" [Ensuring economic security programs of agricultural development in the region: in the Republic of Kalmykia materials]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2010.

Kulagina, N. A. "Teoriya i metodologiya ekonomicheskoy bezopasnosti agropromyshlennogo kompleksa" [Theory and Methodology of the economic security of the agro-industrial complex]. *Avtoref. diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.

Maslennikova, A. V. "Ekonomiko-matematicheskie metody i modeli opredeleniya potentsiala regionalnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem dlya perekhoda k strategii ustoychivogo razvitiya" [Economic-mathematical methods and models to determine the potential of the regional socio-economic systems for the transition to a sustainable development strategy]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.13*, 2008.

Makarova, I. V. "Diagnostika potentsiala i strategiya modernizatsii mashinostroitelnogo kompleksa staropromyshlennogo regiona" [Diagnostic capabilities and strategy for the modernization

of the machine-building complex of old industrial region]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2010.

Orlov, V. A. "Ekonomiko-matematicheskiye metody i modeli otsenki effektivnosti realizatsii munitsipalnykh tselevykh programm" [Economic-mathematical methods and performance evaluation models of implementation of municipal target programs]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.13*, 2013.

Orlov, A. I. "Razrabotka i razvitie ustoychivykh ekonomiko-matematicheskikh metodov i modeley dlya modernizatsii upravleniya predpriyatiyami" [Development and promotion of sustainable economic and mathematical methods and models for business management modernization]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.13*, 2009.

Plekhova, Yu. O. "Teoriya i metodologiya realizatsii rezervov razvitiya promyshlennykh predpriyatiy v postindustrialnoy ekonomike" [Theory and Methodology of realization of reserves of industrial enterprises in the post-industrial economy]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.

Stepanenkova, N. M. "Razvitie kartofeleproduktovogo podkompleksa v usloviiakh innovatsionnogo obnovleniia APK" [Development potato subcomplex in the conditions of innovative APC updates]. *Diss. . . . kand. ekon. nauk: 08. 00.05*, 2009.

УДК 338.64

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2016 **ВАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА У. З.**

УДК 338.64

Ватаманюк-Зелінська У. З. Стимулювання розвитку машинобудівного підприємництва в умовах інтернаціоналізації економічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання

Метою статті є розроблення напрямків інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання машинобудівного комплексу, що здатні гарантувати суб'єктам малого (середнього) підприємництва збереження або досягнення платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової рівноваги у коротко- та довгостроковій перспективі, зберігаючи при цьому їх незалежний статус. Обґрунтовано можливість інтеграційної взаємодії суб'єктів промислового підприємництва та державних органів виконавчої влади, що надає змогу державі виступати суб'єктом інтеграційних відносин, забезпечуючи тим самим можливість оздоровлення неплатоспроможних підприємств машинобудівного комплексу України. Запропоновано систему управління інтеграційними процесами, що передбачає цілісний комплекс заходів та охоплює засоби управління, які включають оцінку підприємницького середовища і вибір методу інтеграції. Визначено поняття «управління інтеграційними процесами машинобудівного комплексу України» як системи управління внутрішніми та зовнішніми ресурсами його суб'єктів господарювання з моменту юридичного оформлення виду інтеграційної взаємодії, враховуючи застосування методів управління визначеною при цьому частиною ресурсів інтегрованого суб'єкта. Розроблено методи інтеграційної взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності, які ґрунтуються на засадах збереження самостійності інтегрованих структур.

Ключові слова: *національне господарство, підприємництво, стимулювання, інтернаціоналізація.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Ватаманюк-Зелінська Уляна Зеновіївна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

УДК 338.64

Ватаманюк-Зелинская У. З. Стимулирование развития машиностроительного предпринимательства в условиях интернационализации экономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования

Целью статьи является разработка направлений интеграционного взаимодействия субъектов хозяйствования машиностроительного комплекса, которые способны гарантировать субъектам малого (среднего) предпринимательства сохранение или достижение платежеспособности, финансовой стойкости и финансового равновесия в коротко- и долгосрочной перспективе, сохраняя при этом их независимый статус. Обосновано интеграционное взаимодействие субъектов промышленного предпринимательства и государственных органов исполнительной власти, что предоставляет возможность государству выступать субъектом интеграционных отношений, обеспечивая тем самым возможность оздоровления неплатежеспособных предприятий машиностроительного комплекса Украины. Предложена система управления интеграционными процессами, которая предусматривает целостный комплекс мероприятий и охватывает средства управления, включая оценку предпринимательской среды и выбор метода интеграции. Определено понятие «управление интеграционными процессами машиностроительного комплекса Украины» как система управления внутренними и внешними ресурсами его субъектов хозяйствования с момента юридического оформления вида интеграционного взаимодействия, учитывая применение методов управления частью ресурсов интегрированного субъекта. Разработаны методы интеграционного взаимодействия субъектов предпринимательской деятельности с учетом сохранения самостоятельности интегрированных структур.

Ключевые слова: *национальное хозяйство, предпринимательство, стимулирование, интернационализация.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *9.*

Ватаманюк-Зелинская Ульяна Зеновьевна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры государственных и местных финансов, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

UDC 338.64

Watamanyuk-Zelinska U. Z. Stimulating the Development of Machine-Building Entrepreneurship in Conditions of Internationalization of Economic Activities by the Domestic Economic Entities

The article is concerned with developing directions of integration cooperation by economic entities of machine-building complex, which can guarantee the actors of small (medium-size) entrepreneurship keeping or achieving solvency, financial stability and financial equilibrium in the short and long-term perspective, while preserving their independent status. The article substantiates the integrating interaction of the actors of industrial entrepreneurship and the State executive bodies, thus allowing the State to act as a subject of the integration relationships, thereby providing an opportunity of sanitation of insolvent enterprises in the machine-building complex of Ukraine. A system for management of integration processes is offered, which provides a coherent set of measures and covers the management tools, including assessment of business environment and the choice of an integration method. The concept of «management of the integration processes of the machine-building complex of Ukraine» has been defined as a system for management of the internal and external resources belonging to its economic entities since the legal registration of the type of integrating cooperation, bearing in mind application of the methods of management of the resources in terms of an integrated entity. Methods for integrating cooperation of actors of entrepreneurial activity, taking into account preservation of the autonomy of integrated structures, have been elaborated.

Keywords: *national economy, entrepreneurship, stimulation, internationalization.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Watamanyuk-Zelinska Ulyana Z. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of State and Local Finances, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

of the machine-building complex of old industrial region]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2010.

Orlov, V. A. "Ekonomiko-matematicheskiye metody i modeli otsenki effektivnosti realizatsii munitsipalnykh tselevykh programm" [Economic-mathematical methods and performance evaluation models of implementation of municipal target programs]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.13*, 2013.

Orlov, A. I. "Razrabotka i razvitie ustoychivykh ekonomiko-matematicheskikh metodov i modeley dlya modernizatsii upravleniya predpriyatiyami" [Development and promotion of sustainable economic and mathematical methods and models for business management modernization]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.13*, 2009.

Plekhova, Yu. O. "Teoriya i metodologiya realizatsii rezervov razvitiya promyshlennykh predpriyatiy v postindustrialnoy ekonomike" [Theory and Methodology of realization of reserves of industrial enterprises in the post-industrial economy]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.

Stepanenkova, N. M. "Razvitie kartofeleproduktovogo podkompleksa v usloviiakh innovatsionnogo obnovleniia APK" [Development potato subcomplex in the conditions of innovative APC updates]. *Diss. . . . kand. ekon. nauk: 08. 00.05*, 2009.

УДК 338.64

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2016 **ВАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА У. З.**

УДК 338.64

Ватаманюк-Зелінська У. З. Стимулювання розвитку машинобудівного підприємництва в умовах інтернаціоналізації економічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання

Метою статті є розроблення напрямків інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання машинобудівного комплексу, що здатні гарантувати суб'єктам малого (середнього) підприємництва збереження або досягнення платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової рівноваги у коротко- та довгостроковій перспективі, зберігаючи при цьому їх незалежний статус. Обґрунтовано можливість інтеграційної взаємодії суб'єктів промислового підприємництва та державних органів виконавчої влади, що надає змогу державі виступати суб'єктом інтеграційних відносин, забезпечуючи тим самим можливість оздоровлення неплатоспроможних підприємств машинобудівного комплексу України. Запропоновано систему управління інтеграційними процесами, що передбачає цілісний комплекс заходів та охоплює засоби управління, які включають оцінку підприємницького середовища і вибір методу інтеграції. Визначено поняття «управління інтеграційними процесами машинобудівного комплексу України» як системи управління внутрішніми та зовнішніми ресурсами його суб'єктів господарювання з моменту юридичного оформлення виду інтеграційної взаємодії, враховуючи застосування методів управління визначеною при цьому частиною ресурсів інтегрованого суб'єкта. Розроблено методи інтеграційної взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності, які ґрунтуються на засадах збереження самостійності інтегрованих структур.

Ключові слова: *національне господарство, підприємництво, стимулювання, інтернаціоналізація.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Ватаманюк-Зелінська Уляна Зеновіївна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

УДК 338.64

Ватаманюк-Зелинская У. З. Стимулирование развития машиностроительного предпринимательства в условиях интернационализации экономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования

Целью статьи является разработка направлений интеграционного взаимодействия субъектов хозяйствования машиностроительного комплекса, которые способны гарантировать субъектам малого (среднего) предпринимательства сохранение или достижение платежеспособности, финансовой стойкости и финансового равновесия в коротко- и долгосрочной перспективе, сохраняя при этом их независимый статус. Обосновано интеграционное взаимодействие субъектов промышленного предпринимательства и государственных органов исполнительной власти, что предоставляет возможность государству выступать субъектом интеграционных отношений, обеспечивая тем самым возможность оздоровления неплатежеспособных предприятий машиностроительного комплекса Украины. Предложена система управления интеграционными процессами, которая предусматривает целостный комплекс мероприятий и охватывает средства управления, включая оценку предпринимательской среды и выбор метода интеграции. Определено понятие «управление интеграционными процессами машиностроительного комплекса Украины» как система управления внутренними и внешними ресурсами его субъектов хозяйствования с момента юридического оформления вида интеграционного взаимодействия, учитывая применение методов управления частью ресурсов интегрированного субъекта. Разработаны методы интеграционного взаимодействия субъектов предпринимательской деятельности с учетом сохранения самостоятельности интегрированных структур.

Ключевые слова: *национальное хозяйство, предпринимательство, стимулирование, интернационализация.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *9.*

Ватаманюк-Зелинская Ульяна Зеновьевна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры государственных и местных финансов, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

UDC 338.64

Watamanyuk-Zelinska U. Z. Stimulating the Development of Machine-Building Entrepreneurship in Conditions of Internationalization of Economic Activities by the Domestic Economic Entities

The article is concerned with developing directions of integration cooperation by economic entities of machine-building complex, which can guarantee the actors of small (medium-size) entrepreneurship keeping or achieving solvency, financial stability and financial equilibrium in the short and long-term perspective, while preserving their independent status. The article substantiates the integrating interaction of the actors of industrial entrepreneurship and the State executive bodies, thus allowing the State to act as a subject of the integration relationships, thereby providing an opportunity of sanitation of insolvent enterprises in the machine-building complex of Ukraine. A system for management of integration processes is offered, which provides a coherent set of measures and covers the management tools, including assessment of business environment and the choice of an integration method. The concept of «management of the integration processes of the machine-building complex of Ukraine» has been defined as a system for management of the internal and external resources belonging to its economic entities since the legal registration of the type of integrating cooperation, bearing in mind application of the methods of management of the resources in terms of an integrated entity. Methods for integrating cooperation of actors of entrepreneurial activity, taking into account preservation of the autonomy of integrated structures, have been elaborated.

Keywords: *national economy, entrepreneurship, stimulation, internationalization.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Watamanyuk-Zelinska Ulyana Z. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of State and Local Finances, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)*
E-mail: *watamanyuk@ukr.net*

Інтеграційні процеси, що відбуваються чи будуть відбуватися в національній економіці будь-якої країни, є основною рисою і передумовою глобалізаційних процесів, які зараз набувають світового масштабу. Таким чином виробляють і встановлюють міжнародні стандарти у виробництві, продукуванні та наданні послуг, способах функціонування інтеграційних об'єднань, МСП і державних інститутів. За умови вилучення негативних чинників (корупційних явищ, тінізації економіки, напруженої ситуації в країні і т. ін.) – ця ефективна модель реалізації економічних відносин була б прийнятною у суспільстві. Проте сьогодні чітко не сформовано міжнародних стандартів, які б стосувалися усіх галузей та видів діяльності промислових підприємств, зокрема МБП – починаючи від ведення облікових операцій, закінчуючи однаковою вартістю та якістю продукції та послуг на всій території країни. Важливим кроком у цьому напрямку має бути приведення норм і нормативів щодо виготовлення продукції до єдиних стандартів міжнародного зразка, із урахуванням особливостей та специфіки кожної галузі промислового комплексу машинобудування, а наступним – поширення якісної продукції із покращеними характеристиками.

Дослідження проблем формування інтеграційних структур бізнесу представлені в роботах багатьох науковців. Серед них найбільш значимими є праці таких вітчизняних вчених, як В. Геєць, В. Голіков, Л. Абалкін та ін. Започатковано дослідження інтеграційних процесів у економіці зарубіжних країн, підтвердженням чого є наукові праці таких авторів, як Б. Гаррте, П. Дюссож, М. Портер, П. Лоран, Г. Патрік, Д. Гейм та ін.

В умовах сьогоднішньої економічної та політичної ситуації, яка склалася в Україні, виникає потреба в подальшому науковому дослідженні процесів інтеграції фінансового та промислового капіталу з метою стимулювання підприємництва, а також визначенні для цього істотних переваг і результативності розвитку машинобудування як однієї з найбільш перспективних галузей національного господарства України.

Метою статті є розроблення напрямків інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання машинобудівного комплексу, що здатні гарантувати суб'єктам малого (середнього) підприємництва збереження або досягнення платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової рівноваги у коротко- та довгостроковій перспективі, зберігаючи при цьому їх незалежний статус.

У регулюванні процесів інтеграційної взаємодії суб'єктів підприємництва машинобудівного комплексу України важливою є роль органів державної влади, реалізація завдань державної промислової економічної політики і вироблення однотипних законодавчих процедур стосовно організації та провадження підприємницької діяльності. Так, наприклад, Договором про функціонування Європейського Союзу зазначено, що Європейський Союз забезпечує надання послуг згідно з Директивою про послуги Європейського Парламенту і Ради *Single market for services*, низкою рішень суду ЄС, Хартією Основних прав та іншими актами вторинного законодавства. Положення ст. 49 Договору скасовують будь-які обмеження на вільне надання послуг у межах Союзу стосовно громадян як держав-членів, які користуються своїм правом на заснування та підприємницьку діяльність в іншій державі-члені, ніж та, громадянину якої надають послуги. Як послуги трактують діяльність промислового, комерційного характеру; ремісничу та професійну діяльність. Спільна політика щодо юридичного регулювання окремих секторів сфери послуг здійснюється на основі окремих нормативних актів. Необхідною умовою для того, щоб обмін послугами підпав під юрисдикцію Союзу, є існування факту перетину кордону держави – члена Європейського Союзу [1].

Таким чином, стабілізація розвитку України можлива завдяки підвищенню конкурентоспроможності економіки держави, визначеній орієнтацією на процеси світової інтеграції. Одним і засобів досягнення цієї мети, з уникненням негативних факторів суб'єктивізму, є розробка єдиних стандартів і дотримання стандартів міжнародного характеру щодо процесу формування і функціонування машинобудівних промислових інтеграційних об'єднань із збереженням характерних рис, притаманних національному підприємництву, у т. ч. сектору МСБ.

Напрямки інтеграційної взаємодії промислового і фінансового капіталу мають визначати ті її форми, які передбачають взаємовідносини СПД у рамках інтеграційного об'єднання (ІО). При цьому суб'єктам ІО потрібно мати незалежну позицію у здійсненні власної виробничо-господарської політики. Переваги інтеграційної взаємодії мають визначатися самостійно кожним партнером інтеграційного МБ-об'єднання. Це відбуватиметься на підставі результатів проведення суб'єктами ІВ моніторингу та оцінки кількісних і якісних показників виробничо-господарської діяльності до та після участі у інтеграційній взаємодії. Доцільно оцінити рівень досягнення мети і виконання завдань за результатами господарської діяльності підприємства: рівень прибутковості, оподаткування, ціноутворення, обсяги виробництва, кількість працівників, рівень їх вивільнення, суму заробітної плати та рівень залежності від великого суб'єкта ІВ щодо прийняття власних управлінських рішень.

Вихід підприємств промислового сектора МБК України на міжнародну арену у вигляді великих інтеграційних комплексів із збереженими традиціями національного виробника сприятиме самоутвердженню нашої держави в категорії високорозвинених країн світу. Необхідно зазначити, що за інтеграційної взаємодії – держава в особі органів виконавчої влади має змогу виступати суб'єктом таких відносин, що забезпечує можливість оздоровлення неплатоспроможних підприємств МБК України.

Функціонування інтеграційного об'єднання в одній галузі МБК створює можливість її монополізації. Проте зосередження інтеграційних об'єднань у галузях МБ-промисловості із низькою рентабельністю зумовлює потребу державної фінансової підтримки цих підприємств, зменшуючи тим самим їх економічні ризики. Малий і середній бізнес є невід'ємним інтеграційним ресурсом МБ-об'єднань різних типів. І спосіб провадження ними підприємницької діяльності має передбачати

взаємовигідні умови для всіх суб'єктів інтеграційної взаємодії. Тому МСП із найвищими темпами економічного зростання в межах різних держав, формують великомасштабні регіональні комплекси, що сприяє глобалізації у світовій економіці. А вимоги Євросоюзу передбачають наявність і розвиток малого підприємництва у країнах – членах ЄС.

Сьогодні інтеграційні процеси в машинобудуванні стрімко розвиваються. Однак у цьому розвиткові присутні тенденції, які характеризують ці процеси двояко. Так, перспектива глобалізації передбачатиме концентрацію МБ-виробництва (як і будь-якого іншого) у світовому масштабі, але це також створює залежність вітчизняного машинобудування спершу від впливу інших країн (регіональний рівень), а згодом – від світових лідерів (глобальний рівень). Проте участь вітчизняних ІО МБК у глобалізаційних процесах сприятиме розвитку економіки України за рахунок:

- зростання експорту МБ-продукції, що розширить масштаби і підніме технічний рівень її виробництва, забезпечить додаткову зайнятість;
- створення спільних з іншими державами підприємств в окремих галузях МБК, які спеціалізуватимуться на виготовленні товарів широкого вжитку (наприклад, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, радіоелектронної апаратури, годинників);
- спільної інноваційної діяльності (наприклад, у пріоритетних галузях МБК, ракетно-космічній галузі, галузях авіаційної промисловості).

У машинобудуванні, внаслідок територіального поділу праці, існують різні види спеціалізації: предметна спеціалізація (випуск кінцевих продуктів); технологічна (спеціалізація на випуск напівфабрикатів – литва, заготовок) і подетальна (випуск деталей, вузлів, агрегатів для комплектування машин та устаткування) [2], подетальні виробники територіально віддалені від предметних. Сьогодні посилення ролі малого бізнесу зумовлює розвиток подетальної спеціалізації серед його суб'єктів. Не є винятком МБ-галузі, наприклад, 55% малих підприємств Японії машинобудівної промисловості працюють як учасники технологічних ланцюгів, що обслуговують великий бізнес. Великі компанії визначають вигоду від створення власних виробничих потужностей та від передачі трудомістких процесів субпідрядним організаціям. Головне завдання економічного розвитку Японії – стимулювання інноваційного високотехнологічного виробництва у малому та середньому бізнесі. Крім того, максимально спрощено законодавчі процедури відкриття МСП, процедури їх банкротства, надається безкоштовна державна інформаційна та юридична підтримка [3].

За результатами досліджень П. Рейнольда, які пов'язані із впливом різних форм інтернаціоналізації на рівень конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу різних розмірів [4], найбільший ефект від інтернаціоналізації діяльності отримують саме середні підприємства, причому участь у міжнародних альянсах, мережах, зокрема неформальному співробітництві з іноземними партнерами, має більший вплив на конкурентоспроможність підприємств, ніж здійснення експортно-імпортних операцій. Окремі дослідження цієї групи присвячені оцінці ефекту, який отримують підприємства малого та середнього бізнесу від взаємодії з ТНК [5, 6, 7]. Хоча основні вигоди для малих і середніх підприємств стосуються можливостей щодо вдосконалення їхньої організаційної структури, покращення технікотехнологічної бази, отримання фінансової, технічної та консультативної допомоги з боку ТНК, обсяги та форми вигод значно відрізняються, залежно від розміру і країни походження ТНК, розмірів і країни базування підприємств малого та середнього бізнесу [8, 9], віку та галузевої належності підприємств МСБ [7].

Ефективність промислового МБ-виробництва сьогодні можна значно підвищити внаслідок інтегрування СПД МБК на основі договірних відносин. Це сприяє раціональному використанню наявних виробничих потужностей та економії виробничих ресурсів. Тоді інтеграція стосується економічних зв'язків підприємств, що є представниками малого і середнього бізнесу, а також великих підприємств та держави. Широко використовують таку систему відносин у Японії, Італії, Німеччині та Франції. Започаткована у 60–70-х роках XIX ст., вона пов'язувалася зі змінами в одній з ключових галузей економіки – машинобудуванні (у т. ч. в автомобілебудуванні, виробництві устаткування для залізничного транспорту, верстатобудуванні, радіоелектронній і електротехнічній промисловості).

При цьому, контракторами звичайно виступають підприємства, що виготовляють верстати, інструменти, транспортні засоби тощо, для остаточного зібрання яких потрібна велика кількість деталей і комплектуючих. Зазвичай, ці підприємства зберігають за собою такі елементи виробничого циклу, як НДР і ДКР, промисловий дизайн, маркетинг, кінцеву зборку, наладку, упаковування і лише окремі виробництва, що несуть у собі ключові ноу-хау. Це різко скорочує терміни впровадження у виробництво нових виробів, полегшує процес їхньої сертифікації, скорочує запаси комплектуючих на складах і багаторазово пришвидшує оборотність коштів у виробництві. Субконтракторами, як правило, виступають підприємства малого та середнього бізнесу. Високий рівень спеціалізації на окремих виробничих процесах і операціях дає змогу цим підприємствам поставляти якісні товари на економічно вигідних умовах у строгій відповідності з технічними вимогами контракторів. Нові вигоди для вітчизняних МСП сфери машинобудування може створити досвід Японії, де за сприяння Агенції малих і середніх підприємств ММТП була створена та підтримується електронна інформаційна система обміну виробничими замовленнями, яка містить в собі базу даних замовлень та базу даних постачальників. Обидві бази даних об'єднані єдиною системою спільного пошуку. Вся інформація є відкритою, зокрема й інформація про замовників. Ефективність використання цієї інформаційної системи достатньо висока [9].

Тепер адаптація СПД великого та малого бізнесу до глобалізаційних процесів в економіці держави має передбачати поєднання капіталів СПД із обов'язковим ви-

значенням ступеня самостійності інтегрованих суб'єктів. Заходи стимулятивного впливу держави на розвиток МСБ склалися історично (*рис. 1*), проте необхідність самостійного розвитку МСБ МБК сьогодні потребує нормативного обґрунтування і залежить, насамперед, від цих суб'єктів.

У сучасних умовах господарювання актуальним завданням МБ-підприємництва є процес відновлення коопераційних зв'язків, що також є одним із способів реалізації однієї з форм інтеграції. Формування господарських зв'язків між промисловими суб'єктами МБК за умов інтеграційної взаємодії між ними демонструє *табл. 1*.

Таким чином, різні форми коопераційної взаємодії між підприємствами МБК трансформуються, виходячи за межі традиційних умов співпраці, долучають відносини участі в капіталі та різні способи державного регулювання і поширюються у формі інтеграційної взаємодії за межами регіонів держави, досягаючи міжконтинентального масштабу.

ВИСНОВКИ

Урахувавши специфіку інтеграційних процесів, зазначимо, що управління ними передбачає цілісний комплекс заходів та охоплює засоби управління, які включають оцінку підприємницького середовища і вибір методу інтеграції. Тоді управління інтеграційними

Рис. 1. Заходи стимулятивного впливу держави на розвиток МСБ

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1

Можливі способи організація взаємодії СПД у МБК

Стадія	Рівень	Взаємодія	Поширення	Реалізація функції управління
Виникнення господарських зв'язків	Підприємство – підприємство	ВП ⇄ МСП МСП ⇄ МСП ВП ⇄ ВП	У межах територій регіонів країни	ОМС, держава
ЗЕД	Підприємство – підприємство	ВП ⇄ МСП МСП ⇄ МСП ВП ⇄ ВП	За кордоном	Україна, інші держави
Регіоналізація	Інтеграційна стуктура – ІС	ІО ⇄ ІО	Регіони в межах країн світу	Держави, міждержавні організаційні комітети
Глобалізація		ІО ⇄ ІО	Міжнародний рівень взаємодії	Країни – лідери світового масштабу

Джерело: розроблено автором.

процесами машинобудівного комплексу України – це система управління внутрішніми та зовнішніми ресурсами його суб'єктів господарювання з моменту юридичного оформлення виду інтеграційної взаємодії до застосування методів управління визначеною при цьому частиною ресурсів інтегрованого суб'єкта. Реалізація методів інтеграційної взаємодії може відбуватися на засадах збереження самостійності інтегрованих структур. Для цього є необхідним:

- оцінка потреби в інтеграційній взаємодії;
- визначення основних факторів, які обумовлюють інтеграцію, а саме: зовнішніх, таких як явища у підприємницькому середовищі, та внутрішніх, наприклад, таких, як брак власних ресурсновиробничих, збутових та інших можливостей економічного розвитку СПД МБК;
- визначення напрямку інтеграційної взаємодії;
- встановлення видів та обсягу ресурсів для інтеграційної взаємодії, враховуючи реалізацію принципу самостійності СПД МСБ;
- розробка програм та стратегії інтеграційної взаємодії.

Такі напрямки є навзаєм прийнятними для МСП і ВП МБК. За цієї умови реалізація можливостей інтеграційної взаємодії повинна гарантувати МСП МБК збереження або досягнення платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової рівноваги у коротко- та довгостроковій перспективі. Проте інтеграційна взаємодія СПД у МБК, за переважаючого впливу ВП-материнської компанії, допускає припинення господарських зв'язків між ВП і МСП МБК за ініціативи ВП, якщо вони компенсуються забезпеченням платоспроможності інтеграційного об'єднання без інтегрованого МСП. Інтеграційну взаємодію з боку великого МБП також може бути припинено шляхом надання переваги у ІВ з іншим МСП, яке демонструє кращі показники виробничо-господарської діяльності в аналогічній сфері МБ-виробництва або послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. White Paper on Services of General Interest, "Services" Directive. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/services_general_interest/docs/sec_2007_1515_en.pdf

2. Рекомендація Комісії «Про визначення малих та середніх підприємств» від 03.04.1996 р. № 96/280/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a07

3. Дмитрів В. І. Світовий досвід фінансового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності / В. І. Дмитрів // Ефективна економіка. – 2014. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=3214

4. Reynolds, P. D. Global Entrepreneurship Monitor / Reynolds P. D., Bygrave E., Autio E., Cox L. W., Hay M. – Kansas City : Kauffman Center, 2002. – 221 p.

5. Sakai, K. Global Industrial Restructuring: Implications for Smaller Firms / K. Sakai // Internal Working Paper. – Paris : OECD Directorate for Science, Technology and Industry, 2002. – 45 p.

6. Dembinski, P. H. Economic and Financial Globalization – What the Numbers Say? / P. H. Dembinski. – Geneva : United Nations & New York: Observatoire de la Finance, 2003. – 61 p.

7. Halbach, A. J. Multinational Enterprises and Subcontracting in the Third World: A Study of Inter-Industrial Linkages / A. J. Halbach // ILO Working Paper. – Geneva : ILO. – 1989. –№ 58. – 65 p.

8. Sakai, K. Global Industrial Restructuring: Implications for Smaller Firms / K. Sakai // Internal Working Paper. – Paris : OECD Directorate for Science, Technology and Industry, 2002. – 45 p.

9. Галан Н. І. Системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в розвинутих країнах : дис. … канд.. екон. наук : 08.05.01 / Н. І. Галан / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2006. – С. 115–116.

REFERENCES

Dmytriv, V. I. "Svitovyi dosvid finansovoho rehuliuvannia investytsiino-innovatsiinoi diialnosti" [World experience financial regulation of investment and innovation]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3214

Dembinski, P. H. *Economic and Financial Globalization - What the Numbers Say?* Geneva: United Nations & New York: Observatoire de la Finance, 2003.

Halbach, A. J. "Multinational Enterprises and Subcontracting in the Third World: AStudy of Inter-Industrial Linkages". *ILO Working Paper*, no. 58 (1989): 65-.

Halan, N. I. "Systemy derzhavnoi pidtrymky maloho ta serednyoho biznesu v rozvynutykh krainakh" [State support to small and medium enterprises in developed countries]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.05.01*, 2006.

[Legal Act of Ukraine] (1996). http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a07

Reynolds, P. D. *Global Entrepreneurship Monitor*. Kansas City: Kauffman Center, 2002.

Sakai, K. "Global Industrial Restructuring: Implications for Smaller Firms". In *Internal Working PaperParis: OECD Directorate for Science, Technology and Industry*, 2002.

Sakai, K. "Global Industrial Restructuring: Implications for Smaller Firms". In *Internal Working Paper. Paris: OECD Directorate for Science, Technology and Industry*, 2002.

"White Paper on Services of General Interest, "Services" Directive". http://ec.europa.eu/services_general_interest/docs/sec_2007_1515_en.pdf

УДК 336.531:334

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВАЖЕЛІВ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

© 2016 **ГРИГОРАШ О. В.**

УДК 336.531:334

Григораш О. В. Оцінка ефективності застосування бюджетних важелів стимулювання розвитку малого підприємництва

Проаналізовано виконання заходів регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва за видатками. Дано оцінку ефективності застосування бюджетних важелів стимулювання розвитку малого підприємництва шляхом аналізу зв'язку між загальним обсягом фінансування регіональних програм і показниками розвитку малого підприємництва: часткою реалізованої малими підприємствами продукції, рівнем зайнятості у малому підприємництві та часткою підприємств, що впроваджували інновації. Вплив означених бюджетних важелів на розвиток малого підприємництва виявився незначним. В аналізований період мало місце скорочення бюджетних видатків на фінансування регіональних програм, отже, державна підтримка малого підприємництва була зміщена у бік застосування податкових важелів, які і стали детермінантою стимулювання підприємницької активності.

Ключові слова: *мале підприємництво (МП), бюджетні і податкові важелі стимулювання розвитку, регіональні програми розвитку і підтримки малого підприємництва, кореляційно-регресійний аналіз.*

Рис.: *2.* ***Табл.:*** *4.* ***Формул:*** *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Григораш Ольга Вікторівна *– викладач кафедри фінансового та банківського менеджменту, Університет митної справи та фінансів (вул. Дзержинського, 2/4, Дніпропетровськ, 49004, Україна)*

E-mail: *olga.gry@mail.ru*

УДК 336.531:334

Григораш О. В. Оценка эффективности применения бюджетных рычагов стимулирования развития малого предпринимательства

Проанализировано выполнение мероприятий региональных программ развития и поддержки малого предпринимательства по расходам. Дана оценка эффективности применения бюджетных рычагов стимулирования развития малого предпринимательства путем анализа связи между общим объемом финансирования региональных программ и показателями развития малого предпринимательства: долей реализованной малыми предприятиями продукции, уровнем занятости в малом предпринимательстве и долей предприятий, которые внедряли инновации. Влияние указанных бюджетных рычагов на развитие малого предпринимательства оказалось незначительным. В рассматриваемый период имело место сокращение бюджетных расходов на финансирование региональных программ, следовательно, государственная поддержка малого предпринимательства была смещена в сторону применения налоговых рычагов, которые и стали детерминантой стимулирования предпринимательской активности.

Ключевые слова: *малое предпринимательство (МП), бюджетные и налоговые рычаги стимулирования развития, региональные программы развития и поддержки малого предпринимательства, корреляционно-регрессионный анализ.*

Рис.: *2.* ***Табл.:*** *4.* ***Формул:*** *1.* ***Библ.:*** *9.*

Григораш Ольга Викторовна *– преподаватель кафедры финансового и банковского менеджмента, Университет таможенного дела и финансов (ул. Дзержинского, 2/4, Днепропетровск, 49004, Украина)*

E-mail: *olga.gry@mail.ru*

UDC 336.531:334

Grygorash O. V. Estimating Efficiency of Implementing Budgetary Levers to Stimulate Development of Small Entrepreneurship

Implementation of activities according to the regional programs for development and support of small entrepreneurship has been analyzed. Efficiency of implementing budgetary levers to stimulate small entrepreneurship development has been estimated by means of an analysis of the relationship between the general volume of funding regional programs and the indicators of small entrepreneurship development: share of products sold by small enterprises, level of employment in the small business and share of enterprises, which implemented innovations. Influence of the indicated budgetary levers on the development of small entrepreneurship development has proved to be insignificant. During the reviewed period, there has been a reduction in the budgetary expenses for the financing of regional programs, therefore, the State support of small entrepreneurship was biased towards the use of fiscal instruments, which became the determinant to stimulate entrepreneurial activity.

Keywords: *small entrepreneurship (SE), budgetary and fiscal levers to stimulate development, regional programs for development and support of small entrepreneurship, correlation and regression analysis.*

Fig.: *2.* ***Tabl.:*** *4.* ***Formulae:*** *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Grygorash Olga V. *– Lecturer of the Department of Financial and Banking Management, University of Customs and Finance (2/4 Dzerzhynskoho Str., Dnipropetrovsk, 49004, Ukraine)*

E-mail: *olga.gry@mail.ru*

Державна підтримка і розвиток малого підприємництва має місце в усіх провідних країнах світу та представлена в різних формах. У ринкових умовах господарювання необхідність стимулювання малого підприємництва як чинника створення ВВП, забезпечення населення робочими місцями та двигуна інноваційного розвитку в Україні залишається актуальним питанням. Несистемне здійснення бюджетної підтримки знижує її ефективність, а невиконання регіональних програм за видатками унеможливлює вплив держави на розвиток підприємництва.

Бюджетному фінансуванню і стимулюванню розвитку економіки в цілому присвячено публікації багатьох вітчизняних науковців, серед яких О. Барановський, В. Г. Боронос, О. О. Булана, Т. Г. Затонацька, Л. В. Лисяк, Л. Л. Тарангул, Н. І. Рубан, І. І. Чуницька, Н. А. Шикіна. Безпосередньо питання аналізу ефективності фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва розглянуто у працях К. В. Васьківської [1], О. В. Квасниці [2], О. Ф. Лимаря [3], О. І. Тимченко [4]. Спільною рисою досліджень є відзначення недостатності та неритмічності бюджетного фінансування заходів регіональних програм, відсутність дієвого механізму планування видатків та контролю за їх використанням суб'єктами підприємництва.

У зарубіжній практиці [5] бюджетні важелі стимулювання підприємницької активності демонструють високу ефективність.

Об'єктом дослідження є мале підприємництво як елемент соціально-економічного розвитку країни, *метою* статті є оцінка впливу бюджетних важелів на розвиток малого підприємництва в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*:

1. Проаналізувати виконання заходів регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва за видатками.
2. Дати оцінку впливу загального обсягу фінансування регіональних програм на показники розвитку малого підприємництва.
3. Дати оцінку впливу фінансування на поворотній основі та компенсації відсотків за банківськими кредитами на розвиток малого підприємництва.

Дослідження впливу бюджетних важелів на показники розвитку малого підприємництва будемо здійснювати за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу.

Якщо використання податкових важелів стимулювання розвитку підприємництва пов'язано з отриманням (або втратою) певного рівня бюджетних надходжень, то застосування бюджетних важелів передбачає здійснення бюджетних видатків.

У попередніх дослідженнях [6] обґрунтовано поділ бюджетних важелів на прямі (фінансування на поворотній основі, пільгове кредитування; компенсація відсотків за банківськими кредитами; підтримка фінансових установ з метою фінансування реального сектора, державні замовлення) та непрямі (державні гарантії за кредитами, інфраструктура підтримки бізнесу, створення спеціальних інституцій).

Слід зазначити, що реалізація бюджетних важелів можлива за умови цільового використання бюджетних ресурсів. Основним інструментом координації підтримки підприємництва є регіональні програми, реалізація яких має відбуватися на основі використання програмно-цільового методу. Обсяги затвердженого та фактичного фінансування регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва в Україні представлено на *рис. 1*.

На рис. 1 показано, що фінансування регіональних програм протягом 2006–2013 рр. здійснювалося нестабільно. Зокрема, у 2006 р. з бюджетів різних рівнів фактично виділилося більше коштів, ніж було затверджено. Рівень виконання видатків становив 102,1 %. У подальші роки обсяг фактичного фінансування не відповідає затвердженому показнику в бік зменшення.

Так, у 2007 р. з бюджетів було виділено 93,5 % затверджених коштів. У кризовий 2008 р. виділено 78,2 %, а у 2009 р. – взагалі чверть (27,4 %). У 2011–2013 рр. рівень фінансування видатків на реалізацію заходів регіональних програм не досягнув навіть половини затверджених регіональними програмами обсягів. Інформація щодо фактичного обсягу фінансування регіональних програм розвитку і підтримки малого і середнього підприємництва у 2014–2015 рр. на разі не опублікована.

Для оцінки результативності впливу бюджетних важелів на розвиток малого підприємництва необхідно проаналізувати рівень зв'язку між показником затрат (обсягом фактичного фінансування заходів програм за рахунок бюджетних коштів) та показниками якісного розвитку малого підприємництва. Показниками, що демонструють результативність (рівень досягнення мети програми), будемо вважати такі: частка реалізованої малими підприємствами продукції в загальному обсязі, рівень зайнятості в малому підприємництві та частка підприємств, що впроваджували інновації.

Вихідні дані щодо обсягів фінансування регіональних програм розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та результативних показників розвитку малого підприємництва представлено в *табл. 1*.

Застосовуючи стандартну функцію ЛИНЕЙН електронної системи Excel, побудуємо моделі зв'язку обсягу фінансування регіональних програм з показниками розвитку. Результати оцінки параметрів занесемо в *табл. 2*.

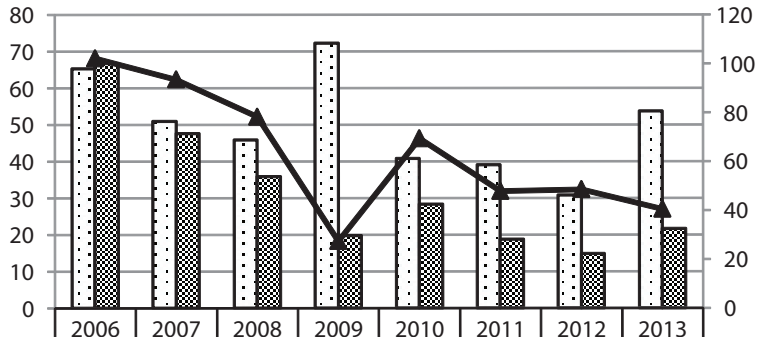

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Затверджено, млн грн	65,3	50,9	45,9	72,2	40,8	39,1	30,7	53,6
Фактично профінансовано, млн грн	66,7	47,6	35,9	19,8	28,3	18,7	14,9	21,7
Відсоток виконання, %	102,1	93,5	78,2	27,4	69,4	47,8	48,5	40,5

Рис. 1. Фінансування регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва в Україні

Джерело: складено автором на основі [2, 7–9].

Таблиця 1

Фінансування регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2006–2013 рр.

Показник	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Фактично профінансовано, млн грн, у т. ч.:	66,7	53,1	36	17,9	18,6	18,7	14,9	21,7
Фінансування на поворотній основі, пільгове кредитування інвест. проектів, млн грн	–	3,6	3,5	9,6	8,3	1,8	4,2	6,2
Компенсація % за банк, кредитами, млн грн	–	34,5	25,1	5,4	14,4	14,2	4,6	0,2
Частка реалізованої МП продукції (А), %	18,8	18,1	16,5	16,8	14,4	13,1	16,0	16,6
Рівень зайнятості на МП (В), %	24,7	25,1	25,6	26,7	27,2	26,9	26,7	27,1
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації (С), %	11,2	14,2	13	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8

Джерело: складено автором на основі [2, 7–9].

Таблиця 2

Оцінка параметрів моделей зв'язку фактичного обсягу фінансування регіональних програм з результативними показниками

Частка реалізованої МП продукції А, %		Питома вага зайнятих у МП В, %		Питома вага підприємств, що впроваджували інновації *D*, %	
$a_1 = 0{,}0732$	$a_0 = 13{,}9659$	$b_1 = -0{,}0493$	$b_0 = 27{,}8115$	$d_1 = -0{,}0899$	$d_0 = 17{,}275$
$Sa_1 = 0{,}030$	$Sa_0 = 1{,}079$	$Sb_1 = 0{,}01$	$Sb_0 = 0{,}35$	$Sd_1 = 0{,}034$	$Sd_0 = 1{,}221$
$R^2 = 0{,}4956$	$S = 1{,}4148$	$R^2 = 0{,}8087$	$S = 0{,}4587$	$R^2 = 0{,}5363$	$S = 1{,}601$
$Fa = 5{,}895$	$df = 6$	$Fb = 25{,}368$	$df = 6$	$F_c = 6{,}939$	$df = 6$
$ta_1 = 2{,}43$	$ta_0 = 12{,}94$	$tb_1 = -5{,}04$	$tb_0 = 79{,}49$	$tc_1 = -2{,}63$	$tc_0 = 14{,}15$

Джерело: розраховано автором.

Рівняння регресії матимуть вигляд:

$$Y_a = a_1 \cdot x_a + a_0;\ Y_b = b_1 \cdot x_b + b_0;\ Y_c = c_1 \cdot x_c + c_0, \quad (1)$$

де x_a, x_b, x_c – незалежні змінні;
$a_1, a_0, b_1, b_0, c_1, c_0$ – параметри регресій.

Графічно прямі, що описують зв'язок обсягу фінансування з показниками розвитку малого підприємництва, представлено на *рис. 2.*

На основі даних табл. 2 робимо висновок, що між загальним обсягом фінансування регіональних програм

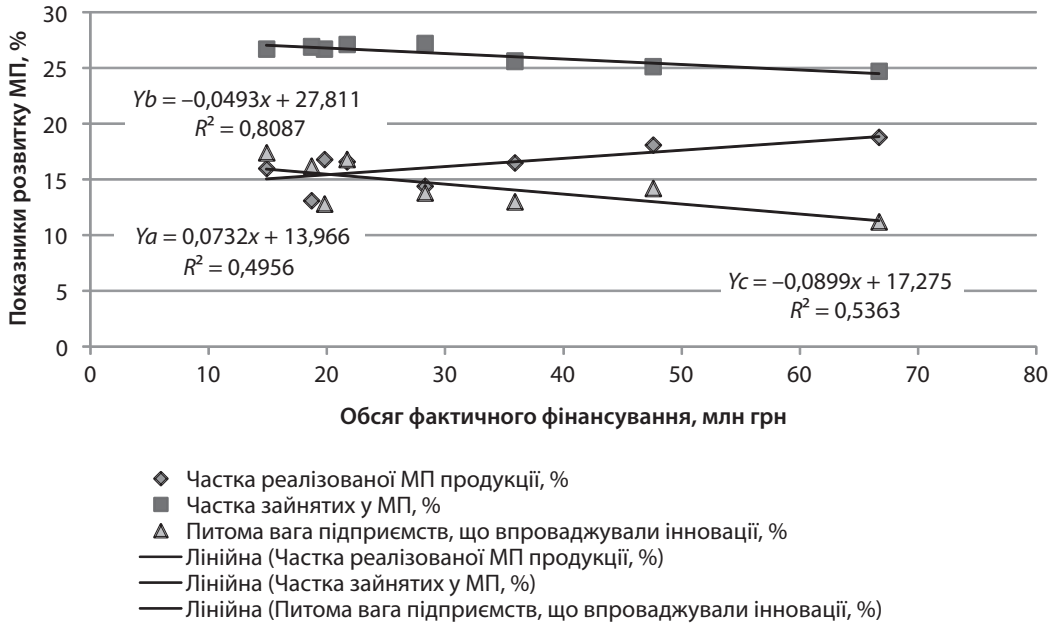

Рис. 2. Лінія регресії результативних показників розвитку малого підприємництва від обсягу фактичного фінансування регіональних програм

Джерело: розраховано автором.

України та часткою реалізованої малими підприємствами продукції існує прямий помірний зв'язок (R_a = 0,704). Коефіцієнт детермінації для даної моделі становить R^2 = 0,4956. Іншими словами, модель на 49,56% пояснює зміни величин частки реалізації за рахунок зміни обсягу фінансування; решта 50,44% зумовлена чинниками, що лежать поза межами моделі. Зайнятість у малому підприємництві обернено пропорційно пов'язана з обсягом фінансування (R_b = –0,899), що є досить нелогічним: бюджетні видатки скорочуються, а зайнятість зростає. Незважаючи на досить високий коефіцієнт детермінації, бюджетні видатки на фінансування заходів регіональних програм не обумовлюють зайнятість. Навпаки, на стимулювання занятості у малому підприємництві у 2011–2013 рр. здійснювали вплив податкові важелі, на застосування яких було зміщено акцент державної підтримки: реформування спрощеної системи оподаткування, пов'язане з поглибленням диференціації груп і розширенням умов перебування на спрощеній системі; надання ряду галузевих пільг з податку на прибуток; звільнення від оподаткування суб'єктів малого підприємництва, у яких чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за даними фінансової звітності за останній річний звітний період не перевищує 3 млн грн.

Має місце також тісний зворотний зв'язок між загальним обсягом фінансування регіональних програм і часткою підприємств, що впроваджували інновації. Тобто загальний рівень бюджетного фінансування заходів регіональних програм не виступає важелем стимулювання інноваційної активності. Статистика [9] фіксує, що 85% інновацій фінансується власними коштами підприємств, 1,8% оплачують інвестори, за рахунок коштів державного бюджету здійснювалося лише 4,5% інноваційної діяльності. Дані сформовані на базі інформації про всі суб'єкти господарської діяльності, а у малому підприємництві можливість фінансування інноваційних розробок за рахунок власних коштів мінімальна.

Адекватність моделей перевірено за допомогою критерію Фішера. Табличне значення критерію при заданому рівні значущості 0,1 становить 3,78, що менше значень, отриманих емпіричним шляхом. Тобто нерівності

$$F_a = 5{,}895,\ F_b = 25{,}368,\ F_c = 6{,}939 > F_{(0{,}1;\ 1;\ 6)} = 3{,}78$$

демонструють адекватність моделей відносно даних спостережень.

Значущість параметрів регресії перевірена за допомогою критерію Стьюдента. Табличне значення критерію при заданому рівні значущості 0,1 становить 1,94, що менше значень, отриманих емпіричним шляхом. Тобто нерівності

$$ta_1 = 2{,}43,\ tb_1 = |-5{,}04|,\ tc_1 = |-2{,}63| > t_{(0{,}1;\ 6)} = 1{,}94,$$
$$ta_0 = 12{,}94,\ tb_0 = 79{,}49,\ tc_0 = 14{,}15 > t_{(0{,}1;\ 6)} = 1{,}94$$

засвідчують відмінність параметрів регресії від нуля.

Виникає необхідність провести більш детальний аналіз впливу бюджетних видатків у розрізі видів підтримки на показники розвитку малого підприємництва.

Розглянемо вплив прямого бюджетного важеля «фінансування бізнес-проектів на поворотній основі та пільгове кредитування» на результативні показники (*табл. 3*).

За даними табл. 3 можна зробити такі висновки. Зв'язок між обсягом прямого бюджетного фінансування бізнес-проектів та обсягом реалізованої продукції (R^2 = 0,0290) занадто малий, його значенням можна знехтувати. Має місце наявність прямого помірного зв'язку між фінансуванням та рівнем зайнятості в малому підприємництві (R^2 = 0,1879).

Викликає занепокоєння і слабкий від'ємний зв'язок між обсягом прямого фінансування та часткою підприємств, що впроваджували інновації (коефіцієнт регресії c_1 = –0,2799, R^2 = 0,1753), що підтверджує висунуту тезу про неточковий характер інвестування: сума кредитів, що видаються під реалізацію інноваційних проектів, настільки незначна (або обмежена кількість отримувачів), що фінансування на поворотній основі не виступає інструментом впливу держави на інноваційну активність.

Характерною рисою проаналізованих моделей зв'язку є їх неадекватність даним спостережень (перевищення табличного значення *F*-критерію над розрахунковим): F_a = 0,15, F_b = 1,157, F_c = 1,06 < $F_{(0{,}1;\ 1;\ 5)}$ = 4,06 та незначущість параметрів рівнянь.

Розглянемо вплив прямого бюджетного важеля «компенсація відсотків за банківськими кредитами» на результативні показники (*табл. 4*).

Бюджетні витрати на компенсацію відсотків за банківськими кредитами також не здійснюють значного впливу на результативні показники розвитку малого підприємництва. Найвищий рівень зв'язку (зворотний) спостерігається між сумою витрат на компенсацію відсотків з рівнем зайнятості в малому підприємництві:

Таблиця 3

Оцінка параметрів моделей зв'язку фінансування бізнес-проектів на поворотній основі та пільгового кредитування з результативними показниками

Частка реалізованої МП продукції (А), %		Питома вага зайнятих у МП (В), %		Питома вага підприємств, що впроваджували інновації (С), %	
a_1 = 0,1005	a_0 = 15,3960	b_1 = 0,12	b_0 = 25,82	c_1 = –0,2799	c_0 = 16,3691
Sa_1 = 0,260	Sa_0 = 1,537	Sb_1 = 0,115	Sb_0 = 0,677	Sc_1 = 0,272	Sc_0 = 1,604
R^2 = 0,0290	S = 1,7952	R^2 = 0,1879	S = 0,791	R^2 = 0,1753	S = 1,8730
F = 0,15	df = 5	F = 1,157	df = 5	F = 1,06	df = 5
ta_1 = 0,39	ta_0 = 10,02	tb_1 = 1,08	tb_0 = 38,11	tc_1 = –1,03	tc_0 = 10,21

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 4

Оцінка параметрів моделей зв'язку витрат на компенсацію відсотків за банківськими кредитами з результативними показниками

Частка реалізованої МП продукції (А), %		Питома вага зайнятих у МП (В), %		Питома вага підприємств, що впроваджували інновації (С), %	
$a_1 = 0{,}0359$	$a_0 = 15{,}4236$	$b_1 = -0{,}0560$	$b_0 = 27{,}2580$	$c_1 = -0{,}2999$	$c_0 = 19{,}6632$
$Sa_1 = 0{,}058$	$Sa_0 = 1{,}059$	$Sb_1 = 0{,}015$	$Sb_0 = 0{,}275$	$Sc_1 = 0{,}488$	$Sc_0 = 7{,}813$
$R^2 = 0{,}0698$	$S = 1{,}7570$	$R^2 = 0{,}7291$	$S = 0{,}4570$	$R^2 = 0{,}0702$	$S = 1{,}9888$
$F = 0{,}38$	$df = 5$	$F = 13{,}46$	$df = 5$	$F = 0{,}38$	$df = 5$
$ta_1 = 0{,}61$	$ta_0 = 14{,}57$	$tb_1 = -3{,}67$	$tb_0 = 99{,}00$	$tc_1 = -1{,}24$	$tc_0 = 14{,}67$

Джерело: розраховано автором.

R^2 = 0,7291. Це також засвідчує позитивний розвиток малого підприємництва як чинника забезпечення населення робочими місцями навіть при скороченні обсягів бюджетних видатків на компенсацію відсотків за банківськими кредитами. Зв'язок фінансування з питомою вагою інноваційних підприємств хоч і незначний, але від'ємний.

ВИСНОВКИ

Аналіз фінансування регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва засвідчує систематичне невиконання програм за видатками, починаючи з 2007 р., що є одним із факторів зниження ефективності бюджетних важелів стимулювання на розвиток підприємницької активності.

Бюджетні видатки на фінансування заходів регіональних програм на 50 % обумовлюють зростання частки реалізованої малими підприємствами продукції. При цьому при скороченні загального обсягу видатків має місце зростання рівня зайнятості в малому підприємництві та частки підприємств, що впроваджували інновації.

Така суперечлива тенденція пояснюється низькою ефективністю бюджетних важелів у порівнянні з податковими у період 2010–2013 рр., на застосування яких була спрямована державна підтримка і які можна вважати ефективними. Можна зробити припущення про те, що застосування податкових і бюджетних важелів стимулювання одночасно здійснило б позитивний вплив на розвиток малого підприємництва. Обсяги бюджетних видатків, спрямовані на кредитування інвестиційних проектів та компенсацію відсотків за кредитами, були настільки незначними і несистематичними, що ефективність таких бюджетних важелів стимулювання розвитку малого підприємництва протягом аналізованого періоду можна вважати низькою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Васьківська К. В. Бюджетне фінансування регіональних програм соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / К. В. Васьківська, О. І. Децик, І. В. Кохан // Ефективна економіка. – 2015. – № 1 – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3715

2. Квасниця О. В. Моніторинг та оцінка результативності регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні / О. В. Квасниця // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : зб. наук. пр. / Ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 163–168.

3. Лимар О. Ф. Регіональні програми розвитку малого підприємництва як фактор підвищення ефективності їх діяльності / О. Ф. Лимар // Облік і фінанси. – 2014. – № 2. – С. 160–166.

4. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України [Електронний ресурс] / О. І. Тимченко // Ефективна економіка. 2015. – № 6. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135

5. Supporting Small Businesses and Creating Jobs [Electronic resource]. – Mode of access : https://www. whitehouse.gov/omb/factsheet/supporting-small-businesses-and-creating-jobs

6. Григораш О. В. Державна підтримка та бюджетно-податкові важелі стимулювання розвитку малого підприємництва [Електронний ресурс] / О. В. Григораш // Ефективна економіка, 2015. – № 12. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4649

7. Інформація про виконання в Україні заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва за 2007–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua

8. Про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні за 2012–2013 рр. : аналітичний звіт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrp.gov.ua

9. Розвиток підприємництва : статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

REFERENCES

Hryhorash, O. V. "Derzhavna pidtrymka ta biudzhetno-podatkovi vazheli stymuliuvannia rozvytku maloho pidpryiemnytstva" [State support and leverage budgetary and tax incentives for small business]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4649

"Informatsiia pro vykonannia v Ukraini zakhodiv rehionalnykh prohram rozvytku maloho pidpryiemnytstva za 2007–2010 rr." [Information on events in Ukraine regional small business development program for 2007–2010]. http://www.me.gov.ua

Kvasnytsia, O. V. "Monitorynh ta otsinka rezultatyvnosti rehionalnykh prohram rozvytku maloho pidpryiemnytstva v Ukraini" [Monitoring and evaluation of the regional programs of small business development in Ukraine]. N*aukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia "Ekonomika"*, no. 24 (2013): 163-168.

Lymar, O. F. "Rehionalni prohramy rozvytku maloho pidpryiemnytstva yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti yikh diialnosti" [Regional program of small business development as a factor to improve their performance]. *Oblik i finansy*, no. 2 (2014): 160-166.

"Pro stan i perspektyvy rozvytku maloho ta serednyoho pidpryiemnytstva v Ukraini za 2012–2013 rr. : Analitychnyi zvit Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan rehuliatornoi polityky ta rozvytku

pidpryiemnytstva" [On the state and prospects of development of small and medium business in Ukraine for 2012–2013 years. : Analytical report of the State Service of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship Development]. http://www.dkrp.gov.ua

"Rozvytok pidpryiemnytstva" [Business development]. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/

"Supporting Small Businesses and Creating Jobs". https://www.whitehouse.gov/omb/factsheet/supporting-small-businesses-and-creating-jobs

Tymchenko, O. I. "Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpryiemnytstva v rehionakh Ukrainy" [Problems and prospects of development of small business in the regions of Ukraine]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135

Vaskivska, K. V., Detsyk, O. I., and Kokhan, I. V. "Biudzhetne finansuvannia rehionalnykh prohram sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [State funding regional socio-economic development]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3715

УДК 640.43:65.012.7:657.47

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 **ЛЕВІНА М. В.**

УДК 640.43:65.012.7:657.47

Левіна М. В. Організація та методика внутрішнього контролю трансакційних витрат на підприємствах готельного господарства

Метою статті є розробка організаційно-методичних засад внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства. Організацію внутрішнього контролю визначено як цілісну систему взаємопов'язаних способів, прийомів і методів, які охоплюють увесь комплекс контрольних процедур. Основними елементами організації системи внутрішнього контролю трансакційних витрат на готельному підприємстві запропоновано вважати: розробку та затвердження положення про відділ внутрішнього контролю та посадових інструкцій штатних працівників відділу; обґрунтування принципів, на яких має базуватися внутрішній контроль трансакційних витрат; визначення етапів, інформаційної бази та порядку проведення контрольних перевірок, ураховуючи специфічні особливості трансакційних витрат; формулювання завдань та визначення методів перевірки; розробку форм робочої документації, оформлення результатів перевірки; розробку форм звітів про результати перевірки; розроблення заходів щодо усунення виявлених недоліків і порушень обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат. Розроблено методичний інструментарій внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства для основних етапів його проведення – організаційного, методичного та результативного.

Ключові слова: *внутрішній контроль, трансакційні витрати, організація контролю, методичні прийоми контролю, підприємства готельного господарства.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Левіна Марія Вікторівна *– аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку та аудиту, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

УДК 640.43:65.012.7:657.47

Левина М. В. Организация и методика внутреннего контроля трансакционных издержек на предприятиях гостиничного хозяйства

Целью статьи является разработка организационно-методических основ внутреннего контроля трансакционных расходов предприятий гостиничного хозяйства. Организация внутреннего контроля определена как целостная система взаимосвязанных способов, приемов и методов, которые охватывают весь комплекс контрольных процедур. Предложены основные элементы организации системы внутреннего контроля трансакционных издержек на гостиничном предприятии: разработка и утверждение положения об отделе внутреннего контроля и должностных инструкций штатных работников отдела; обоснование принципов, на которых должен базироваться внутренний контроль трансакционных издержек; определение этапов, информационной базы и порядка проведения контрольных проверок, учитывая специфические особенности трансакционных издержек; формулировка задач и определение методов проверки; разработка форм рабочей документации, оформление результатов проверки; разработка форм отчетов о результатах проверки; разработка мероприятий по устранению выявленных недостатков и нарушений в учете, анализе и контроле трансакционных издержек. Разработан методический инструментарий внутреннего контроля трансакционных издержек предприятий гостиничного хозяйства для основных этапов его проведения – организационного, методического и результативного.

Ключевые слова: *внутренний контроль, трансакционные издержки, организация контроля, методические приемы контроля, предприятия гостиничного хозяйства.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *9.*

Левина Мария Викторовна *– аспирантка, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

UDC 640.43:65.012.7:657.47

Levina M. V. Organization and Methods of Internal Control in Terms of Transaction Costs in the Enterprises of Hospitality Industry

The article is aimed at developing organizational-methodical foundations of internal control of transaction costs for enterprises of hospitality industry. Organization of internal control is defined as a system of interrelated means, techniques and methods that cover the entire range of control procedures. The article proposes the main elements of organization of the system for internal control of transaction costs at hospitality enterprise: development and approval of regulations on internal control department and job descriptions for the staff of the department; substantiation of the principles on which internal control of transaction costs should be based; determining the stages, information base and order of implementing control examinations, taking into account specific features of transaction costs; formulation of objectives and determining the examination methods; development of working documentation forms, execution of examination results; development of forms of reports on examination results; development of measures on elimination of the revealed deficiencies and irregularities in accounting, analysis and control of transaction costs. A methodical instrumentarium for internal control of transaction costs in enterprises of hospitality industry has been developed for the main stages of its implementation – organizational, methodical and efficient.

Keywords: *internal control, transaction costs, control organization, methodical techniques of control, enterprises of hospitality industry.*

Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Levina Mariya V. *– Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

pidpryiemnytstva" [On the state and prospects of development of small and medium business in Ukraine for 2012–2013 years. : Analytical report of the State Service of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship Development]. http://www.dkrp.gov.ua

"Rozvytok pidpryiemnytstva" [Business development]. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/

"Supporting Small Businesses and Creating Jobs". https://www.whitehouse.gov/omb/factsheet/supporting-small-businesses-and-creating-jobs

Tymchenko, O. I. "Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpryiemnytstva v rehionakh Ukrainy" [Problems and prospects of development of small business in the regions of Ukraine]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135

Vaskivska, K. V., Detsyk, O. I., and Kokhan, I. V. "Biudzhetne finansuvannia rehionalnykh prohram sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [State funding regional socio-economic development]. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3715

УДК 640.43:65.012.7:657.47

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 **ЛЕВІНА М. В.**

УДК 640.43:65.012.7:657.47

Левіна М. В. Організація та методика внутрішнього контролю трансакційних витрат на підприємствах готельного господарства

Метою статті є розробка організаційно-методичних засад внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства. Організацію внутрішнього контролю визначено як цілісну систему взаємопов'язаних способів, прийомів і методів, які охоплюють увесь комплекс контрольних процедур. Основними елементами організації системи внутрішнього контролю трансакційних витрат на готельному підприємстві запропоновано вважати: розробку та затвердження положення про відділ внутрішнього контролю та посадових інструкцій штатних працівників відділу; обґрунтування принципів, на яких має базуватися внутрішній контроль трансакційних витрат; визначення етапів, інформаційної бази та порядку проведення контрольних перевірок, ураховуючи специфічні особливості трансакційних витрат; формулювання завдань та визначення методів перевірки; розробку форм робочої документації, оформлення результатів перевірки; розробку форм звітів про результати перевірки; розроблення заходів щодо усунення виявлених недоліків і порушень обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат. Розроблено методичний інструментарій внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства для основних етапів його проведення – організаційного, методичного та результативного.

Ключові слова: *внутрішній контроль, трансакційні витрати, організація контролю, методичні прийоми контролю, підприємства готельного господарства.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *9.*

Левіна Марія Вікторівна *– аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку та аудиту, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

УДК 640.43:65.012.7:657.47

Левина М. В. Организация и методика внутреннего контроля трансакционных издержек на предприятиях гостиничного хозяйства

Целью статьи является разработка организационно-методических основ внутреннего контроля трансакционных расходов предприятий гостиничного хозяйства. Организация внутреннего контроля определена как целостная система взаимосвязанных способов, приемов и методов, которые охватывают весь комплекс контрольных процедур. Предложены основные элементы организации системы внутреннего контроля трансакционных издержек на гостиничном предприятии: разработка и утверждение положения об отделе внутреннего контроля и должностных инструкций штатных работников отдела; обоснование принципов, на которых должен базироваться внутренний контроль трансакционных издержек; определение этапов, информационной базы и порядка проведения контрольных проверок, учитывая специфические особенности трансакционных издержек; формулировка задач и определение методов проверки; разработка форм рабочей документации, оформление результатов проверки; разработка форм отчетов о результатах проверки; разработка мероприятий по устранению выявленных недостатков и нарушений в учете, анализе и контроле трансакционных издержек. Разработан методический инструментарий внутреннего контроля трансакционных издержек предприятий гостиничного хозяйства для основных этапов его проведения – организационного, методического и результативного.

Ключевые слова: *внутренний контроль, трансакционные издержки, организация контроля, методические приемы контроля, предприятия гостиничного хозяйства.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *9.*

Левина Мария Викторовна *– аспирантка, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

UDC 640.43:65.012.7:657.47

Levina M. V. Organization and Methods of Internal Control in Terms of Transaction Costs in the Enterprises of Hospitality Industry

The article is aimed at developing organizational-methodical foundations of internal control of transaction costs for enterprises of hospitality industry. Organization of internal control is defined as a system of interrelated means, techniques and methods that cover the entire range of control procedures. The article proposes the main elements of organization of the system for internal control of transaction costs at hospitality enterprise: development and approval of regulations on internal control department and job descriptions for the staff of the department; substantiation of the principles on which internal control of transaction costs should be based; determining the stages, information base and order of implementing control examinations, taking into account specific features of transaction costs; formulation of objectives and determining the examination methods; development of working documentation forms, execution of examination results; development of forms of reports on examination results; development of measures on elimination of the revealed deficiencies and irregularities in accounting, analysis and control of transaction costs. A methodical instrumentarium for internal control of transaction costs in enterprises of hospitality industry has been developed for the main stages of its implementation – organizational, methodical and efficient.

Keywords: *internal control, transaction costs, control organization, methodical techniques of control, enterprises of hospitality industry.*

Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *9.*

Levina Mariya V. *– Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)*

E-mail: *makukha_mariia@ukr.net*

Контроль є важливою функцією управління, а оскільки трансакційні витрати мають тісний діалектичний зв'язок із менеджментом, існує потреба детального контролю реальності й ефективності витрачання ресурсів на здійснення трансакцій [1]. Тому одним із напрямків удосконалення управління витратами підприємства готельного господарства, у тому числі трансакційними, є проведення постійного внутрішнього контролю за їх цільовою направленістю, розміром, відхиленням фактичного рівня від планового, що надає можливість виявити незаконні та нецілеспрямовані витрати, визначити їх оптимальний рівень та постійно його підтримувати. Необхідність удосконалення організації внутрішнього контролю на підприємствах підтверджують і результати досліджень міжнародних консалтингових компаній, за якими на підприємствах країн Центральної та Східної Європи у 20% випадків зловживання фінансового характеру виникали через неефективну організацію внутрішнього контролю, що є достатньо високим показником серед причин організаційного характеру [2, с. 11]. Подальший розвиток внутрішнього контролю витрат підприємств готельного господарства вимагає вирішення питань, пов'язаних з подальшим його вдосконаленням на законодавчому рівні та організаційних питань, пов'язаних з його проведенням.

Вагомий внесок у розробку методології внутрішнього контролю витрат внесли дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких можна відзначити роботи: П. Апчерча, К. Друрі, Е. Ріса, Б. І. Валуєва, І. В. Аверчева, М. А. Вахрушина, Т. П. Карпової, В. Ф. Палія, Ф. Ф. Бутинця, Н. Г. Виговської, С. Ф. Голова, Л. В. Нападовської, Н. М. Малюги, М. С. Пушкаря, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко, Н. І. Петренко та ін.

Окремі питання контролю трансакційних витрат були об'єктом досліджень Н. О. Гончарова, М. С. Данько, І. В. Макалюк, О. Л. Матвєєва, С. І. Мельник, І. Г. Паженської, М. М. Шигун, Ж. М. Ющак.

Аналізуючи науковий внесок учених, необхідно зазначити недостатню розробленість організаційно-методичних аспектів саме внутрішнього контролю трансакційних витрат, а дослідження практичних аспектів діяльності підприємств готельного господарства взагалі свідчить про відсутність такого напряму в їх функціонуванні, що унеможливлює отримання достовірної оцінки ефективності їх здійснення, розробки напрямів оптимізації та призводить до зниження прибутку підприємств готельного господарства. Необхідність проведення досліджень на основі систематизації вже існуючих наукових і практичних напрацювань з внутрішнього контролю витрат суб'єктів господарювання та розробки сучасних моделей внутрішнього контролю трансакційних витрат з урахуванням специфіки діяльності підприємств готельного господарства є достатньо актуальними та вимагають вирішення. Вітчизняна економіка залишається неконкурентоспроможною у зв'язку з відсутністю заходів щодо наукової розробки системи внутрішнього контролю та наданням методичних рекомендацій щодо їх організації [3, с. 10].

Зростаючий рівень трансакційних витрат у соціально-економічній дійяльності домогосподарств, підприємств і національних економік спонукає дослідників розробляти інструменти, які б дозволили якщо не знизити трансакційні витрати в абсолютному вимірі, то хоча б зменшити питому вагу трансакційних витрат у зростаючому обсягу трансакцій, покликаних зміною технологічного устрою та наслідками глобалізації [4, с. 172]. За таких обставин недостатня розробленість методики внутрішнього контролю трансакційних витрат спричиняє проблеми в управлінні підприємствами готельного господарства, затримує розвиток галузі та обумовлює зростання порушень в економіці держави. Тому *метою* статті визначено розробку організаційно-методичних засад внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства.

Особливістю внутрішнього контролю на будь-якому суб'єкті господарювання є те, що його ініціатором виступає управлінський персонал підприємства, на відміну від зовнішнього, який ініціюють контрольно-ревізійні підрозділи міністерств, відомств, органів державного управління тощо. Як зазначає В. С. Литвиненко, основну роль у здійсненні внутрішнього контролю трансакційних витрат повинні відігравати керівники підприємства та структурних підрозділів, оскільки вони несуть відповідальність за ефективність понесених витрат на здійснення трансакцій, і пропонує функцію оперативного контролю трансакційних витрат підприємства покласти на бухгалтерську службу [1]. На нашу думку, система внутрішнього контролю є проміжною ланкою між системою бухгалтерського обліку та управлінським персоналом, тому функції зі здійснення контролю витрат, у тому числі трансакційних, мають виконуватися спеціалізованим підрозділом підприємства – відділом внутрішнього контролю (ВВК). Особливо це актуально для великих за обсягом діяльності та номерним фондом підприємств готельного господарства та готельних кластерів. Пропонуємо під внутрішнім контролем трансакційних витрат розуміти систему безупинного спостереження, ініційовану керівництвом підприємства готельного господарства, за розміром, структурою та спрямованістю фактичних трансакційних витрат і виявлення відхилень від встановленого планового рівня з використанням сукупності організаційних, методичних, технічних прийомів та процедур, з метою отримання достовірної інформації й оцінки дій керівників всіх рівнів управління підприємства готельного господарства та його структурних підрозділів, у яких вони виникають, і попередження, виправлення чи внесення коректив до необґрунтованих управлінських рішень, які мають вплив на трансакційні витрати.

Основною метою внутрішнього контролю трансакційних витрат готелю є надання керівництву об'єктивної інформації про правильність ідентифікації та оцінки трансакційних витрат, згідно з обраним в обліковій політиці функціональним підходом за видами діяльності підприємства. Відповідно до визначеної мети основними завданнями внутрішнього контролю трансакційних витрат на підприємствах готельного господарства слід вважати: систематичне спостереження за явними, неявними та абсолютними трансакційними витратами

підприємства, а також за факторами, що призводять до зміни їх обсягу; перевірка дотримання обраної облікової політики щодо обліку трансакційних витрат; визначення обґрунтованості формування витрат, правильності відображення в бухгалтерських та управлінських документах та ідентифікації в обліковій системі; виявлення відхилень від встановлених нормативів трансакційних витратза їх видами за періодами та трансакціями; розробка заходів для оптимізації трансакційних витрат; попередження протизаконних дій посадових осіб, протизаконних та економічно недоцільних господарських операцій, які призводять до збільшення трансакційних витрат; розробка і подання пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і пропозицій з підвищення ефективності управління трансакційними витратами тощо.

Внутрішній контроль трансакційних витрат можна вважати ефективним тільки в тому випадку, коли його результати дозволяють попередити виникнення незапрограмованих і небажаних ситуацій в діяльності підприємства готельного господарства, а також з випередженням виявити відхилення до того часу, як вони могли спровокувати виникнення чи підвищення фінансових ризиків [5]. Разом з тим, організація системи внутрішнього контролю на підприємстві готельного господарства призведе до виникнення додаткових витрат, у тому числі трансакційних, що повинні розподілятися між видами послуг чи робіт.

Зокрема, найбільший обсяг будуть мати координаційні трансакційні витрати – на налагодження взаємозв'язків між відділом внутрішнього контролю та іншими підрозділами підприємства готельного господарства чи в межах готельного кластера між його учасниками, на розробку плану перевірок та їх узгодження з управлінським персоналом. Також зростуть мотиваційні трансакційні витрати, що пов'язані з розробкою програм зацікавленості персоналу готелю у наданні повної, правильної та обґрунтованої інформації відділу внутрішнього контролю в найоптимальніші терміни, попередження опортуністичної поведінки як штатних працівників самого відділу внутрішнього контролю, так і між структурними підрозділами. Також можуть бути відчутними організаційні трансакційні витрати, оскільки у відділі внутрішнього контролю повинен працювати висококваліфікований штатний персонал, що має у своєму розпорядженні відповідне технічне і програмне забезпечення. Водночас, якщо витрати на створення та функціонування відділу внутрішнього контролю перевищують вигоди від його здійснення, то на підприємстві готельного господарства доцільно переглянути його структурно-функціональну форму у вигляді розробки комплексу внутрішніх документів, що регламентують порядок взаємозв'язку підрозділів та їх керівників з усіх етапів здійснення внутрішнього контролю не спеціалізованим відділом, а управлінським персоналом.

Одним із базових елементів та фундаментом внутрішнього контролю трансакційних витрат слід вважати його принципи. Як зазначають Т. О. Коломоєць та П. С. Лютіков: «принципи контролю – це вихідні, керівні, основоположні ідеї, що концентрують у собі досягнення науки та практики, виражають соціальні ідеї, виконують функцію загальнонормативного орієнтира здійснення контрольної діяльності спрямовані на вдосконалення та ефективність такої діяльності» [6, с. 69]. Враховуючи специфіку трансакційних витрат, пропонуємо для забезпечення ефективності внутрішнього контролю використовувати принципи, наведені в *табл. 1*.

Таблиця 1

Принципи внутрішнього контролю трансакційних витрат

№	Назва принципу	Характеристика
1	2	3
1	Системність	Побудова стратегічного й оперативного планування, обліку, контролю та аналізу трансакційних витрат як єдиної системи за рахунок комплексного використання всіх видів економічної та іншої інформації
2	Ефективність	Витрати на організацію внутрішнього контролю трансакційних витрат повинні бути меншими, ніж отримані в ході здійснення перевірки результати
3	Об'єктивність	Неупереджене виявлення порушень обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат за місцями їх виникнення, незалежно від того, яким особам виявиться вигідною отримана в результаті перевірки інформація
4	Конфіденційність	Дані, виявлені в процесі перевірки трансакційних витрат, повинні мати суто внутрішнє призначення і за межі готельного підприємства можуть виходити лише в ролі конфіденційної інформації з дозволу керівництва
5	Безперервність	Постійний пошук, передача, нагромадження, обробка та аналіз інформації про трансакційні витрати для потреб управління підприємством готельного господарства
6	Незалежність	Самостійне визначення форм та документації внутрішнього контролю трансакційних витрат для забезпечення керівників підприємства необхідною інформацією
7	Превентивність дій	Попередження та запобігання трансакцій, які можуть призвести до упущеної вигоди, ніж забезпечення нейтралізації їх негативних наслідків
8	Терміновість реагування	Своєчасне реагування на зміни обсягу непродуктивних трансакційних витрат

Закінчення табл. 1

1	2	3
9	Партисипативність	Масова участь персоналу підприємства готельного господарства в процедурах виявлення, врахування, обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат
10	Єдність та універсальність	Створення баз даних за результатами перевірки трансакційних витрат багатофункціонального призначення
11	Законність	Організація та функціонування внутрішнього контролю трансакційних витрат здійснюється на базі чинних норм законодавства
12	Спеціалізація	Визначення чіткого кола питань внутрішнього контролю трансакційних витрат
13	Дієвість	Необхідність не лише виявлення порушень і зловживань обліку трансакційних витрат, але й вживання конкретних дій та заходів з метою покарання винних та недопущення повторення таких явищ в майбутньому
14	Науковість	Використання в процесі внутрішнього контролю трансакційних витрат сучасної техніки, інноваційних технологій задля досягнення ефективного результату
15	Професіоналізм	Здійснення внутрішнього контролю трансакційних витрат особами з високим рівнем фахової спеціальної освіти, що і дозволяє уникнути можливих зловживань, поверхового підходу до контролю, створює умови для досягнення позитивного результату контрольної діяльності

Зміст внутрішнього контролю трансакційних витрат слід розглядати через сукупність стадій його проведення, що об'єднують впорядковані в часі взаємопов'язані процедури, виконання яких є необхідним для досягнення поставленої мети контролю [3, с. 149]. Для проведення ефективної перевірки необхідно чітко визначити етапи внутрішнього контролю трансакційних витрат з розподілом контрольних процедур за кожним з них. Дослідження наукових праць з питань організації внутрішнього контролю показало, що одні автори пропонують проводити його за трьома етапами, а саме – попереднім, поточним і наступним [7], інші до етапів внутрішнього контролю відносять організаційний, методичний, технологічний, результативний [8] чи організаційний, основний та завершальний [9]. Як показують дослідження, для підвищення практичної цінності та ефективності внутрішнього контролю трансакційних витрат при визначенні його етапів доцільно їх відразу поєднувати з методичними прийомами внутрішнього контролю, які необхідно використовувати на кожному з них.

До основних етапів внутрішнього контролю трансакційних витрат пропонуємо відносити організаційний, методичний та результативний (*рис. 1*). На ***організаційному етапі*** внутрішнього контролю трансакційних витрат використовують такі методичні прийоми: *правові* – для встановлення законності здійснення трансакцій, дотримання законодавчих актів при відображенні трансакційних витрат в обліку; *логічні* – при дослідженні фактів перекручування, зловживання персоналом інформацією про трансакційні витрати шляхом зіставлення відповідей на запитання і з'ясування їх логічної узгодженості; *класифікаційні* – при визначенні правильності дотримання обраної класифікації трансакційних витрат на готельному підприємстві для відображення їх в обліку; *аналітичні* – виявлення загального стану трансакційних витрат, виявлення факторів, що спричинити негативний вплив на результати діяльності, формування інформаційної бази перевірки трансакційних витрат; *нормативно-планові* – для визначення нормативів трансакційних витрат для їх перевірки на базі планових показників діяльності підприємства готельного господарства.

Методичний етап внутрішньої перевірки трансакційних витрат є найбільш важливим і тривалим, бо саме на ньому здійснюється перевірка з використанням методичних прийомів: *документаційних* – перевірка бухгалтерських документів обліку трансакційних витрат у розрізі їх видів та трансакцій, дотримання хронології записів, недопущення помилок та виправлень; *інвентаризаційних* – полягають в перевірці наявного залишку на рахунку 87 «Трансакційні витрати» на відповідність ознакам трансакційних витрат; *експертних* – виявлення підробок і зловживань при формуванні, затвердженні, узагальненні та групуванні документів обліку та контролю трансакційних витрат; *арифметичних* – перевірка правильності нарахування та вчасність списання витрат, які обліковуються на рахунку 87 «Трансакційні витрати» на відповідні групи витрат 9-го класу; *оціночні* – перевірка правильності оцінювання явних і неявних трансакційних витрат; *юридичних* – застосовується за необхідності обґрунтування доказами суми заподіяного збитку або встановлення відповідальності осіб, які допустили порушення в документуванні, обліку та контролі трансакційних витрат; *фактичних* – перевірка дотримання трудової дисципліни і використання робочого часу персоналом, попередження опортунізму, визначення обґрунтованості мотиваційних трансакційних витрат; *статистичні* – розраховують рівень трансакційних витрат за функціональними видами, трансакціями, обсягом прибутку за декілька звітних періодів.

На останньому, ***результативному етапі*** внутрішнього контролю трансакційних витрат відбувається підготовка та складання висновку за даними внутрішнього контролю трансакційних витрат. Цьому етапу притаманні такі методичні прийоми: *узагальнення* – групування інформації про результати перевірки трансакційних витрат у необхідних розрізах відповідно до плану та програми перевірки, систематизація однорідних за ознаками відхилень та недоліків, формування фактографічної інформації як інформаційного забезпечення наступної пере-

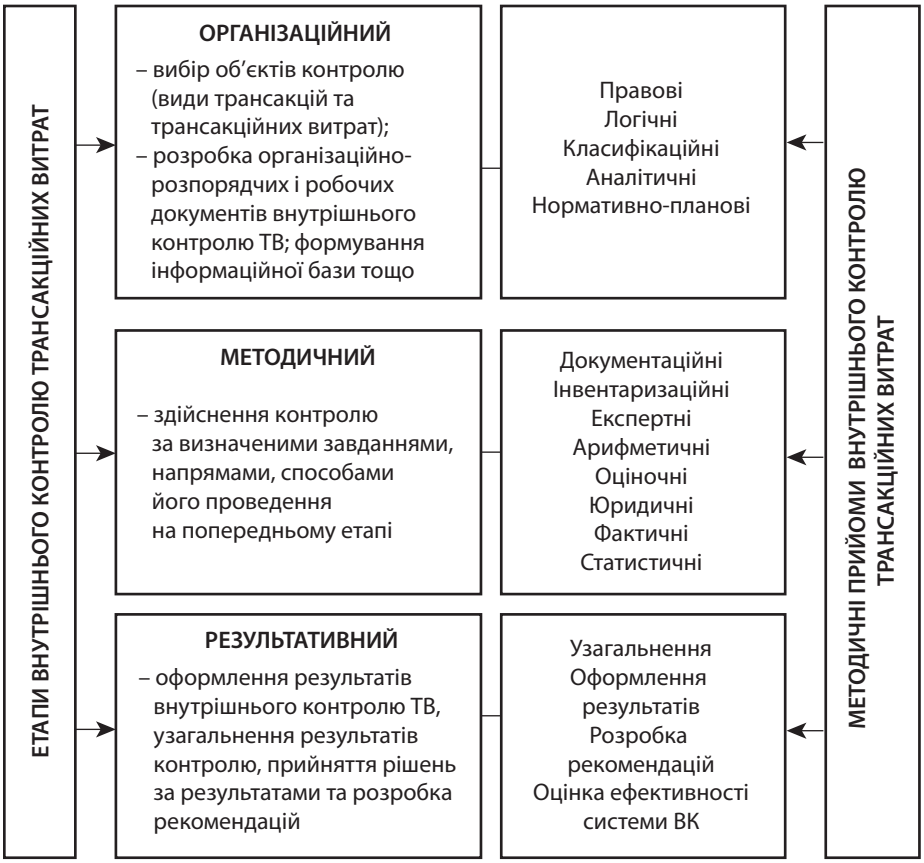

Рис. 1. Етапи та методичні прийоми внутрішнього контролю трансакційних витрат

вірки трансакційних витрат; *оформлення результатів* – групування типових порушень в обліку трансакційних витрат та відображення інформації, зібраної в процесі перевірки в типових (розроблених самостійно) звітних документах системи внутрішнього контролю; *розробка рекомендацій* – на основі опрацювання результатів контрольних заходів оформлення обґрунтованих рекомендацій з комплексною оцінкою їх впливу на трансакційні витрати та пропозицій щодо усунення виявлених порушень; *оцінка ефективності системи внутрішнього контролю* – дотримання правил запису про результати перевірки трансакційних витрат в робочих та звітних документах внутрішнього контролера, оцінка повноти збору інформації, її достатності для висновків.

ВИСНОВКИ

Внутрішній контроль трансакційних витрат на готельному підприємстві являє собою цілісну систему взаємопов'язаних способів, прийомів і методів, які охоплюють увесь комплекс контрольних процедур, починаючи з формування інформаційної бази перевірки за напрямами виникнення, додержанням оптимальних розмірів трансакційних витрат, проведення контрольних дій та закінчуючи узагальненням результатів контролю для забезпечення об'єктивності, правдивості, неупередженості, якості висновків і пропозицій, що приймаються за результатами контрольних перевірок трансакційних витрат. У результаті дослідження визначено, що основними елементами системи внутрішнього контролю трансакційних витрат на готельному підприємстві є: розробка та затвердження положення про відділ внутрішнього контролю та посадових інструкцій штатних працівників відділу; обґрунтування принципів, на яких має базуватися внутрішній контроль трансакційних витрат; визначення етапів, інформаційної бази та порядку проведення контрольних перевірок до специфічних особливостей трансакційних витрат, складання планів, програм і тестів перевірки трансакційних витрат; формулювання завдань та визначення методів перевірки; розробка форм робочої документації, документів оформлення результатів перевірки; розробка форм звітів про результати перевірки; розроблення заходів щодо усунення виявлених недоліків і порушень обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат. Методичний інструментарій внутрішнього контролю трансакційних витрат підприємств готельного господарства розроблено для основних етапів його проведення – організаційного, методичного та результативного. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвиненко В. С. Трансакційні витрати як інноваційний об'єкт обліку й контролю [Електронний ресурс]/ В. С. Литвиненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(3). – С. 150–155. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181(3)__29

2. Яровенко Г. М. Організація внутрішнього контролю в системі управління фінансовими потоками підприємств : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / Яровенко Г. М. – К., 2008. – 21 с.

3. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : монографія / Є. В. Мних, С. В. Бардаш, О. А. Шевчук та ін.; [за ред. Є. М. Мниха]. – К. : КНТЕУ, 2011. – 452 с.

4. Тухбатов Р. Р. Влияние информационных технологий на структуру трансакционных издержек / Тухбатов Р. Р. // Методология и теория экономики : сборник научных трудов Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 2007. – № 4 (29). – С. 169–174.

5. Власюк Г. В. Функціонально-структурна організація ефективного управління витратами підприємств промисловості / Г. В. Власюк // Держава та регіони. – 2006.– № 5. –С. 61–64.

6. Коломоєць Т. О. Державний контроль в галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект / Т. О. Коломоєць, П. С. Лютіков. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. – 216 с.

7. Шматковська Т. О. До проблематики організації системи внутрішнього контролю фінансових результатів діяльності підприємства / Т. О. Шматковська, В. В. Ярош // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 200–205.

8. Камінська Т. Г. Внутрішній контроль кругообороту капіталу підприємства в умовах інтеграційних процесів / Т. Г. Камінська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 271–276.

9. Юрченко О. А. Методика внутрішнього контролю витрат іншої операційної діяльності [Електронний ресурс]/ О. А. Юрченко // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 1-2(2). – С. 52–55. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(2)__18

Науковий керівник – Нестеренко О. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Харківського державного університету харчування та торгівлі

REFERENCES

Kolomoiets, T. O., and Liutikov, P. S. *Derzhavnyi kontrol v haluzi chornoi metalurhii v Ukraini : orhanizatsiino-pravovyi aspekt* [State control in the field of ferrous metallurgy in Ukraine: organizational and legal aspects]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2009.

Kaminska, T. H. "Vnutrishnii kontrol kruhooborotu kapitalu pidpryiemstva v umovakh intehratsiinykh protsesiv" [Internal control circulation of capital of the company in terms of integration processes]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_2_49

Lytvynenko, V. S. "Transaktsiini vytraty yak innovatsiinyi obiekt obliku i kontroliu" [Transaction costs as an innovative accounting and control facility]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181 (3)__29

Mnykh, Ye. V. et al. *Kontrol u systemi innovatsiinoho menedzhmentu pidpryiemstva* [The control system of innovation management company]. Kyiv: KNTEU, 2011.

Shmatkovska, T. O., and Yarosh, V. V. "Do problematyky orhanizatsii systemy vnutrishnyoho kontroliu finansovykh rezultativ diialnosti pidpryiemstva" [To issues of internal control of the financial results of the company]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia "Ekonomika"*, no. 25 (2014): 200-205.

Tukhbatov, R. R. "Vliyaniye informatsionnykh tekhnologiy na strukturu transaktsionnykh izderzhek" [Impact of information technology on the structure of the transaction costs]. *Metodologiya i teoriya ekonomiki*, no. 4 (29) (2007): 169-174.

Vlasiuk, H. V. "Funktsionalno-strukturna orhanizatsiia efektyvnoho upravlinnia vytratamy pidpryiemstv promyslovosti" [Functional and structural organization of effective cost management of industrial enterprises]. *Derzhava ta rehiony*, no. 5 (2006): 61-64.

Yarovenko, H. M. "Orhanizatsiia vnutrishnyoho kontroliu v systemi upravlinnia finansovymy potokamy pidpryiemstv" [The organization of internal control in the management of financial flows of enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.09*, 2008.

Yurchenko, O. A. "Metodyka vnutrishnyoho kontroliu vytrat inshoi operatsiinoi diialnosti" [The method of internal cost control other operations]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(2)__18

ДІАГНОСТИКА БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА І РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

© 2016 **ВІЗНЯК Ю. Я., СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., ПРОЦЮК Т. Б.**

УДК 65.01

Візняк Ю. Я., Скриньковський Р. М., Процюк Т. Б. Діагностика бізнес-середовища підприємства і роль неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування

У статті розкрито сутність діагностики бізнес-середовища підприємства, під якою слід розуміти процес оцінювання стану бізнес-середовища на основі встановлення впливу його факторів на діяльність підприємства, визначення тенденцій зміни цього стану під впливом зміни факторів та окреслення майбутніх перспектив з метою прийняття результативних та ефективних управлінських рішень у системі економіки та управління підприємством. Сформовано систему діагностики бізнес-середовища підприємства. Встановлено, що ключовими індикаторами діагностики бізнес-середовища підприємства є індикатори рівня взаємовідносин із: споживачами; конкурентами; постачальниками; посередниками; контактними аудиторіями. З'ясовано, що неурядові організації як один із підвидів контактних аудиторій (як ключового фактора бізнес-середовища підприємства) виконують важливу роль щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування.

Ключові слова: *підприємство, бізнес-середовище, діагностика, індикатори, неурядові організації, корупція у сфері оподаткування.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *3.* ***Бібл.:*** *18.*

Візняк Юрій Ярославович *– кандидат економічних наук, завідувач кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)*
E-mail: *lviv-university@ukr.net*

Скриньковський Руслан Миколайович *– кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)*
E-mail: *uan_lviv@ukr.net*

Процюк Тетяна Богданівна *– кандидат економічних наук, доцент, член-кореспондент Української академії наук (вул. Семашка, 13, Київ, 03142, Україна)*
E-mail: *agat-lviv@ukr.net*

УДК 65.01

Визняк Ю. Я., Скрыньковский Р. Н., Процюк Т. Б. Диагностика бизнес-среды предприятия и роль неправительственных организаций по предотвращению и противодействию коррупции в сфере налогообложения

В статье раскрыта сущность диагностики бизнес-среды предприятия, под которой следует понимать процесс оценки состояния бизнес-среды на основе установления влияния ее факторов на деятельность предприятия; определение тенденций изменения этого состояния под влиянием изменения факторов и определение будущих перспектив с целью принятия результативных и эффективных управленческих решений в системе экономики и управления предприятием. Сформирована система диагностики бизнес-среды предприятия. Установлено, что ключевыми индикаторами диагностики бизнес-среды предприятия являются индикаторы уровня взаимоотношений с: потребителями; конкурентами; поставщиками; посредниками; контактными аудиториями. Выяснено, что неправительственные организации как один из подвидов контактных аудиторий (как ключевого фактора бизнес-среды предприятия) выполняют важную роль по предотвращению и противодействию коррупции в сфере налогообложения.

Ключевые слова: *предприятие, бизнес-среда, диагностика, индикаторы, неправительственные организации, коррупция в сфере налогообложения.*
Рис.: *1.* ***Формул:*** *3.* ***Библ.:*** *18.*

Визняк Юрий Ярославович *– кандидат экономических наук, заведующий кафедрой экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)*
E-mail: *lviv-university@ukr.net*

Скрыньковский Руслан Николаевич *– кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)*
E-mail: *uan_lviv@ukr.net*

Процюк Татьяна Богдановна *– кандидат экономических наук, доцент, член-корреспондент Украинской академии наук (ул. Семашко, 13, Киев, 03142, Украина)*
E-mail: *agat-lviv@ukr.net*

UDC 65.01

Vizniak Yu. Ya., Skrynkovskyy R. M., Protsiuk T. B. Diagnostics of Business Environment of Enterprise and the Role of Non-Governmental Organizations for the Prevention and Countering Corruption in the Field of Taxation

The article discloses the substance of diagnostics of business environment of enterprise, which is understood as the process of assessing the status of business environment by establishing the influence of its factors on the activity of the enterprise; identification of trends in this status under the influence of change of the factors, and determining the future prospects with a view to the adoption of efficient and effective managerial decisions in the system of both economy and administration of enterprise. A system for diagnostics of the business environment of enterprise has been developed. It has been determined that key indicators for the diagnostics of business environment of enterprise are the level indicators of relationships with: consumers; competitors; suppliers; mediators; contact audiences. It is found that non-governmental organizations as one of the subtypes of contact audiences (as a key factor of the business environment of enterprise) play an important role in preventing and countering corruption in the field of taxation.

Keywords: *enterprise, business environment, diagnostics, indicators, non-governmental organizations, corruption in the field of taxation.*
Fig.: *1.* ***Formulae:*** *3.* ***Bibl.:*** *18.*

Vizniak Yurii Ya. *– PhD (Economics), Head of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)*
E-mail: *lviv-university@ukr.net*

Skrynkovskyy Ruslan M. *– PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)*
E-mail: *uan_lviv@ukr.net*

Protsiuk Tetiana B. *– PhD (Economics), Associate Professor, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Sciences (13 Semashko Str., Kyiv, 03142, Ukraine)*
E-mail: *agat-lviv@ukr.net*

Уданий час нестабільна економічна ситуація в Україні, особливо через рівень корупції в українському державному секторі, негативно впливає на діяльність багатьох підприємств. «Корупція в Україні є не меншою загрозою, ніж військова агресія з боку Російської Федерації», – заявив віце-президент США Джо Байден (*Joe Biden*), виступаючи 08.12.2015 р. у Верховній Раді України.

У контексті цього виникає гостра потреба у проведенні ґрунтовного оцінювання середовища функціонування підприємства з метою виявлення та попередження негативних наслідків діяльності. Усе це обумовило вибір теми, мету та актуальність наукової роботи.

Дослідження економічних і правових загальнотеоретичних і практичних аспектів середовища функціонування підприємства відображено у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Демиденко С. Л., Дзюби С. Г., Котлера Ф., Кузьміна О. Є., Мандражи З. Р., Мельник М. І., Портера М., Сененко І. А., Щепак В. В., Серебренникова Г. Г., Фроленко О. М., Янковської Л. А. та ін. [1–10].

Водночас, як свідчить аналіз наукових праць [1–10] та діючої практики функціонування підприємств, не до кінця вивченими залишаються питання щодо формування (побудови) системи діагностики бізнес-середовища підприємства.

Мета статті полягає у вирішенні таких завдань:

1) представлення взаємозв'язку факторів бізнес-середовища підприємства (Візняк Ю. Я., Скриньковський Р. М.);

2) формування системи діагностики бізнес-середовища підприємства на засадах індикаторів (Скриньковський Р. М.);

3) визначення ролі неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування (Процюк Т. Б., Візняк Ю. Я.).

У контексті цього ґрунтовний аналіз наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів показав, що на сьогодні не сформовано чіткого та комплексного підходу до тлумачення сутності діагностики бізнес-середовища підприємства.

Так, з позиції Мельник М. І. [1], бізнес-середовище тлумачиться як цілісна сукупність самостійних суб'єктів економіки, їх взаємозв'язків та взаємовідносин із факторами зовнішнього середовища, які створюють на них суттєвий вплив [1, с. 63]. Своєю чергою, проф. Вищої школи менеджменту Дж. Л. Келлога при Північно-Західному університеті (*Kellogg School of Management, Northwestern University*) Ф. Котлер (*Philip Kotler*) [2] стверджує, що бізнес-середовище повсякчас розвивається за рахунок появи нових конкурентів, а також їх товарів, виникнення все нових і нових потреб споживачів, впровадження новітніх технологій, розширення ринкових можливостей та настання різноманітних загроз [2].

Що стосується аналізу середовища підприємства, то він являє собою процес визначення головних складових зовнішнього (макро- і мікросередовища) та внутрішнього середовища, які становлять значний вплив на досягнення мети підприємства [3]. У монографії [1] зазначено, що діяльність підприємства взаємопов'язана із факторами зовнішнього і внутрішнього середовищ, однак внутрішнє середовище підприємства тісно залежить від впливу зовнішнього, як визначального [1, с. 63].

Стосовно класифікації, то середовище підприємства поділяється на внутрішнє середовище та зовнішнє бізнес-середовище. Своєю чергою, зовнішнє бізнес-середовище формується з мікро- та макросередовища [4, с. 1158].

Натомість науковець Мельник М. І. [1] класифікує бізнес-середовище за рівнем агрегації, який позначає рівень діяльності підприємства, на мікросередовище чи внутрішнє бізнес-середовище [1, с. 72].

З огляду на зазначене, у зовнішньому середовищі підприємства функціонують суб'єкти, що знаходяться поза межами підприємства, зокрема ті, з якими встановлено безпосередній зв'язок (споживачі, конкуренти, постачальники, партнери та ринок робочої сили), а також ті, які несуть непряму дію на діяльність підприємства (економічні, соціальні, ринкові, політичні, міжнародні та технологічні фактори). Водночас внутрішнє середовище підприємства характеризується фінансовими, виробничими, маркетинговими, кадровими факторами, а також факторами організаційної культури [3].

Як стверджує проф. Дзюба С. Г. [5], основними елементами мікросередовища підприємства, які його формують, є суб'єкти ринкових відносин, а саме: споживачі, постачальники, посередники, конкуренти та контактні аудиторії. Водночас факторами формування макросередовища підприємства виступають економічні, демографічні, соціально-культурні, природно-географічні, екологічні, міжнародні, політико-правові та науково-технологічні фактори [5, с. 148].

Автор наукової праці [6] також поділяє середовище функціонування підприємства на внутрішнє та зовнішнє [6, с. 253]. Однак до факторів внутрішнього середовища підприємства належать виробничі, фінансові, кадрові, маркетингові та організаційні фактори [6, с. 255]. А серед факторів зовнішнього середовища виділено постачальників, маркетингових посередників, споживачів, конкурентів, контактні аудиторії та законодавство у сфері податкової політики і зовнішньоекономічної діяльності [6, с. 254].

У джерелі [7] представлено взаємозв'язок різних середовищ, які впливають на діяльність підприємства. Водночас саме до факторів бізнес-середовища науковці Сененко І. А. та Щепак В. В. [7] відносять інвесторів, постачальників, посередників, конкурентів та споживачів [7, с. 268].

На противагу цьому, у науковому дослідженні [8] зазначено, що факторами бізнес-середовища підприємства виступають економічні, політичні, технологічні, соціально-демографічні, екологічні та культурні фактори [8].

У процесі оцінювання бізнес-середовища підприємства слід дотримуватись такої послідовності [8]:

1) визначити кореляційні коефіцієнти вагомості кожної із груп факторів;

2) визначити коефіцієнти вагомості кожного чинника, що входить у конкретну групу факторів;

3) оцінити кожен чинник певної групи факторів на основі бальної шкали, що знаходиться у межах від «–10» до «10»;

4) оцінити кожен чинник певної групи факторів на основі бонусної шкали, яка також знаходиться у межах від «–10» до «10»;

5)провести комплексне оцінювання бізнес-середовища підприємства, яке відображає сумарний бал та прогноз його майбутнього стану (отримане значення від «–20» до «0» свідчить про вороже бізнес-середовище підприємства; від «1» до «9» – наявні можливості та загрози у бізнес-середовищі підприємства; від «10» до «20» – бізнес-середовище підприємства є сприятливим).

За результатами дослідження інформації в науковій праці [9], серед основних методичних підходів до оцінювання середовища підприємства, доцільно виділити такі [9, с. 146–149]:

- *методи оцінювання зовнішнього середовища підприємства:* 1) PEST-аналіз (передбачає оцінювання середовища підприємства за політичними, економічними, соціальними та технологічними факторами); 2) SLEPT-аналіз (оцінювання проводиться за соціальними, юридичними, економічними, політичними та технологічними факторами); 3) STEEPLE-аналіз (оцінювання середовища доцільно здійснювати за соціально-культурними, інноваційно-технологічними, економічними, навчально-освітніми, політичними, юридичними факторами та факторами охорони навколишнього середовища); 4) ETOM-аналіз (досліджуються можливості та загрози середовища підприємства); 5) QUEST-аналіз (досліджуються ймовірності виникнення зміни факторів та розробляються програмні дії стосовно впливу бізнес-середовища на діяльність підприємства);
- *метод оцінювання бізнес-середовища підприємства* – SWOT-аналіз, за яким оцінюються сильні та слабкі сторони підприємства, його можливості та загрози.

На підставі існуючих поглядів науковців [1–9] щодо факторів бізнес-середовища підприємства, слід виділити такі, які найповніше його характеризують та прямо впливають на його розвиток і функціонування, зокрема споживачів, конкурентів, постачальників, посередників, контактні аудиторії.

Стосовно постачальників, як одного із ключових факторів бізнес-середовища підприємства, то їх доцільно поділяти на [3]: 1) постачальників сировини; 2) постачальників напівфабрикатів; 3) постачальників інформації; 4) постачальників енергії; 5) постачальників фінансових коштів.

Аналізуючи конкурентів підприємства, як фактор бізнес-середовища, згідно з моделлю п'яти сил конкуренції, розробленою проф. Гарвардської школи бізнесу (*Harvard Business School*) М. Портером (*Michael Porter*) [10], їх поділяють на [10, с. 38]: 1) існуючі конкуренти-виробники; 2) нові конкуренти-виробники; 3) конкуренті спроможності постачальників; 4) конкурентні спроможності споживачів; 5) конкуренти товаро-замінники.

У процесі дослідженні також встановлено, що до контактних аудиторій належать [5, с. 151–152]:

- суб'єкти фінансової сфери, що забезпечують підприємство грошовими коштами, до яких відносять банківські установи та організації, брокерські компанії, інвестиційні компанії, фондові біржі, різних акціонерів, кредиторів та дебіторів, фінансових радників та консультантів;
- суб'єкти державного сектора, що несуть прямий чи опосередкований вплив на діяльність підприємства, зокрема працівники державних установ та організацій (працівники податкової служби, працівники служби статистики, працівники реєстраційної служби, працівники пожежної інспекції та санітарно-епідеміологічного контролю);
- засоби масової інформації, що надають інформацію про діяльність підприємства та певною мірою формують його імідж (преса, інтернет, радіо, телебачення тощо);
- громадські організації (неурядові організації, споживацькі організації, організації захисту навколишнього середовища, представники інтересів національних меншин);
- місцева громадськість (місцеві ради ветеранів, мешканці прилеглих районів до місця розташування підприємства, організації, що знаходяться поряд із підприємством);
- внутрішні контактні аудиторії, що утворюються зі штатних і нештатних працівників, основною метою яких є формування позитивного ставлення до підприємства перед іншими контактними аудиторіями задля забезпечення його ефективного функціонування, стабільності змін та стрімкого розвитку.

Враховуючи вищезазначене, під діагностикою бізнес-середовища підприємства слід розуміти процес оцінювання стану бізнес-середовища на основі встановлення впливу його факторів (споживачів, конкурентів, постачальників, посередників, контактних аудиторій) на діяльність підприємства, визначення тенденцій зміни цього стану під впливом зміни факторів та окреслення майбутніх перспектив з метою прийняття результативних та ефективних управлінських рішень в системі економіки та управління підприємством.

На основі узагальнення інформації, отриманої за рахунок проведеного аналізу наукових праць [1–10], а також враховуючи результати досліджень [11], можна стверджувати, що між факторами бізнес-середовища та підприємством існує тісний взаємозв'язок, і вплив кожного з факторів цього середовища певною мірою відображається на діяльності самого підприємства (*рис. 1*).

З огляду на рис. 1 і відповідно до мети наукової роботи (2-го завдання) встановлено, що ключовими індикаторами діагностики бізнес-середовища підприємства є:

1) індикатор рівня взаємовідносин із споживачами (I_C);

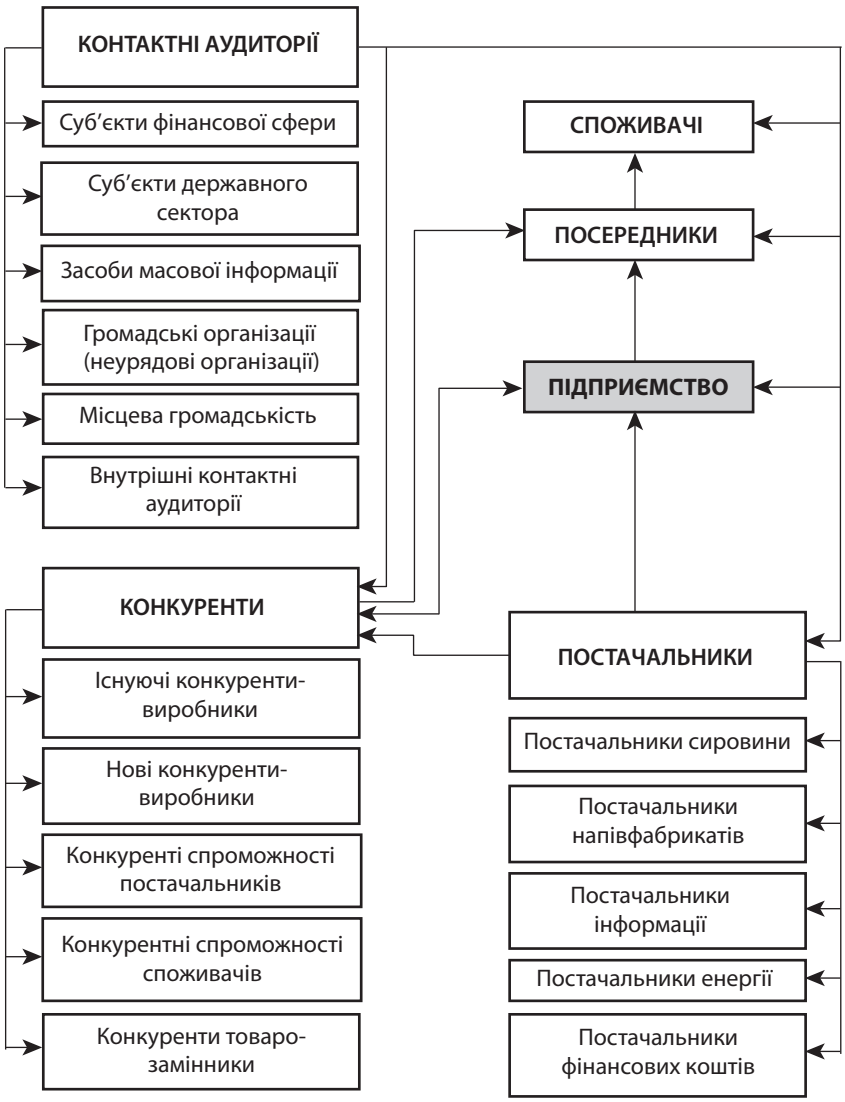

Рис. 1. Механізм взаємозв'язку факторів бізнес-середовища підприємства

Джерело: на основі [11] з урахуванням [1–10] (удосконалений підхід Ф. Котлера) – Скриньковський Р. М.

2) індикатор рівня взаємовідносин із конкурентами (I_K);

3) індикатор рівня взаємовідносин із постачальниками ($I_{ПСТ}$);

4) індикатор рівня взаємовідносин із посередниками ($I_{ПСР}$);

5) індикатор рівня взаємовідносин із контактними аудиторіями ($I_{КА}$).

Індикатор рівня взаємовідносин із конкурентами (I_K), враховуючи позицію М. Портера (!), обчислюється за формулою (1):

$$I_K = f(K_1; K_2; K_2; K_4; K_5), \quad (1)$$

де K_1 – рівень взаємовідносин із існуючими конкурентами-виробниками; K_2 – рівень взаємовідносин із новими конкурентами-виробниками; K_3 – рівень взаємовідносин із конкурентними спроможностями постачальників; K_4 – рівень взаємовідносин із конкурентними спроможностями споживачів; K_5 – рівень взаємовідносин із конкурентами товаро-замінниками.

Індикатор рівня взаємовідносин із постачальниками ($I_{ПСТ}$) розраховується за формулою (2):

$$I_{ПСТ} = f(ПСТ_1; ПСТ_2; ПСТ_3; ПСТ_4; ПСТ_5), \quad (2)$$

де $ПСТ_1$ – рівень взаємовідносин із постачальниками сировини; $ПСТ_2$ – рівень взаємовідносин із постачальниками напівфабрикатів; $ПСТ_3$ – рівень взаємовідносин із постачальниками інформації; $ПСТ_4$ – рівень взаємовідносин із постачальниками енергії; $ПСТ_5$ – рівень взаємовідносин із постачальниками фінансових коштів.

Своєю чергою, розрахунок інтегрального індикатора рівня взаємовідносин підприємства із бізнес-середовищем ($I_{БС}$) здійснюється за формулою (3):

$$I_{БС} = f(I_C; I_K; I_{ПСТ}; I_{ПСР}; I_{КА}). \quad (3)$$

Стосовно методу проведення діагностики бізнес-середовища підприємства, то її доцільно здійснювати за допомогою факторного аналізу, використовуючи метод ланцюгових підстановок, завдяки якому (методу) можна визначити вплив зміни кожного фактора на стан бізнес-середовища підприємства.

Значення $I_{БС}$ повинно перебувати в межах від «0» до «10». Якщо: 1) $I_{БС}$ є ≥ 3, то рівень взаємовідносин підприємства з бізнес-середовищем є низьким; 2) якщо $I_{БС}$ є < 3 та ≥ 7, то рівень взаємовідносин підприємства з бізнес-

середовищем є середнім; 3) при $I_{БС} < 7$ рівень взаємовідносин підприємства з бізнес-середовищем є високим.

Виходячи з мети дослідження (відповідно до 3-го завдання), для встановлення ролі неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування, перш за все, слід розкрити сутність поняття «неурядова організація».

Так, неурядова організація – це добровільне об'єднання фізичних осіб (у певних випадках і юридичних), що не знаходиться у підпорядкуванні органів державної влади, провадить некомерційну діяльність і головною метою його діяльності виступає досягнення інтересів та потреб партнерських груп (бізнесу, громадськості та органів влади) [12, с. 76].

Згідно з метою свого функціонування неурядові організації поділяються на [12, с. 77]: 1) організації по взаємодопомозі та соціальній спрямованості; 2) організації по захисту спільних інтересів та прав громадян; 3) організації по захисту навколишнього середовища та охорони здоров'я; 4) організації по нагляду за діяльністю органів влади; 5) організації, що позитивно сприяють діяльності інших організацій.

Стосовно рівня діяльності неурядові організації класифікують на [12, с. 78]: 1) громадські неурядові організації, які діють на рівні окремої місцевої спільноти; 2) загальноміські неурядові організації, які діють на рівні окремої території, зокрема промислові та торгові палати, коаліції бізнесу, різноманітні навчальні групи, об'єднання декількох громадських неурядових організацій; 3) національні неурядові організації, які діють на рівні країни та надають допомогу місцевим неурядовим організаціям; 4) міжнародні неурядові організації, які діють на глобальному рівні та фінансують місцеві неурядові організації.

Установлено, що громадські об'єднання, до числа яких входять неурядові організації, беруть активну участь у протидії корупції. На сьогодні в Україні існує близько 40 громадських об'єднань, у статуті яких передбачено положення протидії з корупцією. Серед них можна виділити такі основні, як Всеукраїнська громадська організація «Суспільство проти корупції», громадська організація (далі – ГО) «Комітет протидії корупції та організованій злочинності», ГО «За місцеве самоврядування без корупції», ГО «Молодь проти корупції», ГО «Асоціація сприяння боротьбі з корупцією» та ін. [13, с. 10].

У свою чергу, корупція несе значний негативний вплив на бізнес-середовище як на національному і регіональному рівнях, так і на рівні окремого підприємства. Її негативні наслідки призводять до розширення тіньової економіки, порушення ринкових конкурентних механізмів, неефективності використання бюджетних коштів, зростання цін на основі виникнення корупційних накладних витрат, внаслідок чого потерпають споживачі, погіршення інвестиційного клімату, сповільнення темпів економічного зростання, недосконалості структури міжнародної торгівлі, зниження ефективності діяльності недержавних установ за рахунок поширення у цих структурах корупції [14, с. 85–86].

Що стосується корупції у сфері оподаткування, то, як стверджує науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України Машковська І. Л. [15], найчастіше її прояв спостерігається тоді, коли працівники податкових органів, здійснюючи контрольну перевірку, застосовують невідповідні фінансові санкції в разі виявлення порушень, що суперечать вимогам податкового законодавства [15, с. 106].

Окрім того, пропонуються такі шляхи запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування [15, с. 107; 16]:

1) ґрунтовне удосконалення податкового законодавства, в основі якого лежить Антикорупційна стратегія України;

2) посилення відповідальності працівників податкових органів у сфері корупційних правопорушень;

3) удосконалення взаємовідносин між усіма структурними підрозділами податкових органів.

Ураховуючи вищезазначене, слід відмітити, що неурядові організації виконують важливу роль щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування. Оскільки неурядові організації є недержавними об'єднаннями, то, перш за все, однією з цілей їх діяльності є досягнення відкритості та прозорості діяльності органів державної влади, у тому числі, і податкових органів. Для реалізації цього ними, за участю громадськості, ретельно проводиться моніторинг діяльності органів державної влади, аналізуються корупційні правопорушення з метою їх подальшого запобігання та протидії.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу наукових праць [1–10]та враховуючи результати досліджень [11], встановлено, що ключовими індикаторами діагностики бізнес-середовища підприємства, які в сукупності визначають інтегральний індикатор рівня взаємовідносин підприємства із бізнес-середовищем, є:

- індикатор рівня взаємовідносин із споживачами;
- індикатор рівня взаємовідносин із конкурентами;
- індикатор рівня взаємовідносин із постачальниками;
- індикатор рівня взаємовідносин із посередниками;
- індикатор рівня взаємовідносин із контактними аудиторіями.

Результати аналізу літературних джерел [12–18] та діючої практики засвідчили, що неурядові організації, як один із підвидів контактних аудиторій (як ключового фактора бізнес-середовища підприємства), сьогодні виконують важливу роль у формуванні дієвого механізму щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування.

Перспективи подальших досліджень та розробок у цьому напрямі полягають у побудові (формуванні) системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням діагностики бізнес-середовища підприємства (як часткової діагностичної цілі) і ролі неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія / М. І. Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.

2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер / Пер. с англ. / Под ред. Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.

3. Демиденко С. Л. Особливості стратегічного аналізу середовища підприємства / С. Л. Демиденко // Ефективна економіка. – 2015. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua

4. Серебренников Г. Г. Структурный анализ бизнес-среды организаций / Г. Г. Серебренников // Вестник ТГТУ. – 2004. – Т. 10, № 4Б. – С. 1158–1168.

5. Дзюба С. Г. Загальна характеристика зовнішнього середовища функціонування підприємств / С. Г. Дзюба, І. Ю. Гайдай // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1 (127). – С. 144–156.

6. Мандражи З. Р. Інформаційне забезпечення стратегічного управління підприємством / З. Р. Мандражи // Економічний аналіз : зб. наук. праць ТНЕУ. – 2015. – Т. 20. – С. 251–256.

7. Сененко И. А. Влияние факторов среды на формирование системы управления предприятием / И. А. Сененко, В. В. Щепак // Бізнес Інформ. – 2015. – № 3. – С. 265–270.

8. Тесленок І. М. Управління підприємством на основі стратегічного аналізу зовнішнього середовища : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І. М. Тесленок ; Приазовський державний техн. ун-т. – Маріуполь, 2009. – 21 с.

9. Фроленко О. М. Бізнес-середовище підприємства: методичні підходи до його стратегічного аналізу / О. М. Фроленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 145–150.

10. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

11. Скриньковський Р. М. PS-маркетинг: соціальні основи та система управління / Р. М. Скриньковський, Т. Б. Процюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 8/1. – С. 12–26.

12. Котенко Н. В. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку / Н. В. Котенко, С. Г. Карпенко // Вісник Сумського державного ун-ту. Серія: Економіка. – 2014. – № 3. – С. 71–81.

13. Грищенко М. В. Участь недержавного сектора у протидії корупції / М. В. Грищенко // Право і Безпека. – 2009. – № 4. – С. 9–13.

14. Волошенко А. В. Вплив корупції на бізнес-середовище / А. В. Волошенко // Європейські перспективи. – 2014. – № 1. – С. 83–87.

15. Машковська І. Л. Окремі питання протидії корупції в органах Державної податкової служби України / І. Л. Машковська // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 22. – С. 103–108.

16. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки / К. М. Рудой // Правова держава. – 2015.– № 19.– С. 69–73.

17. Шайхалієва Ю. А. Корупція як політико-правове явище / Ю. А. Шайхалієва // Гілея : наук. вісник. – 2015. – Вип. 102. – С. 393–398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2015_102_105.pdf

18. Бречко О. В. Ризикологія подолання конфлікту інтересів в оподаткуванні / О. В. Бречко // Наука й економіка. – 2014. – Вип. 4. – С. 9–15.

REFERENCES

Brechko, O. V. "Ryzykolohiia podolannia konfliktu interesiv v opodatkuvanni" [Riskology overcome conflicts of interest in taxation]. *Nauka i ekonomika*, no. 4 (2014): 9-15.

Demydenko, S. L. "Osoblyvosti stratehichnoho analizu seredovyshcha pidpryiemstva" [Features strategic analysis of the enterprise environment]. http://www.economy.nayka.com.ua

Dziuba, S. H., and Haidai, I. Yu. "Zahalna kharakterystyka zovnishnoho seredovyshcha funktsionuvannia pidpryiemstv" [General characteristics of the environment functioning enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (127) (2012): 144-156.

Frolenko, O. M. "Biznes-seredovyshche pidpryiemstva: metodychni pidkhody do yoho stratehichnoho analizu" [Business environment Enterprise: methodical approaches to its strategic analysis]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini,* no. 9 (2012): 145-150.

Hryshchenko, M. V. "Uchast nederzhavnoho sektora u protydii koruptsii" [Participation of the private sector in fighting corruption]. *Pravo i Bezpeka*, no. 4 (2009): 9-13.

Kotenko, N. V., and Karpenko, S. H. "Neuriadovi orhanizatsii: poniattia, vydy ta dzherela finansuvannia v umovakh staloho rozvytku" [Non-governmental organizations: concept, types and sources of funding in terms of sustainable development]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho un-tu. Seriia "Ekonomika"*, no. 3 (2014): 71-81.

Kotler, F. *Marketing menedzhment* [Marketing Management]. St. Petersburg: Piter, 2001.

Mandrazhy, Z. R. "Informatsiine zabezpechennia stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom" [Information support of strategic management]. *Ekonomichnyi analiz,* vol. 20 (2015): 251-256.

Mashkovska, I. L. "Okremi pytannia protydii koruptsii v orhanakh Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy" [Some issues of combating corruption in the State Tax Service of Ukraine]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, no. 22 (2010): 103-108.

Melnyk, M. I. *Formuvannia biznes-seredovyshcha Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii* [Formation of the business environment in Ukraine in terms of institutional transformation]. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2012.

Porter, E. M. *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive strategy: Methodology Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Rudoi, K. M. "Zapobihannia koruptsii yak napriamok zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky" [Prevention of corruption as a way of ensuring international security]. *Pravova derzhava*, no. 19 (2015): 69-73.

Senenko, I. A., and Shchepak, V. V. "Vliyaniye faktorov sredy na formirovaniye sistemy upravleniya predpriyatiyem" [Influence of environmental factors on the formation of the enterprise management system]. *Biznes Inform*, no. 3 (2015): 265-270.

Serebrennikov, G. G. "Strukturnyy analiz biznes-sredy organizatsiy" [Structural analysis of the business environment organizations]. *Vestnik TGTU,* vol. 10, no. 4B (2004): 1158-1168.

Shaikhaliieva, Yu. A. "Koruptsiia yak polityko-pravove yavyshche" [Corruption as a political and legal phenomenon]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2015_102_105.pdf

Skrynkovskyi, R. M., and Protsiuk, T. B. "PS-marketynh: sotsialni osnovy ta systema upravlinnia" [PS-marketing: social base and management system]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 8/1 (2013): 12-26.

Teslenok, I. M. "Upravlinnia pidpryiemstvom na osnovi stratehichnoho analizu zovnishnoho seredovyshcha" [Company management based on strategic analysis of the environment]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Voloshenko, A. V. "Vplyv koruptsii na biznes-seredovyshche" [The impact of corruption on the business environment]. *Yevropeiski perspektyvy*, no. 1 (2014): 83-87.

УДК 005.584.1.21

МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ДІЮЧИХ СТРАТЕГІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ НА ОСНОВІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЇХ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

© 2016 **СМОЛЯКОВА О. М.**

УДК 005.584.1.21

Смолякова О. М. Моніторинг виконання діючих стратегій на підприємстві на основі результатів оцінювання їх економічної стійкості

Викладено обґрунтування та зміст процедури моніторингу виконання діючих стратегій на підприємстві на основі результатів оцінювання їх економічної стійкості. Доведено, що склад та зміст показників оцінювання економічної стійкості спроможні підтримувати та діагностувати виконання всіх стратегій на підприємстві, особливо функціональних. Запропоновано типовий набір сучасних стратегічних цілей промислових підприємств та показників економічної стійкості, що аналітично-інформаційно забезпечують їх виконання. Обґрунтована та рекомендована ієрархія стратегічних цілей в сучасних умовах господарювання. Запропонована логіка моніторингу передбачає обчислення абсолютних відхилень досягнутих значень показників економічної стійкості від оптимальних і відносних відхилень прогнозних значень показників економічної стійкості від оптимальних. Дану процедуру пропоновано розглядати як інформаційно-аналітичне забезпечення сучасних процесів розробки й виконання стратегій на промислових підприємствах.

Ключові слова: *процедура моніторингу, виконання діючих стратегій, оцінювання економічної стійкості, абсолютні відхилення, відносні відхилення показників.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *12.*

Смолякова Ольга Миколаївна *– аспірантка, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *olga-smolyakova87@rambler.ru*

УДК 005.584.1.21

Смолякова О. Н. Мониторинг выполнения действующих стратегий на предприятии на основе результатов оценки их экономической устойчивости

Изложены обоснование и содержание процедуры мониторинга выполнения действующих стратегий на предприятии на основе результатов оценки их экономической устойчивости. Доказано, что состав и содержание показателей оценки экономической устойчивости способны поддерживать и диагностировать выполнение всех стратегий на предприятии, особенно функциональных. Предложен типовой набор современных стратегических целей промышленных предприятий и показателей экономической устойчивости, которые аналитически-информационно обеспечивают их выполнение. Обоснована и рекомендована иерархия стратегических целей в современных условиях хозяйствования. Предложенная логика мониторинга предполагает вычисление абсолютных отклонений достигнутых значений показателей экономической устойчивости от оптимальных и относительных отклонений прогнозных значений показателей экономической устойчивости от оптимальных. Данную процедуру предложено рассматривать как информационно-аналитическое обеспечение современных процессов разработки и выполнения стратегий на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: *процедура мониторинга, выполнение действующих стратегий, оценка экономической устойчивости, абсолютные отклонения, относительные отклонения показателей.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *12.*

Смолякова Ольга Николаевна *– аспирантка, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *olga-smolyakova87@rambler.ru*

UDC 005.584.1.21

Smoliakova O. M. Monitoring the Implementation of Operating Strategies at Enterprise Based on the Results of its Economic Sustainability Evaluation

The article explicates both substantiation and content of monitoring procedure concerning the implementation of operating strategies at enterprise, based on the results of its economic sustainability evaluation. It is proved that both composition and content of indicators for evaluating economic sustainability are able to maintain and diagnose the performance of all strategies at enterprise, particularly the functional ones. A standard set of current strategic goals for industrial enterprises together with indicators of economic sustainability, which provide the analytic-informational means of their implementation, has been proposed. A hierarchy of strategic goals in the current conditions of managing has been substantiated and recommended. The proposed logic of monitoring involves the computation of absolute deviations of achieved values for the indicators of economic sustainability from the optimal together with relative deviations of the predictive values of economic sustainability from the optimal. This procedure is suggested to be considered as informational-analytical provision for current processes of development and implementation of strategies at industrial enterprises.

Keywords: *procedure for monitoring, implementation of operating strategies, evaluation of economic sustainability, absolute deviations, relative deviations of indicators.*

Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *12.*

Smoliakova Olga M. *– Postgraduate Student, Department of Economics and Property Valuation Companies, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *olga-smolyakova87@rambler.ru*

У сучасних складних умовах функціонування перед промисловими підприємствами України постає необхідність своєчасно узгоджувати поточну діяльність зі своїми стратегічними цілями та швидко адаптуватися до змінного зовнішнього середовища шляхом формування та реалізації відповідних стратегій. Високе боргове навантаження на вітчизняну економіку, фінансова, політична та економічна нестабільність, значний рівень інфляції, знецінення національної валюти, висока собівартість продукції вітчизняного виробництва та істотне зменшення попиту на неї стали впливовими зовнішніми факторами, що спричинили появу кризової ситуації на переважній більшості українських підприємств. У зв'язку з цим одним з актуальних завдань управління на підприємстві є реалізація його стратегій на основі підвищення економічної стійкості.

Аналіз діяльності промислових підприємств, а саме: ПАТ «Турбоатом» (Пр1), ПАТ «Харківський підшипниковий завод» (Пр2), ПАТ «Харківський верстатобудівний завод» (Пр3), ПАТ «Завод «Південкабель» (Пр4), ПАТ «Автрамат» (Пр5) за показниками економічної стійкості виявив існування складних проблем проблем, які є передвісниками ознак кризових ситуацій на цих підприємствах: недостатність конкурентоспроможної продукції, відсутність системи сервісного обслуговування, експорт продукції здебільшого в країни ближнього зарубіжжя, низька ефективність просування на зарубіжні ринки, брак оборотних коштів, недостатня наявність кваліфікованих кадрів, низька продуктивність праці, низька інвестиційно-інноваційна привабливість, високий рівень зношення активної частини основних фондів та інші [1]. Так, до дестабілізуючих *зовнішніх факторів* належать: зростання конкуренції на зовнішніх ринках не на користь України та активна діяльність основних конкурентів, несприятлива фіскальна політика, інфляційні процеси, несприятлива грошо-кредитна політика, рейдерські захоплення, значний темп зростання курсу національної валюти; до *міжнародних економічних факторів* належать: зниження зацікавленості в українському ринку, зростання цін на нафту та енергоносії, поширення світової кризи; до *соціально-політичних факторів* належать: політична криза, зміна пріоритетів споживачів, погіршення демографічної ситуації в країні [1]. Такий стан умов функціонування вітчизняних підприємств обумовлює формування та реалізацію стратегій, яких рекомендовано додержуватися підприємствам в умовах кризи.

На стадіях розвитку, розширення та поглиблення кризової ситуації на підприємстві в наукових працях з питань антикризового й стратегічного управління таких учених, як Іванов Ю. Б. [2], Герасимчук В. Г. [3], Колісник М. К. [4], Наливайко А. П. [5], Пономаренко В. С. [6], Пушкарь О. І. [7], Кизим М. О. [2], Ястремська О. М. [8], Хаустова В. Є. [9], рекомендується використовувати набір стратегій. Так, Наливайко А. П. вважає, що головною метою при виборі стратегії в умовах кризи є забезпечення виживання та покращення становища підприємства через оздоровлення, санацію, відновлення тощо. При цьому реалізація стратегії відбудови є виправданою тільки з одночасним здійсненням стратегії проактивних змін [5].

Іванов Ю. Б., Кизим М. О. у своїй роботі пропонують набір стратегій розвитку підприємства в умовах кризових ситуацій, які спрямовані на вирішення внутрішніх протиріч, що є протиріччям між внутрішнім та зовнішнім середовищами підприємства. Це забезпечує адаптацію підприємства до змін у зовнішньому середовищі на основі відповідного балансування елементів внутрішнього середовища [2, с. 253]. Ученими Пономаренко В. С., Тридідом О. М. і Кизимом М. О. в умовах кризи та кризових ситуаціях для кожного рівня управління підприємством пропонується портфель стратегій на стадіях реструктуризації, злиття, приєднання, продажу, ліквідації чи банкрутства [6, с 196]. Конкурентними вони бачать стратегії розширення асортименту, збільшення або скорочення обсягів продажу, спеціалізацію продукції, вихід на нові сегменти ринку. На функціональному рівні стратегія виходу з кризи деталізується такими цілями, як фінансове оздоровлення, підвищення конкурентоспроможності продукції та підвищення технічного рівня виробництва. Малярець Л. М. і Ачкасова О. В. у своїй роботі навели перелік загальних стратегій промислових підприємств в умовах кризи за критеріями фінансового стану та рівня попиту на продукцію, що випускається. Це такі стратегії: стратегія проникнення на ринок, стратегія повільного зростання, стратегія прискореного зростання, стратегія розвороту, стратегія виходу з кризи, стратегія подолання нестійкості, стратегія стабілізації, стратегія контролю, стратегія реструктуризації, стратегія скорочення, стратегія «жнив» [10, с 13].

Аналіз результатів оцінювання економічної стійкості промислових підприємств, що досліджувались, показав доцільність його використання в інформаційно-аналітичному забезпеченні розробки та формування, у стратегічному контролі та контролінгу реалізації всіх стратегій на підприємстві [1, 11]. Процес реалізації стратегії потребує оцінки і контролю виконання стратегії, одним із основних етапів яких є встановлення параметрів і характеристик, показників, які слід контролювати, порівняння їх рівня з нормативними, еталонними, з'ясування причин відхилень, здійснення коригування.

Склад і зміст показників оцінювання економічної стійкості спроможний підтримувати та діагностувати виконання всіх стратегій на підприємстві, особливо функціональних. У *табл. 1* наведено типовий набір сучасних стратегічних цілей промислових підприємств і показників економічної стійкості, що аналітично-інформаційно забезпечують їх виконання.

За показниками економічної стійкості можна моніторити ступінь реалізації корпоративних (загальних) стратегій на підприємстві. Відомо, що до загальних стратегій належать стратегія зростання, стратегія стабілізації та стратегія скорочення. Підприємство може мати одну стратегію або використовувати їх комбінації. Оскільки стратегія зростання передбачає фізичне збільшення підприємства, наприклад, через проникнення на нові ринки, їх захоплення, то за допомогою показників стійкості на ринку товарів та послуг та показників виробничої стійкості можливо формувати, розробляти, реалізувати, моніторити, діагностувати та коригувати дану стратегія. Оцінювання економічної стійкості підприємства відіграє особливо значну роль у процедурах управління стратегією стабілізації. Структуризація системи показників економічної стійкості за складовими витратної стійкості, виробничої стійкості, фінансової стійкості, стійкості функціонування щодо життєвого циклу, стійкості на ринку товарів та послуг дозволяє формувати, моніторити виконання, завчасно діагностувати рівень реалізації стратегії стабілізації на підприємстві [11]. Звичайно, зміст та склад показників оцінювання економічної стійкості підприємства надає можливості розробляти та використовувати стратегію скорочення, яка застосовується на підприємстві, коли його життєдіяльність перебуває під загрозою.

Отже, проведений аналіз на основі оцінювання економічної стійкості промислових підприємств, що

Таблиця 1

Типовий набір функціональних стратегій й показників економічної стійкості, що оцінюють їх виконання на промислових підприємств

Стратегічні цілі	Перелік показників економічної стійкості підприємства
1	2
Виробничі стратегії	
Зниження витрат	Відношення ціни продукції до відповідних стандартів, темпи зростання/зниження собівартості, питома вага витрат на просування товару, питома вага витрат на модернізацію виробництва, питома вага витрат на введення нових технологій або випуску нової продукції; коефіцієнт використання виробничих потужностей, питома вага витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації, фондоозброєність, відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби, виконання нормативної величини запасів
Підвищення якості продукції	Відповідність якості продукції до галузевих стандартів
Посилення використання існуючого виробничого потенціалу	Коефіцієнт використання виробничих потужностей, відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби, виконання нормативної величини запасів, ступінню зносу основних фондів, частка власної техніки в загальній кількості основних фондів, темпи зростання продуктивності праці, рентабельність основних фондів, фондовіддача, наявність фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу, темпи зростання доходу від здачі майна
Інвестиції в продуктові інновації	Питома вага витрат на введення нових технологій або випуску нової продукції; питома вага витрат на модернізацію виробництва, кількість упроваджених у виробництво нових технологій, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації
Підвищення якості обслуговування клієнтів	Частка витрат на гарантійне обслуговування, частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування
Стратегії управління персоналом	
Розвиток менеджменту як стратегічний вибір	Питома вага працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році, питома вага працівників віком до 50 років, питома вага працівників, що виконують науково-технічну роботу, темпи зростання продуктивності праці, рентабельнісь продажу, рівень виконання планів, рівень динаміки планів, питома вага підрозділів, що мають самостійний баланс, наявність фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу, ступінь відповідальності за підрозділами, рівень ризику для підприємства, питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Підвищення кваліфікації діючого персоналу шляхом навчання для досягнення необхідного становища в майбутньому	Питома вага працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році, питома вага працівників віком до 50 років, питома вага працівників, що виконують науково-технічну роботу, темпи зростання продуктивності праці, ступінь відповідальності за підрозділами
Збільшення частки ринку, покращення обслуговування, підвищення якість і продуктивність	Економічна ефективність експорту, індекс фізичного об'єму продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; темпи зростання доходу від здачі майна, питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Підвищення компетенцій у сфері дослідження та розробок	Ступінь відповідальності за підрозділами, рівень ризику для підприємства, питома вага працівників, що виконують науково-технічну роботу, рівень динаміки виконання планів, наявність фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу
Фінансова стратегія	
Підвищення платоспроможності підприємства, ліквідності фінансових ресурсів	Коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт структури довгострокових вкладів, коефіцієнт фінансової стабільності, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт оборотності основного капіталу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів, рентабельність продажу, рентабельність власного капіталу, рентабельність підприємства; співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю, коефіцієнт накопичення зносу, коефіцієнт самофінансування
Підвищення фінансової стійкості	Коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт фінансової стабільності, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт оборотності основного капіталу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів, рентабельність продажу, рентабельність власного капіталу, рентабельність підприємства; співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю, коефіцієнт накопичення зносу, коефіцієнт самофінансування

Закінчення табл. 1

1	2
Зростання грошового потоку	Коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт оборотності основного капіталу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів, рентабельність підприємства; коефіцієнт самофінансування
Підвищення рентабельності фінансових ресурсів	Рентабельність продажу, рентабельність власного капіталу, рентабельність підприємства; співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю, коефіцієнт самофінансування
Маркетингова стратегія	
Збільшення обсягів реалізації (розширити ринкові позиції)	Економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Проникнення фірми на нові ринки	Частка нової продукції, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури, економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції
Збереження наявної клієнтської бази	Частка нової продукції, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури, частка витрат на гарантійне обслуговування, частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; темпи зростання доходу від здачі майна, частка майна, що використовується як застава для залучених коштів, питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Підвищення ступінь задоволеності клієнтів	Частка нової продукції, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури, частка витрат на гарантійне обслуговування, частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, економічна ефективність експорту, питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Підвищення цінність наявної пропозиції споживачеві (або визначити нову пропозицію)	Частка нової продукції, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури, частка витрат на гарантійне обслуговування, частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Розширення клієнтської бази	Частка нової продукції, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури, частка витрат на гарантійне обслуговування, частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; темпи зростання доходу від здачі майна, частка майна, що використовується як застава для залучених коштів, питома вага постачань за прямими договорами, частка порушень договорів постачання
Підвищення прибутковості операцій з клієнтами	Економічна ефективність експорту, індекс фізичного обсягу продукції, що експортується, коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; темпи зростання доходу від здачі майна, частка майна, що використовується як застава для залучених коштів

досліджувалися, та аналіз використання їх стратегій дозволив встановити ієрархію стратегічних цілей у сучасних умовах господарювання (*рис. 1*).

Враховуючи типові проблеми, що мають місце у реалізації стратегій на вітчизняних промислових підприємствах, а саме: порушення традиційних причинно-наслідкових взаємозв'язків у зовнішньому й внутрішньому середовищі підприємства через несприятливі економічні умови функціонування; негативний досвід планування й відсутність досвіду стратегічного управління – як наслідок тривалого застосування командно-адміністративних методів управління та директивного планування за радянських часів; відсутність мотивації працівників підприємства до впровадження стратегічних змін, що виявляється у спробі працівників запобігати стратегічним нововведенням як у формі активного, відкритого виступу проти нових методів, так і через приховане несприйняття змін, результатом чого є зниження продуктивності праці; проблема відсутності у керівних працівників усвідомлення підприємства як цілісної системи, що виявляється у «внутрішньофірмовій» боротьбі між керівниками окремих підрозділів за значимість при розподілі ресурсів підприємства; непристосованість іноземних методологій стратегічного управління до економічної ситуації в Україні тощо [10], рекомендується за результатами оцінювання економічної стійкості підприємств моніторити процес реалізації стратегії, при цьому визначати наявні резерви, обґрунтовувати бажані значення показників діючих стратегій.

Так, згідно з розв'язаною оптимізаційною задачею максимізації економічної стійкості на підприємстві ПАТ «Турбоатом» [1], маємо такі оптимальні значенні показників економічної стійкості: *по складовій виробничої стійкості:* коефіцієнт використання виробничих потужностей (x_8) 0,7299; кількість упроваджених у ви-

Рис. 1. Ієрархія стратегічних цілей машинобудівних підприємств, що досліджувались

робництво нових технологій (x_9) 0,7506; питома вага витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, у загальному обсязі витрат на інновації (x_{10}) 0,23987; відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби (x_{12}) 1,0764; питома вага працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році (x_{13}) 0,0133; питома вага працівників віком до 50 років (x_{14}) 0,5487, питома вага працівників, що виконують науково-технічну роботу (x_{16}) 0,0222; ступінь зносу основних фондів (x_{17}) 0,3663; темпи зростання продуктивності праці (x_{19}) 1,0903; рентабельність основних фондів (x_{20}) 0,1078; фондовіддача (x_{21}) 1,4106; *по фінансовій складовій:* коефіцієнт фінансової автономії (x_{22}) 0,8898; коефіцієнт структури довгострокових вкладів (x_{23}) 0,8647; коефіцієнт фінансової стабільності (x_{24}) 6,1656; коефіцієнт абсолютної ліквідності (x_{26}) 0,9758; коефіцієнт поточної ліквідності (x_{27}) 1,4267; коефіцієнт оборотності основного капіталу (x_{28}) 0,0019; коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (x_{29}) 0,0102; коефіцієнт оборотності запасів (x_{30}) 0,0068; рентабельність продажу (x_{31}) 0,3314; рентабельність підприємства (x_{33}) 0,0854; *по показниках складової стійкості функціонування щодо життєвого циклу:* співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю (x_{34}) 3,5973; рівень динаміки планів (x_{37}) 1,0645; *по показниках стійкості на ринку товарів та послуг:* частка нової продукції (x_{43}) 0,0731; коефіцієнт оновлення товарної номенклатури (x_{44}) 0,0831; частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування (x_{46}) 0,0077. При цьому значення коефіцієнта самофінансування, що був критерієм, досягне максимального значення на підприємстві та буде дорівнювати (x_{36}) 0,84482.

Дане підприємство у 2014 р. досягло таких значень показників економічної стійкості:

– *по складовій виробничої стійкості:* коефіцієнт використання виробничих потужностей – 0,65; кількість упроваджених у виробництво нових технологій – 3; питома вага витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, у загальному обсязі витрат на інновації – 0,35; відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби – 0,5; питома вага працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році, – 0,012; питома вага працівників віком до 50 років – 0,547; питома вага працівників, що виконують науково-технічну роботу, – 0,021; ступінь зносу основних фондів – 0,4; темпи зростання продуктивності праці – 1,05; рентабельність основних фондів – 0,12; фондовіддача – 1,5;

– *по фінансовій складовій:* коефіцієнт фінансової автономії – 0,859; коефіцієнт структури довгострокових вкладів – 0,8647; коефіцієнт фінансової стабільності – 6,09; коефіцієнт абсолютної ліквідності – 0,961; коефіцієнт поточної ліквідності – 1,408; коефіцієнт оборотності основного капіталу – 0,002; коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – 0,013; коефіцієнт оборотності запасів – 0,008; рентабельність продажу – 0,316; рентабельність підприємства – 0,08; *по показниках складової*

стійкості функціонування щодо життєвого циклу: співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю – 3,512; рівень динаміки планів – 1,06; *по показниках стійкості на ринку товарів та послуг:* частка нової продукції – 0,05; коефіцієнт оновлення товарної номенклатури – 0,04; частка продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, – 0,01. При цьому коефіцієнт самофінансування був 0,829.

За відхиленнями досягнутих значень показників економічної стійкості від оптимальних (для показників, що мають тенденції зростання та для для показників, що мають тенденції спадання) можна встановити величину нереалізованих можливостей підприємства, що утворюють резерви розвитку та мають використовуватись в коригуванні діючих стратегій ПАТ «Турбоатом».

$$\Delta x_8 = 0{,}06369,\ \Delta x_9 = -0{,}75056,\ \Delta x_{10} = -0{,}22317,$$
$$\Delta x_{12} = -0{,}04078,\ \Delta x_{14} = 0{,}297167,\ \Delta x_{15} = 0{,}302787,$$
$$\Delta x_{16} = 0{,}020247,\ \Delta x_{17} = -0{,}08453,\ \Delta x_{19} = -0{,}00641,$$
$$\Delta x_{20} = -0{,}10233,\ \Delta x_{21} = -0{,}42174,\ \Delta x_{22} = 0{,}016116,$$
$$\Delta x_{24} = 0{,}172563,\ \Delta x_{26} = 0{,}031979,\ \Delta x_{27} = 0{,}035095,$$
$$\Delta x_{28} = -0{,}0019,\ \Delta x_{29} = -0{,}01024,\ \Delta x_{30} = -0{,}00682,$$
$$\Delta x_{31} = -0{,}00854,\ \Delta x_{33} = 0{,}297075,\ \Delta x_{34} = 0{,}085091,$$
$$\Delta x_{38} = -0{,}00022,\ \Delta x_{43} = 0{,}018927,\ \Delta x_{44} = 0{,}039945,$$
$$\Delta x_{46} = 0{,}000633,$$

при цьому значення коефіцієнта самофінансування зросте 0,94145 – 0,84482 = 0,09663 [1].

Для посилення об'єктивності в обґрунтуванні та коригуванні бажаних значень показників у діючих стратегіях слід використати прогнозні значення, обчисленими за кривими зростання. Оскільки деякі моделі кривих зростання мали низьку статистичну якість, то за такими моделями не слід обчислювати прогнозні значення [12]. Отже, за рівнем відносних відхилень прогнозних значень показників економічної стійкості від оптимальних

$$\varepsilon_{np\ i} = \frac{x_i^{onm} - x_{np\ i}}{x_i^{onm}}$$

можна визначити відсоток реальних змін значень показників діючих стратегій на підприємстві, які обумовлюють їх виконання з урахуванням реальних умов функціонування підприємств.

Отже, поточне значення показника кількості упроваджених у виробництво нових технологій можна коригувати на 397 %, питому вагу витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, у загальному обсязі витрат на інновації – на 50 %, відповідність розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби – на 41,9 %, питому вагу працівників віком до 50 років – на 3 %, питому вагу працівників, що виконують науково-технічну роботу коригувати не слід, ступінь зносу основних фондів – на 4,8 %, темпи зростання продуктивності праці – на 7,3%, фондовіддачу – на 6,8%; по фінансовій складовій: коефіцієнт фінансової автономії – на 4,5%, коефіцієнт абсолютної ліквідності – на 0,3%, коефіцієнт поточної ліквідності – на 1,7%, коефіцієнт оборотності основного капіталу – на 5,3%, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – на 17,6%, рентабельність продажу – на 0,5 %, рентабельність підприємства – на 1,6 %; по показниках складової стійкості функціонування щодо життєвого циклу: співвідношення між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю – на 1,3 %; по показниках стійкості на ринку товарів та послуг: частка нової продукції – на 15,2 %, коефіцієнт оновлення товарної номенклатури – на 11%, частку продукції, що зазнала гарантійного обслуговування, – на 90 %, коефіцієнт самофінансування – на 1,3 %.

Результати аналізу можливих реальних відхилень показників оцінювання економічної стійкості забезпечують коригування діючих стратегій на підприємстві для досягнення її виконання. Для організації виконання діючих стратегій пропонуються такі організаційно-економічні заходи підвищення економічної стійкості підприємств, що досліджувались (*табл. 2*)

Таким чином, проведений аналіз теоретичного забезпечення розроблення та виконання стратегій на підприємстві свідчить про доцільність розглядання як одного з критеріїв економічну стійкість, оскільки саме

Таблиця 2

Організаційно-економічні заходи підвищення економічної стійкості як критерію реалізації стратегії на підприємствах, що досліджувалися

Підприємство	Стратегія	Пропоновані заходи
ПАТ «Турбоатом»	Стратегія стабільності	1) надання підприємству державної підтримки з точки зору забезпечення його замовленнями; 2) реалізація політики протекціонізму для даного підприємства; 3) складання короткострокових валютних або з плаваючим курсом контрактів з покупцями; 4) визначення покупців та складання контрактів у фіксованих цінах або складання ф'ючерсних контрактів
ПАТ «Завод «Південкабель»», ПАТ «ХПЗ», ПАТ Автрамат, ПАТ «ХВЗ»	Стратегія скорочення	1) складання короткострокових валютних або з плаваючим курсом контрактів з покупцями; 2) визначення покупців та складання контрактів у фіксованих цінах або складання ф'ючерсних контрактів; 3) визначення та стимулювання вузьких місць на підприємствах; 4) посилення обґрунтованості показників роботи підприємства; 5) стимулювання внутрішнього контролю для уникнення внутрішньої дестабілізації

показники економічної стійкості та результати оцінювання її спроможні формувати інформаційно-аналітичне забезпечення розроблення та коригування виконання стратегій на підприємстві. Абсолютні відхилення досягнутих значень показників економічної стійкості від оптимальних визначають рівень резервів або проблемних ситуацій на підприємстві. Відносні відхилення прогнозних значень показників економічної стійкості від оптимальних доцільно використовувати для визначення відсотка допустимого коригування значень показників діючих стратегій на підприємстві. Процедура визначення абсолютних відхилень досягнутих значень показників економічної стійкості від оптимальних та відносних відхилень прогнозних значень показників економічної стійкості від оптимальних може складати інформаційно-аналітичне забезпечення сучасних процесів розробки й виконання стратегій на промислових підприємствах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Смолякова О. М. Оптимізація значень показників економічної стійкості підприємства / О. М. Смолякова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 1. – С. 11–23.

2. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса : монографія / Авт. сост. А. Н. Тищенко, Ю.Б.Иванов, Н.А.Кизим, Е.В.Ревенко, Т.М.Чечетова-Терашвили. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 376 с.

3. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання : навч. посібник. / В. Г. Герасимчук – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.

4. Колісник М. К. Антикризове управління виробничо-господарськими структурами у машинобудуванні : монографія / М. К. Колісник. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 208 с.

5. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.

6. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. –323 с.

7. Пушкарь А. И. Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы / А. И. Пушкарь, А. Н. Тридед, А. Л. Колос. – Харьков : ООО «Модель Вселенная», 2001. – 452 с.

8. Ястремська О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : наукове видання / О. М. Ястремська. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2004. – 472 с.

9. Хаустова В. Е. Стратегический анализ: сущность понятия и инструментарий / В. Е. Хаустова, О. А. Гейман // Бизнес Информ. – 2006. – № 11. – С. 105–112

10. Малярець Л. М. Збалансована система показників як інструмент визначення стратегії підприємства в умовах кризи : монографія / Малярець Л. М., Ачкасова О. В. – Х. : Вид ХНЕУ, 2012. – 304 с.

11. Смолякова О. М. Формування системи показників оцінювання економічної стійкості підприємства / О. М. Смолякова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 282–286.

12. Смолякова О. М. Методичне забезпечення оцінювання рівня економічної стійкості підприємств та його прогнозування / О. М. Смолякова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 155. – С. 255–265.

REFERENCES

Herasymchuk, V. H. *Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom. Hrafichne modeliuvannia* [Strategic management. Graphical modeling]. Kyiv: KNEU, 2000.

Iastremska, O. M. *Investytsiina diialnist promyslovykh pidpryiemstv: metodolohichni ta metodychni zasady* [Investments industry: methodological and methodical basis]. Kharkiv: Vyd-vo KhDEU, 2004.

Kolisnyk, M. K. *Antykryzove upravlinnia vyrobnycho-hospodarskymy strukturamy u mashynobuduvanni* [Crisis management of industrial and commercial structures in mechanical engineering]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politekhnika», 2009.

Khaustova, V. E., and Geyman, O. A. "Strategicheskiy analiz: sushchnost poniatiya i instrumentariy" [Strategic analysis: the essence of the concept and tools]. *Biznes Inform*, no. 11 (2006): 105-112.

Maliarets, L. M., and Achkasova, O. V. *Zbalansovana systema pokaznykiv yak instrument vyznachennia stratehii pidpryiemstva v umovakh kryzy* [Balanced Scorecard as a tool for determining the business strategy in a crisis]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2012.

Nalyvaiko, A. P. *Teoriia stratehii pidpryiemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku* [The theory of business strategy. Current status and directions of development]. Kyiv: KNEU, 2001.

Pushkar, A. I., Trided, A. N., and Kolos, A. L. *Antikrizisnoye upravleniye: modeli, strategii, mekhanizmy* [Crisis management: models, strategies, mechanisms]. Kharkiv: Model Vselennaya, 2001.

Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., and Kyzym, M. O. *Stratehiia rozvytku pidpryiemstva v umovakh kryzy* [Development strategy in the crisis]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Smoliakova, O. M. "Optymizatsiia znachen pokaznykiv ekonomichnoi stiikosti pidpryiemstva" [Optimization of the indicators of economic viability]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (2015): 11-23.

Smoliakova, O. M. "Formuvannia systemy pokaznykiv otsiniuvannia ekonomichnoi stiikosti pidpryiemstva" [Formation of indicators evaluating economic viability]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 282-286.

Smoliakova, O. M. "Metodychne zabezpechennia otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi stiikosti pidpryiemstv ta yoho prohnozuvannia" [Supportive evaluation of economic viability and its forecasting]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 155 (2015): 255-265.

Tishchenko, A. N. et al. *Formirovaniye konkurentnoy pozitsii predpriyatiya v usloviyakh krizisa* [Formation of the competitive position of the company in crisis]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

УДК 657.631.6 (045)

РОЛЬ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР В АУДИТІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 **БІЛЕЦЬКА Н. В.**

УДК 657.631.6 (045)

Білецька Н. В. Роль аналітичних процедур в аудиті результатів основної діяльності підприємства

Метою статті є дослідження значення та ролі аудиту в системі управління результатами основної діяльності підприємства. Проаналізовано стан управління результатами основної діяльності господарюючих суб'єктів. Обґрунтовано актуальність проведення аудиту основної діяльності. Окреслено мету застосування аналітичних процедур при проведенні аудиту. Досліджено роль аналітичних процедур в аудиторській перевірці результатів основної діяльності. Проведено аналіз теоретичного аспекту аналітичних процедур в аудиті. Спростовано ототожнення аналітичних процедур з аналізом фінансового стану. Запропоновано власне трактування поняття «аналітична процедура». Запропоновано перелік аналітичних процедур за видовими ознаками в розрізі етапів здійснення аудиту. Розглянуто застосування аналітичних процедур на кожному етапі здійснення аудиту. Проаналізовано фактори, які безпосередньо впливають на правдивість кінцевих результатів проведення аудиторської перевірки із застосуванням процедур аналізу.

Ключові слова: *аудит, управління підприємством, основна діяльність, аналітичні процедури.*
Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *14.*

Білецька Наталія Вікторівна *– кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів оподаткування та торговельного підприємництва, Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва (пр. Космонавтів, 7, Вінниця, 21021, Україна)*
E-mail: *y_sv@ukr.net*

УДК 657.631.6 (045)

Билецкая Н. В. Роль аналитических процедур в аудите результатов основной деятельности предприятия

Целью статьи является исследование значения и роли аудита в системе управления результатами основной деятельности предприятия. Проанализировано состояние управления результатами основной деятельности хозяйствующих субъектов. Обоснована актуальность проведения аудита основной деятельности. Очерчены цели применения аналитических процедур при проведении аудита. Исследована роль аналитических процедур в аудиторской проверке результатов основной деятельности. Проведен анализ теоретического аспекта аналитических процедур в аудите. Опровергнуто отождествление аналитических процедур с анализом финансового состояния. Предложена собственная трактовка понятия «аналитическая процедура». Предложен перечень аналитических процедур по видовым признакам в разрезе этапов осуществления аудита. Рассмотрено применение аналитических процедур на каждом этапе осуществления аудита. Охарактеризованы факторы, непосредственно влияющие на правдивость конечных результатов проведения аудиторской проверки с применением процедур анализа.

Ключевые слова: *аудит, управление предприятием, основная деятельность, аналитические процедуры.*
Рис.: *1.* ***Библ.:*** *14.*

Билецкая Наталия Викторовна *– кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов налогообложения и торгового предпринимательства, Винницкий институт конструирования одежды и предпринимательства (пр. Космонавтов, 7, Винница, 21021, Украина)*
E-mail: *y_sv@ukr.net*

UDC 657.631.6 (045)

Biletska N. V. Role of Analytical Procedures when Auditing the Results of Main Activities of Enterprise

The article is concerned with studying the meaning and the role of auditing the results of management of the main activities of enterprise. Status of managing results of the main activities of economic entities has been analyzed. The actuality of auditing the main activities has been substantiated. Purposes of application of analytical procedures when conducting an audit has been outlined. Role of analytical procedures in auditing results of the main activities has been examined. An analysis of the theoretical aspect of analytical procedures in the audit has been conducted. Identification of analytical procedures with the analysis of financial condition has been refuted. The own interpretation of the concept of «analytical procedure» has been proposed. A list of analytical procedures by specific features in terms of stages of implementing an audit has been proposed. Use of analytical procedures at each stage of implementing an audit has been considered. The factors that are directly influencing the truthfulness of the final results of audit with application of procedures of analysis have been characterized.

Keywords: *audit, enterprise management, main activities, analytical procedures.*
Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *14.*

Biletska Nataliya V. *– PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance Taxation and Trading Business, Vinnitsa Institute of Designing Clothes and Entrepreneurship (7 Kosmonavtiv Ave., Vinnytsia, 21021, Ukraine)*
E-mail: *y_sv@ukr.net*

Як відомо, основною метою та завданням будь-якого діючого суб'єкта господарювання є отримання прибутку від його діяльності. Так, у сучасних ринкових умовах господарювання забезпечення прибутковості безпосередньо залежить від фінансових результатів основної діяльності підприємства – прибутку або збитку.

Основною діяльністю підприємства є операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу [5]. Як правило, до складу операційної діяльності належать процеси виробництва основної продукції, процеси її реалізації (збуту) та процеси, що безпосередньо обслуговують або супроводжують виробництво і реалізацію основної продукції.

Сьогодні значна увага приділяється дослідженню особливостей проведення аудиту результатів основної діяльності підприємства та питанням застосування аналітичних процедур під час аудиту. Особливої уваги заслуговують доробки вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків, таких як Андросова О. Ф. [1], Дегтяренко А. В. [4], Нежива М. О. [6], Пелешко Н. М. [6], Проскуріна Н. М. [8], Рудницький В. С. [10], Сопко В. В. [11],

Сулейманова Р. Є. [12], Сурніна К. С. [13], Христофорова І. В. [1], Щирба М. Т. [14] та інші. Проте, незважаючи на таку кількість праць, питання аудиту результатів основної діяльності залишається актуальним, оскільки його якісне його проведення забезпечить достовірність бухгалтерського обліку та звітності про фінансові результати, фінансовий стан підприємства, розподіл прибутку та в підсумку сприятиме підвищенню загального рівня рентабельності діяльності підприємства.

Незважаючи на теоретичну, методичну та практичну цінність публікацій, присвячених питанням застосування аналітичних процедур в аудиті, проблеми їх методологічного вдосконалення є досить складними і не можуть бути комплексно вирішені в рамках однієї чи навіть ряду наукових публікацій. Тому ми вважаємо за необхідність розглянути особливості організаційно-методологічних основ застосування аналітичних процедур при проведенні аудиту результатів основної діяльності.

Управління результатами основної діяльності підприємства в конкурентному середовищі, де на їх показники впливає ряд чинників, як зовнішніх так і внутрішніх, передбачає об'єктивне, неупереджене та системне оцінювання можливостей їх формування. Через багатоплановість оцінок у сферах захисту суспільних інтересів та бізнес-інтересів власників виникає необхідність у проведенні системних аналітичних досліджень внутрішніми та зовнішніми аудиторами. Це пояснюється тим, що «…серед власників понад дві третини учасників управлінського процесу не мають фахових знань з управлінського обліку і змушені користуватися послугами незалежних і компетентних аудиторів» [7, с. 458].

Також від якості виконання аудиторських процедур залежить і якість проведення аудиту. Залежно від конкретних умов здійснення аудиту аудитор використовує широкий спектр аудиторських процедур «...для збору достатніх, надійних і достовірних аудиторських доказів…», які є основою прийняття обґрунтованих рішень відносно об'єктів перевірки. Так, у процесі формування аудиторських доказів, важливе значення відіграє належне застосування аналітичних процедур.

Метою застосування аналітичних процедур є [8]:

- ознайомлення з фінансовим і майновим станом підприємства;
- оцінка здатності підприємства функціонувати в майбутньому;
- виявлення ймовірних помилок у фінансовій звітності;
- скорочення детальної аудиторської перевірки;
- аналіз конкретних розділів та об'єктів обліку

Основною метою застосування аналітичних процедур «є отримання достатніх і надійних аудиторських доказів» [11]. За допомогою них можна «виявити слабкі сторони економічного суб'єкта, суперечності в інформаційних джерелах, натрапити на суттєві помилки, зміст яких розкривається в подальшому з допомогою інших аудиторських процедур або спрогнозувати його фінансово-господарську діяльність у майбутньому [3, с. 77].

Разом з тим, у літературних джерелах та діючих в Україні методичних рекомендаціях, в яких знаходять своє відображення питання методики та організації аудиту результатів основної діяльності, перш за все, приділено значну увагу аудиторському підтвердженню достовірності даних про прибуток, дохідну та витратну частини, процесів їх формування, при цьому ігноруючи реалізацію аналітичних процедур аудиту [5]. «Практика здійснення аудиту…свідчить про об'єктивну необхідність застосування аналітичних процедур в аудиторському процесі,… оскільки аналітичні процедури є одним із видів аудиторських процедур, які аудитор використовує для формування аудиторських доказів високого рівня достовірності» [11]. Аналітичні процедури допомагають виявити «…27,1 % помилок, прогнозування і дискусії – 18,5 %, а разом… 45,6 % помилок» [11].

Застосування аналітичних процедур може вказати на такі аспекти суб'єкта господарювання, про які аудитору не було відомо і які зможуть допомогти оцінити ризики суттєвого викривлення при визначенні природи, часу та обсягу подальших аудиторських процедур [2, с. 179].

Використання аналітичних процедур при аудиті … дозволяє скоротити обсяги трудомісткої документальної перевірки без шкоди для якості надання аудиторських послуг [11, с. 236].

Аудит основних елементів діяльності підприємства «дає змогу перевірити ведення облікових регістрів за рахунками та відображення облікових даних у Головній книзі, а також додержання облікової політики підприємства під час надання кредитів і здійснення інших господарських операцій» [1, с. 92].

Проведений нами аналіз наведених у різних літературних джерелах трактувань поняття аналітичних процедур аудиту дозволяє розглядати їх як «методи отримання аудиторських доказів» [13], як методи оцінки «фінансової інформації на основі вивчення ймовірних співвідношень між фінансовими та нефінансовими даними, у тому числі порівняння записаних сум з очікуваними сумами, які визначив аудитор», а також як метод «аналізу найважливіших показників і співвідношень, включаючи підсумкове дослідження відхилень і взаємозв'язків, які суперечать іншій інформації, що стосується цієї справи, або відхиляються від показників, які очікуються» [8].

Ми ж схиляємося до думки Щирби М. Т. та Щирби І. М., які визначають аналітичні процедури як «аналіз й оцінку отриманої аудиторами інформації, дослідження важливих фінансово-економічних показників економічного суб'єкта, що перевіряється, з метою виявлення незвичайних та неправильно відображених в обліку фактів господарської діяльності, а також з'ясування причин таких помилок і викривлень» [13].

Слід відзначити, що аналітичні процедури аудиту чітко визначені відповідними національними та міжнародними стандартами, а також положеннями зовнішнього та внутрішнього аудиту. Так, їх застосування згідно з МСА 520 передбачає аналіз основних відносних показників та порівнянь, включно з подальшим дослідженням змін і відхилень, взаємозв'язків і взаємозалежностей, котрі суперечать іншій інформації про предмет дослідження або не відповідають очікуваним параметрам.

Аналітичні процедури включають також «вивчення ідентифікованих відхилень та взаємозв'язків, що… значно відхиляються від прогнозованих сум» [4]. Таке трактування дає чітке розуміння сутності аналітичних процедур, з одного боку, як засобів практичної реалізації аналітичної функції управління під час дослідження коефіцієнтів, з іншого – як реалізатор контрольної функції управління шляхом виявлення причин відхилень. На нашу думку, ототожнення аналітичних процедур з аналізом фінансового стану є помилковим, оскільки «аналітичні процедури включають ще багато інших видів аналізу» та «пов'язане з неправильним розумінням функціональних дій аудитора на різних етапах перевірки» [4].

Усі розглянуті нами підходи до поняття визначень аналітичних процедур заслуговують на увагу, проте «… в них відсутня інформація про аналітичні процедури як одного із видів аудиторських процедур по суті» [13]. З огляду на це, аналітичні процедури слід розглядати як один із видів аудиторських процедур оцінки ризиків та процедур по суті, «зміст яких полягає в аналізі та оцінці найважливіших співвідношень між фінансовими та нефінансовими показниками і тенденцій з наступним дослідженням незвичайних коливань, які не узгоджуються з іншою відповідною інформацією або відхиляються від прогнозованих значень, визначених аудитором» [13].

Ключову роль у теорії та практиці аудиту результатів основної діяльності відіграє класифікація аналітичних процедур, яка розглядається вченими-економістами по-різному. З огляду на проведені дослідження зауважимо, що існуючі класифікації аналітичних процедур акцентують увагу на сутності процедур, але у відриві від поетапної аудиторської перевірки і відображають тільки окремі класифікаційні ознаки. Тому для практики аудиту результатів основної діяльності ми пропонуємо перелік аналітичних процедур за видовими ознаками в розрізі етапів здійснення аудиту (*рис. 1*).

Як видно з рис. 1, деякі основні види аналітичних процедур повторюються на різних етапах перевірки. Це означає, що аудитор на кожному з етапів використовує вже уточнені дані значень основних результативних показників основної діяльності підприємства з урахуванням виправлень, зроблених за результатами аудиту.

На *етапі планування* аудиту рекомендується проводити порівняльний аналіз шляхом зіставлення даних, отриманих із внутрішніх та зовнішніх джерел з метою «виявлення «проблемних зон» в діяльності суб'єкта господарювання», наявність яких характеризується різкими змінами тенденцій, суттєвими відхиленнями від середніх даних на певні дати, та підготовки до проведення основного аудиту, раціонально розподіливши робочий час та обов'язки незалежних аудиторів. На *етапі проведення основного аудиту* ефективність роботи зростає, якщо «до стандартних процедур по суті – тестування, опитування… додаються … методи горизонтального, вертикального, факторного аналізів та математичного моделювання…» [4, с. 177].

Застосування цих новітніх методів знижують аудиторський ризик, адже «… комбінація таких видів аналізу практично усуває … неправдиві свідчення, неадекватні вибірки тощо з процесу отримання аудиторських доказів» [4]. На *завершальному етапі* аудитор проводить аналіз на основі даних, підтверджених на попередніх етапах.

Застосування аналітичних процедур на початковій стадії необхідне «для отримання розуміння суб'єкта господарювання та його середовища…, які раніше були невідомі аудитору» та « …допоможе йому при визначенні характеру, часу та обсягу подальших аудиторських процедур» [13].

На основній стадії проведення аудиту необхідно поєднувати аналітичні процедури з іншими аудиторськими процедурами, так як це дозволить «…виявити відхилення від попередніх періодів, від плану, норм і нормативів, а також причини їх виникнення» [13]. Аудитор повинен звернути увагу на неочікувані відхилення за проведеними розрахунками, якщо такі мають місце, оскільки вони можуть вказувати на допущення помилок в обліку та звітності, та визначити характер їх впливу, відобразивши в робочій документації одержані результати.

На завершальній стадії аудиту обов'язковість застосування аналітичних процедур зумовлена «…необхідністю визначення загальної ефективності аналітичних процедур, здійснених на початковій та контрольно-аналітичній стадіях», а також тим, що їх використання допоможе аудитору сформувати рекомендації щодо «…підвищення ефективності використання…ресурсів» та підтвердити ефективність їх використання у аудиторському висновку [9, с. 138].

Аналітичні процедури в аудиті результатів основної діяльності, «…не обмежують і не підмінюють зміст комплексного економічного аналізу витрат…, собівартості продукції, доходів і фінансових результатів операційної … діяльності з їх абсолютно іншою цільовою орієнтацією» [14]. Їх використання зумовлене взаємозв'язками показників доходів та витрат. Аналітичне оцінювання цих зв'язків забезпечує повноту аудиторських свідчень, точність даних, які відображені в обліку і звітності.

Слід відзначити, що на достовірність результатів з застосуванням аналітичних процедур під час аудиту впливають такі фактори:

- величина статті, що перевіряється;
- величина відхилень показників, які застосовуються при виконанні аналітичних процедур;
- використання нефінансової інформації при виконанні аналітичних процедур;
- використання інших аудиторських процедур, спрямованих на об'єкт перевірки;
- правдивість внутрішніх та зовнішніх даних, які є основою розробки прогнозів стосовно облікових показників тощо.

По завершенню результати виконання аналітичних процедур відображається аудитором у робочій документації.

ВИСНОВКИ

Отже, роль і значення аналітичних процедур в аудиті результатів основної діяльності підприємства по-

Застосування аналітичних процедур на різних етапах аудиту результатів основної діяльності підприємства

I. Етап попереднього планування

- аналіз засновницьких документів і складу власників;
- горизонтальний і вертикальний аналіз балансу та звіту про фінансові результати;
- розрахунок та аналіз результативних показників основної діяльності підприємства;
- аналіз організаційної структури економічного суб'єкта;
- внутрішньогалузевий аналіз;
- пфівняння фактичного виду основної діяльності з діяльністю за статутом;
- аналіз облікової політики

II. Етап планування

- горизонтальний і вертикальний аналіз балансу;
- розрахунок і аналіз показників результатів основної діяльності підприємства;
- аналіз облікової політики;
- аналітичний огляд Головної книги і регістрів бухгалтерського обліку;
- аналіз основних положень договорів об'єкта перевірки;
- аналіз змін у нормативних документах з бухгалтерського обліку й оподаткування;
- аналіз відхилень показників основної діяльності об'єкта перевірки

III. Етап перевірки по суті

- перевірка послідовності застосування облікової політики від періоду до періоду щодо конкретних господарських операцій;
- розрахунок та аналіз значень і тенденцій основних результативних показників з метою виявлення відхилень;
- перевірка правильності перенесення залишків за статтями фінансової звітності на початок поточного періоду з попереднього періоду, що здійснюється шляхом простого зіставлення цих показників у фінансовій звітності двох зазначених періодів;
- зіставлення записів фінансової звітності, Головної книги і регістрів бухгалтерського обліку з метою оцінки їх відповідності;
- звіряння залишків і оборотів за рахунками звітного та попередніх періодів, виявлення суттєвих або несподіваних відхилень, аналіз їх причин;
- аналіз звітних даних з даними відповідних кошторисів і планів;
- аналітичний огляд записів Головної книги з метою виявлення нетипових бухгалтерських проведень, що підлягають детальному розгляду;
- спеціальні аналітичні процедури за кожним сегментом фінансової звітності з метою отримання аудиторських доказів достовірності її показників

IV. Завершальний етап

- аналітичний огляд аудиторської документації;
- аналіз подій після звітної дати;
- узагальнений аналіз відхилень і їх причин;
- аналітичний огляд положень програм аудиту;
- аналіз та оцінка достатності (кількісної та якісної) аудиторських доказів;
-

Рис. 1. Згрупований перелік аналітичних процедур за етапами аудиту результатів основної діяльності

лягає в тому, що вони дешеві, менш трудомісткі та більш ефективні, аніж аудиторські процедури, зорієнтовані на первинні документи та облікові регістри. Необхідність використання аналітичних процедур на кожному етапі здійснення аудиту зумовлена можливістю виявлення рівня впливу різних чинників на відхилення фактичних даних від заданих параметрів того чи іншого об'єкта перевірки та допоможе об'єктивно оцінити основну діяльність підприємства та розробити конкретні заходи для усунення виявлених недоліків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросова О. Ф. Основні елементи обліку та аудиту фінансових результатів діяльності підприємства / О. Ф. Андросова, І. В. Христофорова // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1(13). – С. 87–92.

2. Бралатан В. П. Застосування аналітичних процедур в аудиторській практиці / В. П. Бралатан, Л. І. Федоришина, О. Л. Пльонсак // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2010. – Вип. 7, ч. 1. – С. 176–181.

3. Волот О. І. Методика проведення аудиту в умовах автоматизованої обробки інформації / О. І. Волот // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3 (106). – С. 76–79.

4. Дегтяренко А. В. Аналітичні процедури: систематизація та функціональна роль на всіх етапах аудиту [Електронний ресурс] / А. В. Дегтяренко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – Вип. 6/2. – С. 176–181. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vsna/ekon/2011_6_2/43.pdf

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджено Наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

6. Нежива М. О. Аналітичні процедури в аудиті ефективності формування фінансових резервів [Електронний ресурс] / М. О. Нежива // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 245–249. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2015_1_47

7. Пелешко Н. М. Аналітичні процедури аудиту доходів і витрат підприємства / Н. М. Пелешко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 458–462.

8. Проскуріна Н. М. Соціологія аудиторських процедур / Н. М. Проскуріна // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 18. – С. 210–218.

9. Розвиток науки і аудиторської діяльності в Україні за 20 років // Матеріали науково-практичної конференції (26–27 квітня 2013 р., Терноп. Нац.. екон. ун-тет / Гол. ред. М. С. Пушкар. – Тернопіль, 2013. – 152 с.

10. Рудницький В. С. Використання аналітичних процедур у процесі прийняття рішень в аудиті / В. С. Рудницький // Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Економічна». – 2014. – Вип. 44. – С. 153–158.

11. Сопко В. В. Методичні аспекти використання аналітичних процедур в аудиті [Електронний ресурс] / В. В. Сопко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2011. – Вип. 18. – С. 236–242. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_33

12. Сулейманова Р. Є. Методичні аспекти аудиту фінансових результатів та шляхи його вдосконалення / Р. Є. Сулейманова // Управління ризиком. – 2011. – № 2 (99). – С. 94–96.

13. Сурніна К. С. Отримання аудиторських доказів методом застосування аналітичних процедур / К. С. Сурніна // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2012. – № 2. – С. 30–34.

14. Щирба М. Т. Аналітичні процедури як інструмент підвищення якості внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] / М. Т. Щирба, І. М. Щирба. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_ekon/2011_35/94.pdf

REFERENCES

Androsova, O. F., and Khrystoforova, I. V. "Osnovni elementy obliku ta audytu finansovykh rezultativ diialnosti pidpryiemstva" [Basic elements of accounting and auditing the financial results of the company]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (13) (2012): 87-92.

Bralatan, V. P., Fedoryshyna, L. I., and Plyonsak, O. L. "Zastosuvannia analitychnykh protsedur v audytorskii praktytsi" [The use of analytical procedures in the audit practice]. *Ekonomichni nauky. Seriia "Oblik i finansy"*, vol. 1, no. 7 (25) (2010): 176-181.

Dehtiarenko, A. V. "Analitychni protsedury: systematyzatsiia ta funktsionalna rol na vsikh etapakh audytu" [Analytical procedures, systematization and functional role in all phases of the audit]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vsna/ekon/2011_6_2/43.pdf

[Legal Act of Ukraine] (2013).

Nezhyva, M. O. "Analitychni protsedury v audyti efektyvnosti formuvannia finansovykh rezerviv" [Analytical procedures in auditing the efficiency of formation of financial reserves]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2015_1_47

Peleshko, N. M. "Analitychni protsedury audytu dokhodiv i vytrat pidpryiemstva" [Analytical procedures audit of revenues and costs]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 647 (2009): 458-462.

Proskurina, N. M. "Sotsiolohiia audytorskykh protsedur" [Sociology audit procedures]. *Naukovi zapysky. Seriia "Ekonomika"*, no. 18 (2011): 210-218.

"Rozvytok nauky i audytorskoi diialnosti v Ukraini za 20 rokiv" [The development of science and auditing in Ukraine for 20 years]. *Naukovo-praktychna konferentsiia*. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, 2013.

Rudnytskyi, V. S. "Vykorystannia analitychnykh protsedur u protsesi pryiniattia rishen v audyti" [Using analytical procedures in decision-making in the audit]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii. Seriia ekonomichna*, no. 44 (2014): 153-158.

Sopko, V. V. "Metodychni aspekty vykorystannia analitychnykh protsedur v audyti" [Methodological aspects of analytical procedures in audit]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_33

Suleimanova, R. Ye. "Metodychni aspekty audytu finansovykh rezultativ ta shliakhy yoho vdoskonalennia" [Methodological aspects of financial audit results and ways to improve it]. *Upravlinnia ryzykom*, no. 2 (99) (2011): 94-96.

Surnina, K. S. "Otrymannia audytorskykh dokaziv metodom zastosuvannia analitychnykh protsedur" [Obtaining audit evidence by applying analytical procedures]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva*, no. 2 (2012): 30-34.

Shchyrba, M. T., and Shchyrba, I. M. "Analitychni protsedury yak instrument pidvyshchennia yakosti vnutrishnyoho audytu" [Analytical procedures as a tool to improve the quality of internal audit]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_ekon/2011_35/94.pdf

Volot, O. I. "Metodyka provedennia audytu v umovakh avtomatyzovanoi obrobky informatsii" [The methodology of the audit in terms of automated data processing]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 3 (106) (2011): 76-79.

УДК 657.37:336

СУКУПНИЙ ДОХІД В РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **ПИЛИПЕНКО Л. М.**

УДК 657.37:336

Пилипенко Л. М. Сукупний дохід в репрезентації ефективності діяльності підприємств постіндустріальної економіки

Мета статті полягає в дослідженні змісту, складу і призначення звіту про сукупний дохід, аналізі його відповідності інформаційним потребам стейкхолдерів підприємств постіндустріальної економіки. З'ясовано, що сукупний дохід фактично відображає обсяг примноження вкладеного капіталу підприємства, що відповідає економічній природі його прибутку. Аргументовано, що репрезентація сукупного доходу в публічній фінансовій звітності підприємств дає змогу частково вирішити бухгалтерську проблему методологічного дуалізму оцінювання їхніх активів і результатів діяльності. Обґрунтовано, що особливості інтерпретації сукупного доходу залежать як від самого підприємства, складу і структури його власного капіталу, так і від стейкхолдера, характеру інтересу, який він проявляє до підприємства, тощо. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є пошук об'єктивних критеріїв визнання доходів і витрат, їх розмежування при визначенні об'єктів списання – на фінансові результати чи безпосередньо на зміну складових власного капіталу, адже зазначені критерії визначають структуру сукупного доходу підприємства.

Ключові слова: *сукупний дохід, прибуток, ефективність діяльності підприємства, фінансова звітність.*
Бібл.: *16.*

Пилипенко Любомир Миколайович *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)*
E-mail: *lpylypenko@ukr.net*

УДК 657.37:336

Пилипенко Л. Н. Совокупный доход в репрезентации эффективности деятельности предприятий постиндустриальной экономики

Цель статьи заключается в исследовании содержания, состава и назначения отчета о совокупном доходе, анализе его соответствия информационным потребностям стейкхолдеров предприятий постиндустриальной экономики. Установлено, что совокупный доход фактически отражает объем приумножения вложенного капитала предприятия, соответствует экономической природе его прибыли. Аргументировано, что репрезентация совокупного дохода в публичной финансовой отчетности предприятий позволяет частично решить бухгалтерскую проблему методологического дуализма оценки их активов и результатов деятельности. Обосновано, что особенности интерпретации совокупного дохода зависят как от самого предприятия, состава и структуры его собственного капитала, так и от стейкхолдера, характера интереса, который он проявляет к предприятию, и пр. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении являются поиск объективных критериев признания доходов и расходов, их разграничение при определении объектов списания – на финансовые результаты или непосредственно на изменение составляющих собственного капитала, ведь указанные критерии определяют структуру совокупного дохода предприятия.

Ключевые слова: *совокупный доход, прибыль, эффективность деятельности предприятия, финансовая отчетность.*
Библ.: *16.*

Пилипенко Любомир Николаевич *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)*
E-mail: *lpylypenko@ukr.net*

UDC 657.37:336

Pylypenko L. M. Comprehensive Income in Terms of Representing Efficiency by Enterprises of Postindustrial Economy

The article is aimed at studying content, composition and appointment of its comprehensive income statement, analyzing its compliance with the information requirements of the stakeholders of postindustrial economy enterprises. It has been found that comprehensive income actually reflects the amount of augmentation of contributed capital of enterprise, corresponding to the economic nature of its profit. It is reasoned that representation of comprehensive income in the public financial reporting allows enterprises to partially solve the problem of methodological dualism in the evaluation of their assets and performance results. It has been substantiated that particulars in the interpretation of comprehensive income depend both on the enterprise, the composition and structure of its own capital, and from the stakeholder, nature of the interest he attaches to the enterprise, etc. Prospects of the further researches in this direction are searching for objective criteria for the recognition of income and expenses, their distinction in determining the objects for depreciation – to financial results or directly to the change of components of shareholders' equity, because these criteria determine the structure of the comprehensive income of enterprise.

Keywords: *comprehensive income, profit, efficiency of enterprise activity, financial statements.*
Bibl.: *16.*

Pylypenko Liubomyr M. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)*
E-mail: *lpylypenko@ukr.net*

Репрезентація ефективності функціонування підприємств сучасної економіки з використанням традиційного індикатора прибутку є мало релевантною. Спостерігаючи начебто суперечливі тенденції зростання капіталізації на фондових ринках збиткових компаній (особливо, високотехнологічних), мимоволі можна зробити висновок про другорядність індикатора прибутку, обчисленого за бухгалтерською методологією, в оцінюванні результатів діяльності суб'єктів господарювання. Зниження ролі прибутку обумовлене багатьма причинами. Зокрема, оцінювання інвестиційної привабливості економічних суб'єктів у сучасних економічних умовах базується більшою мірою на очікуваннях майбутніх економічних вигод, аніж на фінансових результатах поточного і минулих звітних періодів (чим, до речі, можна пояснити зростання вартості збиткових підприємств). Крім того, методика обчислення офіційного (котрий наводять у публічній звітності) прибутку значним чином залежить від бухгалтерських принципів, умовностей і регламентацій, ускладнення яких все більше «віддаляє» бухгалтерський прибуток від економічного.

Гучні скандали довкола банкрутств компанії «Enron» та інших суспільно важливих глобальних компаній головно зумовлені бухгалтерськими приписками та маніпуляціями методиками, особливо у сфері визнання й оцінювання доходів і витрат (а отже, і фінансових результатів). Їх аналіз засвідчує, що применшення ролі прибутку в оцінюванні результатів діяльності і ринкової позиції підприємств є упередженим. Загалом, прибуток, як економічна категорія, є одним з визначальних формалізованих критеріїв ефективності функціонування компаній, проте вся багатогранність цієї економічної категорії, очевидно, не може «поміститися» в одному звіті – Звіті про прибутки і збитки. Як наслідок, цей звіт постійно зазнає удосконалень, які часто передбачають розширення його формату, зокрема, через поєднання різних підходів до репрезентації формування прибутку – функціонального й економічного тощо [1]. Остання зміна формату Звіту про прибутки і збитки пов'язана із введенням до його складу інформації про сукупний дохід.

Категорія сукупного доходу порівняно недавно з'явилася в українській бухгалтерській науці та практиці. Її поява зумовлена прийняттям у 2013 р. Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», який передбачив розширення Звіту про фінансові результати додатковим розділом «Сукупний дохід». У міжнародній бухгалтерській практиці необхідність звітування про сукупний дохід підприємств виникла у 2009 р. відповідно до прийнятих 06.09.2007 р. змін до МСБО 1 «Подання фінансової звітності». В американську бухгалтерську практику звітування про сукупний дохід запроваджено ще у 1997 р. згідно зі стандартом SFAC 130 [9, с. 306]. Цим стандартом американська рада FASB ввела у фінансову звітність поняття глобального прибутку, котрий «як вимірник фінансового результату визначається як величина змін у власному капіталі підприємства за певний період, зумовленими трансакціями, подіями і ситуаціями – іншими, ніж за рахунок джерел, що належать власникам підприємства» [12, с. 68]. У Великій Британії згідно з вимогами стандарту FRS 3 «Reporting Financial Performance» в червні 1993 р. був запроваджений Звіт про визнання прибутків і збитків [5, с. 158], який фактично є аналогом Звіту про сукупний дохід.

Розгорнуті в наукових публікаціях полеміки щодо введення в міжнародну бухгалтерську практику категорії сукупного доходу та необхідності відповідного звітування засвідчили неоднозначне ставлення до нього бухгалтерської спільноти [13–15]. Не применшуючи доцільності цього звіту, необхідно вказати і на певні проблемні питання щодо його можливого використання. Зокрема, деякі експерти вважають, що сукупний дохід зумовлює плутанину у виборі критеріїв ефективності діяльності підприємства: «відображаючи сукупний дохід у безпосередній близькості до чистого прибутку та показника прибутку на акцію, користувачам може бути незрозуміло, на основі якого показника розраховувати прибуток на акцію – чистого прибутку чи сукупного доходу» [9, с. 307]. Таким чином, нерозуміння чи недостатнє розуміння призначення цього звіту як бухгалтерами, так і користувачами може виявитися проблемою в забезпеченні якості його інформаційного наповнення й аналізу.

У дослідженнях українських науковців тема впровадження категорії сукупного доходу підприємства та звітування про нього поки залишається недостатньо розробленою і проаналізованою. Зокрема, у працях [1–3, 6, 10] лише констатується зміна формату Звіту про фінансові результати та введення до його складу звіту про сукупний дохід, без належного аналізу його змісту і призначення.

Метою статті є дослідження змісту, складу і призначення звіту про сукупний дохід, аналіз його відповідності інформаційним потребам стейкхолдерів підприємств постіндустріальної економіки.

МСБО 1 «Подання фінансової звітності» визначає загальний сукупний дохід (*Total Comprehensive income*)[2] як зміну у власному капіталі упродовж періоду внаслідок операцій та інших подій, окрім тих змін, що виникли внаслідок операцій з власниками, які діють згідно з їх повноваженнями власників. Цей стандарт передбачає, що загальний сукупний дохід включає всі компоненти «прибутку або збитку» та «іншого сукупного доходу» [7]. Якщо прибутки і збитки – традиційні об'єкти бухгалтерського обліку і фінансової звітності, то інший сукупний дохід є відносно новим об'єктом звітної репрезентації, а отже потребує детального осмислення.

Інший сукупний прибуток містить статті доходів або витрат (включаючи коригування перекласифікації), які не визнані у прибутку або збитку, як цього вимагають або дозволяють інші Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Одним з найпростіших методів дослідження змісту будь-якого об'єкта чи явища є аналіз, тобто розчленування його на складові елементи. МСБО 1 визначає такі компоненти іншого сукупного доходу:

- зміни в надлишку переоцінки відповідно до МСБО 16 «Основні засоби» та МСБО 38 «Нематеріальні активи»;
- актуарні прибутки та збитки за програмами з визначеними виплатами, визнаними відповідно до МСБО 19 «Виплати працівникам»;

[1] В українській бухгалтерській практиці функціональний підхід реалізований у розділі 1 Звіту про фінансові результати, де доходи і витрати подають за видами діяльності, а економічний – у третьому розділі цього звіту через репрезентацію елементів операційних витрат [8].

[2] Незрозумілою є позиція Міністерства фінансів України щодо терміна «сукупний дохід»: в офіційному перекладі МСБО 1 «Подання фінансової звітності» терміна «Comprehensive income» відповідає «сукупний прибуток», тоді як в назві відповідного звіту згідно з НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» використовується «сукупний дохід». Дослідження особливостей застосування термінів «дохід» і «прибуток» (*income, profit*) згідно з американським підходом і МСФЗ наведене у праці [9, с. 302–303]. Тому в цій статті розмежування перекладів термінології доходів і прибутків не розглядається, а використано категорію, що відповідає офіційній назві відповідного фінансового звіту згідно з НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

- прибутки та збитки, що виникають внаслідок переведення фінансової звітності закордонної господарської одиниці згідно з МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»;
- прибутки та збитки від інвестицій в інструменти власного капіталу, оцінені за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки в іншому сукупному доході відповідно до МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»;
- ефективна частка прибутків та збитків за інструментами хеджування при хеджуванні потоків грошових коштів згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»;
- зумовлена змінами кредитного ризику величина зміни справедливої вартості зобов'язань, класифікованих як такі, що оцінюються за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку відповідно до МСФЗ 9 [7].

Крім наведених компонентів, до сукупного доходу також необхідно включати коригування перекласифікації – суми, перекласифіковані у прибуток або збиток у поточному періоді, які були визнані в іншому сукупному прибутку в поточному чи попередньому періодах.

Таке представлення сукупного доходу не сприяє розумінню його сутності як агрегованого економічного показника ефективності діяльності підприємства. На нашу думку, його можна зрозуміти лише з використанням теоретично-методологічних підходів дослідження формування та репрезентації у звітності прибутку підприємства.

Сучасний формат публічної фінансової звітності побудований на компромісі різних теоретичних концепцій. Зважаючи на те, що прибуток відображає примноження власного капіталу підприємства, його формування і репрезентацію у звітності необхідно досліджувати з урахуванням впливу на формат звітності як концепцій прибутку, так і концепцій збереження капіталу.

Побудова формату балансу на двох концепціях збереження капіталу – фінансовій і фізичній – передбачає одночасне використання двох видів оцінок активів і зобов'язань – історичної та справедливої вартості. Оцінювання активів за історичною вартістю відповідає фінансовій концепції збереження капіталу і спрямоване на забезпечення об'єктивного визначення величини прибутку підприємства, тоді як справедлива вартість активів обумовлена положеннями фізичної концепції збереження капіталу і призначена для об'єктивної репрезентації вартості майна в балансі підприємства. Об'єктивне визначення і репрезентація у звітності одночасно і величини прибутку, і вартості майна суб'єкта господарювання неможливі, що спричинює проблему методологічного дуалізму в оцінюванні вартості його активів і результатів діяльності.

В обліку операційної діяльності перевага, як правило, надається історичній оцінці, адже саме за такою вартістю списують використані в ході операційної діяльності ресурси – матеріали, працю тощо. Таким чином, результати операційної діяльності фактично повністю репрезентовані обсягом прибутку від неї. На противагу такому підходу, в обліку інвестиційної та фінансової діяльності імперативна бухгалтерська методологія часто вимагає застосування справедливої вартості, що призводить до виконання бухгалтерських процедур переоцінювання основних засобів, фінансових активів і зобов'язань тощо. Проте результати такого переоцінювання не визнають доходами чи витратами, а отже, вони не впливають на обсяг фінансових результатів діяльності підприємства, а безпосередньо змінюють величину відповідних складових власного капіталу – додаткового чи резервів. Ці зміни складових власного капіталу у фінансовій звітності репрезентують наведені вище компоненти іншого сукупного доходу. Таким чином, загальний сукупний дохід, який охоплює прибутки (збитки) та інший сукупний дохід, фактично відображає обсяг примноження вкладеного капіталу підприємства, що відповідає економічній природі його прибутку[3]. Наведені аргументи дають змогу зробити висновок, що категорія сукупного доходу уможливлює частково, лише у визнанні результатів діяльності підприємства, вирішити вказану вище бухгалтерську проблему методологічного дуалізму оцінювання його активів і результатів діяльності.

Для з'ясування напрямів використання показника сукупного доходу доцільно звернутись до концепцій прибутку, при цьому варто врахувати прагматичний і семантичний підходи до його пізнання [4, 11].

З точки зору прагматичного підходу переважну більшість стейкхолдерів підприємства з прямим фінансовим інтересом цікавить інформація про ту частину прибутку, яка підлягає розподілу у формі дивідендів, премій, заохочувальних виплат тощо. Із загального обсягу сукупного доходу підприємства лише величина чистого прибутку може бути розподілена, тому саме цей показник передусім може задовольнити інформаційні запити таких користувачів. Проте стейкхолдерів з прямим фінансовим інтересом цікавить не лише обсяг прибутку до розподілу, але й потенціал стійкості майбутньої діяльності суб'єкта господарювання (особливо при вартісно-орієнтованій концепції управління). За таких умов зростає важливість інших компонентів сукупного доходу, які більшою мірою, ніж чистий прибуток, визначають потенціал подальшого розвитку підприємства.

Інтерес до певних компонентів іншого сукупного доходу можуть проявляти і податкові органи, особливо якщо такі компоненти є об'єктами оподаткування, зокрема податком на прибуток.

З точки зору семантичного підходу сукупний дохід необхідно розглядати крізь призму теоретичних концепцій вкладеного капіталу – теорій власника, господарської одиниці, залишкового капіталу тощо. Відповідно до теорії власника будь-яке збільшення власного капіталу підприємства розглядається як прибуток його

[3] У традиційній бухгалтерській методології ще від часів Луки Пачолі прибуток відображає примноження за результатами звітного періоду вкладеного капіталу та розглядається як його (капіталу) регулятив [16]; прибутки з чисто процедурної точки зору на обліковий об'єкт були філіалом рахунку «Капітал» [12].

засновника, отже, таким прибутком є загальний сукупний дохід за період.

Згідно з теорією господарської одиниці весь капітал підприємства вважають залученим. При цьому, якщо будь-яку плату за користування капіталом (як дивіденди, так і відсотки за кредит) визнають не як витрати, а як розподіл корпоративного прибутку, то при аналізі ефективності діяльності підприємства із розрахунку сукупного доходу, на нашу думку, необхідно виключати фінансові витрати та результати переоцінювання фінансових зобов'язань.

За теорією залишкового капіталу основним релевантним показником прибутковості є чистий прибуток після сплати відсотків за кредит, податку на прибуток та дивідендів за привілейованими акціями. Таким чином, саме ця складова сукупного доходу і є основним індикатором, що репрезентує ефективність функціонування підприємства.

Отже, особливості інтерпретації сукупного доходу залежать як від самого підприємства, складу і структури його власного капіталу, так і від стейкхолдера, характеру інтересу, який він проявляє до підприємства, тощо.

Репрезентація сукупного доходу підприємства в його публічній фінансовій звітності може здійснюватись декількома способами. МСБО 1 передбачає два підходи до відображення сукупного доходу та його компонентів у звітності:

1) у єдиному звіті про прибутки та збитки, який містить усі статті доходів і витрат;

2) у двох звітах, при цьому в одному необхідно відображати компоненти прибутку або збитку (окремий звіт про прибутки та збитки), а в другому, починаючи з прибутку або збитку, – компоненти іншого сукупного доходу (звіт про сукупні доходи) [7].

В українській бухгалтерській практиці імперативами визначено подання єдиного Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), в якому інформація про формування чистого прибутку (збитку) та компоненти іншого сукупного доходу наведена у різних розділах – відповідно «І. Фінансові результати» та «ІІ. Сукупний дохід». А, наприклад, у британській бухгалтерській практиці застосовується підхід, згідно з яким інформація про прибутки (збитки) і про сукупний дохід розкривається в окремих звітах – відповідно Звіті про прибутки і збитки та Звіті про загальні визнані прибутки і збитки. З погляду інформативності вибір з-поміж двох передбачених МСБО 1 підходів репрезентації сукупного доходу, на нашу думку, не релевантний. Аналіз цих підходів не дає змоги виявити суттєві принципові переваги будь-якого з них порівняно з іншим. Набагато важливішим є змістове наповнення звіту про сукупний дохід, який згідно з вимогами МСБО 1 має розкривати окремими статтями:

- дохід;
- прибутки та збитки, що виникають внаслідок припинення визнання фінансових активів, оцінених за амортизованою собівартістю;
- фінансові витрати;
- частку прибутку або збитку асоційованих та спільних підприємств, що обліковуються за методом участі в капіталі;
- будь-який прибуток або збиток, що виникає внаслідок різниці між попередньою балансовою вартістю та його справедливою вартістю на дату перекласифікації, якщо фінансовий актив перекласифікований так, що він оцінюється за справедливою вартістю;
- податкові витрати;
- підсумок прибутку (збитку) від припинених видів діяльності після сплати податків та прибутку (збитку) після сплати податків, визнаного після оцінки до справедливої вартості за вирахуванням витрат на продаж або після вибуття активів чи вибуття ліквідаційної групи (груп), що становить припинену діяльність;
- прибуток або збиток;
- кожний компонент іншого сукупного прибутку, класифікований за своїм характером;
- частку іншого сукупного прибутку асоційованих та спільних підприємств, що обліковуються за методом участі в капіталі;
- загальний сукупний прибуток.

Крім того, у звіті про сукупний дохід необхідно окремо наводити інформацію про прибутки (збитки) та сукупний дохід, що відносяться до неконтрольованих часток та власників материнської компанії [7].

ВИСНОВКИ

Введення в бухгалтерську практику категорії сукупного доходу та звіту про нього зумовило чимало запитань і дискусій щодо їх доцільності та необхідності. Аналіз економічного змісту і природи цього поняття дав змогу зробити висновки, що необхідність його запровадження спричинена насамперед недоліками теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку та побудови формату публічної фінансової звітності, а саме – проблемою методологічного дуалізму в оцінюванні активів і зобов'язань. Ця проблема унеможливлює забезпечення системою бухгалтерського обліку та звітності одночасної об'єктивної репрезентації вартості майна та обсягу зробленого чистого прибутку (збитку). За рахунок представлення у фінансовій звітності компонентів іншого сукупного доходу, які не могли бути визнані в обліку доходами і витратами та, відповідно, не враховані в розрахунку фінансового результату, можна сформувати агрегований показник сукупного доходу, який максимально наближений до економічної природи прибутку як фундаментальної категорії репрезентації ефективності діяльності підприємства.

Втім, складання звіту про сукупний дохід не вирішує методологічної проблеми пошуку об'єктивних критеріїв визнання доходів і витрат, їх розмежування при визначенні об'єктів списання – на фінансові результати чи безпосередньо на зміну складових власного капіталу. Хоча саме цей аспект є чи не найрелевантнішим для більшості стейкхолдерів з прямим фінансовим інтересом, яких цікавить той показник прибутку чи доходу,

який може підлягати розподілу та вилученню, тобто чистий прибуток. Пошук об'єктивних критеріїв визнання доходів і витрат залишається невирішеною проблемою, що потребує подальших наукових досліджень. Вихідною позицією в таких дослідженнях, на нашу думку, мають бути не економічні вигоди у формі прибутків чи активів, а капітал. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Безверхий К. В. Перше національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку: а що буде далі? / К. В. Безверхий // Облік і фінанси. – 2013. – № 2 (60). – С. 8–12.

2. Воськало В. І. Зміни у фінансовій звітності: підвищення якості та гармонізація із міжнародними стандартами / В. І. Воськало, Н. М. Воськало // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 175–180.

3. Деньга С. М. Бухгалтерське відображення процесів продукування підприємством економічних вигод / С. М. Деньга // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 6 (62). – С. 160–167.

4. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2006. – 256 с.

5. МакКензі В. Використання та інтерпретація фінансової звітності / Венді МакКензі / Пер. з англ. ; за наук. ред. Г. В. Григора. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 528 с.

6. Маліков В. В. Аналіз форм фінансової звітності в контексті НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / В. В. Маліков, Т. В. Ковальова // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 66 (1039). – С. 169–174.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_013

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

9. Озеран А. В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств : монографія / А. В. Озеран. – К. : КНЕУ, 2015. – 471 с.

10. Прохар Н. В. Особливості та дискусійні аспекти фінансової звітності відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку / Н. В. Прохар // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 23. – С. 341–345.

11. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда / Пер. с англ. / Под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

12. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку : монографія / І. Й. Яремко. – Львів : Каменяр, 2002. – 192 с.

13. Biddle, G. C. Is Comprehensive Income Useful? / Gary C. Biddle, Jong-Hag Choi // Journal of Contemporary Accounting & Economics. – 2006. – Volume 2, Issue 1. – P. 1–32.

14. Cauwenberge, Ph. On the IASB comprehensive income project: an analysis of the case for dual income display / Philippe Van Cauwenberge, Ignace De Beelde // Abacus. – 2007. – Volume 43, Issue 1. – P. 1–26.

15. Dhaliwal, D. Is comprehensive income superior to net income as a measure of firm performance? / Dan Dhaliwal, K. R. Subramanyam, Robert Trezevant // Journal of Accounting and Economics. – 1999. – Volume 26, Issues 1–3. – P. 43–67.

16. Pylypenko, L. Income as an accounting evaluation of company operating efficiency / L. Pylypenko, Y. Demska // Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Section H: Oeconomia. – 2013. – Vol. XLVII, 4. – P. 105–111.

REFERENCES

Bezverkhyi, K. V. "Pershe natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku: a shcho bude dali?" [First National provision (Standard): what next?]. *Oblik i finansy*, no. 2 (60) (2013): 8-12.

Biddle, G. C., and Jong-Hag Choi. "Is Comprehensive Income Useful?". *Journal of Contemporary Accounting & Economics,* vol. 2, no. 1 (2006): 1-32.

Denha, S. M. "Bukhhalterske vidobrazhennia protsesiv produkuvannia pidpryiemstvom ekonomichnykh vyhod" [Accounting mapping processes now produce economic benefits]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 6 (62) (2013): 160-167.

Dhaliwal, D., Subramanyam, K. R., and Trezevant, R. "Is comprehensive income superior to net income as a measure of firm performance?". *Journal of Accounting and Economics,* vol. 26, no. 1–3 (1999): 43-67.

Khendriksen, E. S., and Van Breda, M. F. *Teoriya bukhgalterskogo ucheta* [Accounting Theory]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_013

[Legal Act of Ukraine] (2013).

Lovinska, L. H. *Otsinka v bukhhalterskomu obliku* [Assessment in accounting]. Kyiv: KNEU, 2006.

MakKenzi, V. *Vykorystannia ta interpretatsiia finansovoi zvitnosti* [Use and interpretation of financial statements]. Dnipropetrovsk: Balans Biznes Buks, 2006.

Malikov, V. V., and Kovalyova, T. V. "Analiz form finansovoi zvitnosti v konteksti NP (S)BO 1 „Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti"" [Analysis of the forms of financial reporting in the context of emergency (S) 1 "General requirements for financial reporting"]. *Visnyk NTU „KhPI"*, no. 66 (1039) (2013): 169-174.

Ozeran, A. V. *Teoriia ta metodolohiia formuvannia finansovoi zvitnosti pidpryiemstv* [Theory and Methodology of formation of financial reporting]. Kyiv: KNEU, 2015.

Prokhar, N. V. "Osoblyvosti ta dyskusiini aspekty finansovoi zvitnosti vidpovidno do Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku" [Features and controversial aspects of financial reporting according to national provisions (standards) of accounting]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 23 (2013): 341-345.

Pylypenko, L., and Demska, Y. "Income as an accounting evaluation of company operating efficiency". *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Section H: Oeconomia,* vol. 47, no. 4 (2013): 105-111.

Van Cauwenberge, Ph., and De Beelde, I. "On the IASB comprehensive income project: an analysis of the case for dual income display". *Abacus,* vol. 43, no. 1 (2007): 1-26.

Voskalo, V. I., and Voskalo, N. M. "Zminy u finansovii zvitnosti: pidvyshchennia yakosti ta harmonizatsiia iz mizhnarodnymy standartamy" [Changes in financial reporting, quality improvement and harmonization with international standards]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.10 (2013): 175-180.

Yaremko, I. Y. *Ekonomichni katehorii v metodolohii obliku* [Economic categories in accounting methods]. Lviv: Kameniar, 2002.

УДК 339.92

СУТНІСТЬ, ПРИРОДА ТА МОТИВАЦІЙНА ЗНАЧИМІСТЬ ФІНАНСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2016 **БОГАТИРЬОВ І. І.**

УДК 339.92

Богатирьов І. І. Сутність, природа та мотиваційна значимість фінансів в умовах глобалізації

Метою статті є дослідження проблем корпоративних фінансів. Проведено оцінку світових фінансових ринків, що є надзвичайно важливим завданням для дослідження напрямів еволюції їх форм, моделей і систем. Уточнено поняття «фінанси» в системі сучасних економічних наук. Визначено важливі елементи ідентифікації міжнародних фінансів. Проаналізовано основні блоки, з яких складається міжнародна фінансова система. Уточнено функції фінансів в умовах глобалізації. Охарактеризовано підходи до аналізу наслідків глобалізації в сучасних моделях. Визначено ефекти, що виникають в процесі посилення глобалізації та обов'язково зачіпають ринок мультиактивів, а також відповідні інституційні зміни, які можуть максимально активізувати процес трансферу нових технологій, їх комерціалізацію та відповідні відшкодування понесених витрат.

Ключові слова: *фінанси, фінансові системи, глобалізація, ТНК.*
Бібл.: *15.*

Богатирьов Ігор Ігорович *– кандидат економічних наук, доцент, здобувач кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *kirikma@ukr.net*

УДК 339.92

Богатырев И. И. Сущность, природа и мотивационное значение финансов в условиях глобализации

Целью статьи является исследование проблем корпоративных финансов. Проведена оценка мировых финансовых рынков, что является важным заданием для исследования направления эволюции их форм, моделей и систем. Уточнено понятие «финансы» в системе современных экономических наук. Определены важные элементы идентификации международных финансов. Проанализированы основные блоки, из которых складывается международная финансовая система. Уточнены функции финансов в условиях глобализации. Охарактеризованы подходы к анализу последствий глобализации в современных моделях. Определены эффекты, которые возникают в процессе усиления глобализации и обязательно затрагивают рынок мультиактивов, а также соответствующие институционные изменения, которые могут максимально активизировать процесс трансфера новых технологий, их коммерциализацию и соответствующие возмещения понесенных затрат.

Ключевые слова: *финансы, финансовые системы, глобализация, ТНК.*
Библ.: *15.*

Богатырев Игорь Игоревич *– кандидат экономических наук, доцент, соискатель кафедры международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *kirikma@ukr.net*

UDC 339.92

Bohatyriev I. I. Essence, Nature and Motivation Value of Finance in the Context of Globalization

The article is aimed at studying the problems of corporate finance. Estimation of global financial markets has been carried out, which is an important task for the research of evolution directions as to their forms, models and systems. The concept of «finance» in the system of modern economics has been clarified. Important elements of identification of international finance have been identified. The main blocks, of which the international financial system is built, have been analyzed. Functions of finance in the context of globalization have been clarified. Approaches to analyzing the impacts of globalization in the contemporary models have been characterized. The article determines the effects that arise in the course of enhancement of globalization and necessarily affect the multi-assets market, as well as the relevant institutional changes that can at maximum activate the process of transferring new technologies, their commercialization, and appropriate reimbursement of costs incurred.

Keywords: *finance, financial systems, globalization, TNCs.*
Bibl.: *15.*

Bohatyriev Igor I. *– PhD (Economics), Associate Professor, Applicant of the Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *kirikma@ukr.net*

Швидкі зміни у глобальній економіці значною мірою впливають на нове (уточнене) уявлення про суть фінансів та виокремлення в них корпоративного сектора, вплив якого на сучасне господарство важко переоцінити, адже фактично безперешкодний трансфер по земній кулі великих обсягів капіталу може викликати велику хвилю фінансового «цунамі», яка, в окремих випадках, створюватиме умови для швидкого економічного зростання, проте в інших – викликатиме не менш швидкий його занепад. Глобалізація максимально прискорює ефект переливу фінансів, стимулюючи, таким чином, прискорений рух класичних (земля, праця, капітал) і нових (підприємництво, інформація) факторів виробництва. Водночас варто мати на увазі, що рух фінансів слід розглядати не лише як процес, а як владу (метавладу), яку німецький дослідник Ульрих Бех доволі ємно та ілюстративно описав у своїй книжці «Влада і контрвлада у добу глобалізації». Автор зазначає: «Ми є свідками найважливіших змін в історії влади. Глобалізацію слід тлумачити як повзучу, постреволюційну, епохальну трансформацію національної та інтернаціональної, підпорядкованої державі теми балансу і правил влади» [1, с. 9].

З наведеного вище випливає, що фінанси в умовах сьогодення перестали бути лише національною категорією і все частіше використовуються в глобальному тлумаченні та у відповідному зв'язку з монетарними та фіскальними моделями окремих постіндустріальних країн, або ж їх економічних коаліцій. Разом з тим, як підкреслює Дж. Стігліц, важливим елементом сучасної економіки є так звана глобальна асиметрія, яка може суттєво впливати на характер та структуру міжнародних фінансів, їх перетік, акумулювання та міжкраїнову динаміку. Критикуючи діяльність МВФ, автор відмічає, що «… форсування лібералізації [привело] до створення необхідних систем соціального забезпечення, до упровадження адекватних регуляторних заходів, до того, як країни, що розвиваються, могли подолати негативні на-

слідки швидких змін, – усе це є невід'ємною частиною сучасного капіталізму»… [2, с. 84].

Доволі змістовно описав інформаційну асиметрію сучасних фінансів французький філософ Ж. Бодіяр, який навів приклад американської корпорації «Екссон» (штаб-квартира розташована у м. Ірвінг, штат Техас). Свого часу Уряд США вимагав від корпорації звіту про свою глобальну фінансову діяльність. Компанія таку звітність надала – це було двадцять томів на тисячу сторінок кожний. Відтак виходило, що прочитати все це було не під силу будь-якій людині, а тим більше винести рішення з цього питання [3, с. 12]. З наведеного прикладу випливає, що прикладний характер фінансів нерідко поєднується зі значним рівнем асиметрії в інформації, проаналізувати яку в умовах неконтрольованого руху капіталу доволі важко, а відтак не менш складним є прогнозування наслідків його трансферу в інші держави світу.

У системі сучасних економічних наук неабияке значення має визначення основного понятійного апарату, яке дозволяє чітко ідентифікувати напрям пошуку. Попри те, що кожний дослідник критикує своїх попередників в усіх можливих варіантах визначень, разом з тим, важливим є те, які ж саме словосполучення повторюються. У цілому усі погоджуються з тим, що фінанси слід розуміти «як капітал у грошовій формі, що дається або береться в борг за посередництвом фінансових ринків або фінансових установ для здійснення капіталовкладень» [4, с. 566–567]. Зрозуміло, фонди можуть бути різними, так саме, як і модель здійснення витрат.

Дещо іншим може виглядати словосполучення «фінансова система», адже сам термін «система» передбачає наявність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів одного механізму з чіткими діяльнісними критеріями і відповідними регуляторними механізмами. Звичайно, що в цьому випадку можна говорити про фінансову систему країни, яка, на додаток до монетарної, охоплює ще й фіскальну та має розгалужену модель регулювання, яке також далеко не завжди може вважатися ідеальним, а за певних обставин – давати суттєві збої, насамперед упродовж кризи. Втім, говорити про світову (глобальну) фінансову систему, на наш погляд, поки що зарано, адже перелічені вище риси національної фінансової системи поки що не проявляють себе повною мірою, тобто має місце лише їх фрагментність. Разом з тим ідея переходу на «світові гроші» у світовій економіці не відкидається.

І все ж таки, в умовах сьогодення можна говорити про фінансову структуру корпорацій, що розміщені в різних країнах. Ще раз зауважимо, що йдеться про структуру, а не систему. Чарлз Гіл, відомий дослідник міжнародного бізнесу, глибоко переконаний, що під фінансовою структурою слід розуміти «комплекс боргових зобов'язань та акціонерного капіталу, з якого фінансується бізнес» [5, с. 750]. Ч. Гіл проаналізував співвідношення боргових зобов'язань фірм, що розташовані в різних країнах, і дійшов висновку, що середній коефіцієнт торгових зобов'язань розташованих в них ТНК суттєво відрізняється (в Італії, приміром, він є у двічі більшим, ніж у Сингапурі). З цього випливає, що наявним є вплив місцевої культури на структуру капіталу, але його механізм ще й досі не з'ясований. Щоправда, сучасний дослідник Р. Флорида спробував виявити таку закономірність, дослідивши феномен категорії «креативний клас» [6]. Втім, Ч. Гіл наполегливо рекомендує у кожному закордонному підрозділі запроваджувати таку структуру, яка б дозволила міжнародній компанії мінімізувати вартість її капіталу [5, с. 751].

Також важливим є припущення, що фінансові умови за кордоном не впливають на процеси, що мають місце в країні. Відтак виходить, що норма доходу на інвестиції за рубежем є екзогенною, і можна припустити, що вона є сталою. Разом з тим, вона включає два ризики: зростання або зниження валютного курсу, а також певну винагороду, як вважають М. Бурда та Ч. Виплош, за ризик. Отже, перетин кривих *IS* та *LM* та взаємоузгодженість лінії фінансової інтеграції наочно демонструють таку ситуацію, коли товарний і грошовий ринки перебувають у стадії рівноваги.

Результатом цього стає еквівалентність процентних ставок. Утім, у пропонованій моделі є чимало недоліків, зокрема вона не враховує динаміку кривих *LM* та *IS*, які можуть зміщуватись як ліворуч, так і праворуч, а відтак, умовна точка рівноваги може визначатися положенням E_1; E_2; E_3; E_n. Тоді й лінія фінансової інтеграції може набувати іншого позиціонування і відображати, таким чином, ситуацію, далеку від рівноваги. Власно кажучи, на наступних графіках автори зробили спробу пов'язати криві *LM* та *IS* з діловими циклами, але все це призвело до дилеми: або ж збурення у пропозиції грошей, або ж до збурення в їх попиті при фіксованих валютних курсах. Висновок, який вони зробили, виглядає таким чином: монетарна політика неефективна при фінансових валютних курсах, а за умов її проведення вона може призвести до контролю за капіталом [7, с.323].

Доволі розповсюдженим у світовій економіці є оцінювання ефекту зростання, що базується на основі моделі фінансового розвитку, адже завжди на порядку денному стоятиме питання: в яких саме межах фінансова успішність корпорації сприятиме швидкому зростанню країни і що фірми будуть вважати пріоритетом. Важливо також відмітити, що країнові відмінності у сприйнятті означеної ділеми є доволі значними. Наприклад, японські корпорації у своїй інноваційній діяльності більше схильні до банківських запозичень, натомість американські – більше розраховують на власні ресурси. Подібні фінансові стратегії корпорацій завжди базуються на певних регуляторних системах країни свого базування, що і утворює підвалини державної фінансової політики, котра орієнтована на досягнення монетарної та фіскальної рівноваги. Британський дослідник P. Montiel переконаний, що проактивна політика регулювання фінансового сектора має базуватися на трьох основних постулатах: імплементація та введення в дію стандартів банківського ліцензування та розсудливого (*prudential*) впливу; розвиток ринкової інфраструктури (облігації та біржі) для ринку капіталу; імплементація та введення в дію антитрастової політики, що базується на безпечному підприємництві банківських установ [8, p. 204].

Зазначеному вище автору вдалося виявити доволі цікаву закономірність: для країн, що мають високий рівень доходів на душу населення, характерним є створення великих міжнародних компаній, що активно користуються фінансовими посередницькими послугами. Водночас, як відмічає P. Montiel, в їх діяльності суттєво зростає ризик, якщо велика кількість новостворених компаній починає активно користуватися інструментами боргових зобов'язань [8, p. 206].

Важливим елементом ідентифікації міжнародних фінансів є їхнє позиціонування в системі світового фінансового середовища, яке охоплює, на думку вітчизняної дослідниці З. Луцишин, міжнародні фінансові ринки; міжнародну фінансову справу; фінанси міжнародних корпорацій, організацій, фірм; міжнародні інвестування, віртуальний фінансовий сектор; міждержавний фінансовий сектор, міжнародні фінансові організації [9, с. 84]. Таке розуміння фінансового середовища, без сумніву, є корисним, проте воно не утворює цілісну площину для порівняння окремих елементів, адже функції, ролі та управління в такій системі розподілені відповідно до вимог тих сторін, які б хотіли у відповідний спосіб відстояти свої інтереси, а можливо, що й пролобіювати їх через численні інституції – посередники.

В умовах посилення глобалізаційних процесів фінансова система, як правило, перестає бути національною, адже зв'язки, що виникають між окремими фінансовими установами, стають доволі динамічними, як правило, високодиверсифікованими та регульованими як внутрішнім законодавством, так і наднаціональним. Тому виокремлювати в країнах-лідерах ті чи інші елементи фінансової локалізації навряд чи доцільно. Ось чому інша вітчизняна дослідниця Н. Стукало запропонувала своє бачення. На її думку, міжнародна фінансова система складається з трьох основних блоків: міжнародних фінансових інструментів (національні валюти, штучні валюти, міжнародні цінні папери, пластикові картки, похідні фінансові інструменти (опціони, форварди, ф'ючерси тощо); міжнародні фінансові інструменти (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк), ТНБ, національні банки країн, спеціалізовані фінансові інститути (страхові компанії, інвестиційні фонди та компанії, лізингові, факторингові компанії) тощо; міжнародні фінансові ринки (фондовий, валютний, позичкового капіталу) [10, с. 36]. Відтак виходить, що фінансова система – це пов'язані глобальними зв'язками інституції, натомість фінансове середовище – це своєрідний фінансовий простір, в якому окремі актори та інституції виконують відповідні функції та захищають свої або ж делеговані їм повноваження. Втім, можна погодитися з З. Луцишин, що існуюча зараз система міжнародних фінансів, хоча і є «відомчою» за своєю суттю, разом з тим, вона є системою, що складається з противаг, взаємообумовлених зв'язків та численних компромісів, що виступають основною моделлю досягнення згоди, або ж ліквідацією конфліктів.

Функції фінансів, так саме, як міжнародних фінансів, сформувалися впродовж багатьох років і в умовах глобалізації виглядають таким чином:

- *регламентованість (обмеженість).* Являє собою обов'язковий контроль за грошовою масою, у т. ч. безготівковою, що поступає в оборот і, за певних умов, перетворюється у фінансовий капітал. Грошова пропозиція, валютний курс і реальні результати виробництва утворюють цілісну систему, що гарантує країні її монетарно-фіскальну сталість, а корпораціям – можливість працювати в умовах прогнозованих ринків;
- *динамічний обмінний характер*, що дозволяє вирішити, з одного боку, проблему розподілу, з іншого – трансферу фінансів у вигляді інвестицій або ж у будь-якій іншій формі;
- *еквівалентно/нееквівалентний розподіл та нагромадження*, що відображає стратегію компаній, промислово-фінансових груп щодо інвестування, отримання прибутку та його трансферу;
- *дохідно-видатковий розподіл.* Забезпечується постійною регуляцією фінансових ресурсів, їх адсорбцією та стрімким переходом з однієї форми нагромадження в інші. Особливий вплив має на ділові цикли, у яких фінанси компаній можуть служити як стримуючою, так і стимулюючою основою економічного розвитку;
- *трансфер вартості в глобальній економіці.* Забезпечується за допомогою високорозвинутої фінансової інфраструктури у грошовій формі відносин. Велике значення має секторальна та корпоративна конкурентоспроможність товарів та послуг що виробляється, а також ефективність факторингу, форфейтингу та фінансового інжинірингу.

Таким чином, функції міжнародної фінансової системи визначають її характер, структуру, динаміку трансферу, а існуючі в її межах елементи за рахунок компліментарних дій визначають напрями, сектори та сфери бізнес-активності ТНК та ТНБ.

У сучасних моделях аналізу наслідків глобалізації існують доволі багато різних підходів, внаслідок чого виокремлюються окремі деталі, щоправда різної значущості. Приміром, українські дослідники О. Білорус та О. Гаврилюк зазначають, що остання світова фінансова криза «…поставила під сумнів чимало непорушних раніше постулатів адептів економічної глобалізації, розкривши її негативні прояви, які відчули на собі багато країн» [11, с. 7]. Автори категорично не погоджуються з ідеєю того, що капіталізму загрожує неминуча загибель і наводять, з огляду на це, два важливих, на їх думку аргументи: по-перше, уповільнення темпів економічного зростання в країнах Заходу не супроводжується вповільненням їх інноваційної динаміки, а по-друге, рівень розвитку споживчого ринку в країнах-лідерах, попри все, залишається доволі високим [11, с. 10].

Далі зазначені вище науковці наводять дані світового консалтингу, що були підготовлені фірмою «McKinsey» (США), згідно з якими у 2027 р. 80% світового ВВП продаватиметься через міжнародні кордони (у 2001 р. їх питома вага не перевищувала 20%. На до-

даток слід зазначити, що 50% споживчих видатків припадатиме на ринки, що динамічно розвиваються [12].

Чимало сучасних дослідників звертають особливу увагу на окремі регіони світу, в яких існують певні проблеми розвитку, проте підкреслюється, що вони мають значний економічний та організаційний потенціал. Так, D. G. Dickinson та A. Mullineux звертають увагу на особливості фінансової інтеграції Центральної та Східної Європи, постійно наголошуючи на досягнену в них стабільність обмінних курсів [13, p. 14].

Ідею переваг регіону Центральної Європи продовжує D. Green і K. Petrick, які задля модернізації фінансів пропонують використання двох універсалій, що включають, кожний на своєму рівні, елементи і інститути регулювання, безпеки та відповідний рівень урядової відповідальності. Разом узяті, вони створюють належні умови для розширення інвестування [14, p. 197].

L. Mosley звертає увагу на розподіл глобальних потоків капіталу. Здавалося б, – відмічає він, – що більш дешева робоча сила в країнах, що розвиваються, сприятиме перетіканню фінансових ресурсів держав-лідерів саме сюди, однак цього не відбувається. Автор доводить, що найбільш привабливим для інвестицій є країни із середнім доходом, які можуть забезпечити значно більший ефект і менший ризик. На додаток автор відмітив, що якість робочої сили в країнах цієї групи є доволі високою, проте не використаною повністю [15, p. 108].

ВИСНОВКИ

Попри те, що сучасним фінансам, а тим більше, міжнародним, притаманно чимало функцій, важливим напрямом фінансової діяльності ТНК є створення нових технологій, використання яких забезпечить корпорації високі конкурентні позиції на глобальному ринку. Створення технологій є складним процесом, що охоплює міжнародну торгівлю, селектування винаходів, запровадження дерегулятивних заходів, що лібералізують ринок, диверсифікацію виробництва та створення інновацій.

Слід відмітити, що в розвитку економіки на будь-якій стадії існують ризики, насамперед фінансові, що означає наявність гальмівного механізму у випадку невдачі. Водночас ефекти, що виникають в процесі посилення глобалізації, обов'язково зачіпають ринок мультиактивів, а також і відповідні інституційні зміни, які можуть максимально активізувати процес трансферу нових технологій, їх комерціалізацію та відповідні відшкодування понесених витрат. Зрозуміло, що надзвичайно важливим є обмінний курс, який може сприяти експорту технологій, а може, навпаки, їх уповільнювати, або ж, в умовах фінансової кризи, відмовитися від них взагалі.

Таким чином, глобалізація фінансів являє собою модель активної адсорбції корпоративного, національного та наднаціонального капіталів, яка в процесі інтернаціоналізації міжнародних ринків товарів та послуг суттєво впливає на характер, обсяги та динаміку світових відтворювальних процесів і визначає глобальний тренд економічного зростання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульріх Бек / Пер. з нім. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.

2. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж Стігліц / Пер. з англ. – К. : Видавничий Дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.

3. Бодіяр Ж. Фатальні стратегії / Ж. Бодіяр / Пер. з англ. Л. Кононович. – Львів : Кальварія, 2010. – 192 с.

4. Словник сучасної економіки Мак Мілана / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.

5. Гіл Ч. Міжнародний бізнес / Ч. Гіл / Пер. з англ. – К. : Основи, 2001. – 586 с.

6. Florida, R. The Rise of the Creative Class / R. Florida. – New York : Bagic Books, 2002. – 380 p.

7. Бурда М. Макроекономіка. Європейський контекст : підручник / М. Бурда, Ч. Виплош / Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 682 с.

8. Montiel, P. Macroeconomics in Emerging Markets / P. Montiel. – Cambridge : University Press, 2003. – 445 p.

9. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З. О. Луцишин. – К. : Видавничий центр «Друк», 2002. – 320 с.

10. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України : монографія / Н. В. Стукало. – Дніпропетровськ : Вид-во «Інновація», 2006. – 248 с.

11. Білорус О. Фінансова глобалізація: парадигмальні зрушення й риторика / О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2013. – № 7. – С. 7–17.

12. Manufacturing the Future: The Next Era of Global Growth and Innovation. McKinsey. Global institute. – 2012. – November [Electronic resource]. – Mode of access : www.mckinsey.com/insights/manufacturing/the_Putur_of_manufacturing

13. Dickinson, D. Finacial Integration between the EU and the Economies of Central and Eastern Europe: an overview / D. Dickinson, A. Mullineux // Finacial and Monetary Integration in the New Europe. Convergence between the EU and Central and Easter Europe. – Cheftenham : Edward Elgar, 2001. – P. 1–24.

14. Green, D. Banking and Financial Stability in Central Europe / D. Green, K. Petrick. – Cheltenham: Edward Elgar, 2002. – 224 p.

15. Mosley, L. The Political Economy of Globalization / Layna Mosley // Globalization Theory. Approaches and Cotroversies / Ed. By David Held and Anthony McGrew. – Cambridge : Polity Press, 2008. – P. 106–125.

REFERENCES

Bek, U. *Vlada i kontr vlada u dobu hlobalizatsii. Nova svitova politychna ekonomiia* [Power and kontrvlada in the era of globalization. The new global political economy]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2015.

Bodiiar, Zh. *Fatalni stratehii* [Fatal strategy]. Lviv: Kalvariia, 2010.

Burda, M., and Vyplosh, Ch. *Makroekonomika. Yevropeiskyi kontekst* [Macroeconomics. European context]. Kyiv: Osnovy, 1998.

Bilorus, O. H., and Havryliuk, O. V. "Finansova hlobalizatsiia: paradyhmalni zrushennia i rytoryka" [Financial globalization: paradigm shift and rhetoric]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2013): 7-17.

Dickinson, D., and Mullineux, A. "Finacial integration between the EU and the economies of Central and Eastern Europe: an overview" In *Finacial and Monetary Integration in the New Europe. Convergence between the EU and Central and Easter Europe*, 1-24. Cheftenham: Edward Elgar, 2001.

Florida, R. *The Rise of the Creative Class.* New York: Bagic Books, 2002.

Green, D., and Petrick, K. *Banking and Financial Stability in Central Europe.* Cheltenham: Edward Elgar, 2002.

Hil, Ch. *Mizhnarodnyi biznes* [International business]. Kyiv: Osnovy, 2001.

"Manufacturing the Future: The Next Era of Global Growth and Innovation. McKinsey. Global institute". www.mckinsey.com/insights/manufacturing/the_Putur_of_manufacturing

Montiel, P. *Macroeconomics in Emerging Markets*. Cambridge: University Press, 2003.

Mosley, L. "The Political Economy of Globalization". In *Globalization Theory. Approaches and Cotroversies*, 106-125. Cambridge: Polity Press, 2008.

*Slovnyk suchasnoi ekonomiky Mak Milan*a [Dictionary of Modern Economics Mc Milan]. Kyiv: ArtEk, 2000.

Stihlits, Dzh. *Hlobalizatsiia ta yii tiahar* [Globalization and its burden]. Kyiv: KM Akademiia, 2003.

Stukalo, N. *Hlobalizatsiia ta rozvytok finansovoi systemy Ukrainy* [Globalization and the development of the financial system of Ukraine]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2006.

УДК 336.13

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **МАКОГОН І. І.**

УДК 336.13

Макогон І. І. Інституційні засади розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки

Мета статті полягає в розкритті інституційних засад розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки. Розкрито теоретичні аспекти розвитку зазначеного фінансового механізму та його сутність. Обґрунтовано, що трансформація державного сектора економіки повинна базуватися на пошуку найбільш ефективного фінансового механізму управління ним. У сучасних умовах на основі трансформації державного сектора необхідно досягти таких основних результатів: оптимізація управління державною власністю; підвищення ефективності контролю за використанням і зберіганням державного майна; забезпечення додаткових надходжень від більш ефективного використання державних активів. При оцінці доцільності прийняття конкретних рішень з управління об'єктами державної власності, перш за все, необхідно оцінювати, яким чином зазначене дозволить: оптимізувати структуру державної власності; мінімізувати витрати державного бюджету на управління державним майном; підвищити якість фінансового менеджменту та ефективність управління державними підприємствами; посилити відповідальність нових власників і їх зацікавленість у результатах фінансової діяльності суб'єктів господарювання державного сектора; створити сприятливе економічне середовище для розвитку бізнесу, а також залучити інвестиції в нього.

Ключові слова: *фінансовий механізм, фінансовий менеджмент, державний сектор, державні підприємства, приватизація.*
Бібл.: *12.*

Макогон Іван Іванович *– головний спеціаліст відділу прогнозування акцизного податку, митних та інших платежів управління прогнозування доходів, Департамент податкової, митної політики та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України (вул. Межигірська, 11, Київ, 04071, Україна)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

УДК 336.13

Макогон И. И. Институциональные основы развития финансового механизма управления государственным сектором экономики

Цель статьи заключается в раскрытии институциональных основ развития финансового механизма управления государственным сектором экономики. Раскрыты теоретические аспекты развития указанного финансового механизма и его сущность. Обосновано, что трансформация государственного сектора экономики должна основываться на поиске наиболее эффективного финансового механизма управления им. В современных условиях на основе трансформации государственного сектора необходимо достичь следующих основных результатов: оптимизация управления государственной собственностью; повышение эффективности контроля за использованием и хранением государственного имущества; обеспечение дополнительных поступлений от более эффективного использования государственных активов. При оценке целесообразности принятия конкретных решений по управлению объектами государственной собственности, прежде всего, необходимо оценивать, каким образом указанное позволит: оптимизировать структуру государственной собственности; минимизировать расходы государственного бюджета на управление государственным имуществом; повысить качество финансового менеджмента и эффективность управления государственными предприятиями; усилить ответственность новых собственников и их заинтересованность в результатах финансовой деятельности субъектов хозяйствования государственного сектора; создать благоприятную экономическую среду для развития бизнеса, а также привлечь инвестиции в него.

Ключевые слова: *финансовый механизм, финансовый менеджмент, государственный сектор, государственные предприятия, приватизация.*
Библ.: *12.*

Макогон Иван Иванович *– главный специалист отдела прогнозирования акцизного налога, таможенных и других платежей управления прогнозирования доходов, Департамент налоговой, таможенной политики и методологии бухгалтерского учета Министерства финансов Украины (ул. Межигорская, 11, Киев, 04071, Украина)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

UDC 336.13

Makogon I. I. Institutional Framework for the Development of a Financial Mechanism For Management of the Public Sector of Economy

The article is concerned with disclosing the institutional framework for the development of a financial mechanism for management of the public sector of economy. Both the theoretical aspects of development of the indicated financial mechanism and its substance have been disclosed. It has been substantiated that transformation of the public sector of economy should be based on finding the most effective financial mechanism for its management. In the current terms, on the basis of transformation of the public sector, the following main results must be achieved: optimizing the management of public property; improving the efficiency of monitoring of both use and preservation of the State property; provision of additional revenue from the more efficient use of the public assets. When assessing the feasibility of taking concrete decisions on the management of the State property objects, first and foremost should be estimated the means to provide the following: optimizing the structure of public property; minimizing costs of the public budget for the management of public property; improving the quality of financial management and the efficiency of management of the public enterprises; enhancing responsibility of the new owners and their interest in the results of financial activity of economic entities of the public sector; creating a favorable economic environment for business development, as well as attracting investments to it.

Keywords: *financial mechanism, financial management, public sector, the State enterprises, privatization.*
Bibl.: *12.*

Makogon Ivan I. *– Chief Specialist of the Forecasting Department of the Excise Tax, Customs and Other Revenue Management Forecasting Payments, Department of Tax and Customs Policies and Accounting Methodology of the Ministry of Finance of Ukraine (11 Mezhihirska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

"Manufacturing the Future: The Next Era of Global Growth and Innovation. McKinsey. Global institute". www.mckinsey.com/insights/manufacturing/the_Putur_of_manufacturing

Montiel, P. *Macroeconomics in Emerging Markets*. Cambridge: University Press, 2003.

Mosley, L. "The Political Economy of Globalization". In *Globalization Theory. Approaches and Cotroversies*, 106-125. Cambridge: Polity Press, 2008.

*Slovnyk suchasnoi ekonomiky Mak Milan*a [Dictionary of Modern Economics Mc Milan]. Kyiv: ArtEk, 2000.

Stihlits, Dzh. *Hlobalizatsiia ta yii tiahar* [Globalization and its burden]. Kyiv: KM Akademiia, 2003.

Stukalo, N. *Hlobalizatsiia ta rozvytok finansovoi systemy Ukrainy* [Globalization and the development of the financial system of Ukraine]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2006.

УДК 336.13

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **МАКОГОН І. І.**

УДК 336.13

Макогон І. І. Інституційні засади розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки

Мета статті полягає в розкритті інституційних засад розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки. Розкрито теоретичні аспекти розвитку зазначеного фінансового механізму та його сутність. Обґрунтовано, що трансформація державного сектора економіки повинна базуватися на пошуку найбільш ефективного фінансового механізму управління ним. У сучасних умовах на основі трансформації державного сектора необхідно досягти таких основних результатів: оптимізація управління державною власністю; підвищення ефективності контролю за використанням і зберіганням державного майна; забезпечення додаткових надходжень від більш ефективного використання державних активів. При оцінці доцільності прийняття конкретних рішень з управління об'єктами державної власності, перш за все, необхідно оцінювати, яким чином зазначене дозволить: оптимізувати структуру державної власності; мінімізувати витрати державного бюджету на управління державним майном; підвищити якість фінансового менеджменту та ефективність управління державними підприємствами; посилити відповідальність нових власників і їх зацікавленість у результатах фінансової діяльності суб'єктів господарювання державного сектора; створити сприятливе економічне середовище для розвитку бізнесу, а також залучити інвестиції в нього.

Ключові слова: *фінансовий механізм, фінансовий менеджмент, державний сектор, державні підприємства, приватизація.*
Бібл.: *12.*

Макогон Іван Іванович *– головний спеціаліст відділу прогнозування акцизного податку, митних та інших платежів управління прогнозування доходів, Департамент податкової, митної політики та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України (вул. Межигірська, 11, Київ, 04071, Україна)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

УДК 336.13

Макогон И. И. Институциональные основы развития финансового механизма управления государственным сектором экономики

Цель статьи заключается в раскрытии институциональных основ развития финансового механизма управления государственным сектором экономики. Раскрыты теоретические аспекты развития указанного финансового механизма и его сущность. Обосновано, что трансформация государственного сектора экономики должна основываться на поиске наиболее эффективного финансового механизма управления им. В современных условиях на основе трансформации государственного сектора необходимо достичь следующих основных результатов: оптимизация управления государственной собственностью; повышение эффективности контроля за использованием и хранением государственного имущества; обеспечение дополнительных поступлений от более эффективного использования государственных активов. При оценке целесообразности принятия конкретных решений по управлению объектами государственной собственности, прежде всего, необходимо оценивать, каким образом указанное позволит: оптимизировать структуру государственной собственности; минимизировать расходы государственного бюджета на управление государственным имуществом; повысить качество финансового менеджмента и эффективность управления государственными предприятиями; усилить ответственность новых собственников и их заинтересованность в результатах финансовой деятельности субъектов хозяйствования государственного сектора; создать благоприятную экономическую среду для развития бизнеса, а также привлечь инвестиции в него.

Ключевые слова: *финансовый механизм, финансовый менеджмент, государственный сектор, государственные предприятия, приватизация.*
Библ.: *12.*

Макогон Иван Иванович *– главный специалист отдела прогнозирования акцизного налога, таможенных и других платежей управления прогнозирования доходов, Департамент налоговой, таможенной политики и методологии бухгалтерского учета Министерства финансов Украины (ул. Межигорская, 11, Киев, 04071, Украина)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

UDC 336.13

Makogon I. I. Institutional Framework for the Development of a Financial Mechanism For Management of the Public Sector of Economy

The article is concerned with disclosing the institutional framework for the development of a financial mechanism for management of the public sector of economy. Both the theoretical aspects of development of the indicated financial mechanism and its substance have been disclosed. It has been substantiated that transformation of the public sector of economy should be based on finding the most effective financial mechanism for its management. In the current terms, on the basis of transformation of the public sector, the following main results must be achieved: optimizing the management of public property; improving the efficiency of monitoring of both use and preservation of the State property; provision of additional revenue from the more efficient use of the public assets. When assessing the feasibility of taking concrete decisions on the management of the State property objects, first and foremost should be estimated the means to provide the following: optimizing the structure of public property; minimizing costs of the public budget for the management of public property; improving the quality of financial management and the efficiency of management of the public enterprises; enhancing responsibility of the new owners and their interest in the results of financial activity of economic entities of the public sector; creating a favorable economic environment for business development, as well as attracting investments to it.

Keywords: *financial mechanism, financial management, public sector, the State enterprises, privatization.*
Bibl.: *12.*

Makogon Ivan I. *– Chief Specialist of the Forecasting Department of the Excise Tax, Customs and Other Revenue Management Forecasting Payments, Department of Tax and Customs Policies and Accounting Methodology of the Ministry of Finance of Ukraine (11 Mezhihirska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)*
E-mail: *ivan-makgn@rambler.ru*

Проблематика реформування державного сектора, встановлення його оптимального розміру, структури, потребують ретельного вивчення особливостей розвитку інституційних засад фінансового механізму його управління в Україні як у самостійній державі. Для того, щоб державний сектор повною мірою виконував притаманні йому функції, фінансовий механізм управління ним має бути ефективним ы раціональним.

Сучасна фінансова наука зосереджує вагому увагу на дослідженнях впливу інституціональних чинників на фінансовий механізм управління державним сектором, який повинен враховувати відповідні інституційні умови розвитку вітчизняної економіки. Залежність рівня розвитку державного сектора від інституціональних та макроекономічних чинників зумовлює необхідність дослідження їх специфіки в Україні та оцінки напрямків підвищення ефективності фінансового механізму управління державним сектором економіки.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних засад розвитку державного сектора економіки, формування та реалізації фінансової політики в даній сфері зробили вітчизняні вчені: К. Агеєв, Л. Верховодова, О. Пасхавер, О. Пильтяй, О. Рудченко, І. Чугунов [1–5] та інші.

Концептуальні засади розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки досліджували зарубіжні вчені: Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, А. Сміт [6–12] та інші.

Метою статты є розкриття інституційних засад розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки.

Фінансовий механізм управління державним сектором економіки представляє собою сукупність форм, методів, інструментів та важелів, які використовуються виходячи із принципів, цілей та завдань, визначених фінансовими інституціями, що наділені повноваженнями реалізації прав держави як власника, базуючись на державній власності щодо розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів з метою задоволення суспільних потреб та досягнення соціально-економічних цілей розвитку країни.

В Україні процес формування фінансового механізму управління державним сектором економіки співпадає із становленням державності та громадянського суспільства. При цьому важливо відмітити, що становлення державних інститутів є досить складним процесом. Завдання, що постають в даному процесі, не можуть бути розв'язані в короткі терміни. Тому початковий етап, здебільшого, характеризується відсутністю чіткого розмежування функцій і повноважень суб'єктів управління, ефективних фінансових інструментів, достатнього нормативно-правового забезпечення, а також традицій його підпорядкування нормам ухвалених законів, незалежно від їх якості; несформованістю оптимальних процедур узгодження позицій та інтересів різних політичних сил, забезпечення консенсусу. Зокрема, у перші роки незалежності в Україні перебудова вітчизняної економіки обмежувалась розв'язанням трьох завдань [9]: необхідністю руйнування традиційних господарських функцій міністерств; потребою в інституційній підтримці процесів постсоціалістичної трансформації; виникненням інституції для виконання регуляторної функції держави в умовах ринкової економіки.

Таким чином, завдання щодо формування ефективного фінансового механізму управління державним сектором економіки відійшли на другий план. Інституційна структура фінансового механізму управління державним сектором економіки була спрямована на процеси зміни форми власності на державні об'єкти. Разом з тим, процес забезпечення ефективності фінансового механізму управління державним сектором вітчизняної економіки ускладнювався внаслідок неузгодженості та суперечливості дій різних гілок влади, їх протистояння, яке стало однією з причин гальмування позитивних економічних і фінансових змін, своєчасного розгляду і ухвалення важливих законів із зазначених питань. Значними обмежуючими чинниками розвитку фінансового механізму управління державним сектором економіки стали: недостатній розвиток ринкових інститутів, масштаби неформальних інституційних відносин і пов'язані з ними масштаби тіньової економіки.

Щодо неформальних інституційних відносин, то їх експансія в Україні була спричинена відсутністю ефективних законів і механізмів, що визначають правила поведінки суб'єктів ринкової економіки та забезпечують дотримання цих правил, неефективністю офіційних інституцій. Неформальні інституційні відносини пов'язані з функціонуванням неформальних (неофіційних) інституцій – служб, що надають послуги з приватизації державного майна, а також з існуванням неофіційних норм і правил, якими регулюються ці відносини. Разом з тим, неформальні інституційні відносини стали одним із шляхів зростання рівня тінізації економіки, яка пов'язана передусім з особливостями таких важливих інституційних перетворень в Україні, як роздержавлення і приватизація. Серед цих особливостей варто відзначити: розрив процесів реальної та формальної приватизації в часі; господарсько-номенклатурний характер приватизації; створення приватної власності, перш за все, шляхом незаконного відчуження об'єктів державної власності.

Також значним обмежуючим чинником забезпечення ефективності фінансового механізму управління державним сектором економіки України стали її культурні особливості, перш за все: стереотипи, що характеризуються сподіваннями на можливість швидких, раптових позитивних змін у суспільному житті; недостатній теоретичний рівень осмислення соціально-економічних процесів, розуміння економіки як складної системи, трансформація якої повинна носити комплексний характер; суперечність між складністю проблем, що постали перед українським суспільством, і рівнем політичної культури, нездатність внаслідок останнього забезпечити гармонійний консенсус, формування негативних звичок правового нігілізму.

Таким чином, розвиток фінансового механізму управління державним сектором економіки в Україні відбувався в несприятливих політичних, культурних і соціально-економічних умовах, які із самого початку позначилися на його ефективності.

У наступні роки негативні тенденції в економічній, політичній і соціально-культурній сферах не тільки не вдалося подолати, навпаки, вони посилилися, що призвело до зниження ефективності сформованого механізму. Останнє спричинило необхідність його вдосконалення, результативність чого залежить від поєднання двох зустрічних процесів: з одного боку, створення шляхом проведення комплексних реформ умов, сприятливих для функціонування державного сектора, а з іншого боку, – модифікації державних інститутів з метою їх пристосування до особливостей сучасного етапу соціально-економічного розвитку України. Реалізація цих завдань передбачає побудову ефективно функціонуючого, адаптованого до ринкових умов і соціальних потреб суспільства фінансового механізму управління державним сектором економіки.

Важливо відмітити, що перехід до ринкової економіки актуалізував питання інституційно-правового забезпечення фінансового менеджменту, розвитку інституційних засад трансформації державної власності, що зумовило необхідність введення в дію системи, яка гарантує, по-перше, ринковий характер фінансового управління об'єктами державної власності; по-друге, удосконалення фінансових інструментів, які забезпечують можливість зростання потенційної та реальної прибутковості майна та немайнових прав держави. Разом з тим, трансформація прав державної власності розпочалася у вітчизняній економіці з процесів її роздержавлення та приватизації. Заходи щодо якісної зміни державної власності, що дозволяють забезпечити повноцінне здійснення трансформації прав власності, не передбачалися. У цілому, приватизація державного майна в нашій країні забезпечила інтенсивну трансформацію структури власності, створивши передумови для радикальних змін економічних відносин, надавши їм ринкову орієнтацію, проте питання капіталізації майна практично не розглядалися. Зазначене було обумовлено вихідними умовами на початку приватизації, зокрема вимагалося швидке усунення монополії державної власності; відсутність в країні необхідних грошових коштів; відсутність кваліфікованих фахівців та інститутів з питань перетворення прав власності. Тому на перший план була поставлена реалізація політичної тези про усунення монополії державної власності в народному господарстві, питання фінансово-економічної ефективності діяльності державних підприємств не розглядалися.

Також однією з особливостей вітчизняної моделі трансформації державного сектора було її розгляд тільки з точки зору зміни форми власності, припускаючи, що після цього автоматично відбудеться вдосконалення фінансового менеджменту. Фінансові плани підприємств державного сектора економіки запроваджувалися без належного методичного забезпечення щодо їх складання. Це не дало очікуваних результатів та не стало дієвим інструментом управління державною власністю, а призвело лише до формального ставлення до складання фінансових планів як підприємств державного сектора економіки, так і органів управління.

Приватизація, проведена формально, звелася до простого роздержавлення, забезпечити ефективність фінансового механізму управління державним сектором не вдалося. Крім практичних помилок здійснення процесів приватизації, недостатньо розробленим виявилося дане питання і з теоретичної точки зору, що також вплинуло на формальність її здійснення. Зокрема не був розроблений однозначний підхід економістів та теоретиків до визначення сутності процесу приватизації. При виборі варіантів проведення приватизації акцент ставився на появі нового власника в особі трудового колективу, а відповідно передбачалась участь членів трудового колективу в управлінні. Проте належного ефекту зазначене не дало. Появи нового власника в особі працівників підприємства не сталося внаслідок того, що безоплатна і пільгова передача не передбачала появу відповідальності та стратегічного інтересу у працівників. До того ж, низький рівень доходів і соціальна незахищеність працівників призвели до реальної відсутності заощаджень, високому рівню споживання і, отже, до «проїдання» капіталу.

Зменшення можливостей держави як власника майна, закріпленого за державними підприємствами, стало причиною того, що вигідним видом діяльності виявилося «викачування» зосереджених у них ресурсів представниками менеджменту та приватним сектором. Процес приватизації опинився в якійсь мірі ізольованим від інших елементів перетворювального процесу, зокрема структурних реформ і макроекономічної стабілізації. Це стало додатковим чинником, який не дозволив підвищити ефективність реального сектора вітчизняної економіки на етапі становлення України як незалежної держави. Інституційні зміни державного сектора звелися до приватизації, а сама приватизація – до формально-правового акту.

Разом з тим, приватизація була ускладнена проблемою реституції, потребувала гармонійного поєднання її економічної раціональності із соціальною справедливістю. Як соціально-економічний проект макроекономічної трансформації приватизація відбувалася в таких напрямах: сертифікатної приватизації, яка визначила стартові умови для наступних перетворень; оренди з викупом, що сприяла пожвавленню ініціативи трудових колективів; закріплення за державою переліку об'єктів, які не підлягають приватизації, що вирішувало питання розмежування сфер впливу приватного капіталу, як рушія ринкових перетворень, і держави – як гаранта забезпечення економічної безпеки та соціальної стабільності; проблему дефіциту на споживчому ринку. Дані процеси потребували формування відповідної інституціонально-організаційної бази та правового поля в даній сфері.

На даний час важливим завданням є подальше формування інституційної основи трансформації державного сектора, яка відповідатиме рівню розвитку економічних відносин. Для реалізації зазначеного необхідно: удосконалювати систему ринкових інститутів учасників і організаторів процесу «переливу» власності між різними суб'єктами; створити умови для розвитку державних інститутів, що контролюють діяльність учасників управління та розподілу державної власності; за-

безпечити підкріплення інституціональних перетворень відповідним фінансовим механізмом та інструментами, які дозволять забезпечити їх реалізацію.

Для успішного вирішення завдання підвищення ефективності фінансового механізму управління державним сектором необхідно сформувати науково обґрунтовану фінансову стратегію, яка передбачає узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання і державних структур. Крім того, важливим аспектом є ефективне управління на основі принципів сталого, довгострокового підходу. Оскільки недостатній рівень ефективності фінансового механізму управління державним сектором в Україні в першу чергу пов'язаний з неузгодженості рішень щодо проведення економічних та інституційних реформ, недостатньою розвиненістю механізмів залучення інвестицій та впровадження інновацій, низьким рівнем виробничого потенціалу. Зазначені явища негативно вплинули на формування суспільної ідеології, яка передбачає неоднозначність розуміння процесів реформування державного сектора економіки. При цьому необхідно зазначити, що складність реформування державного сектора обумовлюється відсутністю в історичному минулому ринкового досвіду господарювання. Крім того, досі відсутні передумови для взаємного ефективного партнерства державного і приватного секторів економіки щодо стимулювання розвитку добросовісної конкуренції.

Важливим питанням на даний час є проведення оцінки реалізації різних програм та стратегій, що визначають пріоритети фінансової політики щодо підтримки суб'єктів господарювання державного сектора. Разом з тим, зазначена оцінка повинна спиратися на аналіз усього комплексу зусиль, які вживаються органами державної влади та місцевого самоврядування, з метою гармонізації та забезпечення досягнення поставлених цілей. Фінансова політика насамперед повинна спрямовуватися на стабілізацію економічної ситуації в країні та впливу інституційних чинників на економічні процеси.

Таким чином, в рамках поступових еволюційних перетворень формування інституційного середовища процеси реформування державного сектора можуть бути прискорені, якщо в методичному плані чітко визначатимуться завдання та шляхи їх реалізації щодо вдосконалення фінансового механізму управління державним сектором, що надасть можливість кожній формі власності зайняти своє місце в економічному житті суспільства.

У контексті реформування економічних відносин важливими завданнями були й залишаються визначення меж втручання держави в економіку, забезпечення оптимальних розмірів і змісту державного сектора економіки. Плюралізм відносин власності, сукупність нових інститутів та правових механізмів господарювання вимагає впровадження таких форм і методів функціонування державної власності, які б, не змінюючи її державної сутності, не суперечили ринковим засадам розвитку вітчизняної економіки.

Разом з тим, формування ефективної інституційної основи трансформації державного сектора передбачає врахування зовнішніх і внутрішніх умов. Зовнішні випливають з діалектичної єдності державної власності та інституційних перетворень і пов'язані з появою різноманіття форм власності, розвитком ринкової інфраструктури та появою фінансових інститутів управління державною власністю. При цьому інституційні умови, в яких здійснюється реформування державної власності, сприяють або гальмують процес вирішення даного завдання. Внутрішні пов'язані з економічним інтересом у держави як власника і державних інститутів, що реалізують механізми управління, розподілу і перерозподілу державних фінансових ресурсів.

Важливо відмітити, що з метою створення прозорого та ефективного фінансового механізму управління державним сектором в Україні активно проводиться робота щодо вжиття заходів, спрямованих на модернізацію існуючої системи управління, систематизацію законодавства та методологічної бази в галузі управління державною власністю.

Так, відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» передбачено, що до першочергових реформ належить: реформа державного управління, дерегуляція та розвиток підприємництва. Метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління. Результатом впровадження реформи має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій, яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики. Метою реформи дерегуляції та розвитку підприємництва є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці [11].

Отже, подолання інституційної незавершеності фінансового механізму управління державним сектором економіки сприятиме ефективнішому використанню державного майна та фінансових ресурсів, збільшенню потенційних доходів держави, підвищенню конкурентоспроможності державних підприємств.

ВИСНОВКИ

Трансформація державного сектора економіки повинна базуватися на пошуку найбільш ефективного фінансового механізму управління державним сектором економіки, удосконалення інституційно-правової основи цього процесу. У сучасних умовах на основі трансформації державного сектора необхідно досягти таких основних результатів: оптимізація управління державною власністю; підвищення ефективності контролю за використанням і зберіганням державного майна; забезпечення надходження додаткових надходжень від більш ефективного використання державних активів. При оцінці доцільності прийняття конкретних рішень з управління об'єктами державної власності, перш за все, необхідно оцінювати, яким чином зазначене до-

зволить: оптимізувати структуру державної власності, включаючи структуру участі держави в господарських товариствах; мінімізувати витрати державного бюджету на управління державним майном; підвищити якість фінансового менеджменту та ефективність управління державними підприємствами; посилити відповідальність нових власників та їх зацікавленість у результатах фінансової діяльності суб'єктів господарювання державного сектора; створити сприятливе економічне середовище для розвитку бізнесу, а також залучити інвестиції в нього. Незважаючи на складність процесу трансформації державного сектора, його необхідно здійснювати в контексті одного, цілісного підходу, що визначається економічною політикою країни. Оцінка ефективності діяльності державних суб'єктів та якості управління ними має бути системною та включати такі напрями: оцінку результатів фінансово-господарської діяльності, динаміки майнового стану та платоспроможності підприємства за звітний період; виконання завдань фінансового плану; аналіз та оцінку фінансової політики. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масґрейв / Пер. з англ. – К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт / Пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка; передм. та наук. ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.

3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. / Пер. с англ. – М. : Гелиос, 2012. – 352 с.

4. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордгауз / Пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2010. – 1360 с.

5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит / Пер. с англ. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

6. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2015. – 376 с.

7. Пасхавер О. Й. Державний сектор і функції держави у період кризи / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, О. М. Кошик, К. М. Агеєва, Д. П. Згортюк. – Київ : СПД Моляр С. В., 2009. – 130 с.

8. Концепція розвитку системи управління державними фінансами : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 633-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua

9. Пильтяй О. В. Державний сектор економіки: теорія, методологія, управління розвитком : монографія / О. В. Пильтяй. – Київ : КНТЕУ, 2010. – 392 с.

10. Реформування відносин власності в Україні / Ред. О. Ю. Рудченко, С. Ю. Лєдомська ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Фонд держ. майна України. – К. : КФ ДП НДЕІ, 2004. – 502 с.

11. Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

12. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І. Я. Чугунова. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.

REFERENCES

Biukenen, Dzh. M., and Masgreiv, R. A. *Suspilni finansy i suspilnyi vybir: Dva protylezhnykh bachennia derzhavy* [Public finance and public choice: Two opposing visions of the state]. Kyiv: KM Akademiia, 2004.

Blankart, Sh. *Derzhavni finansy v umovakh demokratii: vstup do finansovoi nauky* [Public finances in a democracy: an introduction to financial science]. Kyiv: Lybid, 2000.

Chuhunov, I. Ya. et al. *Derzhavne finansove rehuliuvannia ekonomichnykh peretvoren* [State financial regulation of economic reforms]. Kyiv: KNTEU, 2015.

Finansy Ukrainy: instytutsiini peretvorennia ta napriamy rozvytku [Finance Ukraine: institutional transformation and development directions]. Kyiv: DNNU AFU, 2009.

Keyns, Dzh. M. *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [The General Theory of Employment, Interest and Money]. Moscow: Gelios, 2012.

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon2.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2015). http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

Pyltiai, O. V. *Derzhavnyi sektor ekonomiky: teoriia, metodolohiia, upravlinnia rozvytkom* [The public sector of the economy: the theory, methodology, management development]. Kyiv: KNTEU, 2010.

Paskhaver, O. Y. et al. *Derzhavnyi sektor i funktsii derzhavy u period kryzy* [The public sector and state functions during the crisis]. Kyiv: SPD Moliar S. V., 2009.

Reformuvannia vidnosyn vlasnosti v Ukraini [Reforming property relations in Ukraine]. Kyiv: KF DP NDEI, 2004.

Smit, A. *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [The Wealth of Nations]. Moscow: Sotsekgiz, 1962.

Samuelson, P., and Nordhauz, V. *Ekonomika* [Economy]. Moscow: Vyliams, 2010.

УДК 336.221

ПОДАТКОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

© 2016 **ТОМНЮК Т. Л.**

УДК 336.221

Томнюк Т. Л. Податкова реформа в Україні: основні досягнення та напрями підвищення ефективності

Метою статті є дослідження стану реформування податкової системи України та визначення стратегічних напрямків підвищення ефективності податкових реформ. Проведено критичний аналіз основних змін оподаткування в період новітньої історії податкової системи України – з часу прийняття Податкового кодексу України і до сьогодні. Доведено відсутність реальних податкових трансформацій у 2014–2015 рр. Продемонстровано скорочення кількості обов'язкових платежів за рахунок їх перегрупування, завуальованого справляння у складі інших обов'язкових платежів. З метою досягнення ефективних зрушень у реалізації податкової реформи аргументовано необхідність застосування комплексного підходу, який базується на засадах лібералізації оподаткування, стабільності та уніфікації податкових правил, удосконалення системи податкового контролю, подолання корупції та підвищення ефективності державних видатків. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є конкретизація заходів реформування податкової політики України щодо зниження рівня податкового навантаження та вдосконалення процедур адміністрування податків.

Ключові слова: *податкова реформа, податки, лібералізація оподаткування.*
Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *11.*

Томнюк Тетяна Леонідівна *– кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (Центральна площа, 7, Чернівці, 58002, Україна)*
E-mail: *t_tomnyuk@mail.ru*

УДК 336.221

Томнюк Т. Л. Налоговая реформа в Украине: основные достижения и направления повышения эффективности

Целью статьи является исследование состояния реформирования налоговой системы Украины и определение стратегических направлений повышения эффективности налоговых реформ. В результате исследования проведен критический анализ основных изменений налогообложения в период новейшей истории налоговой системы Украины – со времени принятия Налогового кодекса Украины и до настоящего времени. Доказано отсутствие реальных налоговых трансформаций в 2014–2015 годах. Продемонстрировано сокращение количества обязательных платежей за счет их перегруппировки, завуалированного взимания в составе других обязательных платежей. Для достижения эффективных сдвигов в реализации налоговой реформы аргументирована необходимость применения комплексного подхода, основанного на принципах либерализации налогообложения, стабильности и унификации налоговых правил, совершенствования системы налогового контроля, преодоления коррупции и повышения эффективности государственных расходов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является конкретизация мер по реформированию налоговой политики Украины по снижению уровня налоговой нагрузки и совершенствованию процедур администрирования налогов.

Ключевые слова: *налоговая реформа, налоги, либерализация налогообложения.*
Рис.: *1.* ***Библ.:*** *11.*

Томнюк Татьяна Леонидовна *– кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (Центральная площадь, 7, Черновцы, 58002, Украина)*
E-mail: *t_tomnyuk@mail.ru*

UDC 336.221

Tomniuk T. L. Tax Reform in Ukraine: Major Achievements and Directions of Increasing the Efficiency

The article is aimed at studying the status of the reform of Ukrainian tax system and setting strategic directions for increasing the efficiency of tax reforms. As result of research, a critical analysis of the main taxation changes during the contemporary history of Ukraine's tax system from the adoption of the Tax code of Ukraine and up to the present has been conducted. Absence of real tax transformations during the period of 2014-2015 has been proven. A reduction in the number of mandatory payments by means of their regrouping, as well as covert charging as part of other obligatory payments, has been displayed. In order to achieve effective progress in the implementing tax reform, necessity of using an integrated approach has been reasoned, based on the principles of liberalization of taxation, stability and unification of tax rules, improving the tax control system, countering corruption and improving the effectiveness of public expenditures. Prospect of further research in this direction is specification of measures to reform tax policy in order to ease the tax burden and improve the procedures for tax administration.

Keywords: *tax reform, taxes, tax liberalization.*
Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *11.*

Tomniuk Tetiana L. *– PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University (7 Tsentralna Square, Chernivtsi, 58002, Ukraine)*
E-mail: *t_tomnyuk@mail.ru*

Податкова система – важливий елемент державного впливу на діяльність суб'єктів господарювання, від ефективності функціонування якого залежить продуктивність чи деструктивність соціально-економічних перетворень у країні. Ефективно функціонуюча податкова система є однією з визначальних складових забезпечення економічного зростання держави.

Вітчизняна практика показує, що численні реформи у сфері оподаткування не сприяли вирішенню ключових проблем справляння податків, якими залишаються надмірне податкове навантаження, великі масштаби тіньової економіки, ухилення від сплати податків, обтяжливі податкові процедури, нестабільність податкового законодавства та ін. Це спотворює конкурентне середовище у країні, знижує стимули до господарської активності економічних суб'єктів і негативно позначається на фіскальній достатності держави.

Серед сучасних українських науковців, які зробили значний внесок у дослідження проблематики функціонування податкової системи України, варто назвати В. Андрущенка, В. Вишневського, О. Десятнюк, Т. Єфименко, В. Загорського, Ю. Іванова, А. Крисоватого, І.

Луніну, І. Лютого, В. Мельника, О. Тимченко та ін. Проте останні зміни у податковому законодавстві України обумовлюють посилення інтересу до дослідження ефективності реформування податкової системи.

Метою даної публікації є дослідження стану реформування податкової системи України та визначення стратегічних напрямків підвищення ефективності податкових реформ.

За 1991–2015 рр. податкова система України стала потужним джерелом доходів держави, забезпечуючи понад 70% доходів Зведеного бюджету України. За цей період уряд постійно шукав шляхи вдосконалення податкової політики. Розпочавши з високого рівня податкових ставок і надвисокого податкового тягаря, держава перейшла до зменшення податків та оптимізації пільг. Визначальним етапом у розвитку вітчизняної податкової системи стало прийняття Податкового кодексу України у грудні 2010 р., який набув чинності з 1 січня 2011 р. Зазначимо, що у результаті прийняття Податкового кодексу відбулося ряд позитивних трансформувань:

1. Зменшення кількості малоефективних податків і зборів. Податковим кодексом 2010 р. визначено існування в Україні 18 загальнодержавних (замість 23 раніше діючих) і 5 місцевих податків і зборів (замість 14 раніше діючих).

2. Упорядкування спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва через диференціацію рівня податкового навантаження для представників малого бізнесу (шляхом встановлення кількох груп платників єдиного податку) та розширення сфери застосування спрощеного режиму оподаткування (збільшення межі доходу, яка дозволяє оподатковуватися за спрощеною системою із 1 млн грн до 20 млн грн).

3. Спрощення адміністрування податків і зборів через подання звітності в електронному вигляді, зменшення тривалості податкових перевірок, упорядкування кількості та причин таких перевірок.

4. Скорочення та переорієнтація податкових пільг (авіа-, суднобудування, альтернативна енергетика, харчова промисловість і сільське господарство, готельний бізнес, ІТ-сектор) та запровадження податкових канікул на 5 років (2011–2016) для окремих суб'єктів малого бізнесу у вигляді нульової ставки податку на прибуток (за умови цільового використання вивільнених коштів).

5. Зміна ставок податків і зборів. Зменшено ставку податку на прибуток з 25% до 18%. Водночас підвищено ставки обов'язкових платежів за використання природних ресурсів, акцизного податку, переглянуто розмір плати за землю [1].

Черговий етап реформування податкової системи розпочався з 1 січня 2015 р. Анонсуючи податкову реформу, Уряд задекларував зменшення кількості обов'язкових платежів із 22 до 11 та зниження рівня податкового навантаження на економіку. Проте скорочення кількості податків та зборів реально не відбулося, а фактично було перегруповано деякі податки та навіть завуальовано справляння у складі інших обов'язкових платежів (*рис. 1*).

Не прослідковується і зниження рівня податкового навантаження, зокрема ставку податку на прибуток зафіксовано на рівні 18%, чим скасовано визначену в первісному варіанті Податкового кодексу тенденцію до зниження рівня оподаткування прибутку (передбачалося зниження ставки до 16%). Зазначимо, що тактика зменшення базової ставки податку на прибуток є перспективним напрямком стратегічної діяльності держави у боротьбі за інвестиційні ресурси. Так, європейська статистика свідчить про встановлення нижчих ставок корпоративних податків у країнах, які конкурують за інвестиційні ресурси наприклад: Кіпр – 12,5%; Болгарія – 10%; Латвія та Литва – 15%; Угорщина – 10% та 19% (диференційовано); Румунія – 16%; Словенія – 17% [2].

Змінами до кодексу збільшено рівень оподаткування доходів громадян: у2015 р. запроваджено нову прогресивну шкалу ставок податку на доходи фізосіб (15% і 20% замість 15% і 17%). Збільшено ставки з інших податків та зборів [3].

Здійснено чергову спробу максимального наближення податкового та бухгалтерського обліку щодо визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток, зокрема об'єктом оподаткування визначено прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу. Проте в Європейській бізнес-асоціації резюмують, що хоча і очікується полегшення адміністрування податку на прибуток, в цілому податкове навантаження на легальний бізнес у 2015 р. збільшилось [5].

Єдиним реальним кроком на шляху до зменшення навантаження на суб'єктів малого бізнесу стало зниження ставок єдиного податку до 2% від доходу у випадку сплати ПДВ (на противагу 3% та 5% залежно від групи платників єдиного податку) та 4% у випадку включення ПДВ до складу єдиного податку (на противагу 5% та 7% залежно від групи платників єдиного податку).

Розуміючи відсутність продуктивних зрушень в економіці України, восени 2015 р. Уряд проголошує черговий етап реформування податкової системи у напрямку її лібералізації. Ключовими напрямами та цілями податкової реформи визначено:

1. Створення унікальних фіскальних умов для розвитку бізнесу та відновлення економіки країни.

2. Розв'язання найбільш болючих проблем у сфері оподаткування – рівень податкового навантаження на фонд оплати праці не більше 30%.

3. Оздоровлення інвестиційного клімату – зниження ставок прямих податків, перехід до оподаткування розподіленого прибутку.

4. Виведення економіки з тіні – встановлення справедливих ставок податків та спрощення адміністрування для стимулювання легалізації бізнесу.

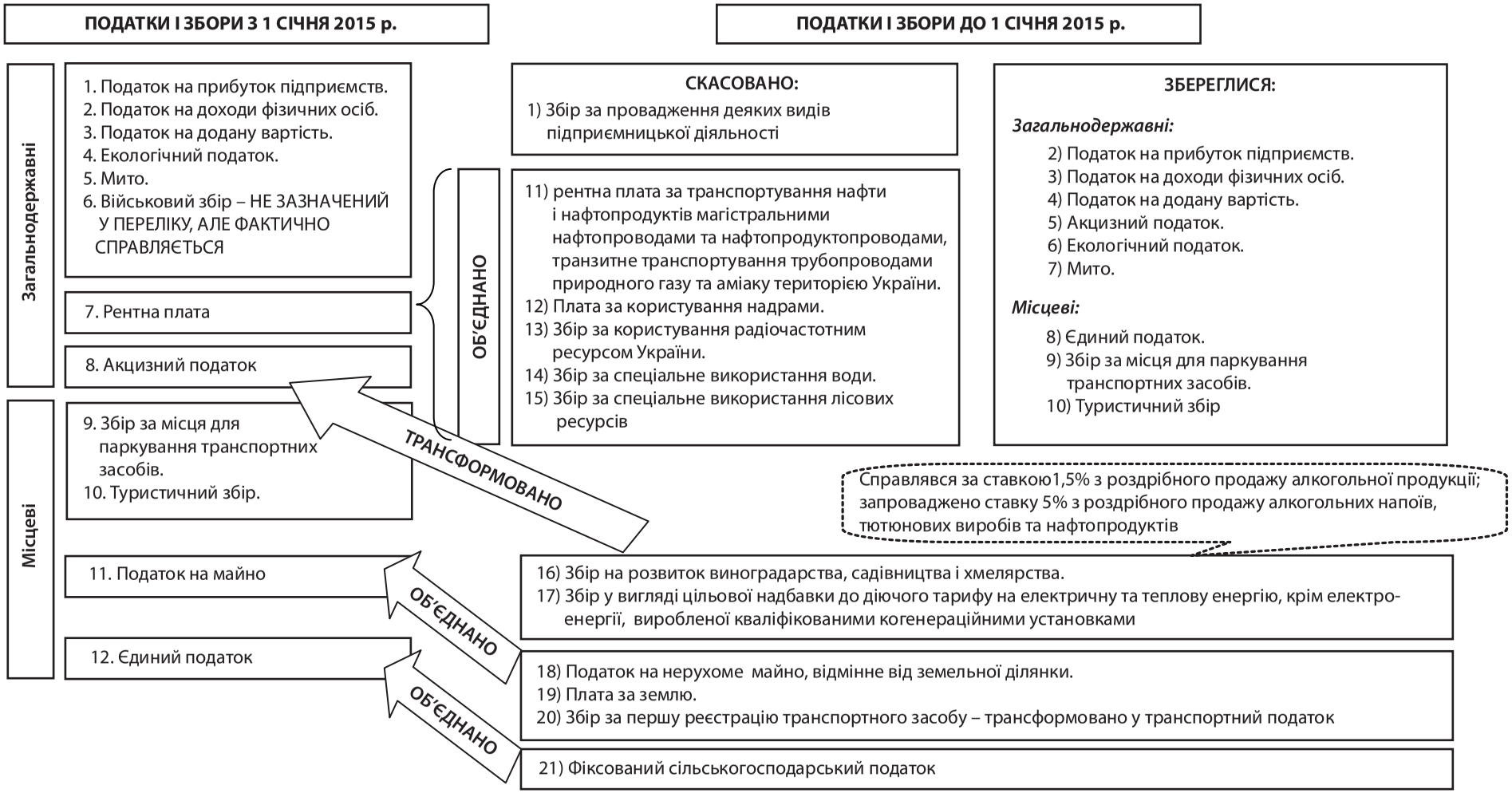

Рис. 1. Зміни в складі податків і інших обов'язкових платежів, спричинені податковою реформою

Джерело: складено автором на підставі [1; 3; 4].

5. Стабільність та передбачуваність податкового законодавства – запровадження мораторію на 3 роки щодо змін податкового законодавства [6].

Проте знову революційних змін в оподаткуванні не сталося: збережено види податків, ставки податку на прибуток та ПДВ, підвищено й уніфіковано ставку податку на доходи фізичних осіб – до 18% (хоча компенсатором є скасування утримань єдиного соціального внеску із заробітної плати найманих працівників – 3,6%), збільшено ставки зі всіх інших податків і зборів [4].

Позитивні зрушення мають місце в механізмі справляння єдиного соціального внеску: ставки знижено і уніфіковано на рівні 22% для всіх суб'єктів господарювання незалежно від класу професійного ризику.

Ряд змін впроваджено за принципом: «Нове – це добре забуте старе», – зокрема, повернуто квартальні звітні періоди з податку на прибуток (за певними виключеннями) та ставки єдиного податку третій групі, які діяли у 2014 р. (3% – для платників ПДВ та 5% – для неплатників ПДВ).

Найбільш негативним кроком на шляху такої «лібералізації», на нашу думку, є звуження можливості оподатковуватися за спрощеною системою суб'єктам малого бізнесу, у яких обсяг валового доходу за рік перевищує 5 млн грн. Тобто такі представники мікробізнесу зобов'язані оподатковуватися за загальною системою оподаткування, що вимагає збільшення витрат (як часових, так і фінансових) на сплату податків. Вважаємо, зниження суми річного доходу, який дає право оподатковуватися за спрощеною системою, із 20 млн грн до 5 млн грн є помилковим кроком податкових трансформацій, оскільки спричинить поглиблення тінізації господарської діяльності суб'єктів малого бізнесу, крім того, обумовить погіршення рейтингу ведення бізнесу в Україні.

Таким чином, на нашу думку, у податковій політиці України не відбулося реальних перетворень у напрямку зростання інвестиційної привабливості та активізації економіки, натомість на фоні запроваджених змін, політичної та економічної нестабільності очікувані тенденції зростання рівня тінізації, падіння ключових індикаторів конкурентоспроможності.

Досвід країн, які своєю економічною політикою продемонстрували «економічне диво» (зокрема Китай, Сінгапур, Грузія та ін.) свідчать, що всі заходи антикризового управління держави спрямовувалися на залучення інвестора: це усунення бюрократичних бар'єрів, скорочення кількості податків, зниження ставок оподаткування, надання податкових канікул.

Україна має ряд переваг в боротьбі за інвестиційні ресурси, зокрема:

- економіко-географічне положення – Україна розмішена в центрі Європи, що мінімізує витрати на транспортування;
- європейська культура та звичаї – українці по ментальності є близькими до інших європейських народностей, що розширює можливості спілкування та домовленостей;
- наявність висококваліфікованої робочої сили. Українці – освічена нація, яка є мобільною до підвищення кваліфікації та перекваліфікації. Крім того, девальвація гривні впродовж останніх років обумовила ситуацію, коли робоча сила в Україні стала найдешевшою серед європейських країн – середня заробітна плата близько 135 євро (для прикладу, найменш оплачувані сусіди: Молдова – 181 євро, Болгарія – 333 євро, Білорусь – 353 євро, Румунія – 395 євро) [7].

На нашу думку, зниження рівня податкового навантаження та усунення обмежень у провадженні господарської діяльності є безумовним підґрунтям для залучення інвестицій та активізації господарської діяльності, яке з певним часовим лагом забезпечить зростання податкового потенціалу, тобто рівня податкових надходжень у бюджети усіх рівнів. Проте разом зі зниженням ставок податків обов'язковою умовою ефективної реалізації податкової реформи мають стати супроводжувальні та не менш важливі заходи, насамперед:

1. Забезпечення стабільності податкового законодавства.

2. Спрощення процедур адміністрування податків.

3. Створення системи податкового контролю, яка обумовить невідворотність покарання за вчинення податкового правопорушення та водночас не обтяжуватиме законослухняних платників податків податковими перевірками.

4. Подолання корупції та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. У всесвітньому рейтингу 2015 р. Україна посідає 130 місце зі 168 позицій, у 2014 р. країна була на 142 місці зі 175 позицій [8]. Здійснити невеличке зростання індексу Україні вдалося завдяки збільшенню суспільного осуду корупціонерів, створенню антикорупційних органів та появі руху викривачів корупції. 130 місце з нами посідають Камерун, Непал, Іран, Нікарагуа, Парагвай [9].

Підвищення якості державних послуг здатне поліпшити дисципліну сплати податків. Високий рівень корупції під час витрачання бюджетних коштів і низька якість соціальних послуг демотивує сплату обов'язкових платежів. Так, за даними Рахункової палати у 2015 р. обсяги виявлених порушень бюджетного законодавства та неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів державного бюджету становили 22,5 млрд грн [10, с. 28], за заходами Державної фінансової інспекції України виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів на суму 7,6 млрд грн [11].

Реальні заходи боротьби з корупцією стануть рушієм наповнення бюджетів усіх рівнів, тобто своєрідним компенсатором втрат бюджету від податкової лібералізації.

Таким чином, проведене дослідження демонструє відсутність дієвих заходів щодо лібералізації податкової системи України в період трансформацій 2014–2015 рр., спрямованих на активізацію інвестиційних процесів та підвищення рівня господарської ініціативи в Україні: зменшення кількості обов'язкових платежів є формальним, рівень податкових ставок не знижено (за винятком єдиного соціального внеску, хоча цей платіж не визна-

чено Податковим кодексом як обов'язковий платіж податкової системи). З метою досягнення ефективних зрушень у реалізації податкової реформи варто дотримуватись комплексного підходу, який базується на засадах лібералізації оподаткування (скорочення кількості податків, зниження ставок оподаткування, надання податкових канікул), стабільності та уніфікації податкових правил для всіх суб'єктів господарювання, жорсткого контролю та невідворотності покарання за податкові правопорушення, подолання корупції та підвищення ефективності державних видатків.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є конкретизація заходів реформування податкової політики України щодо зниження рівня податкового навантаження, спрощення процедур адміністрування податків та вдосконалення механізму податкового контролю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України : Затверджений Верховною Радою України 2 грудня 2010 року № 2755-VI (станом на 27.12.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=2755-17

2. Taxation trends in the European Union : Data for the EU Member States Iceland and Norway. 2015 edition / European Commission [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2015/report.pdf

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році : Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19

5. Європейський бізнес негативно оцінює податкові реформи в Україні / Українська правда. – 11.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/11/527720/

6. Податкова реформа 2016 – фіскальна лібералізація // Комітет Верховної Ради України з питань податкової та митної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fortetsya.org.ua/projects/vr-projects/10782-2015-10-19-07-28-42

7. Розмір середньомісячної зарплати в країнах Європи (Інфографіка) // 24 канал. – 8 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/rozmir_serednomisyachnoyi_zarplati_v_krayinah_yevropi_infografika_n552142

8. Прес-реліз:Україна // Transparency International Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ti-ukraine.org/CPI-2015/press_ukraine_CPI-2015

9. Порівняльна таблиця CPI-2015 // Transparency International Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ti-ukraine.org/cpi-2015/table_data_cpi-2015

10. Звіт Рахункової палати України за 2014 рік // Рахункова палата України. – К., 2015. – 215 с.

11. Звіт про результати діяльності Держфінінспекції та її територіальних органів за січень – грудень 2014 року // Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/106505

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://zakon.nau.ua/doc/?code=2755-17

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19

[Legal Act of Ukraine] (2015). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/909-19

"Podatkova reforma 2016 – fiskalna liberalizatsiia" [Tax Reform 2016 - fiscal liberalization]. Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan podatkovoi ta mytnoi polityky. http://fortetsya.org.ua/projects/vr-projects/10782-2015-10-19-07-28-42

"Pres-reliz:Ukraina" [Press release: Ukraine]. Transparency International Ukraina. http://ti-ukraine.org/CPI-2015/press_ukraine_CPI-2015

"Porivnialna tablytsia SRI-2015" [Comparative Table of CPI-2015]. Transparency International Ukraina. http://ti-ukraine.org/cpi-2015/table_data_cpi-2015

"Rozmir serednyomisiachnoi zarplaty v krainakh Yevropy (Infohrafika)" [The size of the average monthly salary in Europe (Infographics)]. http://24tv.ua/rozmir_serednomisyachnoyi_zarplati_v_krayinah_yevropi_infografika_n552142

"Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States Iceland and Norway. 2015 edition" http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2015/report.pdf

"Yevropeiskyi biznes nehatyvno otsiniuie podatkovi reformy v Ukraini" [European business negatively assesses the tax reform in Ukraine]. http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/11/527720/

Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2014 rik [The report of the Accounting Chamber of Ukraine for 2014]. Kyiv: Rakhunkova palata Ukrainy, 2015.

"Zvit pro rezultaty diialnosti Derzhfininspektsii ta ii terytorialnykh orhaniv za sichen-hruden 2014 roku" [Report on the results of Derzhfininspektsiyi and its territorial bodies in January-December 2014]. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi finansovoi inspektsii Ukrainy. http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/106505.

УДК 336.71

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2016 **ЗАЧОСОВА Н. В.**

УДК 336.71

Зачосова Н. В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України

Метою статті є визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як одного з етапів формування стратегії економічної безпеки України. Встановлено, що універсальними для усіх видів фінансових установ можна визнати такі стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки та рентабельної їх діяльності, як: утримання існуючих клієнтів та розширення клієнтської бази за рахунок нових користувачів фінансових послуг; стимулювання підвищення рівня фінансової грамотності населення; формування кадрового резерву; підвищення рівня інформаційної прозорості; періодичний моніторинг стану власної економічної безпеки із обов'язковим повідомленням отриманих результатів державному регулятору; перехід до дистанційного онлайн-обслуговування; розширення асортименту фінансових продуктів та послуг; формування пакета документального забезпечення формування, оцінки та контролю функціонування комплексних систем економічної безпеки фінансових установ. Зроблено припущення, що стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні знайти відображення в загальній стратегії економічної безпеки України як складова стратегії забезпечення фінансової безпеки держави.

Ключові слова: *економічна безпека, фінансова установа, стратегія, фінансовий ринок.*
Бібл.: *9.*

Зачосова Наталія Володимирівна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)*
E-mail: *natazachosova@mail.ru*

УДК 336.71

Зачесова Н. В. Определение стратегических ориентиров укрепления экономической безопасности финансовых учреждений как необходимый этап формирования стратегии экономической безопасности Украины

Целью статьи является определение стратегических ориентиров обеспечения экономической безопасности финансовых учреждений как одного из этапов формирования стратегии экономической безопасности Украины. Установлено, что универсальными для всех видов финансовых учреждений можно признать такие стратегические ориентиры обеспечения экономической безопасности и рентабельной их деятельности, как: удержание существующих клиентов и расширение клиентской базы за счет новых пользователей финансовых услуг; стимулирование повышения уровня финансовой грамотности населения; формирование кадрового резерва; повышение уровня информационной прозрачности; периодический мониторинг состояния собственной экономической безопасности с обязательным предоставлением полученных результатов государственному регулятору; переход к дистанционному онлайн- обслуживанию; расширение ассортимента финансовых продуктов и услуг; формирование пакета документального обеспечения формирования, оценки и контроля функционирования комплексных систем экономической безопасности финансовых учреждений. Сделано предположение, что стратегические ориентиры обеспечения экономической безопасности финансовых учреждений должны найти отражение в общей стратегии экономической безопасности Украины в качестве составляющей стратегии обеспечения финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, финансовое учреждение, стратегия, финансовый рынок.*
Библ.: *9.*

Зачесова Наталия Владимировна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченко, 81, Черкассы, 18031, Украина)*
E-mail: *natazachosova@mail.ru*

UDC 336.71

Zachosova N. V. Determining the Strategic Guidelines for Strengthening the Economic Security of Financial Institutions as a Necessary Stage in the Establishing the Economic Security Strategy of Ukraine

The article is aimed at determining the strategic guidelines for ensuring the economic security of financial institutions as one of the stages of establishing the economic security strategy of Ukraine. It is found that the strategic guidelines for ensuring the economic security and the cost-effective activity, which are recognized as generic to all types of financial institutions, can be the following: retention of existing customers and expansion of customer base at the cost of new users of financial services; stimulating the level of financial literacy of the population; formation of a personnel reserve; increasing the level of information transparency; periodic monitoring of status of the own economic security with mandatory presentation of results to the State controller; transition to remote on-line servicing; expansion of the range of financial products and services; formation of a package of documentary supporting of establishment, evaluation and monitoring of functioning of the integrated systems for the economic security of financial institutions. It has been assumed that the strategic guidelines for ensuring the economic security of financial institutions should be reflected in the overall economic security strategy of Ukraine as part of the strategy to ensure the financial security of the State.

Keywords: *economic security, financial institution, strategy, financial market.*
Bibl.: *9.*

Zachosova Nataliia V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnitsky (81 Shevchenka Blvd., Cherkasy, 18031, Ukraine)*
E-mail: *natazachosova@mail.ru*

В умовах економічної нестабільності, диспропорцій на фінансових ринках, порушення партнерських зв'язків із інвесторами з різних країн світу внаслідок політичної кризи в Україні та воєнних дій на сході держави питання забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності набуває особливої актуальності. Спрямування основної частини державного бюджету на воєнні та соціальні витрати не дозволяє розпочати відновлення економіки, що ставить під загрозу нормальне функціонування переважної більшості підприємств, установ, організацій. Непростий період свого розвитку переживають нині й

фінансові установи. Відсутність державної підтримки, втрата великої кількості клієнтів, що проживають на анексованій території та територіях, де наразі відбуваються воєнні дії, відсутність притоку нових клієнтів через падіння рівня довіри населення та юридичних осіб до фінансових інституцій та знецінення наявних активів через девальвацію національної грошової одиниці, – усі ці фактори уже призвели до банкрутства та припинення діяльності великої кількості професійних учасників фінансового ринку та становлять загрозу для функціонування тих фінансових посередників, які продовжують свою діяльність. З огляду на все зазначене вище, важливим завданням як для власників та керівників фінансових установ, так і для представників державних органів влади є об'єднання зусиль та визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ, досягнення яких забезпечувалось би активним сприянням уряду України та регуляторів фінансового ринку з огляду на необхідність стабілізації та якісного розвитку фінансового сектора держави.

Фрагментарність дій державних органів влади щодо забезпечення економічної безпеки як на макро-, так і на мікрорівні не дає змогу досягти високої ефективності роботи у цій площині. Наразі відсутньою є стратегія забезпечення економічної безпеки держави, а тому не визначено і стратегічних орієнтирів для економічно безпечного розвитку професійних учасників фінансового ринку, хоча саме їх успішна та стабільна діяльність є основою фінансової безпеки країни. Усі спроби уряду щодо досягнення високого рівня економічної безпеки здійснюються відповідно до стратегії національної безпеки України, затвердженої у 2015 р. Мейнстримом цього документа є забезпечення обороноздатності держави, питанню ж економічної безпеки приділено мало уваги. Напрями вирішення проблеми фінансової безпеки майже не згадуються, зокрема, лише зазначається необхідність створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів та стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів, без жодних спроб конкретизації механізмів, із використанням яких ці завдання мають бути вирішені. Тому беззаперечним є факт необхідності розробки стратегії фінансової та економічної безпеки держави, в основу яких мають бути покладені напрями підтримки належного рівня економічної безпеки фінансових установ як активних учасників вітчизняного фінансового ринку та професійних виконавців важливої ролі посередництва при переміщенні капіталів у економічній системі України.

Питаннями формування стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки на різних рівнях економічної системи цікавиться багато сучасних дослідників. Так, Харазішвілі Ю. М. здійснює спробу пошуку адаптивного підходу до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України [1], Смоквіна Г. А. обґрунтовує роль та значення фінансової безпеки як стратегічної складовоїекономічної безпеки України [2], Жмуденко В. О. вивчає формування та механізм реалізації стратегії управління економічною безпекою аграрної сфери [3]. Також проблеми економічної безпеки на мезорівні досліджує Головня Ю. І., що вдало визначає стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки в регіоні [4]. Питаннями забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур у стратегічній перспективі опікуються Васильців Т. Г. (розглядає стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні) [5], Домашенко М. Д. (здійснює спробу формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на світовому ринку) [6], Поповіченко Ю. А. (визначає стратегічні пріоритети формування системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні) [7]. Бріль М. С., усвідомлюючи важливість забезпечення економічної безпеки учасників фінансового ринку, основними з яких на разі є банківські установи, пропонує методику формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку [8]. Однак зазначені праці та інші наукові роботи вітчизняних учених не дають відповіді на питання, якими повинні бути стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання та фінансових установ зокрема, в умовах політичної та економічної кризи і розгортання воєнних дій, адже такого поєднання загрозливих факторів для нормального функціонування бізнес-структур в Україні з моменту здобуття нею незалежності не було.

Таким чином, необхідно сформувати перелік стратегічних засад забезпечення економічної безпеки фінансових установ із урахуванням тих конкретних обставин, у яких вони провадять свою професійну діяльність, і переліку загроз, що можуть мати негативний вплив на рівень їх економічної безпеки. На основі такого переліку в перспективі доцільно буде формувати ту частину стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що стосуватиметься стабілізації стану ринків фінансових послуг, і яка, своєю чергою, стане структурним елементом стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Метою даної статті є визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як одного з етапів формування стратегії економічної безпеки України. Для успішного досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд важливих *завдань*. *По-перше*, встановити, якими є стратегічні прерогативи розвитку фінансових посередників, що провадять свою діяльність у різних сегментах фінансового ринку. *По-друге,* обґрунтувати, яким чином стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні знайти відображення у загальній стратегії економічної безпеки України. *По-третє*, визначити, які наслідки матиме успішне досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки фінансових установ як для розвитку фінансового ринку, так і для фінансової та економічної безпеки держави загалом.

Для визначення стратегічних прерогатив діяльності вітчизняних фінансових установ необхідно розуміти специфіку функціонування кожного їх виду, а також усвідомлювати інтереси, яких прагнуть досягти фінансові посередники у процесі своєї діяльності, та загрози, що стають цьому на заваді.

Основним стратегічним орієнтиром для зміцнення економічної безпеки усіх без винятку фінансових установ в Україні є збільшення кількості клієнтів та нарощення обсягів фінансових активів, як власних, так і залучених. Для цього повинна бути розроблена політика визначення вартості фінансових послуг із урахуванням падіння рівня доходів населення. Водночас, необхідно намагатись уникнути сильної залежності фінансових результатів установ від коливання курсів валют. Оскільки рівень доларизації вітчизняної економіки є дуже високим, досягти цього можна лише за допомогою активізації використання інструментів захисту від валютних ризиків. Для уникнення загроз, пов'язаних з політичною ситуацією у країні, великим фінансовим посередникам доцільно переглянути списки власних акціонерів і завчасно подбати про придбання їх пакетів акцій за справедливою ринковою ціною. На державному рівні необхідним є вжиття заходів щодо послаблення регуляторного впливу на професійних учасників фінансового ринку при одночасному посиленні вимог до їх інформаційної прозорості. Лише вчасна ідентифікація негативних тенденцій стану економічної безпеки фінансових установ дозволить вжити необхідних заходів задля відновлення їх господарської стабільності та фінансової спроможності, і уникнути їх банкрутства та ліквідації.

Сформуємо перелік стратегічних орієнтирів для зміцнення економічної безпеки фінансових установ в Україні відповідно до фінансового сегмента, у якому вони провадять свою діяльність:

- *банківський сектор:* зменшення залежності від іноземного капіталу, підвищення якості активів, розширення філіальних мереж у регіонах, відмова від обмежень на зняття готівки та купівлю валюти, розробка і реалізація нових депозитних продуктів, підвищення ефективності роботи банківського персоналу, покращення якості визначення кредитоспроможності позичальника, періодичний (не рідше 1 разу на рік) моніторинг стану власної економічної безпеки, відмова від видачі кредитів пов'язаним особам, відстеження, облік та контроль операцій переведення великих сум коштів за кордон (у першу чергу тих, що спрямовуються до офшорних територій), взаємодія з науковими та освітніми установами з метою розробки спільних програм підвищення рівня фінансової грамотності населення,запровадження у практику роботи міжнародних стандартів якості послуг та захисту прав споживачів, розширення спектра банківських послуг з пріоритетом короткострокових банківських продуктів, запровадження сучасних систем захисту інформації та забезпечення фізичної (майнової) безпеки корпоративних ресурсів, формування та постійне оновлення баз даних щодо шахраїв та осіб, які не виконали перед банками свої зобов'язання вчасно або у повному обсязі, не маючи на те поважних причин;
- *страховий сектор:* розширення сегмента страхування життя, перегляд практик актуарних розрахунків із урахуванням збільшення кількості існуючих ризиків та їх інтенсифікації, періодичне (не рідше 1 разу на рік) проходження страховиками тестів раннього попередження банкрутства, формування баз даних осіб, що вчинили страхове шахрайство, та надання вільного доступу до них як іншим фінансовим установам, так і широким верствам населення та державним регуляторам; активізація власної інвестиційної активності та використання фондів стразових резервів для здійснення інвестицій із незначним рівнем ризику, ініціювання активізації програм медичного страхування за умови їх державної підтримки, перехід до дистанційного онлайн-обслуговування клієнтів, налагодження довгострокового партнерства з банківськими установами (для реалізації фінансових продуктів та надання послуг)та силовими структурами (для ефективного розслідування страхових випадків), зменшення у страхових портфелях обсягів ризикового страхування, налагодження партнерських відносин із зарубіжними страховими компаніями з метою перестрахування ризиків;
- *сектор кредитних спілок:* відкриття офісів та відділень на територіях, де низький рівень конкуренції у сфері надання фінансових послуг (сільська місцевість), створення кредитних спілок на базі великих підприємств та установ за моделлю кас взаємодопомоги, повернення статусу неприбуткових організацій, запровадження практики онлайн-обслуговування клієнтів та надання консультацій, ініціювання створення установи, яка б виступала гарантом повернення учасникам кредитних спілок їх вкладів та виконувала функцію захисту прав та інтересів учасників кредитних спілок, підвищення рівня прозорості власної діяльності; розробка та використання (з певною періодичністю, не рідше 1 разу на рік) методики оцінки рівня власної економічної безпеки;
- *інвестиційний сектор* (компанії з управління активами, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування) – звуження спеціалізації інвестиційних компаній та їх фокусування на конкретних сегментах економіки або фінансового ринку, вихід на іноземні ринки капіталів, збільшення кількості професійних недержавних пенсійних фондів; ініціація створення фонду гарантування інвестицій, запровадження практики страхування відповідальності інвестиційних керуючих, періодичні перевірки надійності персоналу із використанням сучасних технологій (наприклад, поліграфа) та запровадження у практику найму інвестиційних керуючих обов'язкової перевірки їх схильності до невиправданого ризику, відмова від агресивних інвестиційних стратегій, організація захисту інформаційних ресурсів компаній;
- *сектор фінансових компаній* (ломбарди, довірчі товариства, фонди фінансування будівництва,

тощо) – налагодження партнерських відносин із домінуючими учасниками фінансових ринків з метою збільшення клієнтської бази, зниження вартості послуг, розширення спектра послуг та фінансових продуктів, отримати які можна дистанційно.

Загалом, можна запропонувати універсальні стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки вітчизняних фінансових установ:

- утримання існуючих клієнтів та розширення клієнтської бази за рахунок нових користувачів фінансових послуг;
- стимулювання підвищення рівня фінансової грамотності населення (консультаційна, просвітницька робота);
- формування кадрового резерву надійного та високоосвіченого персоналу (шляхом організації стажувань, практик, активної співпраці із закладами освіти, науки, надання стипендій на навчання студентам профільних ВНЗ із подальшим влаштуванням їх на роботу);
- підвищення рівня інформаційної прозорості (визначення кількох рівнів відкритості інформації, що стосується діяльності та господарського стану і рівня економічної безпеки фінансових установ; зокрема, можна запропонувати виокремлення 4 рівнів інформації: загальнодоступна – повинна розповсюджуватись у всіх засобах інформації, мережі Інтернет; спеціальні відомості – доступ до них може мати персонал установи, її клієнти за необхідності або за бажанням, аудитори, державні органи влади, тощо; інформація із обмеженим доступом – розкривається лише топ-менеджменту установи, державним органам влади та аудиторам – у випадку необхідності та за домовленістю; конфіденційна (секретна) інформація – становить комерційну таємницю і є доступною для користування лише визначеному переліку осіб);
- періодичний моніторинг стану власної економічної безпеки із обов'язковим повідомленням отриманих результатів державному регулятору (це може бути Національний банк України, Нацкомфінпослуг, НКЦПФР);
- перехід до дистанційного онлайн-обслуговування;
- розширення асортименту фінансових продуктів та послуг;
- формування пакета документального забезпечення формування, оцінки та контролю функціонування комплексних систем економічної безпеки установ.

Визначені стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні знайти відображення в загальній стратегії економічної безпеки України. Зокрема, пропонується узгодити їх із основними положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року [9] та внести як один із напрямів стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави у стратегію економічної безпеки України. Доцільно буде сформувати окремий розділ «Забезпечення фінансової безпеки держави» у документі, що встановить засади стратегії підтримки належного рівня економічної безпеки країни у перспективі, а уже у межах даного розділу окремим підрозділом прописати інтереси, що визначають напрями діяльності вітчизняних фінансових установ, загрози, що стають на заваді досягненню цих інтересів, та стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ. Доречно буде розмежувати фінансові установи за їх видами, тобто визначити окремі стратегії забезпечення економічної безпеки для банків, страхових компаній, кредитних спілок, тощо, із врахуванням специфіки їх діяльності.

Успішне досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки фінансових установ матиме позитивні наслідки як для розвитку фінансового ринку, так і для фінансової та економічної безпеки держави загалом. Так, підтримка високого рівня економічної безпеки фінансових установ дозволить стабілізувати різні сектори фінансового ринку, підвищити рівень довіри населення та юридичних осіб до фінансових послуг і продуктів, сповільнити тенденцію до зменшення кількості фінансових посередників з причини їх банкрутств, збільшити потік іноземних капіталів до інвестиційної сфери, розширити обсяги кредитування реального сектора економіки, збільшити обсяги податкових надходжень до державного бюджету, тощо.

ВИСНОВКИ

Дослідження стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідного етапу формування стратегії економічної безпеки України дало змогу зробити такі важливі висновки.

1. Встановлено, що універсальними для усіх видів фінансових компаній можна визнати такі стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки та їх рентабельної діяльності, як: утримання існуючих клієнтів та розширення клієнтської бази за рахунок нових користувачів фінансових послуг; стимулювання підвищення рівня фінансової грамотності населення; формування кадрового резерву; підвищення рівня інформаційної прозорості; періодичний моніторинг стану власної економічної безпеки із обов'язковим повідомленням отриманих результатів державному регулятору; перехід до дистанційного онлайн-обслуговування; розширення асортименту фінансових продуктів та послуг, формування пакета документального забезпечення формування, оцінки та контролю функціонування комплексних систем економічної безпеки.

2. Стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки фінансових установ повинні знайти відображення в загальній стратегії економічної безпеки України як складова стратегії забезпечення фінансової безпеки. Успішне досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки фінансових установ матиме численні позитивні наслідки як для розвитку фінансового ринку, так і для фінансової та економічної безпеки держави загалом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Харазішвілі Ю. М. Адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь // Економіка України. – 2014. – № 5. – С. 28–45.

2. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України / Г. А. Смоквіна // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3. – С. 30–36.

3. Жмуденко В. О. Формування та механізм реалізації стратегії управління економічною безпекою аграрної сфери / В. О. Жмуденко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 2 (4). – С. 72–80.

4. Головня Ю. І. Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки в регіоні / Ю. І. Головня // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 294–298.

5. Васильців Т. Г. Стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, Ю. А. Поповіченко // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 33. – С. 262–268.

6. Домашенко М. Д. Формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на світовому ринку / М. Д. Домашенко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2014. – № 1. – С. 34–41.

7. Поповіченко Ю. А. Стратегічні пріоритети формування системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні / Ю. А. Поповіченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3 (2). – С. 11–15.

8. Бріль М. С. Методика формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку / М. С. Бріль // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 196–203.

9. Комплексна программа розвитку фінансового сектора України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України № 391 від 18.06. 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297

REFERENCES

Bril, M. S. "Metodyka formuvannia stratehichnykh alternatyv upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu komertsiinoho banku" [Methods of forming strategic alternatives managing economic security of the commercial bank]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 196-203.

Domashenko, M. D. "Formuvannia stratehii zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva na svitovomu rynku" [Forming strategy for economic security in the world market]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomika"*, no. 1 (2014): 34-41.

Holovnia, Yu. I. "Stratehichni priorytety zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v rehioni" [Strategic priorities for economic security in the region]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, no. 2(1) (2013): 294-298.

Kharazishvili, Yu. M., and Dron, Ye. V. "Adaptyvnyi pidkhid do vyznachennia stratehichnykh oriientyriv ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Adaptive approach to determining the strategic guidelines of the economic security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2014): 28-45.

[Legal Act of Ukraine] (2015). http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1856329

Popovichenko, Yu. A. "Stratehichni priorytety formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky maloho pidpryiemnytstva v Ukraini" [Strategic priorities forming the system of economic security of small business in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3(2) (2014): 11-15.

Smokvina, H. A. "Finansova bezpeka yak stratehichna skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Financial security as a strategic component of economic security of Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3 (2014): 30-36.

Vasyltsiv, T. H., and Popovichenko, Yu. A. "Stratehichni zasady polityky zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemnytstva v Ukraini" [Strategic policy principles to ensure economic security business in Ukraine]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, no. 33 (2012): 262-268.

Zhmudenko, V. O. "Formuvannia ta mekhanizm realizatsii stratehii upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu ahrarnoi sfery" [The formation and mechanism of realization of economic security strategy for managing the agricultural sector]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 2(4) (2013): 72-80.

УДК 336.732:334.732.2

САМОРЕГУЛЬОВАНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРЕДИТНО-КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2016 **КЛИМЕНКО В. І.**

УДК 336.732:334.732.2

Клименко В. І. Саморегульована організація кредитних спілок як запорука ефективного розвитку кредитно-кооперативного сектора національної економіки

Метою статті є обґрунтування необхідності створення механізму саморегульованої організації кредитних спілок на основі паритетного представництва в її органах управління представників Національної асоціації кредитних спілок України та Всеукраїнської асоціації кредитних спілок з використанням досвіду Німеччини. Досліджено сучасний стан та особливості розвитку кредитно-кооперативного сектора економіки України. Виявлено, що недосконале державне регулювання не лише фінансової сфери економіки в цілому, а й кредитно-кооперативного сектора зокрема стало причиною виникнення ряду проблем, які перешкоджають їх ефективній діяльності. Ключовою з цих проблем є інституційна нездатність кредитних спілок до саморегулювання. Зважаючи на зарубіжний досвід (Німеччини) у сфері регулювання діяльності кредитно-кооперативного сектора, запропоновано запровадження саморегульованої організації сектора кредитних спілок. Вона повинна об'єднати представників державного регулятора та ринку, а також виконувати надзвичайно актуальну в сучасних умовах розвитку економіки України функцію непрямого нагляду, яка дозволить істотно зменшити ризики, сприяти зміцненню та підтримці ліквідності. У довгостроковій перспективі це дозволить забезпечити стабільність функціонування системи кредитної кооперації в Україні.

Ключові слова: *кредитні спілки, кредитна кооперація, Національна асоціація кредитних спілок України, Всеукраїнська асоціація кредитних спілок, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, саморегульована організація кредитних спілок.*
Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *8.*

Клименко Віта Іванівна *– старший викладач кафедри міжнародної економіки, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Україна)*
E-mail: *vita.klimenko@mail.ru*

УДК 336.732:334.732.2

Клименко В. И. Саморегулируемая организация кредитных союзов как залог эффективного развития кредитно-кооперативного сектора национальной экономики

Целью статьи является обоснование необходимости создания механизма саморегулируемой организации кредитных союзов на основе паритетного представительства в ее органах управления представителей Национальной ассоциации кредитных союзов Украины и Всеукраинской ассоциации кредитных союзов с использованием опыта Германии. Исследовано современное состояние и особенности развития кредитно-кооперативного сектора экономики Украины. Выявлено, что несовершенное государственное регулирование не только финансовой сферы экономики в целом, но и кредитно-кооперативного сектора в частности стало причиной возникновения ряда проблем, которые препятствуют их эффективной деятельности. Ключевой из этих проблем является институциональная неспособность кредитных союзов к саморегулированию. Учитывая зарубежный опыт (Германии) в сфере регулирования деятельности кредитно-кооперативного сектора, предложено введение саморегулируемой организации сектора кредитных союзов. Она должна объединить представителей государственного регулятора и рынка, а также выполнять чрезвычайно актуальную в современных условиях развития экономики Украины функцию косвенного надзора, которая позволит существенно уменьшить риски, будет способствовать укреплению и поддержке ликвидности. В долгосрочной перспективе это позволит обеспечить стабильность функционирования системы кредитной кооперации в Украине.

Ключевые слова: *кредитные союзы, кредитная кооперация, Национальная ассоциация кредитных союзов Украины, Всеукраинская ассоциация кредитных союзов, Национальная комиссия, осуществляющая государственное регулирование в сфере рынков финансовых услуг, саморегулируемая организация кредитных союзов.*
Рис.: *1.* ***Библ.:*** *8.*

Клименко Вита Ивановна *– старший преподаватель кафедры международной экономики, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Украина)*
E-mail: *vita.klimenko@mail.ru*

UDC 336.732:334.732.2

Klimenko V. I. Self-Regulatory Organization of Credit Unions as a Keystone of Efficient Developing the Credit-Cooperative Sector of the National Economy

The article is aimed at substantiation of the necessity of establishing a mechanism for self-regulatory organization of credit unions on the basis of parity representation in its governing bodies of representatives from both the National Association of Credit Unions of Ukraine and the Ukrainian Association of Credit Unions, making use of German experience. The current status together with development characteristics of the credit-cooperative sector of the Ukrainian economy have been examined. It was found that an imperfect State regulation, in the financial sector of economy as a whole as well as in the credit-cooperative sector in particular, has given rise to a number of problems that hinder their efficient performance. The crucial one among these concerns is the institutional failure of credit unions to regulate themselves. Considering the international experience (Germany) in the regulation of activities of the credit-cooperative sector, introduction of the self-regulatory organization of the credit unions sector has been proposed. It should provide cooperation of the public regulator and the market representatives, as well as perform the extremely relevant in modern conditions of development of Ukrainian economy function of indirect supervision, which will significantly reduce the risks, contributing to strengthening and supporting liquidity. In the long run this will ensure stability in the functioning of the credit cooperatives system in Ukraine.

Keywords: *credit unions, credit cooperatives, National Association of Credit Unions of Ukraine, All-Ukrainian Association of Credit Unions, National Commission, which implements State regulation of financial services markets, self-regulatory organization of credit unions.*
Pic.: *1.* ***Bibl.:*** *8.*

Klimenko Vita I. *– Senior Lecturer of the Department of International Economics, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalya Str., Poltava, 36014, Ukraine)*
E-mail: *vita.klimenko@mail.ru*

Кредитно-кооперативний сектор національної економіки – це невід'ємна частини кооперативного сектора економіки, представлений кредитними кооперативами та їх сервісною інфраструктурою, що здійснюють комерційну діяльність відповідно до кооперативної моделі бізнесу в інтересах своїх членів і суспільства в цілому. Цей сектор є важливою складовою економіки багатьох країн світу. Стійкість економіки країни суттєво залежить від ефективності роботи механізмів, які дозволяють акумулювати тимчасово вільні грошові кошти і перерозподілити їх з максимальною результативністю. Одним з таких механізмів, як показує світова економічна практика, є кредитні кооперативи, що функціонують на ринку фінансових послуг поряд з банками.

Зарубіжний досвід свідчить, що кредитні кооперативи залучають значну частину вільних грошових коштів населення у господарський обіг країни. Будучи своєрідною альтернативою комерційним банкам, кредитні кооперативи сприяють створенню конкурентного середовища на ринку фінансових послуг національної економіки.

Не винятком є і вітчизняний кредитно-кооперативний сектор національної економіки, який представлений кредитними спілками. Для української економіки кредитні спілки мають особливе значення. Комерційні банки, як правило, не зацікавлені в кредитуванні малого бізнесу та фізичних осіб через значну трудомісткість і високі витрати при роботі з ними. Крім цього, банківська система суттєво втратила довіру вкладників. У результаті – потенційні вкладники все більше надають перевагу зберіганню своїх заощаджень у готівковій формі, тим самим вилучаючи кошти із грошового обороту країни. Цю проблему з успіхом вирішують кредитні кооперативи, оскільки вони наділені ефективним інструментарієм, який дозволяє акумулювати розпорошені кошти населення, активізуючи тим самим процес їх залучення в економіку. Разом з тим, ефективному розвиткові кредитно-кооперативного сектора національної економіки заважають безліч проблем, основними з яких є:

- інституційна слабкість кредитних спілок, не підпорядкованих Національній асоціації кредитних спілок України і Всеукраїнській асоціації кредитних спілок;
- відсутність ефективного контролю за діяльністю кредитних спілок;
- відсутність механізму ефективного управління ліквідністю;
- обмеженість видів фінансових послуг, які надаються кредитними спілками своїм членам;
- гарантування вкладів членів кредитних спілок.

Подальший розвиток кредитно-кооперативного сектора в Україні потребує вдосконалення системи управління та суттєвого підвищення його стабільності. Міжнародний досвід свідчить, що важливим механізмом вирішення деяких з цих проблем може бути створення саморегульованої організації кредитних спілок. Необхідність створення саморегульованих організацій на ринку фінансових послуг піднімалась окремими дослідниками, однак реальний механізм їх заснування не розроблений на даний час.

Зарубіжний досвід свідчить, що однією з важливих функцій асоціацій є моніторинг діяльності своїх членів, тому, наприклад, у Німеччині такі асоціації мають назву «Аудиторські союзи». Основною функцією аудиторських союзів є визначення того, наскільки правильно облікова інформація первинних кредитних кооперативів відображає економічні події та важливі фінансові результати за звітний період. У результаті проведених перевірок складаються висновки про відповідність діяльності кооперативів визначеним критеріям, серед яких дотримання закону, порядку ведення бухгалтерського обліку тощо.

Проте функції аудиторських союзів у Німеччині є більш широкими і не зводяться до здійснення лише аудиторських перевірок кредитних кооперативів і складання на цій основі аудиторських висновків. Аудиторські союзи також:

- дають відгуки (або рецензії та власні пропозиції) на проекти законодавчих та інших нормативних актів щодо діяльності кредитних кооперативів;
- забезпечують представлення і захист в органах державного управління, в громадських організаціях прав і майнових інтересів кредитних кооперативів;
- розробляють пропозиції щодо покращення механізмів діяльності кооперативів.

Окрім цього, аудиторські союзи виконують також цілий ряд інших функцій, які необхідні для здійснення їх діяльності, наприклад, проводять навчання і підвищення кваліфікації співробітників членів союзу, створюють і керують фондами по забезпеченню діяльності членів союзу.

Нині українське законодавство не передбачає обов'язкового входження кредитних спілок до тієї чи іншої асоціації або саморегульованої організації, а також вимог до самоконтролю та внутрішнього аудиту.

Перші спроби самоконтролю, внутрішнього аудиту і підвищення стабільності функціонування кредитних спілок були здійснені шляхом утворення «Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» (далі – ПЗВ), до якого нині входять 37 кредитних спілок. Предметом діяльності «Програми захисту вкладів» є вжиття заходів з фінансової, організаційної, правової та методологічної підтримки кредитних спілок – учасників ПЗВ з метою забезпечення належного рівня їхньої фінансової стабільності, прозорості, ринкової ефективності та соціальної відповідальності.

Дві найбільші всеукраїнські асоціації – Національна асоціація кредитних спілок України (далі – НАКСУ) та Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (далі – ВАКС) не співпрацюють належним чином між собою, не створили систему взаємного обміну інформацією, лобіювання спільних стандартів та регулярного моніторингу. Як наслідок, ці два найбільші об'єднання не спрямовують свою діяльність на консолідацію кредитних спілок, здійснення належного контролю за діяльністю своїх членів, що негативно впливає на розвиток кредитно-кооперативного сектора національної економіки. До

цього часу асоціаціям не надано право здійснювати нагляд за діяльністю кредитних спілок, як це практикується в багатьох країнах світу [4]. Одним з головних чинників надійності та стабільності розвитку національного сектора кредитної кооперації, як свідчить зарубіжний досвід, є формування цілісної кооперативної системи та запровадження в її межах унікального механізму внутрішнього самоконтролю та аудиту. На нашу думку, доцільно наділити асоціації цими функціями, надавши їм статус саморегульованих організацій та важелі впливу на своїх членів у випадку недотримання встановлених стандартів діяльності.

Створення саморегульованої організації (СРО) для кредитних спілок дозволить вирішити проблему ефективності внутрішнього та зовнішнього контролю за діяльністю кредитних спілок. Як відомо, контроль за фінансово-господарською діяльністю кредитної спілки здійснює ревізійна комісія, яка підзвітна і відповідальна перед загальними зборами членів кредитної спілки. Склад членів ревізійної комісії в кількості не менше трьох осіб, які працюють на громадських засадах, обирають загальні збори [7]. До складу ревізійної комісії не можуть входити члени спостережної ради, правління, кредитного комітету та особи, які перебувають з кредитною спілкою у трудових відносинах. Така вимога Закону № 2908-III, на нашу думку, спрямована на забезпечення необхідного рівня незалежності ревізійної комісії як контрольного органу.

Не можна не погодитися з думкою В. Мохняка та В. Бачинського, які виокремили дві причини неефективної організації системи внутрішнього контролю кредитних спілок [5, с. 258–261]:

1) *високий рівень підконтрольності служби внутрішнього аудиту.* Ця служба безпосередньо підпорядкована спостережній раді, яка хоча і є наглядовим органом, проте фактично здійснює контроль та координацію діяльності кредитної спілки в період між загальними зборами членів спілки. Тому, якщо члени спостережної ради вчиняють злочинні шахрайські дії, то служба внутрішнього аудиту, як підконтрольний їм підрозділ, не завжди може цьому протидіяти;

2) *неналежний рівень компетентності членів ревізійної комісії.* У зв'язку з тим, що цей підрозділ здійснює свої повноваження на громадських засадах, її склад формується, як правило, із членів кредитної спілки (професійні контролери безкоштовно працювати не будуть), а серед них не завжди є компетентні фахівці з контролю. Отже, контроль діяльності кредитної спілки проводять здебільшого або недостатньо некомпетентні в цьому люди, або обізнані фахівці не можуть належним чином виконати свої обов'язки внаслідок їх залежності від керівництва.

Створення саморегульованої організації кредитних спілок (СРО) може вирішити вказані проблеми, тим паче, що у світовій практиці накопичено значний досвід діяльності зазначеної організації. У існуючій практиці реалізовано два основні формати його реалізації:

1) режим регулювання має повністю використовувати потенціал саморегульованих організацій, які здійснюють нагляд за відповідними секторами, а інтенсивність контролю залежить від розміру та особливостей ринків у цілому;

2) СРО підлягають контролю з боку регулятора і повинні неупереджено та адекватно ставитися до своїх учасників, дотримуватися конфіденційності, користуючись делегованими їм повноваженнями та обов'язками.

Існує багато різноманітних моделей СРО і ступенів інтенсивності їх використання. Нами було запропоновано створити саморегульовану організацію (СРО) сектора кредитних спілок на основі паритетного представництва в її органах управління представників Національної асоціації кредитних спілок (НАКСУ) та Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС), що дозволить консолідувати рух кредитних спілок та запровадити поширений у міжнародній практиці непрямий нагляд, зробивши його більш ефективним при мінімальних бюджетних витратах (*рис. 1*) [4].

Слід зазначити, що чинне законодавство передбачає можливість створення СРО. Однак Закон України «Про кредитні спілки» містить певне обмеження: «… за рішенням Уповноваженого органу одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок може бути надано статус саморегульованої організації кредитних спілок – членів асоціації» [7]. Це означає, що для отримання статусу саморегульованої асоціація має об'єднувати не менше 30% загальної кількості кредитних спілок України. Основною перешкодою щодо набуття вищеперерахованих повноважень для існуючих асоціацій є недостатня кількість їх членів: ВАКС об'єднує 142 кредитні спілки країни (24% від загальної кількості кредитних спілок країни) [2], НАКСУ – 139 (23%) [1]. Тому нами запропоновано створення СРО саме на основі об'єднання двох найбільших асоціацій країни, що консолідуватиме кредитно-кооперативний сектор національної економіки.

Додатковим аргументом на користь створення СРО кредитних спілок є підготовлена Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг) «Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки» [8], в якій визначені основні напрями. Серед них, у контексті формування перспективної моделі національної системи кредитної кооперації, ми акцентуємо увагу на першому напрямі: дерегуляція на ринках небанківських фінансових послуг і спрощення регуляторного середовища. Його зміст стосується «сприяння утворенню саморегульованих організацій суб'єктами нагляду на ринках небанківських фінансових послуг і делегування їм окремих функцій державного регулювання».

На користь створення СРО для кредитних спілок існують такі аргументи:

- розширюються можливості вибору ефективних форм регулювання ринку взаємного кредитування, зокрема, виникає можливість створити інституціональну альтернативу державному регулюванню;
- створюються можливості подолання негативних явищ на ринку без втручання органів дер-

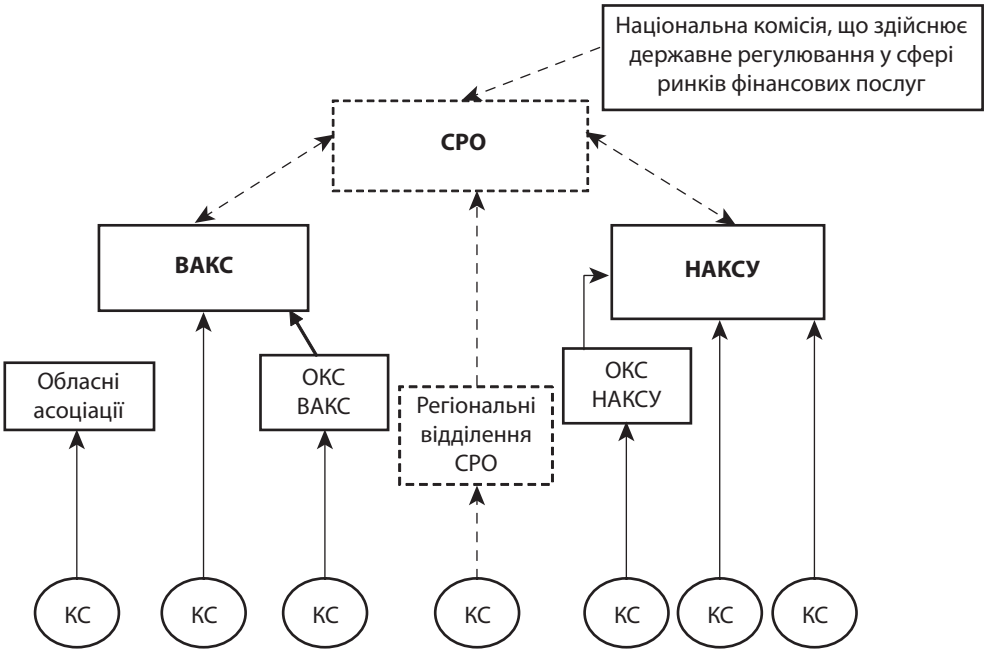

Рис. 1. Модель створення саморегульованої організації кредитних спілок у кредитно-кооперативному секторі національної економіки [4]

Примітка: ВАКС – Всеукраїнська асоціація кредитних спілок; НАКСУ – Національна асоціація кредитних спілок України; СРО – саморегульована організація; ОКС – об'єднані кредитні спілки; КС – кредитні спілки; —— – існуючі зв'язки та об'єкти; - - - - – пропоновані зв'язки та об'єкти.

жавної влади на добровільній та нормативній основі;

- виникає інфраструктура, яка дозволить здійснювати обговорення та консультування з усіма учасниками ринку під час опрацювання регулюючих рішень [6].

Не можна не погодитися з положенням, зазначеним у Звіті Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ у системі кредитної кооперації, про те, що обов'язковою вимогою до СРО має стати її спроможність на належному рівні проводити моніторинг операційних та фінансових ризиків у діяльності своїх членів та, за потреби, запроваджувати програми фінансового оздоровлення та організаційної реструктуризації кредитних спілок. Важливою має бути роль СРО у процесі виведення неплатоспроможних кредитних спілок з ринку у співпраці з державним регулятором та відповідним фондом гарантування вкладів [3].

На нашу думку, СРО доцільно надати право здійснювати внутрішній незалежний аудит своїх членів з відповідним визнанням висновків цього аудиту державними органами (зокрема Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг або іншої установи, яка виконуватиме функції держрегулятора), як це відбувається, наприклад, у Німеччині. Це дозволить СРО, по-перше, оперативно контролювати ризики діяльності та впливати на діяльність кредитних спілок, що є її членами. По-друге, послуги аудиторських компаній, як правило, є дуже дорогими, що потенційно негативно впливає на фінансовий стан кредитних спілок. Тому доцільно запровадити європейську практику самоконтролю кредитної кооперації через створення мережі профільних асоціацій. Крім того, злочинна діяльність псевдоспілок свідчить, що наявність висновків незалежного аудитора не захищає спілку від проблем, а її членів – від втрати заощаджень. Крім виконання суто контрольних функцій, саморегулівна організація СРО може здійснювати правове, економічне, фінансове управління і бухгалтерське консультування, представляти кредитні кооперативи в судових і податкових органах, проводити постановку і організацію бухгалтерського обліку та інше. Вибір аудитора має бути правом самого кредитного кооперативу.

Кожна з асоціацій повинна делегувати до СРО по три представника від своїх структур та одного представника, делегованого державою, оскільки, відповідно до згаданої вище Стратегії СРО, надаватимуться окремі функції державного регулювання [8].

ВИСНОВКИ

Таким чином, створення саморегульованої організації кредитних спілок на базі НАКСУ і ВАКС може стати важливим інструментом досягнення цілей ефективного регулювання ринку кредитної кооперації. Створення у кредитно-кооперативному секторі національної економіки саморегульованої організації кредитних спілок буде сприяти об'єднанню і координації діяльності всіх кредитних кооперативів, які працюють в Україні, лобіюванню інтересів її учасників у загальнодержавних і регіональних законодавчих і виконавчих органах влади, що, безумовно, сприятиме стабільному розвитку в майбутньому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюлетень кредитних спілок України // Національна асоціація кредитних спілок України. – 2015. – № 1(59) [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unascu.org.ua/bulletin/59.pdf

2. Вісник кредитної кооперації // Офіційний веб-сайт Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vaks.org.ua/?menu=Bulletin_cooperative

3. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації від 22.10.2010 р. № 5 // Офіційний веб-сайт Всеукраїнської асоціації кредитних спілок. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vaks.org.ua

4. Клименко В. І. Створення саморегульованої організації кредитних спілок як передумова ефективного розвитку національної системи кредитної кооперації / В. І. Клименко // Молодий вчений. – 2015. – № 4 (19). – Ч. 1. – С. 71–74.

5. Мохняк В. С. Організація системи внутрішнього контролю в кредитних спілках / В. С. Мохняк, В. І. Бачинський // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 258–261.

6. Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про кредитні спілки» (щодо створення саморегульованої організації кредитних спілок) : Проект Закону України від 28.01.2010 р. № 6010 // Юстініан. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3422

7. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III : поточна редакція від 28.06.2015 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

8. Щодо затвердження Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки та підготовки Плану заходів щодо її реалізації // Офіційний веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/news/918.html

Науковий керівник – Педченко Н. С., доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки, управління та інформаційних технологій Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

REFERENCES

"Biuleten kredytnykh spilok Ukrainy" [Bulletin of Credit Unions of Ukraine]. Natsionalna asotsiatsiia kredytnykh spilok Ukrainy. http://www.unascu.org.ua/bulletin/59.pdf

Klymenko, V. I. "Stvorennia samorehulivnoi orhanizatsii kredytnykh spilok yak peredumova efektyvnoho rozvytku natsionalnoi systemy kredytnoi kooperatsii" [Creating a self-regulatory organization of credit unions as a prerequisite for the effective development of a national system of credit cooperation]. *Molodyi vchenyi*, vol. 1, no. 4 (19) (2015): 71-74.

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://www.vaks.org.ua

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3422

[Legal Act of Ukraine] (2001). Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

Mokhniak, V. S., and Bachynskyi, V. I. "Orhanizatsiia systemy vnutrishnyoho kontroliu v kredytnykh spilkakh" [The organization of internal control in credit unions]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 258-261.

"Shchodo zatverdzhennia Stratehii reformuvannia derzhavnoho rehuliuvannia rynkiv nebankivskykh finansovykh posluh na 2015–2020 roky ta pidhotovky Planu zakhodiv shchodo yii realizatsii" [On approval of the Strategy of reforming state regulation of non-banking financial services in the years 2015–2020 and preparation of the Action Plan for its implementation]. Ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. http://nfp.gov.ua/news/918.html

"Visnyk kredytnoi kooperatsii" [Bulletin credit cooperatives]. Ofitsiinyi veb-sait Vseukrainskoi asotsiatsii kredytnykh spilok Ukrainy. http://www.vaks.org.ua/?menu=Bulletin_cooperative

УДК 336.717: 339.924

РОЗВИТОК РИНКУ ФАКТОРИНГОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

© 2016 **КОЛОДІЗЄВА С. О.**

УДК 336.717: 339.924

Колодізєва С. О. Розвиток ринку факторингових послуг України в умовах європейської інтеграції

Стаття присвячена дослідженню стану, проблем і перспектив розвитку ринку факторингових послуг України в умовах європейської інтеграції, а також визначенню напрямів вирішення проблем функціонування національного ринку факторингу з метою забезпечення його інтеграції в європейський фінансовий простір. Обґрунтовано актуальність використання європейського досвіду у сфері управління послугами факторингу для розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг в умовах економічної глобалізації. На підставі результатів аналізу перспектив управління фінансовими послугами вітчизняних банків у контексті провідних глобальних тенденцій розвитку ринку факторингових послуг визначено ключові групи проблем, що безпосередньо стосуються розвитку факторингу в Україні. Запропоновано використання європейського досвіду у сфері управління послугою факторингу в банках з метою вирішення проблем розвитку вітчизняного ринку факторингу та активізації інтеграційних процесів на ринку фінансових послуг України. Перспективою подальших досліджень є вдосконалення управління факторинговими послугами банків з метою приведення якості факторингового обслуговування у відповідність до європейських та міжнародних стандартів.

Ключові слова: *факторингові послуги, банк, економічна глобалізація, європейська інтеграція.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *18.*

Колодізєва Світлана Олегівна – *кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)*

E-mail: *kolodizeva_svetlana@meta.ua*

УДК 336.717: 339.924

Колодизева С. О. Развитие рынка факторинговых услуг Украины в условиях европейской интеграции

Статья посвящена исследованию состояния, проблем и перспектив развития рынка факторинговых услуг Украины в условиях европейской интеграции, а также определению направлений решения проблем функционирования национального рынка факторинга с целью обеспечения его интеграции в европейское финансовое пространство. Обоснована актуальность использования европейского опыта в сфере управления услугами факторинга для развития отечественного рынка финансовых услуг в условиях экономической глобализации. На основании результатов анализа перспектив управления финансовыми услугами отечественных банков в контексте ведущих мировых тенденций развития рынка факторинговых услуг определены ключевые группы проблем, которые непосредственно касаются развития факторинга в Украине. Предложено использование европейского опыта в сфере управления услугой факторинга в банках с целью решения проблем развития отечественного рынка факторинга и активизации интеграционных процессов на рынке финансовых услуг Украины. Перспективой дальнейших исследований является усовершенствование управления факторинговыми услугами банков с целью приведения качества факторингового обслуживания в соответствие с европейскими и международными стандартами.

Ключевые слова: *факторинговые услуги, банк, экономическая глобализация, европейская интеграция.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *18.*

Колодизева Светлана Олеговна *– кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры банковского дела, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)*

E-mail: *kolodizeva_svetlana@meta.ua*

UDC 336.717: 339.924

Kolodizieva S. O. Development of the Factoring Services Market in Ukraine in the Context of European Integration

The article is concerned with researching the status, problems and prospects of development of the factoring services market in Ukraine in the context of European integration, as well as identification of directions in terms of solution to the problems of functioning of national factoring market with a view to ensuring its integration into the European financial space. The article substantiates actuality of using the European experience in the sphere of management of factoring services for the development of the domestic financial services market under the conditions of economic globalization. Based on the results of an analysis of the prospects for management of financial services by the domestic banks in the context of the world's leading trends as to development of factoring services market, key problem groups that are directly related to the development of factoring in Ukraine have been identified. Use of the European experience in the field of management of factoring service in the banks has been proposed with a view to solving development problems of the domestic factoring market and intensification of integration processes in the financial services market of Ukraine. The prospect of further research is improving the management of factoring services of banks with the purpose of bringing the quality of factoring services in line with the European and international standards.

Keywords: *factoring services, bank, economic globalization, European integration.*

Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *18.*

Kolodizieva Svitlana O. *– PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Banking, Kyiv National University of Trade and Economy (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)*

E-mail: *kolodizeva_svetlana@meta.ua*

Сучасні тенденції розвитку світового ринку фінансових послуг в умовах економічної глобалізації вимагають дослідження ринку факторингових послуг в Україні. Важливою рисою міжнародного ринку фінансових послуг є поява нових послуг та інструментів, що забезпечує розвиток взаємозв'язків між учасниками світового фінансового простору. Необхідність участі вітчизняного ринку фінансових послуг у євроінтеграційних процесах обумовлює доцільність дослідження та запровадження у вітчизняну практику фінансових послуг, що характерні для світового фінансового сектора. Серед таких фінансових послуг важливе місце займає послуга факторингу, розвиток та активне надання фінансовими установами якої може забезпечити необхідними фінансовими ресурсами вітчизняні підприємства.

Дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку факторингу присвячені наукові праці таких вчених, як І. Є. Бучко [1], І. В. Вітвіцька

[2], Ю. В. Прохорова [10], О. В. Тригуб [12], І. В. Фаринович [15], І. В. Фурман [16], Г. В. Шпаргало [17] та ін. Однак, незважаючи на наявність публікацій з даної тематики, проблеми та перспективи розвитку факторингових послуг в Україні в умовах європейської інтеграції є недостатньо висвітленими та потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження стану, проблем і перспектив розвитку ринку факторингових послуг України в умовах європейської інтеграції, а також визначення напрямів вирішення проблем функціонування національного ринку факторингу з метою забезпечення його інтеграції в європейський фінансовий простір.

Ринок факторингових послуг України знаходиться на етапі свого формування та становлення, оскільки послуга факторингу все ще залишається новою як для споживачів, так і для фінансових установ, що її пропонують, про що свідчать незначні обсяги надання таких послуг [6; 15; 18] порівняно з іншими розвинутими країнами світу.

Першою фінансовою установою, що запропонувала послугу факторингу на вітчизняному ринку фінансових послуг, виступила саме банківська установа, після чого почали з'являтися перші факторингові компанії. Банки залишаються в Україні найбільш активними учасниками ринку факторингових послуг, що обумовлює його розвиток саме за європейською моделлю.

В умовах політичної та економічної асоціації України з Європейським Союзом та світових глобалізаційних процесів на розвиток ринку факторингу в Україні впливають сучасні характерні світові тенденції поширення послуги факторингу. За даними найбільшої за кількістю членів Факторингової асоціації у світі *Factors Chain International* (FCI) [18], факторингова індустрія відчуває стійке зростання. Діяльність FCI, що є глобальною мережею, об'єднує 242 факторингові компанії із 64 країн світу, підтверджує значний потенціал зростання внутрішньої та міжнародної торгівлі на основі розвитку факторингу.

Щодо позитивних тенденцій розвитку національного ринку факторингових послуг [1; 2; 7; 10; 12; 15–18], слід зазначити таке:

- факторинг сприяє внутрішній та міжнародній торгівлі, тому для України доцільним є збільшення обсягів факторингових операцій;
- використання Україною європейської моделі факторингу припускає підвищення активності банків щодо надання послуги факторингу;
- євроінтеграційні процеси України та перспективи її приєднання до Європейського Союзу дозволяють стверджувати, що існують необхідні зовнішні та внутрішні передумови для розвитку як внутрішнього (за показником «питома вага внутрішнього факторингу» Україна посідає третє місце в Європі), так і міжнародного факторингу;
- високі темпи розвитку міжнародного факторингу в Європі висувають перед банками України завдання нарощувати обсяги надання послуги міжнародного факторингу;
- Україна займає передостаннє місце в Європі за обсягами факторингу на одну компанію/банк, що свідчить про необхідність підвищення потенціалу факторингу через надання цієї послуги як великому, так і малому, середньому бізнесу;
- за показником «темп приросту обсягів факторингу» Україна посідає 15 місце серед країн Європи, що відповідає середнім значенням такого показника та свідчить про позитивні тенденції щодо розвитку національного ринку факторингу загалом.

Водночас, результати аналізу вітчизняного ринку факторингу у світлі глобальних тенденцій його розвитку та зв'язку з перспективами вдосконалення управління фінансовими послугами банків (*табл. 1*), свідчать про наявність низки проблем, що стосуються управління послугою факторингу вітчизняними банками.

Відповідно до табл. 1, у контексті глобальних і національних тенденцій розвитку банківського факторингу визначено такі проблеми:

- пов'язані з якістю послуги факторингу та її вартістю;
- нормативно-правового регулювання факторингових операцій;
- формування ефективних внутрішніх та зовнішніх факторингових ланцюгів.

Серед проблем, пов'язаних з якістю та вартістю факторингових послуг, доцільно виокремити такі:

- незадовільна якість послуг факторингу, що пов'язано з відсутністю відповідного програмного забезпечення, сучасних технологій факторингового обслуговування клієнтів;
- відсутність досвіду та кваліфікованих кадрів у сфері факторингового обслуговування. Позитивним є прийняття розпорядження Нацкомфінпослуг від 27.03.2013 р. № 1002 «Про затвердження Типових програм підвищення кваліфікації керівників та головних бухгалтерів фінансових компаній, які надають фінансові послуги з надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, за власні кошти, фінансового лізингу, факторингу, гарантій, поручительств, переказу коштів, обміну валют, а також інших кредитних установ» [5];
- відсутність можливості надання клієнтам комплексу послуг, який передбачений факторинговим обслуговуванням у розвинутих країнах. Здійснення факторингу лише як фінансування, без додаткових послуг, суперечить світовій практиці та сутності факторингу;
- спрямованість факторингового обслуговування переважно на великий, а не на середній та малий бізнес [8; 9];
- відсутність стандартизації та контролю якості факторингового обслуговування [11];
- належність лише одного банку України до найбільшої міжнародної факторингової асоціації FCI, що пов'язано з відсутністю ефективної моделі побудови факторингового бізнесу, яка б най-

Таблиця 1

Перспективи управління фінансовими послугами банків у контексті провідних тенденцій розвитку ринку факторингових послуг

Глобальна тенденція	Тенденція розвитку в Україні	Тенденція ринку банківських послуг	Перспективи управління послугами факторингу
Значний вплив на зростання обсягів внутрішньої та міжнародної торгівлі	Переважна кількість договорів факторингу в «інших» галузях, під якими фахівці розуміють сферу торгівлі	Переважна частка банківських кредитів у джерелах фінансування операцій факторингу	Перспективним є надання послуг факторингу для забезпечення торговельних операцій обіговими коштами
Європейські країни використовують модель розвитку факторингу, якій властива лідируюча роль банків на ринку	Ринок факторингу є олігопольним – 10 фінансових установ надають більшу частину обсягів факторингу	Банки замість конкуренції з факторинговими компаніями використовують партнерство	Банки повинні стати фокусними компаніями в факторингових ланцюгах на внутрішньому та зовнішньому ринках
Факторинг динамічно розвиваються в країнах, де ринок факторингу є містким і незаповненим	На ринку фінансових послуг факторинг займає лідируюче місце та динамічно розвивається (за обсягом, кількістю укладених угод та кількістю компаній/ банків)	Банки пропонують комплексну послугу факторингу, яка включає в себе додаткові послуги	Необхідно вдосконалювати факторингове обслуговування клієнтів через надання повного комплексу додаткових та гібридних послуг, поєднуючи факторинг з іншими продуктами банку
Вартість однієї угоди* факторингу є високою в розвинутих країнах Європи	Вартість однієї факторингової угоди має тенденцію до зниження	Банки надають факторинг на невигідних для клієнтів умовах, які дуже різняться, що унеможливлює їх порівняння в різних банках	Необхідно зменшувати вартість факторингової послуги** та стандартизувати умови її надання в різних банках

Примітка: * – обсяг однієї угоди; ** – вартість послуги для клієнтів.

Джерело: складено автором на підставі опрацювання [1–4; 7; 8; 10–18].

більшою мірою відповідала потребам суб'єктів господарювання;

- складність процесу отримання факторингу для нових клієнтів через необхідність оформлення великого пакета документів, оскільки при проведенні оцінки потенційного споживача факторингу банки використовують схеми, ідентичні кредитним. Однак факторинг повинен мати переваги перед кредитом і сприяти зростанню продажів та рентабельності клієнтів;
- висока вартість послуги факторингу (з урахуванням номінальної ставки фінансування та комісій). Вартість послуги факторингу в Україні в десятки разів перевищує її вартість у розвинених країнах. Банки визначають розмір плати за домовленістю з конкретним клієнтом за кожним договором факторингу, що призводить до подорожчання цієї послуги.

Серед проблем нормативно-правового регулювання факторингових операцій нами виокремлено такі:

- наявність протиріч у законодавстві України, які стосуються регулювання факторингових операцій, призвела до того, що переваги факторингу для клієнта (фінансування на реальний час товарного кредиту, необов'язковість забезпечення та оформлення безлічі документів, можливість стежити за платежами покупців) неможливо використати повною мірою;
- відсутність законодавчого регулювання гібридних банківських послуг, наприклад, застосування лізингу у схемі факторингу. У цьому випадку застава віддається позичальникові у лізинг, а компанія-фактор знижує свої ризики, адже застава залишається в її власності й легко може бути повернута від позичальника без судових розглядів, якщо той так і не почне платити за кредитом [14];
- можливість списання кредитів української банківської системи, оскільки фінансовим компаніям дозволено відносити кошти (дисконт) від продажу боргів на валові витрати. Першочергово банки продають портфелі проблемних кредитів колекторам, які намагатимуться стягнути з позичальників максимум коштів, однак повернути усі борги все одно неможливо. Така ситуація призводить до того, що боржники зможуть уникнути погашення кредитів [14];
- відсутність зобов'язань у банків надавати факторинг як комплексне обслуговування: фінансування, інформаційно-аналітичне обслуговування, робота з дебіторами клієнта, що спрямована на дотримання умов договору щодо строків оплати за рахунок кваліфікованих кадрів з питань факторингу, що пов'язано з особливостями нормативно-правового регулювання факторингових операцій [14];
- відсутність регламентації надання та стандартизації якості факторингового обслуговування;
- відсутність законодавчого підґрунтя для створення пільгових умов у сфері оподаткування

факторингових операцій, що має забезпечити зниження вартості такої послуги для клієнтів;

- відсутність чітких методичних рекомендацій з відображення операції факторингу в бухгалтерському обліку. Підприємство може самостійно вирішувати, яким чином відображати факторингові операції в обліку;
- відсутність відповідальності перед фактором за невиконання або неналежне виконання боржником своїх зобов'язань, якщо даний договір є безрегресним (згідно із статтею 1081 ЦК України), у зв'язку з чим частіше за все банки надають послуги факторингу з регресом, який передбачає наявність поручительства клієнта за свого дебітора, а не факторингу без регресу, який цього не потребує.

Серед проблем формування ефективних внутрішніх та зовнішніх факторингових ланцюгів доцільно виокремити такі:

- наявність на ринку факторингових послуг ланцюгів «банк – дочірня факторингова компанія», існування яких призводить до того, що всі операції факторингу виконують підконтрольні факторингові компанії, а не банки. Факторинг використовується не для фінансування суб'єктів господарювання, а як засіб списання проблемних кредитів банків;
- відсутність зв'язків банків України із міжнародними факторинговими організаціями, серед яких International Factors Group S.C., Heller International Group і Factors Chain International (FCI), Європейське об'єднання факторингових асоціацій, Східноєвропейська факторингова асоціація. Такі міжнародні факторингові організації об'єднують факторингові компаній та банки різних країн світу;
- належність лише одного вітчизняного банку до глобальних факторингових ланцюгів (тільки (ПАТ «Укрсоцбанк» входить у міжнародну факторингову організацію FCI), що перешкоджає досягненню конкурентних переваг банків України у сфері міжнародних торгово-фінансових послуг, участі в глобальній мережі першокласних факторингових компаній та впровадженню стандартних процедур, спрямованих на підтримку загальної якості факторингових послуг;
- відсутність ефективних факторингових ланцюгів, що об'єднують банк-фактор із суб'єктами господарювання, як з клієнтами, так і з дебіторами. Формування таких ланцюгів повинно сприяти створенню взаємовигідних умов факторингового обслуговування та ефективному функціонуванню ринку факторингових послуг як одного з перспективних джерел фінансування підприємств;
- невідповідність дебіторів критеріям банків, що перешкоджає створенню ефективних ланцюгів банків-факторів з суб'єктами господарювання. Це є недоліком тому, що не всіх дебіторів підприємству вдасться перевести на факторинг, а також тому, що для попереднього вивчення стану справ дебітора банку потрібний додатковий час. Але в результаті підприємство все одно виграє, оскільки всі його дебітори виявляються перевіреними банком на предмет їхньої платоспроможності;
- відсутність ефективних ланцюгів, ланками яких виступають учасники різних банківських операцій, таких як факторинг, лізинг та ін., що стримує розвиток ринку факторингу. Формування таких внутрішніх відносно банка-фактора ланцюгів буде сприяти оптимізації надання банківських послуг і поширенню інформованості та обізнаності суб'єктів господарювання про нетрадиційні фінансові послуги, до яких відноситься факторинг.

Проблеми розвитку ринку факторингових послуг України та можливі напрями їх вирішення в контексті інтеграції вітчизняного ринку факторингу в європейський фінансовий простір представлено на *рис. 1.*

Вирішенню проблем розвитку ринку факторингових послуг буде сприятиме поширення європейського досвіду у сфері факторингового обслуговування та активізація інтеграційних процесів на ринку банківських послуг України.

ВИСНОВКИ

Основними проблемами ринку факторингових послуг в контексті глобальних і національних тенденцій його розвитку є проблеми, що пов'язані з якістю послуги факторингу та її вартістю; проблеми нормативно-правового регулювання факторингових операцій; проблеми формування ефективних внутрішніх та зовнішніх факторингових ланцюгів. Використання банками європейського досвіду в управлінні послугами факторингу забезпечить не тільки вирішення основних проблем факторингового обслуговування, але й створить сприятливі умови для інтеграції вітчизняного ринку банківських послуг у європейський фінансовий простір.

Перспективами подальших досліджень є вдосконалення управління факторинговими послугами банків з метою приведення якості факторингового обслуговування у відповідність до європейських та міжнародних стандартів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко І. Є. Розвиток факторингових послуг у банківському секторі України / І. Є. Бучко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – № 23.15. – С. 190–195.

2. Вітвіцька І. В. Проблеми та перспективи розвитку факторингових послуг в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Вітвіцька. – Режим доступу : http://udau.edu.ua

3. Гвізда М. В. Необхідність застосування факторингу в Україні та проблеми його розвитку[Електронний ресурс] / М. В. Гвізда.– Режим доступу : http://libfor.com/index.php?newsid=1674.

4. Гущак Є. В. Особливості розвитку ринку факторингових послуг в Україні [Електронний ресурс] / Є. В. Гущак, Ю. В. Шмагіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com

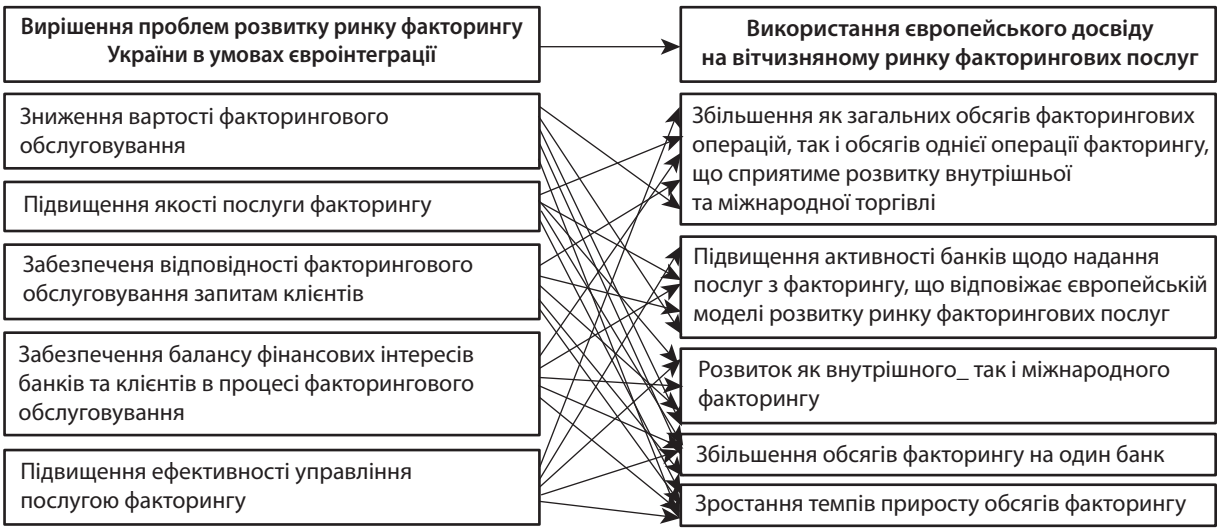

Рис. 1. Вирішення проблем розвитку ринку факторингових послуг України в контексті його інтеграції в європейський фінансовий простір

Джерело: розроблено автором.

5. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює Державне регулювання у сфері ринків Фінансових послуг, за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.dfp.gov.ua/

6. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Ринок небанківських фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1191

7. Офіційний сайт IFG. GlobalIndustry Activity Reports [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifgroup.com/

8. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21.12.2000 № 2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2157-14

9. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada. gov.ua/

10. Прохорова Ю. В. Дослідження стану ринку факторингу в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Прохорова, М. О. Терновська. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua

11. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки від 31.10. 2012 р. № 867-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/867-2012-р

12. Тригуб О. В. Специфіка діяльності вітчизняних банків на ринку факторингових послуг / О. В. Тригуб // Проблеми економіки. – 2014. – № 1.– С. 284–291.

13. Трошина О. В. Проблеми розвитку факторингу в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Трошина, Г. С. Тодосейчук. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com

14. Українське агентство фінансового розвитку. Ринок факторингових послуг: тенденції розвитку та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/116.htm

15. Фаринович І. В. Світові та вітчизняні тенденції розвитку ринку факторингових послуг [Електронний ресурс] / І. В. Фаринович. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/

16. Фурман І. В. Процес формування ринку факторингових послуг в Україні: проблематика та шляхи розширення [Електронний ресурс] / І. В. Фурман. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/

17. Шпаргало Г. Є. Факторингові операції в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]/ Г. Є. Шпаргало, Н. В. Наконечна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua

18. Factors Chain International [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.fci.nl/home

REFERENCES

Buchko, I. Ye. "Rozvytok faktorynhovykh posluh u bankivskomu sektori Ukrainy" [The development of factoring services in the banking sector of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.15 (2013): 190-195.

Farynovych, I. V. "Svitovi ta vitchyzniani tendentsii rozvytku rynku faktorynhovykh posluh" [Global and domestic trends in the market of factoring services]. http://irbis-nbuv.gov.ua/

Furman, I. V. "Protses formuvannia rynku faktorynhovykh posluh v Ukraini: problematyka ta shliakhy rozshyrennia" [The formation of factoring services market in Ukraine: problems and ways to expand]. http://irbis-nbuv.gov.ua/

"Factors Chain International" http://www.fci.nl/home

"Global Industry Activity Reports". Ofitsiinyi sait IFG. http://www.ifgroup.com/

Hvizda, M. V. "Neobkhidnist zastosuvannia faktorynhu v Ukraini ta problemy ioho rozvytku" [The need for factoring in Ukraine and problems of development]. http://libfor.com/index.php?newsid=1674

Hushchak, Ye. V., and Shmahina, Yu. V. "Osoblyvosti rozvytku rynku faktorynhovykh posluh v Ukraini" [Features of factoring services market in Ukraine]. http://www.rusnauka.com

[Legal Act of Ukraine] (2000). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2157-14

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon.rada.gov.ua/

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-p

Prokhorova, Yu. V., and Ternovska, M. O. "Doslidzhennia stanu rynku faktorynhu v Ukraini" [Research of the factoring market in Ukraine]. http://www.nbuv.gov.ua

"Rynok faktorynhovykh posluh: tendentsii rozvytku ta perspektyvy" [Factoring Market: trends and prospects]. Ukrainske ahentstvo finansovoho rozvytku. http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/116.htm

"Rynok nebankivskykh finansovykh posluh" [Market non-bank financial services]. Natsionalne reitynhove ahentstvo «Riurik». http://www.rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1191

Shparhalo, H. Ye., and Nakonechna, N. V. "Faktorynhovi operatsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Factoring transactions in Ukraine: problems and prospects]. http://www.nbuv.gov.ua

Troshyna, O. V., and Todoseichuk, H. S. "Problemy rozvytku faktorynhu v Ukraini" [Problems of development of factoring in Ukraine]. http://www.rusnauka.com

Tryhub, O. V. "Spetsyfika diialnosti vitchyznianykh bankiv na rynku faktorynhovykh posluh" [The specificity of domestic banks in the factoring services]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 284-291.

Vitvitska, I. V. "Problemy ta perspektyvy rozvytku faktorynhovykh posluh v Ukraini" [Problems and prospects of factoring services in Ukraine]. http://udau.edu.ua

"Zvit pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie Derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh, za 2013 rik" [Annual Report of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, by 2013]. http://www.dfp.gov.ua/

УДК 336.7

ПОТОЧНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СИНДИКОВАНОГО КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВ

© 2016 **КУРДИДИК Н. І.**

УДК 336.7

Курдидик Н. І. Поточний стан і перспективи синдикованого кредитування банків

Аналізується сутність синдикованого кредитування та тенденції такого виду кредитування серед українських комерційних банків. Досліджено економічну сутність, основні адміністративні та економічні ризики синдикованого кредитування. При оцінці тенденцій синдикованого кредитування в Україні проаналізовано загальні обсяги отриманих синдикованих кредитів усіма підприємствами та обсяги отриманих синдикованих кредитів комерційними банками зокрема. Також для оцінки місця комерційних банків на ринку синдикованого кредитування в Україні досліджено динаміку кількості синдикованих кредитів, отриманих за галузями економіки. На основі даних про отримані кредити комерційними банками України визначено основні цілі синдикованих кредитів. Для оцінки ступеня впливу синдикованого кредитування на роботу комерційних банків проаналізовано динаміку основних показників роботи комерційних банків через квартал, два квартали та через рік після отримання синдикованого кредиту.

Ключові слова: *синдикований кредит, комерційний банк, банківські ризики.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *8.*

Курдидик Назар Іванович *– аспірант, кафедра менеджменту банківської діяльності, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

УДК 336.7

Курдыдык Н. И. Текущее состояние и тенденции синдицированного кредитования банков

Анализируется сущность синдицированного кредитования и тенденции такого вида кредитования среди украинских коммерческих банков. Исследованы экономическая сущность, основные административные и экономические риски синдицированного кредитования. При оценке тенденций синдицированного кредитования в Украине проанализированы общие объёмы полученных синдицированных кредитов всеми предприятиями и общие объёмы полученных синдицированных кредитов коммерческими банками. Также для оценки места коммерческих банков на рынке синдицированного кредитования в Украине исследована динамика количества синдицированных кредитов, полученных по отраслям экономики. На основе данных о полученных кредитах коммерческими банками Украины определены основные цели синдицированных кредитов. Для оценки степени влияния синдицированного кредитования на работу коммерческих банков проанализирована динамика основных показателей работы коммерческих банков через квартал, два квартала и через год после получения синдицированного кредита.

Ключевые слова: *синдицированный кредит, коммерческий банк, банковские риски.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *8.*

Курдыдык Назар Иванович *– аспирант, кафедра менеджмента банковской деятельности, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

UDC 336.7

Kurdydyk N. I. Current Status and Trends of Syndicated Crediting Banks

The article analyzes the substance of syndicated crediting and trends of this type of crediting among the Ukrainian commercial banks. The economic substance, the main administrative and economic risks of syndicated crediting have been examined. When assessing the trends of syndicated crediting in Ukraine, the general volumes of the syndicated credits received by all enterprises together with the general volumes of syndicated credits obtained by commercial banks have been analyzed. Also, in order to estimate the place of commercial banks at the syndicated crediting market in Ukraine, dynamics of the number of syndicated credits received by the economy branches has been researched. Based on the data regarding the credits obtained by commercial banks of Ukraine, the main objectives of syndicated credits have been defined. To estimate the degree of influence of syndicated crediting on the activities of commercial banks, dynamics of the major indicators of commercial banks' performance through the quarter, two quarters and a year after receiving a syndicated credit have been analyzed.

Keywords: *syndicated credit, commercial bank, bank risks.*
Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *8.*

Kurdydyk Nazar I. *– Postgraduate Student, Department of Management of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

Одним з найгнучкіших і найбільш масштабних джерел капіталу на міжнародних ринках є ринок синдикованого кредитування. Визначальними рисами ринку синдикованого кредитування є різноманітність його учасників, чутливість до змін і, як наслідок, його гнучкість. Ринок синдикованого кредитування є глибоко диверсифікованим як за масштабами діяльності його учасників, так і за географічною ознакою. Для позичальника на ринку синдикованого кредитування є можливість отримати кредитні ресурси від кредиторів багатьох країн. Так само для кредиторів на ринку синдикацій є можливість диверсифікувати свій кредитний портфель, розподіливши його серед позичальників різних країн, різних видів та масштабів діяльності.

Shparhalo, H. Ye., and Nakonechna, N. V. "Faktorynhovi operatsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Factoring transactions in Ukraine: problems and prospects]. http://www.nbuv.gov.ua

Troshyna, O. V., and Todoseichuk, H. S. "Problemy rozvytku faktorynhu v Ukraini" [Problems of development of factoring in Ukraine]. http://www.rusnauka.com

Tryhub, O. V. "Spetsyfika diialnosti vitchyznianykh bankiv na rynku faktorynhovykh posluh" [The specificity of domestic banks in the factoring services]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 284-291.

Vitvitska, I. V. "Problemy ta perspektyvy rozvytku faktorynhovykh posluh v Ukraini" [Problems and prospects of factoring services in Ukraine]. http://udau.edu.ua

"Zvit pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie Derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh, za 2013 rik" [Annual Report of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, by 2013]. http://www.dfp.gov.ua/

УДК 336.7

ПОТОЧНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СИНДИКОВАНОГО КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВ

© 2016 **КУРДИДИК Н. І.**

УДК 336.7

Курдидик Н. І. Поточний стан і перспективи синдикованого кредитування банків

Аналізується сутність синдикованого кредитування та тенденції такого виду кредитування серед українських комерційних банків. Досліджено економічну сутність, основні адміністративні та економічні ризики синдикованого кредитування. При оцінці тенденцій синдикованого кредитування в Україні проаналізовано загальні обсяги отриманих синдикованих кредитів усіма підприємствами та обсяги отриманих синдикованих кредитів комерційними банками зокрема. Також для оцінки місця комерційних банків на ринку синдикованого кредитування в Україні досліджено динаміку кількості синдикованих кредитів, отриманих за галузями економіки. На основі даних про отримані кредити комерційними банками України визначено основні цілі синдикованих кредитів. Для оцінки ступеня впливу синдикованого кредитування на роботу комерційних банків проаналізовано динаміку основних показників роботи комерційних банків через квартал, два квартали та через рік після отримання синдикованого кредиту.

Ключові слова: *синдикований кредит, комерційний банк, банківські ризики.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *8.*

Курдидик Назар Іванович *– аспірант, кафедра менеджменту банківської діяльності, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

УДК 336.7

Курдыдык Н. И. Текущее состояние и тенденции синдицированного кредитования банков

Анализируется сущность синдицированного кредитования и тенденции такого вида кредитования среди украинских коммерческих банков. Исследованы экономическая сущность, основные административные и экономические риски синдицированного кредитования. При оценке тенденций синдицированного кредитования в Украине проанализированы общие объёмы полученных синдицированных кредитов всеми предприятиями и общие объёмы полученных синдицированных кредитов коммерческими банками. Также для оценки места коммерческих банков на рынке синдицированного кредитования в Украине исследована динамика количества синдицированных кредитов, полученных по отраслям экономики. На основе данных о полученных кредитах коммерческими банками Украины определены основные цели синдицированных кредитов. Для оценки степени влияния синдицированного кредитования на работу коммерческих банков проанализирована динамика основных показателей работы коммерческих банков через квартал, два квартала и через год после получения синдицированного кредита.

Ключевые слова: *синдицированный кредит, коммерческий банк, банковские риски.*
Рис.: *3.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *8.*

Курдыдык Назар Иванович *– аспирант, кафедра менеджмента банковской деятельности, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

UDC 336.7

Kurdydyk N. I. Current Status and Trends of Syndicated Crediting Banks

The article analyzes the substance of syndicated crediting and trends of this type of crediting among the Ukrainian commercial banks. The economic substance, the main administrative and economic risks of syndicated crediting have been examined. When assessing the trends of syndicated crediting in Ukraine, the general volumes of the syndicated credits received by all enterprises together with the general volumes of syndicated credits obtained by commercial banks have been analyzed. Also, in order to estimate the place of commercial banks at the syndicated crediting market in Ukraine, dynamics of the number of syndicated credits received by the economy branches has been researched. Based on the data regarding the credits obtained by commercial banks of Ukraine, the main objectives of syndicated credits have been defined. To estimate the degree of influence of syndicated crediting on the activities of commercial banks, dynamics of the major indicators of commercial banks' performance through the quarter, two quarters and a year after receiving a syndicated credit have been analyzed.

Keywords: *syndicated credit, commercial bank, bank risks.*
Fig.: *3.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *8.*

Kurdydyk Nazar I. *– Postgraduate Student, Department of Management of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)*
E-mail: *naza-k@yandex.ru*

Одним з найгнучкіших і найбільш масштабних джерел капіталу на міжнародних ринках є ринок синдикованого кредитування. Визначальними рисами ринку синдикованого кредитування є різноманітність його учасників, чутливість до змін і, як наслідок, його гнучкість. Ринок синдикованого кредитування є глибоко диверсифікованим як за масштабами діяльності його учасників, так і за географічною ознакою. Для позичальника на ринку синдикованого кредитування є можливість отримати кредитні ресурси від кредиторів багатьох країн. Так само для кредиторів на ринку синдикацій є можливість диверсифікувати свій кредитний портфель, розподіливши його серед позичальників різних країн, різних видів та масштабів діяльності.

Мета статті: оцінка ефективності синдикованого кредитування банків.

Проаналізувавши та згрупувавши наявні підходи до трактування сутності синдикованого кредитування, можна зробити висновок, що в усіх наведених визначеннях акцентується увага на таких ознаках синдикованого кредиту: кількість кредиторів, механізм синдикування, правові особливості процедури синдикування [1, 2, 6, 7, 8]. Враховуючи наведені міркування, найбільш повним сьогодні вважаємо визначення А. М. Яншиної, яка трактує синдикований кредит як позику, що надається позичальнику двома чи більшою кількістю фінансових установ, об'єднаних у синдикат з метою акумулювання кредитних ресурсів і диверсифікації кредитних ризиків для фінансування капіталомістких проектів переважно у середньо- та довгостроковому періоді [5]. Проте таке визначення є коректним для небанківського сектора економіки. Якщо ж ідеться про синдиковане кредитування комерційних банків, то таке кредитування не завжди спрямовується на капіталомісткі проекти, а може використовуватися для фінансування поточних зобов'язань, обслуговування експортно-імпортних операцій клієнтів, реструктуризації заборгованості, часто в іноземній валюті. Синдиковане кредитування комерційних банків, як правило, відбувається на тривалий термін, проте може використовуватися на фінансування короткострокових зобов'язань. Тому, враховуючи специфіку синдикованого кредитування комерційних банків, можна сказати, що *синдикований кредит – це позика, що надається позичальнику двома чи більшою кількістю фінансових установ, об'єднаних у синдикат з метою акумулювання кредитних ресурсів і диверсифікації кредитних ризиків для забезпечення поточних і стратегічних функцій комерційних банків.*

Поряд з наведеними перевагами синдикованого кредитування існує ряд ризиків. Варто зазначити, що передумовою більшості ризиків синдикованого кредитування є довгий термін синдикованих позик. Синдиковані кредити можуть видаватися терміном на десятки років, що суттєво посилює ймовірність настання ризиків. Загалом ризики синдикованого кредитування можна розподілити на адміністративні та економічні (*рис. 1*).

Адміністративні ризики пов'язані переважно з політикою регулятора (держави в особі регулюючих органів). До адміністративних належить ризик зміни адміністративного регулювання кредитного ринку. Угода синдикованого кредиту укладається та тривалий термін у майбутньому, опираючись на діючі нормативно-правові акти, що регулюють відносини кредитування у країнах, де відбувається кредитування. Відповідно зміна регулюючих нормативно-правових актів може спровокувати суперечності в кредитній угоді, що може призвести до збитків учасників кредиту.

При синдикованому кредитуванні нерідко позичальником може виступати держава. Особливістю кредитування держави є те, що у позичальників, як правило, обмежені можливості щодо стимулювання держави розраховуватись за своїми зобов'язаннями. Ймовірною є ситуація ухиляння від розрахунку за своїми зобов'язаннями державою шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Типовим прикладом такої ситуації є події в Греції у 2015 р., коли керівництво країни заявило про нездатність розраховуватися за своїми зобов'язаннями перед групою міжнародних кредиторів.

Рис. 1. Ризики синдикованого кредитування

Джерело: сформовано автором.

Додатковими ризиками можуть бути військово-політичні ризики, більшість з яких реалізувалися в Україні в період 2013–2015 рр. До таких ризиків належать соціальні заворушення, військові конфлікти, ускладнення в дипломатичних відносинах між країнами. Наслідком таких подій є зниження кредитоспроможності позичальників, ускладнення розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Особливістю наведених адміністративних ризиків, на відміну від економічних, є складність їх прогнозування. З боку кредиторів для мінімізації таких ризиків необхідно дотримуватися диверсифікації загальної суми дебіторської заборгованості.

Макроекономічні ризики синдикованого кредитування також посилюються, зважаючи на тривалий термін кредитів. Типовими економічними ризиками є валютний, процентний та ризик зниження кредитоспроможності. Оскільки ринок синдикованого кредитування є міжнародним, то і кредитування на ньому відбувається в різних валютах, що посилює ймовірність настання кредитного ризику. Для мінімізації валютного ризику кредиторам слід контролювати свою валютну позицію, так само і позичальникам для мінімізації ризику слід аналізувати об'єктивні потреби у валютних коштах з обсягами залучення валютних синдикованих кредитів.

З *рис. 2* видно, що синдиковане кредитування в Україні формувалося у два цикли: перший протягом 2003–2009 рр. і другий протягом 2010–2014 рр. Розділяє дані цикли світова фінансова криза та її наслідки в Україні. У 2013 р. було залучено один кредит на суму 13 млн дол. США. У 2014 р. загальна сума запозичень зростаєдо 191 млн дол. США при зростанні ВВП на 29,08 %. Зокрема сума кредитів, отриманих комерційними банками, зростає до 90,9 млн дол. США. Синдиковані кредити отримують Промкредитбанк на суму 11 млн дол. США та Укрсоцбанк на суму 80 млн дол. США. Ще активніше нарощення обсягів спостерігається у 2005 р. При зростанні валового внутрішнього продукту на 27,91 % сума залучених синдикованих кредитів зростає на 842 %. Зокрема сума залучених синдикованих кредитів комерційними банками зростає на 614 %. Ряд великих банків, таких як ПУМБ, ОТП-Банк, банк «Аваль», отримують синдиковані кредити.

Протягом 2006–2007 рр. вітчизняний ринок синдикованого кредитування розвивався найшвидшими темпами за всю історію його функціонування. За даний період обсяги залучених синдикованих кредитів зросли у 4 рази, і у 2007 р. сума залучених синдикованих кредитів становила 7338,8 млн дол. США. У тому числі комерційними банками було залучено кредитів на суму 3354,5 млн дол. США. Такий активний розвиток пояснюється як зростанням на міжнародних фінансових ринках, так і економічним зростанням всередині країни. Так, зростання ВВП у 2007 р. становило 32,45 %, що є максимальним показником за останні 10 років. Для даного періоду характерним є залучення синдикованих кредитів не лише великими банками, але й банками з II групи згідно з класифікацією НБУ. Так, у 2006 р. кредит залучив донецький «Донгорбанк» на суму 5 млн дол. США, запорізький «Індустріалбанк» на суму 20 млн дол. США, у 2008 р. кредит залучив банк «Кредит-Дніпро» на суму 14 млн дол. США. Такі банки, як Swedbank, VAB-банк, банк «Південний» протягом 2006–2007 років залучали по декілька кредитів.

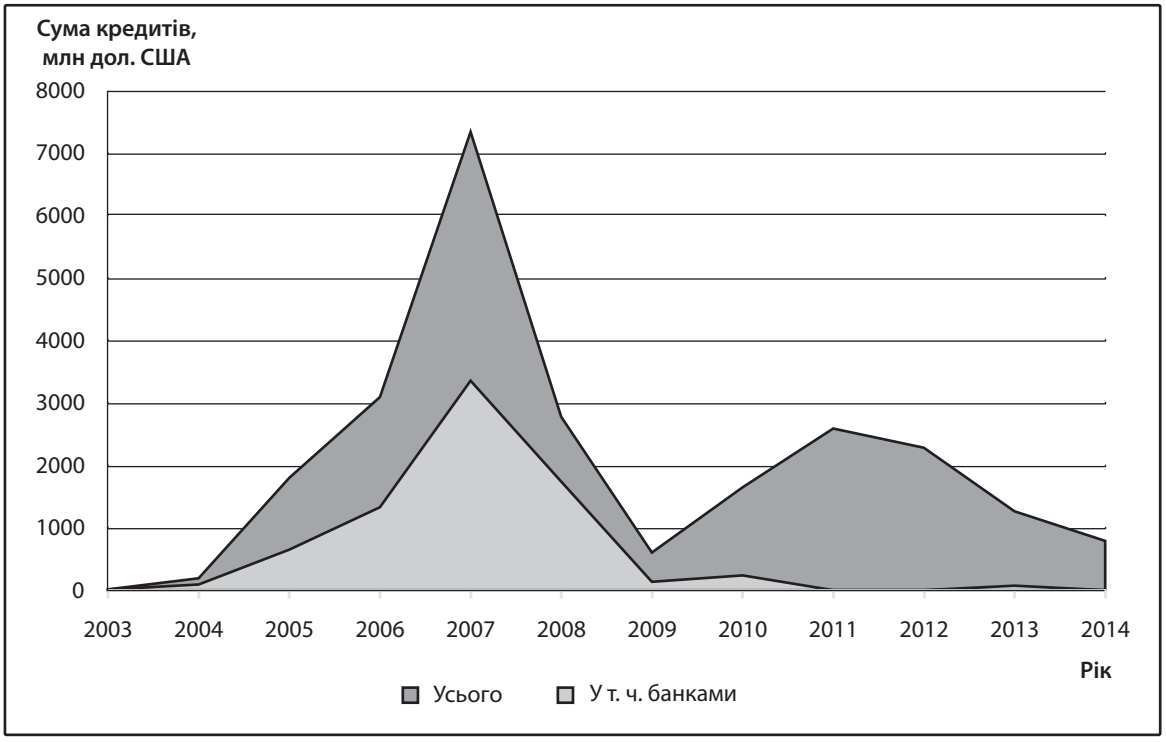

Рис. 2. Сума залучених синдикованих кредитів підприємствами України, у тому числі комерційними банками, млн дол. США [4]

Фінансова криза 2007 р. на світових фінансових ринках та її наслідки призвели до скорочення ринку синдикованого кредитування в Україні: у 2009 р. до мінімальних обсягів: було залучено синдикованих кредитів на суму 602,9 млн дол. США, при тому, що роком раніше було залучено кредитів на суму 2775,8 млн дол. США. Синдиковане кредитування комерційних банків у цей період було підконтрольне загальним тенденціям на ринку. Синдиковане кредитування банків у 2009 р. скоротилось по відношенню до попереднього року на 92,3 %.

Наступний цикл розвитку ринку синдикованого кредитування спостерігався протягом 2010–2014 рр. Протягом даного періоду відбулося зростання обсягів залучених кредитів з 2009 р. до 2011 р. на 329 % – до 2588,9 млн дол. США. Проте відмінною рисою другого циклу була невелика частка комерційних банків у структурі позичальників. У даний період запозичення проводилися переважно підприємствами чорної металургії та харчової промисловості. У 2011, 2012 та 2014 рр. комерційні банки не залучали синдикованих кредитів. Таке зниження активності комерційних банків на ринку синдикованого кредитування можна пояснити тим, що після кризи 2008 р. банки накопичили великі обсяги неповернених кредитів, що змусило їх займатися роботою з проблемною заборгованістю та реструктуризацією поточної заборгованості. Іншим фактором було зниження довіри до вітчизняних позичальників серед іноземних інвесторів після фінансової кризи.

У *табл. 1* наведено показники структури вітчизняних позичальників синдикованих кредитів за кількістю позик. Загалом за даними, наведеними в табл. 1, можна аналізований період розділити на докризовий та посткризовий. Докризовий період характеризується, окрім великих сум запозичень, активною діяльністю комерційних банків на ринку синдикованого кредитування. Також, як і у випадку із аналізом сум залучених синдикованих кредитів, можна розділити на підготовчий період, період активного зростання та посткризовий період.

Якщо аналізувати суми отриманих синдикованих кредитів, то видно, що частка сум залучених синдикованих кредитів комерційними банками коливалася від нуля до 47 % у 2007 р. Проте, якщо аналізувати кількість отриманих синдикованих кредитів, то картина дещо змінюється. У період до 2007 р. кількість кредитів, залучених банками, перевищувала кількість кредитів, отриманих іншими підприємствами. Так, у 2007 р. банками було залучено 41 кредит, при тому, що загалом було залучено 51 кредит. Таке явище можна пояснити тим, що малі та середні підприємства не мають змоги отримати синдикований кредит на зовнішніх ринках, тому звертаються до банків всередині країни для отримання позик на відносно невеликі суми. Банки, своєю чергою, залучають кредити на міжнародних ринках для обслуговування таких клієнтів. Тому в середньому позики, що отримані банками, є менші за позики, отримані іншими підприємствами. Окрім банків, активними позичальниками синдикованих кредитів є підприємства чорної металургії та у посткризовий період – підприємства харчової промисловості й агропромислового комплексу.

На *рис. 3* наведено цілі, що вказуються при оформленні договорів синдикованого кредитування банків. Так, 46 % усіх укладених угод оформлюються для фінансування експортно-імпортних операцій клієнтів. Така велика частка обумовлена тим, що завдяки синдикованому кредиту можна відносно швидко залучити валютні ресурси банкам для забезпечення ними операцій клієнтів. Близько третини усіх залучених синдикованих кредитів використовується для фінансування поточних зобов'язань та 23 % – на загальнокорпоративні цілі.

Таблиця 1

Кількість залучених синдикованих кредитів підприємствами України за галузями [4]

Рік / Галузь позичальника	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Банки	1	2	12	21	41	25	2	1			1	
Чорна металургія		1	4	2	5			2	2	2	2	
Фінансові інститути			2	2								
Зв'язок і телекомунікації			3	2	1							
Торгівля			1		2							
Нафтогазова галузь				1	3				1			
Транспорт				2	2					1		
Легка промисловість				2								
Гірничодобувна промисловість				1	1							
Хімічна і нафтохімічна				2								
Харчова промисловість				2	2		1	1	2	3	1	5
Енергетика						1				2		
Машинобудування						2						
АПК									1	2	1	2

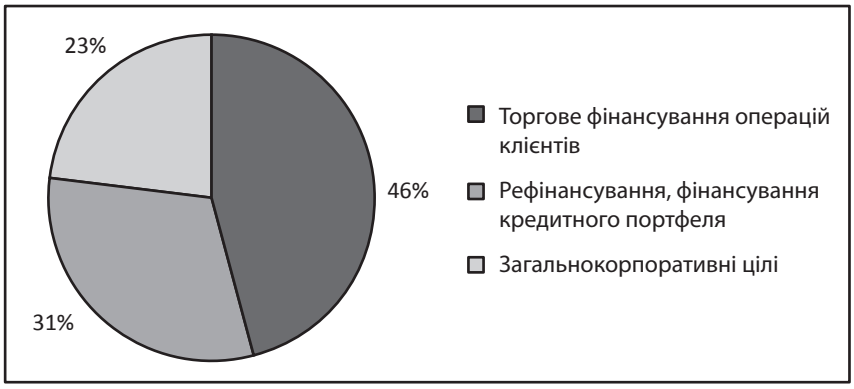

Рис. 3. Структура синдикованих кредитів, наданих банкам України за цілями залучення, % [4]

Далі проаналізовано динаміку основних банківських показників після залучення синдикованих кредитів (*табл. 2*). Проаналізовано ряд абсолютних та відносних показників, зокрема їх динаміку через 1 квартал, 2 квартали та через один рік після залучення синдикованих кредитів. Усього було відібрано 26 комерційних банків України, що отримували синдиковані кредити протягом 2003–2014 рр. У табл. 2 наведено середні арифметичні значення показників двадцяти шести банків.

Абсолютні показники, що аналізувалися (активи, кредити надані, фінансовий результат, власний капітал) показали зростання на усіх трьох часових відрізках, за винятком фінансового результату. Варто зазначити, що абсолютні показники зростали постійно, через квартал, через два квартали та через рік. Можна зробити висновок, що подібне зростання є наслідком того, що залучені кошти від синдикованого кредиту банки фіксують на балансі на тривалий час. Комерційні банки залучають синдиковані кредити переважно на термін 12 місяців і більше. Найбільше зростання з групи абсолютних показників зафіксовано в структурі кредитів наданих, що можна пояснити тим, що основну частину залучених сум банки розміщують під кредитування. Показник фінансового результату (чистого прибутку) в середньому через 1 квартал показав приріст на 48,9%, через 2 квартали зменшився на 16,01%, проте суттєвий вплив на такий показник показав фінансовий результат «Правекс-банку», який після отримання синдикованого кредиту у вересні 2008 р. на 42 млн дол. США показав погіршення фінансового результату на 3029,1%, а через рік – на 7623,8%. Тому якщо не враховувати показники «Правекс-банку», то через 2 квартали середній показник фінансового результату серед банків, що отримали синдиковані кредити, зріс на 100,4%, а через рік знизився на 6,2%. Від'ємне значення через рік, по-перше, можна пояснити тим, що основна маса синдикованих кредитів надавалася за рік до фінансової кризи у 2007 р. і, відповідно, через рік деякі показники суттєво погіршилися. По-друге, зниження динаміки середнього показника чистого прибутку пояснюється тим, що банки після одержання відносно дешевшого синдикованого кредиту почали надалі залучати ресурси на внутрішньому ринку, що збільшило витрати банку на обслуговування своїх зобов'язань.

Показники ліквідності та адекватності капіталу банків за аналізовані періоди не показали суттєвих змін.

Таблиця 2

Динаміка показників комерційних банків після залучення синдикованих кредитів, % [3, 4]

Показник	Динаміка показника		
	Через 1 квартал	Через 2 квартали	Через 1 рік
Активи	10,9	24,5	49,5
Кредити надані	15,04	29,12	58,9
Фінансовий результат	48,9	–16,01 (100,4)[1]	–299,4 (–6,2)[1]
Власний капітал	12,2	24	51,7
Адекватність капіталу	–2,2	–0,2	–0,23
Ліквідність	–5,1	–5,05	–8,2
Процентна маржа	16,94	36,2	16,8
Чистий спред	16,7	39,2	17,5
Чистий процентний дохід	36,7	84,6	74,9
Рентабельність активів	33,9	–50,4 (64,6)[1]	–361,6 (–84,17)[1]
Рентабельність капіталу	25,8	32,02 (54,5)[1]	–43,01 (154,53)[1]

Примітка: [1] – не враховуючи аналогічний показник для «Правекс-банку».

Відсутність реакції показника адекватності капіталу є прогнозованою, зважаючи на паралельне зростання активів та власного капіталу після залучення кредитів.

Показник ліквідності банків у середньому показує деяке зниження, що пояснюється тим, що після залучення синдикованого кредиту банки, як правило, розміщують отримані кошти, додатково мобілізувавши власні високоліквідні ресурси.

Найбільшу позитивну динаміку після залучення синдикованих кредитів показали показники ефективності використання банківських ресурсів. Зростання показників процентної маржі, чистого спреду, чистого процентного доходу підтверджують гіпотезу, що залучення синдикованих кредитів для банків сприяє здешевленню їх зобов'язань. Так, процентна маржа в середньому через 1 квартал після залучення синдикованих кредитів зросла на 16,94 %, а через 2 квартали – на 36,92 %. Через рік після залучення синдикованих кредитів процентна маржа показала приріст на 16,8 %. Зниження показника пояснюється тим, що пік залучення кредитів припав на 2007 р., а у 2008 р., з початком фінансової кризи, банки почали залучати ресурси під вищі процентні ставки. Чистий спред і чистий процентний дохід показували середню динаміку, схожу з показником процентної маржі, а саме – зростання через квартал та через два квартали та сповільнення зростання через рік після залучення синдикованого кредиту.

Аналізуючи динаміку показників рентабельності, варто зазначити, що на ці показники суттєвий вплив справили результати «Правекс-банку». Так, через квартал після залучення синдикованого кредиту рентабельність капіталу та рентабельність активів зросли на 25,8 % та 33,9 % відповідно. Через два квартали, якщо брати до уваги показники усіх 26 банків, рентабельність капіталу зросла на 32,02 %, а рентабельність активів знизилась на 50,4 %. Проте якщо не брати до уваги показники рентабельності «Правекс-банку», то рентабельність капіталу показала зростання на 54,5 %, а рентабельність активів – на 64,6%. Таку відмінність у показниках пояснює той факт, що через два квартали після отримання синдикованого кредиту у вересні 2008 р. на 42 млн дол. США фінансовий результат банку погіршився на 3029,1 %, а через рік – на 7623,8 %, що суттєво вплинуло на загальний середній показник. Проте, навіть не беручи до уваги показник «Правекс-банку», через рік після отримання синдикованого кредиту рентабельність активів у середньому знизилась на 84,7 %. Враховуючи фінансовий результат «Правекс-банку», рентабельність активів знизилася в середньому на 361,6 %. Рентабельність капіталу через рік після отримання синдикованого кредиту знизилася на 43,01 %. Проте показники «Правекс-банку» справили значний вплив на динаміку рентабельності капіталу. Якщо не враховувати фінансовий результат «Правекс-банку», то середня рентабельність капіталу становила 154,53 %.

Загалом з даних, наведених у табл. 2, видно, що після залучення синдикованих кредитів більшість показників показують сприятливе для банків зростання, особливо показники ефективності використання ресурсів та показники рентабельності. Проте некоректно буде стверджувати, що саме залучення синдикованих кредитів провокує зростання показників. Пік залучень синдикованих кредитів припав на 2007 р., і можна припустити, що навіть без залучення синдикованих кредитів банківська система демонструвала б позитивну динаміку по більшості показників. Залучення синдикованих кредитів, на нашу думку, має синергетичний ефект разом з іншими факторами розвитку банківської системи, що позитивно відображується на показниках банківської діяльності.

ВИСНОВКИ

Попри ряд переваг синдикованого кредитування, сьогодні комерційні банки в Україні нечасто використовують такий інструмент залучення ресурсів. Потенціал використання синдикованих кредитів проявився в період 2005–2008 рр. В Україні синдиковані кредити найчастіше залучали комерційні банки та великі промислові підприємства. Саме комерційні банки отримані ресурси від синдикованих кредитів надалі могли перерозподіляти серед малих і середніх підприємств. Отримані синдиковані кредити найбільший вплив справляють на показники рентабельності та прибутковості комерційних банків та є одним з факторів нарощення активів та кредитного портфеля. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин А. С. Перспективные банковские продукты: IPO и синдицированное кредитование / А. С. Воронин // Банковское дело. – 2007. – № 4. – С. 32–38.

2. Ольшанский Б. Синдицированные кредиты на международном рынке капитала / Б. Ольшанский // Банковское дело. – 2004. – № 3. – С. 38–43.

3. Показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua

4. Financial Cbonds Information [Electronic resource]. – Mode of access : www.loans.cbonds.com

5. Яншина А. М. Теоретичні підходи до визначення категорії синдикований кредит / А. М. Яншина // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 6 (41). – С. 57–62. – С. 60.

6. Godlevski, C. Syndicated loans in emerging markets / C. Godlevski., J. G. Haubrich // Research in financial services. – 1990. – № 2. – P. 1–35.

7. Nini, G. The role of local banks in promoting external finance: a study of syndicated lending to emerging market borrowers / G. Nini // Federal Reserve Bank of New York Working papers. – 2004. – № 1/23. – P. 4.

8. The handbook of loan syndication and trading / Edited by A. Taylor, A. Sansone. – New York : McGraw-Hill, 2007. – 984 p.

Науковий керівник – Нікітін А. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

REFERENCES

Godlevski, C., and Haubrich, J. G. "Syndicated loans in emerging markets". *Research in financial services*, no. 2 (1990): 1-35.

Informatsiinyi resurs. http://www.loans.cbonds.com

Nini, G. "The role of local banks in promoting external finance: a study of syndicated lending to emerging market borrowers". *Federal Reserve Bank of New York Working papers*, no. 1/23 (2004): 4.

Olshanskiy, B. "Sinditsirovannyye kredity na mezhdunarodnom rynke kapitala" [Syndicated loans in the international capital market]. *Bankovskoe delo*, no. 3 (2004): 38-43.

"Pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy" [Performance of banks in Ukraine]. http://www.bank.gov.ua

The handbook of loan syndication and trading. New York: McGraw-Hill, 2007.

Voronin, A. S. "Perspektivnyye bankovskiye produkty: IRO i sinditsirovannoye kreditovaniye" [Prospective banking products: IPO and syndicated lending]. *Bankovskoye delo*, no. 4 (2007): 32-38.

Yanshyna, A. M. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia katehorii syndykovanyi kredyt" [Theoretical approaches to the definition of a syndicated loan]. *Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika*, no. 6 (41) (2008): 57-62.

УДК 369.03:336.64

ФОРМУВАННЯ МАСИВУ ДАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ MS EXCEL ДЛЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ БЮДЖЕТУВАННЯ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

© 2016 **СЛОБОДЯНЮК Н. О.**

УДК 369.03:336.64

Слободянюк Н. О. Формування масиву даних з використанням MSEXCEL для побудови системи бюджетування страхової компанії

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності практичного використання електронних таблиць MS EXCEL при формуванні масиву управлінських даних з метою побудови ефективної системи бюджетування діяльності страхової компанії. У роботі досліджувалися питання автоматизації бюджетних процесів діяльності страхової компанії, основу яких складають електронні таблиці MS EXCEL. Виділено переваги і недоліки використання електронних таблиць в системі бюджетування діяльності компаній. Обґрунтовано та запропоновано до впровадження в практичну діяльність страховика макети основних операційних бюджетів. Розглянуто основні характеристики бюджетів, які потрібно врахувати при їх моделюванні в середовищі MS EXCEL. Економічний ефект від впровадження полягає в підвищенні ефективності та оперативності управлінських рішень за всіма напрямками діяльності страховика при мінімальних витратах на використання простого ефективного інструменту фінансового планування. Перспективою подальшого наукового дослідження є розробка управлінського екрана керівника страхової компанії для простоти і доступності формування управлінських звітів.

Ключові слова: *бюджетування, MSEXCEL, страхова компанія, операційний бюджет, страхова премія.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *4.* ***Бібл.:*** *13.*

Слободянюк Наталя Олександрівна *– кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри фінансів та банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

УДК 369.03:336.64

Слободянюк Н. А. Формирование массива данных с использованием MS EXCEL для построения системы бюджетирования страховой компании

Цель статьи заключается в теоретическом обосновании необходимости практического использования электронных таблиц MS EXCEL при формировании массива управленческих данных с целью построения эффективной системы бюджетирования деятельности страховой компании. В работе исследовались вопросы автоматизации бюджетных процессов деятельности страховой компании, основу которых составляют электронные таблицы MS EXCEL. Выделены преимущества и недостатки использования электронных таблиц в системе бюджетирования деятельности компаний. Обоснованы и предложены к внедрению в практическую деятельность страховщика макеты основных операционных бюджетов. Рассмотрены основные характеристики бюджетов, которые нужно учесть при их моделировании в среде MS EXCEL. Экономический эффект от внедрения заключается в повышении эффективности и оперативности управленческих решений по всем направлениям деятельности страховщика при минимальных затратах на использование простого эффективного инструмента финансового планирования. Перспективой дальнейшего научного исследования является разработка управленческого экрана руководителя страховой компании для простоты и доступности формирования управленческих отчетов.

Ключевые слова: *бюджетирование, MS EXCEL, страховая компания, операционный бюджет, страховая премия.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *4.* ***Библ.:*** *13.*

Слободянюк Наталья Александровна *– кандидат экономических наук, доцент, и. о. заведующего кафедрой финансов и банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

UDC 369.03:336.64

Slobodyanyuk N. O. Formation of Data Array Using the MS EXCEL to Create a Budgeting System for Insurance Company

The article is aimed at the theoretical substantiation of the need for practical use of MS EXCEL spreadsheets when forming an array of management data in order to create an effective system for budgeting the activities of insurance company. In the working process, issues of automation of budgeting processes of insurance company activities were examined, basis of which constitute MS EXCEL spreadsheets. Advantages and disadvantages of using spreadsheets in the budgeting systems of companies have been allocated. Layouts of major operating budgets have been substantiated and proposed to introducing into practice of insurer. The article considers the main characteristics of budgets that should be considered when modeling budgets in the MS EXCEL environment. The economic effect of the introducing is improved efficiency and operability of managerial decisions in all directions of activity of insurer with minimal expenditure on using a simple effective tool for financial planning. Prospect of further scientific research is developing of a manager's screen for the head of an insurance company with purpose of providing simplicity and availability of building managerial reports.

Keywords: *budgeting, MS EXCEL, insurance company, operating budget, insurance premium.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *4.* ***Bibl.:*** *13.*

Slobodyanyuk Natalya O. *– PhD (Economics), Associate Professor, Acting Head of the Department of Finance and Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

Olshanskiy, B. "Sinditsirovannyye kredity na mezhdunarodnom rynke kapitala" [Syndicated loans in the international capital market]. *Bankovskoe delo*, no. 3 (2004): 38-43.

"Pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy" [Performance of banks in Ukraine]. http://www.bank.gov.ua

The handbook of loan syndication and trading. New York: McGraw-Hill, 2007.

Voronin, A. S. "Perspektivnyye bankovskiye produkty: IRO i sinditsirovannoye kreditovaniye" [Prospective banking products: IPO and syndicated lending]. *Bankovskoye delo*, no. 4 (2007): 32-38.

Yanshyna, A. M. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia katehorii syndykovanyi kredyt" [Theoretical approaches to the definition of a syndicated loan]. *Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika*, no. 6 (41) (2008): 57-62.

УДК 369.03:336.64

ФОРМУВАННЯ МАСИВУ ДАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ MS EXCEL ДЛЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ БЮДЖЕТУВАННЯ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

© 2016 **СЛОБОДЯНЮК Н. О.**

УДК 369.03:336.64

Слободянюк Н. О. Формування масиву даних з використанням MSEXCEL для побудови системи бюджетування страхової компанії

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності практичного використання електронних таблиць MS EXCEL при формуванні масиву управлінських даних з метою побудови ефективної системи бюджетування діяльності страхової компанії. У роботі досліджувалися питання автоматизації бюджетних процесів діяльності страхової компанії, основу яких складають електронні таблиці MS EXCEL. Виділено переваги і недоліки використання електронних таблиць в системі бюджетування діяльності компаній. Обґрунтовано та запропоновано до впровадження в практичну діяльність страховика макети основних операційних бюджетів. Розглянуто основні характеристики бюджетів, які потрібно врахувати при їх моделюванні в середовищі MS EXCEL. Економічний ефект від впровадження полягає в підвищенні ефективності та оперативності управлінських рішень за всіма напрямками діяльності страховика при мінімальних витратах на використання простого ефективного інструменту фінансового планування. Перспективою подальшого наукового дослідження є розробка управлінського екрана керівника страхової компанії для простоти і доступності формування управлінських звітів.

Ключові слова: *бюджетування, MSEXCEL, страхова компанія, операційний бюджет, страхова премія.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *4.* ***Бібл.:*** *13.*

Слободянюк Наталя Олександрівна *– кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри фінансів та банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

УДК 369.03:336.64

Слободянюк Н. А. Формирование массива данных с использованием MS EXCEL для построения системы бюджетирования страховой компании

Цель статьи заключается в теоретическом обосновании необходимости практического использования электронных таблиц MS EXCEL при формировании массива управленческих данных с целью построения эффективной системы бюджетирования деятельности страховой компании. В работе исследовались вопросы автоматизации бюджетных процессов деятельности страховой компании, основу которых составляют электронные таблицы MS EXCEL. Выделены преимущества и недостатки использования электронных таблиц в системе бюджетирования деятельности компаний. Обоснованы и предложены к внедрению в практическую деятельность страховщика макеты основных операционных бюджетов. Рассмотрены основные характеристики бюджетов, которые нужно учесть при их моделировании в среде MS EXCEL. Экономический эффект от внедрения заключается в повышении эффективности и оперативности управленческих решений по всем направлениям деятельности страховщика при минимальных затратах на использование простого эффективного инструмента финансового планирования. Перспективой дальнейшего научного исследования является разработка управленческого экрана руководителя страховой компании для простоты и доступности формирования управленческих отчетов.

Ключевые слова: *бюджетирование, MS EXCEL, страховая компания, операционный бюджет, страховая премия.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *4.* ***Библ.:*** *13.*

Слободянюк Наталья Александровна *– кандидат экономических наук, доцент, и. о. заведующего кафедрой финансов и банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

UDC 369.03:336.64

Slobodyanyuk N. O. Formation of Data Array Using the MS EXCEL to Create a Budgeting System for Insurance Company

The article is aimed at the theoretical substantiation of the need for practical use of MS EXCEL spreadsheets when forming an array of management data in order to create an effective system for budgeting the activities of insurance company. In the working process, issues of automation of budgeting processes of insurance company activities were examined, basis of which constitute MS EXCEL spreadsheets. Advantages and disadvantages of using spreadsheets in the budgeting systems of companies have been allocated. Layouts of major operating budgets have been substantiated and proposed to introducing into practice of insurer. The article considers the main characteristics of budgets that should be considered when modeling budgets in the MS EXCEL environment. The economic effect of the introducing is improved efficiency and operability of managerial decisions in all directions of activity of insurer with minimal expenditure on using a simple effective tool for financial planning. Prospect of further scientific research is developing of a manager's screen for the head of an insurance company with purpose of providing simplicity and availability of building managerial reports.

Keywords: *budgeting, MS EXCEL, insurance company, operating budget, insurance premium.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *4.* ***Bibl.:*** *13.*

Slobodyanyuk Natalya O. *– PhD (Economics), Associate Professor, Acting Head of the Department of Finance and Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)*
E-mail: *Slobnata@mail.ru*

Комплексний аналіз організації та функціонування системи бюджетування вітчизняної страхової компанії неможливо виконати в повному обсязі внаслідок відсутності (обмеженості) необхідної інформації з окремих видів операційних бюджетів компанії, а перш за все, головною причиною є недостатність та слабкість впровадження в систему менеджменту страхової компанії елементів бюджетування та формування відповідних центрів фінансової відповідальності, які б надавали користувачам оперативну інформацію за відповідними критеріями. Саме тому актуальним є розробка сучасних елементів бюджетування та практичне їх застосування в діяльності страховика з перспективою подальшого розвитку основного інструментарію. Проте задля ефективної побудови системи бюджетування необхідним постає формування масиву первинних даних обліку. Найбільш дешевим і простим у цьому плані є використання пакета програм Microsoft Office, а саме – електронних таблиць MS EXCEL.

Аналіз наукової літератури з питань впровадження бюджетування на підприємствах, компаніях, організаціях дозволив зробити висновок про достатню високу зацікавленість науковців щодо даного напряму дослідження, проте більш детального опрацювання ще потребують розробки практичних рекомендацій з формування електронних таблиць MS EXCEL при побудові системи бюджетування страхової компанії. Окремі питання теоретико-методологічних положень бюджетування у своїх роботах розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені: Н. В. Бугас [1],С. Г. Вербовецька [2], Т. О. Ілляшенко [3], Р. С. Квасницька [4], О. О. Лях [5] та інші. Розробки методологічного впровадження сучасних інструментів бюджетування, формування електронних таблиць з метою вдосконалення підготовки управлінської звітності та інші питання автоматизації процесів бюджетування досліджувалися такими науковцями, як: Ю. А. Алейникова [6], О. Віхров [7], О. М. Кисельова [8], А. С. Козиреєв [9], М. А. Пахомов [10], П. Сухарєв [11] та інші. Проте варто зазначити, що питанням формування бюджетів страхової компанії, розробки та використання інструментарію бюджетування діяльності страхової компанії приділяється недостатньо уваги, і вони потребують подальшої розробки.

Мета статі полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності практичного використання електронних таблиць MS EXCEL при формуванні масиву управлінських даних з метою побудови ефективної системи бюджетування діяльності страхової компанії.

Існує досить багато варіантів автоматизації бюджетування в компанії: таблиці Excel; власні розробки; комплексні рішення, в яких бюджетування є допоміжною функцією або які розраховані на підготовку тільки частини бюджету компанії; спеціалізовані системи, основною функцією яких є підготовка та управління бюджетами; модулі бюджетування у складі корпоративних інформаційних систем. Проте знайти готове ІТ-рішення для кожної конкретної організації складно. У кожному разі систему доведеться адаптувати до особливостей компанії. Тому вибирати потрібно ту систему, яка найбільш повно відповідає поточним вимогам підприємства і може бути вдосконалена надалі [9].

Основним інструментом бюджетування, що застосовуються на промислових підприємствах і організаціях, зокрема страхових компаніях, є електронні таблиці MS EXCEL, які використовуються повсюдно як найпростіші та найбільш дешеві автоматизовані системи. Вони чудово знайома всім фінансистам і дозволяють уводити будь-які формули і будувати практично будь-які взаємозв'язки і прогнози. Крім того, у цю програму можна імпортувати інформацію з більшості облікових систем, що полегшує введення даних. MS Excel дозволяє сформувати повноцінну бюджетну модель під специфіку будь-якої компанії або галузі. Програма не обмежує кількість і структуру бюджетів, число і рівні ієрархії довідників. Широкий вибір вбудованих функцій дозволяє створювати практично будь-які взаємозв'язки між бюджетами.

Однак у міру того, як у процес бюджетування залучаються нові підрозділи, ускладняється методологія і зростає обсяг інформації, електронні таблиці швидко досягають межі своїх можливостей, і виникає необхідність використання більш функціональних інформаційних систем бюджетування. У даний час існує безліч програмних продуктів, що використовуються для бізнес-планування і бюджетування. Найвідомішими з них є: SAP/R3, Project Expert, Alt invest, Червоний директор, Oracle Financial Analyzer, Hyperion Pillar, Adaytum e.Planning, EPS Prophix Budgets, EPS Prophix Enterprise, Comshare MPC і деякі інші [10].

Провівши дослідження програмних продуктів, що дозволяють вести бюджетування на підприємстві, було з'ясовано, що на сьогодні на вітчизняному ринку представлено більше двох десятків систем як іноземного, так і вітчизняного виробництва. Вони різноманітні за своєю побудовою, застосовуванням інформаційних технологій, глибиною опрацювання функцій та орієнтацією на кількість користувачів. Проте до цих пір не існує такої програми, яка б одночасно відповідала таким вимогам: була б спеціалізованою для страхової організації; враховувала специфіку вітчизняного бухгалтерського та податкового обліку; враховувала регіональні особливості оподаткування.

Саме тому автор рекомендує керівництву вітчизняних страхових компаній, котрі ще не мають налагодженої системи бюджетування, спочатку вдосконалити та розширити масив даних, що вносяться до електронних таблиць компанії, а потім скористатися послугами програмістів, що займаються розробкою спеціальних страхових ІТ-продуктів з метою налагодження системи бюджетування.

Наведемо ще декілька аргументів на користь використання електронних таблиць MS EXCEL як першочергового ефективного та доступного інструменту під час впровадження бюджетування в діяльність страхової компанії.

Так, відомо, що у підготовці бюджетів зайнято велике число співробітників організації. Це, насамперед, співробітники, що займаються безпосередньо розробкою бюджетів і обробкою фактичних даних по їх вико-

нанню. Керівники функціональних напрямів або центрів фінансової відповідальності беруть участь на етапі планування за своїми зонами відповідальності та підготовки звітів по факту. Керівництво організації розглядає, погоджує та затверджує бюджети. Відповідно вартість бюджетного процесу безпосередньо визначається трудомісткістю бюджетних процедур і кваліфікацією, а, отже, рівнем заробітної плати співробітників, необхідних для підтримки процесу бюджетування в працездатному стані. Відповідно чим менше часу на розробку, розгляд, погодження та затвердження бюджетів, і чим простіше в обігу бюджетна модель, тим менше тимчасових і фінансових ресурсів відтягує на себе бюджетування. Отже, у цьому аспекті саме таблиці MS EXCEL є найбільш привабливими по усіх параметрах, що перераховані вище.

Основні недоліки електронних таблиць такі: у цій системі складно колективно працювати, навіть два співробітника не можуть одночасно користуватися одним файлом; слабкі можливості електронних таблиць при поділі прав доступу до інформації. У разі якщо в процес бюджетування залучено велику кількість користувачів, то для кожного доводиться створювати окремий набір таблиць, у результаті утворюється громіздка система файлів, яка вимагає значних витрат на підтримку працездатності; відсутність контролю цілісності даних, що пов'язані між собою. У системі електронних таблиць існує складна система посилань і зв'язків. Якщо в комірці знаходиться інформація, що не відповідає заданому формату, то це призводить до помилки у всій системі інформації, на пошук якої може піти велика кількість часу; відсутність транспарентності в управлінні витратами. При використанні бланків у великих компаніях потреба в ресурсах визначається орієнтовно, бюджетні показники значно агрегуються; консолідувати дані потрібно вручну, що викликає велику кількість помилок і невідповідностей; немає повноцінного OLAP-аналізу; низька мотивація на зниження собівартості продукції. Якщо за бюджетною статтею склалася економія, то домогтися по ній фінансування на наступний горизонт планування буде вельми проблематичним.

Однак таблиці MS EXCEL залишаються неймовірно популярними. Причин цього декілька: 1. *Ціна.* Програми інвестиційного аналізу коштують від тисячі до кількох десятків тисяч доларів. До того ж, якщо у компанії є віддалені структурні підрозділи, то важко буде забезпечити необхідну швидкість передачі даних між відділеннями (філіями). 2. *Швидке і недороге впровадження процесів планування, доступність та простота освоєння продукту.* Причому в переважній більшості випадків наявна в цьому продукті функціональність до кінця не використовується. 3. *Висока гнучкість.* Електронні таблиці – це універсальний інструмент, за допомогою якого можна побудувати будь-яку систему бюджетування або аналізу за короткий період часу, не залучаючи програмістів. 4. *Доступність фахівців.* 5. *Сумісність з іншими системами*, що використовуються в компанії для збору і зберігання інформації. 6. *Синхронізація бюджетних форм:* автоматичне оновлення всіх параметрів у разі зміни одного з них[12].

Таким чином, електронні таблиці надають широкі можливості при побудові системи бюджетування при мінімальних витратах, особливо на початковому етапі. Нами сформована система бюджетів, за якими доцільно було б виконати аналіз складу та змісту основних планів страхової компанії (*рис. 1*).

Тобто вище пропонуються основні напрямки, за якими доцільно б сформувати масив первинних даних обліку страховика: розробити макети первинних документів для кожного центру фінансової відповідальності (тобто внутрішня розбивка на бізнес-одиниці); макети окремих бюджетів доходів і витрат за бізнес-одиницями (БДР); макети бюджетів руху грошових коштів окремих бізнес-одиниць (БРГК); макети зведених форм БДР та БРГК

Рис. 1. Напрямки аналізу основних операційних бюджетів страхової компанії

Джерело: розроблено автором.

страховика. Усі макети об'єднуються шляхом внесення відповідних логічних посилань. Вихідні дані у системі формуються виходячи з прогнозів операційних бюджетів на наступний період у розрізі бізнес-одиниць і центрів фінансової відповідальності. Заповнюються макети планових форм по окремих бізнес-одиницях.Фактичні дані збираються на підставі фактичних показників заповнених макетів первинних форм центрів фінансової відповідальності. Зведені бюджети компанії формуються за загальноприйнятим алгоритмом, закріпленим шляхом логічних посилань в електронному середовищі MS EXCEL.

Керівництву страхової компанії можна запропонувати до впровадження такі макети операційних бюджетів. Зауважимо, що представлені макети на практиці підлягають більшої деталізації залежно від специфіки діяльності компанії з надання послуг і сформованої бюджетної моделі, а також залежать від конкретної мети деталізації.

Бюджет надходження страхової премії на 2016 р. (*табл. 1*) помісячно сформовано на основі планових показників компанії окремо від надходження страхової премії за вже укладеними діючими договорами страхування та від надходження страхової премії за новими договорами страхування (виділено дві групи респондентів: корпоративні клієнти та фізичні особи). Також в бюджет надходження страхової премії на 2016 р. закладено кількість договорів страхування, дію яких компанія планує продовжити.

Слід пам'ятати, що заплановані показники можуть відрізнятися від фактичних, проте сам бюджет надходження страхової премії дозволить підвисити ефективність управлінських рішень менеджерів середньої та вищої ланок.

У *табл. 2* наведено бюджет надходження страхової премії страховика, який вже сформовано за іншою ознакою – надходженням страхової суми та встановленого страхового тарифу відповідно за основними видами страхування.

У *табл. 3* наведено бюджет страхових виплат страхової компанії планом на 2016 р. за показниками: страхові виплати відповідно за діючими та новими договорами страхування та планова кількість страхових подій.

У *табл. 4* наведено бюджет страхових виплат страховика за основними видами страхування.

Запропоновані макети бюджетів реалізуються шляхом стандартної процедури введення та обробки даних до комірки електронних таблиць MS EXCEL.

За аналогічним принципом формуються інші бюджети страхової компанії, тобто в основі побудови операційного бюджету страховика лежить саме класифікаційна ознака об'єкта, що підлягає управлінню, а також мета деталізації.

Наведемо деякі основні характеристики, які потрібно врахувати при моделюванні бюджетів страхової компанії, що наведено на рис. 1.

- Бюджет комісійної винагороди формується на підставі плану з надходження премії, а також з

Таблиця 1

Бюджет надходження страхової премії на 2016 р. (філія N страхової компанії N)

Місяць	Надходження за укладеними договорами страхування, тис. грн		Надходження за новими договорами страхування,тис. грн		Кількість договорів страхування, які будуть пролонговані, шт.	
Планом на 2016 р.	Корпоративні клієнти	Фізичні особи	Корпоративні клієнти	Фізичні особи	Корпоративні клієнти	Фізичні особи
Січень						
Лютий						
Березень						
……..						
Грудень						
Разом за рік	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ

Таблиця 2

Бюджет надходження страхової премії на 2016 р. (філія N страхової компанії N)

Місяць	Страхова сума, тис. грн *за видами страхування*					Страховий тариф	Страхова премія
Планом на 2016 р.	Обов'язкове	Добровільне	Страхування життя	Страхування відповідальності	Майнове страхування	*За видами страхування …*	*За видами страхування ….*
Січень							
Лютий							
……..							
Грудень							
Разом за рік	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	–	Σ

Таблиця 3

Бюджет страхових виплат на 2016 р. (філія N страхової компанії N)

Місяць	Страхові виплати за діючими договорами страхування, тис. грн		Страхові виплати за новими договорами страхування, тис. грн		Кількість страхових подій, шт.	
Планом на 2016 р.	Корпоративні клієнти	Фізичні особи	Корпоративні клієнти	Фізичні особи	Корпоративні клієнти	Фізичні особи
Січень						
Лютий						
Березень						
……..						
Грудень						
Разом за рік	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ

Таблиця 4

Бюджет страхових виплат на 2016 р. (філія N страхової компанії N)

Місяць	Страхові виплати, тис. грн *за видами страхування*				
Планом на 2016 р.	Обов'язкове	Добровільне	Страхування життя	Страхування відповідальності	Майнове страхування
Січень					
Лютий					
……..					
Грудень					
Разом за рік	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ

урахуванням каналів продажу страхових продуктів, умов договорів зі страховими агентами та брокерами, планованої кон'юнктури ринку.

- Бюджет перестрахування формується з урахуванням розмірів ризиків, прийнятих на страхування, й обсягу власних коштів страховика. Обсяги перестрахувальних операцій для цілей бюджетування визначаються існуючою в компанії політикою перестрахування, передбачуваними видами договорів перестрахування (пропорційний/непропорційний, облігаторний/факультативний) і умовами по них (розмір власного утримання, порядок розрахунків тощо).
- Бюджет страхових резервів відображає обсяг зобов'язань компанії за договорами страхування і формується на підставі актуарних розрахунків.
- Бюджет з розміщення страхових резервів враховує розмір коштів, наявних у розпорядженні компанії (сформованих страхових резервів), їх структури з урахуванням видів і термінів договорів страхування, умов на фінансовому ринку, можливості надання позик страхувальникам.
- Бюджет адміністративних витрат підрозділів формується згідно із заявками підрозділів і потім коригується з урахуванням фінансових можливостей компанії та існуючих пріоритетів.
- Бюджет маркетингу і реклами може визначатися по окремих страхових продуктах або в цілому по компанії. Бюджет інформаційних технологій та технічного супроводу включає в себе витрати на комп'ютерну та оргтехніку, послуги зв'язку, мережеве та серверне обладнання.
- Бюджет навчання та розвитку персоналу. Відмінною особливістю бюджетів маркетингу, інформаційних технологій, навчання та розвитку персоналу є те, що витрати, включені до цих бюджетів, можуть складати як поточні, так і інвестиційні. Це необхідно врахувати при консолідації операційних бюджетів та складанні фінансових звітів [13].

ВИСНОВКИ

В умовах постійного пошуку додаткових джерел фінансування, мінімізації витрат та зростання показників рентабельності діяльності, а також стійкого прагнення підвищення оперативності прийняття управлінських рішень керівництву страхової компанії буде корисним застосування сучасних інструментів бюджетування в діяльності страховика, затрати на впровадження яких є мінімальними. Нами запропоновано та обґрунтовано використання макетів операційних бюджетів страхової компанії, реалізація яких на практиці досягається шляхом використання основних вбудованих функцій електронних таблиць MS EXCEL. Відображення окремих сфер діяльності страхової компанії через відповідний бюджет забезпечує конкретизацію інформації по даному напрямку, що підвищить ефективність управління в цілому, дозволить привести в єдиний формат потоки управлінської інформації та скоротити час на формування відповідних звітів.

Перспективою подальшого наукового дослідження є розробка управлінського екрана керівника страхової компанії для простоти і доступності формування управлінських звітів. При цьому основою такого управлінського екрана є рекомендовані макети операційних бюджетів страховика. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугас Н. В. Бюджетування як ефективний інструмент управління витратами / Н. В. Бугас // Бізнес Інформ. – 2012. – № 5. – С. 190–193.

2. Вербовецька С. Г. Принципи бюджетування підприємства / С. Г. Вербовецька // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 267–273.

3. Ілляшенко Т. О. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств / Т. О. Ілляшенко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 3. – С. 36–44.

4. Квасницька Р. С. Теоретичні аспекти та принципи ефективного бюджетування на підприємствах / Р. С. Квасницька, С. О. Джерелейко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 1, № 3. – С. 105–110.

5. Лях О. О. Удосконалення бюджетування в системі фінансового контролінгу на підприємстві / О. О. Лях // Бізнес Інформ. – 2015. – № 8. – С. 297–302.

6. Алейникова Ю. А. Методика проектирования гибких систем планирования в электронной среде MS Excel [Электронный ресурс] / Ю. А. Алейникова. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-proektirovaniya-gibkih-sistem-planirovaniya-v-elektronnoy-srede-ms-excel.pdf

7. Вихров А. Три шага к управленческой отчетности в Excel / А. Вихров // Финансовый директор. – 2011. – № 2. – С. 82–89.

8. Киселёва О. Н. «Управленческий экран» руководителя на базе Excel как организационно-управленческая инновация для российских предприятий / О. Н. Киселёва // Вестник АГТУ. – 2015. – № 2. – С. 89–99.

9. Козырев С. А. Формирование системы автоматизации управленческого учета С. А. Козырев // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2012. –№ 4. – С. 10–14.

10. Пахомов М. А. Совершенствование системы бюджетирования промышленного предприятия на современном этапе / А. М. Пахомов // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. – № 2. – С. 94–97.

11. Сухарев П. Как быстро сформировать текстовый отчет с данными из Excel / П. Сухарев // Финансовый директор. – 2013. – № 9. – С. 72–78.

12. Дурнов В. А. Электронные таблицы как инструмент бюджетирования [Электронный ресурс] / В. А. Дурнов. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/elektronnye-tablitsy-kak-instrument-byudzhetirovaniya.pdf

13. Искакова Г. Методика бюджетирования в страховой компании. Общие принципы [Электронный ресурс] / Г. Искакова. – Режим доступа : http://refdb.ru/look/2448850.html

REFERENCES

Aleynikova, Yu. A. "Metodika proektirovaniya gibkikh sistem planirovaniya v elektronnoy srede MS Excel" [Methods in electronic MS Excel environment design flexible planning systems]. http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-proektirovaniya-gibkih-sistem-planirovaniya-v-elektronnoy-srede-ms-excel.pdf

Buhas, N. V. "Biudzhetuvannia yak efektyvnyi instrument upravlinnia vytratamy" [Budgeting as an effective management tool costs]. *Biznes Inform*, no. 5 (2012): 190-193.

Durnov, V. A. "Elektronnyye tablitsy kak instrument byudzhetirovaniya" [Spreadsheets as a budgeting tool]. http://cyberleninka.ru/article/n/elektronnye-tablitsy-kak-instrument-byudzhetirovaniya.pdf

Illiashenko, T. O. "Biudzhetuvannia yak napriamok udoskonalennia systemy upravlinnia diialnistiu pidpryiemstv" [Budgeting as the direction of improving the system of management of enterprises]. *Visnyk SumDU. Seriia 36 "Ekonomika"*, no. 3 (2012): 36-44.

Iskakova, G. "Metodika byudzhetirovaniya v strakhovoy kompanii. Obshchiye printsypy" [The methodology of budgeting for an insurance company. General principles]. http://refdb.ru/look/2448850.html

Kiseleva, O. N. "«Upravlencheskiy ekran» rukovoditelya na baze Excel kak organizatsionno-upravlencheskaya innovatsiya dlya rossiyskikh predpriyatiy" ["Management Screen" head on the basis of Excel as the organizational and managerial innovation for Russian enterprises]. *Vestnik AGTU*, no. 2 (2015): 89-99.

Kozyrev, S. A. "Formirovaniye sistemy avtomatizatsii upravlencheskogo ucheta" [Formation of management accounting automation system]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya "Ekonomika"*, no. 4 (2012): 10-14.

Kvasnytska, R. S., and Dzhereleiko, S. O. "Teoretychni aspekty ta pryntsypy efektyvnoho biudzhetuvannia na pidpryiemstvakh" [Theoretical considerations and principles of effective budgeting in enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu,* vol. 1, no. 3 (2009): 105-110.

Liakh, O. O. "Udoskonalennia biudzhetuvannia v systemi finansovoho kontrolinhu na pidpryiemstvi" [Improving the budgeting system of financial controlling in the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 8 (2015): 297-302.

Pakhomov, M. A. "Sovershenstvovaniye sistemy biudzhetirovaniya promyshlennogo predpriyatiya na sovremennom etape" [Improving industrial enterprise budgeting system at the present stage]. *Sotsialno-ekonomicheskiye yavleniya i protsessy*, no. 2 (2012): 94-97.

Sukharev, P. "Kak bystro sformirovat tekstovyy otchet s dannymi iz Excel" [How to quickly create text report with data from Excel]. *Finansovyy direktor*, no. 9 (2013): 72-78.

Verbovetska, S. H. "Pryntsypy biudzhetuvannia pidpryiemstva" [The principles of budgeting enterprise]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 19 (2008): 267-273.

Vikhrov, A. "Tri shaga k upravlencheskoy otchetnosti v Excel" [Three steps to the administrative reporting in Excel]. *Finansovyy direktor,* no. 2 (2011): 82-89.

УДК 658.8

СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 **ІВАНОВ Ю. Б., УС М. І.**

УДК 658.8

Іванов Ю. Б., Ус М. І. Складові інформаційного забезпечення маркетингової діяльності промислового підприємства

Метою стаття є ідентифікація та аналіз складових сучасного інформаційного забезпечення маркетингової діяльності промислових підприємств. Визначено сутність та змістовне наповнення інформаційного забезпечення підприємства, до ключових складових якого віднесено сформовану маркетингову інформаційну систему, наявність програмного забезпечення та впровадження інформаційних систем. Проаналізовано існуючи класи інформаційних систем, які є підґрунтям для побудови маркетингової інформаційної системи підприємства. За результатами порівняння інформаційних систем ідентифіковано ті, у структурі яких передбачено модулі для підтримки, управління та розвитку маркетингової діяльності підприємств. Серед них перше місце належить класу ERP-систем, який створює єдиний інформаційний простір для управлінських процесів та маркетингових рішень і виконує функції інтеграції бізнес-процесів промислового підприємства. Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка рекомендацій щодо організаційного аспекту впровадження запропонованих інформаційних систем у практичну діяльність вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: *інформаційне забезпечення, маркетингова діяльність промислового підприємства, інформаційна система, маркетингова інформаційна система.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *2.* ***Бібл.:*** *13.*

Іванов Юрій Борисович – *доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)*

E-mail: *ivn77@bk.ru*

Ус Марина Ігорівна – *кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *marinaus_@ukr.net*

УДК 658.8

Иванов Ю. Б., Ус М. И. Составляющие информационного обеспечения маркетинговой деятельности промышленного предприятия

Целью статья является идентификация и анализ составляющих современного информационного обеспечения маркетинговой деятельности промышленных предприятий. Определена сущность и содержательное наполнение информационного обеспечения предприятия, к ключевым составляющим которого отнесены сформированная маркетинговая информационная система, наличие программного обеспечения и внедрение информационных систем. Проанализированы существующие классы информационных систем, являющиеся основой для построения маркетинговой информационной системы предприятия. В результате сравнения информационных систем идентифицированы те, в структуре которых предусмотрены модули для поддержки, управления и развития маркетинговой деятельности предприятий. Среди них первое место принадлежит классу ERP-систем, который создает единое информационное пространство для управленческих процессов и маркетинговых решений и выполняет функции интеграции бизнес-процессов промышленного предприятия. Перспективным направлением дальнейших исследований является разработка рекомендаций в отношении организационного аспекта внедрения предложенных информационных систем в практическую деятельность отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: *информационное обеспечение, маркетинговая деятельность промышленного предприятия, информационная система, маркетинговая информационная система.*

Рис.: *1.* ***Табл.:*** *2.* ***Библ.:*** *13.*

Иванов Юрий Борисович – *доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)*

E-mail: *ivn77@bk.ru*

Ус Марина Игоревна – *кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *marinaus_@ukr.net*

UDC 658.8

Ivanov Yu. B., Us M. I. Components of Informational Supporting the Marketing Activities of Industrial Enterprise

The article is aimed at identifying and analyzing components of contemporary informational supporting marketing activities of industrial enterprises. The article determines essence and contents of enterprise's informational support, key components of which include availability of developed marketing information system and software, together with introduction of information systems. The existing classes of information systems, which represent a basis for building a marketing information system of enterprise, have been analyzed. By comparing information systems have been identified those, structure of which provides modules for support, management and development of marketing activities of enterprises. The first place among them holds the class of ERP systems, which creates a unified information space for administrative processes and marketing decisions and serves for integration of business processes of industrial enterprise. A promising direction for further research is development of recommendations regarding the organizational aspect of the proposed introduction of information systems into practical activities of domestic industrial enterprises.

Keywords: *informational support, marketing activity of industrial enterprise, information system, marketing information system.*

Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *2.* ***Bibl.:*** *13.*

Ivanov Yuriy B. – *D. Sc. (Economics), Professor, Deputy Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)*

E-mail: *ivn77@bk.ru*

Us Maryna I. – *PhD (Economics), Lecturer, Department of Economics and Marketing, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *marinaus_@ukr.net*

Вирішення стратегічних для України завдань досягнення рівня високорозвиненої країни та поглиблення у світові економічні та, зокрема, зовнішньоторговельні процеси як рівноправного партнера ставить на порядок денний питання широкомасштабної розбудови інформаційної сфери. Активного розвитку потребують, перш за все, процеси впровадження ефективних механізмів інформаційного забезпечення вітчизняних виробників.

Важливість запровадження комплексного сучасного інформаційного забезпечення саме маркетингової діяльності в умовах зростання ризиків підприємницького середовища обумовлюється ключовою роллю інформації як в усіх сферах життєдіяльності суспільства, так і в усіх напрямках діяльності підприємства, на всіх етапах розробки, виробництва та розподілу продукції.

В умовах посилення конкурентної боротьби на світових промислових ринках своєчасне та всебічне інформування суб'єктів економічних відносин виводить інформаційне забезпечення на одне з перших місць у системі заходів, спрямованих на розвиток маркетингової діяльності та підвищення її ролі в процесі управління промисловим підприємством.

Радикальні перетворення в українському суспільстві та складнощі, які виникають на шляху повноцінної інтеграції вітчизняної економіки в систему світогосподарських зв'язків, актуалізують проблему дослідження сутності, структури та змісту сучасного інформаційного забезпечення маркетингової діяльності підприємства.

Питанням сутності та структури інформаційних систем, розвитку інформаційного забезпечення діяльності підприємств присвячено чимало досліджень таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: І. Босак, П. Дойль, А. Загородній, С. Казмірчук, Ф. Котлер, П. Молино, Є. Палига, Я. Панухник, Н. Полуектова, Дж. Траут, Є. Шуремов та інші.

Незважаючи на численні теоретичні розробки та практичні рекомендації щодо створення інформаційного забезпечення підприємств, питанням структури та змісту сучасних інформаційних систем, зокрема для розвитку маркетингової діяльності промислових підприємств з урахуванням зовнішніх ризиків, досі приділено недостатньо уваги.

Метою статті є ідентифікація та аналіз складових сучасного інформаційного забезпечення маркетингової діяльності промислових підприємств. Досягнення поставленої мети передбачає: визначення сутності та змістовного наповнення інформаційного забезпечення підприємства; аналіз складових маркетингової інформаційної системи підприємства; обґрунтування структури інформаційної системи для підтримки та розвитку маркетингової діяльності промислових підприємств.

Важливою умовою ефективної діяльності та управлінням підприємством, як зазначає Л. Г. Шемаєва, є наявність необхідної інформації [1], а існування розвиненої маркетингової інформаційної системи розглядається як джерело формування стійких конкурентних переваг [2] Крім того, у процесі досягнення високих результатів особливу роль відіграють методи управління інформаційними ресурсами та наявність сучасних інформаційних систем. При цьому інформація розглядається у вигляді корисних знань, отриманих шляхом аналізу вихідних даних, фактів, цифр і подій, які стосуються всіх напрямків діяльності підприємства, у першу чергу його партнерів, загального стану та динаміки ринку [1, с. 132].

Інформація є не лише цінним ресурсом, але й коштовним, оскільки потребує витрат на збирання, інтерпритацію, зберкження, захист тощо. За умов використання неякісної інформації це може призвести до прийняття неефективних управлінських та маркетингових рішень, і подібні витрати можуть значно зрости. У такому випадку виникає потреба у визначенні якості інформації, яка характеризується відповідно до трьох основних критеріїв: часу, змісту та форми. Основні вимоги до їх наповнення представлено в *табл. 1*, які були виокремлені на основі аналізу наукових літературних джерел [3, 4].

Дослідження наукових джерел і практичних рекомендацій у сфері інформаційних технологій у промисловості свідчить, що споживачами інформації в цілому та щодо маркетингової діяльності зокрема є керівники підприємств та підрозділів, маркетологи, логісти, ризик-менеджери, інформаційні працівники та інший персонал [4–6].

У процесі прийняття управлінських рішень у керівників та працівників різних рівнів постійно виникає потреба в маркетинговій інформації щодо: асортименту продукціїї, витрат, вподобань споживачів, можливостей конкурентів, існуючих технологій, тенденцій розвитку галузі тощо. Конкретним вираженням інформації є за-

Таблиця 1

Основні критерії якості інформації

Критерії якості інформації		
Час	**Зміст**	**Форма**
Своєчасність; терміновість; оперативна оновлюваність; періодичність; відповідність реальному стану	Точність (достовірність); відповідність потребам конкретного споживача; вичерпність; відповідність сутності та об'єму; однозначність; надійність	Чіткість; детальність; показовість (в описовій, цифровій або просторово-наглядній формі); адаптованість; захищеність (конфіденційність)

Джерело: складено на основі [3, 4].

пит, який, за визначенням А. Г. Загороднього, виступає як усвідомлена та чітко сформована вимога користувача, що адресована інформаційній системі [6, с. 287].

У процесі формування та розвитку маркетингової стратегії, управління маркетинговою діяльністю виникає два типи інформаційних потреб – у відомостях щодо джерел необхідної маркетингової інформації та самої інформації. Для задоволення потреб першого типу призначені документальні інформаційні системи, для задоволення потреб у самій маркетинговій інформації необхідна організація спеціальних робіт щодо її збору та обробки.

Збір інформації щодо функціонування ринку, потреб споживачів, діяльності конкурентів здійснюється за допомогою проведення спеціальних маркетингових досліджень [7], об'єктами вивчення в яких стають суб'єкти маркетингового середовища, їх дії, результати роботи, загальна ситуація в галузі, чинники впливу на діяльність промислових підприємств, які здійснюють прямий або опосередкований вплив на можливості, перспективи подальшого функціонування та співпрацю промислових підприємств.

В інформаційному процесі, яким є маркетингова діяльність, інформація – один з важливих ресурсів поряд з матеріальними, трудовими і фінансовими.

Інформація про сегментування цільового ринку дозволяє підприємству виявити маркетингові можливості. Інформація необхідна для чіткого визначення конкурентних переваг та її стратегічного позиціювання. Нарешті, інформація про стратегічну позицію на ринку потрібна для побудови ефективної бізнес-стратегії на основі конкурентних переваг.

У процесі управління підприємством в цілому та маркетинговою діяльністю зокрема постійно відбувається обмін інформацією. Причому напрямок переміщення інформації може бути як вертикальним (від керівника до підлеглих або від підлеглих до керівника), так і горизонтальним (між начальниками підрозділів, підлеглими одного рівня).

Для успішного досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань, серед яких досягнення високого рівня конкурентоспроможності на першому місці, підприємство має відслідковувати всі можливі джерела залучення інформації у внутрішнє середовище й забезпечувати її максимальне використання.

Маркетингова інформація функціонує комплексно в рамках спеціальних форм, які отримали назву *маркетингових інформаційних систем*.

Під маркетинговою інформаційною системою (МІС) слід розуміти сукупність персоналу (індивідів), інформації, обладнання та методів (прийомів, процедур), призначених для збору, обробки, класифікації, аналізу, оцінки і розповсюдження актуальної, своєчасної та достовірної інформації для прийняття маркетингових рішень [7, с. 115].

МІС розглядається як одна з ключових складових інформаційної системи управління промисловим підприємством. Роль МІС полягає у визначенні потреб в інформації для маркетингового управління, її одержання і своєчасного подання відповідним фахівцям і керівникам.

Маркетингова інформаційна система включає чотири підсистеми: *внутрішньої звітності* (внутрішнього обліку підприємства), *маркетингового спостереження* (довідкова підсистема), *маркетингового дослідження, аналізу маркетингової інформації* (маркетингових рішень). Вони комплексно охоплюють всі можливі джерела отриманні інформації, етапи її обробки та інтерпретації.

Аналіз наукових праць у сфері інформаційного забезпечення маркетингу дає можливість узагальнити структурні елементів МІС [7–9]:

1. Персонал, фахівці зі збору, обробки, аналізу інформації.

Діяльність персоналу зводиться до збору різнопланової (невпорядкованої) інформації, необхідної для потреб маркетингу підприємства з оцінкою, аналізом, систематизацією одержаної інформації з метою її подальшого використання та підготовкою до прийняття маркетингових рішень. Крім того, функції персоналу на цьому етапів включають розробку рекомендацій і пропозицій щодо маркетингових та управлінських рішень.

2. Безпосередньо інформація, що функціонує в рамках МІС.

У рамках цього елементу можна виділити три види інформації, що функціонує в рамках МІС:

- внутрішня інформація щодо можливостей підприємства, положення на ринку; товарів, що випускаються тощо, включаючи існуючу систему аналізу ефективності маркетингових рішень і систему аналізу маркетингової інформації;
- інформація, отримувана за допомогою маркетингової розвідки, зібрана із зовнішніх джерел за допомогою, як правило, ненаукових методів, проте передбачає регулярність і поверхневий характер отриманих даних;
- інформація, отримувана за допомогою маркетингових досліджень, має науковий характер, збирається з використанням наукових методів для вирішення конкретних маркетингових ситуацій, з якими підприємство або фірма зіткнулися на ринку.

3. Методи і процедури збору інформації, її обробки, аналізу, підготовки до прийняття рішень.

Включає в себе технічні пристрої, обладнання, необхідне для роботи з інформацією, методи і процедури збору інформації, включаючи методи проведення маркетингових досліджень (опитування, спостереження, експерименти тощо), статистичної та математичної обробки інформації, що дозволяють здійснювати різноманітні види аналізу (кореляційний, факторний, таксономічний тощо) та візуалізувати отримані дані.

Інформаційне забезпечення, яке використовується в процесі маркетингової діяльності промислових підприємств, представляє собою інформацію, необхідну для управління економічними процесами всередині підприємства та навколишнього середовища. Вона міститься в базах даних інформаційних систем; передбачає

створення інформаційних умов функціонування системи, забезпечення необхідної інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, зберігання, накопичення, передачу, обробку інформації, організацію банків даних щодо маркетингу з метою максимальної адаптації для подальшого прийняття рішень.

Інформаційне забезпечення розглядається як сукупність єдиної системи класифікації інформації, уніфікованих систем документації, схем інформаційних потоків, які циркулюють на підприємстві, а також методологія побудови бази даних [10].

Важливим питанням розгляду інформаційного забезпечення є оцінка інформаційного ефекту, яка може проводитись або за допомогою конкретних економічних показників (зростання частки ринку, динаміки виручки від реалізації, прибутку та інших результуючих показників), або опосередковано, з урахуванням впливу інформації на підвищення рівня знань спеціалістів та потенційних можливостей застосування цих знань у маркетинговій діяльності та розвитку підприємства [11].

В умовах динамічних змін та стрімкого розвитку сучасних технологій функціонування промислових підприємств неможливо без створення налагодженої інформаційної системи з урахуванням всіх проаналізованих складових її наповнення.

Огляд статистичної інформації [4] та узагальнення наукових публікацій [6; 9] дають змогу стверджувати, що рівень використання українськими промисловими підприємствами, у тому числі машинобудівними, інформаційних систем для управління та розвитку маркетингової діяльності, чи навіть окремо розвитку певних напрямків діяльності зі споживачами та постачальниками, є вкрай низьким. Інформаційні системи такого типу створені відповідно до потреб корпоративних об'єднань. До них належать системи «Бізнес-ПРО», Парус, Галактика, Трейд Мастер, Спрут тощо [4; 6]. Проте функції цих систем зводяться до управління договорами, збутом, формування графіків поставок продукції та сировини, дослідження попиту, управління витратами. Іншу групу формують інформаційні системи підприємств, які самостійно розробляють або пристосовують під існуючі завдання та потреби підприємства. Функції таких систем обмежуються веденням кореспонденції та обслуговуванням торговельних заявок.

Таким чином, звертаємо увагу на те, що про розвиток та управління безпосередньо маркетинговою діяльністю, що ґрунтується на використанні ідей однієї із сучасних концепцій маркетингу (соціально-етичній, партнерських відносин, інтегрованого маркетингу), не йдеться, розглянуті групи інформаційних систем обслуговують щоденну роботу підприємства та його повсякденні зв'язки.

Огляд автоматизованих інформаційних систем, які використовують українські підприємства у сфері маркетингу та управління відносинами з іншими суб'єктами підприємницької діяльності (зокрема споживачами та постачальниками), показав, що вони відрізняються одна від одної структурою, а головне – набором функціональних задач. При цьому ані стандартної структури інформаційної системи, ані елементів стандартизації та уніфікації маркетингових інформаційних технологій у національній практиці не існує.

Діяльність зарубіжних промислових підприємств дає змогу стверджувати про значно вищий рівень функціонального наповнення їх інформаційних систем. Усі завдання, які пов'язані з формуванням, розвитком і управлінням маркетинговою діяльністю, зарубіжні компанії інтегрують в межах таких систем, як SFA (*Sales Force Automation*), CRM (*Customer Relation Management*), ERP (*Enterprise Resource Planning*), ERP II (*Enterprise Resource & Relation Planning*), SCM (*Supply Chain Management*), MRP (*Materiel Requirement Planning*), MRP II (*Manufacturing Resource Planning*), CSRP (*Customer Synchronized Resource Planning*), DCM (*Demand Chain Management*), *Project Expert*, *Marketing Expert* тощо [4; 6–8; 10–13].

Кожна з перелічених інформаційних систем має свої переваги та недоліки, що знаходить відображення в досить обмеженому використанні вітчизняними промисловими підприємства. Докладніше розглянемо ті системи, які відповідають можливостям програмного забезпечення, їх спрямованості та вміщують модулі, які можуть бути задіяні в процесі маркетингової діяльності (*табл. 2*).

Інтернет дав прості та універсальні інструменти дослідження ринку й спілкування з контрагентами та партнерами, які (інструменти), своєю чергою, дали потужний поштовх розвитку нових інформаційно-комп'ютерних технологій для побудови інформаційних систем. Однією з них є SCM (система управління ланцюгом поставок), яка об'єднує постачальників, дистриб'юторів і споживачів у єдиний логістичний процес. Система управлінням ланцюгом поставок охоплює весь спектр зв'язків та процесів щодо поставок продукції: вона дозволяє автоматизувати визначення потреб і замовників на ресурси підприємства, визначати споживача, оформляти і здійснювати поставку готової продукції.

Подальший розвиток інформатизації підприємств привів до створення ERP-систем (планування ресурсів підприємства), яка за допомогою оптимізації бізнес-процесів, що базуються на інтеграції всіх потоків інформації для забезпечення плану продажів, виробництва, закупок, завантаження обладнання та персоналу, плану фінансування ресурсів, дає змогу мінімізувати витрати.

Своєю чергою, концепція управління ресурсами підприємства з інтеграцією процесів співробітництва (ERP II) має два контури управління: традиційний внутрішній, керуючий внутрішніми бізнес-процесами підприємства, і зовнішній, керуючий взаємовідносинами з контрагентами та покупцями продукції. Якщо системи планування ресурсів підприємства спрямовані на досягнення конкурентних переваг за рахунок оптимізації внутрішніх бізнес-процесів, то в ERP II-системах з'являються засоби підвищення ефективності роботи з клієнтами і контрагентами.

Іншим типом інформаційних систем є системи CRM (управління відносинами з клієнтами). Поява систем цього класу пов'язана з жорсткістю конкурентної боротьби. Відзначається емпірично виявлена за-

Таблиця 2

Порівняльна характеристика окремих інформаційних систем

Назва системи	Складові модулі	Результат	Спрямованість
SCM (система управління ланцюгом поставок)	Планування ланцюгів поставок – планування та формування календарних графіків, рішення для спільної розробки прогнозів, проектування мереж поставок, моделювання різних ситуацій, аналіз рівня виконання операцій; виконання ланцюгів поставок; відстеження і контроль виконання логістичних операцій	Підвищення гнучкості та оперативності планування і постачання виробництва. Можливість прогнозування ефективності діяльності підприємства і оцінки результатів з урахуванням дії зовнішнього середовища	Великі та середні виробничі підприємства (завдання вхідної та вихідної логістики)
ERP-системи (планування ресурсів підприємства)	Управління ланцюгами постачань, управління даними про виріб, управління базою моделей, планування роботи, управління взаємовідносинами з клієнтами, електронна комерція, проекти, управління знаннями, управління якістю, управління фінансами	Розширення функціональності закупівель, збуту, замовлень, постачання, обліку, кадрів, складів, виробництва. Інтеграція всіх бізнес-процесів	Великі та середні промислові та торговельні підприємства (всі ресурси)
ERP II (управління ресурсами підприємства з інтеграцією процесів співробітництва)	Податковий, бухгалтерський, кадровий облік, управління складом,транспортуванням, казначейство, управління взаємовідносинами з клієнтами	Поглиблення функціональності, збільшення зовнішніх зв'язків. Інтеграція всіх ділових процесів, орієнтованих на комерцію. Участь у ланцюжку створення вартості	Великі та середні виробничі та торговельні підприємства (міжгалузеві та галузеві процеси)
CRM (управління відносинами з клієнтами)	Управління контрактами, рахунком клієнта, прогнозування продажу, організаційна структура та методологія продажу, маркетинг, кореспонденція, обслуговування торговельних заявок, післяпродажне обслуговування, синхронізація даних, інтеграція із системами ERP	Підвищення ефективності взаємодії з клієнтами на всіх стадіях відносин з ними (залучення, утримання, лояльність). Персоніфікація відносин з кожним клієнтом, підвищення ефективності взаємодії з ним	Великі, середні та малі підприємства, акцент на сфері послуг і торгівлі (міжгалузеві процеси)
CSRP (планування ресурсів, синхронізоване з покупцем)	Управління продажами і маркетингом, обслуговування покупців, технічне обслуговування, управління дослідженнями та розробками, бізнес-планування та облік, фінанси, планування зовнішніх процесів	Підвищення ринкової активності підприємства. Планування замовлень, проте без урахування виробництва. Можливість покупця впливати на процес виробництва	Національні та міжнародні корпорації (міжгалузеві процеси, внутрішня та зовнішня співпраця)

кономірність, відповідно до якої 80% обсягів продажів підприємств припадає на 20% постійних покупців [11], оскільки приєднання кожного нового споживача обходиться істотно дорожче, ніж збереження відносин з існуючим клієнтом, при цьому джерелом додаткових витрат є здійснення маркетингових досліджень та обробка їх результатів, проведення рекламних кампаній, витрати на ведення переговорів з потенційними партнерами.

Концепція CSRP (планування ресурсів, синхронізоване з покупцем) включає в себе повний цикл: від проектування майбутнього виробу з урахуванням вимог замовника до гарантійного та сервісного обслуговування після продажу [12]. Ця інформаційна система дає можливість клієнту розміщувати замовлення, відповідати за правильність його виконання і при необхідності відстежувати дотримання термінів виробництва і постачання, таким чином, передбачаючи значний рівень доступу до інформації та довіри з боку підприємств.

Підбиваючи підсумки порівняльного аналізу сучасних інформаційних систем, в яких передбачено модулі, що відповідають за здійснення та підтримку маркетингової діяльності, слід відмітити доцільність та ефективність ERP- та ERP II-систем [13], які забезпечують інформатизацію майже всіх бізнес-процесів промислового підприємства (*рис. 1*).

Саме ERP-системи рекомендується впровадити як ключову складову інформаційного забезпечення маркетингової діяльності, їх використання можливе за умов збіркових (дискретних) виробництв, класичним прикладом якого є більшість галузей промисловості, у тому числі машинобудування. Це базова методика – платформа для створення більш складних інформаційних

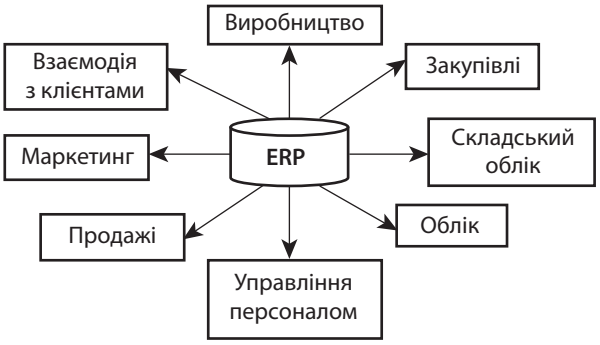

Рис. 1. Забезпечення ERP-систем бізнес-процесів підприємства [13]

систем (у т. ч. і для формування та розвитку інтегрованої маркетингової діяльності).

Таким чином, у результаті дослідження було отримано такі наукові результати: 1) сутнісне та змістове наповнення інформаційного забезпечення підприємства, яке розглядається у вигляді сукупності єдиної системи класифікації інформації, уніфікованих систем документації, напрямків інформаційних потоків, які циркулюють на підприємстві в поєднанні з методологією побудови баз даних як ключових елементів інформаційних систем і самих інформаційних систем, дозволяє приймати рішення з організації інформаційного забезпечення підприємства та наповнення релевантними даними його підсистем з метою налагодження ефективного управління діяльністю підприємства на інформаційній основі; 2) структура маркетингової інформаційної системи підприємства з виокремленням ключових її елементів та підсистем, які враховують всі можливі джерела отримання інформації та процеси її ідентифікації, обробки та аналізу, що в сукупності забезпечує основу для розробки обґрунтованих маркетингових та управлінських рішень; 3) запропоновано сучасні інформаційні системи для підтримки та розвитку маркетингової діяльності промислових підприємств, впровадження яких дозволяє полегшити та прискорити процес комунікацій як на самому підприємстві, об'єднавши дані, ресурси, процеси та можливі рішення, так і зовні, налагодивши взаємодію з можливістю зменшення ступеня невизначеності та ризику.

Формування сучасного інформаційного забезпечення промислового підприємства в цілому та його маркетингової діяльності зокрема потребує цілісного погляду на об'єкт управління, що неможливо без інформації, технологічних і бізнес-процесів. Для ефективної діяльності та здійснення маркетингового управління необхідна інтеграція ключових складових її інформаційного забезпечення, а саме: сформованої маркетингової інформаційної системи, наявності програмного забезпечення та впровадження інформаційних систем, серед яких перше місце належить ERP-системі, яка створює єдиний інформаційний простір для управлінських процесів та виконує функції інтеграції бізнес-процесів промислового підприємства.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка рекомендацій щодо організаційного аспекту впровадження запропонованих інформаційних систем у практичну діяльність вітчизняних промислових підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шемаєва Л. Г. Управління стратегічною взаємодією підприємств із зовнішнім середовищем / Л. Г. Шемаєва. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 280 с.

2. Іванов Ю. Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування і розвиток : монографія / Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова, С. П. Орлов. –Харків : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 352 с.

3. Лепейко Т. І. Обґрунтування технології формування інформаційного забезпечення функціонування та розвитку підприємства / Т. І. Лепейко, О. В. Мазоренко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 356–360.

4. Макаренко М. С. Комплексне аналітичне оцінювання діяльності та взаємодії машинобудівних підприємств / М. С. Макаренко // Економіст. – 2014. – № 7. – С. 33–49.

5. За інноваціями – майбутнє України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspp.ua/za-innovacziyami-majbutnє-ukraïni.html

6. Загородній А. Г. Управління взаємозв'язками підприємства зі споживачами продукції : монографія / А. Г. Загородній, З. О. Коваль. – Львів : ЗУКЦ, ПП НВФ БІАРП, 2008. – 364 с.

7. Панухник Я. Г. Концептуальні підходи до побудови маркетингових інформаційних систем промислового підприємства / Я. Г. Панухник // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2 (51). – С. 113–120.

8. Ашмаріна С. І. Удосконалення маркетингової інформаційної системи промислового підприємства як найважливішого елементу системи управління змінами / С. І. Ашмаріна, О. В. Погорєлова, А. С. Зотова // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11 (161). – С. 348–354.

9. Казмірчук С. В. Оцінка рівня інформаційного забезпечення управління інноваційними процесами підприємства / С. В. Казмірчук // Перспективные вопросы мировой экономики. Экономические науки. – Дніпропетровськ, 2011. – № 10. – С. 45–49.

10. Шуремов Е. Л. Информационные системы управления предприятием / Е. Л. Шуремов, Д. В. Чистов, Г. В. Лямова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.fakit.ru/main_dsp.php?top_id=7410#_Toc216077007

11. Босак І. П. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект / І. П. Босак, Є. М. Палига // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4. – С. 193–196.

12. Молино П. Технология CRM: экспресс-курс / П. Молино / Пер. с англ. Т. Новиковой. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 336 с.

13. Полуэктова Н. Р. Оценка эффективности использования информационных систем предприятия на основе анализа стохастической границы / Н. Р. Полуэктова, В. Н. Шагарова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 5 (167). – С. 493–500.

REFERENCES

Ashmarina, S. I., Pohorielova, O. V., and Zotova, A. S. "Udoskonalennia marketynhovoi informatsiinoi systemy promyslovoho pidpryiemstva iak naivazhlyvishoho elementu systemy upravlinnia zminamy" [Improving the marketing information system of industrial enterprise as an essential element of the control system changes]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (161) (2014): 348-354.

Bosak, I. P., and Palyha, Ye. M. "Informatsiine zabezpechennia upravlinnia pidpryiemstvom: ekonomichnyi aspekt" [Information security management company: economic aspect]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2007): 193-196.

Ivanov, Yu. B. et al. *Konkurentni perevahy pidpryiemstva: otsinka, formuvannia i rozvytok* [Competitive advantages of the enterprise: evaluation, formation and development]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

Kazmirchuk, S. V. "Otsinka rivnia informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia innovatsiinymy protsesamy pidpryiemstva" [Evaluation of information security management innovation processes of the company]. *Perspektyvnyye voprosy myrovoy ekonomiki*, no. 10 (2011): 45-49.

Lepeiko, T. I., and Mazorenko, O. V. "Obgruntuvannia tekhnolohii formuvannia informatsiinoho zabezpechennia funktsionuvannia ta rozvytku pidpryiemstva" [Justification information technology formation and functioning of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 6 (2013): 356-360.

Makarenko, M. S. "Kompleksne analitychne otsiniuvannia diialnosti ta vzaiemodii mashynobudivnykh pidpryiemstv" [Comprehensive analytical evaluation of interaction and engineering companies]. *Ekonomist*, no. 7 (2014): 33-49.

Molino, P. *Tekhnologiia CRM: ekspress-kurs* [CRM technology: a crash course]. Moscow: FAIR-PRESS, 2004.

Panukhnyk, Ya. H. "Kontseptualni pidkhody do pobudovy marketynhovykh informatsiinykh system promyslovoho pidpryiemstva" [Conceptual approaches to the construction of industrial marketing information company]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 2 (51) (2014): 113-120.

Poluektova, N. R., and Shaharova, V. N. "Otsenka effektivnosti ispolzovaniya informatsionnykh sistem predpriyatiya na osnove analiza stokhasticheskoy granitsy" [Evaluating the effectiveness of enterprise information systems based on stochastic frontier analysis]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (167) (2015): 493-500.

Shuremov, E. L., Chistov, D. V., and Liamova, G. V. "Informatsionnyye sistemy upravleniya predpriyatiyem" [Enterprise information management system]. http://www.fakit.ru/main_dsp.php?top_id=7410#_Toc216077007

Shemaieva, L. H. *Upravlinnia stratehichnoiu vzaiemodiieiu pidpryiemstv iz zovnishnim seredovyshchem* [Management strategic business interaction with the environment]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2007.

"Za innovatsiiamy – maibutnie Ukrainy" [Innovation – the future of Ukraine]. http://uspp.ua/za-innovacziyami---majbutnєukraïni.html

Zahorodnii, A. H., and Koval, Z. O. *Upravlinnia vzaiemozviazkamy pidpryiemstva zi spozhyvachamy produktsii* [Managing relationships with customers of the company]. Lviv: ZUKTs; PP NVF BIARP, 2008.

УДК 378

ДЕФІНІЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

© 2016 **ЗИМА Ю. П.**

УДК 378

Зима Ю. П. Дефініція обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління

Метою статті є дослідження сутності обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. Поставлено завдання дослідити підходи до визначення обліково-аналітичного забезпечення та проаналізувати особливості корпоративного управління, які впливають на його інформаційні потреби, що дасть змогу запропонувати трактування поняття «обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління». Проведено критичний аналіз підходів до визначення обліково-аналітичного забезпечення управління. Зокрема, встановлено, що дефініція обліково-аналітичного забезпечення залишається дискусійним питанням. Для розуміння сутності обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління необхідно встановити його ключові принципи та особливості. Встановлено, що обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління – це інтегрована система інформаційного забезпечення, яка включає релевантну інформацію, що задовольняє різні інтереси користувачів в межах корпоративного управління.

Ключові слова: *обліково-аналітичне забезпечення, корпоративне управління, користувачі інформації, інформаційні потреби.*
Бібл.: *21.*

Зима Юлія Петрівна *– кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)*
E-mail: *uliazima@gmail.com*

УДК 378

Зима Ю. П. Дефиниция учетно-аналитического обеспечения корпоративного управления

Целью статьи является исследование сущности учетно-аналитического обеспечения корпоративного управления. Поставлена задача исследовать подходы к определению учетно-аналитического обеспечения и проанализировать особенности корпоративного управления, которые влияют на его информационные потребности, что позволит предложить трактовку понятия «учетно-аналитическое обеспечение корпоративного управления». Проведен критический анализ подходов к определению учетно-аналитического обеспечения управления. В частности, установлено, что дефиниция учетно-аналитического обеспечения остается дискуссионным вопросом. Для понимания сущности учетно-аналитического обеспечения корпоративного управления необходимо установить его ключевые принципы и особенности. Установлено, что учетно-аналитическое обеспечение корпоративного управления – это интегрированная система информационного обеспечения, которая включает релевантную информацию, удовлетворяющую различные интересы пользователей в рамках корпоративного управления.

Ключевые слова: *учетно-аналитическое обеспечение, корпоративное управление, пользователи информации, информационные потребности.*
Библ.: *21.*

Зима Юлия Петровна *– кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)*
E-mail: *uliazima@gmail.com*

UDC 378

Zyma Iu. P. The Definition of the Accounting-Analytical Provision of Corporate Management

The article is aimed at studying the substance of the accounting-analytical provision of corporate management. The article formulates the task to examine approaches to the accounting-analytical provision and analyze peculiarities of corporate management, which affects information needs, to provide for offering a new interpretation of the concept of «accounting-analytical provision of corporate management». A critical analysis of the approaches to the definition of the accounting-analytical provision of management has been conducted. In particular, it has been found that the definition of the accounting-analytical provision remains debatable. In order to understand the substance of the accounting-analytical provision of corporate management, its key principles and characteristic features should be determined. It is found that the accounting-analytical provision of corporate management is an integrated system for information management, which includes relevant information to meet diverse interests of users within the framework of corporate management.

Keywords: *accounting-analytical provision, corporate management, information users, information needs.*
Bibl.: *21.*

Zyma Iulia P. *– PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting, Kyiv National University of Trade and Economy (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)*
E-mail: *uliazima@gmail.com*

Корпоративне управління, функціонуючи як процедури та процеси, якими керують та за якими контролюють організацію, визначає розподіл прав та обов'язків між різними зацікавленими сторонами та встановлює порядок прийняття рішень [1]. Якщо XX століття називають епохою менеджменту (*management*), то сучасна наука та практика фокусується на управлінні (*governance*) [2]. Фундаментальним принципом корпоративного управління є розподіл влади всередині корпорації між її акціонерами та радою директорів [3]. До корпоративного управління залучені акціонери або інвестори, рада директорів, яка здійснює контроль за управлінням корпорацією та виконавчі директори, які здійснюють контроль операційної діяльності. Складність зв'язків основних груп корпорації впливає на особливості потоків інформації, що формуються та агрегуються для забезпечення виконання функцій корпоративного управління.

Ефективність використання інформаційних ресурсів у корпоративному управлінні впливає на ряд факторів, серед яких не лише фінансові індикатори, але й довіра інвесторів, розвиток корпоративної культури та інші важливі макроекономічні та соціальні інституціональні виміри. Інформація щодо корпоративного управління не обмежується лише даними обліку, вони в даному випадку служать інформаційною базою для широкої аналітики, яка і є ключовим інформаційним ресурсом. Останні дослідження нефінансової звітності, широке застосування інформаційних технологій, побудова системи інтегрованої звітності корпорацій як системи, що покликана дати

відповідь на питання щодо зовнішнього середовища підприємства, управління та керівництва, можливостей та ризиків, стратегії та розподілу ресурсів, бізнес-моделі, діяльності, стратегічних перспектив на майбутнє [4], веде до перегляду усталених поглядів на інформаційні ресурси управління. В Україні необхідність розробки нових підходів до інформаційного забезпечення корпоративного управління є інструментом підвищення ефективності діяльності корпорацій, що є каталізатором розвитку інвестиційного середовища, мобілізації фінансових ресурсів та посилення ролі фондового ринку.

Дослідженню економічної сутності та особливостей корпоративного управління, обліку корпоративних прав, удосконалення механізмів корпоративного управління присвячені роботи Пасечник Т. О., Манойленко О. В., Шайкан А. В., Селіверстової Л. С., Супрун Н. А., Корягіної Т. В., Бедзай О. В., Храмова І. О., Сороківської О. А., Мішура В. Б., Кудінова М. М., Пилипенко О. І.

Про дослідження облікового забезпечення діяльності підприємств йдеться в роботах Сапожнікової Н. Г., Лучко М. Р., Коробко О. М., Мервенецької В. Ф., Семенишеної Н. В., Семчук І. В., Адамик О. В., Шевері Я. В., Білої Л. М. та інші.

Обліково-аналітичне забезпечення як інформаційний ресурс управління досліджували Нехай В. А., Остапюк Н. А., Поліщук С. П., Яценко В. Ф. та інші.

Варто згадати і про фундаментальні праці з обліку, що мають прямий зв'язок з тематикою обліку, аналізу та звітності діяльності корпорацій, зокрема роботи Друрі К., Хендріксена Е. С., Ван Бреда М. Ф., Энтоні Р. Окремо слід виділити монографію Патона В. і Литтлтона А. [5], що досі, незважаючи на поважний вік першого видання (1936), залишається базовим джерелом у питанні визначення стандартів корпоративного обліку.

Серед проблем, що залишаються невирішеними, слід виділити питання визначення дефініції «обліково-аналітичне забезпечення». Досі серед науковців немає єдиного підходу до того, чим є обліково-аналітичне забезпечення – процесом, системою показників чи звітності, кінцевим інформаційним продуктом тощо. Відсутність єдиного підходу щодо цього гальмує можливості визначення принципів його формування, особливо у контексті інформаційного забезпечення корпоративного управління.

Мета статті полягає у визначенні сутності обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

Завдання: 1) дослідити підходи до визначення обліково-аналітичного забезпечення; 2) проаналізувати особливості корпоративного управління, які впливають на його інформаційні потреби; 3) запропонувати трактування поняття «обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління».

Перш за все, визначення потребує поняття «забезпечення» в економічній термінології. Забезпечення – це сукупність заходів і засобів, створення умов, що сприяють нормальному протіканню економічних процесів, реалізації намічених планів, програм, проектів, підтримці стабільного функціонування економічної системи її об'єктів, запобіганню збоїв, порушень законів, нормативних установок, контрактів; допоміжні засоби, які використовуються в автоматизованих системах управління і в інформаційних системах для підтримки функціонування цих систем [6].

Досліджуючи підходи до визначення обліково-аналітичного забезпечення, слід сказати, що більшість науковців розглядають його як систему. Як зазначає Барановська С. П., обліково-аналітична система – це система, що ґрунтується на даних оперативного, статистичного, фінансового і управлінського обліку, включаючи оперативні дані, і використовує для економічного аналізу статистичну, виробничу, довідкову та інші види інформації. На думку науковця, обліково-аналітична система виконує збір, опрацювання та оцінку всіх видів інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень на макро- та мікрорівнях. Система обліково-аналітичного забезпечення є складовою загальної системи управління [7]. Брик Г. розкриває обліково-аналітичне забезпечення управління підприємства як систему накопичення, узагальнення та передавання інформації, яка допомагає керівникам приймати рішення, здійснювати планування та контролювати діяльність суб'єкта господарювання [8].

У межах обліково-аналітичного забезпечення, за дослідженнями Гоголь Т. А., формується великий обсяг облікової й аналітичної інформації, яка потрібна користувачам на різних рівнях управлінської ієрархії. Внутрішня будова (структура) обліково-аналітичного забезпечення як механізму вимагає узгодження інформаційних потоків з підбору облікових і аналітичних показників, спрямованого на координацію роботи структурних підрозділів підприємства для досягнення мети діяльності підприємства та ефективного виконання функціональних обов'язків працівниками управлінської служби [9].

Досліджуючи обліково-аналітичне забезпечення стратегічного розвитку підприємства, Пилипенко А. А. звертається до теорії інформаційної вартості. Відповідно до цієї теорії облікова система повинна орієнтуватися на ту інформацію, яка приводить до створення вартості (особливо споживчої вартості). Очевидно, що саме аналітична інформація є найбільш необхідною для системи управління розвитком, оскільки для прийняття рішень на основі первинної інформації потрібна значна її попередня обробка. Облікова система розглядається вже у вигляді інтегрованих комунікацій між підприємством і зовнішнім середовищем [10].

На думку В. В. Родкіної, обліково-аналітичне забезпечення можна визначити як інтерактивну структуру, яка включає персонал, обладнання і процедури, об'єднані інформаційним потоком, який використовується логістичним менеджментом для планування, регулювання, контролю та аналізу функціонування й розвитку підприємства [11].

Заслуговує на увагу позиція щодо нової парадигми обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємств, яка повинна бути заснована на концепціях комп'ютерної інформаційної системи обліку і аналізу [12].

Коренева Т., Кузьміна О. вважають, що інноваційне обліково-аналітичне забезпечення повинно сприяти підвищенню функціональної організованості бізнес-структур за рахунок інтеграції та систематизації однорідних даних для забезпечення менеджерів достовірною та релевантною інформацією з метою досягнення фінансової стабільності та стійкості у практиці ведення бізнесу [13].

Варто відзначити, що обліково-аналітичне забезпечення розглядають як сукупність детально розроблених форм і методів комунікації між підрозділами, забезпечення оперативності зібрання та накопичення інформації, поточне планування діяльності структурних підрозділів, контроль за рівнем витрат матеріальних, фінансових трудових ресурсів, аналіз та прогнозування фінансового становища [14].

Маслова І. А. оперує терміном «обліково-аналітична система» та визначає її як повністю або частково децентралізовану систему, в рамках якої здійснюються функції збору, обробки та оцінки всіх видів інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень [15].

Шимоханська Т. В. розуміє обліково-аналітичне забезпечення як інформаційну систему, яка складається із взаємопов'язаних підсистем: бухгалтерського, фінансового, управлінського, податкового обліку; звітності, для різних потреб користувачів; аналізу фінансово-господарської діяльності та фінансового аналізу звітності. Автор зазначає, що системність та інституціональність притаманні обліково-аналітичному забезпеченню управління організацією в цілому, у тому числі управління її сталим розвитком [16].

Дослідженню обліково-аналітичного забезпечення в контексті сталого розвитку присвячені робота Тичініної Н. А., яка робить висновок, що обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства передбачає реалізацію таких його функцій, як облік, аналіз і аудит. Вони тісно взаємопов'язані та утворюють обліково-аналітичну систему, що забезпечує менеджмент потрібною інформацією. Обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства становить єдність систем обліку, аналізу та аудиту, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами, при виборі (або реалізації) напрямків сталого розвитку та варіантів їх фінансування [17].

Бухгалтерський облік та економічний аналіз, як основні частини інформаційної системи, забезпечують оперативною інформацією внутрішніх користувачів для розробки стратегії й тактики діяльності організації. Саме обліково-аналітичне забезпечення створює середовище економічної довіри серед усіх учасників господарських відносин: постачальників і підрядників, покупців і замовників, засновників, податкових органів, кредитних організацій, страхових компаній і т. ін. [17].

Досліджуючи принципи формування обліково-аналітичного забезпечення в сільському господарстві, З. В. Удалова зазначає, що застосування принципів визначається структурою обліково-аналітичного забезпечення. Для його якісного формування необхідно визначити види обліку, які будуть включені в обліково-аналітичне забезпечення конкретної організації, а в подальшому застосовувати принципи, характерні для цих видів [18]. Савицька Г. В. виділяє такі основні принципи аналізу господарської діяльності: науковість, комплексність, системність, об'єктивність, регулярність, оперативність, масовість, державний підхід, ефективність [19].

Для розуміння того, що є обліково-аналітичним забезпеченням саме корпоративного управління, слід звернутися до особливостей корпоративного управління та його інформаційних потреб. Концепція корпоративного управління будується на чотирьох ключових *принципах*:

- *справедливості:* означає, що система корпоративного управління повинна захищати права акціонерів і забезпечувати рівне ставлення до всіх акціонерів, у тому числі міноритарних та іноземних;
- *відповідальності:* система корпоративного управління має визнавати передбачені законом права зацікавлених осіб і сприяти активній співпраці між акціонерними товариствами та зацікавленими особами з метою створення добробуту, робочих місць та забезпечення фінансової стійкості;
- *прозорості:* система корпоративного управління повинна забезпечувати своєчасне розкриття достовірної інформації з усіх істотних питань, що стосуються акціонерного товариства, у тому числі про його фінансове становище, результати діяльності, структуру власності та управління;
- *підзвітності:* система корпоративного управління має забезпечувати стратегічне керівництво, ефективний контроль, а також підзвітність ради директорів товариству та його акціонерам [20].

На сьогодні існує дві основні моделі корпорації – модель *W* (*widely held corporation*) – компанія з розпорошеною власністю (англосаксонська модель), характерна для США, Великобританії, Ірландії, ПАР, Індії, та модель *B* (*blockholder model*) – компанія з концентрованою власністю, характерна для Німеччини та Японії. Незалежно від моделей корпорації поділяють на ринковоорієнтовані та банківськоорієнтовані. У ринковій моделі капіталізація компаній повністю визначається фондовим ринком, який у цьому випадку стає інструментом корпоративного контролю. У банківській моделі більша частина корпорацій управляється банками, а основною формою фінансування є банківський кредит.

З точки зору інформаційного забезпечення, ці дві моделі мають спільну рису – зовнішніх інвесторів, які вкладають гроші та прагнуть отримати максимально достовірну, повну, своєчасну інформацію про стан корпорації. Важливим елементом у системі корпоративного управління, що визначає характер обліково-аналітичного забезпечення корпорації, є рада директорів. Роль ради директорів знаходиться у великій залежності від системи захисту прав інвесторів, концентрації власності та структури акціонерів. Важливо зазначити, що для корпорації моделі «blockholder» характерна значна

концентрація власності та високий рівень контролю з боку фінансових інститутів, які мають своїх представників у складі ради директорів, хоча можуть і не займати в ній контролюючого положення [21]. Компанія і банк в цій моделі – два взаємодоповнюючі один одного елементи, причому відносини між ними можуть будуватися не стільки як між кредитором і позичальником, скільки як між акціонером і об'єктом власності. Численні акціонери в компаніях з розпорошеною власністю, не маючи суттєвого впливу на управління, призначають аудиторів і незалежних директорів до складу ради директорів, які повинні бути максимально незалежними від виконавчого менеджменту.

Таким чином, до корпоративного управління залучене широке коло користувачів інформації щодо діяльності корпорації. Їх інформаційні потреби не обмежуються лише інформацією фінансової звітності. Значно інформативнішою з точки зору контролю може виявитися інформація нефінансової звітності. Інформаційне забезпечення корпоративного управління носить інтегрований характер і включає контрольні показники виробничо-господарської діяльності, результати аналізу фінансових та не фінансових показників. Оцінити ефективність управління корпорацією не завжди можливо лише за даними, що накопичені всередині підприємства. Для формування стратегій розвитку, інвестиційних рішень, розуміння важливості прийняття конкретних управлінських рішень необхідна додаткова інформація про зовнішнє середовище компанії. З огляду на те, що до корпоративного управління входять різні групи зацікавлених користувачів інформації, кожна з яких переслідує свої корпоративні інтереси, структура інформації щодо діяльності корпорації мусить бути складною, різноплановою. Забезпечення ефективності накопичення та обміну даними можливе лише за рахунок побудови системи обліку, звітності, внутрішнього аудиту та контролю з використанням інформаційних комп'ютерних систем.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи різні підходи до трактування «обліково-аналітичного забезпечення» та спираючись на особливості корпоративного управління, можна говорити про те, що обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління – це інтегрована система інформаційного забезпечення, яка включає релевантну інформацію, яка задовольняє різні інтереси користувачів у межах корпоративного управління.

Перспективою подальших досліджень є визначення основних підсистем, що входять до складу обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. European Central Bank, 2004, Annual Report: 2004, ECB, Frankfurt, Glossary [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2004en.pdf?4cc01c9b5ba4f31492c002bd7b5c954e

2. McRitchie, J. What is Corporate Governance? / James McRitchie [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.corpgov.net/library/corporate-governance-defined

3. Brown, J. R. Corporate Governance: Cases and Materials, 2012 / J. Robert Brown, Jr. and Lisa L. Casey. – LexisNexis, 2012.

4. Безверхий К. Інтегрована звітність підприємства: удосконалення організації та методики її складання / К. Безверхий // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – 2014. – № 5. – С. 23–28.

5. Paton, W. An Introduction to Corporate Accounting Standards / Paton, W., Littleton A. – 23rd printing. – American Accounting Association, 1996.

6. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 480 с.

7. Барановська С. П. Обліково-аналітичне забезпечення як невід'ємна складова управління підприємством [Електронний ресурс] / С. П. Барановська // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12425/1/2_8-11_Vis_722_menegment.pdf

8. Брик Г. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами [Електронний ресурс] / Г. Брик. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2014_12_16_lutsk/sekcija_2_2014_12_16/oblikovo_analitichne_zabezpechennja_upravlinnja_vitratami_pidpriemstva/75-1-0-1139

9. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія / Т. А. Гоголь. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. – 384 с.

10. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства / А. А. Пилипенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.

11. Родкина А. Т. Информационная логистика / А. Т. Родкина. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с.

12. Єршова Н. Ю. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту підприємств / Єршова Н. Ю., Лі Да // Матеріали Міжнародної наукової конференції MicroCAD : Секція № 25 «Актуальні проблеми розвитку інформаційного суспільства в Україні» // Вестник НТУ «ХПИ», 2014.

13. Коренева Т. Учетно-аналитическое обеспечение управления бизнес-структурами в инновационной экономике / Т. Коренева, О. Кузьмина // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10 (160). – С. 421–427.

14. Кузьмина О. Н. Развитие учетно-аналитического обеспечения управления организаций на основе применения функционального принципа / О. Н. Кузьмина // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2014. – № 5 (115). – С. 33–36.

15. Попова Л. В. Основные теоретические принципы построения учетно-аналитической системы / Л. В. Попова, Б. Г. Маслов, И. А. Маслова // Финансовый менеджмент. – 2003. – № 3.

16. Шимоханская Т. В. Концепция учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития организации / Т. В. Шимоханская // Экономические науки. – 2011. – № 5 (78). – С. 346–354.

17. Тычинина Н. А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия / Н. А. Тычинина // Вестник ОГУ. – 2009. – № 2. – С. 102–107.

18. Удалова З. В. Принципы формирования учетно-аналитического обеспечения управления сельскохозяйственными организациями / З. В. Удалова // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 4. – С. 168–174.

19. Савицкая Г. В. Анализ производственно-финансовой деятельности сельскохозяйственных предприятий : учеб. / Г. В. Савицкая. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 368 с.

20. Чистякова Ю. Е. Концепция корпоративной отчетности, ее учетно-аналитическое обеспечение и внутренний контроль : автореф. дисс. … канэ. экон. наук [Электронный ресурс] / Ю. Е. Чистякова. – Режим доступа : http://economy-lib.com/kontseptsiya-korporativnoy-otchetnosti-ee-uchetno-analiticheskoe-obespechenie-i-vnutrenniy-kontrol

21. Практики корпоративного управления в России: определения границ национальной модели : экпертно-аналитический доклад. – Москва, 2011. – 27 с.

REFERENCES

Brown Jr., J. R., and Casey, L. L. *Corporate Governance: Cases and Materials*, 2012.

Bezverkhyi, K. "Intehrovana zvitnist pidpryiemstva: udoskonalennia orhanizatsii ta metodyky yii skladannia" [Integrated reporting enterprise: improving the organization and methods of teaching]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt*, no. 5 (2014): 23-28.

Baranovska, S. P. "Oblikovo-analytychne zabezpechennia yak nevidiemna skladova upravlinnia pidpryiemstvom" [Accounting and analytical support as an integral part of management]. http://ena.lp.edu.ua

Bryk, H. "Oblikovo-analytychne zabezpechennia upravlinnia vytratamy" [Accounting and analytical software cost management]. http://sophus.at.ua/publ/2014_12_16_lutsk/sekcija_2_2014_12_16/oblikovo_analitichne_zabezpechennja_upravlinnja_vitratami_pidpriemstva/75-1-0-1139

Chistyakova, Yu. E. "Kontseptsiya korporativnoy otchetnosti, yeyo uchetno-analiticheskoe obespechenie i vnutrenniy kontrol" [The concept of corporate accountability, its accounting and analytical support, and internal control]. http://economy-lib.com/kontseptsiya-korporativnoy-otchetnosti-ee-uchetno-analiticheskoe-obespechenie-i-vnutrenniy-kontrol#ixzz3y9ftqnhM

European Central Bank, 2004, Annual Report. Frankfurt: Glossary, 2004.

Hohol, T. A. *Oblikovo-analytychne zabezpechennia upravlinnia pidpryiemstv maloho biznesu* [Accounting and analytical support for management of small businesses]. Chernihiv: Vydavets Lozovyi V. M., 2014.

Koreneva, T., and Kuzmina, O. "Uchetno-analiticheskoye obespecheniye upravleniya biznes-strukturami v innovatsionnoy ekonomike" [Registration-analytical maintenance of management with business entities in the innovation economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (160) (2014): 421-427.

Kuzmina, O. N. "Razvitie uchetno-analiticheskogo obespecheniya upravleniya organizatsiy na osnove primeneniya funktsionalnogo printsipa" [Development of registration-analytical maintenance of management companies on the basis of the functional principle]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 5 (115) (2014): 33-36.

McRitchie, J. "What is Corporate Governance?". http://www.corpgov.net/library/corporate-governance-defined

Pylypenko, A. A. *Orhanizatsiia oblikovo-analytychnoho zabezpechennia stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva* [Organization of accounting and analytical support for the strategic development of the company]. Kharkiv: KhNEU, 2007.

Popova, L. V., Maslov, B. G., and Maslova, I. A. "Osnovnye teoreticheskie printsipy postroeniya uchetno-analiticheskoy sistemy" [The basic theoretical principles of accounting and analytical systems]. *Finansovyy menedzhment*, no. 3 (2008): 35-.

Paton, W., and Littleton, A. *An Introduction to Corporate Accounting Standards*. Twenty third printing American Accounting Association, 1996.

"Praktiki korporativnogo upravleniya v Rossii: opredelenie granits natsionalnoy modeli" [Corporate Governance Practices in Russia: the definition of the boundaries of the national model]. *Ekpertno-analiticheskiy doklad*. KPMG, 2011.

Rodkina, A. T. *Informatsionnaya logistika* [Information logistics]. Moscow: Ekzamen, 2001.

Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. B. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M, 1999.

Savitskaia, G. V. *Analiz proizvodstvenno-finansovoy deyatelnosti selskokhozyaystvennykh predpriyatiy* [Analysis of the production and financial activities of agricultural enterprises]. Moscow: INFRA-M, 2010.

Shimokhanskaia, T. V. "Kontseptsiya uchetno-analiticheskogo obespecheniya ustoychivogo razvitiya organizatsii" [The concept of accounting and analytical support for the sustainable development of the organization]. *Bukhgalterskiy uchet, statistika*, no. 5 (78) (2011): 346-354.

Tychinina, N. A. "Teoreticheskoe obosnovanie soderzhaniya uchetno-analiticheskogo obespecheniya ustoychivogo razvitiya predpriyatiya" [The theoretical justification for the content of accounting and analytical support for the sustainable development of the enterprise]. *Vestnik OGU*, no. 2 (2009): 102-107.

Udalova, Z. V. "Printsipy formirovaniya uchetno-analiticheskogo obespecheniya upravleniya selskokhozyaystvennymi organizatsiyami" [The principles of accounting and analytical support of agricultural organizations management]. *Fundamentalnye issledovaniia*, no. 4 (2011): 168-174.

Yershova, N. Yu., and Li Da "Oblikovo-analytychne zabezpechennia menedzhmentu pidpryiemstv" [Accounting and analytical support for management companies]. *Mizhnarodna naukova konferentsiia MicroCAD : Sektsiia №25 – Aktualni problemy rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini*. Kharkiv: Visnyk NTU "KhPI", 2014.

УДК 338.24

АНАЛІЗ РИЗИКІВ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 **ПОСОХОВ І. М.**

УДК 338.24

Посохов І. М. Аналіз ризиків управління в системі менеджменту якості підприємства

Метою статті є дослідження ризиків управління в системі менеджменту якості підприємства, розробка основних технологічних особливостей управління ризиками та основних методів зі зниження ризиків у системі менеджменту якості, етапів механізму управління ризиками. Розроблено методичний підхід до управління ризиками в системі менеджменту якості промислового підприємства, що містить у собі: основні технологічні особливості управління ризиками; основні методи зниження ризиків у системі менеджменту якості підприємства; перелік етапів формування механізму управління ризиками в системі менеджменту якості промислового підприємства. Запропоновано пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств, що спрямований на інтеграцію систем ризик-менеджменту та менеджменту якості, тобто використання інтегративного підходу до управління ризиками якості промислових підприємств. Напрямами подальших наукових досліджень є апробація та впровадження вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015 «Система управління якістю», після його остаточного прийняття, у практику управління ризиками менеджменту якості вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: *ризик, ризик-менеджмент, система управління ризиками, система менеджменту якості, стратегія управління ризиками.*
Рис.: *3.* ***Бібл.:*** *16.*

Посохов Ігор Михайлович *– доктор економічних наук, доцент, професор кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалія, 21, Харків, 61002, Україна)*
E-mail: *dglaz04@mail.ru*

УДК 338.24

Посохов И. М. Анализ рисков управления в системе менеджмента качества предприятия

Целью статьи является исследование рисков управления в системе менеджмента качества предприятия, разработка основных технологических особенностей управления рисками и основных методов по снижению рисков в системе менеджмента качества, этапов механизма управления. Разработан методический подход к управлению рисками в системе менеджмента качества промышленного предприятия, который включает в себя: основные технологические особенности управления рисками; основные методы снижения рисков в системе менеджмента качества предприятия; перечень этапов формирования механизма управления рисками в системе менеджмента качества промышленного предприятия. Предложено приоритетное направление развития промышленных предприятий, направленное на интеграцию систем риск-менеджмента и менеджмента качества, то есть использование интегративного подхода к управлению рисками качества промышленных предприятий. Направлениями дальнейших научных исследований является апробация и внедрение требований международного стандарта ISO 9001: 2015 «Система управления качеством», после его окончательного принятия, в практику управления рисками менеджмента качества отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: *риск, риск-менеджмент, система управления рисками, система менеджмента качества, стратегия управления рисками.*
Рис.: *3.* ***Библ.:*** *16.*

Посохов Игорь Михайлович *– доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)*
E-mail: *dglaz04@mail.ru*

UDC 338.24

Posokhov I. M. Analysis of Management Risks in the Quality Management System of Enterprise

The article is aimed at studying management risks in the quality management system of enterprise, developing major technological features of risks management, basic methods for reduction of risks in the quality management system, and stages of management mechanism. A methodical approach to risks management in the quality management system of industrial enterprise has been developed, which includes: main technological features of risks management; basic methods for reduction of risks in enterprise's quality management system; list of stages of formation of mechanism for risks management in the quality management system of industrial enterprise. A priority direction of industrial enterprises' development has been proposed, targeted towards integration of risk management systems and quality management, i.e. using integrative approach to quality risks management of industrial enterprises. As directions of further research are considered testing and implementation of requirements of the international standard ISO 9001:2015 «Quality management system», after its final adoption, into practice of quality risks management of domestic industrial enterprises.

Keywords: *risk, risk management, risk management system, quality management system, risk management strategy.*
Fig.: *3.* ***Bibl.:*** *16.*

Posokhov Igor M. *– D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)*
E-mail: *dglaz04@mail.ru*

У сучасних умовах управління ризиками в системі менеджменту якості організації – найважливіше завдання, яке керівники підприємств, незалежно від видів діяльності, змушені вирішувати щодня. Пов'язано це з тим, що будь-яка організація функціонує в умовах невизначеності та прагне максимізувати прибуток в умовах постійної зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Актуальність окресленої проблеми та практичне значення вплинули на вибір теми наукового дослідження.

Дослідженню сучасних проблем управління ризиками присвячені публікації таких відомих вітчизняних та закордонних науковців, як Т. Андерсен [9], В. Вітлінський [1], Н. Внукова [2], Ф. Джоріон [12, 13], М. Круї [10], О. Кузьмін [3], В. Лук'янова [4], Г. Монахан [14], І. Посохов [5–8, 15], П. Світінг [16], П. Хопкін [11]. Ними було розглянуто й розкрито сутність ризику, принципи управління ризиками та їх регулювання, питання класифікації ризику, сучасні інструменти управління ризиками, фундаментальні зміни у сфері ризик-менеджменту, що відбулися в усьому світі за останні роки, проблеми та ключові помилки управління ризиками, практичні аспекти управління ризиками, маркетингову стратегію для управління кредитним та операційним ризиком,

методи ідентифікації, моделювання та оцінки ризиків, інструменти, необхідні для створення і функціонування системи управління ризиками, окремі питання оцінки ризиків. Проте під час дослідження сучасних наукових робіт було встановлено, що проблема аналізу та оцінки ризиків управління в системі менеджменту якості підприємства не знайшла належного відображення. Тому вважаємо за необхідне зосередити увагу на дослідженні цієї проблеми.

Метою статті є дослідження ризиків управління в системі менеджменту якості підприємства, розробка основних технологічних особливостей управління ризиками в системі управління якістю підприємства та основних методів зі зниження ризиків у системі менеджменту якості, етапів механізму управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства.

Управління ризиком полягає у використанні різноманітних заходів, що дають можливість прогнозувати виникнення і настання ризикових подій і використання методів, спрямованих на зниження наслідків ризиків [1].

У системі менеджменту якості застосовують різноманітні технології управління ризиками, але всі вони спрямовані на цільовий пошук та організацію заходів зі зниження ступеня ризику, з мистецтва отримання позитивного результату в ринковому середовищі, що постійно змінюється. З розширенням зони ризикових ситуацій, характерної для ринкової економіки, переважно в умовах нестабільності та орієнтиру на якість, технології стають об'єктивно необхідними і значущими елементами управління, важливою передумовою ділового успіху організації [2–4].

До основних технологічних особливостей управління ризиками в системі управління якістю підприємства, на нашу думку, слід віднести:

- *управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства* – це процес, що дозволяє прогнозувати виникнення ризикових подій і розробляти заходи щодо зниження їх негативних наслідків;
- *засоби зниження ризику в системі менеджменту якості:* уникнення ризику, утримання ризику, передача і зниження ступеня його впливу;
- *переважні причини неефективного управління ризиками в системі менеджменту якості* – відсутність комбінованих інструментів зменшення ризикових ситуацій і чітких підстав цих процесів;
- *процедуру управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства*, що містить у собі такі етапи: виявлення ризику та постановку мети, аналіз та оцінка ризику, управління ризиком.

Автором визначено основні методи зниження ризиків у системі менеджменту якості підприємства (*рис. 1*).

Враховуючи, що кожен метод має певні переваги і недоліки, для ефективного управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства потрібно користуватися комбінованими інструментами зменшення ризикових ситуацій.

Для підвищення ефективності управління ризиками підприємства визначено завдання ефективного управління ризиками підприємства (*рис. 2*).

Для кожного методу управління ризиками необхідно визначити власний набір рекомендованих правил і обмежень для прийняття ефективного рішення на конкретному підприємстві.

Основними принципами реалізації технології ризик-менеджменту в системі менеджменту якості підприємства є такі: не ризикувати більше величини розміру власного капіталу підприємства; не забувати про погрози і негативні наслідки ризику; не ризикувати всім заради досягнення малого.

Технологія управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства ґрунтується на уявленні цієї технології як виду діяльності менеджера, що передбачає структурування процесу управління ризиком.

Управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства складається з таких етапів (*рис. 3*).

На підставі цих рекомендацій організація ризик-менеджменту в системі менеджменту якості має бути побудована за ієрархічним принципом, відповідно до цього процес управління ризиком здійснюється на двох рівнях: координуючому та виконавчому.

Факт необхідності управління ризиками для створення стійкої, успішної та конкурентоспроможної організації в сучасних умовах вже ні в кого не викликає сумнівів. І одним із інструментів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності організації, є її система менеджменту якості. При реалізації технології управління ризиками в системі управління якістю організації необхідно враховувати її особливості, застосовувати методи зниження ризику і дотримуватися процедури її реалізації.

Формування механізму управління ризиками в системі менеджменту якості компанії спрямовано на балансування отримання прибутку та скорочення збитків діяльності й, разом з тим, – на випуск більш якісних товарів [5–8].

Механізм управління ризиками в системі менеджменту якості компанії має бути інтегрований в загальну політику управління підприємства, його плани і стратегію розвитку. Тільки при виконанні цієї умови його впровадження буде ефективним.

Автор вважає, що механізм управління ризиками, що формується в системі менеджменту якості підприємства, має включати такі етапи:

- оцінку рівня ефективності системи менеджменту якості;
- виявлення основних факторів ризику;
- ідентифікацію, аналіз та оцінку ризику;
- прийняття рішень на підставі виконаної оцінки;
- розробку заходів впливу на ризик з метою зниження ризику до прийнятного рівня;
- розробку нових методик управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства та їх впровадження;
- контроль за їх застосуванням;
- аналіз і оцінку отриманих результатів.

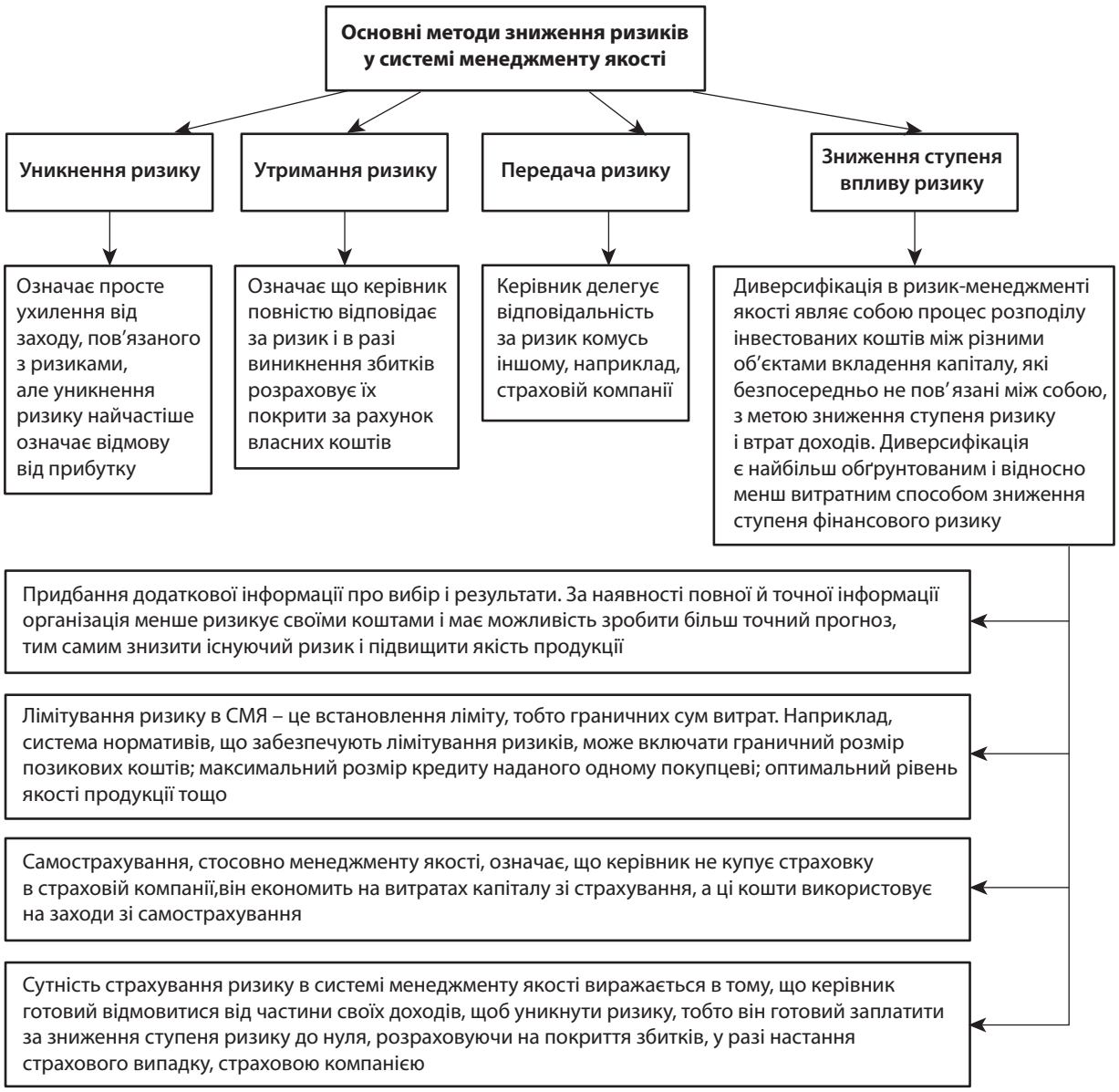

Рис. 1. Основні методи зниження ризиків у системі менеджменту якості

Джерело: розроблено автором.

Економічна доцільність управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства, на думку автора, визначається:

- економічними наслідками від реалізації ризику, тобто збитками або витратами в разі настання ризикового випадку, що визначаються експертним шляхом або методом калькуляції;
- ймовірністю ризику, тобто імовірністю настання ризикового випадку, що визначається статистичними методами або експертним шляхом;
- витратами на зниження ймовірності ризику, що визначаються методиками обліку.

У наш час завершується процес розробки міжнародного стандарту ISO 9001:2015 «Система управління якістю». У новій редакції стандарт підкріплений трьома основними концепціями: процесним підходом, який вже довів свою успішність у редакції стандарту 2008 р. і тепер був доповнений методологією «планування – виконання – перевірки – вживання заходів» (PDCA), а також новою концепцією – світоглядом, заснованим на обліку ризиків і спрямованим на попередження небажаних результатів.

ВИСНОВКИ

На підставі узагальнення теоретичних положень та власних наукових досліджень автором зроблено висновок, що впровадження практики та механізмів управління ризиками якості в системи управління ризиками промислових підприємств дозволить забезпечити: стабільність розвитку, підвищити обґрунтованість прийняття ефективних рішень у ризикових ситуаціях, поліпшити стан справ промислових підприємств за рахунок контролю ризиків.

Запропоновано методичний підхід до управління ризиками в системі менеджменту якості промислового підприємства, що містить у собі: основні технологічні особливості управління ризиками, основні методи зниження ризиків у системі менеджменту якості підприєм-

Рис. 2. Завдання ефективного управління ризиками підприємства

Джерело: побудовано автором на підставі дослідження джерел [5–16].

ства, перелік етапів формування механізму управління ризиками в системі менеджменту якості промислового підприємства. Цей методичний підхід, на відміну від існуючих, дозволяє виявляти ризики в системах менеджменту якості промислових підприємств на ранніх стадіях на підставі моніторингу ризиків та підвищити ефективність управління ризиками промислових підприємств шляхом впровадження управління ризиками в системи менеджменту якості та інтеграції управління ризиками в системах менеджменту якості в існуючі системи управління ризиками промислових підприємств.

Визначено, що для ефективного управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства потрібно користуватися комбінованими інструментами зменшення ризикових ситуацій.

Під час дослідження виявлено, що стандарт ISO 9001:2015 «Система управління якістю» дозволить організаціям погоджувати свою систему менеджменту якості з іншими системами управління, а у зв'язку з тим, що в даний час відсутня будь-яка усталена визнана міжнародна модель з управління ризиками у сфері якості, автор пропонує пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств, що спрямований на інтеграцію систем ризик-менеджменту та менеджменту якості, тобто використання інтегративного підходу до управління ризиками якості промислових підприємств.

Результати наукового дослідження є підставою для розвитку методології управління ризиками та можуть бути використані для розвитку управління ризиками менеджменту якості сучасних промислових підприємств шляхом побудови нових або вдосконалення існуючих систем управління ризиками промислових підприємств.

Напрямами подальших наукових досліджень є апробація та впровадження вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015 «Система управління якістю», після його остаточного прийняття, у практику управління ризиками менеджменту якості вітчизняних промислових підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику: монографія / В. В. Вітлінський. – К. : ДЕМІУР, 1996. – 212 с.

2. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики : монографія / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 184 с.

3. Кузьмін О. Є. Управління ризиками машинобудівних підприємств: планування та мотивування : монографія / О. Є. Кузьмін [та ін.]. – Львів : Міські інформаційні системи, 2011. – 128 с.

4. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства : монографія / В. В. Лук'янова. – Хмельницький : ПП В. В. Ковальський. – 2007. – 312 с.

5. Посохов І. М. Аналіз існуючих підходів до класифікації ризиків / І. М. Посохов // Вісник економіки транспорту і промисловості : зб. наук.-практ. статей. – 2012. – № 39. – С. 67–75.

6. Посохов І. М. Дослідження факторів ризиків корпорацій / І. М. Посохов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 207–211.

7. Посохов І. М. Сучасний стан методичного забезпечення управління ризиками корпорацій / І. М. Посохов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 266–271.

8. Посохов І. М. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками корпорацій : монографія / І. М. Посохов. – Харків : ПВПП «Слово», 2014. – 499 с.

9. Andersen, T. Strategic Risk Management Practice: How to Deal Effectively with Major Corporate Exposures / T. J. Andersen, P. W. Schrøder. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 268 p.

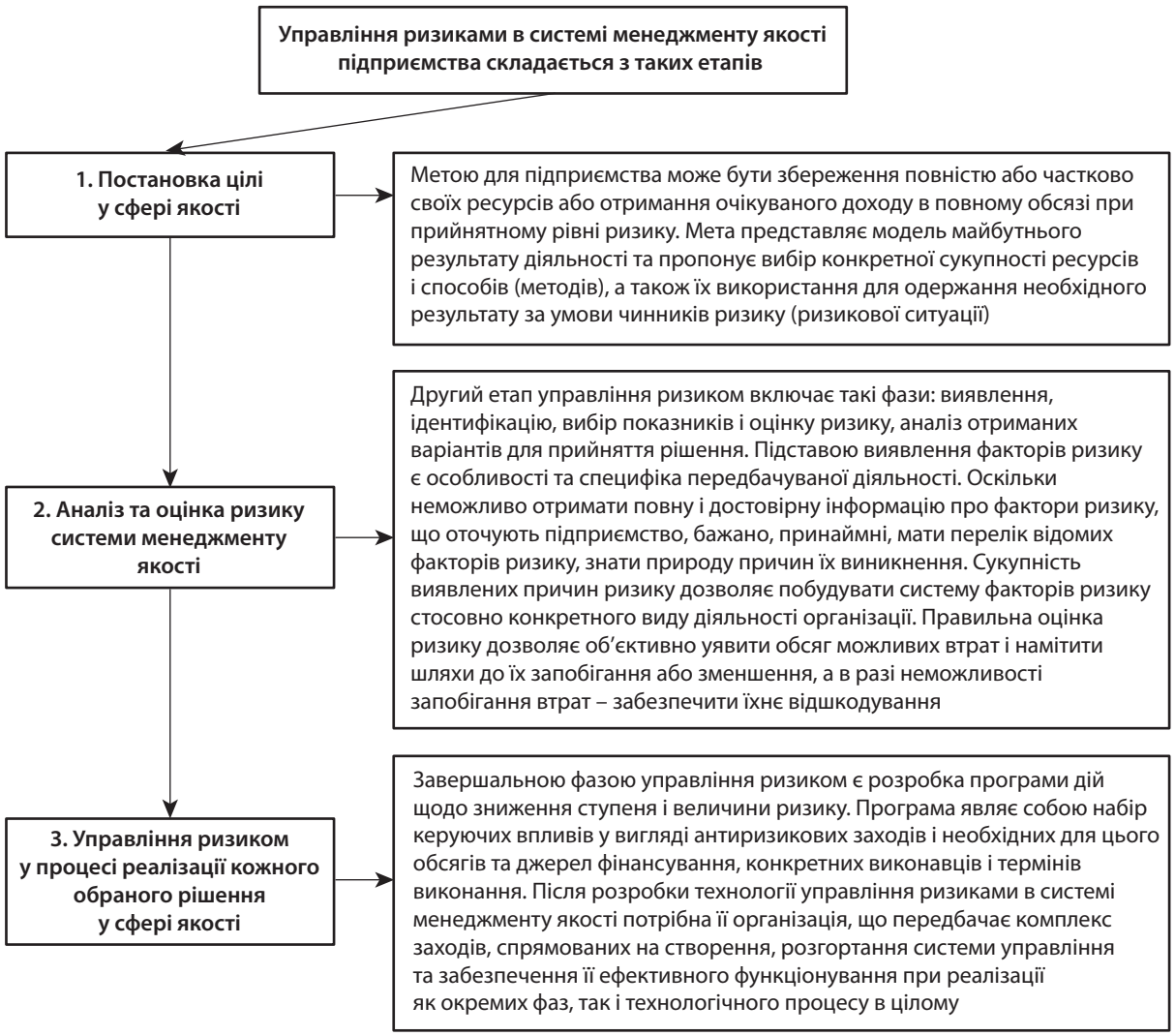

Рис. 3. Етапи управління ризиками в системі менеджменту якості підприємства

Джерело: розроблено автором.

10. Crouhy, M. Risk Management / M. Crouhy, D. Galai, R. Mark. – 2nd ed. – New York, NY : McGraw-Hill, 2012. – 390 p.

11. Hopkin, P. Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management / P. Hopkin. – London : Kogan Page, 2010. – 384 p.

12. Jorion, P. Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk / P. Jorion. – 3rd ed. – New York, NY : McGraw-Hill, 2006. – 600 p.

13. Jorion, P. Financial Risk Manager : Handbook / P. Jorion. – 6 ed. – New York, NY : McGraw-Hill, 2011. – 818 p.

14. Monahan, G. Enterprise Risk Management: a Methodology for Achieving Strategic Objectives / G. Monahan. – New York, NY : Wiley, 2008. – 180 p.

15. Posokhov, I. Manage risks in the corporation / I. Posokhov // European Applied Sciences. – 2013. ¬– № 7. – P. 147–149.

16. Sweeting, P. Financial Enterprise Risk Management (International Series on Actuarial Science) / P. Sweeting. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 564 p.

REFERENCES

Andersen, T., and Schroder, P. *Strategic Risk management practice: how to deal effectively with major corporate exposures.* Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Crouhy, M., Galai, D., and Mark, R. *Risk management.* New York: McGraw-Hill, 2012.

Hopkin, P. *Fundamentals of risk management: understanding, evaluating and implementing effective risk management.* London: Kogan Page, 2010.

Jorion, P. *Value at risk: the new benchmark for managing financial risk.* New York: McGraw-Hill, 2006.

Jorion, P. *Financial risk manager.* New York: McGraw-Hill, 2011.

Kuzmin, O. Ye. et al. *Upravlinnia ryzykamy mashynobudivnykh pidpryiemstv: planuvannia ta motyvuvannia* [Risk management engineering companies: planning and motivation]. Lviv: Miski informatsiini systemy, 2011.

Lukianova, V. V. *Diahnostyka ryzyku diialnosti pidpryiemstva* [Diagnosis of the risk of the company]. Khmelnytskyi: PP V. V. Kovalskyi, 2007.

Monahan, G. *Enterprise risk management: a methodology for achieving strategic objectives.* New York: Wiley, 2008.

Posokhov, I. M. "Doslidzhennia faktoriv ryzykiv korporatsii" [The study of risk factors corporations]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 207-211.

Posokhov, I. M. "Suchasnyi stan metodychnoho zabezpechennia upravlinnia ryzykamy korporatsii" [The current state of methodological support risk management corporations]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 266-271.

Posokhov, I. M. "Analiz isnuiuchykh pidkhodiv do klasyfikatsii ryzykiv" [Analysis of existing approaches to risk classification]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 39 (2012): 67-75.

Posokhov, I. M. *Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia ryzykamy korporatsii* [Theoretical and practical aspects of corporate risk management]. Kharkiv: Slovo, 2014.

Posokhov, I. "Manage risks in the corporation". *European Applied Sciences*, no. 7 (2013): 147-149.

Sweeting, P. *Financial Enterprise Risk Management (International Series on Actuarial Science)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Vitlinskyi, V. V. *Analiz, otsinka i modeliuvannia ekonomichnoho ryzyku* [Analysis, assessment and modeling economic risks]. Kyiv: DEMIUR, 1996.

Vnukova, N. M., and Smoliak, V. A. *Ekonomichna otsinka ryzyku diialnosti pidpryiemstv: problemy teorii ta praktyky* [Economic evaluation of the risk of enterprises: problems of theory and practice]. Kh. : INZhEK, 2006.

УДК 339.137.2

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

© 2016 **ПАСІЧНИК І. Ю.**

УДК 339.137.2

Пасічник І. Ю. Теоретичні положення управління конкурентоспроможністю продукції

Стаття присвячена викладенню теоретичних положень щодо управління конкурентоспроможністю продукції. У процесі аналізу дефініцій «конкурентоспроможність продукції» з'ясовано, що всі наведені поняття носять скоріше системно-описовий характер, не враховуючи динаміку показника конкурентоспроможності продукції в короткостроковому періоді та можливість управління показником конкурентоспроможності та здатність виробника продукції адаптувати її до зовнішніх умов. Тому автором запропоновано власне визначення поняття «конкурентоспроможність продукції», відмінність якого міститься у врахуванні динамічного характеру об'єкта управління в короткостроковому періоді, що дозволяє обґрунтувати використання специфічних методів моделювання при формуванні маркетингової стратегії. Крім того, у роботі проаналізовано класифікації факторів конкурентоспроможності продукції та запропоновано доповнити існуючу класифікацію маркетинговими та соціально-культурними факторами.

Ключові слова: *конкурентоспроможність продукції, управління конкурентоспроможністю продукції, маркетингова стратегія, продукція, фактори конкурентоспроможності.*

Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *11.*

Пасічник Інна Юріївна *– старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

УДК 339.137.2

Пасичник И. Ю. Теоретические положения управления конкурентоспособностью продукции

Статья посвящена изложению теоретических положений по управлению конкурентоспособностью продукции. В процессе анализа дефиниций «конкурентоспособность продукции» определено, что все приведенные понятия носят скорее системно-описательный характер, не учитывая динамику показателя конкурентоспособности продукции в краткосрочном периоде и возможность управления показателем конкурентоспособности, а также способность производителя продукции адаптировать ее к внешним условиям. Поэтому автором предложено собственное определение понятия «конкурентоспособность продукции», отличие которого содержится в учете динамического характера объекта управления в краткосрочном периоде, позволяет обосновать использование специфических методов моделирования при формировании маркетинговой стратегии. Кроме того, в работе проанализированы классификации факторов конкурентоспособности продукции и предложено дополнить существующую классификацию маркетинговыми и социально-культурными факторами.

Ключевые слова: *конкурентоспособность продукции, управление конкурентоспособностью продукции, маркетинговая стратегия, продукция, факторы конкурентоспособности.*

Рис.: *1.* ***Библ.:*** *11.*

Пасичник Инна Юрьевна *– старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

UDC 339.137.2

Pasichnyk I. Yu. Theoretical Provisions of the Management of Products Competitiveness

The article is concerned with expounding theoretical provisions of the management of products competitiveness. In the course of analyzing definitions of the «products competitiveness» has been stipulated that all these concepts are rather systematically-descriptive, not taking into account dynamics of the indicator of competitiveness of production in the short term and possibility of control of competitiveness indicator, and the ability of a manufacturer to adapt its products to external conditions. Therefore the author has suggested its own definition of «products competitiveness», which differs due to consideration of the dynamic nature of the control object in the short term, allowing to substantiate the use of specific methods of modeling in the formation of marketing strategy. In addition, the publication analyzes classifications of factors of products competitiveness and proposes to expand the existing classification with addition of marketing and socio-cultural factors.

Keywords: *competitiveness of products, management of products competitiveness, marketing strategy, products, factors of competitiveness.*

Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *11.*

Pasichnyk Inna Yu. *– Senior Lecturer of the Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

Проблема підвищення рівня конкурентоспроможності продукції є актуальним питанням. Сучасний стан економіки України характеризується динамічністю зовнішнього середовища, зниженням платоспроможності населення, загостренням конкурентної боротьби, тяжким фінансовим станом більшості підприємств, викликаним кризовими явищами. У зв'язку з цим виникає необхідність у вдосконаленні управління конкурентоспроможністю продукції шляхом використання сучасних принципів управління, забезпечення стратегічного підходу до планування діяльності підприємств. З вищесказаного можна зробити висновок про те, що проблема обґрунтування теоретичних положень управління конкурентоспроможністю продукції вітчизняних

Posokhov, I. M. *Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia ryzykamy korporatsii* [Theoretical and practical aspects of corporate risk management]. Kharkiv: Slovo, 2014.

Posokhov, I. "Manage risks in the corporation". *European Applied Sciences*, no. 7 (2013): 147-149.

Sweeting, P. *Financial Enterprise Risk Management (International Series on Actuarial Science)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Vitlinskyi, V. V. *Analiz, otsinka i modeliuvannia ekonomichnoho ryzyku* [Analysis, assessment and modeling economic risks]. Kyiv: DEMIUR, 1996.

Vnukova, N. M., and Smoliak, V. A. *Ekonomichna otsinka ryzyku diialnosti pidpryiemstv: problemy teorii ta praktyky* [Economic evaluation of the risk of enterprises: problems of theory and practice]. Kh. : INZhEK, 2006.

УДК 339.137.2

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

© 2016 **ПАСІЧНИК І. Ю.**

УДК 339.137.2

Пасічник І. Ю. Теоретичні положення управління конкурентоспроможністю продукції

Стаття присвячена викладенню теоретичних положень щодо управління конкурентоспроможністю продукції. У процесі аналізу дефініцій «конкурентоспроможність продукції» з'ясовано, що всі наведені поняття носять скоріше системно-описовий характер, не враховуючи динаміку показника конкурентоспроможності продукції в короткостроковому періоді та можливість управління показником конкурентоспроможності та здатність виробника продукції адаптувати її до зовнішніх умов. Тому автором запропоновано власне визначення поняття «конкурентоспроможність продукції», відмінність якого міститься у врахуванні динамічного характеру об'єкта управління в короткостроковому періоді, що дозволяє обґрунтувати використання специфічних методів моделювання при формуванні маркетингової стратегії. Крім того, у роботі проаналізовано класифікації факторів конкурентоспроможності продукції та запропоновано доповнити існуючу класифікацію маркетинговими та соціально-культурними факторами.

Ключові слова: *конкурентоспроможність продукції, управління конкурентоспроможністю продукції, маркетингова стратегія, продукція, фактори конкурентоспроможності.*

Рис.: *1.* ***Бібл.:*** *11.*

Пасічник Інна Юріївна *– старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

УДК 339.137.2

Пасичник И. Ю. Теоретические положения управления конкурентоспособностью продукции

Статья посвящена изложению теоретических положений по управлению конкурентоспособностью продукции. В процессе анализа дефиниций «конкурентоспособность продукции» определено, что все приведенные понятия носят скорее системно-описательный характер, не учитывая динамику показателя конкурентоспособности продукции в краткосрочном периоде и возможность управления показателем конкурентоспособности, а также способность производителя продукции адаптировать ее к внешним условиям. Поэтому автором предложено собственное определение понятия «конкурентоспособность продукции», отличие которого содержится в учете динамического характера объекта управления в краткосрочном периоде, позволяет обосновать использование специфических методов моделирования при формировании маркетинговой стратегии. Кроме того, в работе проанализированы классификации факторов конкурентоспособности продукции и предложено дополнить существующую классификацию маркетинговыми и социально-культурными факторами.

Ключевые слова: *конкурентоспособность продукции, управление конкурентоспособностью продукции, маркетинговая стратегия, продукция, факторы конкурентоспособности.*

Рис.: *1.* ***Библ.:*** *11.*

Пасичник Инна Юрьевна *– старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

UDC 339.137.2

Pasichnyk I. Yu. Theoretical Provisions of the Management of Products Competitiveness

The article is concerned with expounding theoretical provisions of the management of products competitiveness. In the course of analyzing definitions of the «products competitiveness» has been stipulated that all these concepts are rather systematically-descriptive, not taking into account dynamics of the indicator of competitiveness of production in the short term and possibility of control of competitiveness indicator, and the ability of a manufacturer to adapt its products to external conditions. Therefore the author has suggested its own definition of «products competitiveness», which differs due to consideration of the dynamic nature of the control object in the short term, allowing to substantiate the use of specific methods of modeling in the formation of marketing strategy. In addition, the publication analyzes classifications of factors of products competitiveness and proposes to expand the existing classification with addition of marketing and socio-cultural factors.

Keywords: *competitiveness of products, management of products competitiveness, marketing strategy, products, factors of competitiveness.*

Fig.: *1.* ***Bibl.:*** *11.*

Pasichnyk Inna Yu. *– Senior Lecturer of the Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)*

E-mail: *dsi132303@gmail.com*

Проблема підвищення рівня конкурентоспроможності продукції є актуальним питанням. Сучасний стан економіки України характеризується динамічністю зовнішнього середовища, зниженням платоспроможності населення, загостренням конкурентної боротьби, тяжким фінансовим станом більшості підприємств, викликаним кризовими явищами. У зв'язку з цим виникає необхідність у вдосконаленні управління конкурентоспроможністю продукції шляхом використання сучасних принципів управління, забезпечення стратегічного підходу до планування діяльності підприємств. З вищесказаного можна зробити висновок про те, що проблема обґрунтування теоретичних положень управління конкурентоспроможністю продукції вітчизняних

підприємств та підвищення її рівня є актуальним питанням, вирішенню якого і присвячується дана робота.

Аналіз літературних джерел свідчить про різноманіть тлумачень терміна «конкурентоспроможність продукції» і дозволяє зробити висновки про наявність різних підходів до визначення її сутності. Так, Фазліахметов Р. Г., Кіперман Г. Я. [9] при тлумаченні конкурентоспроможності наголошують на відмінності від товару-конкурента. Азоєв Г. Л. [1], Орлов П. А., Міщенко В. В. [7] розглядають конкурентоспроможність як характеристику продукції, яка забезпечує виробникові успіх на зовнішньому і внутрішньому ринках, комерційний успіх (прибутковість). Фатхутдинов Р. А. [10], Ліфиц І. М. [5] при визначенні конкурентоспроможності продукції наголошують на порівнянні з аналогічними продуктами на ринку, Малхасьян Л. С. [6], Б. В. Буркинський, В. М. Осипов, О. В. Моліна та інші [3] аналізують конкурентоспроможність продукції за рівнем задоволення потреб споживача, задоволення конкретної потреби певного ринку. Проте всі наведені поняття носять, скоріше, системно-описовий характер, тобто говорять про те, що із себе представляє саме поняття «конкурентоспроможність», не враховуючи динаміку показника конкурентоспроможності продукції в короткостроковому періоді та можливість управління показником конкурентоспроможності та здатність виробника продукції адаптувати її до зовнішніх умов.

На основі викладеного можна сформулювати *мету* статті, яка полягає в уточненні поняття «конкурентоспроможність продукції» в напрямку його адаптування до вимог пришвидшення реакції на зміни конкурентних умов та у формуванні теоретичних положень управління конкурентоспроможністю продукції на основі маркетингової стратегії, а також у виділенні факторів конкурентоспроможності продукції.

Найбільш узагальнене визначення поняття «конкурентоспроможності товару» наведено у [2, с. 194]:

- властивість (сукупність властивостей) товару та його сервісу, яка характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби, порівняно з аналогічними товарами, представленими на цьому ринку;
- характеристику товару, що відображає його відмінність від товару-конкурента за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі та за витратами на її задоволення;
- спроможність товару відповідати вимогам даного ринку в період, що аналізується;
- здатність витримувати конкуренцію на ринку (наявність вагомих переваг над виробами інших товаровиробників).

З точки зору автора, це визначення також не є повним, тому що не враховує динамічний характер конкурентоспроможності продукції як об'єкта управління, а посилається тільки на задоволення потреб, відмінності від товару-конкурента та наявність переваг.

На думку автора, конкурентоспроможність продукції як об'єкт управління – це динамічна характеристика, яка складається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, і в кожний момент часу може бути виражена більш високим у порівнянні з товарами-конкурентами співвідношенням сукупності якісних характеристик продукції та витрат споживача на її придбання та споживання, що забезпечує продукції переваги на певному ринку або його сегменті.

Прийняття такого трактування конкурентоспроможності продукції дозволило розробити концептуальну схему управління конкурентоспроможністю продукції на основі маркетингової стратегії (*рис. 1*).

Аналіз зовнішнього середовища дозволяє виділити основні передумови, які викликають необхідність управління конкурентоспроможністю продукції. До них належать нестабільність зовнішнього середовища, дії конкурентів, які призводять до зниження конкурентоспроможності продукції на відповідному ринку (сегменті), та початково незадовільний, низький рівень конкурентоспроможності продукції.

Виділені передумови дозволяють сформувати основні завдання управління конкурентоспроможністю продукції на основі маркетингової стратегії:

- вибір маркетингової стратегії в процесі управління конкурентоспроможністю продукції;
- досягнення бажаного рівня продажів продукції;
- підвищення рівня конкурентоспроможності продукції до бажаного.

Ці завдання вирішуються за допомогою системи підтримки прийняття рішень, яка поєднує базу даних, відповідний інструментарій та блок рішень.

База даних містить такі вихідні дані:

- дані для аналізу зовнішнього середовища;
- дані для аналізу внутрішнього середовища;
- дані про стан попиту на продукцію підприємства;
- дані про рівень конкурентоспроможності продукції товаровиробника.

Як інструментарій автором пропонується використовувати імітаційну модель управління обсягом продажів продукції, матрицю оцінювання ефективності маркетингової стратегії та розроблені методичні положення щодо оцінювання конкурентоспроможності продукції.

Для ефективного використання зазначеного інструментарію автором застосовуються такі методи дослідження, як *абстрактно-логічний та структурно-логічний аналіз* – для обґрунтування концептуальних положень управління конкурентоспроможністю продукції на основі маркетингової стратегії; *графічний* – для відображення динаміки розрахованих показників та схематичного представлення результатів дослідження; *експертні методи* – для формування вихідної інформації з дослідження технічних характеристик виробу; *імітаційне моделювання* – для відображення взаємодії елементів маркетингової стратегії в процесі функціонування системи регулювання обсягів продажів продукції; *метод сценаріїв* – для вибору маркетингової стратегії на основі результатів роботи системи регулювання обсягів продажів продукції; *методи теорії автоматичного управління* – для побудови системи управління конкурентоспроможністю продукції на основі зміни еле-

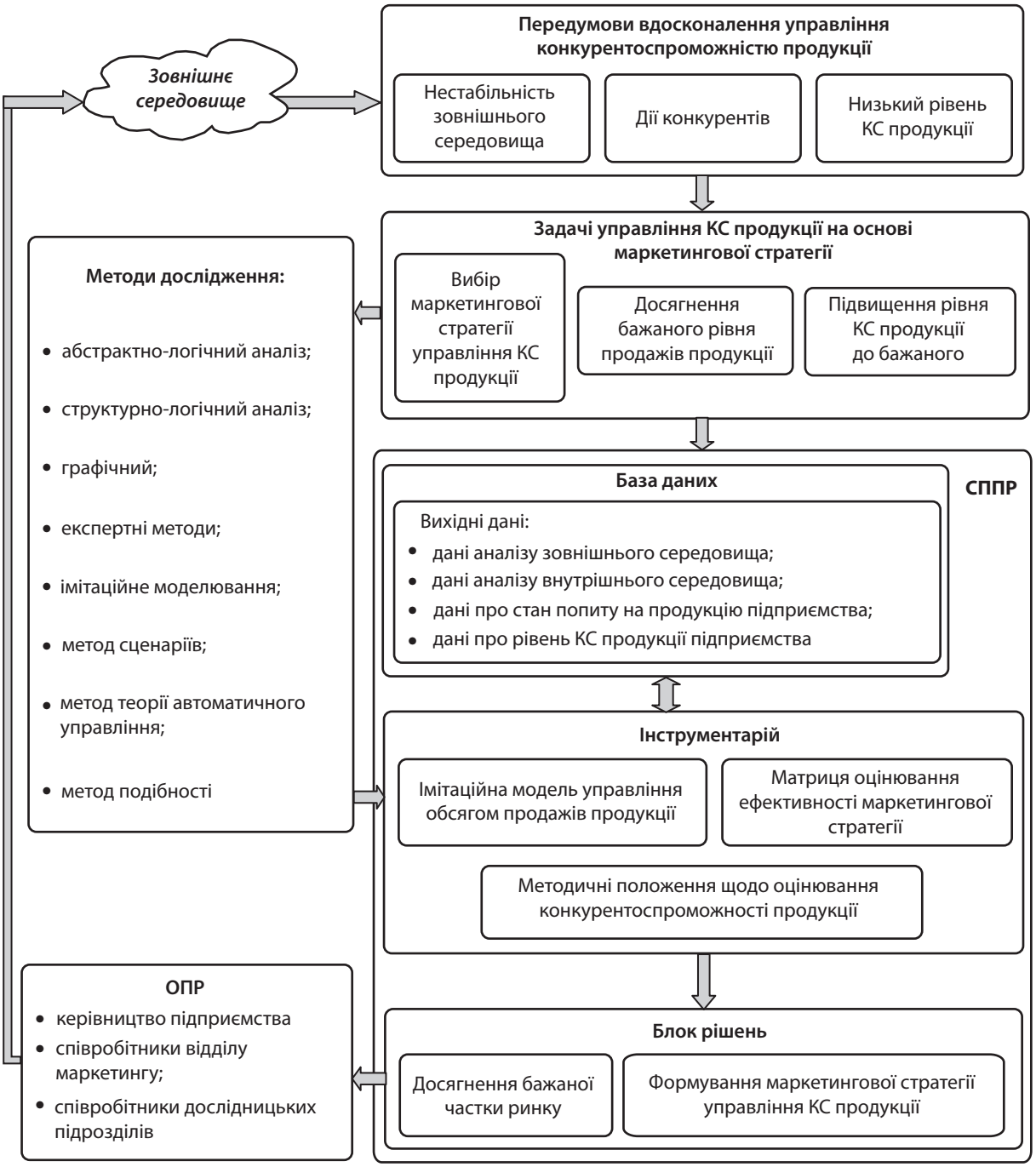

Рис. 1. Концептуальна схема управління конкурентоспроможністю продукції на основі маркетингової стратегії

Джерело: авторська розробка.

ментів маркетингової стратегії; *метод подібності* – для обґрунтування доцільності включення параметра інтегрованого енергетичного відгуку системи на збурення при оцінці кон'юнктури ринку в процесі розрахунку показника рівня конкурентоспроможності продукції.

Також запропонована концептуальна схема управління конкурентоспроможністю продукції враховує блок осіб, які приймають рішення відповідно до виділеного блоку рішень. До таких осіб належать керівництво підприємства, співробітники відділу маркетингу та дослідницьких підрозділів, які за допомогою вищеназваних методів дослідження формують блок рішень щодо формування маркетингової стратегії в процесі управління конкурентоспроможністю продукції та досягнення бажаної частки ринку.

Конкурентоспроможність продукції залежить від багатьох чинників, між якими існує причинно-наслідковий зв'язок. Існує велика кількість класифікацій факторів конкурентоспроможності продукції. Наведемо деякі з них.

На думку Ліфиця І. Ф. [5], конкурентоспроможність товару формується в умовах внутрішнього середовища – підприємства-виробника і підприємства-продавця і зовнішнього середовища – галузі, країни, світового ринку. Тому він поділяє фактори таким чином:

- фактори, що впливають на рівні підприємства, називаються мікрофакторами;
- фактори, що впливають на рівні галузі (регіону), – мезофакторами;
- фактори, що впливають на рівні країни, світового ринку, – макрофакторами.

Також Ліфиць І. Ф. стверджує, що при оцінці конкурентоспроможності продукції з позиції споживача виробничі, збутові, ринкові можливості підприємства повинні також розглядатися як фактори конкурентоспроможності.

За класифікацією Гарбацевіча С. Л. [4] фактори конкурентоспроможності поділяють на:

- «*зовнішні фактори:* інституціональні фактори (політичні, економічні та правові), а також детермінанти, що включають кон'юнктуру зовнішнього середовища і рівень конкуренції на ринках, форми і методи державного регулювання економічних процесів, параметри співвідношень сукупного попиту та сукупної пропозиції, особливості формування цін на фактори виробництва;
- *внутрішні фактори:* визначаються вимогами споживачів: ціна, якість, терміни будівництва, гарантійне та сервісне обслуговування».

Класифікація факторів конкурентоспроможності за Трубіліним А. І. виглядає таким чином [8]:

- «*фактори зовнішнього формування* – тенденції розвитку економіки і ринку, НТП, зміни в структурі споживання, коливання кон'юнктури, склад конкурентів, імідж і престиж підприємства;
- *показники якості товару* – показники, що визначаються чинними стандартами, нормами, рекомендаціями; сюди ж відносяться гарантії безпеки, збереження продукції;
- *економічні показники* – показники, що формують собівартість і ціну товару».

Найбільш комплексно і докладно фактори конкурентоспроможності товару представлені у праці Р. А. Фатхутдинова «Глобальна конкурентоспроможність: інструменти системного розвитку» [11]. Автор розділив всі фактори на зовнішні і внутрішні, а також, крім того, що навів їх перелік, ще й вказав спрямованість їх впливу на конкурентоспроможність товару.

Зовнішні фактори:

- рівні конкурентоспроможності країни, галузі, регіону, підприємства, що випускає продукцію (при збільшенні кожного з цих показників поліпшуються всі інтегральні та часткові показники конкурентоспроможності продукції);
- сила конкуренції на виході системи, серед її конкурентів (старих і нових); на вході системи, серед постачальників предметів виробництва; серед товарів-замінників (збільшення інтенсивності конкурентної боротьби підвищує конкурентоспроможність продукції);
- поява нових потреб у споживачів (знижує конкурентоспроможність виробленої продукції);
- рівень організації виробництва, праці та управління у посередників і споживачів продукції, що випускається підприємством (підвищення рівня організації підвищує конкурентоспроможність продукції);
- активність так званих контактних аудиторій (громадських організацій, товариства споживачів, ЗМІ і т. п.) (зі збільшенням їх активності конкурентоспроможність продукції підвищується).

Внутрішні фактори:

- патентоспроможність (новизна) конструкції продукції (з підвищенням патентоспроможності (новизни) продукції підвищується її конкурентоспроможність);
- раціональність організаційних і виробничих структур підприємства (якщо структура відповідає принципам раціоналізації структур і процесів, то вона таким чином сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції);
- конкурентоспроможність персоналу підприємства (підвищення конкурентоспроможності персоналу підвищує конкурентоспроможність продукції);
- прогресивність інформаційних технологій (зі збільшенням питомої ваги прогресивних технологій підвищується конкурентоспроможність продукції);
- прогресивність технологічних процесів і устаткування (зі збільшенням питомої ваги прогресивних технологій підвищується конкурентоспроможність продукції);
- науковий рівень системи управління (зі збільшенням кількості застосовуваних наукових підходів, принципів і сучасних методів управління підвищується конкурентоспроможність продукції);
- обґрунтованість місії підприємства (його місія має бути орієнтована на досягнення конкурентоспроможності підприємства та його продукції) [11].

У зв'язку з неоднозначністю, розмаїттям та невизначеністю факторів конкурентоспроможності продукції на основі проведеного дослідження літературних джерел, на думку автора, найбільш прийнятним має бути загальна класифікація факторів конкурентоспроможності за їх ознаками.

Узагальнюючи вищевикладене, всі фактори конкурентоспроможності продукції можна розділити за двома головними ознаками: зовнішні та внутрішні. Своєю чергою, на нашу думку, зовнішні фактори є макрофакторами, тому що формуються на рівні країни, світового ринку, а внутрішні – мікрофакторами, оскільки формуються на рівні підприємства.

Також, на думку автора, класифікацію факторів конкурентоспроможності продукції необхідно доповнити такими факторами:

- *маркетингові фактори*, які включають окрім реклами та іміджу марки, компанії, також правильно побудовану організаційну структуру служби маркетингу та професійність її фахів-

ців. Продукція може відповідати як якісним, так і ціновим характеристикам, але за рахунок неефективної роботи маркетингової служби програвати на ринку та бути неконкурентоспроможною;

- *соціально-культурні фактори*, які розрізняють за такими напрямками, як соціальні групи, соціальні класи та культурні цінності. Наприклад, корисність та ціна товару для потенційного покупця буде різна залежно від культурних цінностей (їх ролі в суспільстві, до себе особисто та ін.), соціального класу, соціальної групи (стать, вік, раса, національність, професія, місце проживання, дохід, освіта та ін.).

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропоновані теоретичні положення управління конкурентоспроможністю продукції та її визначення, відмінність яких міститься у врахуванні динамічного характеру об'єкта управління в короткостроковому періоді, дозволять використовувати специфічні методи моделювання при формуванні маркетингової стратегії. Крім того, доповнена класифікація факторів дозволить товаровиробникам більш раціонально сформувати систему управління конкурентоспроможністю продукції. У подальшому планується продовжити дослідження в напрямку врахування впливу виділених факторів конкурентоспроможності продукції при виборі маркетингової стратегії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2013. – 208 с.

2. Барабась Д. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств за умов загальноекономічної кризи / Д. О. Барабась // Стратегія економічного розвитку України. – 2013. – № 33. – С. 192–197.

3. Буркинський Б. В. Соціально-економічний розвиток регіонів Українського Причорномор'я : теорія, методологія, практика : монографія / Б. В. Буркинський, В. М. Осипов, О. В. Моліна та ін.] ; за ред. : Б. В. Буркинського ; Нац. акад. наук України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., 2010. – 374 с.

4. Гарбацевич С. Л. Организационно-экономический механизм обеспечения конкурентоспособности предприятий Республики Беларусь : автореф. дисс. … канд.. экон. наук : 08.00.05 / С. Л. Гарбацевич – Мн. : Акад. упр. при Президенте РБ, 2002. – 20 с.

5. Лифиц И. М. Конкурентоспособность товаров и услуг / И. М. Лифиц. – М. : Юрайт, 2013. – 448 с.

6. Малхасьян Л. С. Управление конкурентоспособностью продукции промышленных предприятий : автореф. диссер. … канд. экон. наук / Л. С. Малхасьян. – Краснодар, 2007. – 21 с.

7. Орлов П. А. Организационно-экономические аспекты оценки конкурентоспособности продукции машиностроения / П. А. Орлов, В. В. Мищенко // Управління розвитком : збірник наукових статей Харківського національного економічного університету. – 2006. – № 7, спецвипуск: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми управління економічними процесами промислових підприємств», 14–15 листопада 2006 р. – С. 198–201.

8. Трубилин А. И. Конкурентоспособность продукции и предпринимательских услуг / А. И. Трубилин, В. И. Гайдук, В. В. Березенков // Научный журнал КубГАУ. – 2012. – № 75 (1). – С. 1–25.

9. Фазлиахметов Р. Г. Инновации как способ повышения конкурентоспособности / Р. Г. Фазлиахметов, Г. Я. Киперман // Креативная экономика. – 2014. – № 3 (87). – С. 58–74.

10. Фатхутдинов Р. А. Экономика знаний и инструменты конкурентоспособной экономики / Р. А. Фатхутдинов // Современная конкуренция. – 2008. – № 6. – С. 137–143.

11. Фатхутдинов Р. А. Глобальная конкурентоспособность: инструменты системного развития / Р. А. Фатхутдинов – М. : Стандарты и Качество, 2009. – 464 с.

Науковий керівник – Пилипенко А. А., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Azoev, G. L. *Konkurentsiya: analiz, strategiya i praktika* [Competition: analysis, strategy and practice]. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga, 2013.

Barabas, D. O. "Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv za umov zahalnoekonomichnoi kryzy" [Improving the competitiveness of enterprises in terms of overall economic crisis]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 33 (2013): 192-197.

Burkynskyi, B. V. et al. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainskoho Prychornomoria : teoriia, metodolohiia, praktyka* [Socio-economic development of regions Ukrainian Black Sea Region: Theory, methodology, practice]. Odesa: In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzh., 2010.

Fazliakhmetov, R. G., and Kiperman, G. Ya. "Innovatsii kak sposob povysheniya konkurentosposobnosti" [Innovation as a way to boost competitiveness]. *Kreativnaya ekonomika*, no. 3 (87) (2014): 58-74.

Fatkhutdinov, R. A. "Ekonomika znaniy i instrumenty konkurentosposobnoy ekonomiki" [Knowledge Economy and the tools of a competitive economy]. *Sovremennaya konkurentsiya*, no. 6 (2008): 137-143.

Fatkhutdinov, R. A. *Globalnaya konkurentosposobnost: instrumenty sistemnogo razvitiya* [Global competitiveness: the system development tools]. Moscow: Standarty i Kachestvo, 2009.

Garbatsevich, S. L. "Organizatsionno-ekonomicheskiy mekhanizm obespecheniya konkurentosposobnosti predpriyatiy Respubliki Belarus" [Organizational-economic mechanism of maintenance of competitiveness of enterprises of the Republic of Belarus]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2002.

Lifits, I. M. *Konkurentosposobnost tovarov i uslug* [The competitiveness of goods and services]. Moscow: Yurayt, 2013.

Malkhasyan, L. S. "Upravlenie konkurentosposobnostiu produktsii promyshlennykh predpriyatiy" [Management of competitiveness of production of industrial enterprises]. *Avtoref. disc. ... kand. ekon. nauk*, 2007.

Orlov, P. A., and Mishchenko, V. V. "Orhanizatsionno-ekonomicheskiye aspekty otsenki konkurentosposobnosti produktsii mashinostroyeniya" [Organizational-economic aspects of the assessment of the competitiveness of engineering products]. *Aktualni problemy upravlinnia ekonomichnymy protsesamy promyslovykh pidpryiemstv.* Kharkiv, 2006. 198-201.

Trubilin, A. I., Gayduk, V. I., and Berezenkov, V. V. "Konkurentosposobnost produktsii i predprinimatelskikh uslug" [Competitive products and business services]. *Nauchnyy zhurnal KubGAU*, no. 75 (1) (2012): 1-25.

УДК 339.138

ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВАЧІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ

© 2016 **ШИМКО О. В.**

УДК 339.138

Шимко О. В. Дослідження споживачів як інструмент підвищення ефективності функціонування споживчого ринку

У статтю досліджено споживачі текстильних товарів, чинники зовнішнього та внутрішнього впливу, що формують споживчу поведінку, та методи впливу на неї. Дослідження споживачів проведено в напрямку трьох груп стратегічних рішень, пов'язаних із мотивацією споживачів, сегментацією ринку та їх поведінкою. Проаналізовано мотиви здійснення покупки текстильних товарів (раціональні та емоційні). Визначено особливості формування попиту на них. Проведено сегментацію споживачів за різними критеріями: на основі типології споживачів, рівня доходів, статусу покупця та споживача. Розроблені профілі споживачів текстильних товарів, запропоновано стратегії позиціювання роздрібних торговців, орієнтованих на різні сегменти споживачів, що дозволяє встановити зв'язок між споживацькими потребами та умовами ефективної організації торгівлі текстильними товарами. Сформовано загальні та специфічні підходи до мерчандайзингу текстильних товарів як засобу впливу на прийняття рішення про покупку, врахування яких дозволить передбачити модель поведінки споживачів. Визначено чинники, які викликають дискомфорт у сприйнятті текстильних товарів у магазині.

Ключові слова: *споживачі текстильних товарів, мотивація, сегментування, поведінка споживачів, мерчандайзинг.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Бібл.:*** *8.*

Шимко Ольга Володимирівна *– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33000, Україна)*
E-mail: *volodya217@ ukr.net*

УДК 339.138

Шимко О. В. Исследование потребителей как инструмент повышения эффективности функционирования потребительского рынка

В статье исследованы потребители текстильных товаров, факторы внешнего и внутреннего влияния, формирующих потребительское поведение, и методы воздействия на него. Исследование потребителей проведено в направлении трех групп стратегических решений, связанных с мотивацией потребителей, сегментацией рынка и их поведением. Проанализированы мотивы совершения покупки текстильных товаров (рациональные и эмоциональные). Определены особенности формирования спроса на них. Осуществлена сегментация потребителей по различным критериям: на основе типологии потребителей, уровня доходов, статуса покупателя и потребителя. Разработаны профили потребителей текстильных товаров и стратегии позиционирования торговых предприятий, ориентированных на потребителей, что позволяет установить связь между потребительскими потребностями и условиями эффективной организации торговли текстильными товарами. Сформированы общие и специфические подходы к мерчандайзингу текстильных товаров как средству воздействия на принятие решения о покупке, учет которых позволит предусмотреть модель поведения потребителей. Определены факторы, вызывающие дискомфорт в восприятии текстильных товаров в магазине.

Ключевые слова: *потребители текстильных товаров, мотивация, сегментирование, поведение потребителей, мерчандайзинг.*
Рис.: *1.* ***Табл.:*** *1.* ***Библ.:*** *8.*

Шимко Ольга Владимировна *– кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Степана Бандеры, 12, Ровно, 33000, Украина)*
E-mail: *volodya217@ ukr.net*

UDC 339.138

Shymko O. V. Consumer Analysis as a Tool to Improve the Efficiency of Functioning of Consumer Market

The article analyzes consumers of textile products, factors of internal and external influence, which determine consumer behavior, and methods for rendering influence on this behavior. The consumer analysis has been conducted in the direction of three groups of strategic decisions, related to the motivation of consumers, market segmentation and behavior of consumers. The motivations of buying textile products (both rational and emotional) have been analyzed. The specific features of demand creation for these products has been identified. Segmentation of consumers has been carried out by various criteria: on the basis of typology of consumers, income level, status of buyer and consumer. Profiles of consumers of textile products together with positioning strategies for trading consumer-oriented enterprises have been developed, providing establishment of a connection between consumer needs and the conditions of efficient organization of textile trade. Both general and specific approaches to merchandising textile products as a means of influence on decision to purchase have been formulated, which will allow to foresee models of consumer behavior. The factors that cause discomfort in the perception of textile goods in a store have been identified.

Keywords: *consumers of textile products, motivation, segmentation, consumer behavior, merchandising.*
Fig.: *1.* ***Tabl.:*** *1.* ***Bibl.:*** *8.*

Shymko Olha V. *– PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, 33000, Ukraine)*
E-mail: *volodya217@ ukr.net*

Розвиток конкуренції на споживчому ринку змінює філософію торговельної діяльності й зумовлює переорієнтацію цілей, завдань і функцій від потреб підприємства до потреб і вимог ринку, окремого споживача.

Дослідження споживачів з метою отримання всебічної інформації про їх бажання, смаки, вимоги, переваги, можливості, мотиви вибору товару та торговельного підприємства, а також закономірностей їх поведінки, є неодмінною умовою розробки ефективної стратегії діяльності підприємства, обґрунтованості прийняття як стратегічних, так і тактичних маркетингових рішень і, в сукупності, – дієвими важелями активного впливу на процес прийняття споживачами рішення щодо купівлі товарів та формування їх лояльності.

Теоретичний фундамент дослідження поведінки споживачів формують наукові доробки відомих учених-маркетологів, таких як: Г. Армстронг, Е. Блекуел, Д. Енджел, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, П. Мініард, М. Соломон та ін. Істотний внесок у вивчення даної проблеми зробили українські вчені та науковці з близького зарубіжжя, зокрема, І. Альошина, О. Зозульов, В. Ільїн, О. Прокопенко, Ф. Федько, О. Шафалюк та ін. Однак не існує єдиної мо-

делі поведінки споживачів, яка могла б бути застосована до різних ринків, типів споживачів, при купівлі різних товарів через специфічні галузеві особливості розвитку споживчого ринку за окремими складовими.

Незадовільна ситуація на внутрішньому споживчому ринку, динамічні зміни зовнішнього середовища викликають необхідність поглиблення теоретичних положень, удосконалення методичних підходів та практичних аспектів у розрізі дослідження особливостей поведінки споживачів окремих груп споживчих товарів [8].

Метою даної статті є дослідження поведінки споживачів на ринку текстильних товарів, чинників зовнішнього та внутрішнього впливу, що формують споживчу поведінку, та методів впливу на неї.

Дослідження споживачів текстильних товарів проведемо в напрямку трьох груп стратегічних рішень, пов'язаних із мотивацією споживачів, сегментацією ринку та дослідженням їх поведінки.

Мотивація розглядається як усвідомлення, активізація потреби [5, с. 161]. Вона пояснює мотиви вибору споживачами торговельного підприємства, купівлі та споживання товарів і споживчі настрої, які при цьому виникають. Так, при розгляді питання мотивації купівлі текстильних товарів, особливо текстильних полотен, необхідно враховувати, що в основі рішення про купівлю лежить потреба в індивідуальному пошитті одягу чи домашнього текстилю. Мотиви купівлі при цьому можуть бути різними і стосуватися як споживної вартості текстильних полотен (потреба в одязі), тобто, бути раціональними, так і емоційними – бажання виділитися, привернути увагу.

Мотив покупки зумовлює різні вимоги до споживчих властивостей різних за призначенням текстильних товарів, які необхідно враховувати при розробці асортиментної політики торговельного підприємства та обґрунтуванні замовлень постачальникам. При цьому необхідно врахувати той факт, що споживачів текстильних товарів цікавить не лише ціна на текстильне полотно, а й загальні витрати на придбання матеріалів, виготовлення виробу, його експлуатацію та обслуговування. Перехід від масового ринку до формування мікроринків текстильних товарів спричинює посилення процесу індивідуалізації потреб у текстильних товарах. Це зумовлює доцільність врахування поряд з традиційними групами споживних властивостей соціальних і економічних вимог до текстильних товарів (*рис. 1*).

Сегментація ринку допомагає роздрібному торговцю визначити, хто купує та використовує його товари чи послуги, чим вони займаються, як себе поводять в магазині та хто може бути потенційним покупцем [5, с. 132]. З огляду на специфіку споживчого ринку текстильних товарів нам видається за доцільне використати такі критерії сегментації ринку:

- *соціально-демографічні* (стать, вік, рід занять, рівні доходу);
- *географічні* (регіони, місто-село);
- *психографічні* (суспільний клас, стиль життя, тип особистості, адаптація до нових товарів);
- *поведінкові* (мотив покупки, ступінь випадковості покупки, статус споживача, ступінь прихильності до виробника та торговельного підприємства, місць продажу, вимоги до товарів).

Методологічний підхід, заснований на використанні методу типології споживачів [6], дозволяє визначити такі основні сегменти споживачів текстильних товарів (*табл. 1*).

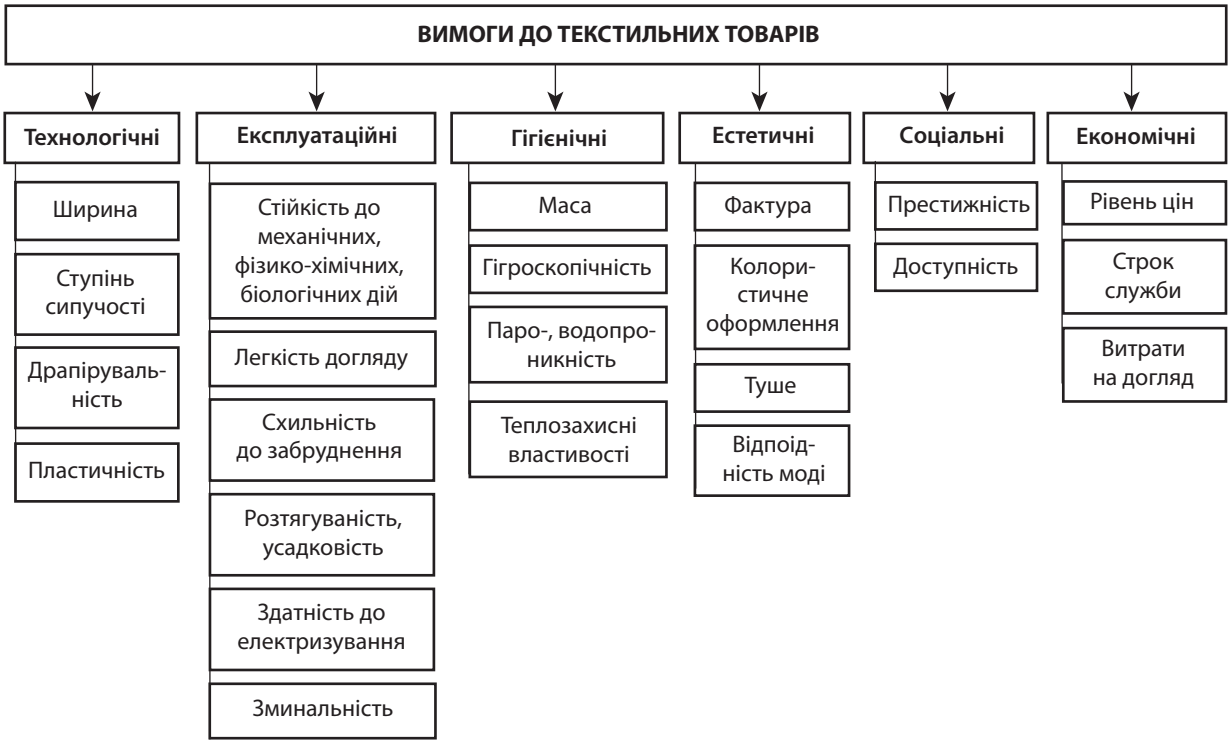

Рис. 1. Вимоги до текстильних товарів

Таблиця 1

Профілі споживачів текстильних товарів

Типи споживачів	Характеристика споживачів
Індивідуалісти, серед них:	Надають перевагу індивідуальному стилю, це активні люди, для яких властивий власний імідж, зацікавлені у кар'єрному зрості та розвитку
– успішні	Споживачі з достатньо високим рівнем життя, що відрізняються високою споживчою та купівельною активністю, серед них багато людей публічних професій, успішних бізнесменів, у більшості хороший смак, розглядають власний імідж як вираження смаку, характеру, незалежності, надають перевагу текстильним товарам відомих виробників, готові платити більше за новомодний товар та високу якість обслуговування, до товару висувають, насамперед, соціальні та естетичні вимоги, орієнтовані на статус
– експериментатори	Молоді люди, часто імпульсивні, перебувають у процесі формування цінностей та норм поведінки, не мають стійких поглядів та уподобань, серед мотивів купівлі переважає бажання виділитися, привернути увагу, тому в товарі насамперед цінують відповідність моді, орієнтовані на дію
– консерватори	Надають перевагу класичному стилю, схильні купувати вітчизняний товар, у них чіткі, конкретні власні переконання щодо вимог до текстильних полотен та моделей одягу, цінують добротність, зручність, до товару, насамперед, висувають експлуатаційні, гігієнічні, економічні вимоги, орієнтовані на принцип
Проблемні	Споживачі з індивідуальними та віковими особливостями фігур, яким не підходять стандартні швейні вироби, змушені користуватися послугами індивідуального пошиття
Практичні	Споживачі, обережні у фінансових витратах, схильні економити, купують текстильні полотна, якщо їх ціна та вартість пошиття нижча за ціну аналогічних швейних і трикотажних виробів

Періодичність здійснення покупок у конкретному магазині лежить в основі виділення таких сегментів покупців:

- *активні покупці даного магазину* – це лояльні до даного магазину покупці, які нечутливі до пропозицій підприємств-конкурентів;
- *непостійні* – покупці, які не прихильні до конкретного магазину, прийняття рішення про покупку часто виникає під впливом комунікаційних заходів продавця;
- *активні покупці інших магазинів* – лояльні покупці магазинів-конкурентів;
- *потенційні* – покупці, які в силу певних обставин не купують текстильних товарів взагалі або не користуються послугами магазинів.

Реальний попит формують перші два сегменти, однак, завдяки ефективним комунікаційним заходам як виробників, так і продавців, саме за рахунок третього та четвертого сегментів може бути збільшена ринкова частка торговельного підприємства.

Умовою конкурентоспроможності торговельного підприємства є обґрунтована та узгоджена з вимогами цільового сегмента торговельна послуга, яка базується на стандартизації бізнес-процесів та індивідуалізації самої послуги.

Існують різні підходи до розуміння сутності поведінки споживачів [7]. Ми підтримуємо думку, що поведінку споживачів слід розглядати як дії споживачів, спрямовані на отримання, споживання чи розпорядження товарами або послугами, включаючи процеси прийняття рішення про покупку, які передують цим діям, супроводжують їх і здійснюються після них [1, 3].

Прийняття рішення про покупку – це психологічний процес, який, як правило, відбувається за різних ситуаційних впливів [2]. Це вносить відповідні корективи, сприяє або заважає прийняттю відповідних рішень. Тому важливим моментом побудови моделі поведінки споживачів є визначення групи чинників зовнішнього впливу. Серед них, крім чинників соціокультурного впливу, перше місце посідають інструменти комплексу маркетингу торговельного підприємства.

Виходячи з твердження, що поведінка споживача залежить від особливостей товару, що реалізується, дане питання доцільно розглянути в контексті особливостей організації торгівлі текстильними товарами.

По-перше, визначальним чинником впливу на прийняття рішення про покупку виступає місце розташування магазину [5, с. 37].

До переваг розташування магазину, які позитивно впливають на лояльність покупця, належать: добра оглядовість місця, можливість припаркувати машину, наявність транспортних комунікацій, обладнаних і безпечних переходів, зон відпочинку, наявність поруч інших магазинів, що забезпечують комплексність покупки тощо.

Вплив на рішення покупця про покупку починається з атмосфери магазину, адже саме вона формує передбачуваний психологічний стан покупця [4, с. 186].

Вибір текстильних полотен вимагає спокійної, доброзичливої атмосфери в торговельній залі, можливості уважно розглянути колористичне оформлення та структуру полотна, уявити, як вона буде виглядати в готовому виробі. Тому при розміщенні та викладці товарів, організації внутрішньомагазинної реклами та інформації, колористичному оформленні та музичному супроводі важливо не допустити можливість виникнення дискомфорту сприйняття у покупця.

Дискомфорт сприйняття товару в магазині виникає у випадках:

- недостатності, важко доступності інформації;
- відсутності можливості швидкого знаходження та вибору необхідного товару;

- при інформаційному перевантажені;
- при невдалому колористичному оформленні, музичному та звуковому супроводі;
- при неефективному освітленні, при неоптимальних режимах температури та вологості.

При плануванні колористичного оформлення інтер'єра приміщення необхідно враховувати, що колір активно впливає на думки і почуття покупців. При цьому вплив виявляється на трьох рівнях: фізичному (параметри поведінки), оптичному (параметри відстані) та емоційному (параметри поведінки). Емоційний вплив рішення щодо колористичного оформлення повинен базуватися на знанні «психіки кольорів». Дослідження, проведені швейцарським психологом М. Люшером, свідчать, що кольори викликають такі відчуття: синій – холод, фіолетовий – важкість, багряний – велич, зелений – спокій, червоний – бадьорість, оранжевий – тепло, жовтий – легкість, жовто-зелений – привабливість [4, с. 206].

В організації інтер'єра важливу роль відіграє врахування фактора правильного освітлення, зокрема, раціонального поєднання природного та штучного освітлення. Недостатнє освітлення негативно впливає на обсяг продаж, занадто яскраве – спричиняє швидке стомлювання очей. Перевага штучного освітлення полягає в тому, що його можна повністю підпорядкувати завданням оформлення торговельної зали, додавши відповідної сили та забарвлення. Однак необхідно врахувати, що штучне освітлення може підсилювати або зменшувати інтенсивність кольору окремих текстильних полотен. Урахування особливостей сприйняття кольорів при різноманітному освітлені та групуванні дозволяє підкреслити особливості того чи іншого кольору. Однак найбільш раціональним та гігієнічним є природне освітлення, оскільки воно не спотворює основного кольору текстильних товарів.

Водночас сприйняття кольору залежить від емоційного стану покупця – приваблюють одні кольори, викликають байдужість інші, не сприймаються треті. Тому важливим елементом атмосфери торговельної зали є музичний супровід, який сприяє пробудженню у покупців певного настрою. Так, виникненню відчуття комфорту сприяє музика, яка створює непомітний, але ефективно діючий фон для покупок, а не відволікає від них. Дослідження, проведене в США компанією «Muzak», показало, що музика позитивно впливає на покупців, якщо вона співпадає з їх демографічними характеристиками. При цьому покупці проводять в магазині на 18% часу більше [4, с. 210].

Важливим засобом спонукання покупця до покупки є рекламно-інформаційне оформлення магазину. Серед переваг внутрішньомагазинної реклами слід відзначити такі:

- її звернено до можливих потенційних покупців, яких справді цікавить товар, а це забезпечує їй (рекламі) високу ефективність;
- полегшує покупцеві вибір;
- діє на уяву покупця;
- як правило, дає можливість покупцеві порівняти кілька різновидів, близьких за призначенням текстильних товарів і вибрати той, що найбільше подобається, або той, що відповідає матеріальним можливостям.

Досить ефективний показ текстильних полотен на манекенах в поєднанні з іншими компонентами костюма – взуттям, головними уборами, сумками, рукавичками, біжутерією. Саме завдяки такому показу покупець може уявити напрямки застосування текстильного полотна, що рекламують, в конкретному швейному виробі (костюмі, платті, блузці, пальто тощо).

Різновидом внутрішньомагазинної реклами є виставки-продажі, які дають можливість виявити ставлення покупців до нових текстильних товарів (за складом сировини, оздобленням, колористичним оформленням, орієнтованою ціною), встановити мотиви надання переваги покупцями тим чи іншим показникам якості тканин, популяризувати окремі напрямки розвитку текстильних товарів та вітчизняних товаровиробників. Доцільно проводити як виставки сезонних колекцій двічі на рік – осінь-зима, весна-літо, так і виставки-продажі колекцій окремих товаровиробників.

Щоб реалізувати своє право самостійного вибору, споживач повинен володіти достатньою інформацією. Тому досить ефективною, з точки зору підвищення лояльності покупців, є політика інформування та навчання, що сприяє здійсненню усвідомленої покупки.

Заходи по інформаційному просуванню можуть бути такі:

- спільне з виробниками виготовлення спеціальних вкладишів з інформацією про властивості текстильних полотен та умови їх експлуатації;
- реклама з інформацією про виробників та їх асортимент;
- спеціальні програми по підготовці торговельного персоналу, який безпосередньо контактує з покупцем;
- удосконалення інформації в місцях продажу, включаючи відео- та комп'ютерну технології;
- консультації спеціалістів, освітні програми для споживачів та потенційних клієнтів.

Особливо важлива роль у формуванні передбачуваної поведінки покупця належить торговому персоналу магазину. Ефект обслуговування залежить не лише від вміння показати товар, а й від знання інформації про найважливіші споживні властивості різних груп текстильних товарів, вміння зробити порівняльну характеристику текстильних полотен з різним складом та різних виробників, знання правил продажу та обміну текстильних товарів, надання консультації про норми витрат текстильних полотен для пошиття різних видів виробів, про відповідність текстильного полотна сучасним тенденціям моди, підбір текстильних полотен з урахуванням індивідуальних особливостей покупця, поєднання фігури та кольору текстильного полотна, очей, волосся тощо. Однак, як відомо, торгівля починається з товару. Формування поведінки покупців торговельної зали повинно проходити з урахуванням фізіологічних, соціально-психологічних та інших складових природної системи людини.

Усю сукупність мерчандайзингових рішень щодо викладки текстильних товарів можна звести до трьох основних груп:

- рішення щодо правильного фізичного розташування товару (з урахуванням правил викладки та спрямування потоку покупців);
- рішення щодо оригінального оформлення викладеного товару (жоден товар не повинен загубитися в загальному торговому середовищі);
- рішення щодо презентації товару.

З урахуванням особливостей текстильних товарів доцільно використовувати такі підходи до розміщення та викладки текстильних товарів:

1. Найбільш пріоритетні текстильні товари необхідно розміщувати на торговельному обладнанні на рівні 80–160 см, ураховуючи при цьому сезонний характер продажу текстильних полотен і вплив моди.

2. Текстильні полотна повинні бути розміщені таким чином, щоб максимально полегшити пошук необхідних. Тому на полицях чи кронштейнах необхідно створити видимі блоки по сезону, видах волокна, колористичному оформленню (гладкофарбовані, набивні, строкаті тканини), поєднанню кольорів, виробниках, призначенню (пальтові, костюмні, платтяні, білизняні, домашній текстиль тощо), ціні, тематиці тощо.

Більші шанси привернути увагу покупців мають текстильні товари, розміщені на видимих місцях на додатковому обладнанні (стійках або кронштейнах) відповідно до траєкторії руху покупців, зокрема:

- розміщення підпорядкованих товарів поряд з основними (підкладкові, прикладні матеріали розміщуються поряд з пальтовими, плащовими, костюмними тканинами);
- рекламна викладка чи інформація про новинки моди.

3. Товар сам себе повинен продавати.

При цьому необхідно врахувати, що для текстильних товарів характерний нестійкий (альтернативний) попит, який допускає порівняно широку взаємозамінність текстильних полотен залежно від складу, колористичного оформлення, оздоблення тощо і формується безпосередньо в магазині залежно від кількості запропонованих різновидів, що вимагає особливого підходу до викладки.

Так, при формуванні стосів необхідно підібрати однорідні відрізи по кольору, розміру малюнка, враховувати перехід від темних до більш світлих тонів. На особливу увагу заслуговує питання визначення необхідної кількості різновидів колористичного оформлення по кожному різновиду. З одного боку, воно має бути достатнім, щоб забезпечити різноманітність вибору, з іншого – оглядовим. Відомо, що психологічно прийнятною є інформація обсягом 7 + 2 символи. Оскільки в європейській традиції читання зліва направо, то на перших місцях ряду необхідно розміщувати найбільш перспективні кольори, при цьому базові кольори повинні бути представлені 2-3 відтінками. Далі, залежно від тенденцій моди на даний сезон, кольори розміщуються за принципом контрасту (текстильні полотна теплих тонів – текстильні полотна холодних тонів) або за принципом перетікання.

У нових економічних умовах підприємства торгівлі зіштовхуються зі значними труднощами та змінами як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Спостерігається бум інформаційних технологій, прискорюється глобалізація ринків, включаючи посилення міжнародної конкуренції, трансформуються цінності та орієнтири цільової аудиторії. Вирішальною конкурентною перевагою підприємства стає чітка орієнтація на зміни з метою надання цільовій аудиторії вищої споживчої цінності. Такі процеси потребують адекватних змін в організації торгівлі, зміни філософії торговельного бізнесу. У зв'язку з цим актуальності набувають маркетингові рішення, що базуються на комплексному підході до процесів дослідження і формування поведінки споживачів через призму аналізу структури споживчих вимог і вподобань, розуміння механізму прийняття рішення про покупку різних сегментів споживачів у сукупності з аналізом тенденцій розвитку ринку.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку доцільно спрямувати на дослідженні механізму формування поведінкової реакції споживачів різних груп товарів з метою її моделювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович О. К. Необхідність врахування факторів споживчого вибору при розробці стратегії компанії / О. К. Абрамович // Економічний вісник Національного університету «КПІ». – 2009. – № 6. – С. 253–257.

2. Будник М. Н. Управление поведением потребителей предприятий розничной торговли / М. Н. Будник, Л. В. Двалишвили // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 202–207.

3. Василькевич Л. О. Структура поведінки споживачів і характеристика її основних компонентів у системі економічних відносин / Л. О. Василькевич // Економіка і регіон. – 2011. – № 4 (31). – С. 187–191.

4. Канаян К. Мерчандайзинг/ К. Канаян, Р. Канаян. – М. : РИП-холдинг, 2003. – 236 с.

5. Никишкин В. В. Маркетинг розничной торговли: Теория и методология / В. В.Никишкин. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 210 с.

6. Окландер М. А. Психографічні моделі поведінки споживачів / М. А. Окландер // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2014. – № 4.– С. 197–206.

7. Радкевич Л. А. Теоретичні підходи до формування поведінки споживачів / Радкевич Л. А., Луговська І. А. // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Випуск 32. Частина ІІ. – 2014. – С. 68–72.

8. Шимко О. В. Стан і перспективи розвитку споживчого ринку України / О. В. Шимко // Сучасні тенденції в управлінні соціально-економічним розвитком систем : монографія / За заг. ред. М. Х. Шершуна. – Рівне : Волинські обереги, 2015. – С. 40–45.

REFERENCES

Abramovych, O. K. "Neobkhidnist urakhuvannia faktoriv spozhyvchoho vyboru pry rozrobtsi stratehii kompanii" [The need to take into account factors of consumer choice in the development strategy]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho universytetu «KPI»*, no. 6 (2009): 253-257.

Budnik, M. N., and Dvalishvili, L. V. "Upravleniye povedeniyem potrebiteley predpriyatiy roznichnoy torgovli" [Managing consumer behavior of retailers]. *Biznes Inform*, no. 3 (2014): 202-207.

Kanayan, K., and Kanayan, R. *Merchandayzing* [Merchandising]. Moscow: RIP-kholding, 2003.

Nikishkin, V. V. *Marketing roznichnoy torgovli: Teoriya i metodologiya* [Retail marketing: Theory and Methodology]. Moscow: Ekonomika, 2003.

Oklander, M. A. "Psykhohrafichni modeli povedinky spozhyvachiv" [Psychographic model of consumer behavior]. *Nauchnyye trudy DonNTU. Seriya ekonomicheskaya*, no. 4 (2014): 197-206.

Radkevych, L. A., and Luhovska, I. A. "Teoretychni pidkhody do formuvannia povedinky spozhyvachiv" [Theoretical approaches to shaping consumer behavior]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU*, vol. 2, no. 32 (2014): 68-72.

Shymko, O. V. "Stan i perspektyvy rozvytku spozhyvchoho rynku Ukrainy" [State and prospects of development of the consumer market of Ukraine]. In *Suchasni tendentsii v upravlinni sotsialno-ekonomichnym rozvytkom system*, 40-45. Rivne: Volynski oberehy, 2015.

Vasylkevych, L. O. "Struktura povedinky spozhyvachiv i kharakterystyka yii osnovnykh komponentiv u systemi ekonomichnykh vidnosyn" [Structure of consumer behavior and characteristics of the main components in the system of economic relations]. *Ekonomika i rehion*, no. 4 (31) (2011): 187-191.